
DHANANJAYA NIGHANTU

WITH

TELUGU NOTES & INDEX.

V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS

192, ESPLANADE, MADRAS.

1917.

C. M. Veerabhadrayya Student

శ్రీరస్తు.

ధనంజయనిఘంటువు.

ఆంధ్రటీకాసహితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1917.

PRINTED AT
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS.
THE AUDI SARASWATY NILAYA PRESS,
69, Malayaperumall Street, Madras—1917.

పీ ఠి క.

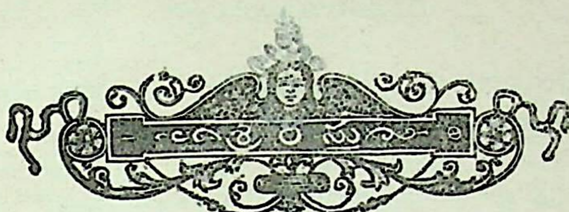
సంస్కృతభాషయందు పాండిత్యము సంపాదింపఁ గోరువారికి ఈ ''ధనంజయనిఘంటువు'' మిక్కిలి యుపయోగకారియై యున్నది. దీనియందు కేవలము రూఢశబ్దము లేగాక, పదయోజనప్రక్రియ కనువగు పర్యాయపదనిరూపణమును దెలియఁజేయంబడియున్నది. కాఁబట్టి, ఈనిఘంటువు త్రికాండమునకంటె విలక్షణమైనదియై, శబ్దజాలంబును సమయానుసారంబుగ యోజించుకొనుటకు సాధకమైనదియైయున్నది.

మఱియు నిది సంస్కృతభాషాభిజ్ఞులకుమాత్రమేగాక, ఆంధ్రభాషాభిజ్ఞులకుఁగూడ నుపయుక్తమగువిధంబున నాంధ్రటీకయు ఉదాహరణములును జేర్చి ముద్రించినారము.

ఈనిఘంటుకర్తయగు ధనంజయకవి, త్రికాండకర్తయగు అమరసింహునికంటె పూర్వుఁడనికొంద ఱనెదరు. ఇతఁడు ''ద్విసంధాన''మను కావ్యరత్నమును రచియించి యున్నట్లీగ్రంథముచేతనే తెలియుచున్నది. త్రికాండగ్రంథకర్త బౌద్ధుఁడు. ఈనిఘంటుకర్త జైనుఁడు. ఇతఁడు జైనమతస్థుఁడని యీనిఘంటువును పఠించిన వేద్యమగును.

చెన్నపురి.
2-11-1917.

ఇట్లు,
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

ధనంజయనిఘంటువు.

ప్రథమ పరిచ్ఛేదము.

(సంకీర్ణ పరిచ్ఛేదము).

మూలం. తన్నమామి పరంజ్యోతి రవాఙ్మానసగోచరమ్,
ఉన్మూలయత్యవిద్యాం య ద్విద్యా మున్మీలయత్యపి. ౧.

టీక. యత్=ఏతేజము, అవిద్యాం=అజ్ఞానమును, ఉన్మూలయతి = నాశముచేయుచున్నదో, అపి=మఱియు, విద్యాం=జ్ఞానమును, ఉన్మీలయతి=అభివృద్ధిచేయుచున్నదో, తత్=అటువంటి, అవాఙ్మానసగోచరం=వాక్కునకును. మనస్సునకును విషయముకానట్టి, పరం=ఉత్కృష్టమైన, జ్యోతిః=తేజమును (=పరమాత్మనుగూర్చి) నమామి=నమస్కరించుచున్నాఁడను.

మూ. ద్వయం ద్వితయ ముభయం యమళం యుగళం యుగం,
యుగ్మం ద్వంద్వం యమం ద్వైతం పాదయోః పాతుజైనయోః.

టీ. ద్వయం, ద్వితయం, ఉభయం, యమళం, యుగళం, యుగం, యుగ్మం, ద్వంద్వం, యమం, ద్వైతం, ఈపదములు ౧౦=పదియు, జైనయోః=జినదేవసంబంధములైన, పాదయోః = చరణములయొక్క జంటను వాచకమై,(మమ్ము) పాతు=రక్షించునుగాక.

మూ. ఋషి ర్యతి ర్ముని ర్మోక్షు స్తాపస స్సంశ్రితో వ్రతీ,
తపస్వీ సంయమీ యోగీ వర్ణీ సాధుశ్చ పాతు నః. 3.

టీ. ఋషిః, యతిః, మునిః, మోక్షుః, తాపసః, సంశ్రితః, వ్రతీ, తపస్వీ, సంయమీ, యోగీ, వర్ణీ, సాధుః, ఈ ౧౨ పదములకును వాచకమయిన ఋషిశబ్దవాచ్యుఁడు, నః=మమ్ము, పాతు=రక్షించును గాక.

మూ. దీక్షితం మాణవకం శిష్యశ్చ త మంతేవాసినం విదుః,
కృతాంతాగమసిద్ధాంతగ్రంథాశ్శాస్త్రమతఃపరం. ౪

టీ. తం=ప్రసిద్ధుఁడైన, అంతేవాసినం = గురువుయొక్క సాన్నిధ్యమున (విద్యావ్యాసంగములను జేయుచు) వసించువానిని, దీక్షితం=దీక్షితుఁడనియును, మాణవకశిష్య చ=మాణవకుఁడనియును శిష్యుఁడనియును, విదుః=చెప్పుదురు. (అనఁగా విద్యార్థికి దీక్షితః, మాణవకః, శిష్యః. అని 3 పేళ్లు.)

కృతాంతాగమసిద్ధాంతగ్రంథాః=కృతాంతః; ఆగమః, సిద్ధాంతః, గ్రంథః అను నీ ౪ శబ్దములు మతగ్రంథములకు పేళ్లు.

అతః=ఈమతగ్రంథములకు, పరం=వ్యతిరిక్తమైనది,శాస్త్రం=శాస్త్రమనిపించుకొనును.

మూ. భూమి ర్భూః పృథివీ పృథ్వీ గహ్వరీ మేదినీ మహీ,
ధరా వసుంధరా ధాత్రీ క్షమా విశ్వంభరాఽవనిః. ౫
వసుధా ధరణీ క్షోణీ క్ష్మా ధరిత్రీ క్షితిశ్చ కుః,
కుంభినీళోర్వరోర్వీగౌ ర్జగతీ వసుమత్యపి. ౬

టీ. భూమిః, భూః, పృథివీ, పృథ్వీ, గహ్వరీ, మేదినీ, మహీ, ధరా, వసుంధరా, ధాత్రీ, క్షమా, విశ్వంభరా, అవనిః, వసుధా, ధరణీ, క్షోణీ, క్ష్మా, ధరిత్రీ, క్షితిః, కుః, కుంభినీ, ఇళా,ఉర్వరా, ఉర్వీ, గౌః, జగతీ, వసుమతీ, ఈ ౨౭ను భూమిపేళ్లు.

మూ. తత్పర్యాయధర శ్శైల స్తత్పర్యాయపతి ర్నృపః,
తత్పర్యాయరుహో వృక్ష శ్శబ్ద మన్యం చ యోజయేత్. ౭

టీ. తత్పర్యాయధరః = ఆభూమియొక్క పర్యాయనామములతోఁ జేరినధరశబ్దము, శైలః=పర్వతవాచకమగును. ఉదాహరణము - భూమిధరః, భూధరః, పృథివీధరః, ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయపతిః=భూమిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన పతిశబ్దము,నృపః=రాజు పేరగును. ఉదా- భూమిపతిః, పృథివీపతిః, ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయరుహః = ఆభూమిపర్యాయనామములతోఁ జేరినరుహశబ్దము. వృక్షః=చెట్టుపేరగును.ఉదా-భూమిరుహః, భూరుహః,మహీరుహః, ఇత్యాదులు.

అన్యం=ఇతరమైన,శబ్దంచ=పదమును, యోజయేత్=చేర్చవచ్చును. ఎట్లనఁగా, భూపర్యాయశబ్దముతో, ధృః, భృత్, ఇత్యాది ధరపర్యాయశబ్దములుచేరి పర్వతమునకును; ధవః, భర్తా, ఇత్యాది పతిపర్యాయపదములు చేరి రాజునకును; భవః, జః, ఇత్యాది రుహాశబ్దపర్యాయములుచేరి వృక్షమునకును పేళ్లౌను.

మూ. దరీభృ దచల శ్శృంగీ పర్వత స్సానుమా న్గిరిః,
నగ శ్శిలోచ్చయోఽద్రిశ్చ శిఖరీ త్రికకు న్మరుః. ౮

టీ. దరీభృత్, అచలః, శృంగీ, పర్వతః, సానుమాన్, గిరిః, నగః, శిలోచ్చయః, అద్రిః, శిఖరీ, త్రికకుత్, మరుః, ఈ ౧౨ ను కొండకు పేళ్లు.

మూ. ప్రస్థః పార్శ్వం తటం సాను ర్మేఖలోపత్యకా తటీ,
నితంబ అంతోపాంతౌ చ తద్వానపి గిరి స్స్మృతః. ౯

టీ. ప్రస్థః, పార్శ్వం, తటం, సానుః, మేఖలా, ఉపత్యకా, తటీ,నితంబః, అంతః, ఉపాంతః, ఈ ౧౨ ను కొండలయొక్క ప్రక్కలకు పేళ్లు.

తద్వానపి=అప్రస్థాదిశబ్దములపై (కల అను అర్థమునిచ్చు) వతిప్రత్యయపర్యాయములను చేర్చిన యెడల, గిరిః=కొండకుపేరగునని, స్మృతః=తలంపఁబడెను. ఉదా —సానుమాన్,తటవాన్,తటీవాన్,పార్శ్వవాన్, ఉపత్యకావాన్, ప్రస్థీ, మేఖలీ, ఇత్యాదులు.

మూ. రాజాఽధిపః పతి స్స్వామీ నాథః పరివృఢః ప్రభుః,
ఈశ్వరో విభు రీశానో భ ర్తేంద్ర ఇన ఈశితా. ౧౦

టీ. రాజా, అధిపః, పతిః, స్వామీ, నాథః, పరివృఢః, ప్రభుః, ఈశ్వరః. విభుః, ఈశానః, భర్తా, ఇంద్రః, ఇనః, ఈశితా, ఈ ౧౪ ను రాజుపేళ్లు.

మూ. అనోకహ స్తరు శ్శాఖీ విటపీ ఫలినో నగః,
ద్రుమోఽంఘ్రిపః ఫలేగ్రాహీ పాదపోఽగో వనస్పతిః. ౧౧

టీ. అనోకహః, తరుః, శాఖీ, విటపీ, ఫలినః, నగః, ద్రుమః, అంఘ్రిపః, ఫలేగ్రాహీ, పాదపః, అగః, వనస్పతిః, ఈ ౧౨ నుమ్రానిపేళ్లు.

మూ. తత్పర్యాయచగో జ్ఞేయో హరి ర్వలిముఖః కపిః,
వానరః ప్లవగః కీశో గోలాంగూలోఽథ మర్కటః. ౧౨

టీ. తత్పర్యాయచరః=అవృక్షపర్యాయనామములతోఁ జేరిన చరశబ్దము (అనఁగా తరుచరః, నగచరః, ద్రుమచరః, ఇత్యాది పదములును,) మఱియు, హరిః, వలిముఖః, కపిః, వానరః, ప్లవగః, కీశః, గోలాంగూలః, మర్కటః, ఈ౮ పేర్లును కోతికిఁ బేర్లని, జ్ఞేయః=తెలియఁ దగినది.

మూ. విపినం గహనం కక్ష మరణ్యం కాననం వనం,
కాంతార మటవీ దుర్గం తచ్చర స్స్యా ద్వనేచరః. ౧౩

టీ. విపినం, గహనం, కక్షం, అరణ్యం, కాననం, వనం, కాంతారం, అటవీ, దుర్గం ఈ ౯ యు అడవికిపేర్లు.

తచ్చరః=అ యడవిపర్యాయశబ్దములలోఁ జేరిన చరశబ్దము, వనేచరః=బోయవానికి పేరు, స్యాత్ = అగును. ఉదా-వనచరః, అరణ్యచరః, ఇత్యాదులు.

మూ. పుళింద శ్శబరో దస్యు ర్నిశాటో వ్యాధ లుబ్ధకౌ,
ధానుష్కోఽథ కిరాతశ్చ సోఽరణ్యానీచర స్స్మృతః. ౧౪

టీ. పుళిందః, శబరః, దస్యుః, నిశాటః, వ్యాధః, లుబ్ధకః, ధానుష్కః, కిరాతః, ఈ ౮ పేళ్లకు శబ్దవాచ్యుఁడైన, సః=వాఁడు, అరణ్యానీచరః=అడవియందు తిరుగుచుండునట్టి, బోయ, చెంచు, ఏనాదిజాతులలో నొకఁడని, స్మృతః=తలంపఁబడెను.

మూ. వా ర్వారి జల మమ్భోఽమ్బు క మర్ణ స్సలిలం పయః,
శరం వనం కుశం తోయం నీరం జీవన మబ్విషమ్. ౧౫

టీ. వాః, వారి, జలం, అంభః, అంబు, కం, అర్ణం, సలిలం, పయః, శరం, వనం, కుశం, తోయం, నీరం, జీవనం, అప్, విషం, ఈ ౧౭ ను నీళ్లకుపేరు.

మూ. తత్పర్యాయచరో మత్స్య స్తత్పర్యాయప్రదో ఘనః,
తత్పర్యాయోద్భవం పద్మం తత్పర్యాయధి రంబుధిః. ౧౬

టీ. తత్పర్యాయచరః=ఆ ఉదయపర్యాయనామములతోఁ జేరిన చరశబ్దము,మత్స్యః=చేపలకు పేరు. ఉదా—వారిచరః, జలచరః, అంబుచరః, ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయప్రదః = ఆ ఉదకపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, ప్రదః = ఇచ్చు

న నెడిపర్యాయనామము, ఘనః=మేఘమునకు పేరౌను. ఉదా-వారిప్రదః, జలప్రదః, శరదః, తోయదః, జలముక్, అబ్దః, ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయోద్భవం = ఆ ఉదకపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, ఉద్భవం=పుట్టినది యనెడి పర్యాయనామము, పద్మం=తామరపేళ్లగును ఉదా - జలోద్భవం, జలరుహం, జలజం, ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయధిః=ఆఉదకపర్యాయనామములతోఁగూడిన, ధి శబ్దము అంబుధిః=సముద్రమునకు పేరగుచున్నది. ఉదా - అంబుధిః, తోయధిః ఇత్యాదులు.

మూ. యాదో ఝషః పదక్షీణ శ్శఫరో౽నిమిష స్తిమిః,
వైసారిణో విసారశ్చ మీనః పాఠీన ఏవ చ. ౧౭

టీ. యాదః, ఝషః, పదక్షీణః, శఫరః, అనిమిషః, తిమిః, వైసారిణః, విసారః, మీనః, పాఠీనః, ఈ ౧౦ యు చేపలకు పేర్లు.

మూ. ఘనాఘనో ఘనో మేఘో జీమూతో౽భ్రం వలాహకః,
పర్జన్యో ముదిరో౽నభ్రా ట్తటి త్సౌదామినీపతిః. ౧౮

టీ. ఘనాఘనః, ఘనః, మేఘః, జీమూతః, అభ్రః, వలాహకః, పర్జన్యః, ముదిరః, అనభ్రాట్, తటిత్పతిః, సౌదామినీపతిః, ఈ ౧౧ ను మేఘమునకు పేర్లు.

మూ. ఆకాలికీ క్షణరుచి ర్విద్యు త్తత్పతి రంబుదః,

టీ. ఆకాలికీ, క్షణరుచిః, విద్యుత్, ఈ 3 ను మెఱుపు పేర్లు.
తత్పతిః=ఈమెఱుపు పర్యాయనామముతోఁ జేరిన పతిపర్యాయశబ్దము, అంబుదః=మేఘముఅగును. ఉదా- విద్యుత్పతిః, ఆకాలికీపతిః, తటిత్పతిః, ఇట్లు, తటిత్వాన్, ఇత్యాదులును.

మూ. నిర్ఘాత మశని ర్వజ్ర ముల్కా౽శబ్దంచ వర్జయేత్. ౧౯

టీ. నిర్ఘాతం, అశనిః, వజ్రం, ఈమూఁడు శబ్దములను, ఉల్కా౽శబ్దంచ = ఉల్కాశబ్దమును, వర్జయేత్ = విడువవలయును. (అనఁగా నిర్ఘాతాది నాలుగుశబ్దములను పతిశబ్దముతో చేర్చిన మేఘమునకు పేరుగాదని భావము.)

మూ. కమలం నళినం పద్మం సరోజం సరసీరుహం,
కరదండం కోకనదం పుండరీకం మహోత్పలం. ౧౦
ఇందీవరం చారవిందం శతపత్త్రించ పుష్కరమ్.

టీ. కమలం, నళినం, పద్మం, సరోజం, సరసీరుహం, కరదండం, కోకనదం, పుండరీకం, మహోత్పలం, ఇందీవరం, అరవిందం, శతపత్త్రం, పుష్కరం, ఈ ౧౩ను తామరపేళ్లు.

మూ. సౌగంధికం తు కహ్లారం స్యా దిందీవర ముత్పలం. ౧౧
నీలోత్పలం కువలయం కైరవం కుముదం విదుః,

టీ. సౌగంధికం=సౌగంధికశబ్దము, కహ్లారం=కొంచెము ఎఱుపును తెలుపునుకల్గి బహు పరిమళముగల కమలమునకు పేరగును.

ఇందీవరం=ఇందీవరశబ్దము, ఉత్పలం=నల్లకలువనుపేరు. కైరవం = కైరవశబ్దము, కుముదం=తెల్లకలువపేరని, విదుః= తెలిసికొనెదరు.

మూ. పరిష త్కర్దమః పంకం తజ్జం తామరసం విదుః. ౧౨

టీ. పరిషత్, కర్దమః, పంకం, ఈ 3-ను అడుసుపేళ్లు.

తామరసం=తామరను, తజ్జం=ఆయడుసునందుఁ బుట్టినదిగా, విదుః=(తెలిసికొనెదరు) చెప్పెదరు.

ఉదా:—పంకజం, పంకజాతం, పంకోద్భవం, పంకేరుహం, కర్దమజన్మ, కర్దమప్రభవం, పరిషద్భవం, పరిషజ్జాతం, ఇత్యాదులు.

మూ. తద్వతీ బిసినీ జ్ఞేయా వ్రతతీ వల్లరీ లతా,
వల్లీనామాని యోజ్యాని వారిధి ర్వర్ణ్య తేఽధునా. ౧౩

టీ. బిసినీ=తామరతీఁగె, తద్వతీ = ఆకమలములుగలదిగా, జ్ఞేయా = తెలియఁదగినది. (అనగా కమలినీ, పద్మినీ, పంకజినీ, సరోజినీ, ఇత్యాదులు తామరతీఁగెల పేళ్లనుట)

వ్రతతీ, వల్లరీ, లతా, ఈ 3-పేళ్లును, వల్లీ నామాని=తీఁగెలపేళ్లుగా, యోజ్యాని=చేర్పఁదగినవి. అధునా=ఇప్పుడు, వారిధిః=సముద్రము, వర్ణ్యతే=మీఁద వివరింపఁబడుచున్నది.

మూ. స్రోతస్వినీ ధునీ సింధు స్స్రవంతీ నిమ్నగాఽఽపగా,
నదీ నదో ద్విరేఫశ్చ సరిన్నామ తరంగిణీ. ౨౮

టీ. స్రోతస్వినీ, ధునీ, సింధుః, స్రవంతీ, నిమ్నగా, ఆపగా, నదీ, నదః, ద్విరేఫః, తరంగిణీ, ఈ ౧౦.యు సరిన్నామ=నదికి పేళ్లు.

మూ. తత్పతిశ్చ భవత్యబ్ధిః పారావారోఽమృతోద్భవః,
అపారపారః కూపారో రత్నమీనాభిధాకరః. ౨౯
అకూపార స్సముద్రశ్చ సరస్వా న్సాగరోఽర్ణవః,

టీ. తత్పతిశ్చ=ఆనదీపర్యాయనామములతోఁజేరిన పతిశబ్దము, అబ్ధిః = సముద్రవాచకము, భవతి=అగుచున్నది.

(అనగా:—నదీపతిః,ధునీపతిః, నిమ్నగాపతిః, ఆపగాపతిః, ఇత్యాదులును;) పారావారః, అమృతోద్భవః, అపారపారః, కూపారః, రత్నమీనాభిధాకరః, రత్న=రత్నములయొక్కయు, మీన=మత్స్యములయొక్కయు, అభిధా=పర్యాయనామములతోఁజేరిన, ఆకరః = ఆకరశబ్దము, అనఁగా—రత్నాకరః,మీనాకరః, ఇత్యాదులును; అకూపారః, సముద్రః, సరస్వాన్, సాగరః, అర్ణవః, ఇవియును సముద్రమునకు పేళ్లు.

మూ. సీమోపకంఠం తీరం చ పారం రోధోఽవధి స్తటమ్. ౩౦

టీ. సీమా, ఉపకంఠం, తీరం, పారం, రోధః, అవధిః, తటం, ఈ ౭ - ను సముద్రము, నది, బావి, చెఱువు, వీనియొక్క గట్టునకు పేర్లు.

మూ. భంగ స్తరంగః కల్లోలో వీచి రుత్కలికావలిః,
పాళీ వేళా తటోచ్ఛ్వాసో విభ్ర మోఽయ ముదన్వతః. ౩౧

టీ. భంగః, తరంగః, కల్లోలః, వీచిః, ఈ ౪-ను గొప్ప అలలపేర్లు.
ఉత్కలికా, ఆవళిః, పాళీ, ఈ 3-ను చిన్నఅలలపేర్లు.
వేళా, తటః, ఈ ౨-ను సముద్రపుఁగట్ట (చెలియలికట్ట) పేర్లు.
ఉచ్ఛ్వాసః=ఉచ్ఛ్వాసమనెడి, అయం = ఈశబ్దము, ఉదన్వతః = సముద్రముయొక్క, విభ్రమః=విలాస మగును. అనఁగా:—సముద్రజలము ఈప్పొంగుటకు పేరు. (ఇది ఉప్పొంగు అనఁబడును.)

మూ. మనుష్యో మానుషో మర్త్యో మానవో మనుజో నరః,
నా పుమాన్ పురుషో గోధో భవే త్తత్పతి రీశ్వరః. ౨౮

టీ. మనుష్యః, మానుషః, మర్త్యః, మానవః, మనుజః, నరః, నా, పుమాన్, పురుషః, గోధః, ఈ ౧౦-యు మనుష్యుల పేర్లు.

తత్పతిః = ఆమనుష్యపర్యాయనామములతోఁ జేరినపతిశబ్దము, ఈశ్వరః=రాజు పేర్లుగా, భవేత్ = అగును.

ఉదా: — నరపతిః, నృపతిః, మర్త్యనాథః, మానవేశః, మనుజాధిపః, మనుష్యాధిపః, ఇత్యాదులు.

మూ. భృత్యోఽథ భృతకః పత్తిః పదాతిః పదగోఽనుగః,
భటోఽనుజీవ్యనుచర శ్శస్త్రజీవీ చ కింకరః. ౨౯

టీ. భృత్యః, భృతకః, పత్తిః, పదాతిః, పదగః; అనుగః, భట్టః, అనుజీవీ, అనుచరః, శస్త్రజీవీ, కింకరః, ఈ ౧౧ - సేవకుని పేర్లు.

మూ. స్త్రీ నారీ వనితా ముగ్ధా భామినీ భీరు రంగనా,
లలనా కామినీ యోషి ద్యోషా సీమంతినీ వధూః. 30
నితంబి న్యబలా బాలా కాముకీ వామలోచనా,
భామా తలోదరీ రామా సుందరీ యువతి శ్చలా. 3౧

టీ. స్త్రీ, నారీ, వనితా, ముగ్ధా, భామినీ, భీరుః, అంగనా, లలనా, కామినీ, యోషిత్, యోషా, సీమంతినీ, వధూః, నితంబినీ, అబలా, బాలా, కాముకీ వామలోచనా, భామా, తలోదరీ, రామా, సుందరీ, యువతిః, చలా, ఈ ౨౪ను ఆఁడుదాని పేర్లు.

మూ. భార్యా జాయా జనీ కుల్యా కళత్రం గేహినీ గృహం,
మహిళా మానినీ పత్నీ తథా దారాః పురంధ్రికా. 3౨

టీ. భార్యా, జాయా, జనీ, కుల్యా, కళత్రం, గేహినీ, గృహం, మహిళా, మానినీ, పత్నీ, దారాః, పురంధ్రికా (పురంధ్రి) ఈ ౧౨ను పెండ్లము పేర్లు.

మూ. వల్లభా ప్రేయసీ ప్రేష్ఠా రమణీ దయితా ప్రియా,
ఇష్టాచ ప్రమదా కాంతాఽచండీ ప్రణయినీ తథా. 33

టీ. వల్లభా, ప్రేయసీ, ప్రేష్ఠా, రమణీ, దయితా, ప్రియా, ఇష్టా, ప్రమదా, కాంతా, అచండీ, ప్రణయినీ, ఈ ౧౧-ను ప్రియురాలైన పెండ్లాము పేర్లు.

మూ. సతీ పతివ్రతా సాధ్వీ పతివత్న్యేకపత్న్యపి,
మనస్వినీ భవ త్యార్యా విపరీతా నిరూప్యతే. 3౪

టీ. సతీ, పతివ్రతా, సాధ్వీ, పతివత్నీ, ఏకపత్నీ, మనస్వినీ, ఈ ౬ ను, ఆర్యా=పూజ్యురాలైన పతివ్రతా స్త్రీ), భవతి = అగుచున్నది. (అనగా ఈ౬ను పతివ్రతా స్త్రీ పేర్లు)

విపరీతా=ఈపతివ్రతకు వ్యతిరిక్తయైనది; (అనఁగా వ్యభిచారణి స్త్రీ) నిరూప్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

మూ. బంధకీ కులటా ముక్తా పునర్భూః పుంశ్చలీ ఖలా,
స్వశాఽభిసారికా దూతీ స్వైరిణీ శంభళీ తథా. 3౫

టీ. బంధకీ, కులటా, ముక్తా, పునర్భూః, పుంశ్చలీ, ఖలా, స్వశా, అభిసారికా, దూతీ, స్వైరిణీ, శంభళీ, ఈ ౧౧ - ను రంకులాడి పేర్లు.

మూ. గణికాఽలజ్జికా వేశ్యా రూపాజీవా విలాసినీ,
పణ్యస్త్రీ దాసికా దాసీ కాముకీ సర్వవల్లభా 3౬

టీ. గణికా, అలజ్జికా, వేశ్యా, రూపాజీవా, విలాసినీ, పణ్యస్త్రీ, దాసికా, దాసీ, కాముకీ, సర్వవల్లభా, ఈ ౧౦- యు లంజె పేర్లు.

మూ. కాంతేష్టౌ దయితః ప్రీతః ప్రియః కామీ చ కాముకః,
వల్లభోఽథ పతిః ప్రేయా న్విటశ్చ రమణో ధవః. 3౭

టీ. కాంతః, ఇష్టః, దయితః, ప్రీతః, ప్రియః, కామీ, కాముకః, వల్లభః, పతిః, ప్రేయాన్, విటః, రమణః, ఈ ౧3 - ను మగని పేర్లు.

మూ. సవిత్రీ జననీ మాతా జనక స్సవితా పితా,

టీ. సవిత్రీ, జననీ, మాతా, ఈ 3 ను కన్నతల్లి పేర్లు.
జనకః, సవితా, పితా, ఈ 3 - ను కన్నతెండ్రి పేర్లు.

మూ. దేహోఽపఘనకాయాంగం వపు స్సంహననం తనుః ౩౮
కళేబరం శరీరం చ మూర్తి రస్మిన్ భవ స్సుతః,
పుత్త్ర స్సూను రపత్యంచ తుత్తోకం చాత్మజః ప్రజః. ౩౯
ఉద్వహ స్తనయః పోతో దారకో నందనోఽర్భకః.
స్తనంధయోత్తానశయా స్త్రీత్వే దుహితరం విదుః. ౪౦

టీ. దేహః, అపఘనః, కాయః, అంగం, వపుః, సంహననం, తనుః, కళేబరం, శరీరం, మూర్తిః, ఈ౧౦ - యు శరీరమునకు పేళ్ళు.

అస్మిన్ = ఈశరీరపర్యాయనామములలో, జేరిన, భవః = ఉత్పత్తిపర్యాయనామము, అనఁగా:— కాయభవః, శరీరభవః, ఇట్లు:— కాయజః, తనూజః, ఇత్యాదులును;

సుతః, పుత్త్రః, సూనుః, అపత్యం, తుత్తోకం, ఆత్మజః, ఉద్వహః, తనయః, పోతః, దారకః, నందనః, అర్భకః, స్తనంధయః, ఉత్తానశయః, ఈ ౧౪ ను కొడుకు పేళ్ళు.

ఈ కాయభవాదిశబ్దములు స్త్రీలింగమైనప్పుడు దుహితరం=కొమార్తెను గా, విదుః=తెలియుదురు. ఉదా.—కాయభవా, శరీరభవా, అంగజా, తనుజా, పుత్త్రీ, సుతా, ఆత్మజా, ప్రజా, నందినీ, తనయా, ఇత్యాదులు.

మూ. వయస్యాఽఽళీ సహచరీ సధ్రీచీ సవయా స్సఖీ,
ఆళీవివర్జితం సంఘు మథో మిత్త్రం సుహృత్సుహృత్. ౪౧
సహకృత్వా సహాకర స్సహాయ స్సమవాయకః,

టీ. వయస్యా, ఆళీ, సహచరీ, సధ్రీచీ, సవయాః, సఖీ, ఈ౬-ను చెలికత్తె పేళ్లు.
ఆళీవివర్జితంసంఘం=ఆళీశబ్దమునువిడిచిన చెలికత్తెల పేళ్లసమూహము. అనఁగా:— వయస్యః, సహచరః, సధ్ర్యఙ్, సవయాః, సఖా, ఈశబ్దములును, మిత్త్రం, సుహృత్, సుహృత్, సహకృత్వా, సహాకరః, సహాయః, సమవాయకః, ఈ

౭ ను [illegible]

మూ. సనాభి స్సకులీన శ్చ సోదర్యో౽వరజో౽నుజః. ౪
కనీయా నగ్రజో జ్యేష్ఠభ్రాతా జామి స్స్వసా౽నుజా,
పత్యు స్స్వసా ననాందా౽స్యా న్మాతులానీ ప్రియాంబికా. ౪౩

టీ. సనాభిః, సకులీనః, ఈ ౨- ను ఒకగోత్రమువారికి పేళ్లు.
సోదర్యః, ఈ౧-ను తోడఁబుట్టినవాని పేరు.
అపరజః, అనుజః, కనీయాన్, ఈ 3 నుతమ్ముని పేళ్లు.
అగ్రజః, జ్యేష్ఠభ్రాతా, ఈ౨-ను అన్న పేళ్లు.
జామిః, స్వసా, అనుజా, ఈ 3-ను చెల్లెలపేళ్లు.
పత్యుః = మగనియొక్క, స్వసా=చెల్లెలు. ననాందా=వదిన, స్యాత్ = అగుచున్నది.
మాతులానీ, ప్రియాంబికా, ఈ ౨- ను మేనమామ పెండ్లము పేర్లు.

మూ. వైర్యరాతి రమిత్రో౽రి ర్ద్విట్సపత్నో ద్విషన్ రిపుః.
భ్రాతృవ్యో దుర్జన శ్శత్రు ర్దుర్హృ ద్ద్వేషీ ఖలో౽హితః. ౪౪

టీ. వైరీ, అరాతిః, అమిత్రం, అరిః, ద్విట్, సపత్నః, ద్విషత్, రిపుః, భ్రాతృవ్యః, దుర్జనః, శత్రుః, దుర్హృత్, ద్వేషీ, ఖలః, అహితః, ఈ౧౫- ను పగవాని పేళ్ళు.

మూ. దీధితి ర్భాను రుస్రో౽ంశు ర్గభ స్తిః కిరణః కరః,
పాదో రుచి ర్మరీచి ర్భా తేజో౽ర్చి ర్గౌ ర్ద్యుతిః ప్రభా. ౪౫
దీప్తి ర్జ్యోతి ర్మహో ధామ రశ్మి రూర్జో విభా వసుః,
శీతోష్ణప్రాయపూర్వ త్వే తద్వంతా విందుభాస్కరౌ. ౪౬

టీ. దీధితిః, భానుః, ఉస్రః, అంశుః, గభస్తిః, కిరణః, కరః, పాదః, రుచిః, మరీచిః, భా, తేజః, అర్చిః, గౌః, ద్యుతిః, ప్రభా, దీప్తిః, జ్యోతిః, మహః, ధామ, రశ్మిః, ఊర్జః, విభా, వసుః, ఈ ౨౪ నుకిరణములకు (కాంతికి) పేర్లు.

శీతోష్ణప్రాయపూర్వత్వే (అయినపదినాలుగు శబ్దములు) శీత, ఉష్ణ, ఈయర్థములనిచ్చు పర్యాయనామములు మొదట చేరియుండుటచే, తద్వంతౌ = అదిధిత్యాదిశబ్దములు, ... లగుచున్నారు.

(అనఁగా, శీతపర్యాయనామములు చేరునప్పుడు చంద్రునకును, ఉష్ణపర్యాయనామములుచేరునప్పుడు సూర్యునకును పేళ్ళగును)

ఉదా:—శీతదీధితిః, శీతకరః, శీతాంశుః, శీతరుచిః, శీతకిరణః, శిశిరాంశుః, హిమకరః, హిమాంశుః, హిమరుచిః, తుహినద్యుతిః, ఇత్యాదులు చంద్రునకును; ఉష్ణదీధితిః, ఉష్ణమరీచిః, తీక్ష్ణకరః, తీక్ష్ణభానుః, ఉష్ణరశ్మిః, ఖరకరః, ఖరకిరణః, ఉష్ణాంశుః, ఇత్యాదులు సూర్యునకును పేళ్లగును

మూ. శశీ విధు స్సుధాసూతిః కౌముదీ కుముదప్రియః,
కలాభృ చ్చంద్రమా శ్చంద్రః కాంతిమా నోషధీశ్వరః. ౪౭

టీ. శశీ, విధుః, సుధాసూతిః, కౌముదీప్రియః, కుముదప్రియః, కలాభృత్, చంద్రమాః, చంద్రః, కాంతిమాన్, ఓషధీశ్వరః, ఈ౧౦ యు చంద్రుని పేళ్లు.

మూ. ఉడు భం తారకా ఋక్షం నక్షత్రం తత్పతి ర్నిశా,
క్షణదా రజనీ నక్తం దోషా శ్యామా చ తత్కరః. ౪౮

టీ. ఉడు, భం, తారకా, ఋక్షం, ఈ౪ను చుక్కలపేళ్లు.

తత్పతిః=ఆనక్షత్ర పర్యాయనామములతోఁ జేరిన పతిపర్యాయశబ్దము చంద్రుని పేళ్లగును.

ఉదా:—ఉడుపతిః, ఉడునాథః, ఉడువల్లభః, ఋక్షపతిః, తారాపతిః, తారకాధవః, ఇత్యాదులు.

నిశా, క్షణదా, రజనీ, నక్తం, దోషా, శ్యామా, ఈ౬ను రాత్రిపేళ్లు.

తత్కరః=ఆరాత్రి పర్యాయములతోఁ జేరిన, కరశబ్దమును చంద్రునిపేళ్లగును. ఉదా:—నిశాకరః, క్షణదాకరః, రజనీకరః, దోషాకరః, శ్యామాకరః, నక్తంకరః, ఇత్యాదులు.

మూ. తరణి స్తపనో భాను ర్బ్రధ్నః పూషాఽర్యమా రవిః,
తిగ్మాంశు రంశు ర్ద్యుమణి ర్మార్తాండోఽర్కోఽదితేస్సుతః. ౪౯
ఇన స్సూర్య స్తమో నామ రిపు ర్మిత్రో విరోచనః,

టీ. తరణిః, తపనః, భానుః, బ్రధ్నః, పూషా, అర్యమా, రవిః, తిగ్మాంశుః, అంశుః ద్యుమణిః, మార్తాండః, అర్కః, అదితిస్సుతః, ఇనః, సూర్యః, ఈ ౧౫ను;

తమోనాపహరిపుః = చీఁకటిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన శత్రుపర్యాయనామములును, అనఁగా:—తమోఽరిః, ధ్వాంతరిపుః, తిమిరవైరీ, ఇత్యాదులును;

మిత్రః, విరోచనః, ఈ ౨+౧౫=౧౭ ను సూర్యుని పేళ్లు.

మూ. దినం దివాఽహ ర్దివసో వాసర స్తత్కరశ్చ సః. ౫౦

టీ. దినం, దివా, అహః, దివసః, వాసరః, ఈ ౫ ను పగలుపేర్లు.

తత్కరః = ఆపగటిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన కరశబ్దమును, సః= ఆసూర్యవాచక మగుచున్నది.

ఉదా:—దినకరః, దివాకరః, అహస్కరః, దివసకరః, ఇత్యాదులు.

మూ. చక్రవాకాబ్జపర్యాయబంధుశ్చ కమలప్రియః,
యమునాయమకానీనజనక స్సవితా మతః. ౫౧

టీ. చక్రవాకాబ్జపర్యాయబంధుః, చక్రవాక=చక్రవాకపక్షులయొక్కయు, అబ్జ=కమలములయొక్కయు, పర్యాయ=సామాన్యనామములతోఁ జేరిన, బంధుః=బంధుపర్యాయనామవాచకములును;

కమలప్రియః, కమల = పద్మపర్యాయనామములతోఁ గూడిన, ప్రియః=పతిపర్యాయశబ్దములును;

యమునాయమకానీనజనకః, యమునా= యమునానదియొక్కయు, యమ=యమధర్మరాజుయొక్కయు, కానీన=కర్ణునియొక్కయు; పర్యాయనామములతో సంబంధించిన, జనకః = తండ్రిపర్యాయనామములును, సవితా=సూర్యుఁడని, మతః=ఒప్పుకొనఁబడుచున్నది.

ఉదా.—లోకబంధుః, చక్రవాకప్రియః, రథాంగమిత్రం, కమలబంధుః, అబ్జబంధుః, కంజమిత్రం, పంకేజబాంధవః, కమలప్రియః, పంకజసుహృత్, పద్మసఖః, యమునాజనకః, కాళిందీపితా, యమజనకః, కాలపితా, అంతకతాతః, కర్ణజనకః, రాధేయపితా, ఇత్యాదులు.

మూ. వాహోఽశ్వ స్తురగో వాజీ హయో ధుర్య స్తురంగమః,
సప్తి రర్వా హరిం రథ్యో సప్తాద్యశ్వో మయూఖవాన్. ౫౨

టీ. వాహః, అశ్వః, తురగః, వాజీ, హయః, ధుర్యః, తురంగమః, సప్తిః, అర్వా, హరిః, రథ్యః, ఈ ౧౧ ను గుఱ్ఱముపేళ్లు.

సప్తాద్యశ్వః, సప్త=సప్తపదము, ఆది=పూర్వమందుగల, అశ్వః=అశ్వపర్యాయ నామము, మయూఖవాన్=సూర్యవాచక మగుచున్నది

ఉదా.—సప్తాశ్వః, సప్తసప్తిః, సప్తవాజీ, సప్తతురగః, సప్తతురంగమః, ఇత్యాదులు.

మూ. ఖం విహాయో వియ ద్వ్యోమ నభో గగన మంబరం,
ద్యౌ రాకాశ శ్చాంతరిక్షం మేఘవాయుపథోఽప్యతః. ౫౩

టీ. ఖం, విహాయః, వియత్, వ్యోమ, నభః, గగనం, అంబరం, ద్యౌః, ఆకాశః, అంతరిక్షం, ఈ ౧౦ యు ఆకాశమునకు పేళ్లు.

మేఘవాయుపథోఽపి, మేఘ=మబ్బుయొక్కయు, వాయు=గాలియొక్కయు, పర్యాయనామములతోఁ జేరిన, పథోపి=మార్గపర్యాయనామములును, ఆకాశమునకుఁ బేర్లగును.

ఉదా.—మేఘపథః, జీమూతవర్త్మ, వారిదాధ్వ, వాయుపథః, మారుతమార్గః, శ్వసనవర్త్మ, ఇత్యాదులు.

మూ. తచ్చరః ఖేచర స్తద్గః పక్షీ పత్రీ పతత్ర్యపి,
శకుంత శ్శకుని ర్విశ్చ పతంగో విష్కిర స్తథా. ౫౪

టీ. తచ్చరః, తత్=ఆ ఆకాశపర్యాయనామములతోఁ గూడిన, చరః=సంచారపర్యాయనామములు (అనఁగా,—వియచ్చరః, వ్యోమచారీ, నభోగామీ, అంబరగః, ఇత్యాదులు) ఖేచరః=దేవయోనివిశేషములు అగుదురు.

తద్గోఽపి, తత్=ఆ అంతరిక్షపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, గోఽపి=గశబ్దమును, (అనఁగా, ఆప్రకారముగనే, పక్షీ, పత్త్రి), పతత్రీ, శకుంతః, శకునిః, విః, పతంగః, విష్కిరః, ఇవి ౮ యును పక్షిపేళ్లు.

మూ. జాంగలం పిశితం మాంసం పలం పేశీ చ తత్ప్రియః,
యాతుధాన స్తథా రక్షో రాత్ర్యాదిచర ఇష్యతే. ౫౫

టీ. జాంగలం, పిశితం, మాంసం, పలం, పేశీ, ఈ ౫ ను మాంసమునకు పేళ్లు.

తత్ప్రియః, తత్=ఆ మాంసపర్యాయనామములతో సంబంధించిన, ప్రియః =

ప్రియశబ్దము, అనఁగా,—మాంసప్రియః, జాంగలప్రియః, పిశితప్రియః, ఇత్యాదులును;

యాతుధానః, రక్షః, ఇవియును;

రాత్ర్యాదిచరః, రాత్రి=రాత్రిపర్యాయనామమే, ఆది=మొదటఁగల, చరః=చరశబ్దము, అనఁగా,—నిశాచరః, రాత్రిచరః, క్షణదాచరః, నక్తంచరః, దోషాచరః, ఇత్యాదులును; ఇష్యతే=రాక్షసులపేళ్లని తలంపఁబడుచున్నది.

మూ. సుతోఽదితే స్తటిద్ధన్వా సేంద్రో దేవ స్సురోఽమరః,
స్వ ర్ద్యౌ స్స్వర్గోఽథ నాకశ్చ తద్వాస స్త్రిదశో మతః. ౫౬

టీ. అదితేః = అదితిశబ్దమునకుపరమైన, సుతః = పుత్త్రపర్యాయనామమును, (అనఁగా,—అదితిపుత్త్రః, అదితిసుతః, అదితిసూనుః, అదితినందనః, ఇత్యాదులును;)

తటిద్ధన్వా, సేంద్రః, దేవః, సురః, అమరః, ఈ ౫ ను దేవతలపేళ్లు.

స్వః, ద్యౌః, స్వర్గః, నాకః, ఈ ౪ ను స్వర్గలోకమునకు పేళ్లు.

తద్వాసః, తత్= ఆస్వర్గపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, వాసః=వాసపర్యాయనామములు, (అనఁగా,—నాకవాసీ, స్వర్గౌకాః, దివిషత్, స్వర్నిలయః, స్వర్గాలయః, ఇత్యాదులును;) త్రిదశః = దేవవాచకములని, మతః=సమ్మతింపఁబడుచున్నవి.

మూ. తత్పతి శ్శక్ర ఇంద్రశ్చ సునాసీర శ్శతక్రతుః,
ప్రాచీనబర్హి స్సుత్రామా వజ్రీ చాఖండలో హరిః. ౫౭
బిడౌజా శ్చాప్సురోనాథో వాసవో హరివాహనః,
మరుతశ్చ మరుత్వాం శ్చ వృషా చైరావణాధిపః. ౫౮
శతమన్యు స్తురాషాట్చ పురుహూతశ్చ కౌశికః,
సంక్రందనోఽథ మఘవా సహస్రాక్షో మరుత్సఖః. ౫౯
శత్రు ర్బలస్య గోత్రస్య పాకస్య నముచే రపి,
వృత్రస్య చ పులోమ్న శ్చ జంభస్య చ పురందరః. ౬౦

టీ. తత్పతిః తత్=ఆదేవపర్యాయనామములతోఁ, పతిః=పతిపర్యాయనామము, (అనఁగా:—దేవపతిః, సురపతిః, అనిమిషనాథః, అమరాధిపః, గీర్వాణేశః, త్రిదశనాయకః ఇత్యాదులు.)

శక్రః, ఇంద్రః, సునాసీరః, శతక్రతుః, ప్రాచీనబర్హిః, సుత్రామా, ఐంద్రీ, అఖండలః, హరిః, బిడౌజాః, అప్సరోనాథః, వాసవః, హరివాహనః, మరుతః, మరుత్వాన్, వృషా, ఐరావణాధిపః, శతమన్యుః, తురాషాట్, పురుహూతః, కౌశికః, సంక్రందనః, మఘవాన్, సహస్రాక్షః, మరుత్సఖః, ఈశబ్దములును; బలస్య=బలశబ్దమునకును, గోత్రస్య=పర్వతపర్యాయనామమునకును, పాకస్య = పాకశబ్దమునకును, నముచేరపి = నముచిశబ్దమునకును, వృత్రస్యచ=వృత్రశబ్దమునకును, పులోమ్నశ్చ = పులోమన్ శబ్దమునకును, జంభస్యచ=జంభశబ్దమునకును, (పరమైన) శత్రుః=పర్యాయనామమును;

(అనఁగా,—బలారిః, బలరిపుః, బలవైరీ, బలద్విట్, గోత్రారిః, గోత్రరిపుః, నగవైరీ, నగారిః, పాకవిద్వేషీ, పాకారిః, నముచిరిపుః, నముచిసూదనః, నముచిద్వేషీ, వృత్రారిః, వృత్రహా, పులోమారిః, పులోమజిత్, జంభారిః, జంభభేదీ, అనునివియును) పురందరః=పురందరశబ్దమును, దేవేంద్రునిపేళ్లు.

మూ. కాష్ఠా కకు బ్దిగాశా చ దక్షకన్యా తథా హరిత్,
తత్పర్యాయపదం యోజ్యం ప్రాజ్ఞైః పాలగజాంబరైః. ౬౧

టీ, కాష్ఠా, కకుప్, దిక్, ఆశా, దక్షకన్యా, హరిత్, ఈఆరు దిక్కునకు పేళ్లు.

తత్పర్యాయపదం, తత్=ఆదిక్కు పర్యాయనామపదము, పాలగజాంబరైః,

పాల = పాలపర్యాయ శబ్దముతోను, గజ = గజపర్యాయశబ్దముతోను, అంబరైః=అంబరపర్యాయశబ్దముతోను, ప్రాజ్ఞైః = పండితులచేత, యోజ్యం=చేర్పఁబడినది. క్రమముగా, అష్టదిక్పాలురకును, దిగ్గజములకును, యోగులకును పేరగుచున్నది.

ఉదా:—కాష్ఠాపాలః, దిక్పాలః, ఆశాపాలకః, హరిత్పాలకః, ఇత్యాదులు దిక్పాలురకును;

కాష్ఠాగజః, దిగ్గజః, ఆశాహస్తీ, హరిన్నాగః, ఇత్యాదులు దిగ్గజములకును; కాష్ఠాంబరః, దిగంబరః, హరిద్వసనః, కకుబ్వాసాః, ఇత్యాదులు యోగులకును పేళ్లగును.

మూ. పవనః పవమానశ్చ వాయు శ్వాతో ఽనిలో మరుత్,

సమీరణో గంధవాహ శ్శ్వసనశ్చ సదాగతిః. ౬౨

నభస్వా న్మాతరిశ్వాచ శరణ్యో జవన శ్చలః,
ప్రభంజన స్తత్పర్యాయః పుత్త్రో భీమోఽంజనాసుతః. ౬౩

టీ. పవనః, పవమానః, వాయుః, వాతః, అనిలః, మరుత్, సమీరణః, గంధవాహః, శ్వసనః, సదాగతిః, నభస్వాన్, మాతరిశ్వా, శరణ్యః, జవనః, చలః, ప్రభంజనః, ఈ ౧౭ నుగాలిపేళ్లు.

తత్పర్యాయపుత్త్రః, తత్=ఆవాయువుయొక్క, పర్యాయ=సామాన్యనామపదముతో, పుత్త్రః = పుత్త్రపర్యాయనామపదము, భీమః=భీమసేనుఁడును, అంజనాసుతః=అంజనేయుఁడును పేర్కొనఁబడుదురు.

ఉదా:—పవనపుత్త్రః, పవనాత్మజః, పవమాననందనః, అనిలసూనుః, అనిలాత్మజః, ప్రభంజనతనయః, పవనసుతః, గంధవహతనయః, ఇత్యాదులు భీమసేనునకును. ఆంజనేయునకును పేళ్లు.

మూ. తత్సఖోఽగ్ని శ్శిఖీ వహ్నిః పావక శ్శాశుశుక్షణిః,
హిరణ్యరేతా స్సప్తార్చి ర్జాతవేదా స్తనూనపాత్. ౬౪
స్వాహాపతి ర్హుతాశశ్చ జ్వలనో దహనోఽనలః,
వైశ్వానరః కృశానుశ్చ లోహితాశ్వో విభావసుః. ౬౫
వృషాకపి శ్శమీగర్భో హవ్యవాహో ద్రుమాశనః,

టీ. తత్సఖః, తత్ = ఆవాయుపర్యాయనామముతో, సఖః = మిత్త్రపర్యాయనామమును,(అనఁగా—వాయుసఖః, పవనసుహృత్, అనిలమిత్త్రం, ప్రభంజనసుతః, అనిలసుహృత్, కృశానుసఖః, వాతసుహృత్, ఇత్యాదులును;)

అగ్నిః, శిఖీ,వహ్నిః, పావకః, ఆశుశుక్షణిః, హిరణ్యరేతాః, సప్తార్చిః, జాతవేదాః, తనూనపాత్, స్వాహాపతిః, హుతాశః, జ్వలనః, దహనః, అనలః, వైశ్వానరః,కృశానుః, లోహితాశ్వః, విభావసుః, వృషాకపిః, శమీగర్భః,హవ్యవాహః, ద్రుమాశనః, ఈ౨౨ను అగ్నికి పేళ్లు.

మూ. తదాదిసూను స్సేనానీ స్కందశ్చ శిఖివాహనః. ౬౬
కార్త్తికేయో విశాఖశ్చ కుమార ష్షణ్ముఖో గుహః,
శక్తిమాన్ క్రౌంచభేదీచ స్స్వామీ శరవణోద్భవః. ౬౭

టీ. తదాదిసూనుః, తత్=అయ్యగ్నిపర్యాయ నామములే, ఆది=మొదలుగాఁగల, సూనుః= పుత్రపర్యాయనామము, (అనఁగా—వహ్నిపుత్రః, అగ్నిసుతః, కృశానుసూనుః, జాతవేదోఽపత్యం, పావకాత్మజః, జ్వలనతనయః, ఇత్యాదులును;)

సేనానీః, స్కందః, శిఖివాహనః, కార్తికేయః, విశాఖః, కుమారః, షణ్ముఖః, గుహః, శక్తిమాన్, క్రౌంచభేదీ, స్వామీ, శరవణోద్భవః, ఇవి ౧౭ ను సుబ్రహ్మణ్యస్వామి పేళ్లు.

మూ. తత్పితా శంకర శ్శంభుః శివ స్థాణు ర్మహేశ్వరః,
త్ర్యంబకో ధూర్జటి శ్శర్వః పినాకీ ప్రమథాధిపః. ౧౮
త్రిపురారి ర్విశాలాక్షో గిరీశో నీలలోహితః,
రుద్రేందుమౌళి ర్యజ్ఞారి స్త్రినేత్రో వృషభధ్వజః. ౧౯
ఉగ్ర శ్శూలీ కపాలీచ శిపివిష్టో భవో హరః,
ఉమాపతి ర్విరూపాక్షో విశ్వరూపః కపర్ద్యపి. ౨౦

టీ. తత్పితా, తత్=ఆసుబ్రహ్మణ్యస్వామియొక్క పర్యాయనామములతో, పితా= తండ్రిపర్యాయశబ్దము, (అనఁగా—స్కందజనకః, సేనానీపితా, కార్తికేయతాతః, అగ్నిభూపితా, షణ్ముఖజనకః. ఇత్యాదులును;)

శంకరః, శంభుః, శివః, స్థాణుః, మహేశ్వరః, త్ర్యంబకః, ధూర్జటిః, శర్వః, పినాకీ, ప్రమథాధిపః, త్రిపురారిః, విశాలాక్షః, గిరీశః, నీలలోహితః, రుద్రః, ఇందుమౌళిః, యజ్ఞారిః, త్రినేత్రః, వృషభధ్వజః, ఉగ్రః, శూలీ, కపాలీ, శిపివిష్టః, భవః, హరః, ఉమాపతిః, విరూపాక్షః, విశ్వరూపః, కపర్దీ, ఈ ౨౯-యు శివుని పేళ్లు.

మూ. అపర్ణా గిరిజా గౌరీ భవానీ పార్వతీ శివా,
చండీ దాక్షాయణీ దుర్గా చాంబికా హిమవత్సుతా. ౨౧

టీ. అపర్ణా, గిరిజా, గౌరీ, భవానీ, పార్వతీ, శివా, చండీ, దాక్షాయణీ, దుర్గా అంబికా, హిమవత్సుతా, ఈ ౧౧ ను పార్వతీదేవి పేళ్లు.

మూ. భాగీరథీ త్రిపథగా జాహ్నవీ హిమవత్సుతా,
మందాకినీ ద్యుపర్యాయధునీ గంగా చ తచ్ఛిరాః. ౨౨
తదీశ్వర శ్చేశ్వరస్య సముద్రస్యాఽభిధాభవేత్,

టీ. భాగీరథీ, త్రిపథగా, జాహ్నవీ, హిమవత్సుతా, మందాకినీ, గంగా ఈ ఉను; ద్యుపర్యాయధునీ, ద్యు=ఆకాశముయొక్కయు, స్వర్గముయొక్కయు, సామాన్య నామముతో, ధునీ=నదీపర్యాయనామములును, (అనఁగా—ద్యునదీ, వ్యోమాంతరంగిణీ, అంభరధునీ, గగననిమ్నగా, స్వర్గాపగా, త్రిదివస్రవన్తీ, ఇత్యాదులును;) గంగానదికి పేళ్లు.

తచ్ఛిరాశ్చ, తత్=ఆగంగానదియే, శిరాశ్చ=తలయందుఁగలవాఁడైన, అనఁగా, గంగాపర్యాయనామములతో శిరఃపర్యాయనామములుగల శివుఁడును, తదీశ్వరః, తత్=ఆగంగాపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, ఈశ్వరః= పతిపర్యాయనామమును, ఈశ్వరస్యచ=శివునకును, సముద్రస్య = సముద్రమునకును, అభిధా=నామము, భవేత్ = అగును.

అనఁగా—గంగోత్తమాంగః, భాగీరథీశీర్షః, మందాకినీమస్తకః, ఇవి శివునకును; గంగాపతిః, భాగీరథీధవః, జాహ్నవీదయితః, త్రిపథగారమణః, మందాకినీవల్లభః, ఇత్యాదులు శివునికిని, సముద్రునికిని పేళ్లగును.

మూ. విధి ర్వేధా విధాతా చ విరించిశ్చ పితామహః. ౨౩
హిరణ్యగర్భ స్స్రష్టా చ ప్రజాపతి స్సహస్రపాత్,
బ్రహ్మాత్మభూ రనంతాత్మా ద్రుహిణోఽజ శ్చతుర్ముఖః. ౨౪
పద్మపర్యాయయోనిశ్చ తత్పుత్రో నారద స్స్మృతః,

టీ. విధిః, వేధాః, విధాతా, విరించిః, పితామహః, హిరణ్యగర్భః, స్రష్టా, ప్రజాపతిః, సహస్రపాత్, బ్రహ్మా, ఆత్మభూః, అనంతాత్మా, ద్రుహిణః, అజః, చతుర్ముఖః, ఇవియును;

పద్మపర్యాయయోనిశ్చ, పద్మ = కమలముయొక్క, పర్యాయ=పర్యాయనామములతోఁ జేరిన యోనిశ్చ = ఉత్పత్తిపర్యాయనామములును, (అనఁగా— కమలయోనిః, పద్మజః, అరవిందభూః, కోకనదఘనః, పంకజోద్భవః, ఇత్యాదులును;) బ్రహ్మదేవుని పేళ్లగును.

తత్ =ఆబ్రహ్మపర్యాయనామములతోఁజేరిన, పుత్రః = పుత్రపర్యాయనామము, నారదః = నారదఋషి, స్మృతః=చెప్పఁబడెను.

అనఁగా—అజసూనుః, బ్రహ్మనందనః, వేధస్తనూజః, విధాత్రపత్యం, ఇత్యాది శబ్దములును నారదఋషిపేళ్లు.

మూ. కృష్ణో దామోదరో విష్ణు రుపేంద్రః పురుషోత్తమః. ౭౫
గోవిందో వాసుదేవశ్చ పద్మనాభో ఽప్యధోక్షజః,
కేశవశ్చ హృషీకేశ శ్శార్ఙ్గీ నారాయణో హరిః. ౭౬

టీ. కృష్ణః, దామోదరః, విష్ణుః, ఉపేంద్రః, పురుషోత్తమః, గోవిందః, వాసుదేవః, పద్మనాభః, అధోక్షజః, కేశవః, హృషీకేశః, శార్ఙ్గీ, నారాయణః, హరిః, అను నీశబ్దములును;

మూ. కేశీ మధు ర్బలి ర్బాణో హిరణ్యకశిపు ర్మురః,
నరకః కైటభః కంసః పర్యాయపద మాసురం. ౭౭
ఇత్యాదిసూదన శ్శౌరిః

టీ. కేశీ = కేశిశబ్దము, మధుః = మధుశబ్దము, బలిః = బలిశబ్దము, బాణః=బాణశబ్దము, హిరణ్యకశిపుః = హిరణ్యకశిపుశబ్దము, మురః = మురశబ్దము, నరకః = నరకశబ్దము, కైటభః = కైటభశబ్దము, కంసః = కంసశబ్దము, అసురః= అసుర సంబంధియైన, పర్యాయపదం = పర్యాయశబ్దమును, ఇత్యాదిసూదనః - ఇతి = అనునిట్టిశబ్దములు, ఆది = మొదలుఁగల, సూదనః = సూదనశబ్దమునకు పర్యాయశబ్దమును;

(అనఁగా—కేశిసూదనః, కేశిద్వేషీ, మధుసూదనః, మధువైరీ, బలిసూదనః, బలిధ్వంసీ, బాణసూదనః, బాణవైరీ, హిరణ్యకశిపుసూదనః, మురవైరీ, నరకారీ, కైటభజిత్, కంసారాతిః, అసురారిః, దైత్యారిః, దానవాంతకః, ఇత్యాదులును;) శౌరిః = విష్ణుదేవునిపేళ్లు.

మూ. లక్ష్మీ శ్శ్రీ ర్గోమి నీందిరా,

టీ. లక్ష్మీః, శ్రీ, గోమినీ, ఇందిరా, ఇవి రెను లక్ష్మీదేవిపేళ్లు.

మో. తత్పతి శ్శైలభూమ్యాది ధరో భూమిధరోఽచలః. ౭౮

తత్పతిః, తత్ = ఆలక్ష్మీపర్యాయనామములతో, పతిః = పతిపర్యాయము మును, (అనఁగా:—లక్ష్మీపతిః, శ్రీవల్లభః, గోమినీస్వామీ, ఇందిరాధవః, ఇత్యాదులును,) శైలభూమ్యాదిధరః, శైల=పర్వతపర్యాయనామమును, భూమి= భూపర్యాయనామమును, ఆది = మొదటగల, ధరః = ధరపర్యాయశబ్దమును, (అనఁగా.—శైలధరః,గిరిధృత్, అచలధారీ, భూమిధరః, భూమిభృత్, భూమి ధారీ, ఇత్యాదులును,) విష్ణుదేవుఁడే యగును.

భూమిధరః=ఆభూమిపర్యాయనామములతోడి, ధరపర్యాయపదము, అచలః= పర్వతము నగును.(అనఁగా.—భూమిధరః,భూమిధృత్,భూభృత్,భూమిధృత్, భూభృత్, భూమిధారీ, ఇత్యాదులు,) పర్వతమునకును పేళ్ళగును.

మూ. తత్పుత్రో మన్మథః కామః శూర్పకారి రనన్యజః,
కాయపర్యాయరహితో మదనో మకరధ్వజః. ౭౯

టీ. తత్పుత్రః,తత్=ఆవిష్ణుపర్యాయనామములతో,పుత్రః=పుత్రపర్యాయనామమును, (అనఁగా.—కృష్ణసుతః, విష్ణుసూనుః, పురుషోత్తమాత్మజః, దామోదరాపత్యం, శౌరితనయః, కేశవపుత్రః. ఇత్యాదులు.)

మన్మథః, కామః, శూర్పకారిః, అనన్యజః, మదనః,మకరధ్వజః, ఇవియును; కాయపర్యాయరహితః= శరీరపర్యాయనామములతో అభావపర్యాయనామమును, (అనఁగా.—అనంగః, దేహరహితః, అమూర్తిః, అతనుః, అశరీరః, అకళేబరః, ఇత్యాదులును;) మన్మథుని పేళ్లగును.

మూ. శిలీముఖ శ్శరో బాణో మార్గణో రోపణః కణః,
ఇషుః కాండం క్షురప్రం చ నారాచంతోమరం తథా. ౮౦
కార్ముకం ధన్వ చాపశ్చ ధర్మః కోదండకోధనుః,
శిలీముఖాద్యాసనంచ తత్కోటీ మటనీంవిదుః. ౮౧

టీ. శిలీముఖః,శరః, బాణః, మార్గః, రోపణః, కణః, ఇషుః, కాండం, క్షురప్రం, నారాచం, తోమరం, కార్ముకం, ధన్వ, చాపః, ధర్మః, కోదండః, ధనుః ఈ ౧౭ ను విలువి పేళ్లు.

శిలీముఖాద్యాసనంచ= శిలీముఖశబ్దము మొదలగుగాఁగల బాణపర్యాయనామములతో, ఆసనశబ్దమును. (అనఁగా.—బాణాసనం మార్గణాసనం, ఇష్వాసనం, క్షురప్రాసనం, ఇత్యాదులును;) వింటి పేళ్లు.

తత్కోటీం - తత్ = ఆధనుస్సుయొక్క, కోటీం = కొనను, అటనీం=అటని యని, విదుః = తెలియుచున్నారు, (చెప్పుచున్నారు.)

మూ. పుష్పం సుమనసః ఫుల్లం లతాంతం ప్రసవోద్గమం,
ప్రసూనం కుసుమం జ్ఞేయ స్తదాదిస్తుశరస్మరః. ౮౨

టీ. పుష్పం, సుమనసః, ఫుల్లం, లతాంతం, ప్రసవం, ఉద్గమం, ప్రసూనం, కుసుమం, ఈ ౮ పువ్వులకు పేళ్లు.

తదాదిః, తత్ = ఆపుష్పపర్యాయనామములు, ఆదిః= మొదటఁగల, శరస్తు = బాణపర్యాయనామమో, స్మరః = మన్మథుఁడుగానే, జ్ఞేయః = తెలియఁదగినవాఁడు.

ఉదా.— పుష్పబాణః, కుసుమేషుః, ఫుల్లశరః, లతాంతమార్గణః, ప్రసూననారాచః, ఇత్యాదులును మన్మథునిపేళ్లైయగును.

మూ. స్వాంత మాశ్వనితం చిత్తం చేతోఽంతఃకరణం మనః,
హృదయం విశిఖాకూతం మార స్తత్సంభవోమతః. ౮౩

టీ. స్వాంతం, ఆశ్వనితం, చిత్తం, చేతః, అంతఃకరణం, మనః, హృదయం, విశిఖం, ఆకూతం, ఈ ౯ మనస్సునకు పేళ్లు.

తత్ = ఆమనస్సుయొక్క పర్యాయనామములతో, సంభవః=ఉత్పత్తిపర్యాయశబ్దమును, మారః = మన్మథుఁడుగానే, మతః=సమ్మతమైనవాఁడు.

ఉదా.—స్వాంతభూః, చిత్తజః, మనోజః, చేతోజాతః, మనసిజః,ఇత్యాదులును మన్మథునిపేళ్లు.

మూ. మౌర్వీ జీవ గుణౌ జ్యాచ అళి ర్భృంగ శ్శిలీముఖః,
భ్రమర ష్షట్పదో జ్ఞేయో ద్విరేఫశ్చ మధువ్రతః. ౮౪

టీ. మౌర్వీ, జీవః, గుణః, జ్యా, ఈ ౪ నుమల్లె త్రాటిపేళ్లు.

అళిః భృంగఃశిలీముఖః, భ్రమరః, షట్పదః, ద్విరేఫః, మధువ్రతః, ఈ ౭ పేళ్లును తుమ్మెదగా, జ్ఞేయః=తెలియఁదగినది.

మూ. మార్వ్యాదిప్రాంత మళ్యాదికందర్పస్సైక్షవంధనుః,

టీ. మార్వ్యాదిప్రాంతం - మార్వీ = మార్వీశబ్దము, ఆది = మొదలైనశబ్దములు ప్రాంతం = కొనయందుఁగల, ఆళ్యాది = అళిశబ్దము మొదలైన భ్రమరపర్యాయనామములును;

సైక్షవం = ఇక్షుసంబంధిశబ్దముతోఁగూడిన, ధనుః = వింటిపర్యాయనామములును; కందర్పః=మన్మథవాచకము లగుచున్నవి.

ఉదా.—అళిగుణః, భృంగజీవః, షట్పదజ్యః, మధువ్రతమార్వీః, ఇక్షుధన్వా, ఇక్షుకార్ముకః, ఇక్షుచాపః, ఇక్షుకోదండః, ఇత్యాదులు మన్మథునకుపేళ్లు.

మూ. హేతి రస్త్రాయుధం శస్త్రం పుష్పాద్యస్త్రస్స్మరస్స్మృతః. ౨౫

టీ. హేతిః, అస్త్రం, ఆయుధం, శస్త్రం ఈ ౪ ను ఆయుధములకుపేళ్లు.

పుష్పాద్యస్త్రః, పుష్ప = కుసుమపర్యాయనామము, ఆది = మొదటగల, అస్త్రః = ఆయుధపర్యాయనామముగలవాఁడు, స్మరః = మన్మథుఁడని, స్మృతః=తలఁపఁబడుచున్నాఁడు.

ఉదా.—పుష్పాయుధః, కుసుమాస్త్రః, ఫుల్లబాణః, కుసుమేషుః, లతాంతిశరః, ప్రసవహేతిః, ప్రసూనశస్త్రః, ఇత్యాదులును మన్మథుని పేళ్లు.

మూ. ధ్వజః పతాకా కేతుశ్చ చిహ్నం తద్వైజయం త్యపి,
తత్తదంతఝషాద్యాది శ్శంభోర్విఘ్నకర స్స్మరః. ౨౬

టీ. ధ్వజః, పతాకా, కేతుః, చిహ్నం, వైజయంతీ, ఈ ౫ ను టెక్కెము పేళ్లు.
తత్తదంత ఝషాద్యాదిః, తత్తదంత = ఆయాధ్వజపర్యాయనామములు తుదియందుఁగల, ఝషాద్యాదిః = మత్స్యాదిపర్యాయనామములు మొదటఁగలశబ్దములు, (అనఁగా—మీనకేతుః, ఝషధ్వజః, అండజపతాకః, పాఠీనకేతనః, ఇత్యాదులును); శంభోః = శివపర్యాయనామములకంటె, విఘ్నకరః = తపోభంగకారి యను పర్యాయనామములు గలవాఁడును, స్మరః, మన్మథుఁడేయగును. (అనగా—శంభువిఘ్నకరః, శివవిఘ్నకృత్, ఈశతపోభంజకః, ఇత్యాదులును) మన్మథవాచకము లగును.

మూ. కౌక్షేయకోఽసి ర్నిస్త్రింశః కృపాణః కరవాలకః,
తరవారి ర్మండలాగ్రః ఖడ్గనామావళిం విదుః. ౮౭

టీ. కౌక్షేయకః, అసిః, నిస్త్రింశః, కృపాణః, కరవాలకః, తరవారిః, మండలాగ్రః, ఈ ౭ శబ్దములును, ఖడ్గనామావళిం, ఖడ్గ=కత్తియొక్క, నామ = పేళ్లయొక్క, ఆవళిం=సమూహముగా, విదుః=తెలిసికొందురు. (అనఁగా చెప్పెదరనుట.)

మూ. అక్షౌహిణీ బలానీకం వాహినీ సాధనం చమూః,
ధ్వజినీ పృతనా సేనా సైన్యం దండం వరూథినీ. ౮౮

టీ. అక్షౌహిణీ, బలం, అనీకం, వాహినీ, సాధనం, చమూః, ధ్వజినీ, పృతనా, సేనా సైన్యం, దండం, వరూథినీ, ఈ ౧౨ ను సేనపేళ్లు.

మూ. కదనం సమరం యుద్ధం సంయుగం కలహో రణః,
సంగ్రామ స్సాంపరాయాజీ సంయ దాహు ర్మహాహవం. ౮౯

టీ. కదనం, సమరం, యుద్ధం, సంయుగం, కలహః, రణః, సంగ్రామః, సాంపరాయః, ఆజిః, సంయత్, ఈ ౧౦ ను, మహాహవం = మహాయుద్ధపర్యాయనామము లని, ఆహుః=చెప్పెదరు.

మూ. గజో మతంగజో హస్తీ వారణోఽనేకపః కరీ.
శుండాల స్సామజో నాగో మాతంగః పుష్కరీ ద్విపః. ౯౦
దంతీ స్తంబేరమః కుంభీ ద్విరదేభమతంగమాః,
కరేణు స్సింధుర స్తేషు యాతా యంతా నిషాద్యపి. ౯౧

టీ. గజః, మతంగజః, హస్తీ, వారణః, అనేకపః, కరీ, శుండాలః, సామజః, నాగః, మాతంగః, పుష్కరీ, ద్విపః, దంతీ, స్తంబేరమః, కుంభీ, ద్విరదః, ఇభః, మతంగమః, కరేణుః, ఈ ౨౧యు ఏనుఁగుపేళ్లు.

తేషు = ఆఏనుఁగులయందు, యాతా=పోవువాఁడు, యంతా, నిషాదీ, అను నీరెండుశబ్దములను వాచ్యుఁడగుచున్నాఁడు. (అనఁగా—ఈ ౩ ను మావటివాని పేళ్లనుట.)

మూ. నాగాద్యరిః కంఠీరవో మృగేంద్రః కేసరీ హరిః,
వ్యాఘ్ర శ్చమూరు శ్శార్దూల శ్శరభోఽష్టాపదోఽష్టపాత్. ౯౨

టీ. నాగాద్యరిః, నాగ=ఏనుఁగుపర్యాయనామములే, ఆది=మొదటఁగల, అరిః=శత్రు పర్యాయనామములును, (అనఁగా—నాగారిః, గజరిపుః, వారణద్విట్, ద్విపవైరీ, ఇత్యాదులును;) కంఠీరవః, (కంఠీరవః), మృగేంద్రః, కేసరీ, హరిః, ఈ ౪ ను సింహము పేళ్లు.

వ్యాఘ్రః, చమూరుః, శార్దూలః, ఈ 3 ను పులి పేళ్లు

శరభః, అష్టాపదః, అష్టపాత్, ఈ 3 ను ఎనిమిదికాళ్లు గలశరభమృగమునకు పేళ్లు.

మూ. క్రోడో వరాహో దంష్ట్రిచ ఘృష్టిః పోత్రీచ సూకరః,
ఉష్ట్రో మయ శ్శృంఖలకః కరభ శ్శీఘ్రగామికః. ౯3

టీ. క్రోడః, వరాహః, దంష్ట్రీ, ఘృష్టిః, పోత్రీ, సూకరః, ఈ ౬ ను పంది పేళ్లు.
ఉష్ట్రః, మయః, శృంఖలకః, కరభః, శీఘ్రగామికః, ఈ ౫ ను ఒంటె పేళ్లు.

మూ. కౌలేయక స్సారమేయో మండలీ శ్వా పురోగతిః,
జిహ్వాపో గ్రామశార్దూలః (సింహశ్చ) కుక్కురో రాత్రిజాగరః.

టీ. కౌలేయకః, సారమేయః, మండలీ, శ్వా, పురోగతిః, జిహ్వాపః, గ్రామశార్దూలః. (గ్రామసింహః), కుక్కురః, రాత్రిజాగరః, ఈ ౯ యు కుక్క పేళ్లు.

మూ. స్వర్ణ మష్టాపదం హేమ కనకార్జునకాంచనం,
హిరణ్యం జాతరూపంచ శాతకుంభంచ హాటకం. ౯౫
తపనీయం కలాధౌతం కార్తస్వరశిలోద్భవమ్,

టీ స్వర్ణం, అష్టాపదం, హేమ, కనకం, అర్జునం, కాంచనం, హిరణ్యం, జాతరూపం, శాతకుంభం, హాటకం, తపనీయం, కలాధౌతం, కార్తస్వరం, శిలోద్భవం, ఈ ౧౪ ను బంగారు పేళ్లు.

మూ. రజతం రౌప్య గలిక శుక్తిజం మౌక్తికం అథ. ౯౬

టీ. రజతం, రౌప్యం, గులికం, ఈ ౩ ను వెండి పేళ్లు.
శుక్తిజం, మౌక్తికం, ఈ ౨ ను ముత్తెము పేళ్లు.

మూ. విత్తం వస్తు వసు ద్రవ్యం స్వర్ణం రై ద్రవిణం ధనం,
కస్వరం తత్పతిఃప్రాహుః కుబేర శ్చైకపింగలః. ౯౭
రాజరాజో వైశ్రవణః ఉత్తరాశాపతి స్తథా,
అలకానిలయ శ్శ్రీదో ధనపర్యాయదాయకః. ౯౮

టీ. విత్తం, వస్తు,వసు,దవ్యం,స్వర్ణం,రై, ద్రవిణం, ధనం,కస్తువ్రం, ఈ ౯ యుధన మునకు పేళ్లు.

తత్పతిః = ఆధనపర్యాయనామములతోఁజేరిన పతిపర్యాయనామము, (అనఁగా:—ధనపతిః, ద్రవ్యనాథః, ధనాధిపః, విత్తనాయకః, వస్వధిపః, ఇత్యాదులును;కుబేరః, ఏకపింగలః, రాజరాజః, వైశ్రవణః, ఉత్తరాశాపతిః, అలకానిలయః, శ్రీదః, ఇవియును;

ధనపర్యాయదాయకః, ధన = ద్రవ్యముయొక్క, పర్యాయ=నామములతోఁగూడిన, దాయకః=దాతృపర్యాయనామమును, (అనఁగా:— ధనదః, విత్తదాయకః, వసుదః, రైదః, ద్రవిణదాతా, ఇత్యాదులును;) కుబేరునిపేళ్ళని,ప్రాహుః=చెప్పెదరు.

మూ. రాష్ట్రం జనపదో నిర్గో జనాంతో విషయ స్స్మృతః,

టీ. రాష్ట్రం, జనపదః,నిర్గః, జనాంతః,విషయః,ఈ ౫ ను దేశము పేళ్లని, స్మృతః=తలఁపఁబడి యున్నది.

మూ. పూః పురీ నగరం చైవ పత్తనం పుటభేదనమ్. ౯౯

టీ. పూః, పురీ, నగరం, పత్తనం, పుటభేదనం, ఈ ౫ పట్టణమునకు పేళ్లు.

మూ. వక్త్రం లపన మాస్యం చ హ్యాననం వదనం ముఖమ్,

టీ. వక్త్రం, లపనం, ఆస్యం, ఆననం, వదనం, ముఖం, ౬ ను ముఖమునకును నోటికిని పేళ్లు.

మూ. శ్రుతిశ్చ శ్రవణం శ్రోత్రం శ్రవః కర్ణ స్తథైవచ. ౧౦౦

టీ. శ్రుతిః, శ్రవణం, శ్రోత్రం, శ్రవః, కర్ణః, ఈ ౫ చెవికిపేళ్లు.

మూ. దృగక్షి చక్షు ర్నయనం దృష్టి ర్నేత్రం విలోచనమ్.

టీ. దృక్, అక్షి, చక్షుః, నయనం, దృష్టిః, నేత్రం, విలోచనం, ఈ ౭ను కంటిపేళ్లు.

మూ. కటాక్ష కేకరాపాంగా విభ్రమా స్తేన వై కృతాః. ౧౦౧

టీ. తేన = ఆకంటివలన, కృతాః = చేయఁబడిన, విభ్రమాః = విలాసములు, కటాక్ష కేకరాపాంగాః—కటాక్షః, కేకరః, అపాంగః, ఈమూఁడుపేళ్లు గలవి యగు చున్నవి. (అనఁగా, క్రేగంటిచూపు మొదలగు విశేషములు.)

మూ. దంతవాసోఽధరో ఓష్ఠో వర్ణితో దశనచ్ఛదః,

టీ. దంతవాసః, ఓష్ఠః, వర్ణితః, దశనచ్ఛదః, ఈ౪ ను పెదవిపేళ్లు

మూ. శిరోధరో గళో గ్రీవా కంఠశ్చ ధమని ర్ధమః. ౧౦౨

టీ. శిరోధరః, గళః, గ్రీవా, కంఠః, ఈ ౪ ను గొంతు పేళ్లు.

ధమనిః, ధమః, ఈ ౨ ను నరముల పేళ్లు.

మూ. దో ర్దోషాచ భుజో బాహుః పాణి ర్హస్తః కర స్తథా,

టీ దోః, దోషా, భుజము పేళ్లు.

పాణిః, హస్తః, ఈ 3 చేయి పేళ్లు.

మూ. ప్రాహు ర్బాహు శిరో ప్యంసో హస్తశాఖః కరాంగుళిః. ౧౦౩

టీ. బాహుశిరః, ఈ ౨ మూపు పేళ్లు.

హస్తశాఖః, కరాంగుళిః, ఈ ౨ ను చేతివ్రేళ్లని, ప్రాహుః = చెప్పెనరు.

మూ. ఉరచ్ఛదః కుచో వక్షో రుహ స్తన పయోధరౌ,

నాసాఘ్రాణ ముఖో వక్షః కుక్షిశ్చ జఠరోదరమ్. ౧౦౪

టీ. ఉరచ్ఛదః, కుచః, వక్షోరుహః, పయోధరః, ఈ ౫ ను కుచము పేళ్లు.

నాసా, ఘ్రాణం, ఈ ౨ ను ముక్కు పేళ్లు.

ఉరః, వక్షః, ౨ ను రొమ్ముపేళ్లు.

కుక్షిః, జఠరం, ఉదరం, ఈ 3 ను కడుపుపేళ్లు.

దీనికిపాఠాంతరము. (మూఁడుశ్లోకములు.)

మూ. దో ర్దోషా బాహు బాహా చ భుజా భుజఇతీరితః,
తదంతర మురోవక్ష స్తచ్ఛిరోఽంసః ప్రకీర్తితః.
తచ్ఛద స్తద్రుహశ్చాపి పయోధర కుచ స్తనాః,

టీ. దోః, దోషా, బాహుః బాహా, భుజా, భుజః, ఈ ౬ ను భుజముపేళ్లు అని, ఈరితః = చెప్పఁబడెను.
తదంతరం, తత్ = ఆభుజవాచకములతోఁగూడిన, అంతరం = అంతరశబ్దమును (అనఁగా, దోరంతరం, బాహ్వంతరం, బాహాంతరం, భుజాంతరం అనియు) ఉరః, వక్షః, అనియు వక్షఃస్థలమునకు పేళ్లు.
తచ్ఛిరః, తత్ = ఆభుజవాచకములతోఁగూడిన, శిరః = శిరశ్శబ్దము (అనఁగా భుజశిరః, బాహుశిరః అని) అంసః = మూఁపు, ప్రకీర్తితః = చెప్పఁబడెను.
తచ్ఛదః - తత్ = ఆవక్షఃస్థలవాచకములతోఁగూడిన, ఛదః = ఛదశబ్దమును, తద్రుహశ్చాపి = ఆవక్షఃస్థలవాచకములతోఁగూడిన రుహాశబ్దమును (అనఁగా, ఉరశ్ఛదః, వక్షోరుహః, అనియును, అపిశబ్దమువలన, ఉరోజః, వక్షోజః అనియును) పయోధరః, కుచః, స్తనః, అనియును కుచముపేళ్లు అగును.

మూ. కరః పాణిశ్చ హస్తశ్చ తచ్ఛాఖస్తు తదంగులిః. ౨
నఖస్స్యా త్తద్రుహశ్చాపి ఘ్రాణంనాసాచనాసికా,

టీ. కరః, పాణి, హస్తః, ఈ 3 ను చేతి పేళ్లు.
తచ్ఛాఖః, తత్ = ఆకరవాచకముతోఁగూడిన, శాఖః = శాఖశబ్దము (అనఁగా కరశాఖః, హస్తశాఖః, అని) తదంగులిః = ఆకరాంగుళి (చేతి వ్రేలిపేరు) అగును.
తద్రుహశ్చాపి, తత్ = ఆకరవాచకములతోఁగూడిన, రుహశ్చాపి = రుహాశబ్దమును, అపిశబ్దమువలన జ శబ్దమును (అనఁగా కరరుహః, కరజః, అని) నఖః = గోరు, స్యాత్ = అగును.
ఘ్రాణం, నాసా, నాసికా, ఈ 3 ను ముక్కు పేళ్లు.

మూ. ఉదరం జఠరం కుక్షి ర్గర్భో జన్మస్థలం విదుః. 3

టీ. ఉదరం, జఠరం, కుక్షిః, ఈ 3 ను కడుపుపేళ్లు.
గర్భః = గర్భశబ్దము, జన్మస్థలం = జన్మస్థానమునుగా, విదుః = తెలియుదురు.

మూ. కటి ర్ణితంబ శ్శ్రోణిశ్చ జఘనం జాను జంఘవత్,

టీ. కటిః, నితంబః, శ్రోణిః, జఘనం, ఈ ౪ ను పిఱుఁదుపేళ్లు.
జానుః, జంఘవత్, ఈ ౨ను మోకాలిపేళ్లు.

మూ. చరణం చలనం పాదః క్రమ మంఘ్రిః పదం విదుః. ౧౦౫

టీ. చరణం, చలనం, పాదః, క్రమం, అంఘ్రిః, పదం, ఈ ౬ ను అడుగుపేళ్లని, విదుః=తెలియుచుదురు.

మూ. శిరో మూర్ధోత్తమాంగం కం ప్రారబ్ధం ప్రేరితేరితం,

టీ. శిరః, మూర్ధా, ఉత్తమాంగః, కం, ఈ ౪ ను తలపేళ్లు.
ప్రారబ్ధం, ప్రేరితం, ఈరితం ఈ ౩ ను కర్మపరంపరపేళ్లు.

మూ. వాగ్వచో వచనం వాణీ భారతీ గీ స్సరస్వతీ. ౧౦౬

టీ. వాక్, వచః, వచనం, వాణీ, భారతీ, గీః, సరస్వతీ, ఈ ౭ ను మాటపేళ్లు. వచః, వచనం, అను నీరెండుపేళ్లు తప్ప తక్కిన యైదుపేళ్ళను శారదాదేవిపేళ్లని కొందఱందురు.

మూ. సింహద్వీపిఘనే గర్జో హేషాఽశ్వే బృంహితం గజే,
సీత్కృతం ధేనుకలభే స్తనితంజలదేతథా. ౧౦౭

టీ. సింహద్వీపిఘనే, సింహ = సింగమునందును, ద్వీపి=పులియందును, ఘనే=మేఘమునందును, గర్జః = గర్జమనుశబ్దమును;

అశ్వే=గుఱ్ఱమునందు, హేషా=హేష యనుశబ్దమును;

గజే=ఏనుఁగునందు, బృంహితం=బృంహితమనుశబ్దమును;

ధేనుకలభే, ధేను=పసువునందును, కలభే=ఏనుఁగుగున్నయందును, సీత్కృతం=సీత్కృత మనుశబ్దమును;

తథా = ఆప్రకారముగనే, జలదే = మేఘమునందు, స్తనితం= స్తనిత మనుశబ్దమును, అనుకరణశబ్దములుగా చెప్పఁబడును. అనఁగా ఈ శబ్దములు వానివాని ధ్వనులకు సంకేతశబ్దములనుట.

మూ. స్యందనే చీత్కృతం మంత్రే భటే ఘృష్టేచ హుంకృతం,
సీత్కృతం మణితం కామే ఖణ్కృతం శృంఖలాయుధే. ౧౦౮

టీ. స్యందనే = తేరువలనఁగలుగుశబ్దమునందు, చీత్కృతం = చీత్కృతమనియును, మంత్రే = ఆలోచనయందును, భటే = యోధనమందును; ఘృష్టేచ = గలుగు శబ్దము, హుంకృతం = హుంకృతమనియును, (ఘృష్టే—చింత్యము) కామే= స్త్రీపురుష విహారమునందు కలుగుశబ్దమునకు, సీత్కృతం = సీత్కృతమనియును, మణితం = మణితమనియును, శృంఖలాయుధే, శృంఖలా = సంకెలయందును, ఆయుధే = ఆయుధమంగునుగలుగుశబ్దము, ఖణ్కృతం = ఖణ్కృతమనియును పేళ్లు.

మూ. మంజీరకతులాకోటినూపురే తత్ర ఝుంకృతం,
ఝుణ్కృతం మారుతే క్రౌంచ హంసయోః క్రేంకృతం మతమ్.

టీ. మంజీరకతులాకోటినూపురే, మంజీరక = కాలిఅందెలయందును, తులాకోటి =కాలిగొలుసులయందును, నూపురే = గండపెండెరమునందును గలుగుశబ్దము, ఝుంకృతం=ఝుంకృత మనియును;

మారుతే=గాలివలనఁగలుగుధ్వనియందు, ఝుణ్కృతం=ఝుణ్కృతమనియును; క్రౌంచహంసయోః, క్రౌంచ=కొంగయందును, హంసయోః = హంసయందును గలుగుశబ్దము, క్రేంకృతం=క్రేంకృతమనియును, మతం = సమ్మతింపఁబడినది.

మూ. ప్రతీతం సుస్థితం లబ్ధం దృష్టం పరిచితమ్ మతమ్.

టీ. ప్రతీతం, సుస్థితం, లబ్ధం, దృష్టం, ఈ ౪ ను పరిచితం=పరిచయముకలదియనుటకు పేళ్లని, మతం=ఒప్పఁబడుచున్నది.

మూ. సంస్థితం దశమీస్థం చ పరాసుంచ మృతం విదుః. ౧౧౦

టీ. సంస్థితం, దశమీస్థం, మృతం, ఈ 3 ను పరాసుం = ప్రాణవియోగమయిన వానినిగా, విదుః=తెలియుదురు.

మూ. భేదో ద్వేషోఽప్యమర్షశ్చ రోష రుట్క్రోధ మన్యవః,

టీ. భేదః, ద్వేషః, అమర్షః, రోషః, రుట్, క్రోధః, మన్యుః, ఈ ౭ను కోపముపేళ్లు.

మూ. హర్ష ప్రమోద ప్రముద ముత్ఫోషానంద ముత్సవః ౧౧౧

టీ. హర్షః, ప్రమోదః, ప్రమదః, ముత్, తోషః, ఆనందః, ఉత్సవః, ఈ ౭ ను సంతోషము పేళ్లు.

మూ. కృపాఽను కంపాఽను క్రోశో హంతో క్తిః కరుణా దయా,

టీ. కృపా, అనుకంపా, అనుక్రోశః, హంతోక్తిః, కరుణా, దయా, ఈ౬ను దయను పేళ్లు.

మూ. శేముషీ ధిషణా ప్రజ్ఞా మనీషా ధీ స్తథాఽఽశయః. ౧౧౨

టీ. శేముషీ, ధిషణా, ప్రజ్ఞా, మనీషా, ధీః, ఆశయః, ఈ ౬ ను బుద్ధి పేళ్లు.

మూ. ప్రాజ్ఞో మేధాదిమా న్విద్వా నభిరూపో విచక్షణః,
పండిత స్సూరి రాచార్యో వాగ్మీ నైయాయిక స్మృతః. ౧౧౩

టీ. ప్రాజ్ఞః, విద్వాన్, అభిరూపః, విచక్షణః, పండితః, సూరిః, ఆచార్యః, వాగ్మీ, నైయాయికః, అనునివియును;

మేధాదిమాన్, మేధాది=మేధాశబ్దము మొదలైన జ్ఞానవిశేషపర్యాయనామములతోఁగూడిన, మాన్=కల, అనెడు అర్థమునిచ్చుప్రత్యయములతోఁ జేరినశబ్దములును, (అనఁగా — మేధావాన్, ప్రజ్ఞావాన్, బుద్ధిమాన్, ప్రతిభానవాన్, ధీమాన్ ఇత్యాదులును) విద్వాంసుల పేరని, స్మృతః=చెప్పఁబడినది.

మూ. పారిషద్యో బుధ స్సభ్య స్సదస్యః పరిషత్సభా,
ఆస్థానాధిపతీ రాజా రాజసూయో నృపక్రతుః. ౧౧౪

టీ. పారిషద్యః, బుధః, సభ్యః, సదసః, ఈ ౪ ను సభయందు ప్రసంగముచేయఁదగిన పండితుని పేళ్లు.

పరిషత్, సభా, ఈ ౨ ను సభ పేరు.

ఆస్థానాధిపతిః, ఆస్థాన=సభాపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, అధిపతి=ప్రభుపర్యాయనామములు, అనఁగా, సభాపతిః, పరిషదధిపః, ఆస్థాననాయకః, పరిషదధీశ్వరః, ఇత్యాదులు, రాజా=ఆసభానాయకుని పేళ్లు.

నృపక్రతుః, నృప=ప్రభువులుచేయఁదగిన, క్రతుః=యజ్ఞము, రాజసూయః=రాజసూయ మని చెప్పఁబడును.

మూ. విష్టపం భువనం లోకో జగ త్తస్య పతి ర్జినః,
సర్వజ్ఞో వీతరాగోఽర్హా న్కేవలీ ధర్మచక్రభృత్. ౧౧౫
తీర్థంకర స్తీర్థకర స్తీర్థకృద్దివ్యవాక్పతిః,

టీ. విష్టపం, భువనం, లోకః, జగత్, ఈ ౪ ను ప్రపంచముపేళ్లు.

తస్య=ఆజగత్తుయొక్క పర్యాయనామములతోఁజేరిన, పతిః=ప్రభుపర్యాయనామము (అనఁగా:—జగత్పతిః, లోకనాథః, జగత్స్వామీ, భువనాధిపః, విష్టపేశః, ఇత్యాదులును;)

జినః, సర్వజ్ఞః, వీతరాగః, అర్హాన్, కేవలీ, ధర్మచక్రభృత్, తీర్థంకరః, తీర్థకరః, తీర్థకృత్, దివ్యవాక్పతిః, ఇవియును ఆదిజినుని పేళ్లు.

మూ. విష్టరం మల్లికా పీఠ మాసందీ చాసనం విదుః. ౧౧౬

టీ. విష్టరం, మల్లికా, పీఠం, ఆసందీ, ఆసనం, ఈ ౫ ను జపము మొదలగునవిచేయు కాలమున క్రిందవేసికొను పీఁట మొదలగువానిపేళ్లని, విదుః=తెలియుదురు.

మూ. చేలం నివసనం వాస శ్చీన మంబర మంశుకం,
వస్త్రాద్యంతదిగాద్యాదిసంజ్ఞికో వృషభేశ్వరః. ౧౧౭

టీ. చేలం, నివసనం, వాసః, చీనం, అంబరం, అంశుకం, ఈ ౬ ను వస్త్రము పేళ్లు.
వృషభేశ్వరః=వృషభనాథస్వామి, వస్త్రాద్యంతదిగాద్యాదిసంజ్ఞికః, వస్త్రాద్యంతి=వస్త్రాదిపర్యాయశబ్దములు, అంతి = తుదియందును, దిగాది=దిగాదిపర్యాయశబ్దములు, ఆది=మొదటనుగల, సంజ్ఞికః=పేరుగలవాఁడుగాఁ దెలియఁదగినది.

(అనఁగా:—దిగంబరః, దిగ్వాసాః, దిగంశుకః, దిశావసనః, ఇత్యాదులును ఆవృషభేశ్వరస్వామి పేళ్లు.)

మూ. వర్షీయా న్వృషభో జ్యాయా న్పురు రాద్యః ప్రజాపతిః,
ఐక్ష్వాకుః కాశ్యపో బ్రహ్మా గౌతమో నాభిజోఽగ్రజః. ౧౧౮

టీ. వర్షీయాన్, వృషభః, జ్యాయాన్, పురుః, ఆద్యః, ప్రజాపతిః, ఐక్ష్వాకుః, కాశ్యపః, బ్రహ్మా, [illegible] ప్ర[illegible] వృషభస్వాని పేళ్లు.

మూ. సన్మతి ర్మహతి ర్వీరో మహావీరోఽంత్యకాశ్యపః,
నాథాన్వయో వర్ధమానో యత్తీర్థ మిహ సాంప్రతమ్. ౧౯

టీ. సన్మతిః, మహతిః, వీరః, మహావీరః, అంత్యకాశ్యపః, నాథాన్వయః, వర్ధమానః, ఈ 7 ను, ఇహ=ఈలోకమునందు, యత్తీర్థం=ఎవరివలన అప్పుడు (పూర్వము) చేయఁబడినదో, సాంప్రతం=ఇప్పుడును జరుగవలసి యున్నదో, అట్టి పశ్చిమతీర్థం కరుఁడైన వర్ధమానస్వామిపేళ్లు.

మూ. కుంకుమం రుధిరం రక్తం కస్తూరీ మృగనాభిజం,
కర్పూరం ఘనసారశ్చ హిమం సేవేత్తు పుణ్యవాన్. ౧౨౦

టీ. కుంకుమం, రుధిరం, రక్తః ఈ 3 ను కుంకుమపూవు పేళ్లు.

కస్తూరీ, మృగనాభిజం, ఈ 2 ను కస్తూరి పేళ్లు.

కర్పూరం, ఘనసారః, హిమం, ఈ 3 ను పచ్చకర్పూరము పేళ్లు.

పుణ్యవాన్ = సుకృతముగలవాఁడు, సేవేత్ = (ఈవస్తువులను) సేవించును.

మూ. సమాలంభోఽంగరాగశ్చ ప్రసాధన విలేపనే,
భూషణాఽభరణే రుచ్య మాల్య మాలా గుణీ స్రజః, ౧౨౧

టీ. సమాలంభః, అంగరాగః. ప్రసాధనం, విలేపనం, ఈ 4 ను అనులేపన భేదము పేళ్లు.

భూషణం, ఆభరణం, ఈ 2 ను నగ పేళ్లు.

రుచ్యం, మాల్యం, మాలా, గుణీ, స్రక్, 5 ను హారమునకు పేళ్లు.

మూ. మేఖలా రశనా కాంచీ హేమపర్యాయసూత్రకం,
శ్రోణిబింబే కటీసూత్రం మానసూత్ర మిహోద్ధృతమ్. ౧౨౨

టీ. మేఖలా, రశనా, కాంచీ, ఈ 3 ను ఒడ్యాణము పేళ్లు.

హేమపర్యాయసూత్రకం, హేమ = బంగారుయొక్క పర్యాయనామముల తోఁజేరిన, సూత్రకం=లింతుపర్యాయనామము, (అనఁగా:—స్వర్ణసూత్రకం, కనకసూత్రం, స్వర్ణదాను, హిరణ్యసూత్రం, ఇత్యాదులు) శ్రోణిబింబే= జఘన

ప్రదేశమునందు, ఉద్ధృతం = ధరింపఁబడిన, కటీసూత్రమివ = మొలత్రాడువంటి, మానసూత్రం = ఉత్తరీజందెము పేళ్లు.

మూ. మదిరా మధు మైరేయం శీధుః కాదంబరీ త్విరా,
ప్రసన్నా వారుణీ హాలా మధువారాఽసురీ తథా. ౧౨౩

టీ. మదిరా, మధు, మైరేయం, శీధుః, కాదంబరీ, ఇరా, ప్రసన్నా, వారుణీ, హాలా, మధువారా, ఆసురీ, ఈ ౧౧ ను;

మూ. శుండాసవ స్తద్విధాయీ శౌండో గద్యేత మద్యపః,
శక్తోఽక్షుద్యూతపానేషు విచిత్రా శబ్దపద్ధతిః. ౧౨౪

టీ. శుండా, ఆసవః, ఈ ౨ నుపైనిచెప్పిన ౧౧ను, అంతు ౧౩ పేళ్లును కల్లు (లేక) సారాయి పేళ్లు.

తద్విధాయీ, తత్=ఆసారాయిని, విధాయీ = చేయువాఁడును, మద్యపః= కల్లుత్రాగువాఁడును, అక్షద్యూతపానేషు, అక్షం=నెత్తమునందును, ద్యూత=జూద మాడుటయందును, పానేషు=త్రాగుటయందును, శక్తః = సమర్థుఁడైనవాఁడును, శౌండః = శౌండుఁ డని, గద్యేత=చెప్పఁబడును. శబ్దపద్ధతిః = ఇట్టిశబ్దమార్గము, విచిత్రా = ఆశ్చర్యకరమైనది.

మూ. సర్పి ర్హైయ్యంగవీనాజ్యం దుగ్ధం క్షీరామృతం పయః,
ఉదశ్విన్మథితం తక్రం కాలశేయం పిబే ద్గురుః. ౧౨౫

టీ. సర్పిః, హయ్యంగవీనం, ఆజ్యం, ఈ ౩ ను నెయ్యి పేళ్లు.

దుగ్ధం, క్షీరం, అమృతం, పయః, ఈ ౪ ను పాలు పేర్లు.

ఉదశ్విత్, మథితం, తక్రం, కాలశేయం, ఈ ౪ ను మజ్జిగభేదముల పేళ్లు.

గురుః = శ్రేష్ఠుఁడైనవాఁడు, పిబేత్ = (నెయ్యి, పాలు, మజ్జిగ, వీనిని) పానము చేయవలయును.

మూ. ప్రాయః పయో దశానేహః పూర్ణయావనకం విదుః,
తారుణ్యం ... ష్ఠావిరో మతః. ౧౨౬

టీ. ప్రాయః, వయః, దశా, అనేహాః, ఈ ౪ ను వయస్సు పేళ్లు.

పూర్ణయౌవనకం=పరిపూర్ణప్రాయమును, తారుణ్యం=తారుణ్య మనియును, యౌవనం=యౌవనమనియును, విదుః=తెలిసికొందురు.

అంత్యః, జర్జీణః, స్థవిరః, ఈ 3 ను వృద్ధుని పేళ్లని, మతః=సమ్మతపడినది.

మూ. హంసో మరాళో వక్రాంగో హంసవాహాః పితామహాః,

టీ. హంసః, మరాళః, వక్రాంగః, ఈ 3 ను అంచ పేళ్లు.

హంసవాహః, హంస= హంసపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, వాహః=అశ్వ పర్యాయనామముగలవాఁడు, పితామహః=బ్రహ్మదేవుఁడు. (అనఁగా:—హంస వాహః, మరాళాశ్వః, వక్రాంగతురంగః, ఇత్యాదులు బ్రహ్మదేవుని పేళ్లు.)

మూ. మయూరో బర్హిణః కేకీ శిఖీ ప్రావృట్ప్రియ స్తథా. ౧౨౭
నీలకంఠః కలాపీ చ శిఖండీ తత్పతి ర్గుహః,

టీ. మయూరః, బర్హిణః, కేకీ, శిఖీ, ప్రావృట్ప్రియః, నీలకంఠః, కలాపీ, శిఖండీ, ఈ ౮ యు నెమలి పేళ్లు.

తత్పతిః, తత్=ఆ నెమలిపర్యాయనామములతోఁగూడిన, పతిః=పతిపర్యాయ నామముగలవాఁడు, (అనఁగా,—మయూరపతిః, కేకీవల్లభః, నీలకంఠనాథః, ఇత్యాదులు) గుహః = కుమారస్వామి పేళ్లు.

మూ. హరిణో న్యంకు పృషతౌ తదంక శ్శర్వరీశ్వరః. ౧౨౮

టీ. హరిణః, న్యంకుః, పృషతః, ఈ 3 ను జింక పేళ్లు.

తదంకః, తత్=అజింకపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, అంకః=చిహ్నపర్యాయ నామముగలవాఁడు, (అనఁగా:—హరిణాంకః, మృగాంకః, న్యంకులక్ష్మా, ఇత్యాదులు) శర్వరీశ్వరః = చంద్రుఁడు అగును.

మూ. పన్నగోఽహి ర్విషధరో లేలిహానో భుజంగమః,
నాగోరగా ఫణీ సర్ప స్తద్వై వైరీ వినతాత్మజః. ౧౨౯

టీ. పన్నగః, అహిః, విషధరః, లేలిహానః, భుజంగమః, నాగః, ఉరగః, ఫణీ, సర్పః, ఈ ౯ యు పాముపేళ్లు.

తద్వైరీ, తత్=ఆసర్పపర్యాయనామములతోఁ గూడిన, వైరీ=శత్రుపర్యాయనామము గలవాఁడు (అనఁగా, నాగారిః, పన్నగరిపుః, ఉరగద్విట్, భుజంగమవిపక్షః, అహివైరీ, సర్పపరిపంథీ, పిషధరారాతిః, ఇత్యాదులు) వినతాత్మజః=గరుత్మంతుఁడు అగును.

మూ. సుపర్ణో గరుడ స్తార్క్ష్యో గరుత్మాన్ శకునీశ్వరః,
ఇంద్రజి న్మంత్రపూతాత్మా వైనతేయో విపక్షయః. ౧౩౦

టీ. సుపర్ణః, గరుడః, తార్క్ష్యః, గరుత్మాన్, ఇవి ౪ ను, మఱియు; శకునీశ్వరః, శకుని=పక్షిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, ఈశ్వరః=ప్రభుపర్యాయనామమును, (అనఁగా—విహగేశ్వరః, ఖగనాథః, పతగాధిపః, పక్షిరాజః, శకునినాయకః, ద్విజరాజః, పతంగనేతా, విహంగమాధిభూః, ఇత్యాదులును) మఱియు, ఇంద్రజిత్, మంత్రపూతాత్మా, వైనతేయః, విపక్షయః, ఇవియును గరుత్మంతుని పేళ్లు.

మూ. ఖ మింద్రియం హృషీకం చ స్వాంతో౾క్షం కరణం విదుః,
పుణ్యం భాగ్యం చ సుకృతం భాగధేయం చ సత్కృతమ్. ౧౩౧

టీ. ఖం, ఇంద్రియం, హృషీకం, స్వాంతం, అక్షం, కరణం, ఈ ౬ ను ఇంద్రియముల పేళ్లుగా, విదుః=తెలిసికొందురు.

పుణ్యం, భాగ్యం, సుకృతం, భాగధేయం, సత్కృతం, ఈ ౫ ను పుణ్యము పేళ్లు.

మూ. అఘ మంహశ్చ దురితం పాపం పాప్మా చ కిల్బిషం,
వృజినం కలిలం చైనో దుష్కృతం తజ్జయీ జినః. ౧౩౨

టీ. అఘం, అంహః, దురితం, పాపం, పాప్మా, కిల్బిషం, వృజినం, కలిలం, ఏనః, దుష్కృతం, ఈ ౧౦ యు పాపము పేళ్లు.

తజ్జయీ, తత్=ఆపాపపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, జయీ=జయించినవాని పర్యాయనామము గలవాఁడు, (అనఁగా—వృజినజిత్, దురితజయీ, దుష్కృతజేతా, అఘహరః, కిల్బిషధ్వంసీ, కలిలనాశకః, ఇత్యాదులు) జినః = జినేశ్వర వాచకములు అగుచున్నది.

మూ. సదనం సద్మ భవనం ధిష్ణ్యం వేశ్మాథ మందిరం,
గేహం నికేతనాగారం సశ్శరణం నిష్కృతం గృహః. ౧౩౩

వసత్యాఽవసథావాసం స్థానం ధామాస్పదం పదం,
నికాయ్యో నిలయోవస్త్యం శరణం శిబిరాలయౌ. ౧౩౪

టీ. సదనం, సద్మ, భవనం, ధిష్ణ్యం, వేశ్మ, మందిరం, గేహం, నికేతనం, అగారం, నిశాంతం, నిర్వృతం, గృహం, వసతిః, ఆవసథం, ఆవాసం, స్థానం, ధామ, ఆస్పదం, పదం, నికాయ్యః, నిలయః, వస్త్యం, శరణం, శిబిరం, ఆలయః, ఈ ౨౫ ను ఇంటి పేళ్లు.

మూ. ఖేయం ఖాతం చ పరిఖా వప్రం స్యా ద్ధూళికుట్టిమం,
ప్రాకారః పరిధి స్సాలః ప్రతోళీ గోపురాకృతిః. ౧౩౫

టీ. ఖేయం, ఖాతం, పరిఖా, ఈ 3 ను అగడ్త పేళ్లు.
వప్రం, ధూళికుట్టిమం, ఈ ౨ ను బురుజు(కొత్తళము) పేళ్లు, స్యాత్=అగును.
ప్రాకారః, పరిధిః, సాలః, ఈ 3 ను కోట పేళ్లు.
ప్రతోళీ, గోపురాకృతిః-ఈ ౨ ను రాజవీథి పేళ్లు.

మూ. ప్రాసాద స్సౌధహర్మ్యాది ర్నిర్వ్యూహో మత్తవారణః,
వాతాయన మథాలంబ మాలంబ్యం సుఖ మాసతామ్. ౧౩౬

టీ. ప్రాసాదః=ప్రాసాదశబ్దము, సౌధహర్మ్యాదిః, సౌధ = రాజగృహము, హర్మ్య=ధనికులగృహము, ఆదిః=మొదలుగాఁగలది, అగును.

నిర్వ్యూహః, మత్తవారణః, ఈ ౨ ను చూఱును ఆధారముగా గోడనునాటునట్టి మ్రాని పేళ్లు. (దంతె).

వాతాయనం, ఆలంబం, ఆలంబ్యం, ఈ 3 ను ఆసతాం=కూర్చుండునట్టివారికి, సుఖం=సుఖప్రదమైన, గవాక్షము పేళ్లు.

మూ. సమ స్సవర్ణ స్సాజాత్య స్సదృక్ష స్సదృశ స్సదృక్,
తుల్య స్సధర్మా సాదృశ్యం తులా కక్ష్యోపమాభిధాః. ౧౩౭

టీ. సమః, సవర్ణః, సాజాత్యః, సదృక్షః, సదృశః, సదృక్, తుల్యః, సధర్మా, ఈ ౮ యు సమానమైనదానికి పేళ్లు.

సా[illegible]నము పేళ్లు.

మూ. వ్రాతః పూగ స్సమాజశ్చ సమూహ స్సంతతి ర్వ్రజః,
వ్యూహో నికాయో నికరో నికురుంబం కదంబకం, ౧౩౮
గణ స్సముదయ స్సంఘ స్సంఘాత స్సమితి స్తతిః,
నిచయః ప్రకరః ప జ్త్రిః పశూనాం సమజో దజౌ. ౧౩౯

టీ. వ్రాతః, పూగః, సమాజః, సమూహః, సంతతిః, వ్రజః, వ్యూహః, నికాయః, నికరః, నికురుంబం, కదంబకం, గణః, సముదయః, సంఘః, సంఘాతః, సమితిః, తతిః, నిచయః, ప్రకరః, పఙ్త్రిః, ఈ ౨౦ యు సమూహము పేళ్లు.

సమజః- ఉదజః ఈ ౨ ను పశూనాం=పశువులయొక్క సమూహము పేళ్లు.

మూ. సమీపాభ్యాస మాసన్న మభ్యర్ణం సన్నిధిం విదుః,
అవిదూరం చ నికట మవలగ్న మనంతరమ్. ౧౪౦

టీ. సమీపం, అభ్యాసం, ఆసనం, అభ్యర్ణం, అవిదూరం, నికటం, అవలగ్నం, అనంతరం, ఈ ౮ యు, సన్నిధిం = సమీపవాచకములుగా, విదుః=తెలిసికొందురు. (అనఁగా— ఇవి సమీపమనుటకు నామములు.)

మూ. జిత్యం హాలం హల స్సీరం లాంగలం తత్కరో బలః,
రేవతీదయితో నీలవసనః కేశవాఽగ్రజః. ౧౪౧

టీ. జిత్యం, హాలం, హలః, సీరం, లాంగలం, ఈ ౫ ను నాగలి పేళ్లు.

తత్కరః, తత్=ఆనాగలిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, కరః=హస్తపర్యాయనామముగలవాఁడు, (అనఁగా, హలకరః, సీరహస్తః, లాంగలపాణిః, జిత్యశయః, ఇత్యాదులును) బలః, రేవతీదయితః- రేవతీ = రేవతీశబ్దముతోఁ జేరిన, దయితః =పతిపర్యాయనామముగలవాఁడును, (అనఁగా, రేవతీప్రియః, రేవతీరమణః, రేవతీధవః, రేవతీపతిః, ఇత్యాదులును) నీలవసనః, కేశవాగ్రజః, ఇవి ౫ను బలరాముని పేర్లు.

మూ. అర్జునః ఫల్గునో జిష్ణు శ్శ్వేతవాజీ కపిధ్వజః.
గాండీవ [illegible] ౧౪౨

వృషసేనశ్చ నిర్శోకో దైత్యారి శ్శక్రనందనః,
కర్ణకాలః కిరీటీ చ శబ్దభేదీ ధనంజయః. ౧౪౩

టీ. అర్జునః, ఫల్గునః, జిష్ణుః, ఇవియును; శ్వేతవాజిః, శ్వేత = శుభ్రపర్యాయనామములతోఁజేరిన, వాజిః = అశ్వపర్యాయనామములుకలవాఁడును; కపిధ్వజః, కపి = కపిపర్యాయనామముతోఁజేరిన, ధ్వజః = టెక్కెముయొక్కపర్యాయనామములుగలవాఁడును, (అనఁగా, హరికేతనః, కపికేతనః, ప్లవంగధ్వజః, వానరధ్వజః, ఇత్యాదులును); గాండీవకార్ముకః, సవ్యసాచీ, మధ్యమపాండవః, వృషసేనః, నిర్శోకః, దైత్యారిః, శక్రనందనః, కర్ణకాలః, కిరీటీ, శబ్దభేదీ, ధనంజయః, ఇవియును అర్జునుని పేర్లు.

మూ. కురుకీచకయో శ్శత్రు ర్వాయుపుత్రో వృకోదరః,
సమవర్తీ యమః కాలః కృతాంతో మృత్యు రంతకః. ౧౪౪

టీ. కురుకీచకయోః, కురు = కురుశబ్దముతోడను, కీచకయోః = కీచకశబ్దముతోడను చేరిన, శత్రుః = శత్రుపర్యాయనామము గలవాఁడును (అనఁగా, కురువైరీ, కురుసపత్న్యః, కురుద్విట్, కురువిపక్షః, కీచకారిః, కీచకరిపుః, కీచకాహితః, కీచకామిత్రః, ఇత్యాదులును); వాయుపుత్రః-వాయు=వాయుపర్యాయనామములతోఁజేరిన, పుత్రః=పుత్రపర్యాయనామమును, (అనగా, ప్రభంజనాత్మజః, మారుతసూనుః, ఆశుగతనయః, గంధవాహతనూభవః, మారుతిః, ఇత్యాదులును); వృకోదరః, ఇవియును భీమసేనుని పేర్లు.

సమవర్తీ, యమః, కాలః, కృతాంతః, మృత్యుః, అంతకః, ఈ ౬ ను యము ధర్మరాజు పేర్లు.

మూ. తదాత్మజోఽజాతరిపుః కౌంతేయో భరతాన్వయః,
కౌరవ్యో రాజయష్టాచ సోమవంశ్యో యుధిష్ఠిరః. ౧౪౫

టీ. తదాత్మజః-తత్ = ఆయమపర్యాయనామములతోఁజేరిన, ఆత్మజః = పుత్రపర్యాయనామమును, (అనఁగా, సమవర్తితనయః, యమసూనుః, అంతకపుత్రః, కృతాంతాత్మజః, ఇత్యాదులును); అజాతరిపుః, కౌంతేయః, భరతాన్వయః, కౌరవ్యః, రాజయష్టా, సోమవంశ్యః, యుధిష్ఠిరః. ఇవియును, పాండుపుత్రుఁడైన ధర్మరాజు పేర్లు.

మూ. వళక్షం శ్వేత గౌరే చ సిత మర్జున మిత్యపి,
శుక్లావదాతే ధవళః పాండు శ్శుభ్రి శ్శశిప్రభః. ౧౪౬

టీ. వళక్షం, శ్వేతం, గౌరం, సితం, అర్జునం, శుక్లం, అవదాతం ధవళః, పాండుః, శుభ్రిః, శశిప్రభః, ఈ ౧౧ ను తెల్లనివన్నె పేర్లు. మఱియు, తెలుపైన దానికిని పేర్లు.

మూ. కృష్ణం నీలాసితే కాలో ధూమధూమ్ర మళిప్రభం,
తమోఽంధకార స్తిమిరం ధ్వాంతం సంతమసం తమః. ౧౪౭

టీ. కృష్ణం, నీలం, అసితం, కాలః, ధూమధూమ్రం, అళిప్రభం. ఈ ౬ ను నల్లని రంగు పేర్లు. మఱియు, నలుపైనదానికిని పేర్లు.

తమః, అంధకారః, తిమిరం, ధ్వాంతం, సంతమసం, తమః, ఈ౬ను చీఁకటిపేర్లు

మూ. శ్యామః పీతో హరిః పింగః కర్బురో రుధిరారుణే,
రోహితో రక్త తామ్రేచ పాటలం కపిశం తథా. ౧౪౮

టీ. శ్యామః = ఇదినలుపుకలిసినపసుపువన్నెకుపేరు.

పీతః = ఇదిబంగారుపసుపువన్నెకుపేరు.

హరిః = ఇదిపసుపువన్నెకుపేరు.

పింగః = ఇది ఎఱుపుకలిసినపసుపురంగునకుపేరు.

కర్బురః = ఇదినలుపుపసుపుఎఱుపుకలిసినరంగునకు పేరు.

రుధిరం, అరుణం, రోహితః, రక్తం, తామ్రం, పాటలం, ఈ ౬ నుఎఱ్ఱనిచాయకు పేర్లు.

కపిశం=ఇది నలుపు తెలుపు ఎఱుపులుగల కోతిచాయకుపేరు.

మూ. హరిణో రోహిత శ్శోణో గౌరీ శ్యైనీ పిశంగ్యపి.
సారంగీ శబళీ కాళీ కల్మాషీ నీలపింగళీ. ౧౪౯

టీ. హరిణః, ఇది చిలుకరెక్కవన్నెపేరు.

రోహితః, ఇది శ్రీగంధపుచాయపేరు.

శోణః, ఇది దాసనిపూవువన్నెపేరు.

గౌరీ, శ్యైనీ, ఈ ౨ ను తెల్లకలువపూవు రంగు పేర్లు.

పిశంగీ, ఇది గోరింటపువ్వువన్నె పేరు.

సారంగీ, శబలీ, ౨ చిత్రవర్ణముల పేర్లు.

కాళీ, ఇది చీఁకటియైనవన్నె పేరు.

కల్మాషీ. ఇది తెలుపు నలుపుగూడిన వన్నె పేరు.

నీలపింగళీ, ఇది ఇంచుక ఎఱుపురంగు పేరు.

మూ. పరాగో మధుసంఛన్నం మకరందశ్చ కౌసుమం,
ఉపచారా ద్రజః పాంసూ రేణు ధూళీచ యోజయేత్. ౧౪౦

టీ. పరాగః, మధుసంఛన్నం, మకరందః, కౌసుమం, ఈ ౪ను పుప్పొడి పేర్లు.

రజః, పాంసుః, రేణుః, ధూళిః, ఈ ౪ శబ్దములును, చకారమువలన, ఉపచారాత్ = ఔపచారికభావమువలన, యోజయేత్ = పరాగనామములతోఁ జేర్పఁదగినది (సూక్ష్మార్థమునందీనాలుగును దుమ్మునకుపేర్లు)

మూ. కలంకవద్యమలినం లేఖా లక్ష్మచ లాంచనం,
నిర్వ్యాధ మధమం పంకం మలీమస మపి త్యజేత్. ౧౪౧

టీ. కలంకం, వద్యం, మలినం, లేఖా, లక్ష్మ, లాంఛనం, ఈ ౬ను గుఱుతు పేర్లు. నిర్వ్యథం, అధమం, పంకం, మలీమసం, ఈ ౪ను అపకీర్తి పేర్లు. త్యజేత్ = ఈయపకీర్తిని విడువవలయును.

మూ. జనోదాహరణం కీర్తి స్సాధువాదో యశో విదుః,
వర్ణ్యం గుణావళిః ఖ్యాతి రపదానం చ సాహసమ్. ౧౪౨

టీ. జనోదాహరణం, కీర్తిః, సాధువాదః, యశః, వర్ణ్యం, గుణావళిః, ఖ్యాతిః, ఈ ౭ను కీర్తిపేర్లుగా, విదుః = తెలిసికొందురు.

అపదానం, సాహసం, ఈ ౨ను వెనుకటిసమాచారముపేళ్లని, విదుః=తెలిసికొందురు,

మూ. ప్రేషాదేశనిదేశా చ నియోగ శ్శాసనం తథా,
సందేశః ప్రియయా శాక్తః ప్రవృత్తిః కంపదిం త్యపి. ౧౪౩

టీ. ప్రేషః, ఆదేశః, నిదేశః, ఆజ్ఞా, నియోగః, శాసనం, ఈ ౬ ను ఆనతి పేర్లు. సందేశః, ఇది, ప్రియయోః = ఇష్టులైనయిద్దఱియొక్క, వార్తా = సమాచారము పేర్లు.

ప్రవృత్తిః, కింవదంతీ, ఈ ౨ ను లోకులుచెప్పుకొనుట పేర్లు.

మూ. కఠోరం కఠినం స్తబ్ధం కర్కశం పరుషం దృఢం,
అశ్లీలం కాహలం ఫల్గు కోమలం మృదు పేశలే. ౧౫౪

టీ. కఠోరం, కఠినం, స్తబ్ధం, కర్కశం, పరుషం, దృఢం, ఈ ౬ ను గట్టియైన దాని పేర్లు.

అశ్లీలం, కాహలం, ఫల్గు, ఈ 3 ను అసారవస్తువుపేర్లు.

కోమలం, కాహలం, మృదు, పేశలం, ఈ 3 ను మెత్తనైనదానిపేర్లు.

మూ. ప్రత్యగ్రం సాంప్రతం నవ్యం నవం నూతన మగ్రిమం.
పురాణం జఠరం జీర్ణం ప్రాక్తనంచ చిరంతనమ్. ౧౫౫

టీ. ప్రత్యగ్రం, సాంప్రతం, నవ్యం, నవం, నూతనం, అగ్రిమం, ఈ ౬ ను క్రొత్తయైనదాని పేర్లు.

పురాణం, జఠరం, జీర్ణం, ప్రాక్తనం, చిరంతనం, ఈ ౫ ను ప్రాతయైనదాని పేర్లు.

మూ. భో రే హే హై హోచామంత్రే కచ్చి త్కించన సంశయే,
ద్రాక్ క్షణేఽహ్నాయ సపది నిషేధే మానఖల్వలమ్. ౧౫౬

టీ. భో, రే, హే, హై, హో, ఈ ౫ ను ఆమంత్రే = పిలుచుటయందు అనుటకు పేర్లు.

కచ్చిత్, కించన, ఈ ౨ ను సంశయే = సందేహార్థమునం దనుటకు పేర్లు.

ద్రాక్, అహ్నాయ, సపది, ఈ 3 ను క్షణే = శీఘ్రమునందనుటకుపేర్లు.

మా, న, ఖలు, అలం, ఈ 3 ను నిషేధమం దనుటకుపేర్లు

మూ. ఉచ్చై రుచ్చావచం తుంగ ముచ్చ మున్నత ముచ్ఛ్రితం,
నీచం న్యగ్భాగ మవజ్ఞం హ్రస్వ మధస్తనం, ౧౫౭

టీ. ఉచ్చైః, ఉచ్చావచం, తుంగం, ఉచ్చం, ఉన్నతం, ఉచ్ఛ్రితం, ఈ ౬ ను పొడుగైనదానిపేర్లు.

నీచం, న్యక్, ఆనతం, కుబ్జం, నీచైః, హ్రస్వం, ఈ ౬ ను అంతః = ఆపొడుగైనదానికి, పరం=వ్యతిరిక్తమైనది, అనఁగా పొట్టియైనదానిపేర్లు.

మూ. అమా సహ సమం సాకం సార్ధం సత్రా సజూ స్సమా,
సర్వదా సతతం నిత్యం శశ్వదాత్యంతికం సదా. ౧౫౮

టీ. అమా, సహ, సమం, సాకం, సార్థం, సత్రా, సజూః, సమా. ఈ ౮ యు పైదానితోఁగూడ అనుటకు పేర్లు.

సర్వదా, సతతం, నిత్యం, శశ్వత్, అత్యంతికం, సదా, ఈ ౬ను ఎల్లప్పుడును అనుటపేర్లు.

మూ. వియోగో మదనావస్థా విరహోయల్లకే విదుః,
ప్రేమాఽభిలాష ఆలంభో రాగ స్స్నేహో హ్యతఃపరం. ౧౫౯

టీ. వియోగః, మదనావస్థా, విరహః, ఆయల్లకం, ఈ ౪ ను ఎడఁబాటు పేళ్ళని, విదుః=తెలిసికొందురు.

ప్రేమా, అభిలాషః, ఆలంభః, రాగః, స్నేహః, ఈ ౫ ను ప్రీతి పేర్లు.

మూ. సంహితం సహితం యుక్తం సంపృక్తం సంభృతం యుతం,
సంస్కృతం సమవేతం చ ప్రాహు రన్వితమిత్యపి. ౧౬౦

టీ. సంహితం, సహితం, యుక్తం, సంపృక్తం, సంభృతం, యుతం, సంస్కృతం, సమవేతం, అన్వితం, ఈ ౯ యు చేరియుండుదానిపేళ్ళని, ప్రాహుః=చెప్పుచున్నారు.

మూ. వర్త్మాధ్వా సరణిః పంథా మార్గ ప్రసర సంచరాః,

టీ. వర్త్మ, అధ్వా, సరణిః, పంథాః, మార్గః, ప్రసరః, సంచరః, ఈ ౭ను దారి పేర్లు.

మూ. త్రిమా[illegible] ౧౬౧

టీ. త్రిమార్గనామగా-త్రి = త్రిశబ్దపూర్వమునందుఁగల, మార్గనామ=దారిపర్యాయనామములతోఁజేరిన, గా = గమనార్థపర్యాయనామము, (అనఁగా, త్రిపథగా, త్రిపథగామినీ, త్రిమార్గగా, త్రిసరణిగా, ఇత్యాదులును) గంగా=భాగీరథియొక్క నామము లగుచున్నవి.

ఘోషః, గోమండలం, వ్రజః, ఈ 3 ను గొల్లపల్లె పేళ్లు.

మూ. శృంగీ ద్రుతహరి ర్నాథహరి స్తిర్యక్చ శృంగిణః,
గౌ శ్చతుష్పా త్పశు స్తత్ర మహిషీనామ దేయికా. ౧౬౨

టీ. శృంగీ, ద్రుతహరిః, నాథహరిః, తిర్యక్, ఈ ౪ ను శృంగిణః, =కొమ్ములుగల జంతువులకు పేళ్లు.

తత్ర = ఆకొమ్ములుఁగలజంతువులయందు, గౌః, చతుష్పాత్, పశుః, ఈ 3 ను గోవు పేళ్లు

దేయికా, ఈ ౧ యు మహిషీనామ=ఎనుము పేరు.

మూ. కృతీ నివిష్టో నిష్ణాతః కుశలో నిపుణః పటుః,
క్షుణ్ణః ప్రవీణః ప్రాగల్భ్యః కోవిదశ్చ విశారదః. ౧౬3
విదగ్ధ శ్చతురో ధూర్త శ్చాటుకృ త్కితవ శ్శఠః,
క్వాపి నాగరకో యోజ్యో గోత్రం సంజ్ఞాఽంకనామ తత్. ౧౬౪

టీ. కృతీ; నివిష్టః, నిష్ణాతః, కుశలః, నిపుణః; పటుః, క్షుణ్ణః, ప్రవీణః, ప్రాగల్భ్యః, కోవిదః, విశారదః, విదగ్ధః, చతురః, ఈ ౧3 ను ప్రౌఢుని పేళ్లు.

ధూర్తః, చాటుకృత్, కితవః, శఠః, ఈ ౪ ను ధూర్తుని పేళ్లు.

నాగరికః = నాగరకశబ్దము, క్వాపి=క్వచిత్తుగా, యోజ్యః = ప్రౌఢునినామములయందుఁ జేర్పఁదగినది.

గోత్రం, సంజ్ఞా, ఈ ౨ను, తత్=ప్రసిద్ధమైన, అంకనామ=పెట్టినగుఱుతు పేరు.

మూ. వంశోఽన్వవాయోఽన్వవాయ స్సాన్వ దామ్నాయ స్సంతతిః కులం,
ఓఘ స్సర్గ స్సంతాన స్తావ్య ఏవ కల్పితైః ౧౬౫

టీ. వంశః. అన్వయః, అన్వవాయః, ఆమ్నాయః, సంతతిః, కులం, ఓఘః, వర్గః, సంతానః, ఈ ౯ యూ వంశము పేర్లు.

కవిస్థితిః, కవి=కవి(వంశము) యొక్క, స్థితిః=ఉండుట, కావ్యఏవ=గ్రంథము నందే, స్యాత్=అగును. (అనఁగా—కవియొక్కవంశము కావ్యమునందే చెప్పఁబడవలయును.

మూ. ముగ్ధో మూఢో జడోఽనేడో మూకో మూర్ఖశ్చ కద్వదః,
సదేవానాంప్రియోఽప్రాజ్ఞో మందోఽధీర్నామవర్జితః. ౧౬౬

టీ. ముగ్ధః, మూఢః, జడః, అనేడః, మూకః, మూర్ఖః, కద్వదః, దేవానాంప్రియః, అప్రాజ్ఞః, మందః, అధీః, నామవర్జితః, ఈ ౧౨ ను బుద్ధిహీనుని పేర్లు.

మూ. షాష్టికః కలమ శ్శాలి ర్వ్రీహి స్తంబకరి స్తథా,
వత్స శ్శకృత్కరి ర్జాతః షోడ షడ్దశనశ్చ సః. ౧౬౭

టీ. షాష్టికః, కలమః, శాలిః, వ్రీహిః, స్తంబకరిః, ఈ ౫ ను వడ్ల పేర్లు.

వత్సః, శకృత్కరిః, జాతః, ఈ 3 ను లేదూడ పేర్లు.

షోడః=షోడశబ్దము, షడ్దశనః=ఆఱుపండ్లుగల, సః=ఆదూడపేరు. అనఁగా ఆఱుపండ్లదూడకు పేరు.

మూ. శౌండీరో గర్విత స్తబ్ధో మానీచాఽహంయు రుద్ధతః,
ఉద్గ్రీవో వృద్దశో దృప్తో నీచశ్చ పిశునోఽధమః. ౧౬౮

టీ. శౌండీరః, గర్వితః, స్తబ్ధః, మానీ, అహంయుః, ఉద్ధతః, ఉద్గ్రీవః, ఉద్దశః, దృప్తః, ఈ ౯ యూ అహంకారి పేర్లు.

నీచః, పిశునః, అధమః, ఈ 3 ను తక్కువమనుష్యుని పేర్లు.

మూ. చోరై కాగారిక స్తేన స్తస్కరః ప్రతిరోధకః,
నిశాచరో గూఢచరో హారికః పారిపంథికః. ౧౬౯

టీ. చోరః, ఏకాగారికః, స్తేనః, తస్కరః, ప్రతిరోధకః, నిశాచరః, గూఢచరః, హారికః, పారిపంథికః, ఈ ౯ యు దొంగ పేర్లు.

మూ. ప్రస్తరోపల పాషాణో దృష ద్ధాతు శ్శిలా ఘనః,
తత్ర జాత మయో లోహం శాతకుంభం చ హాటకమ్. ౧౭౦

టీ. ప్రస్తరః, ఉపలః, పాషాణః, దృషత్, ధాతుః, శిలా, ఘనః, ఈ ౭ ను ఱాయి పేర్లు.

తత్ర = ఆఱాయిపర్యాయ నామములతోఁ జేరిన, జాతం = ఉత్పత్తిపర్యాయ నామము, (అనఁగా, పాషాణజం, ప్రస్తరభవం, ఉపలోద్భవం, ఇత్యాదులును), అయః, లోహం, ఇవియును ఇనుము పేర్లు.

శాతకుంభం, హాటకం, ఈ ౨ ను బంగారము పేర్లు.

మూ. క్షామం శాంతం క్షితం క్షీణం హీనం జీర్ణంచ వై ఋణం,
సీర్ణం కీర్ణం మనస్యం చ ధైర్యం శౌర్యం చ పౌరుషమ్. ౧౭౧

టీ. క్షామం, శాంతం, క్షితం, క్షీణం, హీనం, జీర్ణం, ఋణం, ఈ ౭ ను తగ్గిపోయినదాని పేర్లు.

సీర్ణం, కీర్ణం, మనస్యం, ఈ 3 ను చల్లఁబడినదాని పేర్లు.

ధైర్యం, శౌర్యం పౌరుషం, ఈ 3 ను పరాక్రమము పేర్లు.

మూ. క్షిప్రాఽఽశు మంక్ష్వరం శీఘ్రం సహసా ఝుడితి ద్రుతం,
తూర్ణం జవ స్స్యదో రంహో రయో వేగ స్త్వరా లఘు. ౧౭౨

టీ. క్షిప్రం, ఆశు, మంక్షు, అరం, శీఘ్రం, సహసా, ఝుడితి, ద్రుతం, తూర్ణం, జవః, స్యదః, రంహః, రయః, వేగః, త్వరా, లఘు, ఈ ౧౬ ను వేగము పేర్లు.

మూ. సాధీయోఽత్యర్థ మత్యంతం నితాంతం సుష్ఠు వై భృశం,
స్ఫుటం సాధు ఖలు స్పష్టం విశదం పుష్కలాఽమలే. ౧౭3

టీ. సాధీయః, అత్యర్థః, అత్యంతం, నితాంతం, సుష్ఠు, భృశం, ఈ ౬ ను అధికమైనదాని పేర్లు.

స్ఫుటం, సాధు, ఖలు, స్పష్టం, విశదం, పుష్కలం, అమలం, ఈ ౭ ను వ్యక్తమైనదాని పేర్లు.

మూ. చిత్రాఽశ్చర్యాద్భుతం చోద్యం విస్మయః కౌతుకోప్యహో,
అభియోగోద్యమోద్యోగా ఉత్సాహో విక్రమో మతః. ౧౭౪

టీ. చిత్రం, ఆశ్చర్యం, అద్భుతం, చోద్యం, విస్మయః, కౌతుకః, అహో, ఈ ౭ యు ఆశ్చర్యము పేళ్లు.

అభియోగః, ఉద్యమః, ఉద్యోగః, ఉత్సాహః, విక్రమః, ఈ ౫ ను ప్రయత్నము పేళ్లు.

మూ. రహోఽనురహసోపాంశు రహస్యాని భిన్నత్తికః,
కీనాశః కృపణో లుబ్ధో గృధ్నుర్దీనోఽభిలాషుకః. ౧౭౫

టీ. రహః, అనురహసం, ఉపాంశు, రహస్యం, భిన్నత్తికః, ఈ ౫ ను ఏకాంతము పేళ్లు.

కీనాశః, కృపణః, లుబ్ధః, గృధ్నుః, దీనః, అభిలాషుకః, ఈ ౬ ను లోభి పేళ్లు.

మూ. ప్రాధ్వంకృత స్సితోబద్ధ స్సందానిత నియంత్రితౌ,
నియామిత శ్శృంఖలితః పినద్ధః, పాశిత స్తథా. ౧౭౬

టీ. ప్రాధ్వంకృతః, సితః, బద్ధః, సందానితః, నియంత్రితః, నియామితః, శృంఖలితః, పినద్ధః, పాశితం, ఈ ౯ యు కట్టఁబడినవాని పేళ్లు.

మూ. అవశ్యాయస్తుషారశ్చ ప్రాలేయం తుహినం హిమం,
నీహార స్తత్కరం విద్ధి మృగాంకం రోహిణీపతిం. ౧౭౭

టీ. అవశ్యాయః, తుషారః, ప్రాలేయం, తుహినం, హిమం, నీహారః, ఈ ౬ ను మంచుపేళ్లు.

రోహిణీపతిం, రోహిణీ=రోహిణీనక్షత్రమునకు, పతి = మగఁడైనచంద్రుని, మృగాంకం, మృగ = జింకపర్యాయనామములతో, అంకం = గుఱుతుపర్యాయనామములకు వాచ్యునిగాను, తత్కరం, తత్=ఆమంచుపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, కరం = కిరణపర్యాయవాచ్యునిగాను, విద్ధి = తెలియుము. (అనఁగా, ప్రాలేయకరః, తుషారకరః, తుహినకరః, శిశిరకరః, హిమాంశుః, శీతభానుః, శిశిరదీధితిః, ఇత్యాదులును చంద్రునిపేళ్ళనట.)

మూ. చారోపసర్పః ప్రణిధి ర్నిగూఢపురుష శ్చరః,
తద్వాన స్తన్మయ ప్రస్త స్వార్థే మయట్ ప్రయుజ్యతే. ౧౭౮

టీ. చారః, ఉపసర్పః, ప్రణిధిః, నిగూఢపురుషః, చరః, ఈ ౫ ను వేగువాని పేర్లు. అనఁగా, నానాదేశసమాచారములను రహస్యముగా తెలిసికొని రాజున కెఱింగించు వాఁడు అనుట.

తద్వాన్ = ఆ వేగువాఁడుగలరాజు, సహస్రాక్షః = సహస్రాక్షుఁడని, ఉక్తః = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

ఋతం, సూనృతం, ఈ ౨ ను, సత్యార్థే = నిశ్చయము, లేక ప్రమాణము అను నర్థమునందు ప్రయోగింపఁబడుచున్నది.

మూ. నిస్తులం వర్తులం వృత్తం స్థపుటంవిషమోన్నతం,
దీర్ఘం ప్రాంశు విశాలంచ రుద్రంచ పృథులం పృథు. ౧౭౯

టీ. నిస్తులం, వర్తులం, వృత్తం, ఈ 3 ను వట్రువైనదానిపేర్లు. (అనఁగా, గుండ్రమైనది.)

స్థపుటం, విషమోన్నతం, ఈ ౨ ను నిమ్నోన్నతముపేర్లు. (అనఁగా మిట్టపల్లములేక, ఎగుడుదిగుడుపేర్లు).

దీర్ఘం, ప్రాంశు, ఈ ౨ ను నిడివైనదాని పేర్లు.

విశాలం, రుంద్రం, పృథులం, పృథు, ఈ ౪ ను వెడలుపైనదాని పేర్లు.

మూ. ఉల్బణం దారుణం తిగ్మం ఘోరం తీవ్రోగ్ర ముష్ణకం,
శీతకం స్తిమితం మందం యాప్యం విద్ధి విలంబితం. ౧౮౦

టీ. ఉల్బణం, దారుణం, తిగ్మం, ఘోరం, తీవ్రం, ఉగ్రం, ఉష్ణకం, ఈ ౭ ను వేఁడిమి పేర్లు.

శీతకం, స్తిమితం, మందం, యాప్యం, ఈ ౪ ను విలంబితం=ఆలస్యమైనదాని పేర్లుగా, విద్ధి = తెలియుము.

మూ. స్వభావః ప్రకృతి శ్శీలం నిసర్గో విస్రసా నిజం,
యోగ్యో గుణీ కృతాభ్యాస స్స్యాదాభీక్ష్ణ్యం ముహుర్ముహుః.

టీ. స్వభావః, ప్రకృతిః, శీలం, నిసర్గః, విస్రసా, నిజం, ఈ౬ను సహజరీతికి పేర్లు.

యోగ్యః, గుణీ, కృతాభ్యాసః, ఈ 3 ను విద్యావ్యాసంగముచేసి మంచినడతనుబొందిన వానిపేర్లుగా, స్యాత్ = అగుచున్నది.

ఆభీక్ష్ణ్యం, ముహుర్ముహుః= ఈ ౨ ను మాటిమాటికి అనుటకు పేర్లు.

మూ. మృషాఽలీకం ముధా మోఘంవిఫలం వితథం వృథా,
విధురం వ్యసనం కష్టం కృచ్ఛ్రం గహన ముచ్యతే. ౧౮౨

టీ. మృషా. అలీకం. ముధా, మోఘం, విఫలం, వితథం, వృథా, ఈ ౭ ను ప్రయోజనములేనిదానిపేళ్లు.
విధురం, వ్యసనం, కష్టం, కృచ్ఛ్రం, గహనం, ఈ ౫ ను కష్టముపేళ్లుగా ఉచ్చరేత్ = చెప్పవలయును.

మూ. సమస్తం సకలం సర్వం కృత్స్నం విశ్వం తథాఽఖిలం,
శకలం వికలం ఖండం శల్కం లేశం లవం విదుః. ౧౯౩

టీ. సమస్తం, సకలం, సర్వం, కృత్స్నం, విశ్వం, అఖిలం; ఈ ౬ ను అంతయు అనుటకు పేర్లు.
శకలం, వికలం, ఖండం, శల్కం, లేశం, లవం, ఈ ౬ ను తునుక పేర్లుగా, విదుః = తెలియుదురు.

మూ. వర్మ కోశంచ కలహః పరివాదం ఛలం భవేత్,
లోహితం శోణితం రక్తం రుధిర క్షతజా సృజః. ౧౯౪

టీ. వర్మ, కోశం, ఈ ౨ ను, కత్తి మొదలగువాని ఒర పేర్లు.
కలహః, పరివాదం, ఈ ౨ ను, ఛలం = హతవాచకములుగా, భవేత్ = ఆగును.
లోహితం, శోణితం, రక్తం, రుధిరం, క్షతజం, అసృక్, ఈ ౬ ను నెత్తురు పేర్లు.

మూ. నిత్యానవరతాఽజస్ర మథ కన్యాపతి ర్వరః,
ఉద్వాహోపయమౌ చైవ వివాహశ్చ నివేశనమ్. ౧౯౫

టీ. నిత్యం, అనవరతం, అజస్రం, ఈ 3 ను ఎల్లప్పుడనుటకుపేర్లు.
కన్యాపతిః, వరః ఈ ౨ ను పెండ్లికొడుకు పేర్లు.
ఉద్వాహః, ఉపయమః, వివాహః, నివేశనం, ఈ ౪ ను పెండ్లి పేర్లు.

మూ. సుషిరం వివరం రంధ్రం ఛిద్రం గర్తంచ గహ్వరం,
శ్వభ్రం రసాచ పాతాళం నరకం యాంత్యమేధసః. ౧౯౬

టీ. సుషిరం, వివరం, రంధ్రం, ఛిద్రం, గర్తం, గహ్వరం, శ్వభ్రం, ఈ ౭ ను భూమియందలి బొరియపేర్లు.
రసా, పాతాళం, ఈ ౨ ను నాగలోకము పేర్లు.
అమేధసః = బుద్ధిహీనులు, నరకం = నరకమును, యాంతి = పొందుదురు.

మూ. అదభ్రం భూరి భూయిష్ఠం బర్హిష్ఠం బహుళం బహు,
ప్రచురం నైక మానంత్యం త్యజే జ్జన్మాఽజవం జవః. ౧౮౭
భావో భవశ్చ సంసార స్సంసరణ్యంచ సంస్మృతిః,

టీ. అదభ్రం, భూరి, భూయిష్ఠం, బర్హిష్ఠం, బహుళం, బహు, ప్రచురం, నైకం, ఆనంత్యం, ఈ ౯యు అధికము పేర్లు. త్యజేత్ =అధికమైనదానిని విడువవలయును. జన్మ, ఆజవంజవః, భావః, భవః, సంసారః, సంసరణ్యం, సంస్మృతిః, ఈ ౭ ను సంసారము పేర్లు.

మూ. తత్త్వజ్ఞ శ్చతురో ధీర స్త్యజే జ్జన్మాజవంజవం. ౧౮౮

టీ. తత్త్వజ్ఞః, హేయోపాదేయ తత్త్వస్వరూపములను దెలిసిన, చతురః = సమర్థుఁడగు, ధీరః = పండితుఁడైనవాఁడు, జన్మాజవంజవం, జన్మ=పునరుత్పత్తికి కారణభూతమైన, ఆజవంజవం= సంసారమును, త్యజేత్ =పరిత్యాగముచేయవలయును.

మూ. ఓజ స్వ్యూర్జస్వి తేజస్వి మనస్వి చతురా అపి,
భాస్వరో భాసుర శ్శూరః ప్రవీణ స్సుభటో మతః. ౧౮౯

టీ. ఓజస్వీ, ఊర్జస్వీ, తేజస్వీ, మనస్వీ, చతురః, భాస్వరః, భాసురః, శూరః, ప్రవీణః ఈ ౯ శబ్దములకును, సుభటః=మిక్కిలిశూరుఁడు, వాచ్యుఁడుగా, మతః =ఒప్పఁబడినవాఁడు, (అనఁగా, ఈ ౯ యు శూరుని పేర్లు.

మూ. తనుత్రం వర్మ కవచ మావృతి ర్బాణవారణం,
కూర్పాస కంచుకౌ ఛత్ర మాతపత్త్రోష్ణవారణమ్ ౧౯౦

టీ. తనుత్రం, వర్మ, కవచం, ఆవృతిః, బాణవారణం, ఈ ౫ ను యుద్ధమునందు తొడుగు ఉక్కుజిరా పేర్లు.
కూర్పాసః, కంచుకః, ఈ ౨ ను చొక్కాయ, లేక రవికె పేర్లు.
ఛత్రం, ఆతపత్రం, ఉష్ణవారణం, ఈ 3 ను గొడుగు పేర్లు.

మూ. కేశ శ్శిరోరుహో వాలః కచ శ్చికుర ఊడితః,
చూడా శిఖాశ్చ ధమ్మిల్లః కబరీ కేశబంధనమ్. ౧౯౧

టీ. కేశః, శిరోరుహః, వాలః, కచః, చికురః, ఈ ౫ ను కురులపేళ్లుగా, ఈడితః=చెప్పబడుచున్నది.

చూడాపాశః,ధమ్మిల్లః, కబరీ, కేశబంధనం, ఈ ౪ను కొప్పుపేళ్లు. లేక,కీల్గంటు పేళ్లు.

మూ. ఉరరీకృత మప్యూరీ కృత మంగీకృతం తథా,
అస్తుకారోఽభ్యుపగమే సత్యంకారః పణార్పణే. ౧౯-౨

టీ. ఉరరీకృతం, ఊరీకృతం, అంగీకృతం, అస్తుకారః, ఈ ౪ ను, అభ్యుపగమే=ఒడంబడుటయందు వర్తించుచున్నవి.
సత్యంకారః=ఈశబ్దము, పణార్పణే=పందెముకట్టుటయందు వర్తించుచున్నది.

మూ. అత్యంతాయ చిరాయేతి ప్రాహ్ణోఽకస్మాద్బలాదితి,
ప్రాయేణోచ్చైః కృతం చేతి విభక్తి ప్రతిరూపకాః. ౧౯-౩

టీ. అత్యంతాయ, చిరాయ, ఈ ౨ ను చాలకాలమునకుపేళ్లు.
ప్రాహ్ణో, ఇది పూర్వాహ్ణమునకు పేరు.
అకస్మాత్, ఇది హఠాత్తు అనుటకుపేరు.
బలాత్, ఇది బలాత్కారమునకు పేరు.
ప్రాయేణ, ఇది బహుళముగా అనుటకు పేరు.
ఉచ్చైః, ఇది అధికముగా అనుటకు పేరు.
కృతం, ఇదిచాలు ననుటకు పేరు.

విభక్తి ప్రతిరూపకాః=ఈఅత్యంతాది యెనిమిది శబ్దములును విభక్త్యులుగల శబ్దములవలె తోఁచునట్టి అవ్యయములు.

మూ. సౌహార్దం సౌహృదం హార్దం సౌహృత్యం సౌఖ్య సౌరభం,
మైత్రీ మైత్రేయికాఽజర్యం సహాయం సంగతం మతమ్. ౧౯-౪

టీ. సౌహార్దం, సౌహృదం, హార్దం, సౌహృత్యం, సౌఖ్యం, సౌరభం, మైత్రీ, మైత్రేయికా, అజర్యం, సహాయం, సంగతం, ౧౧ ను స్నేహముపేళ్లుగా, మతం =సమ్మతమైనది.

మూ. కాంతంచకమనంకమ్రం కమనీయం మనోహరం,
అభిరామం రామణీయం రమ్యం సౌమ్యంచ సుందరమ్. ౧౯౫
చారు శ్లక్ష్ణంచ రుచిరం ప్రశస్తం హృద్యబంధురే,
దర్శనీయం మనోజ్ఞంచ చిత్తపర్యాయహారిచ. ౧౯౬

టీ. కాంతం, కమనం, కమ్రం, కమనీయం, మనోహరం, అభిరామం, రామణీయం, రమ్యం, సౌమ్యం, సుందరం, చారు, శ్లక్ష్ణం, రుచిరం, ప్రశస్తం, హృద్యం, బంధురం, దర్శనీయం, మనోజ్ఞం, ఈ ౧౮ యును, చిత్తపర్యాయహారిచ, చిత్త = మనస్సుయొక్క, పర్యాయ=సామాన్యనామములతోఁజేరిన, హారిచ=హారిశబ్దమును, (అనఁగా, మనోహారి, చిత్తహారి, హృదయహారి, మానసహారి, చేతోహారి, ఇత్యాదులును,) రమ్యమైనది అనుటకు పేళ్లు.

మూ. కామనీయక సౌందర్యం రమ్యతా రామణీయకం,
క్షేమం కల్యాణ మభయం శుభం భద్రంచ మంగళం. ౧౯౭
భావుకం భవుకం భవ్యం సోపసేయం శివం తథా,
వర్యం కల్యాణమధురం పరం శ్రేష్ఠంచ పేశలమ్. ౧౯౮

టీ. కామనీయకం, సౌందర్యం, రమ్యతా, రామణీయకం, ఈ ౪ ను సౌందర్యముపేళ్లు.

క్షేమం, కల్యాణం, అభయం, శుభం, భద్రం, మంగళం, భావుకం, భవుకం, భవ్యం, సోపసేయం, శివం, ఈ ౧౧ ను శుభము పేళ్లు.

వర్యం, కల్యాణమధురం, పరం, శ్రేష్ఠం, పేశలం, ఈ ౫ ను శ్రేష్ఠము పేళ్లు.

ఇతి ధనంజయనిఘంటౌ సంకీర్ణశబ్దనిరూపణంనామ
ప్రథమః పరిచ్ఛేదః.

ఇది ధనంజయనిఘంటువునందు మొదటి సంకీర్ణశబ్దనిరూపణంబను
మొదటిపరిచ్ఛేదము.

శ్రీరస్తు.

ధ న ం జ య ని ఘ ం టు వు.

ద్వితీయ పరిచ్ఛేదము.

(నానార్థపరిచ్ఛేదము.)

మూ. గంభీరం రుచిరం చిత్రం వి_స్తీర్ణార్థప్రసాధకం,
శబ్దం మనాక్ప్రవక్ష్యామి కవీనాం హితకామ్యయా. ౧

టీ. గంభీరం=గంభీరమై, రుచిరం=మనోహరమై, చిత్రం=ఆశ్చర్యప్రదమై, వి_స్తీర్ణార్థప్రసాధకం, వి_స్తీర్ణ = విస్తారములగు, అర్థ = అభిధేయములకు, ప్రసాధకం = అధికసహాయమైన, శబ్దం=నానార్థశబ్దమును, కవీనాం = కవులకు, హితకామ్యయా, హిత=అనుకూల్యమునందు, కామ్యయా=అపేక్షచేత, మనాక్ = సంక్షేపముగా, ప్రవక్ష్యామి=చెప్పుచున్నాఁడను.

మూ. అర్హ_త్పినాకినౌ శంభూ జినా వర్హ_త్తథాగతౌ,
దేవసూర్యౌ వివస్వంతౌ విష్ణుసూర్యౌ వృషాకపీ. ౨

టీ. అర్హత్పినాకినౌ, అర్హత్=జినేశ్వరుఁడును, పినాకినౌ=శివుఁడును, శంభూ=శంభుశబ్దవాచ్యులు.

అర్హ_త్తథాగతౌ, అర్హత్=జినేశ్వరుఁడును, తథాగతౌ=బుద్ధదేవుఁడును, జినౌ=జినశబ్దవాచ్యులు.

దేవసూర్యౌ, దేవ=దేవుఁడును, సూర్యౌ=సూర్యుఁడును, వివస్వంతౌ=వివచ్ఛబ్దవాచ్యులు.

విష్ణురుద్రౌ, విష్ణు=నారాయణుఁడును, రుద్రౌ=శివుఁడును, వృషాకపి=వృషాకపిశబ్దవాచ్యులు (అగుచున్నారు.)

మూ. వైకుంఠా వింద్రగోవిందా వసంతౌ శేషశార్ఙ్గిణౌ,
జీమూతౌ కరికుటిలౌ పర్జన్యౌ శక్రవారిదౌ. ౩

టీ. ఇంద్రగోవిందౌ, ఇంద్ర=ఇంద్రుఁడును, గోవిందౌ=నారాయణుఁడును, అనంతౌ =అనంతశబ్దవాచ్యులు.

కరికుక్షిలౌ, కరి=ఏనుఁగు, కుక్షిలౌ=కొండయు, జీమూతౌ=జీమూతపద వాచ్యులు.

శక్రవారిదౌ,శక్ర=ఇంద్రుఁడును, వారిదౌ=మేఘమును,పర్జన్యౌ=పర్జన్యశబ్దవాచ్యులు, (అగుదున్నారు.)

మూ. వన మంభసి కాంతారే భువనం విష్టపేఽర్ణసి,
ఘృతం సర్పిషి పానీయే విషం హాలాహలే జలే. ౪

టీ. వనం = వనమనుశబ్దము, అంభసి = ఉదకమునందును, కాంతారే = అడవియందును,

భువనం=భువన మనుశబ్దము,విష్టపే=లోకమునందును,అర్ణసి=ఉదకమునందును, ఘృతం=ఘృతమనుశబ్దము, సర్పిషి= నేతియందును, పానీయే=జలమునందును, విషం =విషమనుశబ్దము, హాలాహలే=వత్సనాభియందును, జలే=నీటియందును, (వర్తించును).

మూ. తల్పం దారేషు శయ్యాయాం జ్యోతి శ్చక్షుషి తారకే,
ధవళే సుందరే రామో వామో వక్రే మనోహరే. ౫

టీ. తల్పం=తల్ప మనుశబ్దము, దారేషు=భార్యయందును, శయ్యాయాం=పఱుపునందును,

జ్యోతిః = జ్యోతిశ్శబ్దము, చక్షుషి=నేత్రమునందును, తారకే = నక్షత్రమునందును, రామః=రామశబ్దము, ధవళే=తెలుపైనదానియందును, సుందరే=సొగసైనదానియందును,

వామః=వామశబ్దము, వక్రే=వంకరయైనదానియందును, మనోహరే=రమ్యమైనదానియందును, (వర్తించును).

మూ. నక్షత్రే మందిరే ధిష్ణ్యం వసనే గగనేఽంబరం,
హరిద్రా పాదపే స్థాలః కుల్యా స్రోతసి యోషితి. ౬

టీ. ధిష్ణ్యం=ధిష్ణ్య మనుశబ్దము, నక్షత్రే = నక్షత్రమునందును, మందిరే=ఇంటియందును,

అంబరం=అంబర మనుశబ్దము, వసనే=గుడ్డయందును, గగనే=ఆకాశమునందును,
సాలః=సాలశబ్దము, పరిఘా=కోటయందును, పాదపే = వృక్షమునందును,
కుల్యా=కుల్యాశబ్దము, స్రోతసి=కాలువయందును, యోషితి=కులస్త్రీయందును,
(వర్తించును).

మూ. సారస శ్శకునౌ ధూర్తే కేతనం దీధితౌ ధ్వజే,
మయూఖః కిరణే దీప్తౌ పతంగ శ్శలభే రవౌ. ౭

టీ. సారసః=సారసశబ్దము, శకునౌ=పక్షివిశేషమునందును, (బెగ్గురుపక్షి) ధూర్తే=దుష్టునియందును,

కేతనం=కేతనశబ్దము, దీధితౌ=కాంతియందును, ధ్వజేః=టెక్కెమునందును,
మయూఖః=మయూఖమనుశబ్దము, కిరణే=కలయందును, దీప్తౌ=కాంతియందును,
పతంగః=పతంగశబ్దము = శలభే=మిడుతయందును, రవౌ=సూర్యునియందును,
(వర్తించును).

మూ. అంజనః కజ్జలే నాగే సారంగే పృషతే గజే,
సరళః ప్రగుణే వృక్షే పున్నాగ స్సన్న రేతరా. ౮

టీ. అంజనః = అంజనశబ్దము, కజ్జలే = కాటుకయందును, నాగే = పశ్చిమదిగ్గజమునందును;

సారంగే=సారంగశబ్దము, పృషతే= జింకయందును, గజే = ఏనుగునందును;
సరళః=సరళశబ్దము, ప్రగుణే=సుగుణముగలదానియందును, వృక్షే=దేవదారువృక్షమునందును;

పున్నాగః=పున్నాగశబ్దము, సన్నరే=పురుషశ్రేష్ఠునియందును, తరౌ=సురపొన్నవృక్షమునందును (వర్తించును).

మూ. పాంచజన్యోఽనలేశంఖే కంబు శ్శంఖే మతంగజే,
కస్వరో దుందుభవే దుందుభ్యో స్యందన శ్శుకలేఽఽంబుని. ౯

టీ. పాంచజన్యః=పాంచజన్యశబ్దము, అనలే=అగ్నియందును, శంఖే=విష్ణుదేవుని వల్లమురిశంఖమునందును ;

కంబుః=కంబుశబ్దము, శంఖే=సంకువునందును, మతంగజే=ఏనుఁగునందును; కస్వరః=కస్వరశబ్దము, ద్యుభవే = స్వర్గమందుకలిగినవస్తువునందును, ద్యుమ్నే=బంగారమునందును ;

స్యందనః = స్యందనశబ్దము, శకటే=బండియందును, అంబుని = ఉదకమందును (వర్తించును).

మూ. అద్రి ర్గిరి వనస్పత్యో శ్శిఖరీ తరుభూధ్రయోః,
రాజా చంద్ర మహీపత్యో ర్ద్విజో దశన విప్రయోః. ౧౦

టీ. అద్రిః = అద్రిశబ్దము, గిరివనస్పత్యోః, గిరి = కొండయందును, వనస్పత్యోః= వృక్షమునందును;

శిఖరీ=శిఖరిన్శబ్దము, తరుభూధ్రయోః, తరు= చెట్టునందును, భూధ్రయోః= కొండయందును;

రాజా=రాజన్శబ్దము, చంద్రమహీపత్యోః, చంద్ర = చంద్రునియందును, మహీపత్యోః=ప్రభువునందును;

ద్విజః=ద్విజశబ్దము, దశనవిప్రయోః, దశన = పంటియందును, విప్రయోః= బ్రహ్మ క్షత్త్రియ వైశ్యులయందును (వర్తించును).

మూ. మోచాఽమరస్త్రియో రంభా కదలీ ధ్వజ మోచయోః,
అశోక స్సుమన స్తర్వో స్సుమనా స్సురపుష్పయోః. ౧౧

టీ. రంభా = రంభాశబ్దము, మోచామరస్త్రియోః, మోచా = అరఁటిచెట్టునందును, అమరస్త్రియోః = దేవలోకమందుండు రంభయనెడు అప్సరస్త్రీయందును; కదలీ = కదలీశబ్దము, ధ్వజమోచయోః, ధ్వజ = టెక్కెమునందును, మోచయోః = అరఁటిచెట్టునందును ;

అశోకః = అశోకశబ్దము, సుమన స్తర్వోః, సుమనః = పుష్పమునందును, తర్వోః = వృక్షవిశేషమునందును;

సుమనాః = సుమనస్శబ్దము, సురపుష్పయోః, సుర = దేవతలయందును, పుష్పయోః = పుష్పమునందును (వర్తించును).

మూ. ముక్తారజతయో స్తారో భూరిభూయస్సువర్ణయోః,
పానీయదుగ్ధయోః క్షీరం పయస్సలిలదుగ్ధయోః. ౧౨

టీ. తారః = తారశబ్దము, ముక్తారజతయోః, ముక్తా=ముత్తెమునందును, రజతయోః= వెండియందును ;

భూరి, భూరిశబ్దము, భూయస్సువర్ణయోః, భూయః=ఆధిక్యమునందును, సువర్ణయోః = బంగారమునందును;

క్షీరం = క్షీరశబ్దము, పానీయదుగ్ధయోః, పానీయ = నీటియందును, దుగ్ధయోః = పాలునందును;

పయః = పయశ్శబ్దము, సలిలదుగ్ధయోః, సలిల=జలమునందును, దుగ్ధయోః = పాలునందును (వర్తించును.)

మూ. కాలప్రకర్షయోః కాష్ఠా కోటి స్సంఖ్యాప్రకృష్టయోః,
రంధ్రసంశ్లేషయో స్సంధి స్సింధు ర్నదసముద్రయోః. ౧౩

టీ. కాష్ఠా=కాష్ఠాశబ్దము, కాలప్రకర్షయోః, కాల = పదాఱుకళలకాలమందును, ప్రకర్షయోః=అధిక్యమునందును;

కోటిః = కోటిశబ్దము, సంఖ్యాప్రకృష్టయోః, సంఖ్యా = ఎన్నికయందును, ప్రకృష్టయోః=ఆధిక్యమునందును;

సంధిః=సంధిశబ్దము, రంధ్రసంశ్లేషయోః, రంధ్ర = బెజ్జమునందును. సంశ్లేషయోః=హెచ్చుగాఁగూడుటయందును;

సింధుః=సింధుశబ్దము, నదసముద్రయోః, నద=పడమటఁబాఱునదియందును, సముద్రయోః=సముద్రమునందును, (వర్తించును).

మూ. నిషేధదుఃఖయో ర్బాధా వ్యామోహో మూర్ఖమూఢయోః,
కౌపీనాఽకార్యయో ర్గుహ్యం కీలాలం రుధిరాఽంభసోః. ౧౪

టీ. బాధా=బాధాశబ్దము, నిషేధదుఃఖయోః, నిషేధ=తిరస్కారమునందును, దుఃఖయోః=వ్యసనమునందును,

వ్యామోహః = వ్యామోహశబ్దము, మూర్ఖమూఢ్యయోః, మూర్ఖ్య = వాతవాదమునందును, మూఢ్యయోః=బుద్ధిహీనతయందును;

గుహ్యం=గుహ్యమనుశబ్దము, కౌపీనాఽకార్యయోః, కౌపీన=గోఁచియందును, అకార్యయోః=చేయరానికార్యమునందును;

కీలాలం=కీలాలశబ్దము, రుధిరాఽంభసోః, రుధిర=నెత్తుటియందును, అంభసోః=నీటియందును, (వర్తించును).

మూ. మాల్యసత్కారయో రర్ఘో జాత శ్శ్రేష్ఠకులీనయోః,
మేఘవత్సరయో రబ్ద స్తార్క్ష్యో హయగరుత్మతోః. ౧౫

టీ. అర్ఘః = అర్ఘశబ్దము, మాల్యసత్కారయోః, మాల్య = వెలయందును, సత్కారయోః=పూజయందును,

జాత్యః=జాత్యశబ్దము, శ్రేష్ఠకులీనయోః, శ్రేష్ఠ=ఉత్తమునియందును, కులీనయోః సద్వంశమునఁ బుట్టినవానియందును,

అబ్దః=అబ్దశబ్దము, మేఘవత్సరయోః, మేఘ=మబ్బునందును, వత్సరయోః = సంవత్సరమునందును,

తార్క్ష్యః=తార్క్ష్యశబ్దము, హయగరుత్మతోః, హయ = గుఱ్ఱమునందును, గరుత్మతోః=గరుడునియందును, (వర్తించును).

మూ. స్తబ్ధతాస్థూణయో స్తమ్భ శ్చర్చాచింతావితర్కయోః,
హరకీలకయో స్థాణు స్సైన్వైరస్స్వచ్ఛందమాంద్యయోః. ౧౬

టీ. స్తంభః = స్తంభశబ్దము, స్తబ్ధతాస్థూణయోః, స్తబ్ధతా = నిశ్చలత్వమునందును, స్థూణయోః=కంబమునందును,

చర్చా=చర్చాశబ్దము, చింతావితర్కయోః, చింతా=విచారించుటయందును, వితర్కయోః=ఊహించుటయందును,

స్థాణుః=స్థాణుశబ్దము, హరకీలకయోః, హర = రుద్రునియందును, కీలకయోః =మ్రానిమేకునందును,

స్వైరః = స్వైరశబ్దము, స్వచ్ఛందమాంద్యయోః,స్వచ్ఛంద=స్వేచ్ఛాసంచారమునందును, మాంద్యయోః = జడత్వమునందును, (వర్తించును).

మూ. శంకు స్సుకీర్ణవివరే పలాశేఽగ్నౌచ కీలకే,
కానసే కానసోద్భూత వహ్నౌ దావోదవోపి చ. ౧౭

టీ. శంకుః=శంకుశబ్దము, సుకీర్ణవివరే,సుకీర్ణ=మూఁతవేయఁబడిన, వివరే=బొక్కయందును, పలాశే=ఆకునందును,అగ్నౌ=అగ్నియందును,కీలకేచ=మేకునందును,(వర్తించును).

దావః, దవః, ఈరెండుశబ్దములు, కాననే = అడవియందును, కాననోద్భూత వహ్నౌ, కాననోద్భూత = అడవియందు పుట్టిన, వహ్నౌ = అగ్నియందును, (వర్తించును.)

మూ. కీనాశః కృపణే భృత్యే కృతాంతే పిశితాశనే,
తథా పుణ్యజనాన్ ప్రాహు స్సజ్జనాన్ రాక్షసా నపి. ౧౮

టీ. కీనాశః=కీనాశశబ్దము, కృపణే = లోభియందును, భృత్యే = సేవకునియందును, కృతాంతే = యమునియందును, పిశితాశనే = రాక్షసునియందును, (వర్తించుచున్నది).

తథా = ఆప్రకారముగనే, సజ్జనాన్=సత్పురుషులను, రాక్షసానపి = రాక్షసులును, పుణ్యజనాన్ = పుణ్యజనవాచ్యులనుగా, ప్రాహుః = (పండితులు) చెప్పుచున్నారు.

మూ. విరోచనో రవౌచంద్రే దితిసూనౌ హుతాశనే,
హంసో నారాయణే బ్రహ్మే యతావశ్వేసితచ్ఛదే. ౧౯

టీ. విరోచనః = విరోచనశబ్దము, రవౌ = సూర్యునియందును, చంద్రే = చంద్రునియందును, దితిసూనౌ = దైత్యునియందును, (అనఁగా, ప్రహ్లాదుని మనుమనియందును) హుతాశనే=అగ్నియందును, (వర్తించుచున్నది).

హంసః =హంసశబ్దము, నారాయణే=విష్ణువునందును, బ్రహ్మే= బ్రహ్మదేవునియందును, యతౌ = సన్న్యాసియందును, అశ్వే = గుఱ్ఱమునందును, సితచ్ఛదే= హంసపక్షియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. సోమశ్చంద్రోఽమృతంసోమం సోమోరాజాయుగాధిభూః,
సోమఃప్రతానసీభేద స్సోమః పౌలస్త్యదిక్పతిః. ౨౦

టీ. చంద్రః = పచ్చకర్పూరమును, యుగాధిభూః=చతుర్యుగాధిపతియును, రాజా =చంద్రుఁడును, ప్రతానసీభేదః = లతావిశేషమును, (అనఁగా, తిప్పతీఁగెయును,) పౌలస్త్యదిక్పతిః, పౌలస్త్య = పులస్త్యబ్రహ్మకుమారుఁడైన, దిక్పతిః =దిక్పాలకుఁడైన కుబేరుఁడును పుంలింగసోమశబ్దవాచ్యులు; (అగుచున్నారు.) అమృతం = ముద, నపుంసకలింగసోమపదవాచ్యముగుచున్నది.

మూ. అజో విధి రజో విష్ణు రజ శ్శంభు రజ స్త్వజః,
అజ స్త్రివార్షికో వ్రీహి రజో రామపితామహః. ౨౧

టీ. విధిః = బ్రహ్మయును, విష్ణుః = నారాయణుఁడును; శంభుః = రుద్రుఁడును, అజం = మేకయును, త్రివార్షికః = మూఁడుసంవత్సరములకు ఫలముకాఁదగిన, వ్రీహిః = ధాన్యమును, రామపితామహః = శ్రీరాముని తాతయైన అజమహారాజును, అజః = అజశబ్దవాచ్యు లగుచున్నారు.

మూ. శుద్ధేఽనుపహతే వహ్నౌ బ్రాహ్మణే సచివోత్తమే,
ఆషాఢేఽధ్యాత్మసంవిత్తౌ బ్రహ్మచర్యే శుచి ర్మతః. ౨౨

టీ. శుద్ధే = పరిశుద్ధమైనదానియందును, అనుపహతే = చెడుపుఁ జేనిదానియందును, వహ్నౌ = అగ్నియందును, బ్రాహ్మణే = బ్రహ్మజ్ఞానియందును, సచివోత్తమే = మంత్రిశ్రేష్ఠునియందును, ఆషాఢే = ఆషాఢమాసమునందును, అధ్యాత్మసంవిత్తౌ = బ్రహ్మజ్ఞానమునందును, బ్రహ్మచర్యే = వేదాధ్యయనవ్రతమునందును, శుచిః=శుచిశబ్దము, మతః=సమ్మతింపఁబడినది.

మూ. అర్థోఽభిధేయ రై వస్తు ప్రయోజననివృత్తిషు,
భావః పదార్థచేష్టాత్మ సత్తాభిప్రాయజన్మసు. ౨౩

టీ. అర్థః = అర్థశబ్దము, అభిధేయరైవస్తుప్రయోజననివృత్తిషు, అభిధేయ = శబ్దముల అర్థమునందును, రై = ధనమునందును, వస్తు = పదార్థమునందును, ప్రయోజన = ఉపయోగమునందును, నివృత్తిషు = తుదముట్టచేయుటయందును (వర్తించుచున్నది)

భావః = భావశబ్దము పదార్థచేష్టాత్మ సత్తాభిప్రాయజన్మసు, పదార్థ = శబ్దముల అర్థమునందును, చేష్టా = విలాసమునందును, ఆత్మ = మనస్సునందును, సత్తా = స్థితియందును, అభిప్రాయ = మనస్తాత్పర్యమునందును, జన్మసు = ఉత్పత్తియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. ప్రాయో భూమ్న్యపమృత్యౌ చ ప్రభూత్యన్ననివృత్తిషు,
అంత[illegible] ౨౪

టీ. ప్రాయః = ప్రాయశ్శబ్దము, భూమ్న్యుపమాతర్క్యప్రభూత్యన్ననివృత్తిషు- భూమ్ని=అధిక్యమునందును, ఉపమా=సామ్యమునందును, అతర్క్య=ఊహింప విషయముకానిదానియందును, ప్రభూతి=అతిసంపత్తునందును, అన్ననివృత్తిషు = అనశనవ్రతమునందును, (వర్తించుచున్నది).

అంతః=అంతశ్శబ్దము, పదార్థసామీప్యధర్మసత్త్వనివృత్తిషు - పదార్థ=వస్తువులయొక్క, సామీప్య = సమీపప్రదేశమునందును, ధర్మ = మరణమునందును, సత్త్వనివృత్తిషు=బలముతగ్గుటయందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. అక్షో ద్యూతే వరూథాంగే నయనాదౌ విభీతకే,
సార శ్శ్రేష్ఠే బలే విత్తే క్లేశే జలచరే స్థిరే. ౧౫

టీ. అక్షః=అక్షశబ్దము, ద్యూతే, =జూదమునందును, వరూథాంగే=రథముయొక్క ఇరుసునందును, నయనాదౌ, నయన=నేత్రిము, ఆదౌ=మొదలగుఇంద్రియముల యందును, విభీతకే = తాండ్రచెట్టునందును, (వర్తించుచున్నది). సారః=సారశబ్దము, శ్రేష్ఠే= ఉత్కృష్టమైనదానియందును, బలే=శక్తియందును, విత్తే=ద్రవ్యమునందును, క్లేశే = కష్టమునందును, జలచరే=జలజంతువునందును, స్థిరే=శాశ్వతమైనదానియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. ప్రధానశృంగలాంగూల భూషాపుండ్రప్రభావనా,
ధ్వజలక్ష్మతురంగేషు లలామో నవసు స్మృతః. ౧౬

టీ. లలామః=లలామశబ్దము, నవసు=తొమ్మిదైన, ప్రధానశృంగలాంగూలభూషాపుండ్రప్రభావనాధ్వజలక్ష్మతురంగేషు- ప్రధాన = ముఖ్యమైనదానియందును, శృంగ = కొమ్మునందును,లాంగూల=తోకయందును,భూషా=అభరణమునందును, పుండ్ర= తిలకమునందును, ప్రభావనా = పూజ్యతయందును, ధ్వజ = టెక్కెమునందును, లక్ష్మ=చిహ్నమునందును, తురంగేషు=గుఱ్ఱమునందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. వాచి వారి పశౌ భూమౌ దిశి లోమ్ని పవౌ దివి,
విశిఖే దీధితౌ దృష్టౌ వేకాదశసు గౌ స్మృతః. ౧౭

టీ. గౌః=గోశబ్దము, ఏకాదశసు - పదునొకండైన, వాచి=వాక్కునందును, వారి= ఉదకమునందును, [illegible] దిశి=దిక్కునం

దును, లోమ్ని=దేహమందలి వెండ్రుకలయందును, పవౌ=వజ్రాయుధమునందును, దివి=స్వర్గమునందును, విశిఖే=బాణమునందును, దీధితౌ=కాంతియందును, దృష్టౌ =నేత్రమునందును, స్మృతః=(వర్తించునని), తలంపఁబడుచున్నది.

మూ. చంద్రే సూర్యే యమే విష్ణౌ వాసవే దర్దురే హయే,
మృగేంద్రే వానరే వాయౌ దశ స్వపి హరి స్మృతః. ౨౮

టీ. హరిః=హరిశబ్దము, దశస్వపి=పదియైన, చంద్రే=చంద్రునియందును, సూర్యే=సూర్యునియందును, యమే = యమధర్మరాజునందును, విష్ణౌ = నారాయణుని యందును, వాసవే=ఇంద్రునియందును, దర్దురే=కప్పయందును, హయే=గుఱ్ఱము నందును, మృగేంద్రే=సింహమునందును, వానరే=కోఁతియందును, వాయౌ=గాలి యందును, స్మృతః=(వర్తించునని) తలంపఁబడుచున్నది.

మూ. పద్మే కరికరప్రాంతే వ్యోమ్ని ఖడ్గఫలే గదే,
వాద్యభాండముఖే తీర్థే జలే పుష్కర మష్టసు. ౨౯

టీ. పుష్కరం=పుష్కరశబ్దము, అష్టసు=ఎనిమిదైన, పద్మే=తామరయందును, కరికర ప్రాంతే, కరి=ఏనుఁగుయొక్క, కర=తొండముయొక్క, ప్రాంతే=కొనయందును, వ్యోమ్ని=ఆకాశమునందును, ఖడ్గఫలే=కత్తియొక్కకొనయందును, గదే=వ్యాధి యందును, వాద్యభాండముఖే - వాద్య = మద్దెలమొదలగు, భాండ = పాత్రల యొక్క, ముఖే=నోటియందును, తీర్థే=పుణ్యతీర్థమునందును, జలే = ఉదకము నందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. శృంగారాదౌ కషాయాదౌ ఘృతాదౌ చ విషే జలే,
నిర్యాసే పారదే రాగే వీర్యేచ రస ఇష్యతే. 30

టీ. రసః=రసశబ్దము, శృంగారాదౌ=శృంగారాదినవరసములయందును, కషాయాదౌ= కషాయాదిషడ్రసములయందును, ఘృతాదౌ=నేయిమొదలగు ద్రవద్రవ్యములయం దును, విషే=విసమునందును, జలే=నీటియందును, నిర్యాసే=మ్రానిబంకయందును, పారదే=పాదరసమునందును, రాగే = ప్రీతియందును, వీర్యేచ = పరాక్రమము నందును

మూ. తీర్థం ప్రవచనే పాత్రే లబ్ధామ్నాయే విదాంవరే,
పుణ్యారణ్యే జలోత్తారే మహాసత్యాం మహామునౌ. ౩౧

టీ. తీర్థం = తీర్థశబ్దము, ప్రవచనే = శాస్త్రమునందును, పాత్రే = స్థాలిమొదలగుపాత్రలయందును, లబ్ధామ్నాయే = యజ్ఞమునందును, విదాంవరే = పండితునియందును, పుణ్యారణ్యే = పరిశుద్ధమైనఅడవియందును, జలోత్తారే = రేవునందును, మహాసత్యాం = పతివ్రతాస్త్రీయందును, మహామునౌ = మహర్షియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. ధాతుః పంచసు లోహేషు శరీరస్య రసాదిషు,
పృథివ్యాదిచతుష్కే-చ స్వభావే ప్రకృతావపి. ౩౨

టీ. ధాతుః = ధాతుశబ్దము, పంచసు = అయిదైన, లోహేషు = ఇనుము, బంగారము, వెండి, తామ్రము, సీసము అను వీనియందును, శరీరస్య= దేహముయొక్క, రసాదిషు=రక్తము, మాంసము, చర్మము, మేదస్సు మొదలగువానియందును, పృథివ్యాదిచతుష్కే-చ=పృథివి అప్పు, తేజస్సు, వాయువు అనునాల్గింటియందును, స్వభావే = సహజగుణమునందును, ప్రకృతావపి = ప్రకృతియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. ఆకృతావక్షరే రూపే బ్రాహ్మణాదిషు జాతిషు,
మాల్యానులేపయో శ్చైవ వర్ణో షట్సు నిగద్యతే. ౩౩

టీ. వర్ణః=వర్ణశబ్దము,షట్సు=ఆఱయిన,ఆకృతౌ=ఆకారమునందును, అక్షరే=అకారాది వర్ణములయందును, రూపే = తెల్పుమొదలగువర్ణములయందును, బ్రాహ్మణాదిషు బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులనెడు, జాతిషు=జాతులయందును, మాల్యానులేపయోః, మాల్య = పుష్పహారమునందును, అనులేప= చందనాదిలేపనద్రవ్యమునందును, నిగద్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

మూ. అకారాదా వుదాత్తాదౌ షడ్జాదౌ నిస్వనే స్వరః,
సంకేతాచాగసిద్ధాంతకాలేషు సమయ స్స్మృతః. ౩౪

టీ. స్వరః = స్వరశబ్దము, అకారాదౌ = అకారము మొదలగు పదునాలుగు అచ్చులయందును, ఉదాత్తాదౌ = ఉదాత్త, అనుదాత్త, స్వరిత, ప్రచయములయం

దును, షడ్జాదౌ=షడ్జ, నిషాద, ఋషభ, గాంధార, మధ్యమ, ధైవత, పంచమ స్వరములయందును, నిస్వనే=ధ్వనియందును, (తలంపఁబడుచున్నది).

సమయః=సమయశబ్దము, సంకేతాచారసిద్ధాంతకాలేషు - సంకేత=వ్యవస్థయందును, ఆచార=నడవడికయందును, సిద్ధాంత=నిశ్చయమైనఅర్థమునందును, కాలేషు=ప్రొద్దునందును, స్మృతః=సమ్మతింపఁబడుచున్నది.

మూ. తంత్రం ప్రధానే సిద్ధాంతే సైన్యే తంతౌ పరిచ్ఛదే,
సత్త్వ మోజసి సత్తాయా ముత్సాహే ఽంభసి జంతుషు. 3౫

టీ. తంత్రం=తంత్రశబ్దము, ప్రధానే=ముఖ్యమైనదానియందును, సిద్ధాంతే=స్థిరపఱుపఁబడిన అర్థమునందును, సైన్యే=సేనయందును, తంతౌ=దారమునందును, పరిచ్ఛదే=పరివారమునందును (వర్తించుచున్నది).

సత్త్వం=సత్త్వశబ్దము, ఓజసి=తేజస్సునందును, సత్తాయాం=ఉండుటయందును, ఉత్సాహే=ఉల్లాసమునందును, అంభసి=నీటియందును, జంతుషు=ప్రాణులయందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. రూపాదౌ తంతుషు జ్యాయా మప్రధానేఽనయే గుణః,
జ్ఞానచారిత్రమోక్షాత్మ శ్రుతయో బ్రహ్మశబ్దకాః. 3౬

టీ. గుణః=గుణశబ్దము, రూపాదౌ=రూపాదిచతుర్వింశతిగుణములయందును, తంతుషు=దారమునందును, జ్యాయాం=అల్లెత్రాటియందును, అప్రధానే=ఉదాసీనవస్తువునందును, నయే=నీతియందును (వర్తించుచున్నది).

జ్ఞానచారిత్రమోక్షాత్మశ్రుతయః - జ్ఞాన=తెలివి, చారిత్ర=సద్వ్యాపారము, మోక్ష=కైవల్యము, ఆత్మ=పరమాత్మ, శ్రుతయః=వేదము, ఈయైను బ్రహ్మశబ్దకాః=బ్రహ్మశబ్దవాచ్యములు.

మూ. అవకాశే క్షణే వస్త్రే బహిర్యోగే వ్యతిక్రమే,
మధ్యేఽంతఃకరణే రంధ్రే విశేషే విరహేఽంతరమ్. 3౭

టీ. అంతరం=అంతరశబ్దము, అవకాశే= రెండువస్తువులమధ్యస్థానమునందును, క్షణే=క్షణకాలమునందును, వస్త్రే=వలువయందును, బహిర్యోగే= బయటిసంబంధమునందును, వ్యతిక్రమే = దాటిపోవుటయందును, మధ్యే=ఒకవస్తువుమధ్యభాగము

నందును, అంతఃకరణే = మనస్సునందును, రంధ్రే=బెజ్జమునందును, విశేషే= భేదమునందును, విరహే=ఎడఁబాటునందును (వర్తించుచున్నది).

మూ. హేతౌ నిదర్శనే ప్రశ్నే స్తుతౌ కంఠసమీకృతౌ,
అనంతరేఽధికారార్థే మాంగల్యే చాథ ఇష్యతే. ౩౮

టీ. అథ=అథశబ్దము, హేతౌ=కారణమునందును, నిదర్శనే=దృష్టాంతమునందును, ప్రశ్నే=పృచ్ఛయందును, స్తుతే=పొగడుటయందును, కంఠసమీకృతౌ=గొంతుసరి చేసికొనుటయందును, అనంతరే=తర్వాత నను నర్థమునందును, అధికారార్థే=అధికార మనుఅర్థమునందును, మాంగళ్యే = శుభమునందును, ఇష్యతే = అపేక్షింపఁ బడుచున్నది.

మూ. హేతా వేవం ప్రకారాదా వ్యవచ్ఛేదే విపర్యయే,
ప్రాదుర్భావే సమాప్తౌ చ ఇతిశబ్దః ప్రకీర్తితః. ౩౯

టీ. ఇతిశబ్దః = ఇతి యనుశబ్దము, హేతౌ = కారణమునందును, ఏవంప్రకారాదౌ = ఈవిధ మనునదిమొదలైన అర్థమునందును, వ్యవచ్ఛేదే = భేదపఱుచుటయందును, విపర్యయే = మార్పుచేయుటయందును, ప్రాదుర్భావే=మొదలుపెట్టుటయందును, సమాప్తౌచ = పూర్తియైనదానియందును, ప్రకీర్తితః = చెప్పఁబడుచున్నది.

మూ. ధర్మో ధను ష్యహింసాదా ఉత్పాతాదా వయే నయే,
ద్రవ్యం క్రియాశ్రయే విత్తే జీవాదా ధాతువైకృతౌ. ౪౦

టీ. ధర్మః = ధర్మశబ్దము, ధనుషి = వింటియందును, అహింసాదౌ = అహింసమొదలగుదానియందును, ఉత్పాతాదౌ = అశుభసూచకము మొదలగుదానియందును, అయే = పుణ్యకర్మమునందును, నయే = నీతియందును (వర్తించుచున్నది).

ద్రవ్యం=ద్రవ్యశబ్దము, క్రియాశ్రయే=వ్యాపారాశ్రయమైనవస్తువునందును, విత్తే = ధనమునందును, జీవాదౌ = ప్రాణము మొదలగు పదార్థములయందును, ధాతువైకృతౌ = వెండిబంగారువికారములైన రూకలు వరహాలు మొదలగునాణెములయందును (వర్తించుచున్నది).

మూ. మూర్తిమత్సు పదార్థేషు సంసారి ణ్యపి పుద్గలః,
అకర్ణ కర్ణ స్తోకర్ణ జాతిభేదేషు సర్వణా. ౪౧

టీ. మూర్తిమత్సు = ఆకారముగల, పదార్థేషు = వస్తువులయందును, సంసారిణ్యపి= సంసారముగలవానియందును, పుద్గలః = పుద్గలశబ్దము (వర్తించుచున్నది).

ఆకర్మకర్మనోకర్మజాతిభేదేషు, అకర్మ = అనంతజ్ఞానాద్యకర్మములయందును, కర్మ = జ్ఞానావరణాదికర్మములయందును, నోకర్మ = ఔదారికశరీరాది నోకర్మములయందును, జాతిభేదేషు = ఉత్పత్తిభేదములయందును, వర్గణా = వర్గణాశబ్దము వర్తించుచున్నది.

మూ. ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశస శ్శ్రియః,
వైరాగ్య స్యావబోధస్య షణ్ణా మర్థే భగ స్స్మృతః. ४२

టీ. సమగ్రస్య = సంపూర్ణమైన, ఐశ్వర్యస్య = సంపత్తుయొక్కయు, వీర్యస్య = పరాక్రమముయొక్కయు, యశసః = కీర్తియొక్కయు, శ్రియః = కాంతియొక్కయు, వైరాగ్యస్య = విరక్తియొక్కయు, అవబోధస్య = జ్ఞానముయొక్కయు, షణ్ణాం = ఈయాఱింటియొక్క, అర్థే = అభిధేయమునందు, భగః = భగశబ్దము, స్మృతః = స్మరింపఁబడుచున్నది.

మూ. ప్రాహుః కైవల్య మార్హంత్యే వైవృతే నిర్వృతా వపి,
లబ్ధిః కేవలబోధాదా వవాప్తౌ నియతౌ శ్రియాం. ४3

టీ. ఆర్హంత్యే = అర్హదాఖ్యానమునందును, వైవృతే = విస్తారమైన పదార్థమునందును, నిర్వృతావపి = మోక్షమునందును, కైవల్యం = కైవల్యశబ్దమును, ప్రాహుః = చెప్పుదురు.

లబ్ధిః = లబ్ధిశబ్దము, కేవలబోధాదౌ= కేవలజ్ఞానము మొదలగు దానియందును, అవాప్తౌ = ప్రాప్తియందును, నియతౌ = విధియందును, శ్రియాం = సంపదయందును (వర్తించుచున్నది.)

మూ. అనేకాంతే చ విద్యాదౌ స్యా న్నిపాత శ్శుభే క్వచిత్,
దర్శనాదౌ మణౌ రత్నం భవ్యం సత్యే ప్రశస్యకే. ४४

టీ. స్యాత్,అను నిపాతావ్యయము, అనేకాంతేచ = అనేకాంతమైనదానియందును, విద్యాదౌ = విద్యమొదలగువానియందును, స్యాత్ = వర్తించుచున్నది.

రత్నం=రత్నశబ్దము, దర్శనాదౌ = సమ్యగ్దర్శనము మొదలగువానియందును, మణౌ=పద్మరాగాదిమణులయందును, క్వచిత్ = కొన్నికాలములయందు, శుభే= మంగళమునందును, (వర్తించుచున్నది).

భవ్యం=భవ్యశబ్దము, సత్యే=యథార్థమునందును, ప్రశస్యకే=యోగ్యమైనదానియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. పరమాత్మా జినే సిద్ధే పరమేష్ఠ్యర్హదాదిషు,
సిద్ధి స్సిద్ధనిషద్యాయా మర్హత్సిద్ధశ్రియా మపి. ౭౫

టీ. పరమాత్మా=పరమాత్మన్ శబ్దము, జినే=అర్హత్పరమేశ్వరునియందును, సిద్ధే=ముక్తుఁడైనవానియందును, పరమేష్ఠ్యర్హదాదిషు- పరమేష్ఠి=పంచపరమేష్ఠులయందును, అర్హదాదిషు = అర్హత్పరమేశ్వరుఁడు మొదలగువారియందును, (వర్తించుచున్నది).

సిద్ధిః=సిద్ధిశబ్దము, సిద్ధనిషద్యాయాం-సిద్ధ=సిద్ధులయొక్క, నిషద్యాయాం=స్థలములయందును, అర్హ..శ్రియామపి- అర్హత్సిద్ధ = అర్హత్పరమేశ్వరునియొక్క, శ్రియామపి=సంపదయందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. అర్హత్సిద్ధా వితి ద్వావ ప్యర్హ త్సిద్ధాభిధాయినౌ,
అర్హదాదీ నపి ప్రాహు శ్శరణ్యోత్తమమంగళాన్. ౭౬

టీ. అర్హత్సిద్ధౌ=అర్హత్, సిద్ధః, ఇతి=ఇట్లనెడు, ద్వావపి = ఈరెండుశబ్దములుకూడ, అర్హత్సిద్ధాభిధాయినౌ, అర్హత్=ఘాతుకకర్మలను చెడిపిన జినదేవునిని, సిద్ధ=అష్టకర్మలను జయించినముక్తులును, అభిధాయినౌ=చెప్పునవి, (అగుచున్నవి).

అర్హదాదీన్=అర్హత్పమేశ్వరుఁడు మొదలగువారిని, శరణ్యోత్తమమంగళానపి, శరణ్య = రక్షకులనుగాను, ఉత్తమ = శ్రేష్ఠులనుగాను, మంగళానపి=శుభకారులను గాను, ప్రాహుః=చెప్పెదరు.

మూ. వక్తా వాచస్పతి ర్యత్ర శ్రోతా శక్ర స్తథాపి చ,
శబ్దపారాయణ స్యాంతం న గతౌ తత్ర కే వయం. ౭౭

టీ. యత్ర = ఏశబ్దపారాయణవిషయమునందు, వాచస్పతిః = బృహస్పతియే, వక్తా = చెప్పెడువాఁడు, శక్రః = ఇంద్రుఁడే, శ్రోతా = వినెడువాఁడు, తథాపిచ =

ఆట్లైనను, (వారిద్దఱును) శబ్దపారాయణస్య, శబ్ద=శబ్దములయొక్క, పారాయణస్య=పఠనమునకు, అంతం=తుదిని, నగతౌ=పొందినవారుకారో, తత్ర=ఆశబ్దముల పఠనవిషయమునందు,వయం=మేము, కే=ఎంతమాత్రపువారము? (అనఁగాస్తుతించుటకు మేముచాలనివార మనుట.)

మూ. తథాపి కించిత్కస్మైచి త్ప్రతిబుద్ధాయ సూచితమ్,

టీ. తథాపి=అట్లైనను, ప్రతిబుద్ధాయ=జ్ఞానియైన, కస్మైచిత్=ఒకానొకనికై, కించిత్=స్వల్పము, సూచితం=సూచింపఁబడియున్నది.

మూ. ప్రమాణ మకలంకస్య పూజ్యపాదస్యలక్షణం. ౭౮
ద్విసంధానకవేః కావ్యం రత్నత్రయ మపశ్చిమమ్,

టీ. అకలంకస్య=అకలంకభట్టారకునియొక్క, ప్రమాణం=న్యాయశాస్త్రమును, పూజ్యపాదస్య=పూజ్యపాదుఁడను దేవనందియొక్క, లక్షణం=వ్యాకరణమును, ద్విసంధానకవేః=ద్విసంధాన గ్రంథకర్తయైన ధనంజయునియొక్క, కావ్యం=కావ్యమును, అపశ్చిమం=శ్రేష్ఠమైన, రత్నత్రయం = రత్నత్రయమని, స్మృతమ్=స్మరింపఁబడుచున్నది.

మూ. జాతే జగతి వాల్మీకౌ శబ్దః కవి రితి స్మృతః. ౭౯
కవీ ఇతి తతోవ్యాసే కవయశ్చేతి దండిని,
వయః కవయశ్చేతి బహుత్వం దూర మాగతం,
వినివృత్తం చిరా దేత త్కలౌ జాతే ధనంజయే. ౫౦

టీ. వాల్మీకౌ=వాల్మీకిఋషి, జాతే=పుట్టఁగా, జగతి=లోకమునందు, కవిరితి(ఏకవచనరూపమైన) కవిః అను, శబ్దః=శబ్దము, స్మృతః=తలంపఁబడెను. తతః=తర్వాత, వ్యాసే=వ్యాసమహర్షి, (పుట్టఁగా) కవీఇతి = (ద్వివచనరూపమైన) కవీఅనుశబ్దము స్మరింపఁబడెను. దండిని=దండికవి, (పుట్టఁగా) కవయశ్చేతి = (బహువచనరూపమైన) కవయః అనుశబ్దము చెప్పఁబడెను. కవయఃకవయశ్చేతి=కవులు,కవులు అని, దూరం=బహుదూరముగా, ఆగతం = వచ్చిన, బహుత్వం = బహువచనత్వము,

ఏతత్కాలే = ఈకలియుగమునందు, ధనంజయే=ధనంజయకవి, జాతే=పుట్టఁగా, చిరాత్=బహుకాలమునకు, (అనఁగా క్రమక్రమముగా) వినివృత్తం = నివృత్తమైనది. (అనఁగా ఈధనంజయకవికంటె నధికుఁడైన కవిలేనందువలన కవిశబ్దమునకు ఏకవచనము మాత్రమే ఉపయోగించుచునచ్చిరని తాత్పర్యము).

ఇతి ధనంజయనిఘంటౌ నానార్థశబ్దవర్ణనంనామ
ద్వితీయః పరిచ్ఛేదః
సమాప్తః.

ఇది ధనంజయనిఘంటువునందు నానార్థశబ్దవర్ణనం బను రెండవపరిచ్ఛేదము
సంపూర్ణము.

శ్రీః.

ధనంజయనిఘంటోః

అకారాద్యాదిపదసూచికా.

పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.
అ.		అంసః	27	అధమః	45
అంగం	10	అంహః	36	అధరః	27
అంగనా	8	అకస్మాత్	51	అధమం	41
అంగీకృతం	51	అకూపారః	7	అధ్వా	43
అంగరాగః	33	అఖిలం	49	అధిపః	3
అంఘ్రిః	29	అగః	3	అధీః	45
అంఘ్రిపః	3	అగారం	36	అధోక్షజః	20
అంజనః	55	అగ్నిః	17	అన్వయః	44
అంజనాసుతః	17	అగ్రజః	11, 33	అన్వవాయః	44
అంతః	60	అగ్రిమం	42	అనభ్రాట్	5
అంతకః	39	అఘం	,,	అనవరతం	49
అంతరం	44	అచలః	21	అనంతః	53
అంతరిక్షం	13	అచండీ	9	అనలః	17
అంతేవాసీ	2	అజః	19, 60	అనన్యజః	21
అంతఃకరణం	22	అజర్యం	51	అనంతాత్మా	19
అంత్యః	35	అజస్రం	,,	అనంతరః	38
అంత్యకాశ్యపః	,,	అజాతరిపుః	39	అనిమిషః	5
అంధకారం	,,	అటనీ	22	అనిలః	16
అంబరం	13, 32, 54	అటనీ	4	అన్వితం	43
అంబికా	18	అత్యంతం	46	అనీకం	24
అంబు	4	అత్యర్థం	46	అనుక్రోశః	31
అంబుదః	4, 5	అత్యంతాయ	51	అనుకంపా	31
అంబుధిః	4	అదభ్రం	56	అనుగః	8
అంభః	4	అథ	65	అనుజీవీ	8
అంశుః	12	అద్రిః	3, 56	అనుచరః	8
అంశుకం	32	అద్భుతం	47	అనురహసం	47

పదం.	పుటం.
అనుజః	11
అనుజా	11
అనేహా	34
అనేకపః	24
అనేడః	45
అనోకహః	,,
అప్	4
అపఘనః	10
అపత్యం	10
అపర్ణా	18
అపదానం	41
అపదక్షిణః	5
అప్సరోనాథః	15
అపారపారః	7
అప్రాజ్ఞః	46
అపాంగః	27
అబలా	8
అబ్దః	5
అభ్రం	5
అభయం	52
అభ్యర్ణం	38
అభ్యాసం	38
అభిరూపః	32
అభిరామం	51
అభిలాషుకః	47
అభిసారికా	9
అభిలాపః	43
అభియోగః	48
అమరః	15
అమర్షః	30
అమలం	46
అమా	48
అమిత్రం	11
అమృతోద్భవః	,,

పదం.	పుటం.
అమృతం	34
అరం	46
అరణ్యం	4
అరణ్యానీచరః	4
అర్ణః	,,
అర్థః	60
అర్ఘః	59
అర్భకః	10
అర్యమా	12
అర్కః	12
అర్వాక్	31
అర్వా	13
అరాతిః	11
అరిః	11
అర్చిః	11
అర్థః	60
అర్ఘః	59
అర్జునః	38
అర్జునం	40
అర్ణవః	7
అరవిందం	6
అరం	42
అలకానిలయః	26
అలజ్జికా	9
అవదాతం	40
అవలగ్నం	38
అవనిః	2
అవధిః	7
అవశ్యాయః	47
అవరజః	11
అవిదూరం	38
అశనిః	5
అశ్వః	13
అశ్లీలం	41

పదం.	పుటం.
అశోకః	56
అసితం	40
అస్త్రం	23
అసృక్	49
అసిః	24
అస్తుకారః	51
అష్టపాత్	25
అష్టాపదం	24
అహంయుః	45
అహః	13
అహ్నాయ	42
అహితః	11
అహిః	35
అహో	47
అలిః	22
అలికం	49
అలిప్రభం	40
అక్షః	61
అక్షం	36
అక్షి	27
అక్షౌహిణీ	24

ఆ

పదం.	పుటం.
ఆకాలికీ	5
ఆకాశః	13
ఆకూతం	22
ఆఖండలః	15
ఆగమః	2
ఆచార్యః	31
ఆజ్యం	34
ఆజవంజవః	56
ఆజిః	24
ఆతపత్రం	50

పదం.	పుటం.
ఆత్మజః	10
ఆత్మభూః	19
ఆత్యంతికం	43
ఆద్యః	32
ఆనతం	42
ఆనందం	30
ఆననం	26
ఆదేశః	41
ఆనంత్యం	56
ఆపగా	7
ఆభరణం	33
ఆభీక్ష్ణ్యం	48
ఆమ్నాయః	44
ఆయల్లకం	43
ఆయుధం	23
ఆర్యా	9
ఆలంబ్యం	37
ఆలంబం	37
ఆలంభః	43
ఆలయః	37
ఆవళిః	7
ఆవసథం	37
ఆవాసం	37
ఆవృతిః	56
ఆశ్చర్యం	47
ఆశ్వనితం	22
ఆశా	16
ఆశాపాలకః	,,
ఆశాహస్తీ	16
ఆశు	46
ఆశుశుక్షణిః	17
ఆసందీ	32
ఆసనం	32, 38
ఆసవః	34

పదం.	పుటం.
ఆస్యం	26
ఆస్పదం	37
ఆసురీ	34
ఇ.	
ఇతి	45
ఇంద్రః	3,14
ఇంద్రజిత్	36
ఇందిరా	20
ఇంద్రియం	36
ఇందీవరం	6
ఇనః	3,12
ఇభః	24
ఇరా	34
ఇష్టః	9
ఇష్టా	9
ఇషుః	21
ఇళా	2
ఈ.	
ఈరితం	29
ఈశ్వరః	8
ఈశానః	3
ఈశితా	8
ఉ.	
ఉగ్రం	48
ఉగ్రః	18
ఉచ్చం	42
ఉచ్చావచం	42

పదం.	పుటం.
ఉచ్ఛ్వాసః	7
ఉచ్ఛ్రితం	42
ఉచ్చైః	42,51
ఉడు	12
ఉత్పలః	6
ఉత్కలికా	7
ఉత్తరాశాపతిః	25
ఉత్తమాంగం	29
ఉత్సవః	30
ఉత్సాహః	47
ఉత్తానశయః	10
ఉదజః	38
ఉదరం	27
ఉదశ్విత్	34
ఉద్వాహః	,,
ఉద్యమః	47
ఉద్యోగః	47
ఉన్నతం	42
ఉపలః	46
ఉపసర్పః	48
ఉపత్యకా	3
ఉపకంఠం	7
ఉద్దేశః	45
ఉద్ధతః	45
ఉద్గ్రీవః	45
ఉపాంశు	47
ఉపాంతః	3
ఉపేంద్రః	20
ఉభయం	1
ఉమాపతిః	18
ఉరః	27
ఉరచ్ఛదః	27
ఉరగః	35
ఉర్వరా	2

పదం.	పుటం.
ఉరరీకృతం	50
ఉర్వీ	2
ఉల్బణం	48
ఉష్ట్రః	25
ఉష్ణకం	48
ఉష్ణవారణం	56
ఉస్రః	11
ఊర్జస్వీ	51
ఉరరీకృతం	51
ఊ.	
ఊర్జః	11
ఋ.	
ఋణం	46
ఋషిః	1
ఋక్షః	12
ఏ.	
ఏకపత్నీ	9
ఏకపింగలః	26
ఏకాగారికః	45
ఏనః	36
ఐ.	
ఐరావణాధిపః	15
ఐక్ష్వాకః	32
ఓ.	
ఓఘః	44
ఓజస్వీ	56
ఓషధీశ్వరః	12
ఓష్ఠః	27
క.	
కం	29
కకుప్	16
కచః	50
కంచుకః	50

పదం.	పుటం.
కచ్చిత్	42
కటాక్షః	27
కటిః	29
కటిసూత్రం	33
కంఠః	27
కఠినం	42
కంఠీరవః	25
కఠోరం	42
కణః	21
కదనం	24
కదలీ	56
కద్వదః	,,
కదంబకం	38
కనకం	25
కన్యాపతిః	49
కనీయాన్	11
కపర్దీ	18
కపాలీ	18
కపిః	3
కపిశం	40
కపిధ్వజః	38
కబరీ	50
కంబు	55
కమ్రం	51
కమలం	61
కమనం	51
కమనీయం	51
కమ్రం	51
కరవాలకః	23
కరదండం	6
కరః	11, 27
కరభః	25
కరిణాం	36
కర్దమః	6

పదం.	పుటం.
కర్కశం	42
కర్ణః	27
కర్ణకాలః	39
కరీ	24
కరుణా	31
కర్బురః	40
కరాంగులిః	27
కర్పూరం	33
కరేణుః	24
కలంకం	41
కలమః	,,
కలహః	47
కలధౌతం	25
కలాపీ	35
కల్హారం	6
కలాభృత్	12
కల్మాషీ	40
కల్యాణం	52
కల్యాణమధురం	,,
కల్లోలః	7
కలిలం	36
కవచం	,,
కష్టం	49
కస్వరం	26, 55
కంసాంతకః	19
కస్తూరీ	38
కళత్రం	8
కళేబరం	10
కక్షం	,,
కక్షా	37
కా.	
కాంచనం	25
కాంచీ	33
కాండం	21

పదం.	పుటం.
కాంతః	9
కాంతా	9
కాంతారం	4
కాంతం	51
కాంతిమార్గ	12
కాదంబరీ	34
కాననం	4
కానీనజనకః	13
కామః	21
కామనీయకం	52
కామా	9
కామినీ	8
కామీ	9
కాముకః	9
కాముకీ	8,9,
కాయః	10
కార్తస్వరం	25
కార్తికేయః	17
కార్ముకం	21
కాలః	39
కాలగేయం	31
కాశ్యపః	32
కాష్ఠా	6, 57
కాష్ఠాపాలః	16
కాష్ఠాగజః	16
కాష్ఠాంబరః	16
కాహలం	42
కాశీ	,,
కి.	
కింకరః	8
కించన	42
కితవః	44
కిరణః	11
కిరాతః	4

పదం.	పుటం.
కిరీటీ	39
కిల్బిషం	36
కింవదంతీ	41
కీ.	
కీనాశః	47, 59
కీర్ణం	45
కీచకశత్రుః	39
కీలాలం	57
కీశః	3
కు.	
కుః	2
కుంకుమం	33
కుక్కురః	25
కుచః	27
కుబ్జః	42
కుబేరః	26
కుంభినీ	2
కుంభీ	24
కుమారః	17
కుముదప్రియః	12
కుముదం	6
కురుశత్రుః	39
కులటా	9
కులం	44
కుల్యా	8,54
కువలయం	6
కుశం	4
కుశలః	44
కుసుమం	22
కుక్షిః	27
కూపారః	7
కూర్పాసః	56

పదం.	పుటం.
కృ.	
కృచ్ఛ్రం	49
కృతం	51
కృతాంతః	39
కృతాభ్యాసః	47
కృత్స్నం	49
కృతీ	44
కృపణః	47
కృపా	31
కృపాణః	24
కృశానుః	17
కృష్ణః	19,40
కే	
కేకరః	27
క్రేంకృతం	30
కేకీ	35
కేతుః	23
కేతనం	55
కేవలీ	32
కేశః	56
కేశవః	19, 20
కేశబంధనం	56
కేశవాగ్రజః	38
కేశీ	19
కేసరీ	25
కై	
కైటభారిః	19
కైవల్యం	66
కైవరం	6
కైవల్యం	,,
కో	
కోకనదం	6
కోటిః	57

పదం.	పుట.
క్రోడః	25
కోదండకః	21
క్రోధః	30
కోమలం	42
కోవిదః	44
కోశః	49
కౌ	
క్రౌంచభేదీ	17
కౌతుకః	47
కౌంతేయః	39
కౌలేయకః	25
కౌక్షేయకః	24
కౌరవ్యః	39
కౌశికః	15
కౌసుమం	41
ఖ	
ఖం	13
ఖండం	49
ఖణీకృతం	30
ఖలః	11
ఖలా	9
ఖలు	42, 46
ఖా	
ఖాతం	37
ఖేయం	37
గ	
గగనం	13
గంగా	43
గజః	24
గణః	88
గణికా	9
గ్రంథః	2
గంధవాహః	16
గభస్తిః	11
గర్తః	49
గర్వితః	45
గరుత్మాన్	36
గరుడః	36
గహనం	4, 48
గహ్వరం	49
గహ్వరీ	2
గళః	27
గాండీవకార్ముకః	38
గ్రామసింహః	25
గ్రామశార్దూలః	25
గిరిః	3
గిరిజా	18
గీః	29
గ్రీవా	27
గుణః	22,64
గుణావళిః	41
గుణీ	48,33
గుళికం	25
గుహః	35,17
గుహ్యం	57
గూఢచరః	45
గృధ్నుః	47
గృహం	8
గృహః	36
గేహం	36
గేహినీ	8
గోపురాకృతిః	36
గోత్రం	44
గోధః	8
గోమండలం	43
గోమినీ	20
గోలాంగూలః	3
గోవిందః	20
గౌః	11,61,44
గౌతమః	32
గౌరం	40
గౌరీ	18,40
ఘ	
ఘనః	5
ఘనాఘనః	5
ఘర్మః	29
ఘ్రాణం	27
ఘృతం	54
ఘృష్టిః	25
ఘోషః	43
చ	
చక్రపర్యాయః	12
చండీ	18
చతురః	44,50
చతుర్ముఖః	19
చతుష్పాత్	44
చంద్రః	12
చంద్రమాః	12
చమూః	24
చమూరుః	25
చరః	48
చరణం	29
చర్చా	58
చలః	17
చలా	8
చలనం	29
చక్షుః	27

పదం.	పుటం.
చాటుకృత్	44
చాపః	21
చారః	48
చారు	52
చికురః	50
చిత్తం	22
చిత్రం	47
చిరంతనం	42
చిరాయ	51
చిహ్నం	28
చీత్కృతం	30
చీనం	32
చూడాపాశః	50
చేతిః	22
చేతోహారి	52
చేలం	32
చోద్యం	47
చోరః	45
ఛత్రం	50
ఛిద్రం	49
జ	
జగత్	32
జగతీ	2
జఘనం	29
జంఘువాక్	27
జఠరం	42, 27
జడః	45
జనః	32
జననీ	10
జనకః	10
జనపదం	26
జన్మస్థలం	26
జనాంతః	26
జనోదాహరణం	41

పదం.	పుటం.
జనీ	8
జ్వలనః	17
జలం	4
జవనః	17
జ్యా	22
జాంగలం	14
జాతః	45
జాత్యః	58
జాతరూపం	25
జాతవేదాః	17
జాను	27
జామిః	11
జ్యాయా	8
జాయాక్	32
జాహ్నవీ	19
జిత్యం	33
జినః	53
జిష్ణుః	38
జిహ్వాపః	25
జీమూతః	5, 53
జీర్ణః	42, 46
జీవనం	4
జీవః	22
జ్యేష్ఠభ్రాతా	11
జ్యోతిః	11, 54
ఝ	
ఝంకృతం	30
ఝుణత్కృతం	30
ఝుడితి	46
ఝషః	5
త	
తక్రం	34
తటః	7

పదం.	పుటం.
తటం	3
తటిత్	5
తటిద్ధన్వా	34
తటీ	1
తంత్రం	64
తనయః	10
తనుః	10
తనుత్రం	50
తనూనపాత్	17
తపనః	12
తపస్వీ	1
తపనీయం	25
తమః	40
త్ర్యంబకః	18
తరవారిః	24
తరంగిణీ	7
తరంగః	7
తరణిః	12
తరుః	3
త్వరా	46
తల్పం	54
తలోదరీ	8
తస్కరః	45
తాపనః	11
తామరసం	6
తామ్రం	40
తారః	57
తారకా	12
తార్క్ష్యః	8[illegible], 58
తారుణ్యం	34
తిగ్మం	48
తిగ్మాంశుః	12
త్రినేత్రః	18
త్రిపథగా	19

పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.
తిమిరం	40	దయితః	9	దివ్యవాక్పతిః	32
తిమిః	5	దర్శనీయం	52	ద్విషన్	11
తిర్యక్	44	దరీభృత్	3	దీధితిః	12
త్రిపురారిః	18	దవః	58	దీనః	47
తీర్థం	7	ద్రవ్యం	26,65	దీప్తిః	12
తీర్థం	63	ద్రవిణం	26	దీక్షితః	2
తీర్థకరః		దశనచ్ఛదః	27	దుగ్ధం	34
తీర్థంకరః	32	దశమీస్థం	30	ద్యుతిః	11
తీర్థకృత్		దశా	34	ద్యుమణిః	12
తీవ్రం	48	దస్యుః	4	ద్రుతహరిః	44
తుంగం	42	దహనః	17	దుర్గా	18
తుత్తోకం	10	దక్షకన్యా	16	దుర్గం	18
తురగః	13	ద్రాక్	42	దుర్జనః	11
తురంగమః	13	దామోదరః	20	దుర్హృత్	11
తురాషాట్	15	దారకః	10	దురితం	36
తుల్యః	37	దారాః	8	దుష్కృతం	36
తులా	37	దారుణం	48	ద్రుహిణః	19
తుషారః	47	దావః	58	ద్రుమః	3
తుషారకరః	47	దాసికా	9	దృషత్	46
తుహినం	47	దాసీ	9	దూతీ	9
తుహినకరః	47	దాక్షాయణీ	18	దృక్	27
తూర్ణం	46	దిక్	16	ద్రుతం	46
తేజః	11	దిక్పాలః	16	దృఢం	42
తోమరం	21	దిగంబరః	16	దృప్తః	45
తోయం	4	దిగ్గజః	16	దృష్టిః	27
తోపః	30	ద్విజః	56	దృష్టం	30
ద		ద్విట్	11	దేయికా	44
దండం	24	ద్వితయం	1	దేవః	,,
దంతవాసః	27	దినం	13	దేవానాంప్రియః	45
దంతీ	24	ద్విపః	24	ద్వేషః	30
ద్వంద్వం	1	ద్విరదః	24	దేహః	10
ద్వయం	1	ద్విరేఫః	22	ద్వేషీ	11
దయా	31	దివసః	13	ద్వైతం	1
దయితా	9	దివా	13	దైత్యారిః	33

పదం.	పుటం.
దోః	27
దోషా	27
ద్యౌః	13, 14
ధ	
ధ్వజః	23
ధ్వజినీ	24
ధనం	26
ధనదః	62
ధనంజయః	39
ధన్వ	21
ధనుః	21
ధమః	27
ధమనిః	27
ధమ్మిల్లః	50
ధరణీ	2
ధర్మః	21, 65
ధర్మచక్రభృత్	32
ధరా	2
ధరిత్రీ	2
ధవః	9
ధవళః	40
ధాతుః	46,63
ధాత్రీ	2
ధానుష్కః	,,
ధామ	11, 37
ధ్వాంతం	49
ధిషణా	31
ధిష్ణ్యం	36, 64
ధీః	31
ధీరః	50
ధునీ	7
ధుర్యః	13
ధూమధూమ్రం	40
ధూర్తః	44

పదం.	పుటం.
ధూర్జటిః	18
ధూళీ	41
ధూళికుట్టిమం	37
ధైర్యం	46
న	
నక్తం	12
న్యక్	42
న్యంకుః	53
నఖః	28
నగః	3
నగరం	26
నదః	7
నదీ	7
నందనః	10
ననాందా	11
నభః	13
నభస్వాన్	17
నయనం	27
నరః	8
నరకాంతకః	20
నవం	42
నవ్యం	42
నళినం	6
నక్షత్రం	12
నా	8
నాకః	14
నాగః	24, 35
నాగరికః	44
నాగారిః	25
నాథః	3
నాథహరిః	44
నాభిజః	32
నామవర్జితః	45
నాథాన్వయః	33

పదం.	పుటం.
నాసా	27
నాసికా	29
నారాచం	21
నారాయణః	20
నారదః	19
నారీ	8
నికరః	38
నికటం	38
నికాయః	38
నికాయ్యః	37
నికేతనం	36
నికురుంబం	38
నిగూఢపురుషః	48
నిచయః	38
నిజం	48
నితంబః	3
నితంబినీ	8
నితంబః	29
నిత్యం	43, 49
నితాంతం	46
నిదేశః	41
నిపుణం	44
నిమ్నగా	7
నియంత్రితః	47
నియామితః	47
నియోగః	41
నిర్గః	26
నిర్ఘాతం	5
నిర్వృత్తం	36
నిర్వ్యథః	41
నిర్యూహః	37
నిర్మోకః	39
నిలయః	37
నివసనం	32

పదం.	పుటం.
నివాసః	,,
నివిష్టః	44
నిశా	12
నిశాటః	4
నిశాంతం	36
నిశాచరః	45
నిష్ణాతః	44
నిసర్గః	48
నిస్త్రింశః	24
నిస్తులం	48
నీచః	45
నీచం	42
నీచైః	42
నీరం	4
నీలం	40
నీలకంఠః	35
నీలోత్పలం	6
నీలవసనః	38
నీలపింగళః	40
నీహారః	47
నూతనం	42
నేత్రం	27
నైకం	50
నైయాయికః	31
ప	
పంకం	6, 41
ప్రకరః	38
పంక్తిః	38
ప్రకృతిః	48
ప్రచురం	50
ప్రజః	10
ప్రజాపతిః	19, 32
ప్రజ్ఞా	31
పటుః	44

పదం.	పుటం.
పండితః	31
ప్రణయినీ	9
పణ్యస్త్రీ	9
ప్రణిధిః	48
పతత్రీ	14
పతంగః	14, 55
పత్తనం	26
ప్రత్యగ్రం	42
పతాకా	23
పతిః	9
పత్తిః	8
పతివత్నీ	9
పతివ్రతా	9
ప్రతిరోధకః	45
పత్నీ	8
పత్రీ	14
ప్రతీతం	30
ప్రతోళీ	37
పంథాః	43
పదం	29, 37
పదక్షీణః	5
పదగః	8
పద్మం	6
పద్మనాభః	20
పద్మయోనిః	19
పదాతిః	8
పన్నగః	35
ప్రభంజనః	17
ప్రభా	11
ప్రభుః	,,
ప్రమదం	30
ప్రమదా	9
ప్రమథాధిపః	18
ప్రమోదః	30

పదం.	పుటం.
పయః	34, 57
పయోధరః	27
పరం	52
పరమాత్మా	67
పర్వతః	3
పర్జన్యః	53
పరాసుః	30
పరాగః	41
పరిషత్	6, 31
పరివృఢః	3
పరివారః	49
పరిఖా	37
పరిధిః	37
పరిచితం	30
పరుషం	42
పలం	14
పవనః	16
పవమానః	16
ప్లవగః	3
ప్రవీణః	44,50
ప్రవృత్తిః	41
ప్రశస్యం	62
పశుః	43
ప్రసరః	46, 44
ప్రసన్నా	34
ప్రసవోద్గమః	22
ప్రస్తరః	3
ప్రస్థః	3
ప్రసాధనం	33
ప్రసూనం	22
పక్షీ	41
పాకశత్రుః	45
ప్రాక్తనః	44
ప్రాకారః	37

పదం.	పుటం.
ప్రాగల్భ్యం	41
పాంచజన్యం	55
ప్రాచీనబర్హిః	45
ప్రాజ్ఞః	31
పాటలం	41
పాఠీనః	5
పాంశుః	40
పాణిః	27
పాతాళం	49
పాదః	29, 11
పాదపః	5
ప్రాధ్వంకృతం	47
పాపం	36
పాప్మా	36
ప్రాయః	61, 34
ప్రాయేణ	59
పారం	7
ప్రారబ్ధం	29
పార్శ్వం	3
పార్వతీ	18
పారావారః	7
పారిబంధః	45
పారిషద్యః	31
ప్రాలేయం	47
పావకః	17
ప్రావృట్పిశః	35
పాశితః	47
పాంసుః	41
ప్రాంశు	48
పాషాణః	46
పాషాణజం	46
ప్రాసాదః	37
ప్రాహ్ణే	59
పాళీ	7

పదం.	పుటం.
పింగః	49
పితా	4
పితామహః	19
పినద్ధం	47
పినాకీ	18
ప్రియః	9
ప్రియా	9
ప్రియాంబికా	11
పిశంగీ	40
పిశితం	14
పీఠం	32
ప్రీతః	9, 40
పుటభేదనం	25
పుండరీకం	6
పుణ్యం	36
పుణ్యజనః	59
పుత్రః	10
పునర్భూః	9
పున్నాగః	55
పుమాన్	8
పురందరః	15
పురంధ్రికా	8
పురాణం	42
పురీ	25
పురః	32
పురుషోత్తమః	21
పురుహూతః	15
పురుషః	8
పురోగతిః	25
పుద్గలః	65
పులినం	,,
పుంశ్చలీ	9
పుష్కరీ	24
పుష్కరం	62, 6

పదం.	పుటం.
పుష్పం	22
పుష్కలం	46
పుళిందః	4
పూః	26
పూగః	38
పూషా	12
ప్రేమా	43
ప్రేయసీ	9
ప్రేయాన్	9
ప్రేరితం	29
పేశలం	42, 52
పేశీ	14
ప్రేషా	41
ప్రేష్ఠా	9
పోతః	10
పోత్రీ	25
పృతనా	24
పృథివీ	2
పృథ్వీ	2
పృథు	48
పృథులం	48
పృషతః	56
ఫ	
ఫణీ	38
ఫల్గునః	32
ఫల్గు	45
ఫలినః	3
ఫలేగ్రాహీ	3
ఫుల్లం	22
బ	
బంధురం	52
బంధకీ	9
బ్రధ్నః	12

పదం.	పుటం.
బద్ధః	47
బర్హిణః	34
బర్హిష్ఠం	50
బలం	24
బలః	38
బలాత్	51
బలిధ్వంసీ	19
బ్రహ్మా	19,32
బ్రహ్మ	61
బహు	50
బహుమానం	,,
బహుళం	50
బాణః	21
బాణవైరీ	20
బాణాసనం	21
బాణవారణం	51
బాధా	57
బాలా	8
బాహుః	27
బిడౌజాః	15
బిసినీ	6
బుధః	31
బృంహితం	29
భ	
భం	12
భగః	66
భంగః	7
భటః	8
భద్రం	52
భరతాన్వయః	39
భర్తా	3
భవః	18, 51
భవ్యం	52, 66

పదం.	పుటం.
భవానీ	18
భవుకం	52
భ్రమరః	22
భా	11
భాగధేయం	37
భాగ్యం	37
భాగీరథీ	19
భ్రాతృవ్యః	11
భానుః	11
భామా	8
భామినీ	8
భారతీ	29
భార్యా	8
భావః	50, 60
భావుకః	52
భాస్వరః	50
భాసురః	50
భినక్తికః	47
భీరుః	,,
భుజః	27
భుజంగమః	35
భుజశిరః	27
భువనం	32, 54
భూః	2
భూమిః	2
భూమిధరః	20
భూయిష్ఠం	50
భూరి	50, 57
భృంగః	22
భృతకః	8
భృత్యః	8
భృశం	46
భేదః	30
భో	42

పదం	పుటం.
మ	
మకరధ్వజః	21
మకరందః	41
మఘవా	15
మండలాగ్రః	24
మండలీ	25
మణితం	30
మతంగజః	24
మతంగమః	24
మత్తవారణః	37
మంత్రపూతాత్మా	36
మత్స్యః	4
మథితం	34
మదనః	21
మదనావస్థా	42
మందం	48
మందః	45
మద్యపః	34
మదిరా	34
మధ్యమపాండవః	38
మధు	34
మధుసూదనః	20
మధువ్రతః	22
మధుసంభవస్నం	41
మధువారా	34
మనః	22
మనస్యం	46
మనస్వీ	9, 50
మన్మథః	21
మన్యుః	30
మనుజః	8
మనుష్యః	8
మనోహరం	52
మనోజ్ఞం	52

పదం	పుటం.	పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.
మయః	25	మార్గః	43	మైత్రీ	51
మయూఖః	55	మార్గణః	21	మైత్రేయికా	51
మయూరః	35	మార్తాండః	12	మైరేయం	34
మరాళః	35	మాల్యం	33	మోహం	48
మర్కటః	3	మాలా	33	మోక్షః	1
మర్త్యః	8	మాంసం	14	మౌక్తికం	25
మరీచిః	11	మిత్రం	10	మౌఖః	2
మరుః	3	మీనః	5	మౌర్వీ	22
మరుత్	16	మీనాకరః	7		
మరుతః	15	ముక్తా	9	య	
మరుత్వాన్	15	ముఖం	26	యంతా	24
మరుత్సఖః	15	ముఖ్యః	8	యతిః	1
మలినం	41	ముగ్ధః	45	యమం	1
మల్లికా	32	ముత్	30	యమళం	1
మలీమసం	4,1	ముదిరః	5	యమః	39
మహః	11	ముధా	48	యమజనకః	13
మహతిః	33	మునిః	1	యమునాజనకః	13
మహావీర్యం	33	మురారిః	20	యశః	41
మహిళా	8	ముహుర్ముహుః	48	యాదః	5
మహీ	2	మూకః	45	యాతుధానః	14
మహేశ్వరః	13	మూఢః	45	యాప్యం	48
మహోత్పలం	6	మూర్ఖః	45	యుక్తం	43
మంతుః	47	మూర్ధా	27	యుగం	1
మాతంగః	24	మూర్తిః	10	యుగళం	1
మాతరిశ్వా	17	మృగేంద్రః	25	యుగ్మం	1
మాతా	10	మృతం	30	యుతం	43
మాతులానీ	11	మృత్యుః	39	యుద్ధం	24
మానః	42	మృదు	42	యుధిష్ఠిరః	39
మానసూత్రం	33	మృషా	48	యువతిః	8
మానవః	8	మేఖలా	33	యోగ్యః	48
మానినీ	8	మేఘః	5	యోగీ	1
మానుషః	8	మేఘపథః	13	యోషా	8
మానీ	46	మేదినీ	2	యోషిత్	8
మారః	22	మేధావాన్	31	యౌవనం	34

పదం.	పుటం.
ర	
రక్తం	39, 49
రజః	41
రజనీ	12
రజతం	25
రణః	24
రత్నం	66
రత్నాకరః	7
రథ్యః	13
రంభా	56
రమణః	9
రమణీ	9
రమ్యం	51
రమ్యతా	51
రయః	46
రవిః	12
రశనా	33
రశ్మిః	11
రసః	62
రసా	49
రహః	47
రంహః	46
రహస్యం	47
రక్షః	14
రాగః	43
రాజా	56
రాజయష్టా	39
రాజరాజః	26
రాత్రిజాగరః	25
రాత్రించరః	14
రామః	54
రామా	8
రామణీయం	52
రామణీయకం	52

పదం.	పుటం.
రాష్ట్రం	26
రిపుః	11
రుచిః	11
రుచిరం	51
రుట్	30
రుంద్రం	48
రుధిరం	40, 49
రూపాజీవా	9
రే	42
రేణుః	41
రేవతీదయితః	38
రై	26
రోఘః	7
రోపణం	21
రోషః	30
రోహితం	40
రోహిణీపతిః	47
రౌప్యం	25
ల	
లఘు	48
లబ్ధం	30
లబ్ధః	66
లపనం	26
లతా	6
లతాంతం	22
లలనా	8
లలామః	60
లవం	49
లక్ష్మ	41
లక్ష్మం	41
లక్ష్మీః	2[illegible]
లాంగలం	38
లాంఛనం	41
లుబ్ధకః	4

పదం.	పుటం.
లేఖా	41
లేలిహానః	35
లేశః	49
లోకః	32
లోహితం	42
లోహితాశ్వః	17
వ	
వక్త్రం	26
వక్రాంగః	35
వచః	29
వచనం	29
వజ్రం	6
వ్రజః	38
వజ్రీ	,,
వత్సః	45
వ్రతతీ	6
వ్రతీ	1
వదనం	26
వద్యం	41
వధూః	8
వనం	4, 54
వనస్పతిః	
వనితా	8
వనేచరః	4
వప్రం	37
వపుః	10
వయస్యా	10
వరః	49
వర్ణః	63
వర్ణ్యం	41
వర్యం	52
వర్గః	44
వర్ధమానః	33
వర్గణా	66

పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.
వర్త్మ	49, 43	వాతః	16	విద్యుత్	5
వర్త్త	56	వ్రాతః	38	విధాతా	19
వరాహః	25	వాతాయనం	57	విధిః	19
వర్ణితః	27	వ్యాఘ్రః	4	విధుః	12
వర్ణీ	1	వానరః	3	వినతాత్మజః	35
వర్షీయాన్	32	వామః	54	విపక్షతిః	36
వర్ష్ణః	34	వామలోచనా	8	విపినం	4
వర్తులః	48	వ్యామోహః	57	విఫలం	49
వరూథినీ	24	వాయుః	16	విభా	11
వల్లభః	9	వాయుపథః	13	విభావసుః	11-17
వల్లభా	9	వాయుపుత్రః	39	విభుః	3
వల్లరీ	6	వారణః	24	వియత్	18
వలాహకః	5	వారి	4	వియోగః	43
వలీముఖః	3	వారిధిః	6	విరహః	43
వత్సః	44	వారుణీ	34	విరించిః	19
వసతిః	37	వాలం	50	విరూపాక్షః	18
వ్యసనం	49	వాసః	32	విరోచనః	59, 12
వస్త్యం	37	వాసరః	12	విలాసినీ	9
వస్తు	26	వాసుదేవః	20	విలేపనం	33
వసు	11, 26	వాసవః	14	విలోచనం	27
వసుమతీ	2	వాహః	13	వివరం	49
వసుధా	2	వాహినీ	24	వివస్వాన్	53
వసుంధరా	2	విః	14	వివాహః	49
వహ్నిః	17	వికలః	49	విశ్వం	49
వలక్షం	40	విక్రమః	47	విశ్వంభరా	2
వక్షః	27	విచక్షణః	31	విశ్వరూపః	18
వక్షోరుహః	27	విటః	9	విశదం	46
వాః	4	విటపీ	3	విశాలః	48
వాక్	29	విత్తం	26	విశారదః	44
వాగ్మీ	31	వితతం	49	విశాఖః	17
వ్యాఘ్రః	5	వితథం	49	విశాలాక్షః	18
వాటీ	13	విధురం	49	విశిఖా	22
వాణీ	29	విదగ్ధం	44	విషం	4, 54
		విద్వాన్	31	విషధరః	35

పదం.	పుటం.
విషయః	26
విష్కిరః	14
విస్తరః	32
విష్టపం	32
విష్ణుః	20
విస్రసా	47
విస్మయః	47
విసారః	5
విహాయః	18
వీచిః	6
వీతరాగః	32
వీరః	33
వ్రీహిః	45
వ్యూహః	38
వృకోదరః	39
వృజినం	36
వృత్తం	48
వృత్రశత్రుః	14
వృథా	49
వృషభః	32
వృషభధ్వజః	18
వృషసేనః	39
వృషభేశ్వరః	32
వృషా	14
వృషాకపిః	17, 53
వృక్షః	2
వేగః	46
వేధాః	19
వేశ్మ	36
వేశ్యా	9
వేశా	7
వైకుంఠః	53
వైజయంతీ	23
వైనతేయః	36

పదం.	పుటం.
వైరం	,,
వైరీ	11
వైశ్రవణః	26
వైశ్వానరః	17
వైసారిణః	5
వ్యోమ	13
శ	
శంకరః	18
శంఖః	58
శకలం	49
శక్రః	14
శక్రనందనః	39
శక్తిమాన్	17
శకుంతః	14
శకునిః	14
శకునీశ్వరః	36
శకృత్కరిః	45
శతపత్రం	6
శతక్రతుః	14
శతమన్యుః	14
శత్రుః	11
శఫం	9
శష్కులీ	,,
శంబరః	,,
శబరః	4
శబలీ	40
శబ్దభేదీ	39
శ్వభ్రం	49
శంభుః	18, 53
శమీగర్భః	17
శరః	4,21
శరణ్యః	17
శరవణోద్భవః	17
శరభః	25

పదం.	పుటం.
శరణం	37
శర్వః	18
శరీరం	10
శల్కం	49
శ్రవః	27
శ్రవణం	27
శశ్వత్	43
శశిప్రభః	39
శశీ	12
శ్వసనః	16
శస్త్రం	23
శస్త్రాజీవీ	8
శ్లక్ష్ణం	52
శ్వా	25
శాఖీ	3
శాతకుంభం	25
శాంతం	46
శ్యామః	40
శ్యామా	12
శార్ఙ్గి	20
శార్దూలః	25
శాలిః	45
శాసనం	41
శిఖండీ	35
శిఖరీ	3,56
శిఖివాహనః	17
శిఖీ	35
శిపివిష్టః	18
శిబిరాలయః	37
శిరః	27
శిరోధరః	27
శిరోరుహం	50
శిలీముఖం	21, 22
శిలోచ్చయః	3

పదం.	పుటం.
శిలోద్భవః	25
శివం 52 (పు) 18. (స్త్రీ)	18
శిష్యః	2
శ్రీః	20
శీఘ్రగామీ	25
శీతకం	48
శీతభానుః	47
శ్రీదః	26
శీలం	48
శుక్లం	49
శుక్తిజం	25
శుచిః	60
శుండా	34
శుండాలః	24
శుభం	52
శుభ్రం	49
శూరః	5
శూర్పకారిః	21
శృంఖలితం	47
శృంఖలకం	25
శృంగీ	4
శ్రుతిః	27
శ్వేతవాజీ	38
శ్వేతం	49
శేముషీ	31
శ్రేష్ఠం	52
శైలః	2
శోణః	40
శ్రోణిః	29
శోణితం	49
శ్రోత్రం	27
శౌండః	34
శౌండీరః	45
శౌర్యం	46

పదం.	పుటం.
షట్పదః	22
షణ్ముఖః	17
షోడః	45
షాష్టికః	45
స	
స్వః	15
సంక్రందనః	15
సకలం	49
సకులీనః	11
సఖీ	10
సంగతః	51
సంఘః	10, 38
సంఘాతః	38
సంచరః	43
స్రక్	33
సజాః	43
సంజ్ఞా	43
సతతం	43
సత్వం	64
సత్యం	,,
సత్యంకారః	51
సంతమసం	49
సంతతిః	38, 13
సత్కృతః	36
సంతానః	44
సత్రా	43
సతీ	9
స్యందనం	55
స్యదః	46
సదస్యః	31
సదనం	36
సదా	48
సద్మ	36
సంధానితం	47

పదం.	పుటం.
సదాగతిః	16
సదృశః	37
సదృక్	37
సందేశః	41
సధర్మా	37
స్కంధః	17
సంధిః	57
సదృక్షః	37
సధ్రీచీ	11
స్తనః	27
స్తనంధయః	10
సన్మతిః	33
సనాభిః	11
సన్నిధిః	38
స్తనితం	29
సప్తాశ్వః	13
సప్తార్చిః	17
సప్తిః	13
సంపృక్తం	43
స్తబ్ధః	45
స్తంబకరిః	45
స్తంబేరమః	24
స్తంభః	58
స్వభావః	48
సభ్యః	31
సభా	31
సంభృతం	43
సమయః	63
సమవాయః	10
సమస్తం	49
సమం	43
సమవర్తీ	39
సమజః	39
సమవేతః	43

పదం.	పుటం.
సమః	37
సమరం	24
సమా	43
సమాజః	38
సమాలంభనం	53
సమితిః	38
సమీపః	38
సమీరణః	16
సముదయః	38
సమూహః	38
సముద్రః	7
సంయమీ	1
సంయత్	24
సంయుగః	24
సంయితిః	43
సరస్వాన్	7
సరసీరుహం	6
సరణిః	43
సరళః	55
సర్వం	49
సర్వవల్లభా	9
స్వర్గః	15
స్వర్ణం	25, 26
సర్పః	35
సరస్వతీ	29
సర్వజ్ఞః	32
సర్వదా	43
స్వరః	60, 61
సరిత్	7
సర్పిః	34
సరోజం	6
సలిలం	4
సవయాః	10
సవ్యసాచీ	36

పదం.	పుటం.
స్రవంతీ	7
సవర్ణః	37
స్థవిరః	34
సవితా	10, 13
సవిత్రీ	10
సంశ్రితః	1
సంస్థితిః	30
స్వశా	9
స్పష్టం	46
స్రష్టా	19
సంసరణం	50
సంసారః	50
సంస్తితః	30
సంసృతిః	50
సంస్కృతం	43
సహకృత్వా	10
స్వసా	11
సహకరః	10
సహచరీ	10
సంహననం	10
సహ	13
సహసా	46
సహస్రపాత్	19
సహస్రాక్షః	14
సహాయః	10, 51
సహితం	43
సంహితం	43
సాకం	43
సాజాత్యం	37
సాగరః	7
స్థాణుః	18, 58
స్యాత్	66
స్వాంతం	22, 36
సాధనం	24

పదం.	పుటం.
సాధ్వీ	9
సాధీయః	46
సాధువాదః	41
సాధు	1, 46
స్థానం	37
సానుః	3
సానుమాన్	3
సాంపరాయః	24
సాంప్రతం	42
సామజః	24
స్వామీ	3, 17
సారః	60, 61
సారంగీ	41
సారసం	55
సారమేయః	25
సార్థం	43
సామీప్యం	37
సారంగః	55
సాలః	37, 54
స్వాహాపతిః	17
సితం	40, 47
సిద్ధాంతః	2
సిద్ధిః	67
సింధుః	57
సింధురః	24
స్తిమితం	48
స్త్రీ	8
సీత్కృతం	29, 30
సీధుః	34
సీమంతినీ	8
సీమా	7
సీరః	38
సీర్ణం	46
సుకృతం	36

పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.	పదం	పుటం.
స్ఫుటం	46	సోవసేయం	52	హిమవత్సుతా	18
సుతః	10	సౌఖ్యం	99	హిరణ్యం	25
సుత్రామా	14	సౌగంధికం	6	హిరణ్యరేతాః	17
సుందరీ	8	సౌదామినీపతిః	5	హిరణ్యగర్భః	19
సుధాసూతిః	12	సౌమ్యం	51	హీనం	46
సునాసీరః	14	సౌరభం	51	హుంకృతం	30
సుపర్ణః	36	సౌహార్దం	51	హుతాశనః	17
సుమనసం	22	సౌహృదం	51	హృదయం	22
సుమనాః	56	సౌహృత్యం	51	హృద్యం	52
సుయుక్	10	హ		హృషీకం	36
సురః	14	హంతోక్తిః	31	హృషీకేశః	20
సుషిరం	49	హయః	13	హే	42
సుష్ఠు	46	హయ్యంగవీనం	34	హేతిః	28
సుహృత్	10	హరః	18	హేమ	25
సుస్థితం	30	హర్షః	30	హేమసూత్రం	33
సూకరః	25	హరిణః	35-40	హేషా	29
సూనుః	10	హరిః	62-40-13-15	హై	42
సూనృతం	48	హరివాహనః	15	హో	42
సూర్యః	12	హరిత్	16	క్ష	
సూరిః	31	హలః.	33	క్షణదా	12
సేంద్రః	14	హవ్యవాహః	17	క్షణరుచిః	5
స్తేనః	45	హంసః	35, 59	క్షమా	2
సేనా	24	హంసవాహనః	35	క్ష్మా	2
సేనానీ	17	హస్తః	27	క్షామం	46
స్నేహః	43	హస్వా	42	క్షితం	46
స్వైరః	53	హస్తశాఖః	27	క్షితిః	2
స్వైరిణీ	9	హస్తీ	24	క్షిప్రం	46
సైన్యం	24	హాటకం	25-46	క్షీణం	46
సోదర్యః	13	హార్దం	51	క్షీరం	34-57
సోమః	51	హారికం	45	క్షురప్రం	21
సోమవంశ్యః	39	హాలా	34	క్షేమం	53
				క్షోణీ	2

ధనంజయనిఘంటోః అకారాద్యాదిపదసూచికా

సంపూర్ణా.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీగురుభ్యోనమః.

ఇరుగపదండాధినాథప్రణీతమగు,

నానార్థరత్నమాల.

ఈ గ్రంథము.

వాం.దారి - పాపన్నశాస్త్రిలవారిచేరచియింపఁబడిన-

తెనుఁగుటీకతోడఁ జేర్చి

నిమ్మగడ్డ- రామయ్యసిద్ధాంతిగారిచే

పరిష్కరింపఁబడి.

వంకాయల - కృష్ణస్వామి శెట్టివారి.

స్వకీయ

శ్రీరంగవిలాసముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపంబడిప్రకటింపఁబడియె.

౧౮౯౭ వ॥ సంవత్సరము.

చెన్నపట్టణము.

శ్రీ ర స్తు.

వి ష య సూ చి క.

విషయసంఖ్య, పుటసం.

౧	ప్రతిజ్ఞాదికము...	౩
౨	ఏకాక్షరకాండము...	
౩	ద్వ్యక్షరకాండము...	౧౭
౪	త్ర్యక్షరకాండము...	౮౪
౫	చతురక్షరకాండము...	౧౪౭
	సంకీర్ణకాండము.	
౬	పంచాక్షరనానార్థపదములు... ...	౧౬౮
౭	షడక్షరనానార్థపదములు... ...	౧౭౦
౮	సప్తాక్షరనానార్థపదములు... ...	,,
౯	విషమవర్ణపర్యాయపదములు... ...	,,
	అవ్యయకాండము.	
౧౦	ఏకాక్షరము...	౧౭౫
౧౧	ద్వ్యక్షరము...	౧౭౬
౧౨	త్ర్యక్షరము........................	౧౭౯

సం కే తా క్ష ర ము లు.

పుంలింగమునకు-	॥పు.	స్త్రీలింగము-
నపుంసకలింగము-	॥న.	పుంస్త్రీలింగము-
పున్నపుంసకలింగములు-	॥పున్న.	స్త్రీనపుంసకలింగములు.
త్రిలింగము-	॥త్రి.	అవ్యయము-
మూలము-	॥మూ.	టీక

శ్రీ ర స్తు.

నా నా ర్థ ర త్న మా ల.

అ వ త ర ణి క.

ఇరుగపదండనాథుడను నీగ్రంథకర్త నానార్థమాలయను నీగ్రంథమును జేయఁగోరి తానురచించు గ్రంథమునందు ప్రామాణ్యాదార్ఢ్యము గలుగుటకై తన నానాగ్రంథపరిశీలన ప్రౌఢిమను దెలియ జేయుచున్నాడు॥ ...... ✻

మూ. { వివిధగ్రన్థ సంఘాతవిమర్ద విలిఖీకృతమ్ ।
యస్య చేతస్సరస్వత్యా విలాసముకురాయతే॥ }

టీక॥ వివిధగ్రంథసంఘాతవిమర్దవిలిఖీకృతమ్-వివిధ- నానావిధములైన, గ్రంథ- గ్రంథములయొక్క, సంఘాత- సమూహముయొక్క, విమర్ద- ఒరియుటచేత, విలిఖీకృతమ్- చిత్తరువు వ్రాయఁబడిన, యస్య-ఎవనియొక్క, చేతః-మనస్సు, సరస్వత్యాః- సరస్వతీదేవికి, విలాసముకురాయతే-విలాసార్థమైన యద్దము వలెనాచరించుచున్నదో. ✻

మూ. { సోయంగ్రథ్నాతి నానార్థరత్నమాలాం గుణోజ్జ్వలా ।
మ్॥శ్రీమానిరుగపదణ్డేశో నాత్యల్పంనాతివిస్తరమ్॥౨॥ }

టీక॥ సోయమ్-ఆయీ, శ్రీమాన్-ఐశ్వర్యసంపన్నుఁడయిన, ఇరుగపదండేశః-ఇరుగపదండాధినాథుడను విద్వాంసుడు, గుణోజ్జ్వలామ్- గుణ- రత్నగుణంబులచేతను అనియర్థము-శబ్దాలంకారాది గుణంబులచేతను అనిభావము॥ ఉజ్జ్వలామ్-ప్రకాశించుచున్న. నానార్థరత్నమాలామ్-నానార్థ-నానార్థంబులనెడి, రత్న-రత్నములయొక్క, మాలామ్-హారమయిన అనియర్థము, నానార్థరత్నమాలయనెడి గ్రంథమును అనిభావము- నాత్యల్పమ్-మిక్కిలిస్వల్పముకానట్టులును, నాతివిస్తరమ్-మిక్కిలివిస్తారములుగానట్టులును, గ్రథ్నాతి కూర్చుచున్నాడు. ... ... ✻

గ్రంథకర్త తాఁజెప్పు గ్రంథముయొక్క పద్ధతిని తెలియజేయుచున్నాఁడు.

మూ. { కాణ్డైశ్చతుర్భిరేకద్విత్రిచతుర్వర్ణవర్ణితైః । సఙ్కీర్ణా-
వ్యయకాణ్డాభ్యామితిషడ్భిరనుక్రమాత్॥ ౩॥ }

టీ॥ ఏకద్విత్రిచతుర్వర్ణవర్ణితైః-ఏక-ఒకటియు, ద్వి- రెండును, త్రి-మూడును, చతుః-నాలుగునైన-వర్ణ-అక్షరములచేత, వర్ణితైః- వర్ణింపఁబడిన, చతుర్భిః- నాలుగైన

కాంతైః- కాంతలచేతను- అనఁగా నేకాక్షర కాండద
రక్షర కాండలచేతననుట॥ సంకీర్ణా-వ్యయకాండాభ్యాం
ంచేతను.ఇతి- ఈ ప్రకారముగా, షడ్భిః- ఆరుకాండ
గ్రథ్నాతి- కూర్చుచున్నాఁడు, గ్రథ్నాతియనుపదము పు
బడినది॥ ... ...

గ్రంథకర్త ముందు పండితులచేత జెప్పబడియె
నుశాసన హేమకోశాదులకంటెచాను జెప్పెడు గ్ర
విశేషమును దెలియఁజేయుచున్నాఁడు.

మూ॰ { కథితాః కేపినానార్థశబ్దా స్తత్రాన్తరాధ్వనా ।
అమీ సలిఙ్గనిర్లింగ భేదాద్ద్వేధాభవ న్తిహి॥౪॥ }

టీక॥ నానార్థశబ్దాః- నానార్థములుగలశబ్దములు, కేపి-కొన్ని, అంతరాధ్వనా విశేషము దెలియఁజెప్ప నిష్ఠూలమార్గము చేత, తత్ర-ఆగ్రంథములయందు, కథితాః-చెప్ప బడియున్నవి, అమీ - ఈగ్రంథమునందు జెప్పియున్న నానార్థశబ్దములు, సలింగనిర్లింగ భేదాత్- సలింగనిర్లింగ-సలింగనిర్లింగములనెడి, భేదాత్-భేదమువలన, ద్వేధా- రెండువి ధములుగా, భవంతిహి-అగుచున్నవిగదా॥ ... ... ❋

మూ॰ { సలిఙ్గాస్సప్తధాకృత్వా స్త్రియాంపుంసినపుంసకే।
స్త్రీపుంసయోః క్లీబపుంసోః స్త్రీ నపుంసకయో
స్త్రిషు॥౫॥ శబ్దాన్ పుంసస్త్రియఃక్లీ బాన్నానాలి
ఙ్గానలింగకాన్ । ప్రాయఃక్రమాత్ప్రవక్ష్యామి
కాన్తాదీన్ద్వ్యక్షరాదిషు॥ }

టీక॥ పుంసః- పుంలింగములును, స్త్రియః-స్త్రీలింగములును, క్లీబాన్- నపుంసక లింగములును, సలింగాన్- నియతలింగములునయిన, శబ్దాన్-శబ్దములను, స్త్రియామ్- స్త్రీలింగమునందును, పుంసి- పుంలింగమునందును, నపుంసకే- నపుంసకలింగమునందును, స్త్రీపుంసయోః- స్త్రీపుంలింగములయందును, క్లీబపుంసోః - నపుంసకపుంలింగములయం దును, స్త్రీనపుంసయోః-స్త్రీలింగనపుంసకలింగములయందును, త్రిషు- పుంస్త్రీనపుంసక లింగములయందును, సప్తధా-ఏడువిధములుగా, కృత్వా-చేసి, నానాలింగాన్-ముల్లింగ ములునుగల, అలింగకాన్- నియతలింగములుకాని, కాంతాదీన్- కాంతాదిశబ్దములను, ప్రాయః-తరుచుగా, ద్వ్యక్షరాదిషు-ద్వ్యక్షరకాండమొదలయినకాండలయందు, క్రమాత్ వరుసగా, ప్రవక్ష్యామి-చెప్పుచున్నాను॥ ... ... ❋

అనఁగాఁదాను జెప్పెడి గ్రంథమునందలిశబ్దములు స్త్రీలింగములును బుంలింగము లునునపుంసకలింగములును స్త్రీపుంలింగములునునపుంసక పుంలింగములును స్త్రీనపుంసక

త్రిలింగను లేవనినలింగము లేదు నిషములనియును త్రిలింగములగు శబ్దములు యనుస నీసలింగభేదములు ప్రాయఃఅనియు ద్వ్యక్షరాదిషు అనియు జెప్పినం క్షురకాండయందు లింగభేదముల విశేషముగ దెలియజేయ లేదనియును ద్వ్య షలయందు సన్నిశబ్దములకును లింగభేదమును దెలియజెప్పియున్నదనియును

౮

ఇప్పుడు గ్రంథకర్త తాను జెప్పెడి గ్రంథమున ప్రతిశబ్దమునకును లింగమును జెప్పగా గ్రంథవిస్తారమగునని తలంచి యొక్కొక లింగముగల పదంబులకు గురుతును దెలియ చెప్పుచున్నాడు.

సూ॥ రూపభేదాత్సాహచర్యాత్కణ్ఠోక్త్యా వా విభావయేత్।
లిఙ్గాన్యథాదిత్వన్తం వా పదం పూర్వేణ నాన్వయి॥౭॥

టీక॥ రూపభేదాత్- నామములయొక్క తుదినున్న దీర్ఘము విసర్గము బిందువు ఇవి మొదలైన రూపభేదంబులవల్లను- సాహచర్యాత్- ఆరూపభేదంబున నెఱుంగరానిహలంత శబ్దములను లింగంబు నెరుంగదగిన శబ్దంబులయొక్క సాన్నిధ్యమువల్లను- కంఠోక్త్యా వా- ముందు చెప్పిన రెండుపాయంబులచేతం దెలియగానిశబ్దంబుల నీపదమీలింగమని చెప్పుటవల్లను- లింగాని- పుంస్త్రీనపుంసకలింగంబులను- విభావయేత్- తెలియవలయును- అథాది- అథశబ్దము మొదటం గలిగిన దైనను- త్వంతం వా- తు- అనుశబ్దంబు తుదియందుం గలిగిన దైనను- పదమ్- పదము- పూర్వేణ- పూర్వపదంబుతోడ- నాన్వయి- అన్వయింపంబడదు.

అనఁగా (అర్కో మఘోనిస్ఫటికే) అనుస్థలంబున అర్కశబ్దము విసర్గాంతమయి యుండుటవలన బుంలింగమనియు (త్రికం పృష్ఠాధకేత్రయే) అనుస్థలంబున త్రికశబ్దము బింద్వంతమయియుండుటవల్ల నపుంసకమనియు (నేమ్యాం కూపస్య చ త్రికా) అను స్థలంబున త్రికాశబ్దమే దీర్ఘాంతమయియుండుటవలన స్త్రీలింగమనియు నీతీరున రూపభేదంబువలన దెలియవలయుననియును నామలింగానుశాసనము మొదలైనవానియందు సాహచర్యాశబ్దంబులకును దాహరణంబు చూడవలయుననియు (స్త్రీ స్త్రో టాచ ఇచ్ఛ రేరజ్ణే నాకూర్చ స్త వస్త్రీ యాజ్ఞుకశే) ఇత్యాదులయందు. చంచుశబ్దము ముక్కునకు పేరైనపుడు స్త్రీలింగంబనియు ఆముదపుచెట్టునకు పేరయినపుడు పుంలింగమనియుఁ గూర్చ శబ్దము దర్భవాచకమైనపుడు పుంలింగనపుంసకంబులనియు నీరీతికంఠోక్తిచేతను శబ్దంబులలింగంబులను దెలియవలయునని యు (తుఙ్గస్తు శైలపున్నాగయోః పుమాన్. త్రిషూన్నతే థ వ్యఙ్గో నా) అనుచోట వ్యంగ శబ్దము అథశబ్దంబునకు పైనుండుటవలన గ్రింద జెప్పిన తుంగశబ్దంబుతోడను (అఙ్గం గాత్రాన్తికోపాయప్రతీకేష్వ [illegible]) అనుచోట నంగశబ్దంబు ప్రథ

నకశబ్దమువరకు నపుంసకమునుదేశభేదశబ్దంబులకుతుశబ్దంబులైతుదినోర్చుటవలన నదిపుం లింగంబనియు నీనపుంసకంబుతో నన్వయింపదనియుఁ దాత్పర్యము॥

ఇపుడు గ్రంథకర్తవిశేషవిధిగా లింగంబును విధించుటకు నక్షర లాఘవంబుకొరకుకొన్ని సంకేతంబుల జెప్పుచున్నాఁడు.

మూ॥ శ్లో॥ త్రిష్వితి త్రిషులిఙ్గేషు జ్ఞేయంద్వన్ద్వేద్వయోరితి।
లింగాంతరనిషేధో౽త్ర శేషలిఙ్గవిధాయకః॥ ౧॥

టీక॥ త్రిషులింగేషు- ఈపదంబు మూడులింగంబులయందని చెప్పఁబడినచోట- త్రిష్వితి- త్రిషుఅనియు- ద్వంద్వే- స్త్రీలింగపుంలింగంబులయందని చెప్పదగినచోట ద్వ యోరితి- ద్వయోః-అనియు- అత్ర- ఈస్థలంబునందు- లింగాంతరనిషేధః- లింగాంతర- చెప్పఁబడినలింగంబులయొక్క- నిషేధః-నిషేధము- శేషలింగవిధాయకః- శేషలింగ- నిషేధింపబడనిలింగమును- విధాయకః-విధించునదియనియు- జ్ఞేయమ్- తెలియదగినది.

అనగా (కుజ్ఞో స్త్రీదన్తినాందన్తే) అనుచోటఆస్త్రీయని స్త్రీలింగనిషేధమువలన కుంజశబ్దముపుంలింగనపుంసకంబులనియు (పుంస్యేవనిచుళో) అనుచోట పుంస్యేవఅనిపుం లింగమునేచెప్పుటవలన స్త్రీలింగనపుంసకంబులు లేవనియును తాత్పర్యము.

ఏకాక్షరకాండారంభము.

అకారో బ్రహ్మవిష్ణీశకమ
ఠేష్వంగణేరణే। గౌరవేంతః
పురేహేతౌ భూషణేఝ్రా ౨
పుమేజ్యయోః॥౯॥

ఆకారస్తు పదేభావేపరి
తాపేపితామహే।

ఇకారఃపణిరత్నార్చిష్య
గ్రతోర్థగుహార్థయోః॥౧౦॥
హారేకరేణౌ కష్యాంతేనిశా
కరకరేస్మరే।

ఈకారోబ్జదళేలక్ష్మ్యాం
వాణ్యాంకమలకేసరే। ౧౧॥
రసనాయాం శక్రచాపేచా
ణేఫణినికందరే।

ఉకారోక్షత్రియేనేత్రేహ
రమూర్ధ్నిహరేహరౌ॥ ౧౨॥

ఊకారః పురుషేచంద్రే
రాజపుత్రేగళేసురే। ప్రాంగ
ణోపమయోఃపూర్ణకుంభే
వణిజిరక్షణే। ౧౩॥

ఋకారఃకుంజరేశైలేధీ
భేదేదేవమాతరి। భావేదేవ
రిపౌనద్యాం సురాయాందే
వరేదివి॥౧౪॥

ౠకారశ్చి కురేసర్పదృ
ష్ట్యాంపిగతసంపది। హిమప
ద్మదితీస్వర్గధనభూషాభు
జాంబుషు॥౧౫॥

ఌకారోదంతినాందంతే
కుళీరకపిదంతయోః। స్వర్గా
దిత్యోర్గంధదిగ్ధగాత్రేగతన ష్టరి
వక్షసి॥౧౬॥

ౡకారఃకృకలాసేద్రా
వంగేక్షేమకరేసురే। లీలాగ
తాలోచనేస్త్రీనారదమాతరి
మాతరి॥౧౭॥

అ-పు-ఇది-బ్రహ్మకును-విష్ణువునకును శివునకును- తాబే
టికిని-ముంగిలికిని-యుద్ధమునకును- గొప్పతనమునకును-అం
తఃపురమునకును- హేతువునకు-భూషణమునకును- పాత
మునకును- పార్వతికిని-యాగమునకు పేరు.

ఆ- పు-ఇది-స్థానమునకు-సత్తకును-ప పమునకును
బ్రహ్మదేవునకును పేరు.

ఇ- పు- ఇది-పాముననకును- రత్నమునకును-కాంతికిని-
ముందునుటకును- రహస్యార్థమునకును-ఈశ్వరునకును ఆ
ఓపయేనుంగునకును- అంతఃపురమునకును- చంద్రకిరణము
నకును మన్మథునకును పేరు.

ఈ-స్త్రీ-ఇది-తామరరేకునకును- లక్ష్మీదేవికిని- సరస్వ
తికిని-ఆకరుపువ్వులకును- నాలుకకును- ఇంద్రధనుస్సునకు
ను-బాణమునకును- పామునకును- పర్వత బిలములకును
పేరు.

ఉ- పు-ఇది-రాజునకును- కంటికిని - శివశిరస్సునకు-శి
వునకును- విష్ణువునకును పేరు.

ఊ-పు-ఇది-పురుషునకును-చంద్రునకును- రాజపుత్రున
కును- కంఠమునకును- దేవతకును- గొప్పముంగిలికిని-సా
టికిని- నిండుకడవకును- వర్తకునికిని- రక్షించుటకును
పేరు.

ఋ-పు-ఇది- ఏనుగునకును- కొండకును- బుద్ధిభేదమున
కును- అదితికిని- స్వభావమునకును- దేవశత్రువునకును-
నదికిని- కల్లునకును-పెనిమిటియొక్క అన్నదమ్ములకును. ఆ
కాశమునకును పేరు.

ౠ-పు-ఇది-వెంట్రుకలకును-పాముకంటికిని- దరిద్రు
నకును-మంచునకును-కమలమునకును రాక్షసులతల్లికిని స్వ
ర్గమునకును-ధనమునకును- భూషణమునకును-భుజమునకు
ను-ఉదకమునకును పేరు.

ఌ-పు-ఇది- ఏనుగుదంతమునకును- ఎండ్రకాయకును-
కోతికోరకును- స్వర్గమునకు- అదితిదేవికిని- గంధాదుల
చేబూయబడిన మేనుగలవానికిని- చనిపోయినమనుమడుగ
లవానికిని-రొమ్మునకును పేరు.

ౡ-పు-ఇది-ఊసరవెల్లికిని- పర్వతమునకును-శరీరము
నకును శుభమును జేయువానికిని- దేవతకును- విలాసగమన
మునకును-కంటికిని- దేవతకును-తల్లికిని పేరు- ఇచ్చటమా
తృశబ్దముకొలతగానికి సెరనికొండరుతల్లికి శబ్దనబుడు-స్త్రీ

ఏకార స్తేజసిజలే రాత్రౌ హర్మ్యే భాగ రేహరౌ । వ్యోమ్ని స్యా దవిశ సంఖ్యాయాం దినాదౌ మణికుట్టిమే॥ ౧౮॥

ఐకారో దిక్కు ఖే హస్తే హరేద్రిశిఖరేత్వచి।

ఓకారః పద్మకుధ్యాంబు శ్రీద మేఘేన్దు యోనిషు ॥ ౧౯॥ శక్రే జీవవిరించౌ స్యా

దౌకారస్త్వం బికాసుతే। విశుద్ధాంగే ముకలయో రనంతే సిద్ధపుష్పకే। ౨౦।

అంశబ్దోప్రశ్నవాక్యే వదీక్షేంజలినియోగయోః । సప్తస్వరాంతమానేచ పరం జ్యోతిషి చస్మృతః॥ ౨౧।

అశ్శిఖాయాం సిద్ధమంత్ర ప్రగ్రహాశ్వరథార్పణే। చక్రేకుట్యాటనుర్గ్ధే ణేందుబింబేబ్రహ్మేశవిష్ణుషు॥ ౨౨॥

కో బ్రహ్మాత్మానిలార్కాగ్నిచిత్తధీయము కేకిషు । విష్ణాహాతశబ్దధ్యా సితవర్ణేవసావ్యతా । ౨౩।

కంశిరోంబుసుఖేష్ణేబంవత్తై శివశకమవ్యయమ్।

కింప్రశ్నాక్షేపకుత్సాసు వితర్కేచత్రిలింగకమ్। ౨౪॥ కిమవ్యయం కిం చకుత్సాయాం వికల్పప్రశ్నయోరపి।

కుస్త్రీన భువికు పాపే త్వే కుత్సాయాం వారణేవ్యయమ్।

ఖఃపుమాన్ గరుడేఖడ్గే స్వర్గేశాంత రసేకుణౌ।

ఖమింద్రియ సుఖవ్యోమ నస్మ్రతే [?] త్రపట్టణే॥ ౨౫॥

ఏ- పు-ఇది- తేజస్సునకును- ఉదకమునకును- రాత్రికిని- మేడయొక్క- మధ్యభాగమునకును- విష్ణువునకును- ఆకాశమునకును-మణిమయమగు గుట్టిమ్మకును పేరు.

ఐ- పు- ఇది- దిక్కునకును-హస్తమునకును- శివునికిని- పర్వతశిఖరమునకును- చర్మమునకును పేరు.

ఓ- పు- ఇది- కమలమునకును- గోడకును- ఉదకమునకును- కుబేరునకును- మేఘమునకును- చంద్రునకును- యోనికిని ఇంద్రునకును- బృహస్పతికిని- బ్రహ్మదేవునకును పేరు.

ఔ- పు- ఇది కుమారస్వామికిని- స్వచ్ఛమగు మేనికిని- చంద్రకళకును- అనంతుడను సర్పమునకును- సిద్ధులయొక్క- విమానమునకును పేరు.

అం- న- ఇది- అడిగిన ప్రశ్నను మరియొకవిధముననర్థమును చేసికొని చెప్పను త్తరమునకును- మిక్కిలి పాడవునకును- దోసిలికిని- అజ్ఞకును- సప్తస్వరములకాలప్రమాణమునకును- పరమాత్మకును పేరు.

అః- పు- ఇది- సిగకును- సిద్ధమంత్రమునకును- నిర్బంధించుటకును- సూర్యరథాశ్వమునకును- చక్రమునకును- కోడితలకును- చంద్రబింబమునకును- బ్రహ్మకును- శివునకును- విష్ణువునకును పేరు.

క- పు- ఇది- బ్రహ్మకును- పరమాత్మకును- వాయువునకును- సూర్యునకును- అగ్నికిని- చిత్తమునకును- బుద్ధికిని యమునికిని- నెమలికిని- విష్ణువునకును- కొట్టుపడ్డధ్వనికిని- సముద్రమునకును- తెల్లవన్నెకును- వసువునకును- సిగ్గునకును పేరు.

క- న- ఇది- శిరస్సునకును- ఉదకమునకును- సుఖమునకును పేరు- ఈయర్థములయందేకమ్ అనియవ్యయముంగలదు.

కిమ్- ఇది- ఏమియనియడుగుటకును- ఆక్షేపణకును- నిందకును జేరైనపుడు- న- సందేహమునకుం జేరైనపుడు- త్రి- నిందకును- వికల్పమునకును- ప్రశ్నకునుం జేరైనపుడవ్యయముం గలదు.

కు- ఇది- భూమికిం జేరైనపుడు- స్త్రీ- కుత్సితమైన పాపమునకును కొంచెమునకును- నిందకును- నివారించుటకును జేరైనపుడవ్యయము.

ఖ- పు- ఇది- గరుడునకును- కత్తికిని- స్వర్గమునకును- శాంతరసమునకును- ఈచంబోయిన కాలుచేతులుగలవానికిని పే

ఖ- న- ఇది- ఇంద్రియమునకును- సుఖమునకును- ఆకాశమునకును- సముద్రమునకును- [?] కిని- పట్టణమునకు

కృపాఫలకయోశ్శ్నా స్యబిం
దౌసంవేశరంధ్రయోః।
గఃగీతే
గాతుగాథాయాం
గోగంధర్వగణేశయోః
గౌఃక్రతౌవృషభేచంద్రేవా
గ్భూదిగ్ధేసు షు స్త్రీయాన్।
ద్వయోస్తురశ్మిదృగ్బాణస్వ
గ్వజ్రాంబులోమసు।

మేఘేనిదాఘేకింకిణ్యా
ఘుటాయాంఘటనేచఘః।
ఘంవాద్యామృతయో
ర్భూవార్తా ఘోరేషు
చన్మృతా॥ ౨౯॥
ఙంక్లీబమంజనే నాతుశై
రవేవిషయేజనే।
చస్తురుష్కేస్వరేచోరే
చకోరేచంద్రమస్యపి॥ ౩౦॥

ఛాస్త్రీశోభా శోణితేతు
ఛం క్లీబేవిమలేత్రిషు।
స్యాల్లిప్సాచ్ఛాదనాద్వేషు
ఛంక్లీబేసంవృతౌపుమాన్॥
త్రిష్వయంనిర్మలేనిత్యే
మలినేభేదకేపిచ।
జోజపేవిజయేమేరౌశ
ద్వేజేతరిమత్సరే॥ ౩౨॥

జాస్త్రీయాందేవవాహి
న్యాం యోని సాగర వేల
యోః।
జంకటౌభూషణేపత్న్యాం
స్త్రేజస్యంబునిజన్మని॥ ౩౩॥
జుఃకీర్త్యాం సంగరేజీర్ణేజీ
[illegible]
జూస్త్రీనవాణ్యాం

దయకునుపలకకును-అభావమునకును-గురుతయినబిందువు
నకు-ఉంచుటకు-సురంధ్రమునకును పేరు.

గ-న॥ఇది-గానమునకును పేరు.

గా-స్త్రీ॥ఇది-శ్లోకమునకు పేరు.

గ-పు॥ఇది-గంధర్వునకును- వినాయకునకును పేరు.

గో- పు॥ ఇది- యజ్ఞమునకును- వృషభమునకును-చంద్రునకును చేరెనపుడు। పు॥ వాక్కునకును-భూమికిని-దిక్కునకును. గోవునకును జేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ కిరణమునకును- నేత్రమునకు-బాణమునకును-స్వర్గమునకును-వజ్రాయుధమునకునుఉదకమునకును- రోమమునకును పేరయినపుడు॥ పుం స్త్రీ॥

ఘ-పు॥ఇది- మేఘమునకును-వేడిమికిని-చిరుగంటకును ఘంటకును-ఒరియుటకును పేరు.

ఘం-ఇది-వాద్యమునకునుఅమృతమునకును-చేరయినపుడు॥ న॥ భూమికిని-లోకవృత్తాంతమునకును-భయంకరమునకును పేరయినపుడు. స్త్రీ॥

ఙ-ఇది- కాటుకకుఁ జేరైనపుడు॥ న॥ భయంకరమునకును-దేశమునకునుజనమునకును జేరైనపుడు॥పు॥

చ॥ పు॥ ఇది- తురకవానికి- ధ్వనికిని- చోరునకును-చకోరపక్షికిని- చంద్రునకును-అపిశబ్దమువలనఁజామరమునకును పేరు.

చా ఇది- కాంతికిఁ జేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ నెత్తురునకుఁ జేరైనపుడు॥ న॥ వెలుగునకు జేరైనపుడు॥ త్రి॥

ఛ-ఇది-ఇచ్ఛకును-కప్పుటకును- సంవత్సరమునకును జేరైనపుడు॥న॥ వెలుగునకును జేరైనపుడు-త్రి॥

పు। స్వచ్ఛమైనదానికిని-నిత్యమయినదానికిని- మలినమైనదానికిని- వేరయినదానికిని జేరైనపుడు॥ త్రి॥

జ-పు॥ఇది- జపమునకును-జయమునకును - మేరువునకును-ధ్వనికిని-జయించుస్వభావముగలపురుషునకును- బరుల సంపదనోర్వలేకపోవుటకును పేరు.

జా-స్త్రీ॥ ఇది- దేవసేనకును-యోనికిని-సముద్రపుగట్టకును పేరు.

జ-న॥ఇది- పిరుదునకును-భూషణమునకునుభార్యకును తేజమునకును- ఉదకమునకునుపుట్టుకకును పేరు.

జు-పు॥ఇది-కీర్తికిని- యుద్ధమునకునుజీర్ణించుటకును [illegible] ను పేరు.

జూ- స్త్రీ॥ ఇది- సరస్వతికి పేరు.

సుశబ్దస్సుస్తుతౌ స్త్రీస్స్యా
న్నౌ స్త్రీతరణి కాలయోః॥

పః ప్రుమాన్ పవనేశైలే
ప్రకాశే కాస్తుభే క్షణే శుభ
లగ్నేథ

పంక్లీబే హేమ్ని పాః పా
తృపానయోః॥౫౨॥ స్త్రీలిం
గేత్వంబు ధారాయాం సు
ధాయాం సమ్మతౌ చ పా। ప
స్త్రీ స్యాత్ప్రసన్నే చ

పూః స్త్రీ పుర శరీరయోః
౫౩॥ పూరణే చా
థ పుంశబ్దః పురుషే పర
మాత్మని।
ఫో జంఝా నిలఆస్ఫోటే
ఫూత్కారే వారణే రణే।
ఫా స్త్రీయాం నిష్ఠురోక్
తౌ చకలాకేళి కుటీషు చ।

అథ స్యాత్ఫే పరోక్తేఫ
శబ్దో వాచ్యలింగకః॥౫౫॥
బః కుంభే వరుణే బిందౌవి
కల్పే చ గురావదే। విభూతి
కారే కలహే పక్షే గర్భే చ
పర్వణి॥౫౬॥
బా స్త్రీయాం కాహళీవ
ల్లీశృంఖలాస్వవ లేత్రిషు।
భశ్శంభౌ భ్రమరే భావే
శుక్రేంశౌ జలదే పుమాన్।
భా భువ్యలంకృతౌ దీప్తౌ

స్త్రీయాం భాః కరణేమ్యు
తౌ క్లీబే తు గగనేరాశౌ భా
రాయాం పుంభ్ర చక్రయోః
ఛ స్త్రీ ఛేత్త్ర్యాంఖగే పుంసి

సు-స్త్రీ-ఇది- స్తుతికిఁ బేరు.

నౌ-స్త్రీ-ఇది- ఓడయందును- కాలమునందును-వ
ర్తించును.

ప-పు-ఇది-వాయువునందును- పర్వతమునందును-
ప్రకాశించుటయందును-కౌస్తుభమణియందును- క్షణమం
దును-శుభలగ్నమందునువర్తించును.

ప-ఇది-పెడియందువర్తించునప్పుడు-న- పానము
చేయువానియందును-పానమునందునువర్తించునపుడు- పా
అనిఆకారాంతపుంలింగముఁగలదు- ఉదకధారయందును-
అమృతమునందును-సమ్మతియందునువర్తించునప్పుడు-స్త్రీ-
ఆపదనొందినవానియందును-కోపములేనివానియందును-వ
ర్తించునప్పుడు-త్రి॥

పూర్-స్త్రీ-ఇది- పురమునందును- శరీరమునందును-
నిండించుటయందునువర్తించును.

పుమ్-ఇది-పురుషునకును-పరమాత్మకును పేరు.

ఫ-పు-ఇది- వానతోఁజేరిన పెనుగాలికిని భుజమునుద
ట్టుటకును-పూత్కారమునకును-నివారించుటకును- యుద్ధ
మునకును పేరు.

ఫా-స్త్రీ-ఇది-కఠినోక్తికిని- పదియారవభాగమునకు
ను-ఆటకును-గుడిసెకును పేరు-ఇచటకలాశబ్దము విద్యాప
రమనికొందఱు.

ఫ ఇది-శబ్దించుటకును- మరుగైయుండుటకును-
పేరగునపుడువిశేష్యలింగమగును.

బ-పు- ఇది-కడవకును-వరుణునకును-బిందువునకు
ను-వికల్పమునకును-గురునకును-మదమునకును-సంపదను
జేయువానికిని-కలహమునకును- పక్షమునకును- గర్భమున
కును-పర్వమునకును పేరు.

బా-ఇది-బూరుగకును-తీగెకును-సంకెళ్ళకును-పేర
గునపుడు-స్త్రీ-స్వచ్ఛమయినదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

భ-ఇది-శివునికి-తుమ్మెదకును- స్వభావమునకును-
శుక్రునకును-కిరణమునకును- మేఘమునకును పేరగునప్పు
డు-పు-భూమికిని-అలంకారమునకును- ప్రకారమునకును
పేరగునపుడు-స్త్రీ.

భాస్-ఇది-సాధనమునకును- కాంతికిని పేరగునపుడు-
స్త్రీ-ఆకాశమునకును రాశికిని-నక్షత్రమునకును-త్రిపుంద్రో
ర్ధ్వపుండ్రములకును-చక్రమునకును పేరగునపుడు-న.

ఛ-ఇది-గోడకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- పక్షికి పేరగునపు
డు-పు-ఇచ్చట-ఛత్త్ర్యాంఅనె పాఠాంతరమున భయమునకు

స్థానభూ ర్మ్యా స్తు భూ
స్త్రియామ్।భుశ్శంభౌ ధాత
రీందౌ నా

భు-ఇది-ఉనికికిని-భూమికిని పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ శివు
నికిని-బ్రహ్మకును-చంద్రునకును పేరయినపుడు-పు.

చంద్రేమానేచ మాః పు
మాన్॥౬౯॥

మాస్,పు-యిది-చంద్రునకును-మానమునకును పేరు.

మా స్త్రీ మానే మృతౌ వే
లా మేధా శ్రీ మధ్య మాతృషు
మావ్యయం ప్రతిషేధే చ జనే
తుస్యాన్న పుంసకమ్॥ ౭౦॥

మా-స్త్రీ-ఇది-ప్రమాణమునకును- మృతికిని-చెల్లెలిక
ట్టకును-ధారణగలబుద్ధికిని-లక్ష్మీదేవికిని-మధ్యప్రదేశమున
కును-తల్లికని పేరు-నిషేధమునకుచేరగునపుడు॥అ-జనమున
కుచేరగునపుడు--న.

మః పుంసి బంధనే పింగపిం
గళాభిధవర్ణయోః।

మ-పు-ఇది-బంధనమునకును-పచ్చవన్నెకును- గో
రోజనమువంటివర్ణమునకు పేరు.

యస్త్యాగే నిలయే వాయౌ
యమే దాతరి యాతరి॥ ౭౧॥

య-పు-ఇది-త్యాగమునకును-స్థానమునకును-వాయువునకు
ను-యమునికిని-దాతకును-పోవుచున్న వానికిని పేరు.

యా స్త్రియాం యాన
మంజర్యో శ్శోభాలక్ష్మ్యో శ్చ
శ్చనిర్మితౌ।

యా-స్త్రీ-ఇది- వాహనమునకును- పువ్వులగొత్తునకు
ను-కాంతికిని-లక్ష్మికిని-చేయుటకును పేరు.

యచ్ఛబ్దస్సర్వ నామాఖ్య
స్త్రీషు హేతౌ తదవ్యయమ్

యత్-ఇది- సర్వనామసంజ్ఞనుపొందునపుడు-త్రి-
హేతువునకుచేరగునపుడు-అ.

ఖ్యా స్త్రీ ఖ్యాతౌ ప్రకథనే
జ్యామౌర్వీ మాతృభూమిషు।

ఖ్యా-స్త్రీ-ఇది-ప్రసిద్ధికిని-చెప్పుటకును పేరు,
జ్యా,స్త్రీ-ఇది-వింటినారికిని తల్లికిని భూమికిని పేరు.

ద్యుర్నా కేప్యహ్ని వహ్నౌ
చ స్వర్వ్యోమ్నోర్ద్యోదివౌ
స్త్రియామ్॥ ౭౩॥

ద్యుః-పు॥ఇది-స్వర్గమునకును-పగటికిని, అగ్నికి
నిచకారమువలన గాంతికిని పేరు.
ద్యో-దివ్-స్త్రీ-ఇది-స్వర్గమునకును-ఆకాశమునకు
ను పేరు.

రః పుమాన్ పావకే కామే
క్షయే వజ్రేశయే ఋతౌ।

ర-పు-ఇద-అగ్నికిని-మన్మథునికిని- నాశమునకును-
వజ్రమునకును-హస్తమునకును-ఋతువునకును పేరు,

రా స్త్రియాం హేమ్ని
శాలాయామాశం సాయా
జ్ఞణావపి॥ ౭౪॥

రా-స్త్రీ-ఇది-బంగారునకును- శాలకును-చెప్పుటకు
ను-నడుచుటకును పేరు.

రంక్లీ బే రుధిరే మూర్ధ్ని
ధ్యానవ్యోమాండ కుక్షిషు
వక్త్రే భయే చ త్రిషు కువిరసే
త్యాగతీక్ష్ణయోః॥ ౭౫॥

ర-ఇది-నెత్తురునకును-శిరస్సునకును- ధ్యానమునకు
నుఆకాశమునకును-గ్రుడ్డునకును-కడుపునకును ముఖమున
కును-భయమునకును-పేరగునపుడు- న- రసహీనమయిన
దానికిని-త్యాగమునకును- తీక్ష్ణమయినదానికిని- పేరగున
పుడు-త్రి.

రా స్తుద్వయోర్ధనే స్వర్ణే

రై-పు-యిది-ముద్రాంకితమయినధనమునకును-ప
సిడికిని పేరు.

రిశబ్దస్తు స్రవే క్షయే।
స్త్రీ రుగ్జ్వాలేచ్ఛయోః

రి-పు-ఇది-స్రవించుటకును-క్షయించుటకును పేరు.
రుచ్-ఇది-రాగమునకును-అగ్నిజ్వాలకును- ఇచ్ఛకు

కాంతౌరుక్స్త్రీయుద్ధేభయే ధ్వనౌ॥౬౬॥
స్త్రీకామినీ వంద్రికయో రూస్స్వర్ణే-కామరూపిణి।
శ్రీర్వేషరచనాశోభాసంవత్సరళశాఖిషు।౬౭ వాణి లక్ష్మీ లవంగేషు విషేబిల్వే

ను-కాంతికిని పేరయినపుడు-స్త్రీ-యుద్ధమునకును భయమునకును-ధ్వనికిని పేరగునపుడు-పు.

రూ-స్త్రీ-ఇది-యువతికిని-చెవలునకును-బంగారమునకును-కామరూపికిని పేరు.

శ్రీ-స్త్రీ-ఇది-అలంకరించుటకును-కాంతికిని-సంపదకును-చిల్లచెట్టునకును-సరస్వతికిని-లక్ష్మికిని లవంగమునకును-విషమునకును-బిల్వచెట్టునకును పేరు.

స్యథత్రిషు।జటాయాః పూరణే స్ర్తా స్త్రీ
స్రుగ్ఘోమాంగే గతౌ స్త్రీయామ్॥౬౮॥
లఃఖండితే త్రిస్స్వాదానే స్త్రీనేందౌ లవణే తులమ్।

స్ర-ఇది-జడకు పేరగునపుడు-త్రి-నిండించుటకు పేరగునపుడు-స్త్రీ-అపిశబ్దమువలన సాలెపురుగునకును పేరు.

స్రుక్-స్త్రీ-ఇది-హోమసాధనపాత్రకును-నడుచుటకును పేరు.

ల-ఇది-ఖండింపబడిన దానికి పేరగునపుడు-త్రి-గ్రహించుటకు పేరగునపుడు-స్త్రీ-చంద్రునికి పేరగునపుడు-పు-లవణమునకు పేరగునపుడు-న.

వఃపుమాన్ సాంత్వకే హాయా సంయమే వరుణే స్మరే।
విశ్చక్షుషి వ్యోమ్ని వాతే పరమాత్మని పక్షిణి।
వైశ్యేజనేపుంసీ షేవిట్త్రికామాత్వంసే ధ్వయో స్త్రీనయామ్॥౭౦॥
స్వో స్త్రీ ధనే పుమాన్ జ్ఞాతౌ త్రిష్వాత్మీయే స్వమాత్మని

వ-పు-ఇది-సాంత్వకునికిని-వాయువునకును-లెస్సగా జాలించుటకును-వరుణునికిని మన్మథునికిని పేరు.

వి-పు-ఇది-నేత్రమునకును-ఆకాశమునకును-వాయువునకును-పరమాత్మకును-పక్షికిని పేరు.

విట్-ఇది-వైశ్యునకు పేరగునపుడు-పు-జనవాచకమగునపుడు-ప్స-అమేధమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ.

స్వ-ఇది-ధనమునకు పేరగునపుడు-ప్న-జ్ఞాతికి పేరగునపుడు-పు-తనసంబంధమునకు పేరగునపుడు-త్రి తనకు పేరగునపుడు-న.

స్వరవ్యయంచ త్రిదివే
త్విట్కాంతి జ్వాలయో స్త్రీయామ్॥౭౧॥

స్వ-అ-ఇది-స్వర్గమునకు పేరు.
త్విట్-స్త్రీ-ఇది-కాంతికిని-అగ్నిజ్వాలకును పేరు.

వల్క్యేలవంగ వల్క్యేత్వగ్ద్వారోపాయయో స్త్రీనయామ్।

త్వక్-స్త్రీ-ఇది-మ్రానిపట్టకును లవంగపట్టకును-ప్రవేశమార్గమునకును-ఉపాయమునకును పేరు.

శోవల్మీకే శివే కూర్మే భూషే శిష్యే తనూకృతౌ॥౭౨॥
శా స్త్రీయాం దేవపూజాయాం శక్తౌ శోభా ప్రరేణుయోః। రమాయాంచా

శ-పు-ఇది-పుట్టకును-శివునికిని తాబేటికిని-రాజునకును-శిష్యునికిని-కొంచెపరుచుటకును పేరు-శివశబ్దము శుభవాచకమనియు గొందరందురు.

శా-స్త్రీ-ఇది-దేవతాపూజకును-సామర్థ్యమునకును కాంతికిని-శ్రేష్ఠునికిని-లక్ష్మీదేవికిని పేరు.

శశంక్లీ బేశా స్త్రీ శ్రేయసి మంగళే॥ ౭౩॥ శిక్తౌ శక్రా యుధే స్వర్గే-పరోక్షే చ త్రిలింగకః। శమవ్యయంచ సాఖ్యే-

శ-ఇది-శాస్త్రమునకును-శ్రేయస్సునకును-శుభమునకును-కీర్తికిని- ఇంద్రధనుస్సునకును-స్వర్గమునకును పేరగునపుడు॥న ఎదుటలేనివానికి పేరగునపుడు-త్రి- సాఖ్యమునకు పేరగునపుడు-అ.

శిశ్శంభౌ శివ కాంతయోః॥ నిర్వాణహింసాస్స్వపేషు

శి-పు ఇది-శివునికిని- శుభమునకును- శాంతునికిని-మోక్షమునకును- హింసకును-నిద్రకును-పేరు.

షస్స్వర్గే-విషయే చనా। షాస్త్రీర మాయాం-షంక్లీ బే గర్భే మోక్షావసానయోః। ౭౫।షషః కేశ త్రిలింగ స్తు పరోక్ష శ్రేష్ఠయోరయమ్।

ష-పు ఇది-స్వర్గమునకును దేశమునకును పేరు. లక్ష్మీదేవికి పేరగునపుడు-స్త్రీ- గర్భమునకును- మోక్షమునకును-తుదకును- ఓర్పునకును పేరగునపుడు-న పరోక్షమునకును-శ్రేష్ఠమునకును పేరయినపుడు-త్రి.

సః పుంస్యుమాసు తేవాయౌ దేహ కాంతౌ తు సా స్త్రియాం॥ సంక్లీబే స్యందనపథే జ్ఞానే ధ్యానే నివారణే।

స-ఇది- గౌరీపుత్రునకును-వాయువునకును పేరయినపుడు-పు-దేహకాంతికి పేరగునపుడు-స్త్రీ-రథమార్గమునకును-జ్ఞానమునకును- ధ్యానమునకును- నివారించుటకును-పేరయినపుడు-న.

సత్ సత్యేవిదుషి శ్రేష్ఠే సాధౌ భవతి చ త్రిషు॥ ౭౬॥

సత్-త్రి-ఇది-సత్యమునకును- విద్వాంసునికిని-శ్రేష్ఠునికిని-సత్పురుషునికిని-పూజ్యునికిని పేరు.

సత్ క్లీ-బమృక్షే

సత్-న-ఇది-నక్షత్రమునకు పేరు.

సూశబ్దః ప్రేరణే గర్భమోచనే।

సూ-ఇది-ప్రేరేపణకును-ప్రసవమునకును పేరు.

సేశబ్దస్సేవనే స్త్రీస్యాత్సేవకేత్వభిధేయవత్॥ ౭౭-

సే-ఇది-సేవనమునకు పేరయినపుడు-స్త్రీ-సేవకునికి పేరయినపుడు-విశేష్యలింగము గుసుం.

హశ్శంక గేహరౌ హంసరణరోమాంచ వాజిషు। గర్వే ప్రచేతసి

హ-పు-ఇది- శివునికిని-విష్ణువునకును- హంసకును-యుద్ధమునకును-గగురుపాటునకును-గుఱ్ఱమునకును- గర్వమునకును-వరుణునికిని పేరు.

స్త్రీతుహాత్యాగే గతిపీణయోః॥ ౭౮॥

హా-స్త్రీ-ఇది-త్యాగమునకును-గమనమునకును-వీణకును పేరు.

హంక్లీబమస్త్ర సుఖయోః। క్వణితే మణిరోచిషి పరబ్రహ్మ మంత్రణయోస్త్రీషు తూత్తానహాస్యయోః॥ ౭౯॥

హ-ఇది-బాణమునకును-సుఖమునకును వీణాదిసకలవాద్యధ్వనికిని-మణికాంతికిని-పరబ్రహ్మమునకును- పిలుచుటకును-పేరగునపుడు॥న॥ పైకిలేచుటకును-నవ్వుటకును- పేరగునపుడు. త్రి.

క్షస్సంహారే ధవిరోధే చ క్షేమదుస్స్వప్నయోశ్చనా।

క్ష-పు ఇది- అడ్డగించుటకును-విరోధమునకును-క్షేమమునకును-దుస్స్వప్నమునకును పేరు.

క్షాస్త్రీ క్షమాయాం నిద్రాయాం

క్షా-స్త్రీ ఇది-ఓర్పునకును-నిద్రకును పేరు- యిప్పటి క్షమాశబ్దము భూవాచకమనియందురు.

క్షంక్లీబే క్షేత్ర రక్షసోః।

క్ష-న।యిది-పొలమునకును-రాక్షసునికిని పేరు.

అవతరణిక.

ఇచ్చట గ్రంథకర్త తాను గొన్నిశబ్దములకు లింగములఁ జెప్పమికిం గారణమును దెలియఁజేయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ { అప్రాచుర్యాత్ప్రయోగస్య లింగం క్వచిదుపేక్షితమ్।
ఏకాక్షరేషు శబ్దేషు తదూహ్యం లక్ష్యవేదిభిః॥ ౮౭॥ }

టీ॥ ప్రయోగస్య-ఏకాక్షరశబ్దప్రయోగము యొక్క- అప్రాచుర్యాత్ మెండుగా లేకపోవుటవలన-క్వచిత్- ఒకానొకస్థలమున- లింగమ్-లింగబోధకశబ్దము- ఉపేక్షితం-ఉపేక్ష చేయఁబడెను-లక్ష్యవేదిభిః- ప్రయోగములు దెలిసినవారిచేత- ఏకాక్షరేషు-ఒకయక్షరముగల-శబ్దేషు-శబ్దములయందు-తత్-ఆ లింగము-ఊహ్యమ్- తెలియదగినది॥

శ్లో॥ { ఇతి జగదుపకారిణ్యామిరుగపదండాధినాథరచితాయామ్।
ఏకాక్షరపదకాండః పూర్ణో౽నానార్థరత్నమాలాయామ్॥ }

టీ॥ జగదుపకారిణ్యామ్ జగత్-లోకమునకు- ఉపకారిణ్యామ్- ఉపకారకమైనదియు॥ ఇరుగపదండాధినాథరచితాయాం-ఇరుగపదండాధినాథ-ఇరుగపదండనాథునిచేత- రచితాయాం- చేయబడినదియు నగు -నానార్థరత్నమాలాయామ్- నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు- ఏకాక్షరపదకాండః-ఏకాక్షర-ఒకయక్షరముగల- పద-పదముల యొక్క- కాండః- సమూహము- యితి- పూర్వోక్తప్రకారముగా- పూర్ణః-ముగిసెను॥........ ❋

ఏకాక్షరకాండము - సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

నానార్థరత్నమాల- ద్వ్యక్షరకాండము- కాంతవర్గః

అర్కోమఘోని స్ఫటికే జ్యేష్ఠభ్రాతరి భాస్కరే।
శుభ్రేఽర్కపాదపేచా
థ మర్కో మనసిమారు
తే। కాంక్షోహాకర్మవా
దేషు తర్కః
కర్కః సువర్ణకే। ఘటభే
దేసితాశ్వేగ్నౌ
రంకః కృపణమల్లయోః॥
అంకో నాటకవిచ్ఛేదే సం
ఖ్యాయాం యుధిభూషణే।
సమీపే రూపకే స్థానే పత్యు
త్సంగ చిహ్నయోః॥ ౩॥
వంకః పల్యాణభాగే చ వ
క్రత్వే చా
థ టంకణే। గర్వే ఖనిత్రే
జంఘాయామసికోశేశ్మదా
రణే॥ ౪॥ స్థూణాంతరే చ టంక
స్స్యా ౪
త్కంక స్తు యమపక్షిణోః।
న్యంకుర్గురుకుల స్థాయి శి
ష్యే మీనే మృగేముని॥ ౫॥
శంకుః పన్నే సిరాజాలే యా
దో భేదే శ్రే సంఖ్యయోః।
స్థాణౌ కీలే మేహనే చ
కేకః శ్నం కాని హారయోః
కాకకోకౌ పికే
నాకుర్వల్మీకే పర్వతే మునౌ।

పాకో జరసి నిష్ఠాయామవ
భేకే పచనేపి చ॥ ౬॥
జనే స్పష్టప చయో ర్లోకః

అర్క-పు- ఇది-ఇంద్రునికిని- స్ఫటికమునకును-జ్యేష్ఠభ్రాతకును. సూర్యునికిని-తెల్ల పన్నెకును- జిల్లేడుచెట్టునకును పేరు.

మర్క-పు-ఇది- మనస్సునకును, వాయువునకును పేరు.

తర్క-పు-ఇది-ఆశకును-ఊహించుటకును- కర్మకును-వాదమునకును పేరు.

కర్క-పు-ఇది అద్దమునకును- ఘటవిశేషమునకును-తెల్లగుఱ్ఱమునకును-అగ్నికిని పేరు.

రంక-పు-ఇది-కృపణునికిని-జెట్టికిని పేరు.

అంక-పు॥ఇది- నాటకముయొక్క నెలుపుటకును-సంఖ్యకును-యుద్ధమునకును-భూషణమునకును- సమీపమునకును-ఒకదానియందొకదానినారోపించుటకును-ఉనికికిని-బుద్ధికిని-ఒడికిని-చిహ్నమునకును పేరు.

వంక-పు-ఇది- గుఱ్ఱపుజీనికిని- వక్రతకును-చకారమువలనమూలకును పేరు.

టంక-పు-ఇది- వెలిగారమునకును- గర్వమునకును గుద్దలికిని- మోకాలికిని కత్తిమొరకును-రాతియులికిని-స్తంభమధ్యదేశమునకును పేరు.

కంక-పు॥ఇది-యమునికిని-గ్రద్దకును పేరు.

న్యంకు-పు-ఇది-గురుసమీపమునను ండెడు శిష్యునికిని మత్స్యమునకును-మృగమునకును-న్యంకువనుమునికిని పేరు.

శంకు-పు॥ఇది-ఆకునకును- ప్రేవులగుంపునకును మత్స్యభేదమునకును-బాణమునకును-సంఖ్యకును- శివునికిని-మేకునకును-శిశ్నమునకును పేరు.

కేక-పు॥ ఇది-సందేహమునకును-క్రీడకును పేరు.

కాక-కోక-పు-ఈ ౨ను- కోకిలములకును పేర్లు.

నాకు-పు॥ఇది- పుట్టకును పర్వతమునకును- మునికిని పేరు.

పాక-పు॥ఇది-ముదిమికిని-నియతస్థితికిని-బాలునికిని- [illegible] పేరు.

లోక-పు- ఇది-జనమునకును-జగత్తునకును పేరు.

శ్లోకః పద్యే యశస్యపి।
శృంగాను క్రోశయోశ్శోకో

నాకస్స్వర్గాంతరిక్షయోః॥
చక్రవాకేప్యకోకః
శకో గోమయదేశయోః

ముష్కోండకోవమోక్షే
ద్రౌ
శంకా త్రాసవితర్కయోః

లంకా రక్షఃపురీశాఖాశా
కినీకులటాసు చ।
అంకం తు దురితే క్లేశే
ఓక్యకస్సీ మందిరాశ్రయా
శల్కలేవల్కలేపి స్యాచ్ఛ
ల్కం వల్కమితిద్వయమ్।
రతిభేదే శుకవ్యూహే శా
కం
ఛేకస్తు తారకే॥౧౧॥ త్రిషు
వపార్భ్వపుంస్యేవ
త్రికం పృష్ఠాధరే త్రయే।
త్రికస్త్రయాణాం సంఘే చ
నేమ్యాం కూపస్య చ త్రికా॥

పుష్పభేదే బకం రక్షః పతౌ
యక్షాధిపాపకాః।
కీరే దశాననామాత్యే శోణ
కేవ్యాసనందనే।౧౩॥ శుక
శ్శుకం తు శైరీషకుసుమగ్రంధి
పర్ణయోః।
త్రిష్వల్పే చాతకే పుంసి స్తోకో
రాకస్తు పూషణి॥౧౪॥ రా
కానవరజో నార్యాం పూర్ణ
చంద్రతిథావపి।
శాకశ్శకే తౌ వృక్షభేదే భూ
పద్వీపవిశేషయోః॥౧౫॥
అయంత్వస్త్రీ హరితకే

శ్లోక-పు-యిది-పద్యమునకును కీర్తికిని పేరు.

శోక-పు॥ఇది- శిఖరమునకును- కరుణారసమునకు
ను పేరు.

నాక-పు-ఇది-స్వర్గమునకును-ఆకాశమునకు పేరు.

కోక-పు-ఇది చక్రవాకమునకును-తోడేటికిని పేరు।

శక-పు-యిది-గోమయమునకును. దేశవిశేషమున
కును పేరు.

ముష్క-పు॥ఇది-వృషణమునకును-మోక్షమునకును
పర్వతమునకును పేరు.

శంకా-స్త్రీ-యిది భయమునకును సందేహించుటకు
ను పేరు.

లంకా-స్త్రీ॥ఇది- రాక్షసపురికిని॥కొమ్మకును-శాకినీ
భూతమునకును-వ్యభిచారికిని పేరు.

అంక-న॥ఇది-పాపమునకును-కష్టమునకును పేరు.

ఓకస్-న॥ఇది-గృహమునకును ఆశ్రయమునకును పేరు.

శల్క-వల్క-న॥ ఈ రెండు పదములును వరుసగా పొ
లుసకును-మ్రానిపట్టకును పేళ్లు.

శాక-న॥ఇది-రతివిశేషమునకును- చిలుకలగుంపున
కును పేరు.

ఛేక ఇది-నక్షత్రమునకు పేరగునపుడు-త్రి-కప్పకు పే
రగునపుడు॥పు।

త్రిక-ఇది- వెన్నెముకకు దిగువనున్న ప్రదేశమునకు
ను-మూడను సంఖ్యకును పేరగునపుడు-న- మూడు సంఖ్యల
యొక్క సమూహమునకు పేరగునపుడు॥పు। చానియంచున
కు పేరగునపుడు-స్త్రీ॥

బక-ఇది-పుష్పవిశేషమునకు పేరగునపుడు-న- రాక్షసుని
కిని-కొంగకును-యక్షరాజునకును పేరగునపుడు-పు.

శుక-ఇది-చిలుకకును-రావణాసురుని మంత్రికిని- దుం
డిగపుచెట్టునకును శుకయోగికిని పేరగునపుడు-పు- దిరిసెన
పూవునకును-మాచిపత్రికిని పేరగునపుడు-న.

స్తోక-ఇది- కొంచెమునకు పేరగునపుడు-త్రి- చాత
కపక్షికి పేరగునపుడు-పు.

రాక-ఇది-సూర్యునికి పేరగునపుడు-పు। క్రొత్తగాస
మర్తాడిన స్త్రీకిని-పూర్ణ- చంద్రుని గల పున్నమకును పేరగు
నపుడు॥స్త్రీ।

శాక-పు-ఇది-సామర్థ్యమునకును-వృక్షవిశేషము
నకును- శాకమహారాజునకును- శాకద్వీపమునకును పేరు-
ఈశాకశబ్దము కూరకు పేరగునపుడు పున్నపుంసకలింగము,

పంకో స్త్రీ కర్దమైనసోః।
ద్వయోః కిష్కుర్వితస్తౌ
నాహస్తె
నిష్కస్తునస్త్రీయామ్॥
౧౬॥ హేమ్నుర్యరోభూషణే
కర్షే సాష్టస్వర్ణ శతేపలే। దీ
నారేచా
థకల్కః స్త్రీదంభవిట్కి
ట్టపాప్మసు॥౧౭॥

ఛేకోభిజ్ఞే త్రిషుగృహాస
క్తపక్షిమృగేషునాః
పథకైర్నర్ఘరక్షిభ్యోజా
మాత్రాశ్వశురాయచ-౧౮॥
రాజ్ఞశ్చాశ్వాదిని క్రేత్రాప్ర
దేయంశుల్క మస్త్రియాం।
త్రిష్వవాగ్దీనయోర్మూక
ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాః।

యితి కాంతాః.
శిఖీకేతుగ్రహేవహ్నౌ
మయూరేకుక్కుటే ద్రుమే।
పొత్రిమూషకయోరాఖు
శ్శాఖీపాదప వేదయోః।
పుంఖశ్శ్యేనేశరావౌచ

రేఖాతు శ్రేణిలేఖయోః॥
ప్రేరఖా పర్యటనేవాజ
గతౌ
రింఖాతువర్తనే॥ ౨౧॥
గతిభేదేచ
శాఖాతుపాదేపక్షాంతరే
భుజే నికటేపాదపాంగేచ
ప్రభేదేభందసామపి॥ ౧౨॥
శిఖాశిఖాకేతిమాలో ర్జ్వా
లాశాఖాగ్రమాలి[illegible]
ముఖంప్రధానే ప్రారంభేవ

పంక-న్న-ఇది-అడుసునకును-పాపమునకును పే.

కిష్కు-ఇది-జేనకుచేరగునపుడు-స్న-హస్తమునకు
చేరగునపుడు-పు.

నిష్క-న్న. ఇది-బంగారమునకును- రొమ్మునధరిం
చెడుసొమ్మునకును కాలుపలమునకును౧౦౮సువర్ణము
లకును-పలమునకును-పెడిటంకమునకును పేరు- సువర్ణమ
నగా౦గురిగింజలయెత్తు.

కల్క-న్న- ఇది-దంభమునకును-శిష్టకును (క్రొవ్వు
రేతస్సు-నెత్తురు-మెండు-మూత్రము-విష్ఠ- గులిమి-చీమిడి-
తెనుడ-కన్నీరు-పుసి-చెమట-అనునీ-౧౨- విధములయినమల
ములకును-పాపమునకును పేరు.

ఛేక-ఇది- నేర్పరికిఁ జేరగునపుడు॥త్రి॥ఇల్లుమరిగిన
పెంపుడుపక్షిమృగములకుఁ జేరగునపుడు.

శుల్క-న్న-ఇది- దారికావలివాండ్రకుమార్గస్థులి
చ్చు ద్రవ్యమునకును-మామగారికి నల్లుడొసంగుధనమునకు
ను- రాజునకుగుఱ్ఱము మొదలయిన వానినమ్మువర్తకులి
చ్చు ద్రవ్యమునకును పేరు.

మూక-త్రి. ఇది-మూగవానికిని-దీనునికిని పేరు.

ఏక-పు-ఇది-ప్రధానునకును-వేరయినవానికినికి-తో
డులేనివానికిని పేరు.

(※) కాంతవర్గముముగిసెను. (※)

శిఖి-పు-ఇది-కేతుగ్రహమునకును-అగ్నికిని- నెమ
లికిని-కోడికిని-వృక్షమునకును పేరు.

ఆఖు-పు. ఇది-పందికిని-పందికొక్కునకును పేరు.

శాఖి-పు-ఇది వృక్షమునకును- వేదమునకును పేరు

పుంఖ-పు ఇది-డేగకును- బాణముయొక్క మొదటి
కిని పేరు.

రేఖా-స్త్రీ-ఇది పఙ్క్తికిని-వ్రాసినపత్రికకును పేరు.

ప్రేరఖా-స్త్రీ॥ ఇది-సంచరించుటకును-గుఱ్ఱములగతి
భేదమునకును పేరు.

రింఖా- స్త్రీ॥ ఇది- వర్తనమునకును- గతిభేదమున
కును పేరు.

శాఖా-స్త్రీ॥ఇది-పాదమునకును-పక్షాంతరమునకును
భుజమునకును-సమీపమునకును-వ్రూనికొమ్మకును- వేదభే
దమునకును పేరు.

శిఖా-స్త్రీ-ఇది-జొడలకును-నెమలిశిఖకును- అగ్నిజ్వా
[illegible] పేరు.

ముఖం-న-ఇది-ప్రధానమునకును- ఆరంభమునకును.

క్తే నిస్సరణేపిచ॥ ౨౩॥ ఉహామేద్వారితా స్త్రైమేథ

ముఖమునకును-తలవాకిలికిని-ఉపాయమునకును- ద్వారమునకును_రాగికిని పేరు.

సుఖంస్వర్గాంబుశర్మసు। వరుణస్యనగర్యాంతుసుఖా స్త్రైత్వయం త్రిషు। ౨౩॥

సుఖ-ఇది-స్వర్గమునకును-ఉదకమునకును- సుఖమునకును పేరయినపుడు న- వరుణునిపురమునకు పేరయినపుడు-స్త్రీ॥ ద్రవ్యమునకు పేరయినపుడు-త్రి.

రాజౌలిపౌచ లేఖా స్త్రీ పుంస్యయం లేఖ్యదేవయోః।

లేఖ-ఇది-పఙ్క్తికని- అక్షరపఙ్క్తికిని పేరయినపుడు-స్త్రీ- వ్రాయదగినదానికిని- దేవతకును పేరయినపుడు॥పు॥

నఖో స్త్రీనఖరేనాతు షండేకోపేదళేనఖమ్॥ ౨౪॥

నఖ-ఇది- గోటికి పేరగునపుడు ప్న- నపుంసకమునకి పేరగునపుడు-పు- గోపమునకును-దళమునకును పేరగునపుడు-న.

సూంఖో మనోజ్ఞే వ్యలింగ స్సామ్నష్టత్ర్పణవేషునా।

సూంఖ-ఇది- రమ్యమయినదానికి పేరగునపుడు-విశేష్యలింగము-సామవేదముయొక్క- ప్రణవముల కాలింటికిని పేరగునపుడు పు,

సఖా త్రిషుసహాయేనా మిత్రే

సఖి-ఇది-సహాయమునకు పేరగునపుడు, త్రి- స్నేహితునికి పేరగునపుడు_పు.

శంఖ స్త్వపహానిధౌ॥ ౨౫॥ లలాటాస్థిన్య స్త్రియాంతు సంఖ్యావలయకంబుషు।

శంఖ-ఇది-శంఖుడనుసర్పమునకును- శంఖనిధికిని-నుదుటియెముకకును-పేరగునపుడు।పు. సంఖ్యకును-కడియమునకును-శంఖమునకును పేరగునపుడు॥ ప్న॥

ఇతిఖాంతాః.

——❋ఖాంతపదవర్గముముగిసెను.❋——

అగో నగశ్చ భుజగేనాభౌ భూరుహిభూధరే॥ ౨౬॥

అగ-నగ-పు- ఈ రెను-సర్పమునకును- నాభికిని-వృక్షమునకును-పర్వతమునకును నామము.

ఖగాస్సూర్యేందు విశరగ్రహగీర్వాణవాయవః।

ఖగ-పు- ఇది-సూర్యునికిని- చంద్రునికిని-పక్షికిని- బాణమునకును-నవగ్రహములకును- దేవతలకును- గాలికినినా.

అసిగండకయోః ఖడ్గో

ఖడ్గ -పు-ఇది-కత్తికిని-ఖడ్గమృగమునకును నా.

భూప్రదేశేమృగేలగుః॥

లగు- పు॥ ఇది- భూప్రదేశమునకును-మృగమునకును నామము.

భృగుర్దైత్యగురౌ శంభౌ జమదగ్ని ప్రపాతయోః।

భృగు పు-ఇది- శుక్రునికిని-శివునికిని- జమదగ్నికిని-కొండచరికిని నామము.

రాగోనురాగేమాత్సర్యే లాక్షాదౌరక్తిమత్విషోః। గాంధారాదౌరంజనేచ

రాగ-పు-ఇది-ప్రేమకును- అన్యులసంపదసోర్వమికిని-లత్తుక మొదలయినవానికిని- ఎఱ్ఱవన్నెకును- గాంధారాదిరాగమునకును-పూతకును నామము.

పూగ స్తు క్రముకేగణే।

పూగ-పు॥ఇది_పోకకును-గుంపునకును పేరు,

భోగ స్సుభోజనేపిత్తే నిర్వేశేపాలనేసుఖే॥ ౩౦- పనితాదిభృతౌరాజ్యే సర్పస్య ఫణకాయయోః॥ ౩౧॥

భోగ-పు ఇది భోజనమునకును-ధనమునకును- అనుభవించుటకును-పాలించుటకును సుఖమునకును-స్త్రీలు-గుఱ్ఱములు-ఏనుగులు మొదలయినవానిపోషణకును - రాజ్యమునకును-పాముయొక్క-పడిగెకును- దానిశరీరమునకును పేరు.

యోగస్సన్నహనే ధ్యానే సంగతౌ యుక్తి ... యు

యోగ-పు-ఇది- కవచాదులకును-ధ్యానమునకును- కూర్పుటకును- ... - ఉపాయమునకును ప్రయోగ...

యోః ౩౧ప్రసూనో గేఘేషజే
విస్రంభావేపి శ్రద్ధసూతినీ।
మార్గో నూసే మృగమదే
స్వేషణే పథిసౌమ్యభే। ౩౨।

సర్గో నిశ్చయని మోక్ష
కస్వభావాధ్యాయసృష్టిషు
ఉత్సాహత్యాగయో శ్చా
థత్యాగో వర్జనదానయోః।
వేగాః ప్రవాహకింపాక
జవాః
స్వర్గః ప్రియేపిచ

శృంగం విషాయాంమీనే
చవృషభాఖ్యౌషధేచనా॥

శృంగం విషాణే ప్రాధా
న్యేసానౌక్రీడాంబుయంత్ర
కే। పర్వతాగ్రేచ
శార్ఙ్గంతు చాపకేశవ
చాపయోః॥ ౩౫॥
లింగంస్యాత్సాధ్యగమ
కేశేఫ చిహ్నే శమూర్తిషు।

భర్గశ్శివే తథాలోకే
ప్యాగస్సీమంతుకిల్బిషే॥

భగశ్శ్రీ కామమాహా
త్మ్య యత్నైశ్వర్యార్కముక్తిషు। ఇచ్ఛావీర్యతపఃకీర్తి
వైరాగ్యజ్ఞానకాంతిషు॥ ౩౬
యోనౌతుస్యాద్భగంక్లీబే
యుగంహస్తచతుష్టయే।
యుగేచైవ కృతాదౌ చ ర
థాద్యంగేతునాయుగః॥
దుర్గాతుగౌర్యాం కాళ్యాం

చుటకును- ఔషధమునకును- నమ్మకము మొదలయినదానికిని-నమ్మినవానిజంపినవానికిని పేరు.

మార్గ-పు-ఇది-మార్గశీర్షమాసమునకును కస్తూరికిని-వెదకుటకును- మార్గమునకును- మృగశీర్షానక్షత్రమునకును పేరు.

సర్గ-పు- ఇది నిశ్చయమునకును-విడుచుటకును- స్వభావమునకును-అధ్యాయమునకును- సృష్టికిని-ఉత్సాహమునకును- త్యాగమునకును పేరు.

త్యాగ-పు. ఇది-విడుచుటకును- దానమునకును పేరు.

వేగ-పు-ఇది- ప్రవాహమునకును-కింపాకమనువృక్షమునకును-వేగమునకును పేరు.

స్వర్గ-పు- ఇది-ఇష్టవస్తువునకును-అపిశబ్దముచేతస్వర్గమునకును పేరు.

శృంగీ న- ఇవి-అతివసకును- మత్స్యమునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ- వృషభమనునౌషధమునకు పేరయినపుడు-పు-శృంగిన్.

శృంగ-న- ఇది-కొమ్మునకును-ప్రభుత్వమునకును- కొండచరికిని-చిమ్మనగ్రోవికిని- పర్వతశిఖరమునకును చకారమువలనజీవకమనుగ్రంథ్యద్రవ్యమునకును పేరు.

శార్ఙ్గ-న- ఇది- ధనస్సునకును- విష్ణుధనుస్సునకును పేరు.

లింగ-న-ఇది- సాధ్యార్థమునకును- శిశ్నమునకును-గురుతునకును- శివమూర్తికిని పేరు-సాధ్యార్థమనగా (పర్వతోవహ్నిమాన్) అనునీవాక్యమునందు పర్వతముననగ్ని సాధార్థము ఆపర్వతమునకుబాగగలిగియుండుట లింగము-ఈతీరున చెలిసికోనునది.

భర్గ-పు-ఇది- శివునికిని- లోకమునకును పేరు.

ఆగస్-న- ఇది- అపరాధమునకును- పాపమునకును పేరు.

భగ-పు- ఇది-సంపదకును- కోరికకును- మాహాత్మ్యమునకును- ప్రయత్నమునకును- ఐశ్వర్యమునకును-సూర్యునికిని-ముక్తికిని-యిచ్ఛకును-పరాక్రమమునకును- తపస్సునకునుకీర్తికిని-వైరాగ్యమునకును-జ్ఞానమునకును- కాంతికిని పేరయినపుడు-పు-యోనికి పేరగునపుడు న.

యుగ- ఇది-నాలుగుచేతులప్రమాణమునకును జంటకును-కృతాదియుగములకును-పేరగునపుడు-న-కాడిమ్రానకు పేరగునపుడు-పు.

దుర్గా-స్త్రీ- ఇది- గౌరికిని- కాళికాదేవికి పేరగునపుడు-

చదుగ్గంతునరకేపురే శైలా దిదుర్గమపానే త్రిషుత్వేష దుదురాసద్ే। ౩౯।

మృగః పశౌకురంగేచగ జభేదేశసాంకభే। యాచనే మృగయాయాంచ మృగీతు వనితాంతరే॥ ౪౦॥

నాగస్సర్పే గజేమేఘేపు న్నాగేనాగకేసరే। దేహాంత ర్వాయుభేదేచ ముస్తకేనా గదంతకే। ౪౧॥ గృహేంత్రే ష్ఠేప్యథో నాగంస్సీసేరంగేర సాంతరే ·

సంగస్సంమేళ నేపిస్యాత్

భంగః ఖండేపరాజయే॥ ౪౨। తరంగే రోగభేదేచ భంగాతుశణసంజ్ఞికే। భంగః ప్రకారే

తుంగస్తుశైల పున్నాగయోః పుమాన్। ౪౩। త్రిషూన్నతే థవ్యంగో నాభేకేహీనాం గకేత్రిషు।

అంగంగా త్రాంతికోపా య ప్రతీకేష్వ ప్రధానకే। ౪౪॥ దేశభేదేతుపుంసిస్యా దంగేత్యా మంత్రణేవ్యయం।

వంగాతుపింగంవృంతా కౌవంగంస్సీసకరంగయోః।

భృంగ స్త్వళినిభూమ్యా శేషద్గాభృంగంతుకుంతలే।

రంగంత్ర పుణిరంగోనా ట్యాగేష్వత్సస్థలేరణె॥ ౪౫॥

ఇతిగాంతాః.

అర్ఘః పూజావిధౌమూల్యే మంఘెనొవ్యసనేప్యఘమ్।

ఇచ్ఛాప్రశంసయోశ్లాఘా

సీ- నరకమునకును- పట్టణమునకును- పర్వతము మొదలగు చొరరానిప్రదేశమునకును పేరగునపుడు-న- పొందనశ క్యమైనదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

మృగ- ఇది-పశువునకును- లేడికిని-ఏనుగుజాతిభేదము నకును- మృగశీర్షానక్షత్రమునకును- యాచించుటకును- వేటాడుటకును పేరగునపుడు-పు- మఱియొకస్త్రీకి పేరగున పుడు-సీ.

నాగ-ఇది- సర్పమునకును-ఏనుగునకును-మేఘకునుసుర పొన్నచెట్టునకును-నాగకేసరమునకును- శరీరమందుం డెడువాయువునకును- తుంగగడ్డకును- ఏనుగుదంతమున కును- గృహమునకును- ఉత్తరపదమైనప్పుడు శ్రేష్ఠునికిని పేరయినపుడు-పు-సీసమునకును- తగరమునకును- రసభే దమునకును పేరయినప్పుడు- న.

సంగ-ఇది- కలియుటకును- ఆపిశబ్దమువలనజక్క నినడకగలవానికిని పేరు.

భంగ- ఇది- తునకకును-పరాజయమునకును- అల కును- రోగబేదమునకును- ప్రకారమునకును పేరగునపు డు-పు-గిలకచెట్టునకు పేరగునపుడు-సీ.

తుంగ-పు-ఇది పర్వతమునకును-సురపొన్నచెట్టున కును పేరు-ఇది-ఉన్నతమునకు పేరగునపుడు- త్రి.

వ్యంగ- ఇది-కప్పకు పేరగునపుడు-పు- అంగహీనుని కి పేరగునపుడు-త్రి.

అంగ- ఇది- శరీరమునకును- సమీపమునకును-ఉ పాయమునకును- అవయవమునకును- అప్రధానమునకును పేరగునపుడు-న- దేశమునకు పేరగునపుడు-పు-సంబోధన మునందు-అంగ-అనియవ్యయము.

వంగ-ఇది- కోకిలమునకును- వాకుడుచెట్టునకును పేరగునపుడు- పు- సీసమునకును- తగరమునకును పేరగు నపుడు-న.

భృంగ-ఇది- తుమ్మెదకును-కాకటినూగమనుపక్షికిని విటునికిని పేరగునపుడు-పు- వెంట్రుకలకు పేరగునపుడు-న.

రంగ- ఇది- తగరమునకు పేరగునపుడు- న- ప్రేమకు నాట్యస్థలమునకును- యుద్ధమునకును పేరగునపుడు-పు.

——✻ గాంతపదవర్గముముగిసెను. ✻——

అర్ఘ-పు-ఇది- పూతకును-వెలకును పేరు.

అఘ- న- ఇది- దుఃఖమునకును- పాపమునకును- మృత్యుమొదలగువ్యసనమునకును పేరు.

శ్లాఘా- సీ-ఇది-ఇచ్ఛకును- పొగడుటకును పేరు.

ఖేమఘూ ఖేష జేమఘీ। ౪౭।

మోఘస్త్రి పాటలాయాం
స్యాత్త్రిషు నిష్ఫలదీనయోః
అగురుశీఘ్ర ప్రనిస్సారమ
నోజ్ఞేషు లఘు స్త్రిషు॥ ౪౮॥

ఇతి ఘాంతాః

క్రౌంచో ద్వీపే ఖగే శైలే

పిచుస్తూలే సురాంతరే।
కుష్ఠరోగేపి
కాచస్తు శిక్యమృద్భేదదృ
గ్రుజః॥ ౪౯॥
అర్చాపూజా ప్రతిమయో
శ్చర్చా లేపన చింతయోః।

రుచిస్తు కిరణే కాంతావభి
షంగాభిలాషయోః॥ ౫౦॥
సూచిస్సురత భేదేభి నయే
వ్యయనసాధనే।
వీచిః కుంతలవక్రత్వే స్వల్పే
పఙ్క్తి తరంగయోః। ౫౧।
కాంచీపురీ మేఖలయో

ర్నీచః ఖర్వేధమే త్రిషు।
వర్చాంసి జ్వాలవిడ్భాన
శ్శోచిశ్శుద్ధిశుగంశుషు।

కదళ్యాం శాల్మలౌ మోచా
పుంస్యయం శిగ్రుపాదపే।
శుచిర్నా శుక్రశృంగారచ
న్ద్రాషాఢహరాగ్నిషు॥ ౫౩।
ఉపధాశుద్ధ సచివే గ్రీష్మే శ్వే
తగుణే రవౌ। అయంతు శ్వేత
గుణేని శుద్ధేనుపహతే త్రిషు।
స్త్రీ త్రోటౌ చంచురేరండేనా
కూర్చ స్తవస్త్రియాం కుశే।

మఘూ-ఇది-నక్షత్రమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- ఔష
ధమునకు పేరగునపుడు-పు-మఘిన్.

మోఘః-ఇది-కలిగొట్టు చెట్టునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ-
వ్యర్థమైనవానికిని- దీనమైనదానికిని పేరగునపుడు-త్రి.

లఘు త్రి-ఇది-బరువులేనిదానికిని- శీఘ్రమైనదానికి
ని-సారములేనిదానికిని- అందమైనదానికిని పేరు.

—✻ ఘాంతవర్గము ముగిసెను. ✻—

క్రౌంచ-పు-ఇది- క్రౌంచమనుద్వీపమునకు-కొంగ
కును- క్రౌంచపర్వతమునకును పేరు.

పిచు- పు-ఇది- బలిసినవానికిని- పిచుడనురాక్షసు
నికిని-కుష్ఠరోగమునకును పేరు.

కాచ-పు-ఇది- ఉట్టికిని-గాజుపెంకునకు- కంటిరో
గమునకును పేరు.

అర్చా-స్త్రీ-ఇది-పూజకును- ప్రతిమకును పేరు.

చర్చా-స్త్రీ-గంధాదులయొక్క పూతకును- శాస్త్రా
దివిచారమునకును-పేరు.

రుచి-స్త్రీ-యిది-కిరణమునకును-కాంతికిని- ఆత్యాసక్తి
కిని-యిచ్ఛకును పేరు.

సూచి- స్త్రీ-ఇది- సురతభేదమునకును- అభినయమున
కును-సూదికిని పేరు.

వీచి-స్త్రీ-ఇది-వెండ్రుకలువక్రముగ నుండుటకును-
స్వల్పమునకును-వరుసకును-అలలకును పేరు.

కాంచీ-స్త్రీ-ఇది కాఞ్చీపట్టణమునకును- మొలనూలు
నకును పేరు.

నీచ- త్రి ఇది-పొట్టివానికిని- అధమునికిని పేరు.

వర్చస్-న-ఇది- అగ్నిజ్వాలకును-విష్ఠకును-కాంతికిని పేరు.

శోచిస్-న-ఇది-శుద్ధికిని- దుఃఖమునకును- కిరణము
నకును పేరు.

మోచా- ఇది అరటిచెట్టునకును- బూరుగచెట్టునకును
పేరయినపుడు-స్త్రీ-మునగచెట్టునకు పేరగునపుడు-పు.

శుచి-పు-ఇది-శుక్రునికిని- శృంగార రసమునకును-
చంద్రునికిని-ఆషాఢమాసమునకును-శివునికిని-అగ్నికిని-నో
పధానిమంత్రికిని-గ్రీష్మర్తువునకును- తెలుపుగుణమునకును-పే
రు-ఈశుచిశబ్దము తెల్లగుణముగలదానికిని-పరిశుద్ధమైనదా
నికిని-కొట్టబడనిదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

చంచు-ఇది- పక్షులముక్కునకు పేరగునపుడు- స్త్రీ-
ఆముదపుచెట్టునకు పేరగునపుడు-పు.

కూర్చ-పు-ఇది- దర్భకును- గడ్డమీసములకును-

శ్వ స్త్రశ్తే తవపీతేషుభ్రువో
ర్కశ్యేకపత్థకే ॥ ౫౫ ॥
కచశ్శుష్కే- వ్రణేబంధే కే
శేమూనాబృహస్పతేః। కచా
కరిణ్యా
మర్చిను స్తపుమార్జ్వాల
రోచిషోః ॥ ౫౬ ॥
ఇతిచాంతాః
కచ్ఛోగుహ్యాంబర ప్రాం
తేపార్శ్వే వకూప స్థలేతటే।

గుచ్ఛస్తు స్తబకే స్తంభేహా
రభేదకలాపయోః ॥ ౫౭ ॥

పిచ్ఛాశాల్మలి నిర్యాసే
మస్త్రేశ్వచరణామయే।
పిచ్ఛంఖగచ్ఛ దేబర్హ్నే

తుచ్ఛంమః ఖేసపుంసకమ్॥
౫౮॥ శూన్యే త్రి
ప్యూషపుచ్ఛోస్త్రీ పశ్చా
ద్భాగేపివాలధౌ।
త్రిష్వచ్ఛోనిర్మలేనాతుభ
ల్లూకేస్ఫటికేప్యయమ్। ౫౯
ఇతిచాంతాః.
మాసోత్సాహబలేష్వూర్జో

వ్యాజశ్శాత్యాపదేశయోః।

కుజొవృక్షనరకాంగారా

వ్రజాగోష్ఠాధ్వసంచయోః॥

రాజాన్నృపే తాలభేదేవతా
క్షత్రియచంద్రయోః।
వాజీఖగశరాశ్వేషు

వాజపక్షేజవేస్వనే॥ ౬౧॥

ద్రౌష్ట్యమునకును-పీతమునకును- కనుబొమలనడిమికిని-తె
లిసితెలియకకూయుటకును పేరు.

కచ-ఇది-ఎండినదానికిని- వ్రణమునకును- కట్టుట
కును- వెండ్రుకలకును-బృహస్పతి కుమారునికిని పేరగునపు
డు-పు-ఆడయేనుగునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ.

అర్చిస్-స్న-ఇది. అగ్నిజ్వాలకును కాంతికిని పేరు.

——※ చాంతవర్గము ముగిసెను. ※——

కచ్ఛ-ఇది- స్త్రీపురుషులవస్త్రమునుగట్టిపెట్టుకొ
పీనముతుదకును- కార్శ్యమునకును- బావిగట్టునకును ఉదకముతోజేరినప్రవాహప్రదేశమునకును పేరు.

గుచ్ఛ-పు- ఇది-పుష్పగుత్తికకును- స్తంభమునకును
ముప్పదిరెండుముత్యములుగల-హారమునకును- పింఛమున
కును పేరు.

పిచ్ఛా-స్త్రీ-ఇది- బూరుగబంకకును- నిర్భాగ్యనికిని-
గుఱ్ఱములకాళ్ళవచ్చురోగమునకును పేరు.

పిచ్ఛ- న-ఇది-పక్షిరెక్కలకును- నెమలిపింఛమున
కును పేరు.

తుచ్ఛ-ఇది-దుఃఖమునకు పేరగునపుడు- న- అభావ
మునకు పేరగునపుడు-త్రి.

పుచ్ఛ-స్త్న-ఇది- వెనుకప్రక్కకును-తోకకును పేరు.

అచ్ఛ-ఇది- నిర్మలమైనదానికి పేరగునపుడు-త్రి- ఎ
లుగొడ్డునకును-స్ఫటికమునకును పేరగునపుడు-పు.

——※ ఛాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※——

ఊర్జ-పు- ఇది-కార్తికమాసమునకును- ఉత్సాహ
మునకును-బలమునకును పేరు.

వ్యాజ-పు- ఇది- దుష్టభావమునకు- వ్యాజమునకు
ను పేరు.

కుజ-పు- ఇది- వృక్షమునకును- నరకాసురునకును-
అంగారకునికిని నా॥

వ్రజ-పు-ఇది-పశువులదొడ్డికిని- మార్గమునకును-
గుంపునకును నా॥

రాజన్-పు- ఇది-రాజునకును-తాటిచెట్టునకును-వె
నిమిటికిని-క్షత్రియునికిని-చంద్రునికిని నా॥

వాజిన్- పు-ఇది-పక్షికిని- బాణమునకును- గుఱ్ఱ
మునకును నా॥

వాజ- పు-ఇది-రెక్కలకును- వేగమునకును-ధ్వనికిని నా॥

ప్రజాసంతాన జనయో
స్స్యాద్రుజారోగభంగ
యోః।
రాజిః పంక్తౌచ రేఖాయా
మాజిర్యుద్ధే సమస్థలే॥
ఖర్జూః కీటవిశేషే స్యాత్కం
డ్వాంఖర్జూరికాద్రుమే।
కూజా కలధ్వనౌ కాకేబిం
బవాద్యవిశేషయోః॥ ౬౩॥
బీజం రేతసి తత్త్వేఽన్నే హే
తావంకుర కారణే। బీజశ్శబ్ద
గుణే జ్ఞానే బలే గర్వ ప్రకాశ
యోః॥ ౬౪॥
తేజో బలే ప్రతాపే గ్నా
వ్రీషి వేతస్య
థో రజః। గుణే రేణౌ శా
ర్తవేథ
ద్విజో వి ప్రేఖ గేరథే।
ద్విజా భార్గీ రేణుకయో
స్స్వజో నా స్వేదపుత్రయోః
నపుంసకం శోణితే
భుజా హస్తౌ పాణౌ భుజా
ద్వయోః॥ ౬౬॥
పీయూష పద్మయోః కం
జం కంజో మూర్ధని వేధసి।
కుంజో స్త్రీ దంతి నాం దం
తే నికుంజే కానన గేహనౌ॥
గంజా ఖన్యాం సురాగేహే
ఖాండే గాం రేతు పుంస్యయం।
లవణాంబుజయో రబ్జం క్లీ బే
శంఖే తు పుంసి వా॥ ౬౭॥
పుంస్యేవ నిచుళే శీతరశ్మౌ
ధన్వంతరావపి।
పతాకాచిహ్న ఖట్వాంగ
మేఢ్రేషు ధ్వజ మస్త్రియాం
కుబ్జాధోముఖయోర్న్యుబ్జ
స్త్రీషు రోగాంతరే తు స

ప్రజా-స్త్రీ। ఇది-సంతానమునకును-జయమునకు పేరు
రుజా-స్త్రీ-ఇది-రోగమునకును- భంగమునకును పేరు

రాజి-స్త్రీ॥ఇది-పఙ్క్తికిని-రేఖకును పేరు.
ఆజి పు ఇది. యుద్ధమునకును-సమభూమికిని పేరు.
ఖర్జూ స్త్రీ॥ఇది పురుగునకును-దురదకును ఖర్జూరవృక్షమునకును పేరు.
కూజా- స్త్రీ। ఇది- మధురధ్వనికిని-కాకికిని- బింబమునకును-వాద్యభేదమునకు పేరు.
బీజ-ఇది-రేతస్సునకును-యథార్థమునకును-అన్నమునకును-హేతువునకును-విత్తనమునకును పేరయినపుడు న॥శబ్దగుణమునకును-జ్ఞానమునకును- బలమునకును-గర్వమునకును-ప్రకాశమునకు పేరగునపుడు॥పు॥
తేజస్- న-ఇది-బలమునకును-ప్రతాపమునకును- అగ్నికిని-కాంతికిని-ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరు.
రజస్ న॥ఇది-రజోగుణమునకును- ధూళికిని-ముట్టునెత్తురునకును పేరు-
ద్విజ-ఇది-బ్రాహ్మణునికిని-పక్షికిని దంతమునకును పేరగునపుడు॥పు॥భారంగికిని-తక్కోలమునకును పేరగునపుడు-స్త్రీ
స్వజ-ఇది-చెమటకును- పుత్రునికిని పేరయినపుడు॥పు। నెత్తురునకు పేరగునపుడు॥న.
భుజా-స్త్రీ-ఇది-భుజమునకును-హస్తమునకును పే.

కంజ-ఇది-అమృతమునకును-కమలమునకును పేరగునపుడు-న-శిరస్సునకును బ్రహ్మకును పేరగునపుడు-పు.
కుంజ-స్త్రీ- ఇది-ఏనుగులదంతములకును-పొదరిండ్లకును-అడవికిని చెక్కిలికిని పేరు.
గంజా-ఇది-లోహరత్నాదులుపుట్టుగనికిని-కల్లంగడికిని-కుండకును పేరయినపుడు-స్త్రీ- గృహమునకును పేరగునపుడు॥పు.
అబ్జ-ఇది-ఉప్పునకును-కమలమునకును పేరగునపుడు. న-శంఖమునకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ గన్నేరుచెట్టునకును-చంద్రునికిని-ధన్వంతరికిని- పేరగునపుడు. పు.

ధ్వజ-స్త్రీ-ఇది-టెక్కెమునకును-గురుతునకును- ఖట్వాంగమనునాయుధమునకును- శిశ్నమునకును పేరు.
న్యుబ్జ-ఇది. మరుగుజ్జువానికిని- తలవంచుకొనినవానికిని ...గునపుడు-పు

అజశ్శంభౌవిష్ణుధాత్రోః కామేచ్ఛాగేరఘూసు తే॥ ౭౦॥ త్రిషుత్వనాదౌ

అజ-ఇది-శివవిష్ణుబ్రహ్మలకును-మన్మథునికిని-మేకకును - రఘుమహారాజుకొడుకునకును పేరగునపుడు- పు- మొదలులేని దానికిని పేరగునపుడు-త్రి.

పింజంతుబలేక్లీ బంవధేపు మాన్- హరిద్రాతూలయో స్త్రీస్యాదాకులేత్వభిధేయవత్॥ ౭౧॥

పింజ-ఇది. బలమునకు పేరగునపుడు-న- వధకు పేరగునపుడు-పు- పసుపునకును- ప్రత్తికిని పేరగునపుడు-స్త్రీ. తొట్రుపాటుగలదానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగముగలదియగును.

అథోత్తరే త్రిష్వవక్రేశ్రేష్ఠే త్రిషుతేఋజుః।

ఋజు. త్రి-ఇది-శ్రేష్ఠునికిని-వక్రముకానిదానికిని-పుట్టుకలేనిదానికిని పేరు.

సజ్జా సంభృతసన్నద్ధౌ నిజౌస్వీయావినాశినా॥

సజ్జ-పు॥ ఇది-నిండినదానికిని-యత్నపడినవానికిని పేరు

నిజ-పు. ఇది-నిండినదానికిని-యత్నపడినదానికి పేరు

ఇతిజాంతాః.

——※జాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※——

జంఝూధ్వనివిశేషేస్యాద్వనసూత్కృంబువర్షణే।

జంఝూ-స్త్రీ॥ ఇది-ధ్వనివిశేషమునకును-సూత్కృము కానిదానికిని- ఉదకమువర్షించుటకును పేరు.

ఇతి ఝాంతాః.

ఝాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సంజ్ఞానామ్న్యర్కజాయాయాంచైతన్యేప్యర్థసూచనే

సంజ్ఞా-స్త్రీ। ఇది-నామధేయమునకును- సూర్యునిభార్యకును-తెలివికిని-అర్థసూచనకు పేరు.

ప్రజ్ఞాధియి త్రిష్వభిజ్ఞే

ప్రజ్ఞా. యిది-బుద్ధికి పేరగునపుడు-స్త్రీ- నిపుణునికి పేరగునపుడు-త్రి.

త్రిష్వజ్ఞోజడమూర్ఖయోః

అజ్ఞ త్రి-ఇది-తెలివిలేనివానికిని- తెలియజెప్పినవినని వానికిని పేరు.

ప్రాజ్ఞీ విదుష్యాం

ప్రాజ్ఞీ-స్త్రీ-ఇది-విద్వాంసునిభార్యకు పేరు.

ప్రాజ్ఞాతు ప్రజ్ఞావత్యాం త్వయంత్రిషు॥ ౭౪॥

ప్రాజ్ఞా-ఇది బుద్ధిగలదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

ఇతిఞాంతాః.

ఞాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వటౌలల-ఽన్యగ్రోధౌ లాత్ర ప్రియాళిపనసేపటౌ।

వట-పు-ఇది-నాసటికిని-మర్రిచెట్టునకును పేరు.

పట-పు-ఇది. వృక్షవిశేషమునకును- వస్త్రమునకును పేరు.

త్వష్టారా దేవశిల్పర్కౌ నటౌనర్తకశోణకౌ॥ ౭౫॥

త్వష్టృ-పు-ఇది- దేవశిల్పికిని సూర్యునికిని పేరు.

నట-పు ఇవి-నట్టువవానికిని. దుండిగపుమ్రాకునకును పేరు.

విటస్స్యాల్లవణేషిద్గమూషకేఖదిరేగిరౌ।

విట-పు-ఇది-ఉప్పునకును-విటగానికిని- ఎలుకకును చంద్రమ్రానికిని-కొండకును పేరు.

సృష్టిస్స్వభావేనిర్మాణే స్యాత్పుష్టి ర్వృద్ధిపోషయోః॥ ౭౬॥

సృష్టి-స్త్రీ-ఇది-స్వభావమునకును-సృజించుటకును పేరు.

పుష్టి-స్త్రీ-ఇది-వృద్ధికిని-పోషించుటకును పేరు.

వ్యుష్టిః ఫలే సమృద్ధౌస్యాద్దృష్టి ర్దర్శనే...

వ్యుష్టి-స్త్రీ॥ ఇది ఫలమునకును-సమృద్ధికిని పేరు.

దృష్టి-స్త్రీ-ఇది-... నకును. కంటికిని పేరు.

యష్టిఃపకాండే హారభేదేమ
ధుకేస్యాయుధాంతరే। ౭౭
ధిష్టిర్ధ్యానసుఖానందపరి
ణామ

ప్వథోజటా। మాంస్యాం
మూలేలగ్నకచే

విష్టిర్నరకపాతనే॥ ౭౮
బలాత్కారేచభద్రాఖ్యకర
ణేకర్మవేతనే।
సటాజటాకేసరయో
ర్ఘోంటాబదర పూగయోః।

కోటిః ప్రకర్షచాపాగ్ర
సంఖ్యాపక్షాంతరాశ్రిషు।
త్రుటిస్స్యాత్సంశయే లేశే
సూక్ష్మేలా కాలమానయోః
త్రోటిశ్చంచూకట్ఫలేచ

వాద్యేకాలలవే త్రుటిః।
శేటిర్వహ్నేశ్చరటితంవా
ణివాసంగతోత్కటా।
పట్టిర్లలాట భూషాయా
మపిలాక్షా ప్రసాదనే।
యాగేచ్ఛాదాన దేవా
ర్చాస్విష్టిః
సృష్ట్యాదయస్త్రిషు॥౭౯
వ్యుష్టం ప్రభాతదివసఫ
లపర్యుషితేష్వపి।
రిష్టంస్యాదశుభక్షేమనా
శనిస్త్రింశపాప్మసు॥ ౮౦॥
కూటోస్త్రీగిరిశృంగేయం
త్రేరాశావయో ఘనేవ్యా
జే।అనృతేనూ యాయామ
ఖిసీరాంగేనిశ్చలేచసాప్మేచ

యష్టి-స్త్రీ-ఇది-కఱ్ఱకును- హారవిశేషమునకును-అతిమధురమునకును-ఆయుధభేదమునకును పేరు.

ధిష్టి-స్త్రీ॥ ఇది-ధ్యానమునకును- సుఖమునకును-సంతోషమునకును-స్వభావమునువదలి మఱియొకగుణమును బొందుటకును పేరు.

జటా-స్త్రీ॥ ఇది-జటామాంసికిని- వేరునకును-వెండ్రుకలజడకును పేరు.మూలమనగా-చెట్టుయొక్క యూడయని కొందఱందురు.

విష్టి-స్త్రీ-ఇది-నరకమునబడుటకును-బలాత్కారమునకును-భద్రకరణమునకును-కూలికిని పేరు.

సటా-స్త్రీ.ఇది-జడకును-ఆకరుపూలకును పేరు.

ఘోంటా-స్త్రీ- ఇది-రేగుచెట్టునకును- పోకచెట్టునకును పేరు.

కోటి-స్త్రీ॥ ఇది-అతిశయమునకును-వింటికొనకును-లెక్కకును-పక్షాంతరమునకును-అంచునకును పేరు.

త్రుటి-పు-యిది-సంశయమునకును- లేశమునకును-అల్పభూమికిని-కాలప్రమాణమునకును పేరు.

త్రోటి-స్త్రీ-ఇది- పక్షులముక్కునకును- గుమ్మడిచెట్టునకును పేరు.

త్రుటి-స్త్రీ॥ఇది-వాద్యమునకును-కాలలేశమునకును పేరు.

శేటి-స్త్రీ॥ఇది- అగ్నియందుబుట్టుధ్వనికిని- ఒకదానితోజేరకమిక్కిలిఃస్ఫారమయినవాక్కునకును పేరు.

పట్టి స్త్రీ।ఇది-నొసటగట్టుసొమ్మునకును- ఎఱ్ఱలొద్దుగుచెట్టునకును పేరు.

ఇష్టి-స్త్రీ-ఇది- యాగమునకును- యిచ్ఛకును-దానమునకును-దేవపూజకును పేరు.

సృష్టి శబ్దము మొదలు-ఈ౧౭ శబ్దములును త్రిలింగములు.

వ్యుష్ట-న-ఇది-ప్రాతఃకాలమునకును- దినమునకును ఫలమునకును-చల్దికిని పేరు.

రిష్ట-న-ఇది- అశుభమునకును క్షేమమునకును-నాశమునకును-కత్తికిని-పాపమునకును పేరు.

కూట-పు-యిది- పర్వతశిఖరమునకును- మృగాదులహింసించునట్టియురులు మొదలయిన సాధనములకును-రాశికిని-సుత్తెకును- కపటమునకును - బొంకునకును- ఇంద్రజాలము మొదలగుమాయలకును- నాగేటికఱ్ఱునకును- కదలనియాకాశము మొదలయినవానికిని - పాపమునకును పేరు.

ఖేటఃకఫకుత్సితయోర్గ్రామే
షే ఫలేగుడవికారేచ।

క్రోణ్యాంభృశేకళింగేగజ
గండేశవధేశవేచ కటః॥

కటు స్త్రీ క్తలసేక్షారరసే
నాతద్వతిత్రిషు । సుగంధిమ
త్సరాకార్యా ప్రియతీక్ష్ణేష్వ
పిత్రిషు॥౨౬॥ కటుస్త్రీస్నక
టురోహిణ్యాందూషణేతున
పుంసకమ్।

ఘటఃకుంభే సమాధౌచ
ఘటాలుగజసంహతౌ॥ ౨౭
ఘటనాయాంచ గోష్ఠ్యాంచ
కుటస్తుఘటవేశ్మనోః
కుటిస్త్రీస్నస్యాత్కుంభదా
స్యామల్పవేశ్మనిశాపిసా॥
అట్టస్త్వట్టాలకే పూరే
భృశశుష్కే వ్యయంత్రిషు।
అట్టంత్వన్నే

ఘకృష్టిస్త్రీస కర్షణే
కోవిచేతునా-౨౮।
ఏకవార ప్రసూతాగార
ఘృష్టిస్త్రీస సూకరేతునా।
దిష్టందైవపరిణామానం
దేషుసమయేతునా॥౩౦॥

అథత్రిషుపటు స్త్రీక్ష్ణే నిరో
గేనిపుణేపిచ।
తటేతరభృగూ
సృష్టాస్త్ర్యక్తనిశ్చిత నిర్మి
తాః॥౩౧॥
ఇష్టమాశంసితేద త్తేహు
తపూజతయోరపి।
క్లిష్టాక్లానాస్పష్టవాచౌ

ఖేట-పు। ఇది- కఫమునకును- కుత్సితమునకును. గ్రామమునకును-డాలునకును- బెల్లముయొక్క-వికారమునకును పేరు,

కట-పు॥ ఇది-పిరుదునకును-ఎక్కునకును- కూకటిమూగయనుపక్షికిని-ఏనుగుగండస్థలమునకును-ఒట్టునకును శవమునకును పేరు.

కటు॥ ఇది-చేదునకును-ఉప్పనయినరసమునకును పేరగునపుడు-పు-ఆచేదునుప్పనయు గలవస్తువులకు పేరగునపుడు-త్రి-పరిమళముగలదానికిని- పరులసంపదనోర్వమికిని అకార్యమునకును-నిష్టమునకును-తీక్ష్ణమునకును-పేరగునపుడు-త్రి-కటురోహిణికి పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ దూషించుటకు పేరగునపుడు-న.

ఘట-ఇది-కడవకును- సమాధికిని పేరగునపుడు-పు. ఏనుగుగుంపునకును- కూర్చుటకును- సభకును పేరగునపుడు-స్త్రీ॥

కంట-ఇది-కడవకును గృహమునకును పేరు.

కుటి-స్త్రీ-ఇది-నీళ్ళుమోయు దానికిని- గుడిసెకును పేరు.

అట్ట-ఇది-బురుజుమీదనయినను వాకిటిమంటపముమీదనయినను- యుద్ధముచేయుటకై కట్టినయింటికిని- ప్రవాహమునకును-మిక్కిలియెండిన దానికని పేరగునపుడు-త్రి- అన్నమునకు పేరగునపుడు-న.

కృష్టి-ఇది-దున్నుటకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- పండితునికి పేరగునపుడు-పు.

ఘృష్టి-ఇది-ఒకతూరియీనినయావునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- పందికి పేరగునపుడు-పు.

దిష్ట-ఇది దైవమునకును-పరిపక్వమునకును-సంతోషమునకును పేరగునపుడు- న- కాలమునకును పేరగునపుడు-పు.

పటు-త్రి॥ ఇది-తీక్ష్ణమయినదానికిని-రోగములేనిదానికిని-సమర్థమయినదానికిని పేరు.

తట-పు-ఇది-గట్టునకును-కొండదరికిని పేరు

సృష్ట-పు-ఇది-విడువబడినదానికిని-నిశ్చయింపబడినదానికిని-చేయదగినదానికిని పేరు.

ఇష్ట-ఇది-చెప్పబడినదానికిని-ఇవ్వబడినదానికిని-హోమము-చేయబడినదానికిని- పూజింపబడినదానికిని పేరు.

క్లిష్ట-పు॥ ఇది-వాడినదానికిని-స్ఫుటముకానిమాటకును పేరు.

వ్యక్తసంఫుల్లయోస్స్ఫుటః॥

ఇతిటాంతాః.

కంఠోవాచకశబ్దేస్యాత్స
న్నిధానేగళేధ్వనౌ।
నిష్ఠాతునాశేనిష్పత్త్యావం
తేతాత్పర్యయాచ్ఞయోః॥
పృష్ఠంచరమమాత్రేచవ
పుషస్సరమేచతత్।
జ్యేష్ఠాత్వలక్ష్మీనక్షత్రగృ
హగోధాసుమాసినా॥ ౯౪॥
అయం వృద్ధ తమ శ్రేష్ఠ
పూర్వజేషుత్రిలింగకః।
సభాసల్లాపయోర్గోష్ఠీగో
ష్ఠంగోస్థానకేభవేత్॥ ౯౫॥
శ్రేష్ఠో నాథనదేవర్యై త్రిషు

కాష్ఠంచదారుణి। కాష్ఠా
దర్వ్యాంకాలభేదే ప్రకర్షేది
శిసామ్నిచ॥ ౯౬॥
వక్షేరంతర్గృహస్యాంతః
కుసూలేకోష్ఠమస్త్రియామ్
పాఠోనా పఠనేపాఠా
నిధకర్ణ్యా
మధౌషధే॥ ౯౭॥ గదేచ
కుష్ఠమస్త్రీస్యా।
త్ప్రేష్ఠస్త్రీప్రష్ఠ గ్రగేతరే।
కుంఠస్స్యాదకృతోద్వా
హేఖర్వేప్య నిశితాయుధే॥
ఇతిఠాంతాః.
గండోవ్రణేకపోలేపిటకే
గర్వే మృగాంతరేయోగే।
మూలాది దుష్టధాగేహయ
భూషణేబుద్బుదేప్యుపాయే
చ॥ ౯౮॥
దండీద్వార్థస్సె యమేపిం
డసగజేతిలకల్కకే।
చోడాకంచుళికాడశే

స్ఫుట-పు- ఇది- ప్రకాశమైనదానికిని - వికసించినదానికిని పేరు.

—※ టాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

కంఠ-పు-ఇది- అర్థముగలశబ్దమునకును - సమీపమునకును- కంఠమునకును- ధ్వనికిని పేరు.

నిష్ఠా-సీ- ఇది-నాశమునకును-కలుగుటకును - తుదకును-తాత్పర్యమునకును- యాచనకును పే॥

పృష్ఠ-న- ఇది- తుదకును- శరీరముయొక్క వెనుకప్రక్కకును పేరు.

జ్యేష్ఠా-ఇది- అలక్ష్మికిని- జ్యేష్ఠానక్షత్రమునకును-బల్లికిని పేరగునపుడు- సీ- జ్యేష్ఠమాసమునకు పేరగునపుడు-పు.

ఈ జ్యేష్ఠశబ్దముమిక్కిలిముసలివానికిని- శ్రేష్ఠునికిని- అన్నకును పేరగునపుడు-త్రి.

గోష్ఠీ-ఇది-సభకును- ఏకాంతమునమాటలాడుటకును పేరగునపుడు-సీ-అవులదొడ్డికిపేరగునపుడు- గోష్ఠ-న.

శ్రేష్ఠ యిది-కుబేరునికిని పేరగునపుడు-పు-శ్రేష్ఠమైనదానికిపేరగునపుడు-త్రి.

కాష్ఠ-ఇది-కొయ్యకు పేరగునపుడు-న- కొయ్యతెడ్డునకును- కాలభేదమునకును-అతిశయమునకును- దిక్కునకును-సామవేదమునకును పేరగునపుడు-సీ.

కోష్ఠ-ష్ణ- ఇది- లోనికడుపునకును- లోయింటికిని-గాదెకును పేరు.

పాఠ-ఇది-పఠించుటకు పేరగునపుడు-పు- అగరుశొంఠికి పేరగునపుడు-సీ.

కుష్ఠ-ష్ణ-ఇది- చెంగల్వకోష్టునకును-కుష్ఠవ్యాధికిని పే॥

ప్రేష్ఠ-త్రి- ఇది- మొదటివానికిని శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

కుంఠ-పు- ఇది- వివాహముచేసికొనినవానికిని- పొట్టివానికిని వాడిలేనియాయుధముగలవానికిని-అపిశబ్దమువలన కార్యములయందుమందుడగువానికిని పేరు.

—※ ఠాంతపదవర్గముముగిసెను. ※—

గండ-పు-ఇది- వ్రణమునకును-చెక్కిలికిని- బొబ్బలకును- గర్వమునకును- ఖడ్గమృగమునకును - గండనామయోగమునకును- గండదోషమునకును- గుఱ్ఱపుసొమ్ములకును- నీరుబొబ్బలకును- ఉపాయమునకును పేరు- అపిశబ్దమువలన గండశిలకును పేరు.

దండిన్-పు-ఇది- ద్వారపాలకునికిని యమునికిని- పిండమునంటినరోగమునకును- గానుగుపిండికిని పేరు.

చోడ-పు-ఇది- రవికకును- అజ్ఞకును పేరు.

వ్యాడో హింస్రపశూరగౌ॥

పీడా వ్యథా కరుణయో శ్శి
రోమాల్యాపగర్వయోః।
నాడీ నాళఘటీ దూర్వా ప్ర
ణేష్వంగసిరాసు చ॥ ౧౦౧॥
ఇడా వాగ్గో ద్యుభూ నాడ్య
ఇడా స్యాద్బుధ పత్న్యపి।
శుండా కరికరే మధ్యే నళి
న్యాం వారయోషితి॥ ౧౦౨॥
గతభర్తృకనారీతు రండా
మూషకపర్ణ్యపి।
అండం ముష్కే విహంగా
దికోశే।
భాండంతు మార్జనే॥ ౧౦౩॥
వణిజ్మూలధనే పాత్రే భూ
షణే చాశ్వభూషణే।
పాండుర్నృపే గదే శ్వేత
గుణే నాగుణిని త్రిషు। ౧౦౪॥
ముండో దైత్యాంతరే
రాహౌ మూర్ధ్ని త్రిషు తు
ముండితే।
మంత్రవిఖ్యాతయో శ్శౌం
డ స్త్రీషు పుంసి తు కుక్కుటే॥
శౌండిర్జలదపంక్తౌ చ పిప్ప
లీచవ్యయోరపి।
ఖండమస్త్రీ మణేర్దోషే శ
కలేక్షువికారయోః॥ ౧౦౫॥
గుడాస్నుహీగుళికయోర్గు
డః పిండేక్షుపాకయోః।

జడ స్త్రిధే బుద్ధిహీనే హి
మగ్రస్తేపి వాచ్యవత్॥ ౧౦౬॥
మూకశింబ్యాం జడా
నీడమస్త్రీ స్థానకులాయ
యోః।
క్రోడో నా సూకరే క్లీబము
త్సంగే వక్షసి ద్వయోః॥

వ్యాడ పు-ఇది- హింసించుదుష్టపశువునకును సర్ప మునకును పేరు.

పీడా-స్త్రీ- ఇది-బాధకును- దయకును- శిరస్సునజుట్టు పుష్పమాలికకును-గర్వము లేనివానికిని పేరు.

నాడీ-స్త్రీ-ఇది-పయిరుకాడకును- కడవకును- దూర్వకును-నారికురుపునకును- శరీరమున బుట్టిన నరములకును పే॥

ఇడా-స్త్రీ-ఇది- వాక్కునకును - గోవునకును- స్వర్గమునకును-భూమికిని-ప్రేవులకును-బుధుని భార్యకును పేరు.

శుండా-స్త్రీ- ఇది-ఏనుగుతొండమునకును- మధ్యభాగమునకును- తామరకొలకునకును- వేశ్యకును పేరు.

రండా-స్త్రీ- ఇది- పెనిమిటిచచ్చిన స్త్రీకిని-ఎలికచెవిచెట్టునకును పేరు.

అండ- న- ఇది-వృషణమునకును- పక్షులు మొదలయినవాని గ్రుడ్డునకును పేరు.

భాండ-న-ఇది- మద్దెళకుండకును- వర్తకము చేయుటకై యుంచిన మొదటిసొమ్మునకును- పాత్రమునకును భూషణమునకును- గుఱ్ఱపుసొమ్ములకును పేరు.

పాండు- ఇది- పాండురాజునకును- పాండురోగమునకును- తెల్లనిగుణమునకును పేరగునపుడు- పు- గుణముగలదానికిని పేరగునపుడు-త్రి.

ముండ-ఇది- రాక్షసునికిని- రాహువునకును- శిరస్సునకును పేరగునపుడు-పు- బోడితలవానికి పేరగునపుడు- త్రి.

శౌండ- ఇది-మంత్రమునకును- ప్రసిద్ధునికిని పేరగునపుడు- త్రి- కోడికి పేరగునపుడు-పు.

శౌండి స్త్రీ-ఇది-మేఘపంక్తికిని-పిప్పలికిని- చవ్యమునకును పేరు.

ఖండ- న్న- ఇది మణులయొక్క దోషమునకును- తునుకకును- కండచక్కెరకును పేరు.

గుడా-ఇది- జెముడుచెట్టునకును. గుళికకును పేరగునపుడు-స్త్రీ-పిండమునకును- బెల్లమునకును పేరగునపుడు-పు.

జడ- ఇది- జాగ్రతలేనిమందునికిని- బుద్ధిహీనునకును చలిచేత గొట్టుపడినవానికిని పేరగునపుడు- విశేష్యలింగము దురదగొండికి పేరగునపుడు-స్త్రీ.

నీడ-న్న-ఇది- స్థానమునకును-పక్షియొక్క గూటికిని పేరు.

క్రోడ-ఇది-పందికి పేరగునపుడు-పు- ఒడికి పేరగునపుడు-న-రొమ్మునకు పేరగునపుడు-న్న.

క్ష్వేడా వేణుశలాకాయాం సింహనాదేపి చ స్త్రియామ్। క్ష్వేడో వా పుంసి గరళే ధ్వనౌ రక్తార్క పాదపే।

క్ష్వేడా- ఇది-వెదురుతూలికెకును- సింహనాదము నకును పేరయినపుడు- స్త్రీ- విషమునకును- ధ్వనికిని- ఎఱ్ఱ జిల్లేడుచెట్టునకును పేరయినపుడు-పు.

బాణావసర గ్రంథి స్తంభ రహోవాడివారివర్గేషు। స్కంధేచ భూరుహాణాంగ ర్వేనాళెబలేచ కాండోస్త్రీ

కాండ- న్న-ఇది-బాణమునకును- సమయమునకును- గణుపునకును- స్తంభమునకును- ఏకాంతమునకును-సుత్ర మునకును- ఉదకమునకును - గుంపునకును- మ్రాని యొక్క- వేళ్లు మొదలుకొని కొమ్మలవరకుగల మధ్యభాగమున కును- గర్వమునకును- ఊచకును- బలమునకును పేరు.

చండో దైత్య విశేషే యమదాసే త్రిషుతు తీవ్రకోపనయోః। చండిగౌర్య

చండ- ఇది-చండుడను రాక్షసునకును- యమదూతకును-పేరగునపుడు- పు- తీవ్రముగలవానికిని- మిక్కిలి కోపవంతునకును పేరగునపుడు-త్రి- గౌరికిపేరగునపుడు- చండీఅని- స్త్రీ.

థమస్త్రుని మండ మసౌ సారపింఛయోః పుంసి॥ ౧౧౧॥

మండ-ఇది-మీగడకుపేరగునపుడు-న- నత్తునకును- నెమలిపింఛమునకును పేరయినపుడు-పు.

కుండం పిఠరే తోయాధారవిశేషేచ వహ్నిగర్తేచ। కుండో జారాజ్జాతస్సభర్తృకాయాం

కుండ-ఇది-కుండకును-ఉదకపాత్రకును-అగ్నికుండమునకును పేరయినపుడు- న- ఱంకులాడికి మగండుండగ జారునివలనగలిగినకొడుకునకు పేరయినపుడు- పు.

కమండలుః కుండీ। ౧౧౨॥

కుండీ-స్త్రీ-ఇది. కమండలము పేరు.

దండో స్త్రీ దమ హింసా సేనా లగుడేషు శాసనే రాజ్ఞామ్। దండే మానవిశేషే చ వ్యూహే రసిపారిపార్శ్వగే పుంసి॥

దండ-ఇది-శిక్షించుటకును- హింసించుటకును-సేనకును- దుడ్డుకోలకును-రాజాజ్ఞకును- కప్పమునకును-కొలతకును- గుంపునకును పేరయినపుడు-న్న- సూర్యపార్శ్వవర్తికిపేరయినపుడు-పు.

పిండోవపుషి నివాపే గోళే పృథపిండమయసి గర్భశిశౌ। ఆజీవనే

పిండ-ఇది- శరీరమునకును- పితృదేవతలనుగూర్చి జేయుదానాదులకును- మన్ను మొదలైనవానిచేత జేయబడినయుండలకును పేరగునపుడు-పు- యినుమునకును- గర్భమునను్న శిశువునకును కడుపుకూటికిని పేరగునపుడు-న.

గడుస్తు త్రిషు కుబ్జే పుంసి గడుః పుష్ట్యోః। ౧౧౪॥

గడు-ఇది- మరుగుజ్జువానికిపేరైనపుడు-త్రి- కణిలికిని-పుష్టికిని పేరగునపుడు-పు.

షండష్షండే వృషభే గోపతౌ వధ్య పూరుషే

షండ-పు-ఇది- నపుంసకునకును- వృషభహీనునకును- అబోతునకును- చంపదగినతప్పుచేసినవానికిని నా॥

ఇతి డాంతాః.

—※ డాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

గాఢదంష్ట్రాచ్ఛ యోర్వో ఢా సుతే నాధ ర్తరి త్రిషు।

వోఢృ-ఇది-గాఢమైనకోరకును- స్వచ్ఛమైనదానికిని- కుమారునికిని పేరగునపుడు-పు. బరువుమోయువానికి పేరగునపుడు-త్రి.

గూఢం రహసి గుహ్యేచ క్లీబే త్రిషు తు సంవృతే।

గూఢ-ఇది-రహస్యమునకును- గుహ్యదేశమునకును పేరైనపుడు-న-దాగినదానికిపేరైనపుడు త్రి.

బాఢం త్రిషు దృఢే క్లీబము

బాఢ- ... దృఢమైనదానికి పేరైనపుడు- త్రి- అను

సుమత్యా

మతికి చేరగునపుడు-న.

మథస్త్రిషు॥౧౧౭॥ మూఢోక్షేమూర్ఛితే

మూఢ-త్రి- ఇది-మూఢునకును- మూర్ఛగలవానికి ని నామములు.

వ్యూఢంవిన్యస్తే సంహతే వృతౌ।

వ్యూఢ-న-ఇది- ఉనుపబడిన దానికిని-కూడినదానికినిడోరిచుట్టువేసినకంపవెలుగునకునునా॥

దృఢాబలిస్థూలగాఢా

దృఢ-పు-ఇది- బలవంతుకిని- లావువానికిని-దట్టముయినదానికినినా॥

స్సోఢాశక్తక్షమావతోః॥

సోఢృ-పు-ఇది-సమర్థునకును-ఓర్పుగలవానికినినా॥

ఇతిఢాంతాః.

ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మౌర్వీసూద వృకోదరతంత్వావృత్తింద్రియేషు రూపాదౌ। సల్వాదౌ సంధ్యాదౌ త్యాగాదావ ప్రధానేవగుణః॥౧౧౮॥

గుణ-పు-ఇది-వింటినారికిని-వంటవానికిని- భీమునకును- దారమునకును-పలుమారుచెప్పుటకును- ఇంద్రియమునకును-శుక్లాదిరూపములకును-సత్వరజస్తమస్సులకును-సంధివిగ్రహాదిషడ్గుణములకును- పక్షాంతరమునవ్యాకరణశాస్త్రమున జెప్పియున్నగుణమనుపేరుగలసంధికిని- త్యాగాదిగుణములకును- అప్రధానకార్యమునకునునా॥

వ్యవహారే భృతిధనయోః వ్రాలిషుచ విక్రయార్హాశాకాదేః। మూల్యేవరాటైమానేద్యూతేకార్షాపణేగ్లహేవపణః॥౧౧౯॥

పణ-పు-ఇది-వ్యవహారమునకును-కూలికిని-ధనమునకును-ముద్రగలనరాకును- విక్రయయోగ్యమగువస్తువులక్రయమునకును-గుడ్డిగవ్వకును- ప్రమాణమునకును- జూత్యమునకును- పదియారుగురిగింజలయెత్తుగలవెండిటంకమునకును- జూదమందలిపందెమునకును- చక్కారమువలనరెండుస్నరమెత్తుగలరాగిముద్రకును-నామము॥

వ్యాపారవికలతాయాముత్సవపరతంత్రతా మహరాత్రేషు। ఘరమాణుకాలభేదేఘటీషడంశేక్షణస్తథావసరే॥౧౨౦॥

క్షణ-పు ఇది- వ్యాపారములేకయుండుటకును- ఉత్సవమునకును-పరాధీనమగుటకును-అహోరాత్రకాలమునముప్పదవభాగమునకును- పరమాణువునకును-సమానమయినస్వల్పకాలమునకును-ఒకగడియకాలమునారవభాగమునకును-సమయమునకునునా॥

సైన్యభేదే సమూహేచ సంఖ్యాయాంప్రమథేగణః।

గణ-పు ఇది- ౨౭ ఏనుగులును- ౨౭ రథములును- ౮౧ గుర్రములును- ౧౩౫ కాలుబంట్లునుగల దండునకును-సమూహమునకును-లెక్కకును- నందిమొదలయినప్రమథగణములకునునామములు.

శ్రోత్రరాధేయయోః కర్ణవికోణోశ్రాల గుడెర్కజే। ౧౨౧ ॥ వీణాదివాదనోపాయేవాద్యగేహైకదేశయోః

కర్ణ-పు-ఇది-చెవికిని-కర్ణునకునునా॥

కోణ-పు-ఇది-అంచునకును-మద్దుకోలకును-శనికిని-వీణాదులవాయించుకోనుపునకును- వాద్యగృహమునకును ఒకమూలకునునామములు.

దేవేర్కేతరణి

తరణి-పు-ఇది-దేవునకును- సూర్యునకునునా॥

ర్కాగ్నోఘృణిః లగ్నశ్శ్లిష్టేచ

ఘృణి-పు-ఇది- సూర్యునకును-అగ్నికినినా॥

వృష్ణిస్తుయాదవే మేషే
పాషండే హిమదీధితౌ।

వృష్ణి-పు-ఇది-వార్ష్ణేయునకును-గొఱ్ఱెకును-పాషండునకును-చంద్రునకును పేరు.

శాణః కర్షోపలే నూషచ
టుష్కే-కరపత్రకే ౧౨౩॥

శాణ-పు॥ఇది-ఒరగంటికిని-౩౦-గురిగింజలయెత్తునకును-రంపమునకును పేరు.

దేహాంతరానిలే ప్రాణో జీ
వాత్మపరమాత్మనోః। ఆయు
రింద్రియసత్త్వేషు ప్రణవే కా
రమమర్మణి॥౧౨౪॥

ప్రాణ-పు॥ఇది-దేహమునందలి ప్రాణవాయువునకును-జీవునకును-పరమాత్మకును-ఆయువునకును-ఇంద్రియమునకును బలమునకును ప్రణవమునకును-కార్యరహస్యమునకును పేరు.

భ్రూణోర్భకే స్త్రైణగ
ర్భేగర్భిణ్యాం శ్రోత్రియే ద్విజే

భ్రూణ-పు॥ఇది-పిన్నవానికిని-స్త్రీలగర్భమునకును గర్భిణీస్త్రీకిని-వేదవేత్తకును బ్రాహ్మణునకును పేరు.

ఊర్ణా భ్రూమధ్యమావర్తే
తంతౌ మేషాదిలోమసు॥

ఊర్ణా-స్త్రీ-ఇది-కనుబొమ్మలనడుమనుండు సుడికిని దారమునకును-గొఱ్ఱెకిందేలు ఎలుక మొదలయినవాని వెంట్రుకలకును పేరు.

వేణీః ప్రవాహే సరితాంమ్మేళ
నే కేశబంధనే। దేవశాండే

వేణీ-స్త్రీ-ఇది-ప్రవాహమునకును-నదులుగూడుటకును జెడకును-సమర్థుడయిన దేవతకును పేరు.

పృథక్స్థూణె స్తంభాయః
ప్రతిమే స్త్రియాం॥౧౨౬॥

స్థూణా-స్త్రీ॥ స్తంభమునకును-ఇనుపప్రతిమకును పేరు.

వీణా తటిచ్చ

వీణా-స్త్రీ॥ఇది-మెఱుపునకును-చకారమువలన వీణకును పేరు.

ఘోణా తు నాసికా రథక
ణీకా।

ఘోణా-స్త్రీ॥ఇది-ముక్కునకును-రథచక్రము యొక్క కుండకును పేరు.

ఘృణా జుగుప్సా కృపయో
స్తృష్ణా స్త్ర్యపి పిపాసయోః
వర్ణస్స్వర్ణకథా కుథస్తుతి
గణశోభాయశోవిశేషేషు। గీ
తిక్రమే ద్విజాదౌ శుక్లాదౌ
చాక్షరేషు వర్ణంవా॥౧౨౭॥

ఘృణా-స్త్రీ-ఇది-రోతకును-దయకును పేరు.

తృష్ణా-స్త్రీ॥ఇది-ఆశకును-దాహమునకును పేరు.

వర్ణ- ఇది- పైడికిని- కథకును- ఏనుగువీపునవేయురత్నకంబళికిని- స్తుతికిని- గుంపునకును- కాంతికిని- కీర్తికిని- పేరయినపుడు-పు- గానమునకును- బ్రాహ్మణాదిజాతులకును-శుక్లాదివర్ణములకు- అక్షరమునకును పేరయినపుడు॥ప్న.

కణా జీరకపిప్పల్యోః కణో
ధాన్యాంశలేశయోః।

కణ-ఇది॥జీరకమునకును-పిప్పలికిని పేరగునపుడు-స్త్రీ నూకలకును-కొంచమైనదానికిని పేరయినపుడు-పు-

ద్రోణః కృపీపతౌ కాకే భ
కవృశ్చికయోశ్చ నా॥౧౨౮॥
అస్త్ర్యాఢకచతుష్కే చ
ద్రోణీ నాస్యాంబువాహినీ।

ద్రోణ-ఇది॥ ద్రోణాచార్యునకును- మాలకాకికిని- కప్పకును- తేలునకును పేరయినపుడు-పు- నలుదూములకు పేరయినపుడు-ప్న.

ద్రోణీ-స్త్రీ॥ఇది-దోనెకు పేరు.

బాణౌ దైత్యశరౌ బాణా
ద్వయోర్నీలీకురంటకే

బాణ-ఇది-బాణాసురునకును-బాణమునకును పేరైనపుడు-పు- [illegible] గోరింటకును పేరయినపుడు-ప్న.

తీక్ష్ణంక్లీ బేవిషేయుద్ధే సము
ద్రలవణాయసోః । త్రిషుతి
గ్మేత్యుత్తేక్షాకే
శోణ స్త్వరళు పాదపే।
నదేగ్నారక్త తురగే రాగే
నాతద్వతి త్రిషు।
చూర్ణాగద్యే స్త్రియాం
చూర్ణంక్షో దేక్షారాంతరేపి
తత్ ॥ పర్పాటకేస్త్రియా
రేణుర్ద్వయోర్ధూళ్యా
మణస్తునా। ధార్యభేదే
త్రిషుస్స్వల్పే
రణోస్త్రియుధేనాధ్వనౌ॥

మణిర్ద్వయోరజాకంఠస్త
నేరత్నే వ్యళింజరే।
మేహనాగ్రేతునాస్త్రియాం
ఘూర్ణిం ఘూర్ణితేత్వయంత్రి
షు॥౧౩౪॥
పార్ష్ణిరుస్మత్త నార్యాం
స్త్రీనాత్వయం గుల్ఫయోర
ధః పశ్చాద్భాగే సైన్యపృష్ఠే
జిష్ణుస్త్రిషుజిత్వరే॥౧౩౫॥
పార్థేంద్రయోర్నా
పర్ణంతుపత్రేపుంసితుకిం
శుకే।
శ్రేణిర్ద్వయోస్సజాతీయశి
ల్పసంహతిరావళిః॥౧౩౬॥
ద్వయోరాణిరణిశ్చాసా
సీమన్యశ్రేత్రకీలకే।

స్థాణుః పుమాన్మహాదే
వేశంకావస్త్రీస్థిరేత్రిషు॥
ఘ్రాణాయవా గ్వాంపక్వే
తుత్రిషూ
ష్ణస్త్వాతపోష్మణోః। వ
హ్నౌతు ...
యో స్త్వేష వాచ్యవత్।

తీక్ష్ణ- ఇది-విషమునకును-యుద్ధమునకును-సము
ద్రలవణమునకును-ఇనుమునకును పేరగునప్పుడు-న॥ వేడి
మ్మునకును-గాజుప్పునకును పేరగునపుడు త్రి.
శోణ-పు॥ ఇది-దుండిగపుగ్రామానికిని-శోణనదమునకు
ను-అగ్నికిని-ఎఱ్ఱగుఱ్ఱమునకును-ఎఱుపునకును పేరు. ఎఱుపు
గలదానికి పేరగునపుడు-త్రి.
చూర్ణ-పు। చూర్ణికకు పేరగునపుడు-స్త్రీ-చూర్ణ
ని-సున్నమునకును పేరగునపుడు-న- పర్పాటకమునకు పేర
యినపుడు-స్త్రీ.
రేణు- ప్స-ఇది-దుమ్మునకు పేరు.
అణు-ఇది-చిరునక్కకు పేరయినపుడు-పు-అల్పమై
నదానికిని పేరయినపుడు-త్రి.
రణ-ఇది-యుద్ధమునకు పేరయినపుడు-ప్స- ధ్వనికి
పేరయినపుడు-పు.
మణి-ప్స। ఇది-మేక మెడచంటికిని- రత్నసామా
మునకును-కాగునకును పేరు.
ఘూర్ణి-ఇది-శిశ్నముయొక్క కొనకును-ముక్కు
ను పేరగునపుడు-న- మూర్ఛానబడిన దానికి పేరగునపుడు.

పార్ష్ణి-ఇది కట్టిపెట్టిన స్త్రీకి పేరగునపుడు-స్త్రీ
లిమడిమేకును-వెనుకప్రక్కకును- సేనయొక్క పృష్ఠ
మునకును పేరగునపుడు-పు.
జిష్ణు ఇది- గెలుచుస్వభావముగలవానికి పేరగు
డు- త్రి-అర్జునునికిని-ఇంద్రునికని పేరగునపుడు-పు.
పర్ణ-ఇది-పత్రమునకు పేరగునపుడు-న- మోదుగ
చెట్టునకు పేరగునపుడు-పు.
శ్రేణి-ప్స-ఇది-భేదములేని కార్యసమూహమునకు
పఙ్క్తికిని పేరు.
ఆణి-అణి-ప్స-ఈ రెండును-ఎల్లకును- బండియి
యిరుసునకును-కడపటబండికన్ను జారకుండుటకైయు
నచీలలను ఒల్లు.
స్థాణు-ఇది-శివునకు పేరగునపుడు-పు- మేకునకు
గునపుడు-ప్స-స్థిరమయినదానికి పేరయినపుడు-త్రి.
ఘ్రాణ-ఇది-గంజెకి పేరగునపుడు-స్త్రీ. పక్వమునకు
పేరయినపుడు-త్రి.
ఉష్ణ-ఇది-ఎండకును- వేడికిని- అగ్నికిని పేరగు
...
శేష్యలింగము.

వ్యాసే ర్జునాగ్నిహరికోకిల
కాకశూద్రతామి స్రపక్షకరి
లగుణేషుకృష్ణః। ద్రవ్యేత్రి
షుద్రుపదజాతటి నీకజాసు
కృష్ణాగలోహమరిచేదురితం
చకృష్ణమ్।౧౯౯।

ఇతితాంతాః.

వసాదమస్స ప్తధాదయ
స్త్రయోభూతాని పంచస్వ
గుణాశ్చైగై రికమ్। శిలావికా
రేంద్రియ శబ్ద యోనయో
లోహంస్వభావః కనకంచ
ధాతవః।౧౪౦।

కేతుగ్రహే కేతు జ్వేఽ ప్య
రజ్ఞోత్పాతవహ్నిషు।

మర్త్యాపరాధయోర్మంతుః

కంతుః కామకుసూలయోః
క్రతుర్మున్యంత రేయజ్ఞే
నాంతుర్మృత్యౌ మహాగదే।

ఆళిప్రకారయోస్సేతు
ర్హేతుః కారణకర్మణోః॥

తాతోదయా యాంపితరి
గ్రీష్మాదౌ స్త్రీరజస్యృతుః॥

గాతుః పుంస్కోకిలేభృంగే

యంతా హ స్తిపసూతయోః,
క్షత్తా స్యాత్సారథౌ ద్వా
స్సై వైశ్యాయామపి శూద్ర
జ

కృష్ణ-ఇది-వ్యాసమునికిని-అర్జునునకును-అగ్నికిని- విష్ణువునకును-కోకిలకును-కాకికిని-శూద్రునకును- కృష్ణపక్షమునకును-ఏనుగునకును-నీలగుణమునకును-పేరగునపుడు పు-నలుపుగలద్రవ్యమునకు పేరగునపుడు-త్రి- ద్రౌపదికిని-కృష్ణాపదికిని-నల్లజీలకర్రకును పేరగునపుడు-నీ ఇనుమునకును-మిరియమునకును-పాపమునకును పేరగునపుడు-న.

తాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ధాతు-పు-ఇది-వసాదులకును (అనగా సన్నిమాంసములతో మేలైన-క్రొవ్వు-నెత్తురు మాంసము-మెదడు-ఎముక- పులిసిరు-రేతస్సు-ఈయేడింటికిని) కఫ-వాత- పిత్తములను మూడింటికిని పృథివి-అప్పు-తేజము-వాయువు. ఆకాశము-అనునీపంచభూతములకును-వానిగుణములగు గంధరసరూపస్పర్శశబ్దములకును-జేగురునకును-మనశ్శిలాహరితాళ గంధకములు మొదలయినశిలావికారములకును- త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణములనుపంచేంద్రియములకును శబ్దకారణములయినధ్వాదిధాతువులకును యినుము మొదలైనలోహజాతికిని- స్వభావమునకును బంగారమునకును పేరు.

కేతు-పు। ఇది- కేతుగ్రహమునకును- కెంక్కేమునకును-గురుతునకును-కిరణమునకును- ధూమకేతువు మొదలయినయుత్పాతములకును-అగ్నికిని పేరు.

మంతు పు। ఇది-మనుష్యునకును- అపరాధమునకును పేరు.

కంతు-పు॥ఇది-మన్మథునకును-గాదెకును పేరు.

క్రతు-పు-ఇది మునికిని-యజ్ఞమునకును పేరు.

నాంతు-పు॥ఇది-మృత్యువునకును- పెద్దరోగమునకును పేరు.

సేతు-పు।ఇది-పజ్క్తికిని-రీతికిని పేరు.

హేతు-పు।ఇది-కారణమునకును- కార్యమునకును పేరు.

తాత-పు।ఇది దయకును-తండ్రికిని పేరు.

ఋతు-పు॥ఇది-షడృతువులకును- స్త్రీలరజస్సునకును పేరు.

గాతు-పు। ఇది- మొగకోయిలకును- తుమ్మెదకును పేరు.

యంతృ-పు।ఇది-మావటివానికిని సారథికిని పేరు.

క్షత్తృ-పు।ఇది-సారథికిని- ద్వారపాలకునకును వైశ్యస్త్రీయందుశూద్రునివలనజనించినవానికిని- అపిశబ్దమువలనక్షత్రియస్త్రీయందుశూద్రునివలనం బుట్టినవానికిని పేరు,

సూతమాతంచన ప్రీత్యాప్రైర్వ్యస్త్యాద్యబంధనే॥ ౧౪౬॥

సూత-న॥ ఇది-బంగారు మొదలయినవానినికరగించి ద్రవ్యాంతరముతోఁ జేర్చి పొడిచేయుటకును-వస్త్రము మొదలయినవానిగట్టినముడికిని పేరు.

దంతో ద్రికటకే కుంజేరదనే ప్యస్నలోపలే।
యానపాత్రశిశూపోతౌ

దంత-పు॥ ఇది-కొండనడిమిభాగమునకును- పాదకును-దంతమునకును-పాడవగు రాతికిని పేరు.

పోత-పు॥ ఇది-ఏరు దాటునట్టి యోడకును-శిశువునకును పేరు,

హస్తస్సాన్ద్విస్తృతేకరే।

హస్త-పు- చాపబడినయరచేయిగలమూర్కు పేరు.

సీతాసస్యనభోనద్యాం జానక్యాంలాంగలాధ్వని।

సీతా-సీ॥ ఇది-పైరునకును-ఆకాశగంగకును-జానకికిని-నాగేటిచాలునకును పేరు.

లతా కస్తూరికా శాఖాదూర్వావల్లీ ప్రియంగుషు॥ ౧౪౭॥
పిపీలికాయాం మాధవ్యాం జ్యోతిష్మ త్యాంతు సాభయోః।

లతా-సీ॥ ఇది-కస్తూరికిని-కొమ్మకును-దూర్వకును-తీగకును-ప్రేంకణపుచెట్టునకును-చీమకును-బండిగురిగింజకును-మరుపుతీగెకును-సాలెపురుగునకును పేరు.

ఆర్తిః పీడాధనుష్కోట్యో ర్మూర్తిః కాఠిన్యకాయయోః॥ ౧౪౮॥

ఆర్తి-సీ॥ ఇది-పీడకును-వింటికొప్పునకును పేరు.

మూర్తి-సీ॥ ఇది-కఠినత్వమునకును-శరీరమునకును పేరు,

కీర్తిః ప్రసాదేయశసికర్దమేవిస్తృతావపి।

కీర్తి-సీ॥ ఇది-అనుగ్రహమునకును-కీర్తికిని-అడుసునకును-విస్తరించుటకును పేరు.

వర్తిర్దీపదశాగాత్రలేపయోర్మణిరంజనే॥ ౧౪౯॥
వ్రణఘ్నే దేభేషజే చనయనాంజనలేఖయోః।

వర్తి-సీ॥ ఇది-దీపపువత్తికిని- గంధద్రవ్యములజేర్చి మెనసినముద్దకును మణులచేత జెక్కంబడుటకును-వ్రణమునకును-ఔషధమునకును- నేత్రమునకును- కాటుకరేఖకును పేరు.

శాంతిః కల్యాణశమయోః
కాంతిశ్శోభా-వరేణ్యయోః॥
పఙ్క్తిశ్ఛందోపిదశమం

శాంతి-సీ॥ ఇది. శుభమునకును-ఓర్పునకును పేరు.

కాంతి-సీ॥ ఇది-కాంతికిని-శ్రేష్ఠమగు దానికిని పేరు.

పఙ్క్తి-న॥ ఇది- పదియక్షరములపాపముగలఛందస్సునకును- అపిశబ్దమువలన బారుగానుండుటకును- పందిటికిని పేరు.

భ్రాంతిర్మిథ్యామతావపి।

భ్రాంతి-సీ॥ ఇది- భ్రాంతికిని-అపిశబ్దమువలనదిరుగుటకును పేరు.

న్యాయయోజనయోర్యుక్తి
ర్భక్తిస్సేవ్యదభ్భాగసేవయోః। ౧౫౦॥

యుక్తి సీ॥ ఇది-న్యాయమునకును కూర్చుటకును పేరు.

భక్తి-సీ॥ ఇది-భాగమునకును- సేవచేయుటకును పే

శక్తిః కాసూ ప్రభుత్వాది బలమూర్గావిదేవతాః

శక్తి-సీ॥ ఇది భల్లమను నాయుధమునకును ప్రభుమంత్రోత్సాహశక్తులకును-బలమునకును-దుర్గ మొదలైనశక్తులకును పేరు.

శుక్తిః శస్ఖేశకలంబు రన్ధ్ర

శుక్తి-సీ॥ ఇది- శంకునకును-ఏనుగు జెలగకును- కంటి

మానయనామయః॥ ౧౫౧॥
ముక్తాస్ఫోటోహ యావర్త
శ్శంఖశ్శంఖనఖానఖః।

రోగమునకును- ముత్తెపుచిప్పకును- గుల్లపుసుడికిని శంఖమునకును-నత్తగుల్లకును-గోటికిని పేరు.

కృత్తిశ్చర్మణిభూర్జేఽక
ర్తనేకృత్తికాసుచ॥ ౧౫౨॥

కృత్తి-స్త్రీ॥ ఇది- చర్మమునకును- భుజపత్రపుచెట్టునకును - ఛేదించుటకును - కృత్తికానక్షత్రమునకును పేరు.

గుప్తిస్స్యాద్భూగృహ్యాదానే
పికారావేశ్మనిరక్షణే।

గుప్తి-స్త్రీ॥ ఇది- నేలగుంటకును - చెరసాలకును.రక్షించుటకును పేరు.

ఆప్తిస్సంబంధలాభాదౌ

ఆప్తి-స్త్రీ॥ ఇది-సంబంధమునకును లాభము మొదలైనవానికిని పేరు.

ప్రాప్తిస్స్యాదుదయేపిచ॥

ప్రాప్తి-స్త్రీ॥ ఇది-ఉదయమునకును-అపిశబ్దమువల (నపొందుటకును పేరు.

భిత్తిః కుడ్యే భేదనే స్యాద
వకాశప్రకాశయోః।

భిత్తి-స్త్రీ॥ ఇది-గోడకును- ఛేదించుటకును-అవకాశమునకును-ప్రకాశమునకును పేరు.

వర్తనంజీవనంటీకాక్తైశి
క్యాద్యాశ్చవృత్తయః॥

వృత్తి-స్త్రీ॥ ఇది-ఉంచుటకును- కృష్యాదిజీవనోపాయమునకును- సూత్రాదివివరణగ్రంథములకును. అలంకారశాస్త్రప్రసిద్ధములగు కైశిక్యాదివృత్తులకును పేరు.

విత్తిర్విచారసద్భావజ్ఞాన
లాభేష్వ

విత్తి-స్త్రీ॥ ఇది- విచారమునకును- సత్స్వభావమునకును జ్ఞానమునకును లాభమునకును పేరు.

థోరతిః।రతీకామప్రియాం
ప్రీత్యో

రతి-రతీ-స్త్రీ॥ ఈ రెండును- మన్మథునిభార్యకును ప్రీతికిని పేరు.

స్స్రుతిస్స్రుగతిమార్గయోః॥

స్రుతి-స్త్రీ॥ ఇది-నడుచుటకును- మార్గమునకును పేరు.

జాతిశ్ఛందో జన్మగోత్రం
స్వవ్యాహతికరోత్తరమ్।సా
మాన్యంమాలతీచాథ

జాతి-స్త్రీ॥ ఇది- ఛందస్సునకును-పుట్టుటకును- వంశమునకును- తనకువిరోధకరమయిన మాటకును- గోత్వబ్రాహ్మణత్వాదులకును-జాజితీగకును పేరు.

సాతిర్దానావసానయోః॥

సాతి-స్త్రీ॥ ఇది-దానమునకును-ముగియుటకును పేరు

మితిర్మానేపరిచ్ఛేదే

మితి-స్త్రీ॥ ఇది-యింతమాత్రమను ప్రమాణమునకును-కొలతకును పేరు.

శ్రుతిరామ్నాయవార్తయోః।కర్ణేప్యాకర్ణనే

శ్రుతి-స్త్రీ॥ ఇది-వేదమునకును-వార్తకును- చెవికిని-వినుటకును పేరు.

చాథధర్మశాస్త్రేపిచ
స్మృతిః॥౧౫౪॥

స్మృతి-స్త్రీ॥ ఇది- మన్వాదిధర్మశాస్త్రములకును-అపిశబ్దమువలన స్మరించుటకును-జ్ఞాపకమునకును పేరు.

ధృతిర్యోగాంతరే స్థైర్యే
ధారణే ప్రీతిసౌఖ్యయోః।

ధృతి-స్త్రీ॥ ఇది- యోగభేదమునకును-స్థైర్యమునకును-ధరియించుటకును - సంతోషమునకును - సౌఖ్యమునకును పేరు.

గీతిర్వృత్తాంతరేగానే

గీతి-స్త్రీ॥ ఇది-వృత్తభేదమునకును- గానమునకును పేరు.

నీతిస్స్యాత్ప్రాపణనయే॥

నీతి-స్త్రీ॥ ఇది- పొందించుటకును- నీతిశాస్త్రమునకును పేరు.

ఈతిస్స్యాదతివృష్ట్యాదిష
ట్కేడింభప్రవాసయోః।

ఈతి-స్త్రీ॥ ఇది- అతివృష్టి మొదలయిన యీతిబాధల కారింటికిని కలహమునకును- ప్రవాసమునకును పేరు- ఈతిబా

చితిశ్చితాస్త్రోచధీషు
భృతిర్భరణ మూల్యయోః।
గతిస్త్రీగమనేమార్గేపశా
యూంబుద్ధ్యుపాయయోః।
భూతిర్మాతంగశృంగారేజ
స్మసంపత్తిభస్మను॥ ౧౬౦॥
సేవనేసంతతౌవ్యూతి
రూతిస్స్యూతౌచరక్షణే
భీతిః కంపేభయే
ప్రీతిప్రేమ్ణియోగాంతరే
ముదిః॥౧౬౧॥
క్షితిఃక్షయావాసభూషు
హేతిర్జ్వాలాయుధాంశుషు।
రీతిస్స్యందేలోహకిట్టేనై
ర్మర్యాదాయాంప్ర
జారే
దితిఃఖండనే దైత్యమాతరి॥
దితిః
కృతిస్త్రీయత్నేచవర్గాఖ్య గ
ణితేపనా॥౧౬౨॥
మతిరిచ్ఛాధిషణయోః
స్థానమర్యాదయోస్థితిః।
సతిదక్షసుతాసాధ్వ్యో
స్త్రేతాత్వగ్నిత్రయేయుగే।
వృంతంపయోధరాగ్రేపి
స్యాచ్చప్రసవబంధనే।
జ్యోతిస్తారాగ్నిభాజ్వాలా
దక్సుతానిర్ధ్వాంత (...)

ఫలనగా ॥ శ్లో ॥ అతివృష్టిరనావృష్టిశ్శలభామూషకాశ్శు
కాః। అత్యాసన్నాశ్చ రాజానష్షడేతా ఈతయస్మృతాః॥
అనునీశ్లోకమున జెప్పంబడినషడుపద్రవములు.

చితి-స్త్రీ। ఇది చితికిని- సమూహమునకును-బుద్ధికిని పేరు.

భృతి-స్త్రీ। ఇది-కూలికిని-వెలకును పేరు.

గతి స్త్రీ। ఇది-నడుచుటకును- దారికిని-జ్ఞానముమొ
దలయినయర్థములకును-బుద్ధికిని-ఉపాయమునకును పేరు.

భూతి-స్త్రీ। ఇది- ఏనుగునలంకరించుటకును - పుట్టు
టకును-సంపదకును-భస్మమునకును పేరు.

వ్యూతి-స్త్రీ॥ ఇది-సేవించుటకును-సంతతికిని పేరు.

ఊతి-స్త్రీ॥ ఇది- బట్టలుమొదలయినవానినిగుట్టుటకు
ను-రక్షించుటకును పేరు.

భీతి-స్త్రీ। ఇది-వడకుటకును-భయమునకును పేరు.

ప్రీతి-స్త్రీ। ఇది ప్రేమకును- ప్రీతియనుయోగమునకు
ను-సంతోషమునకును పేరు.

క్షితి-స్త్రీ। ఇది-నాశమునకును- ఉనికిపట్టునకును-
భూమికిని పేరు.

హేతి-స్త్రీ। ఇది-జ్వాలకును - ఆయుధమునకును కి
రణములకును పేరు.

రీతి-స్త్రీ॥ ఇది- జారుటకును- యినుపచిట్టమునకును-
వైదర్భిమొదలగునరీతులకును పిత్తళికిని-మర్యాదకును-వ్య
వహారమునకును పేరు.

దితి-స్త్రీ॥ ఇది-ఖండించుటకును- దితిదేవికిని పేరు.

కృతి-స్త్రీ॥ ఇది-యత్నమునకును-వర్గయనుపేరుగల
గణితమునకును-అపిశబ్దమువలన ప్రబంధమునకును పేరు.

మతి-స్త్రీ। ఇది-యిచ్ఛకును-బుద్ధికిని పేరు.

స్థితి-స్త్రీ॥ ఇది-ఉనికికిని-మర్యాదకును పేరు.

సతి-స్త్రీ। ఇది-దాక్షాయణికిని-పతివ్రతకును పేరు.

త్రేతా-స్త్రీ॥ ఇది- గార్హపత్యాహవనీయ దక్షిణా
గ్నులకును-త్రేతాయుగమునకును పేరు.

వృంత-న॥ ఇది- స్త్రీలయొక్క చనుగొనలకును-పూ
వుయొక్కతొడిమెకును- చకారమువలనవాకుడుచెట్టునకు
ను పేరు.

జ్యోతిస్-న॥ ఇది-నక్షత్రమునకును- అగ్నికిని-కాం
(...) కును- ధనమున
కును-యాగమునకును-ఆత్మకును పేరు.

స్రోతోంబునిర్గమద్వారే
ప్రవాహేంద్రియయోర్జలే।
రేతస్తు సలిలే శుక్లే
స్వాంతం గహ్వర చిత్త
యోః॥౧౬౬॥
స్త్రియాం పీతిర్గతావగ్నేః
ప్రఘాయాం ఘోటకేతునా
పత్తిః పదాతౌ నా స్త్రీ తు గ
తి సేనాపి శేషయోః।
యతిభిక్షుః పుమాన్ స్త్రీ
తు నియమే శ్లోకవిశ్రమే।

అంతో స్త్రీ నిశ్చయే నాశే
స్వరూపే ప్రాగంతికేంతరే॥

వాస్తుర స్త్రీ గృహం సీమా
సురుంగా గృహభూః పురీ।
అనుక్తలింగే ష్వేతేషు వా
చ్యలింగత్వమామృతాత్॥

బ్రాహ్మ్యాది కాఅకారా
ద్యాః ప్రసూగౌరీచ మాత
రః స్త్రియాం మాతా మాప
కేనా
ధాతాధర్తరి నా విధా॥
శాస్తా చ శాసనే నా తు బుద్ధె
వస్తాతు వాపకే। పుమాన
యం స్యాత్పితరి
శీతా వలస శీతలా॥౧౬౧॥
శీతం క్లీ వె శైత్యే దునే శేలువే
తసయోః పుమాన్।
వృత్తిమన్నిరుజో రాష్ట్రం
ప్రవృత్తౌ గృహల్గునోః౧౬
౨। స్త్రియాముదంతే వార్తా
కే కృష్యాదౌ వర్తనేపి చ।
శ్వేతో వళక్షే క్లీ బే తురూ
ప్యే నాద్వీపవిశేషే॥

స్రోతస్-న॥ఇది జలధారికిని - ప్రవాహమునకును యింద్రియములకును-ఉదకమునకును పేరు.

రేతస్-న॥ఇది-ఉదకమునకును-రేతస్సునకును పేరు.

స్వాంత- న ॥ ఇది- గుహకును - చిత్తమునకును పేరు.

పీతి-ఇది॥ నడుపునకును-అగ్ని తేజస్సునకును పేరగు నపుడు॥ స్త్రీ। గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు॥ పు।

పత్తి-ఇది। గాలిబంటునకు పేరగునపుడు।పు॥ నడకకును-సేనాభేదమునకును పేరగునపుడు। స్త్రీ॥

యతి ఇది। సన్న్యాసికి పేరగునపుడు। పు। నియమమునకును-శ్లోకముయొక్క విశ్రమస్థానమునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

అంత-పు। ఇది - నిశ్చయమునకును- నాశమునకును-స్వరూపమునకును-ముందుభాగమునకును- సమీపమునకును-మధ్యమునకును పేరు.

వాస్తు-పు॥ఇది- గృహమునకును - ఎల్లకును - సురుంగమునకును-గృహభూమికిని-పట్టణమునకును పేరు.

ఇది మొదలు- ఆమృతాత్-ముందు చెప్పగల అశబ్దమువరకు-అనుక్తలింగేషు- లింగమును దెలియజెప్పని-ఏతేషు-ఈశబ్దములయందు-వాచ్యలింగత్వం- విశేష్యలింగము గలదనుట-

మాతృ-ఇది-బ్రాహ్మి మాహేశ్వరి- కౌమారి వైష్ణవి-వారాహి-యింద్రాణి-చాముండి-యనుసేదేవతలకిని-కారాదిషోడశాక్షరములకును కన్నతల్లికిని- గోవునకు పేరగునపుడు।స్త్రీ॥ కొలతగానికి పేరైనప్పుడు॥

ధాతృ-పు॥ఇది-ధరించువారికిని- బ్రహ్మకును పేరు.
శాస్తృ-పు॥ఇది-శిక్షకునికిని-బుద్ధదేవునకును పేరు.
వస్తృ-పు। ఇది-విత్తెడువానికిని-తండ్రికిని పేరు.

శీత-పు॥ఇది మంచునికిని-చల్లనయినదానికిని పేరు.
శీత- ఇది- చల్లదనమునకును పేరగునపుడు॥ న ॥ ప్రబ్బలి చెట్టునకును-ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరగునపుడు।పు॥

వార్త-ఇది-జవనముగలవానికిని రోగములేనివానికిని పేరై పుడు।న॥ఆరోగ్యమునకును- తుచ్ఛమునకును పేరైనపుడు। స్త్రీ॥ లోకవార్తకును- మునగచెట్టునకును-కృషి జీవనోపాయమునకును-జీవనమునకును పేరైనపుడు। స్త్రీ॥

శ్వేత-ఇది- తెలుపునకు పేరైనపుడు పు। వెండికి పేరైనపుడు।న। ద్వీపవిశేషమునకును-కాంతికిని పేరైనపుడు।పు।

కృతీకృతార్థవిదుషో
శ్శితిర్ధవళనీలయోః।
స్వామిపోషక యోర్భర్తా
వక్తా పండితవాగ్మినోః॥

కృతిన్-పు॥ఇది-కృతకృత్యునకును-విద్వాంసునకును పేరు.
శితి-త్రి॥ఇది- తెల్లదానికిని- నల్లనిదానికిని పేరు.
భర్తృ-పు॥ఇది-ప్రభువునకును- పోషకునికిని పేరు.
వక్తృ- పు॥ ఇది- పండితునకును-తానుబలుకనిశ్చయించునయర్థమునుజక్కగా నిర్వహించిపలుకువానికిని పేరు.

పూతంపవిత్రే వస్త్రాదికో
ధితే బహులీకృతే।
యుతౌ యుక్త పృథగ్భూతౌ
మతౌ సమ్మతపూజితౌ॥

పూత. త్రి॥ పరిశుద్ధమైనదానికిని- వస్త్రాదులచేతవడియగట్టబడినదానికిని- విస్తారముగా చేయబడినదానికిని పేరు
యుత-పు॥ ఇది- కూడినదానికి- వేఱైనదానికిని పేరు.
మత పు॥ఇది-యిష్టమైనదానికిని- పూజింపబడినదానికిని పేరు.

మితౌ జాతపరిచ్ఛిన్నౌ

మిత-పు॥ఇది- తెలియబడినదానికిని- కొలువబడినదానికిని పేరు.

పేతౌ నాగతకర్బురౌ।
యతౌ తుబద్ధనియతౌ।

ఏత-పు॥ఇది-వచ్చుటకును-చిత్రవర్ణమునకును పేరు.
యత-పు॥ ఇది- కట్టబడినదానికిని- నియమముతోగూడినదానికిని పేరు.

వక్రబంధురయోర్నతం॥
గతిహీన ప్రతిజ్ఞాతనిశ్చితో
ర్ధ్వజ్ఞు సుస్థితం।

నత-న॥ఇది-వక్రమైనదానికిని- వంగినదానికి పేరు.
స్థిత-న॥ఇది-గమనమైనదానికిని- ప్రతిజ్ఞ చేయబడినదానికిని-నిశ్చయింపబడినదానికిని- పొడుగుమోకాళ్లుగలదానికిని పేరు.

అవాప్తన్యాయ్యయోః ప్రాప్త

ప్రాప్త న॥ఇది- పొందబడినదానికిని-న్యాయముగలదానికిని పేరు.

మాప్తస్సాన్యత్సభ్య లబ్ధయోః॥ ౧౭౭॥

ఆప్త-పు॥ ఇది- సభాయోగ్యునకును- పొందబడినదానికిని పేరు.

గూఢ రక్షితయోర్గుప్తం

గుప్త-న॥ఇది-రహస్యమైనిదానికిని- రక్షింపబడినదానికిని పేరు.

లిప్తః భక్షితదిగ్ధయోః।

లిప్త-న॥ ఇది- భక్షింపబడినదానికిని- పూయబడినదానికిని పేరు.

స్థాపితే ప్రేరితే క్షిప్తమ్

క్షిప్త-న॥ఇది- ఉంపబడినిదానికిని- ప్రేరేపింపబడినదానికిని పేరు.

హితం ప్రహిత పథ్యయోః॥
శుక్తౌ పూత్యమ్లపరుషౌ

హిత-న॥ఇది-పంపించుటకును-పథ్యమునకును పేరు.
శుక్త-పు॥ ఇది- దుర్వాసనగలపులుసునకును- కఠినమయినదానికిని పేరు- దుర్వాసనగలపులుసనగాగుండయందుతేనె-బెల్లము- కలి- ఈ 3 నుంగలిపిధాన్యరాశియందు 3 రాత్రిళ్లు పెట్టినపులుసునకు పేరు.

మృతంస్యాద్యాంచితే పిచ।

మృత-న॥ఇది- యాచింపబడిన భైక్ష్యమునకును- ఆపేక్షమువలనమృతిబొందెననుటకును పేరు.

న్యాయ్యే పియుక్తం

యుక్తం-న॥ఇది- న్యాయమునతిక్రమింపనిదానికిని- ఆపేక్షమువలనకూడినదానికిని పేరు.

గ్రస్తంలుప్తవర్ణపదేపి చ॥

గ్రస్త-న॥ ఇది- అక్షరలోపమయినపదమునకును- అపిశబ్దమువలన గ్రసింపబడినదానికి పేరు.

ఇతంగతంజ్ఞానేపి

ఇత. గత-న॥ ఈ రెండును జ్ఞానమునకును- అపిశబ్దమువలన పొందుటకును పేరు.

ధుతంధూతంచకంపితే। త్యక్తే

ధుత. ధూత-న॥ ఈ రెండును- కదిలింపబడినదానికిని- విడువబడినదానికిని పేళ్ళు.

శ్రుతంక్లీబేశాస్త్రావధృతయోరపి।౧౮౦।

శ్రుత-న॥ ఇది- శాస్త్రమునకును-వినబడినదానికిని పేళ్ళు.

క్లీబే శాతంశితంచాపి సుఖే చనిశితేకృశే।

శాత-శిత-న॥ ఈ రెండును- సుఖమునకును- తీక్ష్ణమయినదానికిని- కృశించినదానికిని పేళ్లు.

శ్వేతేబంధే సితంశర్కరాయాంస్త్రీనాగుణేకవా।

సిత ఇది- తెలుపునకును బంధమునకును పేరయినపుడు న- చక్కెరకు పేరయినపుడు-స్త్రీ- తెలుపునకును- చక్కెరకును పేరగునపుడు-త్రి.

తతంవ్యాప్తేవిస్తృతేచవీణాదౌతునపుంసకమ్।

తత-న॥ ఇది- వ్యాపింపబడినదానికిని- విస్తరింపబడినదానికిని-వీణె మొదలగు వాద్యములకును పేరు.

క్లీబేకృతంయుగేపిస్యాత్ఫలపర్యాప్తయోరపి।౧౮౧।

కృత న॥ ఇది-కృతయుగమునకును-ఫలమునకును-నివారించుటకును పేరు.

ద్రుతంవిలీనావదీర్ణేవేగేవ్యేషుతునద్వయోః। శీఘ్రేశీఘ్రతౌచా

ద్రుత-న॥ ఇది- కరుగుటకును-కరిగినవస్తువులకును వేగమునకును-శీఘ్రమునకును-శీఘ్రగమనమునకును పేరు.

ధక్రాంతేతుభవేదృతమ్।౧౮౨॥ ఆలోంఛసత్యసలిలసుశీలేషుతుదద్వయోః॥

ఋత-న॥ ఇది- పొందింపబడినదానికిని- వడ్లలోని ధాన్యమును చేర్చుకొనుటకును-ఉంఛవృత్తికిని- సత్యమునకును-ఉదకమునకును సత్పుణ్యమునకును పేరు.

ప్లుతంత్రిమాత్రేస్యాశ్వగతౌతుస్యాన్నపుంసకమ్।

ప్లుత-న॥ ఇది త్రిమాత్రాకాలమునకును- గుర్రము నడవడి కాళ్లను ఎగురదలించుటకును పేరు.

మృతేనారకచత్వేప్రేతోభూతాంతరేతునా।

ప్రేత-పు॥ ఇది- చచ్చినదానికిని- నరకమునందుండు జంతువునకును పిశాచమునకును పేరు.

భూతంన్యాయ్యేసమేప్రాప్తేయథార్థానీతయోరపి। ౧౮౩॥ క్లీబేన్యాయంపిశాచాదౌఘూమ్యాదౌ।జంతుసత్యయోః।

భూత-న॥ ఇది- యోగ్యమయినదానికి పేరగునపుడు- న-సమానమైనదానికిని-పొందబడినదానికిని-యథార్థమునకును- గడిచినదానికిని పేరగునపుడు. త్రి- పిశాచాదులకును-పృథివ్యాదులైన భూతములకును- జంతుమాత్రమునకును సత్యమునకును పేరగునపుడు-న.

ఉత్పన్నభూతయోర్జాతంబృందజాత్యోస్తునద్వయోః।

జాత-ఇది-పుట్టినదానికి పేరగునపుడు-త్రి అయినదియనుటకును. గుంపునకును జాతికిని పేరగునపుడు-న.

సితంపీతేహరిద్రాభేగౌరవర్ణేతుపుంస్యయమ్।పీతాహరిద్రా

పీత-ఇది- ఆకుపచ్చకును-పసుపువన్నెకును పేరగునపుడు-న- తెల్లనికాంతికి పేరయినపుడు-పు- పసుపునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ.

పాతిస్తురక్షితేపతనేచనా॥

పాత-పు॥ ఇది-రక్షింపబడినదానికిని- పడుటకును పేరు.

శీతంశాంతే దుర్బలాశ్వేగ
జేచబలవర్జితే।

శీత-న-ఇది- శాంతమునకును- బలములేని గుఱ్ఱమునకును-ఆఱ్ఱియేనుగునకును పేరు.

సుత స్త్వభిషుతేపుత్రేస్యాం
సుతానాత్వాస్నజేనృపే॥

సుత-ఇది-యజ్ఞమునందు సోమలతలందిండినవానికి పేరయినప్పుడు-పు కొమారితెకు పేరగునప్పుడు. స్త్రీ- ఉ[illegible]నకును. రాజునకును పేరయినప్పుడు షు.

పిత్రోః ప్రసూతేకసూత
స్స్యాత్సుతాతక్ష్ణిసారథౌ
క్షత్రాద్విప్రాసుతే వ్యాసశి
ష్యేపారదవందినోః।

సూత-పు ఇది-తల్లిదండ్రుల కును కరుటకును- వడ్లవానికిని-సారథికిని-రాజువలన బ్రాహ్మణస్త్రీకిబుట్టినవానికిని.వ్యాసశిష్యునకును- పాదరసమునకును- భట్టువానికిని పేరు.

సుప్తైస్తంపశ్చి మాద్రౌతు
పుంసి

అస్త-ఇది-నిదురబోయినవానికి పేరయినప్పుడు-న-పశ్చిమాద్రికి పేరయినప్పుడు-పు.

శస్తంతునిద్రుకే। క్లీబంక్షేమే

శస్త-న।ఇది-ప్రసిద్ధమునకును క్షేమమునకును పేరు.

భక్తంస్యాత్సతత్వారేన్నే
మునద్వయోః।౧౯౦॥

భక్త-న।ఇది-సేవకుడు-అన్నమునకును పేరు.

వృత్తంస్యాద్వర్తులాతీత
దృఢేషుత్రిషునద్వయోః।
స్వరూపేచరితేపద్యే జవనే
వర్తనేపిచ।౧౯౧।

వృత్త-ఇది వట్రువయినదానికిని- గడచినదానికిని- బటువయినదానికిని పేరయినపుడు. త్రి- స్వరూపమునకును చారిత్రమునకును-పద్యమునకును- వేగమునకును- జీవనోపాయమునకును పేరయినపుడు-న.

ఉక్తంప్రోక్తేనద్వయోస్తు
ఛందోభేదేపిభాషణే।

ఉక్త-న।ఇద-చెప్పబడినదానికిని మొదటిచందస్సునకును-మాటకును పేరు.

వ్యక్తంస్పష్టేనాతు బుధే

వ్యక్త ఇది-స్పష్టమైనదానికిని పేరగునపుడు-న- పండితునకు పేరయినపుడు-పు.

తిక్తస్తురసభేదవాక్।౧౯౨

తిక్త-ఇది-చేదుగలదానికిపేరయినపుడు-పు- కటికరోహిణికిపేరయినపుడు- స్త్రీ-సుగంధమునకును- రుచికిని పేరగునపుడు పు.

తిక్తాస్త్రీకటురోహిణ్యాంసు
గంధరసయోస్తు నా।

రక్తానురక్తేనీల్యాది రంజి
తేలోహితేపిన।౧౯౩। నక్లీ
బనాకుంకుమాస్కృక్తా [illegible]
షుస్వేనద్వయోః।

రక్త-ఇది- ప్రేమగలవానికిని- నీలిమొదలయినచాయచేయబడినదానికిని. ఎఱుపుగలదానికిని- ఎఱుపునకును పేరయినపుడు-త్రి-కుంకుమకును-నెత్తురునకును- రాగికిని పేరయినపుడు-న.

ముక్తోమోక్షేముక్తస్స్యాత్ప్ర
త్యాముక్తాఫలేస్త్రియాం।
కాంతంహారాస్త్రీకుయో
షిత్ప్రియంగా పుపలేపనా।

ముక్త ఇది విడువబడినవానికిని అపిశబ్దమువలనముక్తునకును పేరైనపుడు పు ముక్తికిని- ముత్యమునకును పేరైనపుడు-స్త్రీ.

కాంత ఇది-అందమైనదానికి పేరైనపుడు-న స్త్రీకి పేరైనపుడు స్త్రీ. [illegible] కును- ముండంటురాతికిని అపిశబ్దమువలన [illegible] కును పేరయినపుడు-పు.

క్లీబేరతంగుహ్యరతయోః
క్లీబమాజ్యంబునోఘృ
తమ్। ౧౯౪।

రత-న।ఇద-రహస్యమునకును-రతకిని పేరు.

ఘృత-న।ఇద- నేతికిని-నీళ్ల కును పేరు.

పూతాదీనాం ప్రయోగ [illegible] ం- పూతశబ్దము

నిష్ఠా చేత్కర్తృకర్మణోః। భా
వే చేత్క్లీబ మత్ర సర్వతం
త్రేష్వయం విధిః॥ ౨౮౭॥

మొదలయినవానికిని-కర్తృకర్మణోః- కర్త్రర్థకకర్మార్థకములయందు-నిష్ఠాచేత్- క్తప్రత్యయమువచ్చె నేని-త్రిలింగత్వం- మూడులింగములుగలుగుట-భవేత్- అగును- భావేచేత్-భావార్థమున క్తప్రత్యయము వచ్చెనేని- క్లీబమేవ- నపుంసకమే. సర్వతంత్రేషు - సకలసిద్ధాంతములయందును-అయమ్-యితి-విధిః విధానము- ఇది-అని- జ్ఞేయమ్-ఎఱుంగదగినది.

ఇతి తాంతాః.

—✻ తాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻—

అర్థః ప్రకారే విషయే న్యాస
కోశప్రయోజనే। అభిధేయే
ధనే శాస్త్రే వస్తు హేతు నివృ
త్తిషు॥ ౨౮౮॥
గజపృష్ఠాస్తీర్ణ చిత్రద్రవ్యే
వేగ్యాంకు వకుథః।
రథో దేహేఽపి

అర్థ-పు॥ ఇది-భేదమునకును-వృత్త్యాదులకును-న్యాసహారమునకును-ప్రయోజనమునకును- వాచ్యార్థమునకును-ధనమునకును-శాస్త్రమునకును- వస్తువునకును-హేతువునకును నివర్తించుటకును పేరు.

కుథ-పు॥ ఇది- ఏనుగుమీఁదవేయు చిత్రకంబళికిని-వెదురునకును-దర్భకును పేరు.

రథ-పు॥ ఇది- దేహమునకును- అపిశబ్దమువలనవనోరథమునకును-రథమునకును-వాహనమునకును పేరు.

సార్థస్తు వణిక్సంఘే చ
సంహతౌ॥ ౨౮౯॥
మంథో సక్తు వచుస్థానౌ
గ్రంథిః పర్వగదాంతరే।
గ్రంథో ధనే వాక్యసందర్భే
ఽప్యాంశే వర్ణసంహతౌ।
ఆస్థా ప్రతిజ్ఞా తాత్పర్య గో
ష్ఠీయత్నేష్వాలంభనే।
సంస్థా స్థితౌ వ్యవస్థాయాం
సమాప్త్యాకార మృత్యుషు॥
వీథీ వర్త్మని పఙ్క్తౌ చ గృ
హాంగే రూపకాంతరే।
నవనీతే జలే ఘాథ
మన్నం తోయేఽప్యంధసీ॥
జలావతారే గురుయో
న్యుపాయ శాస్త్రాధ్వరే మఖో
మునిజుష్టతోయే। మంత్రా
ద్యష్టాదశే పుణ్యభూమౌ
పాత్రం జలం స్త్రీకుసుమం చ తీర
ర్థం॥ ౨౯౦॥

సార్థ- పు॥ ఇది- వర్తకులసమూహమునకును-గుంపునకును పేరు.

మంథ-పు॥ ఇది-పిండికిని-పక్వమునకును పేరు.

గ్రంథి-పు॥ ఇది-గణుపునకును-రోగభేదమునకును పేరు.

గ్రంథ-పు॥ ఇది-ధనమునకును- శబ్దములగూర్చిన ప్రబంధమునకును ముప్పదిరెండు అక్షరములసముదాయమునకును పేరు.

ఆస్థా-స్త్రీ॥ ఇది-ప్రతిజ్ఞకును-తాత్పర్యమునకును-కొలువుకూటమునకును-యత్నమునకును-అనుభవించుటకును పేరు.

సంస్థా-స్త్రీ॥ ఇది- స్థితికిని- మర్యాదకును-సమాప్తికిని-స్వరూపమునకును మృతికిని పేరు.

వీథీ-స్త్రీ॥ ఇది మార్గమునకును- పఙ్క్తికిని- గృహావయవమునకును-నాటకభేదమునకును పేరు.

ఘాథ-న॥ ఇది-వెన్నకును-ఉదకమునకును పేరు.

అంధస్-న॥ ఇది-అన్నమునకును-ఉదకమునకును పేరు.

తీర్థ-న॥ ఇది-రేవునకును-గురువునకును-యోనికిని-ఉపాయమునకును శాస్త్రమునకును- యజ్ఞమునకును-మహర్షులుస్నానము చేయు జలాశయమునకును-రాజుయొక్క భృత్యులలో నష్టాదశస్థానములు మొదలగు స్థానములకును- పుణ్యస్థలమునకును పాత్రమునకును-ఉదకమునకును-స్త్రీరజస్సునకును పేరు.

పృథుస్స్యాన్నృపే స్త్రీతుకృష్ణ
జీరకేపృథులేత్రిషు।

కటేస్త్రీ గర్భమోకస్య
ఘూర్ణానాం యాంప్రోథ ను
స్త్రీయామ్।
సిక్థో నక్తపుంగా కేనాను
ధూచ్ఛిష్టే తుక స్త్రీయామ్।
నీలీసూత్రే ఽలయో న్తస్త్రా
తుత్థ హ్నాదంజనే పుమాన్।
నాథస్త్రీషు ప్రభా వింద్రే

ప్రస్థో స్త్రీ సానుమానయోః
యానశేషసకేత్యర్థీ
దుస్థా త్రిష్వజ్ఞ దుర్గతౌ।

ఇతి థాంతాః.

శబ్దోఽక్షరయశో గీత వ్యో
మవాక్యధ్వనిష్వపి
అబ్దస్సంవత్సరే మేఘే

క్షోదో రజసి పేషణే।
ఛందాభి ప్రాయయోశ్ఛంద
స్నాపశ్లక్ష్ణే గరుత్మ్యపః।
గజదానేంగ సర్వ హర్షణే
త్తోమృగమదాపదాః। ౨౦౭
వేదశ్ఛందసియజ్ఞాంగే
రదో దంతేవిలేఖనే।
భేదస్స్యాద్విపజాపే చవి
దారణవిశేషయోః। ౨౦౮
శాదః పంకే బాలతృణే
స్వేదస్స్వేదనఘర్మయోః।
పాదో బుధ్నే తురీయాంశే
శైలప్రత్యంతపర్వతే। ౨౦౯
చరణే కిరణే నాథ
శ్లేదోర శశాంకయోః।
కందో వృక్షాదిమూలేచ
సూరణే జలదయోరపి।

పృథు ఇది-ఒకరాజునకు పేరగునపుడు-పు. నల్లజీలకఱ్ఱకు పేరగునపుడు-స్త్రీ. విస్తారమయినదానికి పేరయినపుడు-త్రి.

ప్రోథ-పు। ఇది-పిఱుదునకును. స్త్రీకిని-గర్భమునకును-గుఱ్ఱముయొక్క ముక్కునకును పేరు.

సిక్థ-ఇది-మెతుకునకు పేరగునపుడు-పు. మైనమునకు పేరగునపుడు-న.

తుత్థ-ఇది నీలిచెట్టునకును-స్వల్పభూమికిని పేరగునపుడు-స్త్రీ. రసాంజనమునకు పేరగునపుడు-పు.

నాథ-ఇది-ప్రభువునకు పేరగునపుడు-త్రి. ఇంద్రునకు పేరగునపుడు-పు.

ప్రస్థ-పు-ఇది-కొండచరికిని- కుంచమునకును పేరు.
అర్థి-త్రి-ఇది-యాచకునకును-ధనికునకును పేరు.
దుస్థ-త్రి। ఇది-మూఢునకును-కష్టమును బొందినవానికిని పేరు.

—✻ థాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻—

శబ్ద-పు। ఇది- అక్షరమునకును-కీర్తికిని- గానమునకును ఆకాశమునకును-వాక్యమునకును-ధ్వనికిని పేరు.
అబ్ద-పు। ఇది-సంవత్సరమునకును- మేఘమునకును పేరు.
క్షోద-పు। ఇది-ధూళికిని-నూరుటకును పేరు.
ఛంద-పు। ఇది-ఇచ్ఛకిని-అభిప్రాయమునకును పేరు.
ఛద-పు। ఇది-ఆకునకును ఱెక్కకును పేరు.
మద-పు। ఇది-ఏనుగుమదమునకును-గర్వమునకును-సంతోషమునకును రేతస్సునకును-కస్తూరికిని పేరు.
వేద-పు। ఇది-వేదమునకును-అత్తిచెట్టునకును పేరు.
రద-పు। ఇది-దంతమునకును-గీఱుటకును పేరు.
భేద-పు। ఇది-భేదోపాయమునకును-పగల్చుటకును విశేషజ్ఞానమునకును పేరు.
శాద-పు। ఇది-బురదకును- లేతకసవునకును పేరు.
స్వేద-పు। ఇది-చెమటపట్టుటకును-చెమటకును పేరు.
పాద-పు। ఇది-చెట్టుమొదలకును-నాలవభాగమునకును-కొండసమీపముననున్న తప్పకును-పాదమునకును-కిరణమునకును పేరు.
శ్లేద-పు। ఇది రుచికిని-చంద్రునకును పేరు.
కంద-పు। ఇది-వృక్షాదులయొక్క వేరునకును- కందగడ్డకును- మేఘమునకును పేరు.

స్కందో గుహే నదీకూలే

స్కంద-పు॥ ఇది-కుమారస్వామికిని- నదియొక్క గట్టునకును పేరు.

సాదిస్స్యాద్రోహసూతయోః।

సాదిన్-పు॥ ఇది- గుఱ్ఱపురౌతునకును- సారథికిని పేరు.

పాదుకోపానహౌః పాదూ

పాదూ-స్త్రీ॥ ఇది- చెప్పునకును- పావుకోళ్ళకును పేరు.

ఛర్దిర్వమనరేతసోః॥

ఛర్ది-స్త్రీ॥ ఇది- కక్కుటకును- రేతస్సునకును పేరు.

పాదభూషా శృంఖలయో రదుస్త్రియ

అదు-స్త్రీ॥ ఇది-అందె మొదలయిన పాదాభరణములకును- ఏనుగుల గట్టుగొలుసునకును పేరు.

అమీస్త్రియః।

అమీ- ఈ పాదూ- ఛర్ది- అదుశబ్దములు 3ను స్త్రియః- స్త్రీలింగములుగలవి.

పదవ్యాజాంఘ్రి తచ్చిహ్నస్థానత్రాణాంకులత్సు స॥ ౭౧-౨ వ్యవసాయే సుప్తిఙ్ఘోషాయకే వస్తువాక్యయోః।

పద-న॥ ఇది- స్వార్థము యొకదానిని ఉద్దేశించిన ఆ యొకదాని చేయుటకును- పాదమునకును- అడుగుజాడకును- స్థానమునకును- రక్షించుటకును- కరణమునకును- ఆడియాలమునకును- ఉద్యోగమునకును సుబంత తిజంత సమూహమునకును- బాణమునకును- వస్తువునకును- వాక్యమునకును పేరు.

ఛందాంసి త్రిష్టుబాదీని శ్రుతీచ్ఛామనయోరపి॥ ౭౧.౩॥

ఛందస్-న॥ ఇది- త్రిష్టుప్పు మొదలగు ఛందస్సులకును- వేదమునకును- యిచ్ఛకును- ఊరడించుటకును పేరు.

నదస్సముద్రే నినదే సరిజ్జ్ఞేద

నద-పు॥ ఇది- సముద్రమునకును- ధ్వనికిని- పడమరగా పారు నదికిని పేరు.

నదీసరిత్।

నదీ-స్త్రీ॥ ఇది నదికి పేరు.

గదో రోగహరిభ్రాత్రో ర్గదాస్యాదాయుధాంతరే॥

గద- ఇది- రోగమునకును- శ్రీకృష్ణునితమ్మునికిని పేరైనపుడు॥ పు॥ ఆయుధవిశేషమునకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

కుందం మాఘ్యే చ కుందో నానిధిభేదమురద్విషోః।

కుంద- ఇది- మొల్లపూవునకు పేరగునపుడు॥ న॥ నిధికిని- విష్ణువునకును పేరగునపుడు పు॥

మందః పుంసి రవేస్సూనౌ గజభేదేత్వయం త్రిషు॥ ఖలమూర్ఖ జడస్వైర స్వల్పనిర్భాగ్యరోగిషు।

మంద- ఇది- శనైశ్చరునకు పేరైనపుడు॥ పు॥ మందజాతియేనుగునకును- కొండెగానికిని- మూర్ఖునకును- వివేకహీనునకును- స్వేచ్ఛకును- కొంచెమునకును- నిర్భాగ్యునకును- రోగికిని పేరయినపుడు॥ త్రి॥

మృదుస్సుష్ఠ్వపి

మృదు- త్రి॥ ఇది- వాడిలేనిదానికిని- అపిశబ్దమువలన మెత్తనిదానికిని పేరు.

మధురం మృష్టస్వాద్వోస్స్వాద్వపి పాత్రిషు॥ ౭౧-౪॥

స్వాదు- త్రి॥ ఇది- మధురమయినదానికిని- రుచిగలదానికిని పేరు.

ఈ మృదు స్వాదుశబ్దములు రెండును త్రిలింగములుగలవి.

ఇతి ధాంతాః.

—※ ఇతి ధాంత పదవర్గము ముగిసెను. ※—

బుధస్సూరౌ సురే సౌమ్యే

బుధ-పు-ఇది- పండితునకును- దేవతకును- బుధునకును పేరు.

వేధా విష్ణౌ విధాతరి।

వేధస్- పు॥ ఇది- విష్ణువునకును బ్రహ్మకును పేరు.

విధుస్స్యాదాకాశే కాలే విష్ణౌ
వాతేఽగ్నిరక్షసోః ॥ ౧౦౭॥

విధు-పు॥ ఇది- చంద్రునకును- కాలమునకును- విష్ణువునకును- వాయువునకును- అగ్నికిని- రాక్షసునికిని పేరు.

విధిస్త్వవధానే నియతౌ కాలే ...వే

విధి-పు॥ ఇది- చేయుటకును- దైవమునకును- కాలమునకును- బ్రహ్మకును- ఆపిశబ్దమువలన ప్రకాశమునకును- విధాయకవాక్యమునకును పేరు.

స్యాధిరధిష్ఠానే చిత్తరుజః
ఖేన్యాసనే బంధనేపి చ ॥ ౧౦౮॥
అధి

అధి-పు॥ ఇది- ఒకదానికి నాధారమైనదానికిని- మనోవ్యాధికిని- వ్యసనమునకును- బంధనమునకును పేరు.

ర్బోధిస్సమాధౌ చ కుక్కు-
టాశ్వత్థబుద్ధిషు।

బోధి- ఇది- సమాధికిని - కోడికిని- రాగిచెట్టునకును- బుద్ధికిని పేరు.

అబ్ధిస్సరస్సంతౌ.

అబ్ధి పు॥ ఇది- కొలనికిని- సముద్రమునకును పేరు.

బంధుర్బంధూక బాంధవౌ।

బంధు పు॥ ఇది- మంకెనచెట్టునకును- బంధువునకును పేరు.

గంధోగంధక సంబంధా
మోదలేశస్మయేషు చ।

గంధ-పు॥ ఇది- గంధకమునకును- సంబంధమునకును- పరిమళమునకును- లేశమునకును- గర్వమునకును పేరు.

స్కంధో దేహ విభాగేంసే
ప్రకాండే సంహతౌ నృపే॥

స్కంధ-పు॥ ఇది- బౌద్ధశాస్త్రమున జెప్పినరూపవేదనావిజ్ఞానసంజ్ఞాసంస్కారములను పంచస్కంధములకును- మూపునకును- వేళ్ళు మొదలుకొని కొమ్మలవరకుగల చెట్టుయొక్క మధ్యభాగమునకును- గుంపునకును- రాజునకును పే

విధావిధానేహ స్త్యన్నే
ప్రకారే వేతనేపి చ।

విధా-స్త్రీ॥ ఇది- చేయుటకును- గజాన్నమునకును ప్రకారమునకును- కూలికిని పేరు.

సుధామృతం లేపభేదే స్నూ
ర్వాసర్పాశనస్నుహీ।

సుధా-స్త్రీ॥ ఇది- అమృతమునకును- సున్నపుపూతకును- చాగకును- సర్పాశనమునకును- జెముడుచెట్టునకును పేరు.

వధూర్నవోఢా స్నుషయో
ర్భార్యా స్త్రీ శారిబాసు చ।

వధూ-స్త్రీ॥ ఇది- నూతనముగ వివాహము చేయబడిన పెండ్లికూతునకును కోడలికిని- భార్యకును- స్త్రీకిని- సుగంధపాలతీగకును పేరు.

గోధా తలే నిహాకాయాం

గోధా-స్త్రీ॥ ఇది- వింటినారి దెబ్బ తగలకుండుటకై చేతగట్టుకొను తోలునకును- నీరుడుమునకును పేరు.

వృద్ధిర్మోద సుఖర్ద్ధిషు॥

ఋద్ధి-స్త్రీ॥ ఇది- సంతోషమునకును- సుఖమునకును- వృద్ధికిని పేరు.

సంధా వర్యౌ ప్రతిజ్ఞాయాం

సంధా-స్త్రీ॥ ఇది- మర్యాదకును- ప్రతిజ్ఞకును పేరు.

శ్రద్ధాత్వాస్తిక్య కాంక్షయోః।

శ్రద్ధా-స్త్రీ॥ ఇది- కలదనునమ్మకమునకును- ఇచ్ఛకును పేరు.

ఆలస్య నిద్రయోర్మిద్ధం
ఖండేర్ధోర్థం సమాంశే కే॥

మిద్ధ-న॥ ఇది- ఆలస్యమునకును- నిద్రకును పేరు.

అర్ధ- ఇది- ఖండమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ సమాంశమునకు పేరగునపుడు॥ న॥

చైత్రవసంతమధ్వు మహాద
... మధుః ...

మధు- ఇది- చైత్రమాసమునకును- వసంతఋతువునకును- ... పునకును- రాక్షసునకును పేరైనపుడు॥ పు॥ ...

క్లీ షత్వంబు నిమగ్నేమకరం
జేష్ఠాగ్ర మద్యయో స్త్రః స్త్రీ
రాధాకర్ణ ప్రేయసమాంతా
విశాఖాగోపికాసుచ। నాన్యై
శాఖే

ఫధా దాస్యాద్వానాదః
ఖనిషేధయోః ౨౨౫।

సిద్ధః ప్రమాణే దేవయో
నౌ సత్యనిష్పన్న యోః స్త్రీ
షు।

దిగ్ధోవిషాక్తబాణేనా త్రి
షు స్త్రప్రబుద్ధయోః ౨౨౬
త్రిషు స్యాద్బుధే బుద్ధ విద్వత్సుగతయోః ప్రమాణే।

శ్రద్ధావతి త్రిషు శ్రాద్ధః పి
తృకృత్యేతునప్యయోః।
సాధుస్త్రిషూ చితదారా
సభ్యే వార్ధుషికేపినా।
విసేత్రంధ స్త్రిషుధ్వాం
తేకీబ
సింధుస్తువారిదౌ। ౨౨౮॥
వేశేన దేగజమదే నానద్యాం
తుస్త్రీ యామపయమ్।

దుగ్ధంనపుంసకంక్షీరే శే
ద్యలింగంప్రపూరితే। ౨౨౯॥
లుబ్ధోనా మృగయాగృ
ద్నౌత్రిలింగస్సాస్య
దథత్రిషు। ముగ్ధస్స్యా త్ప్రే
సనేమూఢే
శిద్ధస్సాడి తనుత్రయోః॥
సమృద్ధౌ స్తనిరేవృద్ధ
శుద్ధః కేవలపూతయోః।
ఇదిధాంతాః।
జనస్సమూహాలోకేపి

నకును- పాలునకును- పూచేసెకును- ఖాళీ రసనులేసెకు
ను- ఇప్పపువ్వులకల్లునకును పేరగునపుడు। స్త్రీ॥

రాధా- ఇది- కర్ణునితల్లికిని- విశాఖా నక్షత్రమునకు
ను- రాధయనుగోపికకును పేరైనపుడు। స్త్రీ। వైశాఖమాసము
నకు పేరైనప్పుడు। పు।

బాధః స్త్రీ॥ ఇది- దుఃఖమునకును- నిషేధమునకును
పేరు।

సిద్ధ- ఇది- దేవయోనివిశేషమయిన సిద్ధునికి పేరై
పుడు। పు। సత్యమయినదానికిని- పాకాదులచేత నాయత్త
మయినయన్నమునకును పేరైనపుడు। త్రి।

దిగ్ధ- ఇది- విషముచే పూయబడినబాణమునకు పేరై
నపుడు। పు। లేపనముచేయబడినదానికిని- వికసించినదానికిని
పేరైనపుడు। త్రి।

బుద్ధ ఇది- మేలుకొన్నవానికి పేరైనపుడు। త్రి। విద్వాం
సునకును- బుద్ధదేవునకును పేరైనపుడు పు।

శ్రాద్ధ- ఇది- శ్రద్ధగలవానికి పేరైనపుడు। త్రి। పితృకా
ర్యమునకు పేరైనపుడు న।

సాధు- ఇది- యోగ్యమయినదానికిని సుందరమై
నదానికిని పేరైనపుడు। త్రి। సభాయోగ్యునకును- వడివల్ల
జీవించువానికిని పేరైనపుడు। పు।

అంధ- ఇది గుడ్డివానికి పేరైనపుడు। త్రి। అంధకా
రమునకు పేరైనపుడు। న।

సింధు ఇది- సముద్రమునకును- సింధుదేశమునకు
ను- పడమరగా ప్రవహించుపురుషనదమునకును- ఏనుగుమ
దమునకును పేరైనపుడు పు। నదికి పేరైనపుడు। స్త్రీ।

దుగ్ధ ఇది- పాలుకు పేరైనపుడు। న। నిండింపబడిన
దానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

లుబ్ధ- ఇది- వేటగానికి పేరైనపుడు। పు। ఆశగలవా
నికి పేరైనపుడు। త్రి।

ముగ్ధ- త్రి॥ ఇది- సాధునకును- క్రొత్తదానికిని-
మూఢునకును పేరు.

విద్ధ- పు॥ ఇది- కొట్టువడినవానికిని- త్రోయంబడినవానికిని పే॥

వృద్ధ- పు ఇది- సమృద్ధికిని- ముదిసినదానికిని పేరు.

శుద్ధ- పు ఇది- ఒంటిగానికిని- పరిశుద్ధునకును పేరు.

—✻ ధాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻—

జన పు। ఇది- సమూహమునకును- లోకవిశేషమునకు
ను- జనమునకును పేరు (జనోలోకేలోకభేదే) యని పాఠాంత
రముంగలదు.

జినావర్హత్తథాగతౌ।
జిన-పు॥ఇది- పూజ్యునకును- బుద్ధదేవునకును పేరు.

ఘృణౌ భానుశశాంకాదౌ
ఘృణి_పు॥ఇది- సూర్యునకును-చంద్రునకును పేరు.

భానూ కిరణ భాస్వతౌ
భాను-పు॥ఇది- కిరణమునకును-సూర్యునకును పేరు.

వహ్నిరక్ష్ణి హయే గ్నౌ చ
వహ్ని-పు॥ఇది కంటికిని-గుర్రమునకును అగ్నికిని పేరు.

మునిర్బుద్ధ ద్రుమర్షిషు
ముని- పు॥ఇది-బుద్ధదేవునకును- వృక్షవిశేషమునకు సుమునికిని పేరు.

బుధ్నశ్శిఫాయాం మూలేచ
బుధ్న-పు. ఇది- చెట్టుమొదలుకొని తుదవరకుబోయినతీగెకును (అనగా నూడ) చెట్టుమొదటికిని పేరు.

సూనుః పుత్రేనుజేరవౌ
సూను_పు॥ఇది-కుమారునకును- తమ్మునకును- సూర్యునకును పేరు.

నీనో మృగాంతరే తంతౌ
వ్రీహిభేదే శుకాంతరే।
నీన పు ఇది-మృగవిశేషమునకును- దారమునకును- ధాన్యభేదమునకును- చిలుకలలోనొక భేదమునకును పేరు.

స్వప్నస్సుప్తస్య ధీర్నిద్రా
స్వప్న-పు॥ఇది నిద్రపోయినవానిబుద్ధికిని-నిద్రకును పేరు.

మీనో రాశ్యంతరేపిచ।
మీన-పు॥ఇది-మీనరాశికిని- అపిశబ్దమువలన మత్స్యమునకును పేరు.

ధానా భ్రష్టయవే వృక్షబీ
జేస్యాద్ధాన్యకేపిచ। ౨౩౪॥
ధానా. స్త్రీ॥ఇది-బారుగులకును- వృక్షబీజమునకును- ధాన్యమునకును పేరు.

పరస్త్రీభార్యయోర్జాని
ర్జనిర్జన్మజనిస్స్నుషా।
జాని స్త్రీ॥ఇది- పరస్త్రీకిని- భార్యకును పేరు.
జని-ఇది- పుట్టుకకు పేరయినపుడు॥పు॥ కోడలికి పేరయినపుడు।స్త్రీ॥

జ్యోత్స్నీ పటోలికాసాచ
రాత్రిశ్చంద్రిక యాన్వితా॥
జ్యోత్స్నీ స్త్రీ॥ఇది-పొట్లతీగెకును-వెన్నలతోగూడిన రాత్రికిని పేరు.

జ్యోత్స్నాస చంద్రనక్షత్ర
రాత్రౌ చంద్రాతపేపిచ।
జ్యోత్స్నా-స్త్రీ॥ ఇది-చంద్రనక్షత్రములతోగూడిన రాత్రికిని- వెన్నెలకును పేరు.

రత్నంమణౌ చ శ్రేష్ఠేచ
రత్న-న॥ ఇది-మణికిని-శ్రేష్ఠునకును పేరు.

వనం కాననసీరయోః।
వన-న॥ఇది-అడవికిని- ఉదకమునకును పేరు.

గతివాహనయోర్యానం
యాన-న. ఇది- పోవుటకును-వాహనమునకును పేరు

పానం పీతౌ చ రక్షణే।
పాన-న। ఇది-త్రాగుటకును. రక్షించుటకును పేరు-

దానం గజమదే త్యాగే శు
ద్ధిఖండనయోరపి। ౨౩౭।
దాన న॥ఇది- ఏనుగుమదమునకును- త్యాగమునకును- పరిశుద్ధికిని-ఖండించుటకును పేరు.

అవకాశే స్థితౌ స్థానం
స్థాన న॥ఇది- తావునకును-ఉనికికిని పేరు.

స్థానేస్యాద్యుక్తమవ్యయం
స్థానే-అ॥ఇది-యుక్తమనుటకు పేరు.

చిహ్నం పుంశేఫతాకాయాం
చిహ్న- న॥ ఇది- గురుతునకును- టెక్కెమునకును పేరు.

ద్యుమ్నం విత్తే పరాక్రమే॥
ద్యుమ్న-న॥ఇది- ధనమునకును- పరాక్రమమునకు పేరు.

స్నానీయ సేకయోస్స్నానం
స్నాన-న॥ ఇది- స్నానయోగ్యవస్తువునకును- స్నానమునకును పేరు.

ఏనస్సాన్య స్నంతుకిల్బిషే।
ఇనో ఘూపేరవాపుంసి ధనిక
స్వామినో స్త్రిషు॥

ఏనస్-న॥ ఇది ఆపరాధమునకును-పాపమునకును పేరు॥
ఇన-ఇది- రాజునకును- సూర్యునకును పేరయినపుడు॥ పు॥ ధనికునకును-ప్రోపకునకు పేరయినపుడు॥ త్రి॥

యోనిర్ద్వయో ర్భగేస్థా
నేకారణా కారయోరపి।

యోని-స్త్రీ॥ ఇది- భగమునకును- స్థానమునకును- కారణమునకును-ఆకారమునకును పేరు॥

తను స్త్వక్కాయయోః
స్త్రీస్యా ద్విరళస్వల్పయో
స్త్రిషు।౨౪౦॥

తను-ఇది-చర్మమునకును- శరీరమునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ విరళమగుటకును- స్వల్పమునకును పేరగునపుడు॥ త్రి॥

కఠినాధికసాంద్రేషు వా
ద్యమ స్యసుస్వృత్తయోః। ము
స్తాముద్గరమూర్తేషు త్రిషు
మేఘే ప్రమాణే ఘనః।

ఘన ఇది- కఠినమయినదానికిని- అధికమయినదానికిని-దట్టమయినదానికిని- కాంస్య తాళమధ్యభాగమునకును- నృత్తమునకును-తుంగముస్తెకును-లోహపుగుదియకును కాఠిన్యమునకును పేరైనపుడు॥ త్రి॥ మేఘమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥

హానం శుష్కే శుష్కఫలే
వనసంబంధిని ద్విషు। క్లీ చేత్వ
యసురంగాయాం సౌరభే
సేవనేగతౌ।౨౪౧॥

వాన- ఇది- ఎండినదానికిని- ఎండిన ఫలమునకును పేరగునపుడు॥ న॥ వనసంబంధియైనదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ సుగంగమునకును- పరిమళమునకును- కుట్టుటకును- పోవుటకును పేరగునపుడు॥ న॥

మానస్త్రీణాం కోపభే
దేగర్వేచిత్తోన్నతావపి। మా
నం ప్రమాణే ప్రస్థాదౌ

మాన- ఇది- స్త్రీలయొక్క కోపవిశేషమునకును-గర్వమునకును- నేనతిశయుండను చిత్తౌన్నత్యమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ ప్రమాణమునకును- మంత మొదలగుకొలుచు సాధనములకును పేరగునపుడు॥ న॥

భక్తేన్నం భక్షితే త్రిషు॥

అన్న- ఇది- అన్నమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ భక్షింపబడినదానికి పేరైనపుడు॥ త్రి॥

నగ్నోవం దిక్షపణయోర
యం వివసనే త్రిషు।

నగ్న-ఇది-కనివానికిని-క్షపణకుండను జైనమతోద్ధారకునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ వస్త్రహీనునకు పేరగునపుడు॥ త్రి॥

సూనం శూన్యే త్రిషు క్లీబే పు
ష్పే సూనాతు మేఖలా॥ ర
శ్మౌ సద్యాం వధస్థా నేరస
నాధస్త్న లేపిసా।

సూన- ఇది- శూన్యమయినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ పుష్పమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ మొలనూలునకును- కిరణమునకును- నదికిని-చంపునట్టిస్థలమునకును-నాలుకయడుగుననున్న కొండనాలుకకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

స్యాచ్ఛన్నం రహసి క్లీబే
ఛాదితేతు త్రిలింగకం। ౨౪౨

ఛన్న- ఇది- రహస్యమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ కప్పబడినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

సన్నమల్పే విశీర్ణారా

సన్న-న- ఇది- అల్పమునకును- జీర్ణమగుటకును పేరు॥

పిన్నం లబ్ధేవిచారితే।

విన్న-న॥ ఇది- పొందబడినదానికిని- విచారింపబడినదానికిని పేరు॥

అన్యర్థాంతితమిశ్రేషు భిన్న

భిన్న-న-ఇది- వేరైనదానికిని-ధరింపబడినదానికిని- కూడినదానికిని పేరు॥

మేతే త్రయస్త్రిషు॥ ౨౮౬॥

ఏతే- ఈ-నన్న-నిన్న-ఖిన్న-శబ్దములు-త్రయః- మూడును త్రిషు- త్రిలింగములయందును వర్తించును.

ఇతి నాంతాః.

—✽ నాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✽—

రోపో బాణేరోపణేచ

రోప- పు। ఇది-బాణమునకును- ఎక్కు-పెట్టుటకును పేరు.

లేపో భోజన గర్వయోః।
దర్పో హంకారకస్తూర్యో
బాష్పో నేత్రజలోష్మణోః॥
సూపో వ్యంజనభేదేపి
పకారే వసూదవత్।

లేప పు॥ ఇది- భోజనమునకును- గర్వమునకును పేరు.
దర్ప-పు॥ఇది- అహంకారమునకును- కస్తూరికిని పేరు.
బాష్ప-పు॥ ఇది-కన్నీటికిని-వేడిమికిని పేరు.

సూప-పు। ఈశబ్దము- సూదశబ్దమువలె- పప్పునకును. వంటవానికిని పేరు.

శపథా క్రోశయోశ్శాపః
కపయోర్కేభవానరాః॥
కూపః కుకుంద రేగర్తే-
గుణవృక్షే ప్రహేపి।

శాప-పు। ఇది- శపథమునకును- కోపమువలననిట్టి నట్టి తిట్టునకును పేరు.
కపి-పు। ఇది- సూర్యునకును-ఏనుగునకును-కోతికిని పేరు.

కూప-పు। ఇది- ఆడుదానిపిరుదులమీదనుండుగుంతలకును- గుంటకును- ఓడమీద పెక్కు-ముగట్టు స్తంభమునకును-బావికిని పేరు.

కల్పస్తు ప్రళయే న్యాయే
శాస్త్రే బ్రహ్మదినే విధౌ॥
౨౮౯॥ సురద్రుమే వికల్పేచ
ప్రత్యయశ్చేత్స మార్థకః।

కల్ప-పు॥ఇది- ప్రళయమునకును- న్యాయమునకును శాస్త్రమునకును- బ్రహ్మయొక్క దినమునకును- విధికిని-కల్పవృక్షమునకును-వికల్పమునకును పేరు-ఈకల్ప శబ్దము వ్యాకరణశాస్త్రమున విధింపబడిన కల్పప్రత్యయ మాయెనేని సమానార్థకము అనగా- ప్రభాతకల్పా రాత్రిః- అగ్నికల్పశ్శత్రుః- ఇత్యాదిస్థలములయందు- ప్రాతః కాలసమానము రాత్రియనియు-అగ్నితుల్యుడు శత్రువనియు తెలిసికొనునది.

నిందావిలం బయోః క్షేపో
వపావివర మేధసోః।
రూపం స్వభావే శబ్దాదౌ
సౌందర్యే నాటకేపిచ।

క్షేప- పు॥ ఇది-నిందకును- కాలవిడంబమునకును పేరు.
వపా-స్త్రీ॥ఇది-బిలమునకును-మెదడునకును పేరు.
రూప-న॥ఇది-స్వభావమునకును-శబ్దాదులకును- సౌందర్యమునకును-నాటకమునకును-అపిశబ్దమువలన- ఆకారమునకును పేరు.

వపుః కాయే శుభాకారే

వపుస్-న॥ఇది-శరీరమునకును- శుభమయిన యాకారమునకును పేరు.

త్రపు సీసకరంగయోః॥
స్త్రీణామృతౌ వికాసేచ
పుష్పం
సర్పి ర్ఘృతాంబునోః।
తల్పం శయ్యాట్టజాయాసు
కృపః కశ్చిత్కృపాదయోః॥

త్రపు-న॥ఇది- సీసమునకును తగరమునకును పేరు.
పుష్ప న॥ఇది స్త్రీలబుతువునకును-వికసించుటకును పేరు.

సర్పిస్-న॥ఇది- నేతికిని-ఉదకమునకును పేరు.
తల్ప-న॥ఇది-పాన్పునకును- నీళ్లకుగట్టునట్లక్కకును- ఆవలికిని పేరు.

కృప-ఇది-కృపాచార్యునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ దయ నుపేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

మాఘేపుమాన్ వ్రతేక్లీబే తపాః
గోపస్తుపల్లవే। గోస్థాధ్యక్షేమహీపేచ
స్యాద్గోపీశారిబాపిచ॥

ఇతిపాంతాః
శిఫాతరుజటాయాంచశాఖామాంసనదీషుచ।
శఫస్తరూణాం మూలేపి గవాదీనాంఖురేషుచ॥
రేఫస్స్యాత్ వర్ణేదోషాస్యాదధమేతుత్రిలింగకః।

ఇతిఫాంతాః.
స్తంబోగుల్మే ప్యశాఖస్త్రా
డింబః ప్లీహ ఖగాండయోః॥

శంబస్తుముసలాగ్రస్థలోహమండలకేపవౌ।
కంబిరంశేచదంశస్య ఖజాకాయామపిస్త్రియామ్।
ప్రతిబింబేతత్ప్రకృతౌ ప్రతికృత్యాంచ మండలే।
లాంఛనే పిచబింబో స్త్రీ నద్వయోర్బింబికాఫలే।
కంబుర్నా వలయేశంఖే సంఖ్యాయాం జలశుక్తిషు
నంబుర్నా వలయేశంఖే ...
జంబూ స్త్రీ ...
క్లీబం ...
ఇతిబాంతాః
కుంభః కుంజరమూర్ధాగ్రే కుంభకర్ణేఘటేపిచ॥
భూపాద్రీభూభృతౌ

తపసి-ఇది- మాఘమాసమునకుపేరయినపుడు॥పు॥ వ్రతమునకుపేరయినపుడు॥న॥

గోప-పు॥ఇది-గొల్లవానికిని-పశువులదొడ్డికావలిదానికిని- భూమిపతికిని పేరు.

గోపీ- స్త్రీ-ఇది- సుగంధపాలతీగెకును- చాకారమువలనగొల్లదానికిని పేరు.

పాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శిఫా-స్త్రీ॥ఇది-ఊడలకును-కొమ్మకును- మాంసమునకును-నదికిని పేరు.

శఫ- న॥ ఇది-వృక్షములమొదటికిని గోవులుమొదలయినవానిగొరిసెలకును పేరు.

రేఫ-ఇది-ధ్వనికిని- రకారమునకును పేరైనపుడు॥పు॥అధనమునకును పేరయినపుడు॥త్రి॥

ఫాంతపదవర్గముముగిసెను.

స్తంబ-పు॥ఇది-పొదకును-కొమ్మలేని- ప్రాణికిని అలిశబ్దమువలనతృణాదులకును పేరు.

డింబ-పు॥ఇది- రొమ్ములో నెడమప్రక్కనుండువచ్చనిమాంసమునకును-పక్షిగ్రుడ్డునకును పేరు.

శంబ-పు॥ఇది-రోకటిపొన్నునకును- వజ్రాయుధమునకును పేరు.

కంబి- స్త్రీ॥ ఇది - వెదురుయొక్క భాగమునకును-గెడ్డునకును పేరు.

బింబ- ఇది-నీడకును- ఆనీడకు కారణమైనప్రకృతికిని- సమానరూపముగాచేయబడిన ప్రతిమకును- మండలమునకును-గురుతునకును పేరైనపుడు॥పు॥ దొండపండునకు పేరైనపుడు॥న॥

కంబు-పు॥ఇది- కడియమునకును- శంఖమునకును-సంఖ్యకును-కప్పచిప్పలకును పేరు.

జంబూ- స్త్రీ॥ఇది- నదికిని- నేరేడుచెట్టునకును పేరు- నేరేడుపండునకు పేరగునపుడు॥న॥

క్లీబ-ఇది- పౌరుషము లేనివానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥ నపుంసకునకు పేరయినపుడు॥న॥

బాంతపదవర్గముముగిసెను.

కుంభ-పు॥ ఇది- ఏనుగుశిరస్సునకును-కుంభకర్ణునికిని-కడవకును-విటునికిని పేరు.

భూభృత్-పు॥ ఇది- భూమినిపాలించురాజునకును- పర్వతమునకును పేరు.

జంభాడంభజంబీరదాన
వాః। దంతేపి చపుమానేవభ
క్త్యావాచిషుసత్రిషు. ౨౬౦।
గర్భోర్భకే నాట్యసంధౌ
కుక్షౌ పనసకంటకే। భ్రూణే
ప్రవరకే
చాథ స్వభూర్వేధాస్మ
రోహరిః। ౨౬౧॥
శంభుర్ధాతృహరీశేషు

డింభో బాలకమూర్ఖయోః।

నాభిర్మధ్యే ప్రధానేంగే
కస్తూర్యాం క్షత్రియేనృపే॥

స్తంభోజాడ్యేప్య

థసభాసమాజేద్యూతస
ద్మ ప్సు।
కదళ్యామప్సరోభేదే రంభా

భాజ్వాలయోః ప్రభా॥
వారిపర్ణ్యాం కట్ఫలేచకుం
భీ స్త్రీ కుంభినోగజాః।
భవ్యేక్లిబె శుభం ద్రవ్యేత్రి
షు.
జృంభస్తుజృంభణే॥౨౬౪॥
త్రిషు నాతువికాసేస్యా
న్నభఃఖం శ్రావణో నభాః।

వ్యాజేనిభో నాసదృశేత్రి
ష్వ
థో వాచ్యలింగకాః॥౨౬౫॥
ప్రభూశక్తాధిపౌ
నిత్యే పత్యౌ సర్వగతే విభుః

ఇతి భాంతాః

జంభ-పు॥ఇది-డంభమునకును నిమ్మపంటికిని- జం
భాసురునకును-దంతమునకును పేరు- ఇది భక్ష్యవాచకమైన
పుడు"త్రి॥

గర్భ-పు-ఇది-బాలునికిని-నాట్యసంధికిని- కుక్షికిని-
పనసకాయముంటిక్కిని- స్త్రీలగర్భమునకును - శ్రేష్ఠునకు
ను పేరు.

స్వభూ-పు।ఇది-బ్రహ్మకును-మన్మథునకిని-విష్ణువున
కును పేరు.

శంభు-పు॥ ఇది- బ్రహ్మకును- విష్ణువునకును- శివుని
కిని పేరు.

డింభ-పు।ఇది- చన్నుగుడుచుబాలునకును- మూ
ఖునికిని పేరు.

నాభి- ఇది మధ్యభాగమునకును-ప్రధానమునకును
పేరైనపుడు॥సీ॥బొడ్డునకు పేరైనపుడు॥ ప్న॥కస్తూరికి పేరైన
పుడు॥ సీ॥క్షత్రియునికిని-జనపాలునకును పేరైనపుడు॥పు। నా
భిః ప్రధానే ప్రాణ్యంగే-అనియొక పాఠాంతరముగలదు.

స్తంభ-పు।ఇది-జడభావమునకును- అపిశబ్దమువలన
స్తంభమునకును పేరు.

సభా-సీ॥ఇది-సమూహమునకును- ద్యూతమునకును-
శాలకును పేరు.

రంభా- సీ॥ఇది- అరటిచెట్టునకును- రంభయనున
ప్సరసకును పేరు.

ప్రభా-సీ॥ ఇది-కాంతికిని- జ్వాలకును పేరు.

కుంభీ-ఇది-నాచునకును- 'కుంకుమాగ్రినికిని పేరగునపు
డు॥సీ॥ ఏనుగునకు పేరగునపుడు కుంభిన్॥పు॥

శుభ-ఇది-కలుగబోవు మేలు శుభమునకు పేరగునపు
డు॥న॥ద్రవ్యమునకు పేరగునపుడు॥త్రి॥

జృంభ-ఇది-ఆవలింతకు పేరగునపుడు॥త్రి॥ వికాసము
నకు పేరగునపుడు॥పు॥

నభస్-ఇది-ఆకాశమునకు పేరగునపుడు॥న॥ శ్రావ
ణమాసమునకు పేరగునపుడు॥పు॥

నిభ-ఇది- వ్యాజమునకు పేరగునపుడు॥పు॥ ఉపమా
నవాచకమైనపుడు॥త్రి॥

ప్రభు- ఇది-సమర్థునకును ప్రభువునకు పేరగునపు
డు విశేష్యలింగము.

విభు-పు॥ఇది-నిత్యమైనదానికిని- పతికిని- అంతటను
న్నదానికిని పేరు.

—※ భాంతవర్గము ముగిసెను. ※—

ద్రుమమా చ్చైద్యసుహృద్వృక్షే

ద్రుమ-పు॥ ఇది॥ శిశుపాలుని స్నేహితునకును- వృక్షమునకును పేరు.

భ్రమమా భ్రాన్త్యంబునిర్గమే-౨౬౬।

భ్రమ-పు॥ ఇది. భ్రాంతికిని-జలధారికిని పేరు.

సోమః కుబేరే కర్పూరే లతాభేదే నిశాకరే।

సోమ-పు॥ ఇది-కుబేరునకును- పచ్చకర్పూరమునకును-సోమలతకును-చంద్రునకును పేరు.

గ్రామః పల్యాం స్వరే బృన్దేత్వయం శబ్దాది పూర్వకః॥

గ్రామ-పు॥ ఇది_పల్లెకును- సర్వమునకును పేరు -ఈ గ్రామశబ్దము సమూహవాచకమైనపుడు శబ్దము మొదలైన శబ్దపూర్వకమైయుండును- ఉదాహరణము- శబ్దగ్రామః- భూతగ్రామః-గుణగ్రామః ఇత్యాదులు-

స్మరాభిలాషయోః కామోనుజ్ఞాయాం కామమవ్యయమ్।

కామ-పు॥ ఇది- మన్మథునకును- కోరికకును పేరు-అనుజ్ఞకు పేరయినపుడు- కామమ్ అనియవ్యయము.

శక్తౌ చరణవిక్షేపే పరిపాట్యామపి క్రమః॥౨౬౭॥

క్రమ పు॥ ఇది-సామర్థ్యమునకును- నడుపునకును స్వాధ్యాయక్రమమునకును పేరు.

ఆత్మా యత్నధృతిస్వాంత స్వభావ పరమాత్మసు। జీవబుద్ధిశరీరేషు

ఆత్మన్-పు॥ ఇది- యత్నమునకును-ధైర్యమునకును మనస్సునకును-స్వభావమునకును-పరమాత్మకును- జీవునికిని బుద్ధికిని శరీరమునకును పేరు,

రశ్మిస్తు ప్రగ్రహేద్యుతౌ

రశ్మి-పు॥ ఇది-పగ్గమునకును-కాంతికిని పేరు.

శ్యామాకాదౌ ద్రుమే గరుత్మత్

గరుత్మత్-స్త్రీ॥ ఇది_చేమలు-ఊదలు- మొదలయినతృణ ధాన్యములకును-వృక్షములకును పేరు.

క్రిమిస్స్యాత్ కీటలాక్షయోః।

క్రిమి-పు॥ ఇది-పురుగునకును_లత్తుకకును పేరు.

గ్రీష్మోష్మ బాష్పేషూష్మాణ

ఊష్మన్-పు॥ ఇది- గ్రీష్మకాలమునకును- వేడిమికిని- కన్నీటికిని పేరు.

ఊమో వ్యోమని పత్తనే।

ఊమ-పు॥ ఇది-ఆకాశమునకును-పత్తనమునకును పే

సామ వేదే సామ్ని

సామన్ -న॥ ఇది-సామవేదమునకును- మంచిమాటలాడుటకును పేరు.

దమో దండే చేంద్రియనిగ్రహే।

దమ-పు॥ ఇది_శిక్షకును-ఇంద్రియనిగ్రహమునకును పేరు.

గుల్మస్తస్నం జేప్లీహ్ని ఘుచే ర్ణోగసైన్యవిశేషయోః।

గుల్మ-పు॥ ఇది- చెట్టు మొదలుకొని కొమ్మవరకుగల భాగమునకును-రొమ్మున నెడమప్రక్కనుండుపచ్చనిమాంసవిశేషమునకును కడవకును-గుల్మవ్యాధికిని-సేనాభేదమునకును పేరు.

క్ష్మాయామస్యాముజలే చంద్రే (చంద్రునకును పేరు.

క్ష్మాయ- మ్యామ-పు॥ ఈ ౩నుఉదకమునకును-

యమస్తు యమళే_తకే।శరీరసాధనాపేక్ష నిత్యకర్మణి సంయమే॥౨౭౨॥

యమ-పు॥ ఇది- అమడలకును_యమునికిని-శరీరమాత్రమునుసాధనముగానపేక్షించుచునిత్యముగా జేయదగిన [illegible] పేరు.

ఉమాస్యాదతసీగౌరీహ
రిద్రాకీర్తి కాంతిషు।
సీమసీమేఽద్వయేక్షేత్రే కూల
మర్యాదయోరపి॥ ౨౬౯॥

ఉమా - స్త్రీ॥ ఇది - నల్లగసిచెట్టునకును - గౌరికిని - పసపునకును - కీర్తికిని - కాంతికిని పేరు -

సీమన్ - సీమా - స్త్రీ॥ ఈ క్షేత్రమునకును - నద్యాదుల యొక్క - గట్టునకును - పొలిమేరకును పేరు.

బ్రాహ్మీ స్యుబ్రహ్మశక్తిస్సా సోమ
వల్లీ సరస్వతీభారతీ చ సా।
లక్ష్మీస్సంపద్రమా శోభా

బ్రాహ్మీ - స్త్రీ॥ ఇది - బ్రహ్మశక్తికిని - పొన్నగంటిచెట్టునకును - సరస్వతికిని పేరు.

లక్ష్మీ - స్త్రీ॥ ఇది - సంపత్తునకును - లక్ష్మీదేవికిని - కాంతికిని పేరు.

జామిస్స్వసృకులస్త్రియోః।
రుమా సుగ్రీవభార్యాయాం
సైవ స్యాల్లవణాకరే।
సూక్ష్మః ప్రాంతేషు సూ
త్రాదేః కింజల్కే నేత్రలోమసు॥ ౨౭౦॥

జామి - స్త్రీ॥ ఇది - తోడబుట్టినదానికిని - కులస్త్రీకిని పేరు

రుమా - స్త్రీ॥ ఇది - సుగ్రీవునిభార్యకును - ఉప్పుసముద్రమునకును పేరు.

సూక్ష్మ॥ పు॥ ఇది - దారము మొదలయినవానియొక్క - కొనలకును - ఆకరువుపువ్వులకుసుమ - కనుఱెప్పమీది రోమములకును పేరు.

పల్లి గంధేఽపి చ పక్ష్మస్యా

పక్ష్మన్ - న॥ ఇది - పాయిరంధ్రమునకును - చకారము వలన ఱెప్పకును పేరు.

ల్లక్ష్మ చిహ్నప్రధానయోః।
ధామ గేహప్రభాస్థానప్రభా
వసుఖసద్మసు॥ ౨౭౧॥

లక్ష్మన్ - న॥ ఇది - చిహ్నమునకును - శ్రేష్ఠునకును పేరు

ధామన్ - న॥ ఇది పుట్టుకకును - కాంతికిని - ఉనికిపట్టునకును ప్రభావమునకును - సుఖమునకును - గృహమునకును పేరు.

కర్మవ్యాసే క్రియాయాం
చ వర్త్మ నేత్రచ్ఛదాధ్వనోః।
హేమ్ని రేతసి భర్మస్యాచ్ఛ
ద్మసద్మని కైతవే।

కర్మన్ - న॥ ఇది - వ్యాసునికిని - క్రియకును పేరు.

వర్త్మన్ - న॥ ఇది - కనుఱెప్పకును. మార్గమునకును పేరు.

భర్మ - ఇది - బంగారమునకును - రేతస్సుకును పేరు.

ఛద్మన్ - న॥ ఇది - గృహమునకును. కపటమునకును. పేరు.

తమోరాహౌ గుణే ధ్వాంతే శోకే

తమస్ - న॥ ఇది - రాహువునకును - తమోగుణమునకును - చీకటికిని - శోకమునకును పేరు.

వ్యోమ నభోంబునోః।

వ్యోమన్ - న॥ ఇది - ఆకాశమునకును - ఉదకమునకును పేరు.

రామః పశౌ జామదగ్న్యే
బలరాఘవయోశ్చ నా॥
సితాసితమనోజ్ఞేషు త్రిషు
రామా తు భామినీ
శ్యామా షోడశవర్షా స్త్రీ
త్రినృత్తా శారిభా నిశా॥ నీలీ
ప్రియంగు కృష్ణేషు పుంస్యయం
తద్వతి త్రిషు।

రామ పు॥ ఇది - పశువునకును - పరశురామునకును - బలరామునకును - శ్రీరామునకును పేరు, ఈశబ్దము తెలుపునకును - నలుపునకును - సుందరమైనదానికిని పేరైనపుడు - త్రి.

రామా - స్త్రీ॥ ఇది - స్త్రీకి పేరు.

శ్యామా - ఇది - పదునారుసంవత్సరములవయస్సుగల స్త్రీకిని - తెల్లతెగడకును - సుగంధపాలకును - రాత్రికిని పేరైనపుడు - స్త్రీ - నీలిచెట్టునకును - ప్రేంకణపుచెట్టునకును - నలుపు పచ్చమునకును పేరైనపుడు పు. ఆవర్ణముగలదానికిని పేరైనపుడు - త్రి॥

క్షమా క్షోణ్యాం త్రిషు క్షా యాం యోగ్యే శక్తహితేషు చ॥ ౬౮॥ త్రిష్వ

క్షమా-ఇది-భూమికిని- ఓర్పునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ-యోగ్యునికిని-సమర్థునికిని- హితునికిని పేరయినపుడు-త్రి.

క్షేమమస్త్రీ స్యాన్మంగళే రక్షణే-

క్షేమ-స్న॥ ఇది- శుభమునకును- సంపాదించినదానినికిని-రక్షించుటకును పేరు.

ఋతునామమస్త్రీ ప్వాపక్వే ప్యామేత్యామం త్రిణోవ్యయమ్॥ ౬౯-౭॥

ఆమ-ఇది-బుజువైనదానికిని పేరయినపుడు- పు-అపక్వమయినదానికిని పేరయినపుడు-త్రి- సంబోధనమైనపుడవ్యయము.

భీషణే త్రిషు భీష్మస్సాన్ శ్రుతౌ ద్రగాంగేయయో స్తునా॥

భీష్మ-ఇది-భయంకరమైనదానికి పేరయినపుడు-త్రి శివునికిని-భీష్మాచార్యునకు పేరగునపుడు-పు.

క్షౌమం సంయుక్తా లేవానాల్పే

క్షౌమ-ఇది-తెల్లవస్త్రమునకు పేరగునపుడు-న- అల్పమునకును పేరగునపుడు-స్న.

భీమశ్శంభౌ వృకోదరే॥ ౭౦॥ ఘోరే త్రిష్వ

భీమ-ఇది-శివునకును- భీమునికిని పేరగునపుడు-పు. భయంకరమయినదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

థధర్మోస్త్రీ పుణ్యే సామాన్యభావయోః । చాపన్యాయయోర్ధ్వరాహింసా యజ్వాచారయమేషు నా॥ ౭౧॥

ధర్మ-ఇది-పుణ్యమునకును- సామాన్యమునకును-నత్తకును పేరయినపుడు-స్న-ధనుస్సునకును- న్యాయమునకును-యాగమునకును-హింసింపకుండుటకును- సోమయాజికిని-ఆచారమునకును-యమునికిని పేరగునపుడు-పు.

హిమస్త్రీ తేత్రిషుక్లీబే ప్రాలేయే చందనేపిచ।

హిమ-ఇది- చలికి పేరయినపుడు. త్రి- మంచునకును గంధమునకును- పేరయినపుడు-న.

తోక్మం క్లీ బేకర్ణే మలేహరితేపు త్రిలింగకః॥ ౭౨॥ హరిద్యవేనా

తోక్మ-ఇది-గులిమికి పేరయినపుడు-న- పచ్చనిదానికి పేరగునపుడు-త్రి-పచ్చయవలకు పేరయినపుడు-పు.

ప్రేమాతునస్త్రీ యాం స్నేహనర్మణోః।

ప్రేమన్-స్న-ఇది-స్నేహమునకును- క్రీడకును పేరు.

వామావధ్వాం సవ్యరమ్య ప్రతీపే ష్వేషవాచ్యవత్॥

వామా-ఇది-స్త్రీకి పేరగునపుడు-స్త్రీ. ఎడమప్రక్కకును-సుందరమయినదానికిని- ప్రతికూలమయినదానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

వామీస్సృగాలీబడబా రాసభీకరభేష్వథ।

వామీ- స్త్రీ॥ ఇది-స్త్రీజాతులయిననక్కగుఱ్ఱము-గాడిదె-ఒంటె వీనికి పేరు.

క్రమాత్సంఖ్యా హ స్తిబిందోర్వ్యూహాంత రాహిషు। ౭౪॥ అబ్జనిధౌచ త్రియోః పద్మఃక్లీబే పుంస్యస్త్రియాం।

పద్మ-ఇది- సంఖ్యకును ఏనుగుశిబ్బెమునకును పేరైనపుడు-న- నిధికిని-పద్మవ్యూహమునకును- సర్పమునకును పేరయినపుడు-పు-కమలమునకు పేరగునపుడు-స్న-ఛారంగికిని-లక్ష్మికిని పేరయినపుడు-స్త్రీ.

పద్మన్ శుభాకారే ప్రమాణవపుషోరపి। ౭౫॥

వద్మన్-స్న-ఇది-శుభమయిన యాకారమునకును ప్రమాణమునకును-శరీరమునకు పేరు.

సమాస్త్రీ వత్సరేనా

సమా-ఇది-సంవత్సరమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ-సజ్జను

ర్వాతుల్యేషుతుత్రిషు।

ఊర్మిర్ద్వయోస్స్వదు త్యంతావస్త్ర సంకోచరేఖికా॥ ౫౮॥ తరంగశ్చా

భనేమిస్త్రీస్న చక్రాంతేభిత్తిమూలకే - కూపత్రికాయాంనాత్వేష భవేత్తినిశపాదపే॥ ౫౯॥

పరమాత్మాతపో వేదో బ్రహ్మా బ్రహ్మణ్యజేద్విజే। ఋత్విజ్య

భకుజేద్రైత్యేభౌమోనాథ భూర్భవేత్రిషు। ౬౦॥

శ్రీమాన్ తిలకవృక్షేపి

ధీమాన్ వాచస్పతావపి।

స్వామీస్కందేప్య

థోజాల్మస్త్వవైనాలోచ్యకారిణి॥ ౬౧॥ నిర్బుద్ధావపి

జిహ్మస్తుమందేవక్రే ప్యుభౌత్రిషు।

ఇతిమాంతాః.

చయస్సమూహే ప్రాకారే మూలబంధేచసంగ్రహే।

నయోనితో ద్యూతభేదే తార్క్ష్యోశ్వేగరుడేరథే।

కలినక్షత్రయో స్తిష్యః

స్యాద్వియః కాలసూకయోః॥ ౬౨॥

మన్యుఃక్రోధేక్రతౌదైన్యే

నికిపేరయినపుడును- సర్వనామవాచకమయినపుడును_తుల్యావాచకమయినపుడు-త్రి.

ఊర్మ్మి-స్త్ర-ఇది-అత్యంతాశక్తికిని- వస్త్రపుకుచ్చిళ్ళకును-అలకునును-చకారమువలన పరంపరకును పేరు.

నేమి-ఇది--బండియంచునకును- గోడయడుగునకును-బావియంచునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ- నెంమిచెట్టునకు పేరయినపుడు-పు॥

బ్రహ్మ-ఇది-పరమాత్మకును-తపస్సునకును-వేదమునకును పేరగునపుడు-న బ్రహ్మదేవునికిని- బ్రాహ్మణునికిని ఋత్విజునకును పేరయినపుడు-పు.

భౌమ-ఇది_అంగారకునకును- నరకాసురునకును పేరయినపుడు- పు- భూమియందుబుట్టినదానికి పేరగునపుడు త్రి.

శ్రీమత్ పు-ఇది-తిలకవృక్షమునకును-అపిశబ్దమువలన శ్రీమంతునికి పేరు.

ధీమత్-పు॥ఇది-బృహస్పతికిని- అపిశబ్దమువలనబుద్ధిమంతునికిని-పండితునకును పేరు.

స్వామిన్-పు॥ఇది కుమారస్వామికిని- అపిశబ్దమువలన నేలెడువానికిని-ధనికునికి పేరు.

జాల్మ-పు॥ఇది-జడునకును- ఆలోచనసేయక కార్యము జేయువానికిని-బుద్ధిహీనునికిని పేరు.

జిహ్మ-త్రి॥ఇది-మందునికిని-వక్రమైనదానికిని పేరు.

ఉభౌ-ఈజాల్మజిహ్మశబ్దములు_ను- త్రిషు-త్రిలింగములయందును వర్తించును.

—※ మాంతపదవర్గముముగిసెను. ※—

చయ-పు।ఇది-సమూహమునకును_ ప్రాకారమునకును-సంసారబంధమునకును- సంగ్రహించుటకును పేరు.

నయ-పు॥ఇది-నీతికిని ద్యూతవిశేషమునకును పేరు.

తార్క్ష్య-పు॥ఇది-గుఱ్ఱమునకును-గరుడునకును-రథమునకును పేరు.

తిష్య పు।ఇది-కలియుగమునకును-పుష్యనక్షత్రమునకును పేరు.

వియ-పు॥ఇది-యమునికిని-గుడ్లగూబకును పేరు.

మన్యు-పు॥ఇది_కోపమునకును- యాగమునకును-దైన్యమునకును పేరు.

దస్యుః ప్రత్యర్థి చోరయోః।
క్షయో రోగే గృహే కల్పాంతే
క్షయోరోగార్త తరేక
ల్పాంతేగృహేపచయే ప్యథ
నాశేసంశ్లేషణే తౌర్యత్రి
కసామ్యేభవేల్లయః।
దాయోధనే విభక్తవ్యపి
తృద్రవ్యే వయాతకే। ౨౯౫

దస్యు-పు॥ఇది-విరోధికిని-దొంగకును పేరు.

క్షయ-పు॥ఇది-రోగభేదమునకును కల్పాంతమునకు
ను-గృహమునకును. నాశమునకును పేరు.

లయ-పు॥ఇది-నాశమునకును- ఆలింగమునకును-
నృత్తగీతవాద్యములసామ్యమునకును పేరు,

దాయ-పు॥ఇది-ధనమునకు- విభాగించుకొనదగినపి
తృద్రవ్యమునకు-వివాహకాలమునందునల్లునికిమామయిచ్చు
వస్తువులకును పేరు.

ప్రాయో వయో మృత్యు
తుల్య బాహుళ్యానశనేషు
నా। ప్రాయోవ్యయంచబా
హుళ్యే
స్యాదర్యస్స్వామివైశ్య
యోః। ౨౯౬॥

ప్రాయ-పు॥ఇది-వయస్సునకును-మృత్యువునకునుస
మానముగుటకును- బాహుళ్యమునకును - అనశనవ్రతము
నకును పేరు- ఈప్రాయశబ్దముబాహుళ్యార్థకమై నపుడ
వ్యయముంగలదు.

అర్య పు॥ఇది-ప్రభువునకును-వైశ్యునికిని పేరు.

కక్ష్యాకచ్ఛేవరత్రాయాం
కాంచ్యాంగేహప్రకోష్ఠకే।

కక్ష్యా-స్త్రీ॥ఇది-కచ్ఛకును-ఏనుగునడుమునగట్టుతో
లుమోకునకును- మొలనూలికిని- యింటిలోపట్టికట్టునకును
పేరు.

సంధ్యాసంధౌ పితృప్రసూప్వాం
ప్రతిజ్ఞాసీమయోరపి। ౨౯౭
ఛాయా కాంతిస్సూర్య
జాయాప్రతిబింబనాతపః
త్రయీ త్రివేద్యాంత్రితయే

సంధ్యా-స్త్రీ॥ఇది-సంధికిని- సాయంకాలమునకును-
ప్రతిజ్ఞకును-ఎల్లకును పేరు.

ఛాయా-స్త్రీ॥ఇది-కాంతికిని- సూర్యునిభార్యకును-
ప్రతిబింబమునకును-నీడకును పేరు-

త్రయీ-స్త్రీ॥ఇది- వేదత్రయమునకును-మూడింటికిని
పేరు.

వ్రజ్యావర్గేసతామపి॥

వ్రజ్యా-స్త్రీ॥ఇది- సజ్జనులసమూహమునకు-అపిశబ్ద
మువలనభిక్షార్థమయిపలుమారుదిరుగుటకును పేరు,

క్రియాతుచేష్టాకరణసం
ప్రధారణకర్మసు। శిక్షారం
భోపాయపూజా చికిత్సాని
ష్కృతిష్వపి॥ ౨౯౮॥

క్రియా-స్త్రీ॥ఇది బుద్ధిపూర్వకవ్యాపారమునకునువ్య
వహారమునందునిశ్చయముపుట్టించులిఖితసాక్ష్యాదులకును-
వ్యాపారమునకును-శిక్షకును-ఉద్యోగమునకును- ఉపాయ
మునకును-పూజకును-చికిత్సకును- ప్రాయశ్చిత్తమునకును-
అపిశబ్దమువలనధాత్వర్థమునకును పేరు.

శబ్దగుంభేపిశయ్యాస్యా

శయ్యా-స్త్రీ॥ఇది-శబ్దములగూర్చుటకును-అపిశబ్దము
వలనపాన్పునకును పేరు.

త్కన్యారాశ్యంతరేపిచ।

కన్యా-స్త్రీ॥ఇది-రాశిభేదమునకును- అపిశబ్దమువలన
ఋతువుగానిపడుచునకును పేరు.

వీర్యంపరాక్రమేశుక్రే
ద్రవ్యంవిత్తేగుణాశ్రయే

వీర్య-న॥ఇది-పరాక్రమమునకును-రేతస్సునకును పే
ద్రవ్య-న॥ఇది-ధనమునకును-రూపాదిగుణములకా
శ్రయమయినవస్తువులకును పేరు.

గుహ్యం రహస్యేపస్థే

గుహ్య-న॥ఇది-రహస్యమునకును-...-త్రి-స్త్రీ-పు

పయః పానీయదుగ్ధయోః।
పయః పక్షిణిబాల్యాదౌ
వత్సరేయావనేపిచ॥ ౩౦౧
మాల్యంపుష్పే పుష్పదా
మ్ని
మూల్యంవేతనవస్త్రయోః
చైత్యమాయతనేబుద్ధేడిం
భేచోద్దేశపాదపే॥ ౩౦౨॥

కాంస్యం వాద్యం తరే
పానపాత్రే తైజనవస్తుని।
నాట్యంతౌర్యత్రికే నృత్తే

హ్యాజ్యంశ్రీవాససర్పిషోః॥
శ్లోకే పద్యం స్త్రియాం
మార్గే
కావ్యం గ్రంథే కవౌపు
మాన్।
గవ్యాత్తావపి గవ్యాస్నా
న్నద్వయోర్దృశి వ్యవాయ
యోః॥ ౩౦౪॥
రూప్యంస్యాదాహతస్వ
ర్ణేరజతేతద్విభూషణే। సు
రూపే త్రిషు
పూజ్యస్తుత్రిష్వర్చ్యేశ్వశు
రేపుమాన్-౩౦౫॥
స్యాత్తథ్యేశపథేసత్యం
లోకేనాత్రిష్వృతాన్వితే।

యయురశ్వేశ్వమేధీయే
దీర్ఘాయష్ట్యాం త్వయంస్త్రి
యాం॥ ౩౦౬॥
ఋషితీర్థేవేశ్యాయంకా
యోదేహసమూహయోః।
కుదేవతాస్త్రిష్వేష

ఋషులగుహ్యావయవములకు పేరయినపుడు-న- చకారమువ
లనదా చేటికిని పేరు.

పయస్-న-ఇది-ఉదకమునకును-పాలకును పేరు.

వయస్-న॥ఇది-పక్షికిని-బాల్యము మొదలయినవయ
స్సులకును-సంవత్సరమునకును-యౌవనమునకును పేరు.

మాల్య-న॥ఇది-పుష్పమునకును- పుష్పహారమునకు
ను పేరు.

మూల్య-న॥ఇది-కూలికిని-వస్త్రమునకును పేరు.

చైత్య-న॥ఇది-యజ్ఞశాలకును- పక్షాంతరమున బౌ
ద్ధాలయమునకును- బుద్ధదేవునకును- శివునకును. రచ్చమ్రా
నికిని పేరు.

కాంస్య-న॥ఇది-వాద్యభేదమునకును. పాత్రమునకు
ను-లోహవస్తువునకును పేరు.

నాట్య-న॥ఇది-నృత్తగీతవాద్యములకుమూటికిని-నృ
త్తమునకును పేరు.

ఆజ్య-న॥ఇది-సరళదేవదారుబంకకును-నేతికి పేరు.

పద్య-ఇది-శ్లోకమునకు పేరయినపుడు-న- మార్గ
మునకు పేరయినపుడు-స్త్రీ.

కావ్య-ఇది- గ్రంథమునకు పేరగునపుడు-న- శుక్రు
నకు పేరగునపుడు-పు.

గవ్య-ఇది-రెండుక్రోసులదూరమునకును-అపిశబ్దమువ
లనగోసమూహమునకును పేరగునపుడు స్త్రీ-గోవులపాలు పె
రుగు మొదలైనద్రవ్యములకును-ధా-ర్యకును పేరగునపుడు-న

రూప్య-ఇది-కరిగిపోసినబంగారునకును- వెండికిని-
ఆ వెండిసొమ్మునకును పేరగునపుడు-న- అందమయినదానికి
పేరగునపుడు-త్రి.

పూజ్యఇది-పూజ్యునికి పేరగునపుడు-త్రి-కన్యనిచ్చిన
మామకు పేరగునపుడు-పు.

సత్య-ఇది-యథార్థమునకును- శపథమునకును పే
రయినపుడు-న-సత్యలోకమునకు పేరయినపుడు-పు- సత్య
వంతునికి పేరగునపుడు- త్రి.

యయు-ఇది. అశ్వమేధయాగమునకుదగినగుఱ్ఱము
నకు పేరగునపుడు-పు- పొడవైనకఱ్ఱకు పేరైనపుడు స్త్రీ.

కాయ-ఇది-చిటికెనవ్రేలుదర్భవ్రేళ్ళనడుమనిడునవ
లయు ఋషిసంబంధమైనతీర్థమునకు పేరగునపుడు- న-
దేహమునకును-సమూహమునకును పేరయినపుడు-పు- కు
[illegible] గునపుడు- త్రి.

జయ స్తువిజయే పుమాన్ ॥ ౩౦౯॥ జయాతు పథ్యాత ర్కారీ తిథిభేద ఉమాసఖీ।

జయ-ఇది- జయమునకు పేరగునపుడు-పు- కరక చెట్టునకును-తక్కిలిచెట్టునకును-జయతిథికిని-పార్వతీదేవిచెలికత్తెకును పేరగునపుడు స్త్రీ.

వన్యావన సమూహే స్యా ద్వన్యం త్రిషు వనోద్భవే।

వన్యా-ఇది- వనసమూహమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- వనమున బుట్టినవానికి పేరగునపుడు-త్రి.

ఏకత్వాదౌ విచారే చ సంఖ్యా సంఖ్యం తు సంయుగే।

సంఖ్య-ఇది-ఒకటి మొదలయిన లెక్కకును ప్రమాణము చేత సద్గుణమును పరీక్షించుటకును పేరగునపుడు-స్త్రీ-యుద్ధమునకు పేరగునపుడు-న.

అస్త్రీ మధ్యం సమే న్యాయ్యే ప్యవకాశావలగ్నయోః।
త్రిషు సాధ్యం సాధనీయే నాయోగే గణదైవతే।

మధ్య-మ్న-ఇది-సమభాగమునకును- న్యాయముగలదానికిని-మధ్యప్రదేశమునకును-నడుమునకును పేరు.

సాధ్య-ఇది-సాధింపదగినదానికి పేరగునపుడు-త్రి- సాధ్యనామయోగమునకును-గణదేవతకును పేరగునపుడు పు

హృద్యం హృదో ప్రియే హృజ్జే హృత్ప్రియే చ త్రిలింగకమ్। ౩౧౦ ॥ వశ్యకృద్వేద మంత్రే తు హృద్యో హృద్యం విలేపనే।

హృద్య ఇది హృదయమున కిష్టమైనదానికిని- హృదయమున బుట్టినదానికిని - మనస్సునకు సంతోషకరమైనదానికిని పేరగునపుడు-త్రి- వశ్యకరమైన వేదమంత్రమునకు పేరగునపుడు-పు-గంధాది లేపనద్రవ్యమునకు పేరయినపుడు-న.

సౌమ్యః పుమాన్ బుధే విప్రే త్రిషు స్యాత్సోమదైవతే ॥ ౩౧౧॥ రమ్యేనుగ్రే చ

సౌమ్య-ఇది-బుధునికిని- బ్రాహ్మణునికిని పేరగునపుడు-పు-సోముదేవతాకమయిన హవిస్సు వస్తువునకును- రమ్యమైనదానికిని-ఉగ్రముకానిదానికిని పేరయినపుడు-త్రి.

జన్యం తు రథ్యా కలహయుద్ధయోః। జన్యామాతా పితా జన్య స్త్రీషు తూత్పాద్య నీచయోః ॥ ౩౧౨॥ జ్ఞాతౌ భృత్యాం నవోఢాయాం జన్యా స్నిగ్ధా వరస్యయే।

జన్య-ఇది-వీధిజగడమునకును-యుద్ధమునకును పేరైనపుడు- స్త్రీ-తల్లికి పేరైనపుడు-స్త్రీ తండ్రికి పేరయినపుడు-పు పుట్టింపదగినవానికిని-నీచునికిని పేరగునపుడు- త్రి-జ్ఞాతికిని-క్రొత్త పెండ్లికూతునకును- పెండ్లికొడుకుయొక్క చెలికాండ్రకును పేరగునపుడు-పు.

అశ్లీలే సురతే గ్రామ్యం గ్రామ్యః పల్లిభవే జనే ॥ ౩౧౩॥

గ్రామ్య-ఇది-పామరజనవాక్యమునకును- సురతమునకును పేరగునపుడు-న- పల్లెయందు బుట్టిన జనులకు పేరయినపుడు-పు.

రథ్యా రథౌఘే విశిఖే రథ్య స్తు రథవోఢరి।

రథ్యా-ఇది-రథసమూహమునకు గ్రామమునందు-ప్రధానమయిన రచ్చమిట్టకును పేరగునపుడు-స్త్రీ- రథమును హించుగుఱ్ఱము మొదలయినవానికి పేరగునపుడు-పు.

హరీతక్యాం తు పథ్యా స్యాత్ హితే పథ్యం త్రిలింగకమ్।

పథ్యా-ఇది- కరకచెట్టునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- శరీరమునకు హితమయినదానికి పేరయినపుడు-త్రి.

కర్మ్యాన బాధకే గృహ్యం యత్స్వవశే గే త్రిషు గృహ్యాం శాఖాపురం గృహ్యా గృహాసక్తామృగాః ఖగాః ॥ ౩౧౪॥

గృహ్యా-ఇది- కర్మబోధక గ్రంథమునకు పేరైనపుడు ని-వశ్యునికి పేరయినపుడు-త్రి-రాజధానికన్న వేరుగా సమీపమున కట్టబడియున్న పట్టణమునకు పేరయినపుడు-న- ఇంపుడుమృగములకును-పక్షులకును ... గునపుడు-పు.

సహ్యాద్రౌ సహ్యమారో
గ్యంసోఢశక్యేత్వేవ వాచ్యవ
త్।

సహ్య-ఇది-పర్వతమునకు పేరగునపుడు-పు ఆరో
గ్యమునకు పేరయినపుడు-న-సహింపదగిన దానికి పేరగున
పుడు-విశేష్యలింగము.

యోగ్యంక్లీబే పుష్పయాన
చందనాభ్యాసవాచకమ్।
ప్రవీణోపాయవచ్ఛక్తయో
గార్హేఽప్యయం త్రిషు।

యోగ్య-ఇది-భక్ష్యమునకును వాహనమునకును-
చందనమునకును- అభ్యాసమునకును పేరయినపుడు-న-నే
ర్పరికిని-ఉపాయవంతునకును। సమర్థునకును-యోగాభ్యాస
మునకుదగినవానికిని పేరగునపుడు-త్రి.

ధర్మాంబుపుష్పస్వర్ణేషు
పుణ్యంధర్మవతి త్రిషు।

పుణ్య ఇది- ధర్మమునకును- ఉదకమునకును-పుష్ప
మునకును-బంగారునకును పేరగునపుడు- న-ధర్మవంతుని
కి పేరగునపుడు-త్రి.

త్రిషుచోద్యంచోదనాక్లీ
బేతుప్రశ్నచిత్రయోః।

చోద్య-ఇది-ప్రేరేపింపదగిన దానికి పేరయినపుడు-
త్రి-ప్రశ్నకును-ఆశ్చర్యమునకును బేరయినపుడు-న.

ధిష్ణ్యశుక్రాసలౌధిష్ణ్య
మృక్షేస్థానేగృహేబలే।

ధిష్ణ్య-ఇది-శుక్రునకును-అగ్నికిని బేరగునపుడు-పు
నక్షత్రమునకును-స్థానమునకును-గృహమునకును-బలమున
కును బేరయినపుడు-న.

భవ్యంసత్యేశుభేక్లీబంత్రి
షుస్యాద్యోగ్యభావినోః।

భవ్య-ఇది-సత్యమునకును- శుభమునకును బేరగున
పుడు న-యోగ్యమయిన దానికిని- ముందుకలుగబోవుదాని
కిని బేరయినపుడు-త్రి.

సేవ్యత్రిలింగం సేవార్హేక్లీ
బేతుస్యాదుశీరకే॥ ౩౧॥

సేవ్య-ఇది- సేవింపదగిన దానికి బేరైనపుడు-త్రి-వట్టి
వేరునకు బేరయినపుడు-న.

ఇభ్యాకరేణ్వాం త్రిష్వాఢ్యే

ఇభ్య-ఇది-స్త్రీగజమునకు బేరైనపుడు స్త్రీ-ధనవంతు{నికి పేరయినపుడు-త్రి.}

భృత్యోదాసే భృతేస్త్రీ
యాం.

భృత్య-ఇది-దాసునికి బేరయినపుడు పు- కూలికి బేర
గునపుడు-స్త్రీ.

కృత్రిమసూల్పనదీకుల్యాప్ర
ణాళ్యాంచకులోద్భవే।కుల్య
స్త్రీష్వస్థికుల్యస్యా

కుల్య-ఇది-త్రొవ్వబడిన కొంచెపుకాలువకును- జల
ధారికిని బేరయినపుడు-స్త్రీ- సత్కులమున బుట్టిన దానికి బేరగు
నపుడు-త్రి-ఎముకకు బేరగునపుడు-న.

దథకల్యమహర్ముఖే।కల్యా
కల్యాణవాచుస్యాత్త్రిషు నీ
రోగదక్షయోః॥ ౩౨॥

కల్య-ఇది- ప్రాతఃకాలమునకు బేరగునపుడు-న-శు
భవాక్కునకు బేరగునపుడు-స్త్రీ-రోగహీనునికిని- నేర్పరికిని
బేరయినపుడు-త్రి.

శల్యంచంశశలాకాయాం
శస్త్రతోమరయోరపి।శల్యః
శ్వావిన్మహీపాలశ్వావిన్మద
నపాదపః। ౩౩॥

శల్య-ఇది- వెదురుతూలికపుల్లకును- మేకునకును-
నేజాయను నాయుధమునకును బేరగునపుడు-న- శల్యు
డనురాజునకును-ఏదుపందికిని - మంగచెట్టునకును బేరగున
పుడు-పు.

ఆస్యంవక్త్రేవక్త్రభవేక్లీ
బేనక్రభవేత్రిషు।

ఆస్య-ఇది-ముఖమునకును- నోటికిని బేరగునపుడు-
న-ముఖమున బుట్టిన దానికి బేరగునపుడు త్రి.

కశ్యమద్యం సురాకశ్యక
శ్యత్రిషుకశాహకే।

కశ్య ఇది-గుఱ్ఱముయొక్క నడుమునకును-కల్లునకు
ను బేరగునపుడు-న-అపరాధమువలన చబుకుదెబ్బ కుదగిన
వానికి బేరగునపుడు-త్రి.

దూష్యంపటగృహం దూ
ష్యాకక్ష్యా నింద్యే త్వయం
త్రిషు।

దూష్య-ఇది-గుడారమునకు పేరగునపుడు॥న॥ ఏను
గునడుమునగట్టుతోలు మోకునకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ నిందిం
పదగిన దానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

శరవ్యసంఖ్యావ్యాజేషు
లక్ష్యఃదృశ్యేత్వయంత్రిషు।

లక్ష్య-ఇది-గురికిని- లెక్క-కును లెక్కలకును- పేర
గునపుడు॥ న॥ అగుపడు దానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

ఇజ్యాస్త్రీ యాగదానా
ర్చాసంగేష్వజ్యో బృహస్ప
తౌ।

ఇజ్యా- ఇది- యాగమునకును- దానమునకును-
పూజకును- సంబంధమునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ బృహస్ప
తికి పేరగునపుడు॥ పు॥

గౌర్యామార్యాత్రిషుత్వే
షకులీనన్యాయ్యసాధుషు॥

ఆర్యా- ఇది- పార్వతికి పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ సత్కుల
మునబుట్టినవానికిని- న్యాయము దెలిసినవానికిని- సజ్జనులకు
ను పేరగునపుడు॥ త్రి॥

కృత్యంకార్యే దేవతాయాం
కృత్యాస్త్రీకుపితేత్రిషు।

కృత్య-ఇది-కార్యమునకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ కోపము
నుబొందినవానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

పునరర్థే వ్యయంభూయో
భూయాన్ బహుతరేత్రిషు

భూయస్-ఇది-మరలననునర్థమున॥అ॥ విస్తారమను
నర్థమున॥ త్రి॥భూయాన్॥పు॥భూయసీ॥ స్త్రీ॥ భూయస్॥న॥

ఆద్యంఆదిభవేముఖ్యేభక్ష్యే
చాపిత్రిలింగకమ్।

ఆద్య- త్రి॥ఇది-ముందుపుట్టినవానికిని-ముఖ్యునికిని-
భక్ష్యవిశేషమునకును పేరు.

పూర్వేపాద్యావిధాత్రా
ద్యాఉత్తరేవాచ్యలింగకాః॥

ఆద్య- ఇది- బ్రహ్మ మొదలైన పూర్వికులకు పేరగు
నపుడు॥పు। ఈఆద్యశబ్దము ఉత్తరపదమైనపుడు విశేష్య
లింగము- ఉదాహరణము- ఇంద్రాద్యాఃదేవాః,శచ్యాద్యాః
స్త్రియఃఇత్యాదులు.

అర్థ్యోభవేదాత్మవతిప్రా
ర్థనీయార్థయుక్తయోః।

అర్థ్యః-పు॥ఇది- బుద్ధిమంతునికిని- ప్రార్థింపద
గినవానికిని- అర్థముతో గూడినవానికిని పేరు.

అర్ఘ్యాయల్లక్తైవార్ఘ్యాశ్చేప్య
ర్ఘ్యో

అర్ఘ్య-పు॥ఇది-పూజార్థమైయుంచినదానికిని-
పూజింపదగినదానికిని పేరు.

న్యోభిన్నతుల్యయోః॥

అన్య- పు॥ఇది-వేరయినదానికిని- సమానమైనదా
నికిని పేరు.

వామదక్షిణయోస్సవ్య

సవ్య- స్త్రీ॥ఇది-ఎడమప్రక్కకును- కుడిప్రక్కకును పేరు.

మంత్యోంత్యజ కనిష్ఠయోః।

అంత్య- పు॥ ఇది - అంత్యజాతికిని - కనిష్ఠునికిని
పేరు.

సభ్యస్సామాజికేసాధౌ

సభ్యః-పు॥ఇది- సభాజనమునకును- సజ్జనునకును పే॥

జాత్యశ్శ్రేష్ఠకులీనయోః॥

జాత్య పు॥ ఇది- శ్రేష్ఠునకును-సత్కులమునబుట్టిన
వానికిని పేరు.

లభ్యోయుక్తేశ్యాయలబ్ధవ్యో

లభ్య- పు॥ ఇది- న్యాయముతో గూడినదానికిని-
పొందదగినదానికిని పేరు.

నిత్యోసతత శాశ్వతౌ।

నిత్య-పు॥ ఇది- ఎడతెగనిదానికిని-నాశములేనివా
నికిని పేరు.

గర్హో-పియాన్యో

జ్యాయాంసో వృద్ధశ స్తవ
రాగ్రజాః॥ ౩౩౦॥

ఇతి యాంతాః.

కరోవర్షోపలే పాణౌశుం
డాయాంకిరణేబలౌ।

నరో మనుష్యార్జునయో
ర్భరో౽తిశయభారయోః॥

నాసావాయు ప్రాణిగవ
షడ్జోదాత్తాదయస్స్వరాః।

క్షురస్తు ఛేదనద్రవ్యే గోక్షు
రేకోకిలాక్షకే॥ ౩౩౧॥

చారస్స్యాత్ప్రియాళౌ చ

ఖురః కోలదళే శఫే।

వారస్సూర్యాదిదివసే బృం
దావసరయోరపి॥ ౩౩౩॥

భారో భరే వివధేఽ చపలా
నాంద్విసహస్రకే।

క్షారస్తులవణే కాచే రసభే
దే భస్మని॥ ౩౩౪॥

వృత్రో౽రిధ్వాంత దైత్యేషు

శక్రః కుటజవజ్రిణోః।

మంత్రో గూఢోక్తి వే
దాంశౌ

యూపాంశే కులిశే స్వరుః॥

కారుశ్శిల్పి విశ్వకర్మా
సురమారుతయోర్మరుత్
మరుర్ధన్వనిశైలే చ
స్థాలీహవ్యాన్నయోశ్చ
రుః॥ ౩౩౬॥

అద్రయో౽ద్రుమ శైలార్కాః

స్యాదంఘ్రిః పాదబుధ్న
యోః।

ఇంద్రః కాకాసురే౽పి॥ స్యా
జ్జయంతః జన యోరపి

జ్యాయస్-పు॥ ఇది-వృద్ధునికిని- ప్రశస్తునికిని- శ్రేష్ఠునకును-అన్నకును పేరు.

—✻ యాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻—

కర-పు॥ ఇది- వడిగండ్లకును- హస్తమునకును- ఏనుగుతొండమునకును- కల్పమునకును పేరు.

నర-పు॥ ఇది-మనుష్యునికిని- అర్జునునకును పేరు.

భర-పు॥ ఇది-అతిశయమునకును- భారమునకును పే॥

స్వర-పు॥ ఇది-ముక్కునబుట్టునూపిరికిని-జంతువుల ధ్వనికిని- షడ్జాదిస్వరములకును- ఉదాత్తాదులకును పేరు.

క్షుర-పు॥ ఇది- పిల్లకత్తికిని-పల్లేరుచెట్టునకును-గొలిమిడిచెట్టునకును పేరు.

చార-పు॥ ఇది- వేగువానికిని- మొరిటచెట్టునకును పేరు.

ఖుర-పు॥ ఇది-రేగాకునకును-పశువులగొరిసెకును పేరు.

వార-పు॥ ఇది- భానుసోమాదివారములకును- సమూహమునకును- అవసరమునకును పేరు.

భార-పు॥ ఇది- బరువునకును- కావడికిని- ౨౦౦౦పలములనెత్తునకును పేరు.

క్షార- పు॥ ఇది-ఉప్పునకును- గాజునకును- రసవిశేషమునకును-భస్మమునకును పేరు.

వృత్ర-పు॥ ఇది-శత్రువునకును- చీకటికిని-వృత్రాసురునకును పేరు.

శక్ర పు॥ ఇది-కొడిసెచెట్టునకును ఇంద్రునికిని పేరు.

మంత్ర-పు॥ ఇది-రహస్యాలోచనమునకును- గాయత్ర్యాదివేదమంత్రములకును పేరు.

స్వరు-పు॥ ఇది-యూపస్తంభఖండమునకును- వజ్రాయుధమునకును పేరు.

కారు-పు॥ ఇది-శిల్పికిని- విశ్వకర్మకును పేరు.

మరుత్-పు॥ ఇది-దేవతకును- వాయువునకును పేరు.

మరు-పు॥ ఇది-నిర్జలభూమికిని-పర్వతమునకును పే॥

చరు-పు॥ ఇది- స్థాలీపాకముచేసినహవిస్సునకును-అన్నమునకును పేరు.

అద్రి-పు॥ ఇది-వృక్షమునకును- పర్వతమునకును సూర్యునికిని పేరు.

అంఘ్రి- పు- ఇది- పాదమునకును- చెట్టుమొదటికని పేరు.

ఇంద్ర పు॥ ఇది-కాకాసురునకును జయంతునికిని. అర్జునునకును పేరు.

దంష్ట్రీ గ్రసదంష్ట్రీ గ్రాహి హా
హాశ్వాహా లే మూషికే కిటే।

దంష్ట్రి ౧న్-పు॥ ఇది- లతాకారముగా చుట్టుకొని ప్రాణిహింసచేయు పెద్దమత్స్యమునకును- సర్పమునకును- పెద్దపులికిని- పందికొక్కునకును- అడవిపందికిని పేరు.

చక్రీ విష్ణౌ కులాలే హా

చక్రిన్- పు-ఇది-విష్ణువునకును- కుమ్మరవానికిని సర్పమునకును పేరు.

పత్రీ శ్యేనేషు పక్షిషు।

పత్రిన్-పు। ఇది- డేగకును- బాణమునకును- పక్షికిని పేరు.

స్యమ్రాడగ్నీంద్ర విష్ణ్వర్కా
యశ్చ స్యాన్మండలేశ్వరః।
రాజసూయేన యే నేష్టం రా
జ్ఞాం శాస్తా స్యాజ్ఞయా చ యః॥

సంమ్రాజ్- పు॥ ఇది- అగ్నికిని-ఇంద్రునకును- విష్ణువునకును- సూర్యునికిని- మండలాధిపతికిని - రాజసూయయాగము చేసినవానికిని- ఆజ్ఞ తప్పక రాజ్యమునందలి యితర రాజుల శిక్షించు రాజునకును పేరు- సమ్యక్ రాజత ఇతి సమ్రాట్ ఇది జకారాంతము-

ఇంద్రావృషాశ్మ శక్రార్కాః

ఇంద్ర- పు॥ ఇది- ఇంద్రనీలమణికిని- ఇంద్రునికిని- సూర్యునికిని పేరు.

ఖరా రుద్రాగ్ని గర్దభాః।

ఖర-పు। ఇది-రుద్రునికిని- అగ్నికిని- గాడిదెకును పేరు.

పుండ్రో దేశేక్షు తిలక భేదే
క్రిమ్యతిముక్తయోః॥ ౨౮౦॥

పుండ్ర-పు॥ ఇది- దేశభేదమునకును - చెఱకుమొక్క విశేషమునకును- తిలకభేదమునకును - పురుగునకును- పువ్వులగురివిందకును పేరు.

ధారాపూః కాపి సేనాగ్రం ప
తదంబ్వాది సంతతిః। ఖడ్గా
దినిశిత ప్రాంతే తురంగిగతి
పంచకే। ౨౮౧॥

ధారా-స్త్రీ॥ ఇది- ధారానగరమునకును- సేనాముఖభాగమునకును- పడుచున్నయుదకాది ధారకును-ఖడ్గము మొదలైనయాయుధముల వాదరకును- గుఱ్ఱముయొక్క అస్కందిత ధౌరితక రేచిత వల్గిత ప్లుతములను పంచధారలకును పేరు.

ఇరా సురాం బువాగ్భూషు

ఇరా- స్త్రీ॥ ఇది-కల్లునకును- ఉదకమునకును - వాక్కునకును-భూమికిని పేరు.

ఋతువత్సరయోశ్శరత్

శరత్ - స్త్రీ-ఇది- శరదృతువునకును-సంవత్సరమునకును పేరు.

ఉపమాతా చ ధాత్రీ సా
క్ష్మామిరామలకీ చ సా॥

ధాత్రీ-స్త్రీ॥ ఇది-దాదికిని- భూమికిని- నెల్లిచెట్టునకును పేరు.

తరిర్దశాయాం నావి స్యా
ద్వస్త్రాదీనాంచ పేటికే।

తరి- స్త్రీ॥ఇది- బద్దెకును- ఓడకును- వస్త్రాదులనుంచు పెట్టెకును పేరు.

తంద్రీ తంద్రేత్యుభౌ శబ్దౌ
స్యాతాం నిద్రా ప్రమీలయోః

తంద్రీ*తంద్రా- స్త్రీ। ఈ రెండు శబ్దములును నిద్రకును ఒడలెరుంగకయుండుటకును పేరు.

వీరుధౌ గుల్మ గుల్మిన్యౌ

వీరుత్-స్త్రీ। ఇది- వేళ్లు మొదలుకొని యాకులు తరుచుగాగల చెట్టునకును- పొదలకును పేరు-కొమ్మలయందలి యాకులయొక్క సమూహముతోగూడిన ద్రాక్ష తాంబూలవల్ల్యాదులని యుంగొందఱందురు.

సిద్ధా స్త్రీనాచలే గిరిః।

గిరి- ఇది- మ్రింగుటకు చేరినపుడు। స్త్రీ। పర్వతమునకు పుంస్త్రీ॥

తత్రమూర్ధ్నార్పిణి ప్లవేదర్వ్యాం
యాత్రాగత్యాంచ యాప
నే॥ ౩౪౪॥
ద్వారంతుద్వార్యుపాయేచ
క్షీరంస్యాన్నీరదుగ్ధయోః।
అగ్రంపురశ్శిఖామానశ్రే
ష్ఠాధికఫలాదిషు। ౩౪౫॥

కృచ్ఛ్రంసాంతపనాదౌచ
కష్టేదుఃఖేనసోరపి।
నభస్స్వర్గాంబుదేష్వభ్రి

మురసీశ్రేష్ఠవక్షసీ॥ ౩౪౬
సరసీజలకాసారౌ
తరసీబలరంహసీ।

శిరఃప్రధానేసేనాగ్రే ద్రు
మాద్యగ్రేషుమస్తకే।
గాత్రం ప్రతీకేదంత్యగ్ర
జంఘాభాగేవపుష్యపి।
పత్రంపర్ణేవాహనేచ-ఛురి
కాగరుతోరపి॥ ౩౪౭॥
సీరసూకరవక్త్రాగ్రంపో
త్రం
పాత్రంతుభాజనే। తీరద్వ
యాంతరేయోగ్యే ద్రవిణే
రాజమంత్రిణి। ౩౪౮॥
సత్రంయజ్ఞేయజ్ఞభేదేస
దాదానేవనేంశుకే।

సూత్రంతుసూచనగ్రంథ
భేదేతంతువ్యవస్థయోః॥
నేత్రంవస్త్రేప్రణ్యాం వైశాఖ
గుణభూరుహమూలయోః।
క్షేత్రంభార్యాంగకేదార
పుణ్యభూగృహయోనిషు।
గ్రంథశాసనయోశ్శాస్త్రం

తర్పా-సీ॥ ఇది- దోనెకును-గరిటకును పేరు.

యాత్రా-సీ-ఇది-గమనమునకును- భోజనము మొదలగువర్తనలకును పేరు.

ద్వార- న॥ఇది-ద్వారమునకును- ఉపాయమునకును పేరు.

క్షీర- న॥ ఇది- ఉదకమునకును- పాలకును పేరు.

అగ్ర- న॥ఇది- ముందునకును-శిఖకును-మానమునకును- శ్రేష్ఠమునకును- అధిక ఫలమునకును- ఆదిశబ్దమువలన ౪ గార్త్రిసములప్రమాణముగలభిక్షకును పేరు.

కృచ్ఛ్ర-ఇది-సాంతపనము మొదలైనవ్రతములకును- కష్టమునకును- దుఃఖమునకును- పాపమునకును పేరు.

అభ్రి-న॥ ఇది- ఆకాశమునకును- స్వర్గమునకును- మేఘమునకును పేరు.

ఉరస్-న॥ఇది-శ్రేష్ఠునకును-రొమ్మునకును పేరు.

సరస్- న॥ఇది-ఉదకమునకును- కొలనికిని పేరు.

తరస్-న॥ ఇది-ప్రధానమునకును- సేనాగ్రమునకును వృక్షము మొదలయినవానితుదకును-శిరస్సునకును పేరు.

శిరస్-న॥ఇది. ప్రధానమునకును-సేనాగ్రమునకును-వృక్షము మొదలయినవానితుదకును- శిరస్సునకును పేరు.

గాత్ర-న॥ఇది-ఒడలికిని- ఏనుగుయొక్క ముందు మోకాలిక్రింది పక్కకును- అన్నునుగుశరీరమునకును పేరు.

పత్ర-న॥ఇది- ఆకునకును-వాహనమునకును- పిట్టకత్తికిని- ఱెక్కలకును పేరు॥

పోత్ర-న॥ఇది- నాగేటి మొనకును- పందిమూతికిని పేరు.

పాత్ర-న॥ఇది- భోజనపాత్రమునకును- నద్యాదుల యొక్క యిరుగడలనడిమికిని- యోగ్యునకును-ధనమునకును-రాజుయొక్క మంత్రికిని పేరు.

సత్ర-న॥ఇది-యజ్ఞసామాన్యమునకును- సత్రయాగమునకును-ఎడతెగని యీవినివనమునకును-వస్త్రమునకును పేరు.

సూత్ర- న॥ఇది-అర్థగౌరవముగలసూచనరూపమైన గ్రంథవిశేషమునకును-దారమునకును- మర్యాదకును పే॥

నేత్ర- న॥ఇది-వస్త్రమునకును- నేత్రమునకును- కవ్వపుత్రాటికిని- చెట్లయొక్క మొదటికిని పేరు.

క్షేత్ర-న॥ఇది-భార్యకును-ఒడలికిని- మడికిని- పుణ్యభూమికిని-గృహమునకును- యోనికిని పేరు.

శాస్త్ర-న॥యిది- తర్కవ్యాకరణాదిగ్రంథములకును-ఆజ్ఞకును పేరు.

శస్త్ర మాయుధ లోహ
యోః।
ఛిద్రంరంధ్రే భూషణేచ
వక్త్రింవృత్తాంత,రేపిచ॥

రంధ్రంతుద్విపతాంమృగ్య
దోషేద్వారసురంగయోః।
అరంతుశీఘ్రిచక్రాంగే
శీఘ్రిగామినితు త్రిషు॥
శ్రేష్ఠాన్యదూరజ్యేష్ఠేషు
పరస్స్యాద్వాచ్య లింగకః।
పరోరిః పరమాత్మాచ కేవ
లేపరమవ్యయం॥ ౩౫౪॥
దేవప్రసాదేవరణెజామా
తరివరఃపుమాన్।క్లీ జేతుకుం
కుమేశ్రేష్ఠే త్రిష్విష్టే త్వవ్య
యంవరం॥ ౩౫౫॥
శరోదధ్యాద్యగ్రసారే
బాణేకాండే తృణాంతరే।

దూతేతు చరోనాజంగమే
త్రిషు॥ ౩౫౬॥
దరోస్త్రీశంఖభయయో
ర్గర్తేపిచగుహాదరీ। దరంత్వ
వ్యయమల్పార్థే
గుగ్గులౌతుపురఃపుమాన్॥
౩౫౭॥ గృహేపరిగ్రహేదే
హేనగరేచ పురంపురీ।
పురోగ్రేపూర్వకాలేతు
పురాస్యాదవ్యయంద్వయం॥
సురోదేవే
సురామద్యే
ధరశ్శైలే ధరాభువి।

కారోవధేబలేయత్నే
కారాస్యాద్బంధనాలయే॥
వారీస్త్రీస దంతినాంపాద
రజ్జ్వాంసృణిగుణేక్వచిత్।

శస్త్రం-న॥ ఇది- ఆయుధమునకును- లోహమునకును పేరు.

ఛిద్రం-న॥ఇది।రంధ్రమునకును- భూషణమునకు పేరు:

వక్త్రం-న॥ ఇది పద్యభేదమునకును- అపిశబ్దమువలనముఖమునకును పేరు.

రంధ్రి-న॥ఇది-శత్రువునకును- వెదుకదగినదోషమునకును-ద్వారమునకును-సురంగమునకును పేరు.

అర-ఇది- శీఘ్రిమునకును-బండికంటియాకులకును పేరైనపుడు॥న॥శీఘ్రిగమనముగలదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

పర-ఇది- శ్రేష్ఠునికిని- అన్యునికినిదూరగతునకును- జ్యేష్ఠునకును పేరయినపుడు-విశేష్యలింగము॥ శత్రునకును- పరమాత్మకును పేరయినపుడు॥పు॥ తోడులేనిదానికి పేరయినపుడుపరమ్ అనియవ్యయము.

వర-ఇది-దేవప్రసాదమునకును-వరించుటకును- అల్లునికిని పేరైనపుడు॥పు॥ కుంకుమకు పేరైనపుడు॥న॥ శ్రేష్ఠునికపేరగునపుడు॥త్రి॥ ఇష్టమునకు పేరైనపుడు వరమ్ అనియవ్యయము.

శర-ఇది- పెరుగు- గంజిమొదలైనవానిమీగడకును బాణమునకును-దండమునకును- రెల్లునకును పేరైనపుడు॥ పు। ఉదకమునకు పేరైనపుడు॥న॥

చర్య-ఇది-దూతకు పేరైనపుడు॥పు॥ సంచరించుమనుష్యాదులకు పేరైనపుడు॥త్రి॥

దర-ఇది-శంఖమునకును- భయమునకును- పల్లమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ గుహకు పేరగునపుడుదరీ॥స్త్రీ॥అల్పార్థమునందుదరమ్ అనియవ్యయము.

పుర-ఇది-గుగ్గిలపుచెట్టునకు పేరైనపుడు॥ పు॥ గృహమునకును-పరిగ్రహమునకును-దేహమునకును- పట్టణమునకును పేరైనపుడుపురమ్॥న॥ పురీ॥స్త్రీ॥

పురస్. ఇది-అగ్రభాగమునకును-పురా- పూర్వకాలమునకును పేరు- ఈరెండునవ్యయములు,

సుర- పు॥ఇది-దేవునికిని పేరు.

సురా- స్త్రీ॥ ఇది-మద్యమునకు పేరు:

ధర-ఇది- పర్వతమునకు పేరైనపుడు॥ న॥ భూమికి పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥ (ను పేరగునపుడు॥పు॥

కార-ఇది-వధకును- బలమునకును- యత్నమునకు

కారా-ఇది- బంధనగృహమునకు పేరైనపుడు॥ స్త్రీ॥

వారి-స్త్రీ॥ ఇది- ఏనుగులకాలిగొలుసునకును- అంకుశమునగట్టుత్రాటికిని పేరు.

పారీపాత్ర్యాం
పరతఃపార

పారి-స్త్రీ॥ఇది-పాత్రకుపేరు.
పార.న॥ఇది- నదీసముద్రాదులయొక్క-యావలిగ
ట్టునకుపేరు.

మారస్తుభూసుతే॥ ౩౬౦॥
ఆరాచర్మప్రభేదిన్యాం

అర-పు-ఇది-అంగారకునకుపేరు.
ఆరా-స్త్రీ।ఇది- చర్మముకుట్టునాయుధమునకు పేరగు
నపుడు॥స్త్రీ॥

మిత్రంసుహృదినార్కవా।

మిత్ర.ఇది- స్నేహితునకుపేరగునపుడు॥న। సూర్యు
నకిపేరగునపుడు॥పు॥

తారోత్యుచ్చైః స్వరే
ముక్తాశుద్ధౌశుద్ధమౌక్తికే।
౩౬౧। తరణౌ నాభితారా
స్యాత్సుగ్రీవ గురుయోషి
తోః। కనీనికర్క్షయో స్త్రీస్వప
ద్వయోస్తారంతు రూప్యకే॥
మారోనా మరణే కామే
మారీచండ్యాం జనక్షయే
ముక్తాళ్యాంహరణేహారో
హారసంబంధినిత్రిషు॥౩౬౩॥

తార-ఇది-మిక్కిలిగొప్పధ్వనికిపేరగునపుడు॥ త్రి।
ముత్యములశుద్ధికిని- స్వచ్ఛమైనముత్యమునకును- సూర్యుని
కిని పేరగునపుడు॥పు॥ సుగ్రీవబృహస్పతులభార్యలకు పేరగు
నపుడు॥స్త్రీ॥ కంటినల్లగ్రుడ్డునకును- నక్షత్రమునకును పేరైన
నపుడు॥స్త్రీ॥ ముద్రవేయబడిన వెండిబంగారములకు పేరగు
నపుడు॥ న।
మార-పు॥ఇది మరణమునకును- మన్మథునికిని పేరు.
మారీ-స్త్రీ॥ఇది-కోపవతికిని- జనక్షయమునకును పేరు.
హార-ఇది- ముత్యములహారమునకును- అపహరించు
టకును పేరగునపుడు॥ పు। హారునిసంబంధియైనదానికి పేర
గునపుడు॥త్రి॥

చక్రంసయేజలావర్తేఽర
థాంగేరాష్ట్రసైన్యయోః।
ఘటసాధనభేదేపిక్లీ పేకోకే
తుపుంస్యయమ్। ౩౬౪॥
శుక్రంరేత స్యక్షిరోగేపు
ణ్యేరుక్మైసురాంబునోః। శు
క్రోగ్నిమాసకావ్యేషు

చక్ర- ఇది-సమూహమునకును- నీటిసుడికిని-బండి
కంటికిని- గ్రామసమూహమునకును-సైన్యమునకును- కుమ్మ
రసానకును పేరగునపుడు॥న॥ చక్రవాకమునకును పేరగున
పుడు॥పు॥
శుక్ర- ఇది- రేతస్సునకును- కంటిరోగమునకును-పు
ణ్యమునకును- బంగారమునకును- కల్లునకును- ఉదకమున
కును పేరగునపుడు॥ న॥ అగ్నికిని- జ్యేష్ఠమాసమునకును-శు
క్రునికిని పేరగునపుడు॥పు॥

వక్రోభౌమేస్పృజౌత్రిషు॥

వక్ర- ఇది- అంగారకునికి పేరయినపుడు॥పు। వక్ర
మైనదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి।

శూద్రాయాం క్షత్రజన్మం
భౌచోగ్రో ఘోరేత్యయుం
త్రిషు।

ఉగ్ర-ఇది- శూద్రస్త్రీయందు క్షత్రియునకు బుట్టిన
వానికిని- శివునికిని పేరగునపుడు॥ పు॥ భయంకరమునకు పే
రగునపుడు॥ త్రి॥

శుభమంగళయోర్భద్రం
స్యాద్ద్రవ్య శ్రేష్ఠయో స్త్రి
షు।౩౬౬॥భద్రాతుకరణేతి
థ్యాంభద్రశ్చాపిగజాంతరే

భద్ర-ఇది- కలుగబోవుశుభమునకును- వివాహాద్యు
త్సవములకును- పేరగునపుడు॥న॥ ద్రవ్యమునకును- శ్రేష్ఠ
నకును పేరైనపుడు। త్రి॥ భద్రకరణమునకును- భద్రతిథు
లకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ। భద్రమనుపేరుగలగజభేదమునకు
పేరగునపుడు॥పు॥

క్షుద్రస్తు త్రిషు హీనాంగ

క్షుద్ర-ఇది- హీనాంగునికిని క్రూరునికిని-నీచునకు

కాశ్రేణిచాల్ప యోరపి।
క్షుద్రానదిగ్ధికావేశ్యానటీ
చసరఘాచసా।
రౌద్రోరసాంతరేఘో
రేరుద్రసంబంధినిత్రిషు।
ఇందుకర్పూరయోశ్చంద్ర
స్తపనీయేప్యథా స్త్రియామ్

రాష్ట్రోంపిప.యడుత్పా తె
వజ్రోస్త్రీపవిహీరయోః।

అశ్రుశోణితయోరస్రమా
స్రంచాద్యస్తునారచే। క్లేశే
భూభౌనరాస్యాతా

మధవ్యాఘ్రీ నిదిగ్ధికా।।
౩౨౦।। వ్యాఘ్రో ద్వీపిని
యం శ్రేష్ఠవాచీ శబ్దాత్పర
స్థితః।
పౌరంతుకత్తృణేక్లిబమ
యంపురభవేత్రిషు। ౩౨౧।
గౌరోరుణసితేపీతే త్రిషు
గౌరితుపార్వతీ।అనాగతర్తు
కన్యాచ
తామ్రంశుల్బేరణత్రిషు।।
సారోబలే స్థిరాంశేథే
న్యాయ్యేక్లీబంవరేత్రిషుక్లీబ
మంబుని

శారస్తుయావనేకర్బురె
త్రిషు।। ౩౨౩ ।।
బభ్రుఃకృశానౌనకులేశం
భౌనాత్రిషుపింగళే।
హరిగ్యమారోర్కాశ్వాగ్నీం
దుమిష్ణింద్రాం శుశుకేషు
నా। ౩౨౪। వాయుభేకా
హింసేహేమ్నఃపొ...
త్రిషు।

నుకొంచెమైనదానికిని పేరైనపుడు। త్రి।। వాకుడుచెట్టునకును వేశ్యకును- నాట్యమాడుస్త్రీకిని- లేనటీగకును పేరగునపుడు। స్త్రీ।

రౌద్ర. త్రి।। ఇది- రౌద్రరసమునకును భయంకరమైనదానికిని రుద్రసంబంధమైనదానికిని పేరు.

చంద్ర।।పు।। ఇది- చంద్రునికిని- పచ్చకర్పూరమునకును-బంగారమునకును- అపిశబ్దమువలన కాంపిల్యమనుగ్రంథద్రవ్యమునకును పేరు.

రాష్ట్రి- పున-ఇది దేశమునకును- ఉత్పాతమునకును పే।
వజ్ర- పున-ఇది-వజ్రాయుధమునకును- వజ్రమనురత్నమునకును పేరు.

అస్ర-ఆస్ర-ఈరెండునుకన్నీటికిని- నెత్తురునకును పేరు- ఈరెండుశబ్దములలో మొదటిదయినఅస్రశబ్దముతల వెండ్రుకలకు పేరగునపుడు।।పు।। ఈరెండునురాగద్వేషాది రూపమైనక్లేశమునకు పేరయినపుడు ।।పు।।

వ్యాఘ్రీ- ఇది- వాకుడుచెట్టునకు పేరయినపుడు। స్త్రీ।। పెద్దపులికిపేరయినపుడుఅకారాంతము।।పు।। ఈవ్యాఘ్రశబ్దముమరియొకశబ్దమును త్తరపదమై ఉపమానవాచకమైనపుడు।।పు। పురుషవ్యాఘ్రఃయిత్యాదులు-

పౌర-ఇది-కామంచికసువునకుపేరగునపుడు।।న। పురమునబుట్టినవానికిపేరగునపుడు।।త్రి।।

గౌర-ఇది-ఎరుపునకును- తెలుపునకును-పచ్చకును పేరగునపుడు।।త్రి।। పార్వతికిని- ఋతువుగానికన్యకును పేరగునపుడుగౌరి। స్త్రీ। (నకిపేరగునపుడు। త్రి।।)

తామ్ర।।ఇది-రాగికిపేరగునపుడు। న।। ఎరుపుగలదా

సార-ఇది-సత్తునకును- స్థిరాంశమునకును- శబ్దార్థమునకును పేరగునపుడు। పు। యుక్తమైనదానికిపేరగునపుడు।।న। శ్రేష్ఠమైనదానికి పేరగునపుడు।। త్రి।। ఉదకమునకు పేరగునపుడు।।న।।

శార-ఇది- ద్యూతసమునకుపేరగునపుడు।।పు।। చిత్రవర్ణమునకు పేర గునపుడు।।త్రి।।

బభ్రు-ఇది-అగ్నికిని - ముంగిసకును- శివునికిని పేరగునపుడు। పు।। పచ్చనిచాయగలదానికిపేరగునపుడు।।త్రి।।

హరి-ఇది-యమునికిని- సూర్యునికిని- గుఱ్ఱమునకును- అగ్నికిని- చంద్రునికిని- విష్ణువునకును- ఇంద్రునికిని-కిరణమునకును- చిలుకకును వాయువునకును-కప్పకు -నును... పేరగునపుడు।।పు।। బంగారుచాయగలదానికి పేరగునపుడు। త్రి।।

హీరస్సింహాహివజ్రేషుహీ
రాలక్ష్మీపిపీలికా॥ ౩౩౫॥

శక్రీస్తుచ్ఛురికా
శస్త్రంశంసావాక్యేస్త్రి
లోహయోః।

గురుర్నిషేకాదికరేపురో
ధసిబృహస్పతౌ॥ ౩౩౬॥
పిత్రాదౌనాబృహఖ్యాతమ
ర్భరేషుచత్రిషు
భుజంగమాతాకద్రూస్త్రీక
ద్రుస్స్యాత్పింగళేత్రిషు।
శారిఃపుంస్యేవపల్యాణే స్త్రీ
యాంశేషఖగాంతరే। పుం
స్త్రియోఃగద్యూతాఙ్గే
భూరిః స్వర్ణే బహౌత్రిషు॥

గజబంధనభూమౌతువారి
వారితుపాథసి
శూరోనాకుక్కుటేవీరె
త్రిషు
ధీరస్తునాబుధే॥ ౩౩౭॥
అంబుధౌచ త్రిషుత్వేషమం
దరేధైర్యవత్యపి।
హరిత్క్లీబంతృణేనాశ్వేవ
ర్ణే త్రిషుదిశిస్త్రియాం॥

స్థిరాక్షోణీసాలపర్ణ్యోర
యంతుత్రిషునిశ్చలే।
వప్రోస్త్రీయాం తీరసేతు
ప్రాకారక్షేత్రవాచకః॥
ఆర్ద్రాభేస్త్రీ త్రిషుక్లిన్నే

గౌరుస్రాకిరణేతునా

గోత్రంనామ్ని కులేక్షే
త్రేగోత్రాభువిగవాంగణే॥
౩౩౮॥ గోత్రశ్శైలే।

హీర-ఇది-సింహమునకును- సర్పమునకును-వజ్రమునకును పేరగునపుడు॥పు॥ హీరా-ఇది-లక్ష్మీదేవికిని,చీమకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥

శక్రీ-స్త్రీ॥ఇది-చూరుకత్తికి పేరు.

శస్త్ర-న॥ఇది ప్రశంసావాక్యమునకును- ఆస్త్రమునకును- లోహమునకును పేరు.

గురు-పు॥ఇది- నిషేకాదికర్మలజేయుతండ్రికిని పురోహితునకును- బృహస్పతికిని- కన్నతండ్రికిని పేరగునపుడు॥పు॥ గొప్పవానికిని ప్రసిద్ధిజెందినవానికిని- మోయదగనిబరువునకును పేరగునపుడు॥త్రి॥

కద్రూ-స్త్రీ॥ ఇది- సర్పమాతకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ బంగారుచాయగలదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

శారి-ఇది-గుఱ్ఱపుపల్లమునకు పేరగునపుడు॥పు॥ గోరువంకపక్షికి పేరయినపుడు ॥ స్త్రీ ॥ పాచికలకు పేరగునపుడు॥ పు॥

భూరి- ఇది- బంగారునకు పేరగునపుడు॥న॥ విస్తారమునకు పేరగునపుడు॥త్రి॥

వారి-ఇది- ఏనుగునుపట్టుటకైచేయబడినమాటుగుంటకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ ఉదకమునకు పేరగునపుడు॥ న॥

శూర- ఇది-కోడికి పేరైనపుడు॥పు॥ వీరునికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

ధీర- ఇది విద్వాంసునకును- సముద్రమునకును పేరయినపుడు॥పు॥ మందరాద్రికిని-ధైర్యవంతునకును పేరగునపుడు -త్రి॥

హరిత్-ఇది- తృణమునకు పేరయినపుడు॥ న॥ గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు॥పు॥ పచ్చవన్నెకు పేరగునపుడు॥త్రి॥ దిక్కునకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥

స్థిర-ఇది-భూమికిని- ముయ్యాకుపొన్నచెట్టునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ చలింపనిదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

వప్ర-పు॥ ఇది- గుట్టునకును- కట్టకును- ప్రాకారమునకును-వరిమడికిని పే॥

ఆర్ద్రా- ఇది-నక్షత్రమునకు పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ తడుపబడినదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

ఉస్రా-ఇది- ఆవునకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ కిరణమునకు పేరగునపుడు॥పు॥

గోత్ర-ఇది -నామధేయమునకును-కులమునకును- క్షేత్రమునకును పేరగునపుడు॥ న॥ భూమికిని-గోసమూహమునకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ పర్వతమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥

ధనూ త్రంస్యాదపధారణ
కార్త్స్న్యయోః। మాత్రాప
రిచ్ఛదేవర్ణ మానేకర్ణ
విభూషణే॥ ౩౮౩॥ స్యై వాల్ప
పరిమాణేచ
ఛత్రేనూతపవారణే। ఛత్రా
మధురికాయాం స్యాత్కు
స్తుంబర్యాంశిలీంధ్రకే।
తంత్రంస్వరాష్ట్రచింతా
యాంతంతువాయెపరిచ్ఛదే
యాగ ప్రయోగేసిద్ధాంతే
శాస్త్రముఖ్యా షధేషుచ॥
౩౮౪॥ ఏకస్యైవ ద్వ్యర్థయా
ర్థేకుటుంబవ్యాపృతావపి
తంత్రీగుడూచ్యాం వీణాది
గుణేదేహసిరాసుచ॥
తిలకాలేఖ్య యోశ్చిత్రం త్రి
షుత్వాశ్చర్య వర్ణయోః।
చిత్రాఖుపర్ణి గోడుంబా
రాఖ్యేదేవ్యథో త్తగే। ౩౮౫॥
త్రిషు
క్రూరాఃకఠిన్కాక్షన్నృశం
సక్రుద్ధభీషణాః।

సుభటో త్తమయోర్వీర
స్స్యైరస్స్వచ్ఛందమంద
యోః॥ ౩౮౬॥
తీవ్రఃకటుభృశోష్ణేషు

వ్యగ్రోవ్యాపృతఆకులే।

ఇతిరేఫాంతాః.

పీలుఃప్రసూనకాండేభం
ద్రుభేదపరమాణుషు॥ ౩౮౭
సాలోద్రుమే మత్స్యభేదే
ప్రాకారేసర్జకద్రుమే।
బలిఃపూజోప హారేచకరే
దైత్యాంతరేపిసః. ౩౮౮॥

మాత్ర-ఇది॥ అదియయనుసేవార్థకమునకును, సా
కల్యమునకును పేరయినపుడు-న, పరివారమునకునుఅక్షరో
చ్చారణకాలమునకును- కర్ణభూషణమునకును- కొంచె
మునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ.

ఛత్ర-ఇది॥ గొడుగునకు పేరయినప్పుడు-న-సదాపా
కునకును- కొత్తమిల్లికిని- నేలతాటికిని పేరగునపుడు-స్త్రీ.

తంత్ర-న॥ ఇది-స్వరాష్ట్రచింతకును- నూలిపడుగు
నకును- పరివారమునకును- యాగాదిప్రయోగమునకును-
సిద్ధాంతమునకును-శాస్త్రమునకును- ముఖ్యమునకును-ఔ
షధమునకును - ఒకశబ్దమునకు రెండర్థములుగలుగుటకు
ను-కుటుంబపోషణకును పేరు.

తంత్రీ-స్త్రీ-ఇది-తిప్పతీగకును-వీణాదితంతువులకును
దేహముననుండుసరములకును పేరు.

చిత్ర-ఇది॥ తిలకమునకును-చిత్తరువునకును పేరగు
నపుడు-న-ఆశ్చర్యమునకును- చిత్రవర్ణమునకును పేరగు
నపుడు-త్రి-ఎలికచెవియాకునకును-బుడమచెట్టునకును- చి
త్రానక్షత్రమునకును పేరగునపుడు-స్త్రీ- ముందుచెప్పగలశబ్ద
ములుత్రిలింగములయందునువర్తించును.

క్రూర-త్రి॥ ఇది-కఠినమైనదానికిని- వేడియైనదాని
కిని-ఘాతుకమైనదానికిని-కోపించినదానికిని-భయంకరమై
నదానికిని పేరు.

వీర-త్రి॥ ఇది- శ్రేష్ఠుడైనబంటునకును-ఉత్తమునికిని పేరు.

స్వైర- త్రి- స్వేచ్ఛగాతిరుగువానికిని- మందుని
కిని పేరు.

తీవ్ర-త్రి॥ ఇది-కారమయినదానికిని-అతిశయమయి
నదానికిని-వేడియయినదానికిని పేరు.

వ్యగ్ర-ఇది-వ్యాపారవంతునకును- వ్యాకులవంతున
కును పేరు.

——రేఫాంతవర్గముముగిసెను.——

పీలు-పు॥ ఇది-పుష్పమునకును-బాణమునకును- ఏను
గునకును-గోగుచెట్టునకును-పరమాణువునకును పేరు.

సాల-పు॥ ఇది-వృక్షమునకును-మత్స్యవిశేషమునకు
ను-ప్రాకారమునకును-మద్దిచెట్టునకును పేరు.

బలి-ఇది-పూజాద్రవ్యమునకును-కప్పమునకునుబలి
చక్రవర్తియను దైత్యునకును నామము.

హేళిరాలింగనే సూర్యే_చ
కలహేంత్యయుగే కలిః।

హేళి-పు। ఇది-ఆలింగనమునకును_సూర్యునికిని పేరు
కలి-పు। ఇది- కలహమునకును- కలియుగమునకును పేరు.

నలః పోటగళే రాజవిశేషే కపినాయకే। ౩౬-౧।

నల-పు। ఇది- గనపడంటనుకసవునకును-నళమహారాజునకును-నలుడను వానరసేనాపతికిని నామము.

తులా రాశౌ పలశతే సామ్యే ల్యన్యానసాధనే। గృహద్వారాంతరే భాండే

తులా- స్త్రీ। ఇది- రాశిభేదమునకును నూరుపలముల యెత్తునకును-ఉపమానమునకును-త్రాసునకును. గృహద్వారమధ్యభాగమునకును- గోనెకడవ మొదలగు వస్తువులకును పేరు-

హేలావజ్ఞావిలాసయోః।

హేలా_స్త్రీ। ఇది-అవమానమునకును-విలాసమునకును నామము.

శాలాతుస్కంధశాఖాయాం గేహగేహైకదేశయోః।

శాలా-స్త్రీ। ఇది_ వృక్షముల మొదటికొమ్మకును-గృహమునకును-గృహభేదమునకును నామము.

వళిర్వళీ చాప్యుదరరేఖా చామరదండయోః। ౩౬-౩। గృహదారువిశేషేచ జరానిశ్లథచర్మణి।

వళి వళీ- ఈ రెండును కడుపుముడతలకును- చామరదండమునకును-ఇంటిపంచ సూరునకును_ముదిమిచే వదలిన దేహమునందలి చర్మమునకును నామము.

లీలా కేళిర్విలాసశ్చ శృంగారప్రభవా క్రియా। ౩౬-౪।

లీలా_స్త్రీ। ఇది-క్రీడకును- విలాసమునకును శృంగార రసమువలన బుట్టిన క్రియాభేదమునకును నామము.

పాళిః కర్ణలతాగ్రే స్రప్రదేశాంకాశ్రిపఙ్క్తిషు। శ్మశ్రుశ్చదేచయాషాయాం సంజాతశ్మశ్రుయోషితి। ౩౬-౫।

పాళి_స్త్రీ। ఇది_ చెవితమ్మెకును-ప్రదేశమునకును-చిహ్నమునకును-అంచునకును-పఙ్క్తికిని- కత్తిపిడినూతకును_పేనికిని-మీసముగల స్త్రీకిని నామము.

ఆళిస్సేతుస్సఖీపఙ్క్తిః
పల్ల్యల్పగ్రామకే కుటౌ।

ఆళి-స్త్రీ। ఇది-కట్టకును_చెలికత్తెకును-పఙ్క్తికిని పేరు
పల్లీ_స్త్రీ। ఇది అల్పగ్రామమునకును- కొద్దిగృహమునకును నామము.

వేలాబ్ధితీరాబ్ధివృద్ధ్యోః కాలమర్యాదయోరపి।

వేలా-స్త్రీ। ఇది- చెలియలికట్టకును సముద్రము పొంగుటకును- కార్యోచిత కాలమునకును-మర్యాదకును-అపిశబ్దమువలన రాజభోజనమునకును_అనాయాసమరణమునకును పే

బిలం రంధ్రే గుహాయాం చ
పలమున్మానమాంసయోః।

బిల-న। ఇది-రంధ్రమునకును- పర్వతగుహకును నామము
పల-న। ఇది- పదివరహాలయెత్తునకును-మాంసమునకును పేరు.

ఫాలం సీరావకర్షణే కార్పాసే లపనేప్యథ। ౩౬-౬। గేహే దేహే జనపదేన జాతీయగణేన్వయే। కులం

ఫాల- పు। ఇది-కఱ్ఱునకును- ప్రత్తికిని-ముఖమునకును నామము.

కుల-న। ఇది_ గృహమునకును-దేహమునకును- దేశమునకును సజాతీయములగు ప్రాణిసమూహమునకును- వంశమునకును నామము.

కూలంతు సేనాయాః పృష్ఠే హ్రదే చరోధసి। ౩౯౯॥

కూల-న॥ ఇది-సేనా పృష్ఠభాగమునకును- పెంటవానికిని-గట్టునకును పేరు.

మూలమూద్యౌ శిఫాయాం చ సమీపే తారకాంతరే।

మూల-న॥ ఇది-మొదటికిని-వేరునకును- సమీపమునకును-నక్షత్రవిశేషమునకును పేరు.

జాలం జాలక మిత్యేతౌ గవాక్షానాయ యోర్గణే। దంభ కుట్మ లయోశ్చాథ

జాల-జాలక-న॥ యీ రెండును-గవాక్షికిని- వలకును- సమూహమునకును- డంభమునకును- మొగ్గలకును నామము.

శీలం వృత్తి స్వభావయోః।

శీల-న॥ ఇది-మంచినడతకును-స్వభావమునకును పేరు

సైన్యే స్థిరూపరేతస్స్వల్య శక్తిషు చేద్బలం క్లీబే। ౪౦౦ వాట్యాలకే స్త్రియాం స్త్రీషు బలవతి నా సీరి దైత్య కాకేషు।

బల-ఇది- సేనకును ఎముకకును- రూపమునకును-రేతస్సునకును-బలియుటకును-సత్తునకును పేరగునపుడు-న ఒట్టాముదపుచెట్టునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ- బలవంతునికి పేరయినపుడు-త్రి-బలరామునికిని-బలాసురునకును- కాకికిని పేరయినపుడు-పు.

ఫలమిష్వగ్రే సస్యే ఫలకే జాతిఫలే ధనే ఫాలే। ౪౦౧॥ భోగబీజే లాభహేతూత్పన్నే నలీ తు ఫలినిస్యాత్।

ఫల-న॥ఇది- బాణముయొక్క కొనకును- పయిరునకును-కేడెమునకును- జాజిఫలమునకును-ధనమునకును నాగటికొనకును భోగమునకును-విత్తునకును- లాభమునకును-హేతువువలన బుట్టిన ప్రయోజనమునకును పేరు- ప్రేంకణపు చెట్టునకు పేరయినపుడు ఫలీ-స్త్రీ.

దళః ఖండే దళం పర్ణే

దళ-ఇది- తునకకు పేరయినపుడు. పు- ఆకునకు పేరయినపుడు-న.

జలం నీరే జడే త్రిషు॥ ౪౦౨॥

జల-ఇది॥ ఉదకమునకు పేరయినపుడు-న-జడునకు పేరయినపుడు-త్రి.

తలం స్వరూపాధరయోః స్త్రీ తాళ తరౌ పుమాన్। క్లీబే చ పేటేజ్యాఘాతవారణే సమభూతలే॥ ౪౦౩॥

తల-ఇది॥ స్వరూపమునకును- క్రిందికిని పేరయినపుడు-న-తాటిచెట్టునకు పేరగునపుడు- పు- అరిచేతదెబ్బకును-నారిదెబ్బతగులకుండునటుల చేతగట్టుకొనెడి తోలునకును-సమభూమికిని పేరయినపుడు-న.

స్త్రీ హోద్వ్యాఘట్టన స్థానే ఖలో భూంత్రే త్వయం త్రిషు।

ఖల-ఇది- కళ్లమునకు పేరగునపుడు-పు-మోసగానికి పేరగునపుడు-త్రి.

తాలః కాల క్రియామానే కరాస్ఫోరే ద్రుమాంతరే। స్యాద్వితస్తృతాఖ్యాయామంగుష్ఠ మధ్యమాభ్యాం మితావపి। త్సరౌ కరతలే చాపి తాలం చ హరితాలకే॥ ౪౦౪॥

తాల-ఇది॥ కాలమునకును హస్తాకుంచనప్రసారణాదిక్రియకును-కలిగియున్న ప్రమాణమునకును- చేతులుదట్టుటకును-తాటిచెట్టునకును-నడిమివ్రేలితో కూడి పరుపంబడిపెనువ్రేలిచేత కొలువబడిన కొలతకును-కత్తిపిడికిని- హస్తప్రదేశమునకును పేరగునపుడు-పు- హరిదళమునకు పేరగునపుడు-న.

కాలో నేప యమే మృత్యావ్యామో నాత ద్వౌలి త్రిషు। కాలా తు కృష్ణత్రివృతై నీలిన్యాం కృష్ణజీరకే॥ ౪౦౫॥

కాల-ఇది॥ కాలమునకును-యమునకును-మృత్యువునకును నలుపునకును పేరగునపుడు-పు నల్లనివస్తువునకు పేరగునపుడు-త్రి-నల్లతెగడకును- నీలిచెట్టునకును నల్లజీలకఱ్ఱకును పేరగునపుడు-స్త్రీ.

కాళీనవాంబుదశ్రేణ్యాంభ
వానీమాతృభేదయోః।
మాలమున్నతభూర్మాలాప
జ్క్తౌపుష్పాదిదామని॥
ఉఖాయాం,పాటలాయాం
చస్థాలీ
స్థాలంతుభాజనే।
వ్యాళస్సర్పేదుష్టగజేశ్వా
పదేనాశఠేత్రిషు।౪౮౯।

కాళీ-స్త్రీ॥ ఇది-నూతనమేఘపఙ్క్తికిని-గౌరికిని-కాళికాశక్తికిని పేరు.
మాల-ఇది-ఉన్నతభూమికి పేరయినపుడున-పఙ్క్తికిని-పుష్పములు మొదలైనవానిదండకును పేరగునపుడు- స్త్రీ.
స్థాలీ-స్త్రీ॥ ఇది- కుండకును- కలిగొట్టుచెట్టునకును నామము.
స్థాలి-న॥ ఇది భోజనపాత్రకు పేరు.
వ్యాళ-ఇది॥ సర్పమునకును-దుష్టగజమునకును-దుష్టమృగమునకును పేరగునపుడు-పు- దుష్టునకును పేరగునపుడు-త్రి.

చేలంవస్త్రేబర్హిణచంద్రే
త్రిషుత్వక్షమనింద్యయోః।

చేల-ఇది॥వస్త్రమునకును - నెమలిపురికన్నునకును పేరయినపుడు-న- అసమర్థునికిని- నిందింపదగినవానికిని పేరగునపుడు-త్రి.

పిప్పలీచవ్యయోః కోలం
సూకరోడుపయోఃపుమాన్
శైలీరీత్యాం
గిరౌశైలశ్శైలేయేతున
పుంసకం।
నీలఃకపీశేగిరిభేదేకృష్ణేనా
తద్వతి త్రిషు॥౪౯౦॥

కోల-ఇది॥ పిప్పలికిని-చవ్యమునకును పేరగునపుడు న-అడవిపందికిని-తెప్పకును పేరగునపుడు-పు.
శైలీ-స్త్రీ॥ఇది-రీతికి పేరు.
శైల-ఇది॥ పర్వతమునకు పేరగునపుడు-పు-రాతిపువ్వునకు పేరగునపుడు-న.
నీల-ఇది॥ కపిసేనానాయకునకును- పర్వతభేదమునకును-నలుపునకును పేరయినపుడు- పు.-నలుపుగలదానికిని పేరయినపుడు-త్రి.

నీలీన్యాంనీలిఝింట్యాంచ
నీలీ
నీవాతుమక్షికా
శూలమస్త్ర్యాయుధేరోగే
స్యాద్దుష్టవనకీలకే। ఉప
రాగాదిదోషేచ శూలాప
ణ్యాంగనాభవేత్।
బ్రహ్మదారుణితుక్లీబే తూ
లంతూలస్తునాపిచౌ॥౪౯౧॥
వాలఃకచేశ్వాదిపుచ్ఛేహీ
బేరేతునపుంసకం।
మల్లోదృఢాంగపుంజా
తౌ మత్స్య పాత్రకపోల
యోః శ్రేష్ఠేతుత్రిషు
మల్లీతున్మృత్పాత్ర తృణశూ
ల్యయోః।
భల్లోభల్లూకవాచిస్యా

నీలీ-స్త్రీ॥ ఇది- నీలిచెట్టునకును-నల్ల పువ్వులగోరింటకును పేరు.
నీలా-స్త్రీ॥ ఇది- ఈగెలకు పేరు.
శూల- ఇది॥ఆయుధవిశేషమునకును- శూలరోగమునకును-దుష్టులంగొరతవేయు మేకునకును-గ్రహణము మొదలయినదోషములకును పేరగునపుడు-పు.న- వేశ్యాస్త్రీకి పేరగునపుడు-స్త్రీ.
తూల-ఇది- గంగరావిచెట్టునకు పేరగునపుడు- న. దూదికి పేరయినపుడు॥పు.
వాల-ఇది. తలవెంట్రుకలకును- గుఱ్ఱము మొదలయినవానితోకకును పేరగునపుడు-పు కురువేరునకు పేరగునపుడు.
మల్ల-ఇది॥దృఢాంగుడయినపురుషునికిని- మత్స్యములబుట్టకును- చెక్కిలికి పేరగునపుడు- పు- శ్రేష్ఠునికి పేరగునపుడు-త్రి.
మల్లి -స్త్రీ। ఇది- మంటితో జేసినభోజనపాత్రకును-మల్లెచెట్టునకును పేరు.

భల్ల - ఇది- ఎలుగుగొడ్డునకు పేరగునపుడు-పు-

భల్లాభల్లీ చ సాయకే॥

క్లిన్నాక్షేస్యుశ్చుల్లచిల్లపి
ల్లాఃక్లిన్నేక్ష్ణ్యపిస్మృతాః।
అథాయిచాచిల్లోనా
స్త్రీతుచుల్లీస్యాదంతికాభవే
త్। ౮౧౨॥
జ్వాలేఽస్త్రాంశౌద్వయోఃకీల
శ్శంకుశేఖరయోఃపుమాన్
నాళంతునస్త్రియాంకాం
డశ్లేఽపరశేఫసోః॥ ౮౧౩॥
శిలముంఛం

శిలాగ్రావా
శిలీగండూపదీభవేత్।
సాజ్యేమధునితక్కోలేబో
లంబోలోగంధసాంభస్మృతే॥
౮౧౪
కలాంశమాత్రేశిల్పాదౌ
కలనాకాలభేదయోః। ఇం
దోశ్చషోడశభాగేస్యాత్
మూలధనవృద్ధౌస్త్రీ॥ ౮౧౫॥
కలమవ్యక్తమధురధ్వనౌ
స్యాద్వాచ్యలింగకః।
మాళిస్స్యాద్యతశేషేచూ
డాధమ్మిల్లకయోర్ద్వయోః
పాపేపురీషేకిట్టేచమల
మస్త్రీ

స్థూలస్త్రిషు।జడపీవరయో
స్థూలో
లోలశ్చలసతృష్ణయోః॥
మూర్ఖేశావకయోర్బాలః
ఖలపిశునచలయోఃఖలః।
ఇతిలాంతాః।
భవస్సత్తారుద్రగర్భప్రా
ప్తిసంసారజన్మసు॥ ౮౨౧॥
[illegible]

భల్లా-భల్లీ- ఈ రెండును బాణవిశేషమునకును పేరగునప్పుడు-స్త్రీ.

చుల్ల-చిల్ల-పిల్ల-త్రి॥ ఈ 3 శబ్దములును తడిసిన కన్నులుగలవానికిని-తడిసినకంటికిని పేరు.

చిల్ల-పు॥ ఇది జెముడుకాకికి పేరు.

చుల్లీ-స్త్రీ॥ ఇది-పొయినంటునకు పేరు.

కీల-ఇది॥ అగ్నిజ్వాలకును- మేకుచెట్టునకును పేరగునప్పుడు. స్త్రీ-మేకునకును-శిఖరమునకును పేరగునప్పుడు-పు.

నాళ-ఇది॥ కాడకు పేరయినప్పుడు-స్త్రీ-రంధ్రమునకును- శిశ్నమునకును పేరయినప్పుడు-న.

శిల-న-ఇది॥ మడిలో రాలినవెన్నుల దెచ్చికొని బ్రతుకుటకు పేరు.

శిలా-స్త్రీ-ఇది॥ రాతికి పేరు.

శిలీ-స్త్రీ॥ ఇది॥ ఆడవెట్టకు పేరు.

బోల-ఇది॥ నేతితోగలసిన తేనెకును- తక్కోలమను గ్రంథద్రవ్యమునకును పేరయినప్పుడు-న_ సిల్లసుడికి పేరయినప్పుడు-పు.

కలా-ఇది॥ అంశమాత్రమునకును- చిత్తరువు మొదలయిన పనులయందలి నేర్పునకును- కూడుటకును౹ కాలము చెప్పు పాళ్లుగల కాలమునకును- చంద్రునితో పదియారవ భాగమునకును-వడ్డికిని పేరయినప్పుడు-స్త్రీ.

కల-ఇది॥ అవ్యక్తమధురధ్వనికి పేరగునప్పుడు-విశేష్యలింగము.

మాళి-పు॥ ఇది- ముడిచిన వెండ్రుకలకును-సిగకును కిరీటమునకును పేరు.

మల-పు॥ ఇది- పాపమునకును- అమేధ్యమునకును- దేహమునందలి వసాశుక్లాది ద్వాదశ విధములయిన మలమునకును-పదార్థాంతరమునుండి జెట్టుపురాలికిని పేరు.

స్థూల-త్రి॥ ఇది-జడునికిని-బలిసినవానికిని పేరు.

లోల-పు॥ ఇది- చంచలునకును- ఆశగలవానికిని పేరు.

బాల-పు॥ ఇది- ఎరుక లేనివానికిని-శిశువునకును పేరు.

ఖల-పు॥ ఇది-కొండెగానికిని-కదలువానికిని పేరు.

——* లాంతపదవర్గము ముగిసెను. *——

భవ-పు॥ ఇది-సత్తకును-శివునకును- గర్భప్రాప్తికిని-సంసారమునకును-పుట్టుటకును పేరు.

[illegible] నడుమునకును-

ప్రమసర్మసు।

వనపస్యానలౌదానదవా
త్రైశ్యనరేహయేః॥ ౭౦౧॥
పవిర్వజ్రేస్త్రుధారాయాం

గ్రావాణాపర్వతోపలౌ।
హవాఆజ్ఞాహ్వనయోజ్ఞా

ధవాః పతినర ద్రుమాః॥

క్రమనిమ్నమహీభాగేచం
డాలేజలనాయసే। ఉడుపే
వానరేభేకేప్లవే కారండరే
ప్లవః॥ ౭౦౨॥
భావః పదార్థేసత్తాయాం
క్రియాచేష్టాత్మయోనిషు। వి
ద్వల్లీలాస్వ భావేషుభూత్య
భిప్రాయజంతుషు॥ ౭౦౩॥
కంఠతచ్చిరసోగ్రీవా

చవిస్స్యాత్కాంతి శోభ
యోః।
లక్ష్మీస్స్యందనభేదేపి

దర్వీఫణఖజాకయోః॥
పృథ్వీతుపృథివీకృష్ణజీరకం
హింగుపత్రికా।
సంవిత్ప్రతిజ్ఞాధియుద్ధసం
కేతాచారనామసు॥ ౭౦౪॥

నీవీమార్ధుషిమూలేస్త్రీగ్రం
థౌజఘనవాసనః।
దార్వీదారుహరిద్రాయాం
దేవదారుహరిద్రయోః॥
జిహ్వావాగ్రసనాజ్వాలా

రేవానల్యాం...

ఉదకమునకును. పవడమునకును. స్త్రీపురుషులపరిహాసమునకును పేరు.

దవ-దావ-పు॥ ఈ.అనువనమునకును. కార్చిచ్చునకును-అగ్నికిని- గుల్మమునకును పేరు.

పవి-పు॥ ఇది-వజ్రాయుధమునకును-ఆయుధములవాదరకును పేరు.

గ్రావన్-పు-ఇది-పర్వతమునకును రాతికిని పేరు.

హవ-పు॥ ఇది-ఆజ్ఞకును-పిలుచుటకును- యాజ్ఞమునకును పేరు.

ధవ-పు॥ ఇది-పెనిమిటికిని-మనుష్యునకును- చంద్రచెట్టునకును పేరు.

ప్లవ-పు॥ ఇది-క్రమముగలోతైనభూమికిని- చండాలునికిని- నీరుకాకికిని-తెప్పకును-కోతికిని-కప్పకును-యెగురుటకును-నీరుకోడికిని పేరు.

భావ-పు॥ ఇది-పదార్థమునకును- ద్రవ్యాదులయొక్క కలుగుటకును-ధాతువాచ్యక్రియకును- వ్యాపారమునకును- ఆత్మకును-యోనికిని-విద్వాంసునకును. విలాసమునకును జంతువునకును పేరు-

గ్రీవా-స్త్రీ॥ ఇది-కంఠమునకును- ఆకంఠముపైనున్నశిరస్సునకును పేరు.

ఛవి-స్త్రీ॥ ఇది-కాంతికిని-నిగ్గునకును పేరు.

లక్ష్మీ-స్త్రీ॥ ఇది- రథవిశేషమునకును- అపిశబ్దమువలనచులకనయినదానికిని పేరు.

దర్వీ-స్త్రీ॥ ఇది-పడిగకును- తెడ్డునకును పేరు.

పృథ్వీ-స్త్రీ॥ ఇది-భూమికిని-నల్లజీలకర్రకును-ఇంగువచెట్టునకును పేరు.

సంవిద్-స్త్రీ॥ ఇది- ప్రతిజ్ఞకును-మనోవ్యాధికిని యుద్ధమునకును-సంకేతమునకును- ఆచారమునకును-నామధేయమునకును పేరు.

నీవీ-స్త్రీ। ఇది- మొదటిసొమ్మునకును- స్త్రీలకోకముడికిని పేరు.

దార్వీ-స్త్రీ॥ ఇది- మ్రానిపసపునకును- దేవదారుచెట్టునకును పసపునకును పేరు.

జిహ్వా-స్త్రీ॥ ఇది- వాక్కునకును- నాలుకకును- అగ్నిజ్వాలకును పేరు.

...ఇది...నర్మదానదికిని పేరు

తత్వం విలంబమానే స్యా త్స్వరూపే పరమాత్మని॥

తత్వ-న॥ ఇది-క్రేలాడుటకును- స్వరూపమునకును పరమాత్మకును పేరు.

ద్వంద్వం ద్వయహిమోష్ణాదికలహే మిథునే రహః॥

ద్వంద్వం-న॥ ఇది- జంటకును- శీతోష్ణాదులకును- యుద్ధమునకును- స్త్రీపురుషులజంటకును- ఏకాంతమునకును పేరు

సాంత్వం సామ నిదాక్షిణ్యే

సాంత్వ- న॥ ఇది- సామోపాయమునకును- దాక్షిణ్యమునకును పేరు.

హవిర్హవ్యే ఘృతే సలే॥

హవిన్-న॥ ఇది-హోమయోగ్యమైన ద్రవ్యమునకును నేతికిని- ఉదకమునకును పేరు.

పర్వ గ్రంథౌ పంచదశ్యా ముత్సవే విషువాదికే। ప్రస్తావే చ

పర్వన్-న॥ ఇది-గణుపునకును-పూర్ణిమామావాస్యలకును-ఉత్సవమునకును-విషువత్తు మొదలయిన పుణ్యకాలమునకును- ప్రస్తావమునకును పేరు.

కిణ్వం స్యాత్పిష్ట్యా కోసగ్నే సురారఘం॥ ౪౩౧॥

కిణ్వ-న॥ ఇది- గానుగుపిండికిని- మద్యము సేయుమూలద్రవ్యమునకును- పాదమునకును పేరు.

ధ్రువశ్శంకౌ తాపశ్చికే లేయోగే తారాంతరే పుమాన్। తర్కానిశ్చితయోః క్లీబే నిత్యానిశ్చలయోస్త్రిషు॥ ౪౩౨॥

ధ్రువ-ఇది॥ సామర్థ్యమునకును- మఱ్ఱిచెట్టునకును- మేకునకును- యోగవిశేషమునకును- ధ్రువనక్షత్రమునకును పేరైనపుడు- పు- తర్కమును పూరించుటకును- ఎక్కువపదమును దెచ్చికొనుటకును- నిశ్చయింపబడినదానికిని పేరయినపుడు-న- నిత్యమయినదానికిని- కదలనిదానికిని పేరగునపుడు-త్రి.

గీతీమూర్వ్యా సాలపర్ణి స్రుగ్భేదేషు స్త్రియాం ధ్రువా।

ధ్రువా-ఇది- గానభేదమునకును- భాగకును- ముయ్యాకుపొన్నకును- హోమసాధనమైన స్రుగ్విశేషమునకును పేరగునపుడు- స్త్రీ.

జీవోబృహస్పతి ప్రాణజీవనాత్మభగేషు నా॥ ౪౩౩॥ పూర్వ్యాం యాం వచాయాం జీవస్యాం జీవా జీవవతి త్రిషు॥

జీవ-ఇది- బృహస్పతికిని- ప్రాణమునకును- జీవనమునకును- ఆత్మకును వెన్నెలపులుగను పక్షికిని పేరగునపుడు॥ పుంటికూరకును- వసకును- పాలతీగెకును పేరగునపుడు- స్త్రీ- జీవముగలదానికి పేరగునపుడు- త్రి.

లవో రామసుతే లేశే విశాలే ఛేదనే చ నా॥ ౪౩౪॥ లవం మేషాదిలోమ్ని స్యా

లవ- ఇది- రామునియొక్క కుమారునికిని లేశమునకును- విశాలమునకును- ఛేదించుటకును పేరగునపుడు-పు, మేక మొదలయినవానిరోమములకు పేరగునపుడు-న.

దేవో రాజ్ఞి సురే ఘనే। రాజ్ఞా గ్రమహిషీ మూర్వా దేవీ స్యాద్దేవమింద్రియం॥

దేవ-ఇది-రాజునకును- దేవతకును- మేఘమునకును పేరైనపుడు-పు-రాజుయొక్క పెద్దభార్యకును- చాగకును పేరైనపుడు-దేవీ-స్త్రీ-ఇంద్రియమునకును పేరైనపుడు దేవం-న.

సత్వం ద్రవ్యే పిశాచాదౌ వ్యవసాయే స్వభావయోః। గుణప్రాణబలస్వాంతసత్త్వా స్వస్త్రీసు జంతుషు॥ ౪౩౫॥

సత్వ-ఇది- పృథ్వ్యాదిద్రవ్యములకును- పిశాచాదులకును- ఉద్యోగమునకును- స్వభావమునకును- సత్వగుణమునకును- ప్రాణమునకును- బలమునకును- చిత్తమునకును- ద్రవ్యాదులయొక్క కలుగుటకును పేరయినపుడు- న- జంతువులకు పేరగునపుడు- పు.

విశ్వం స్యాజ్జగతి క్లీబే విశ్వా
యాం తు స్త్రీ మహౌషధౌ।
కృత్స్నే త్రిషు నా నుంబా
ప్రధాన్ దేవభేదేషు బాహ్వి న।
బంధనే నూర సూత్రే వస్త్రే తే
ప్రోతవన్నే త్రిషు।
అవిర్నా పర్వతే సూర్యే మే
షే మూషికకంబలే। ౪౩౮।
ప్రాకారే భేదనే భూమి స్త్రీ తు
పుష్పవతీ ఘనాః।
కవిః పుంసి కావ్యకర్తృ
శుక్రవాల్మీకిసూరిషు। ౪౩౯।
ఖలినే తు కవి స్త్రీ స్యా
త్కణ్వం పాపే మునౌ తు నా।

స్రుగ్నే దేవా స్రువ స్త్రీ తు
మూర్వాయాం
పథపూర్వజే। ౪౪౦॥
పూర్వో దిగ్దేశ కాలస్థ ద్రవ్యే
పూర్వా స్త్రీ న లింగకః।
ఊర్ధ్వం స్యాదుపరి క్లీబే త్రి
షూత్థిత తుంగయోః॥
౪౪౧। ఉపరిస్తా
ద్ధపార్శ్వం స్త్రీ కక్షాంత
రేఽతికే।
భాస్వాన్నర్కే త్రిషు దీప్తే

నా ర్వాశ్వే కుత్సితే త్రిషు।

శివం భద్రసుఖాంభస్సు
ద్రవ్యే త్రిషు స్యాద్గిరిశే తు
పుంసి। శివాభ వే నామలకీ భ
వానీ హరీతకీ శక్రుష్టా సృ
గాలికా॥౪౪౩॥
ధన్వా నా మేరుదేశే నా ధ

త్రిషు ప్రాంశ్వస్త్వల్పఖర్వయోః

విశ్వ-ఇది- లోకమునకు పేరయినపుడు-న- అతివసకు పేరయినపుడు.స్త్రీ- సమస్తమునకు పేరయినపుడు.-త్రి- శొంఠికి పేరయినపుడు స్త్రీ.-విశ్వేదేవులకు పేరయినపుడు పుంలింగమును నిత్యబహువచనమును.

ప్రోత ఇది-కట్టుటకును- నూలునూలునకును పేరగునపుడు-న.-పంచబడినదానికి పేరగునపుడు త్రి,

అవి-ఇది-పర్వతమునకును- సూర్యునికిని-గొర్రెకును. ఎలుకగంగటొలునకును-ప్రాకారమునకును- గృహమునకును- కొంతికిని పేరయినపుడు-పు-రజస్వలయైయున్న స్త్రీకిని భూమికిని పేరగునపుడు।స్త్రీ.

కవి-ఇది- కావ్యకర్తకును-శుక్రునికిని-వాల్మీకికిని-విద్వాంసునకును పేరగునపుడు- పు - కళ్లెమునకు పేరగునపుడు- స్త్రీ.

కణ్వ-ఇది-పాపమునకు పేరయినపుడు-న-కణ్వమునికి పేరగునపుడు-పు.

స్రువ-ఇది-చర్మవిశేషమునకు పేరగునపుడు- పు.-చాగచెట్టునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ.

పూర్వ-త్రి- ఇది। ముందుపుట్టినదానికిని- పూర్వదిక్కునగాని- పూర్వకాలమునగాని- పూర్వదేశమునగాని యున్న ద్రవ్యమునకును పేరు.

ఊర్ధ్వ-ఇది।ఊర్ధ్వప్రదేశమునకును పేరగునపుడు-న- లేచినదానికిని-ఉన్నతమైనదానికిని- పైనున్నదానికిని పేరయినపుడు.త్రి.

పార్శ్వ స్త్రీ-న।ఇది- ఇరుపంకలక్రిందికిని-సమీపమునకును పేరు.

భాస్వత్-ఇది-సూర్యునికి పేరగునపుడు-పు- ప్రకాశించువానికి పేరగునపుడు-త్రి.

అర్వన్-ఇది।గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు-పు- కుత్సితునకు పేరయినపుడు-త్రి.

శివ-ఇది। శుభమునకును-సుఖమునకును-ఉదకమునకును పేరగునపుడు-న- ద్రవ్యమునకు పేరగునపుడు-త్రి. శివునికి పేరగునపుడు-పు-ఉసిరికచెట్టునకును- గౌరికిని- కరకచెట్టునకును- జమ్మిచెట్టునకును- నక్కకును పేరగునపుడు-స్త్రీ.

ధన్వన్-ఇది। ధనుస్సునకు పేరయినపుడు న- మెట్టభూమికి పేరయినపుడు-పు.

ప్రాంశ్వ త్రి। ఇది-అల్పమయినదానికిని- మరుగుజ్జు [illegible]

పక్ష్మాంభః పక్ష్మకింజల్కేపి నా
సాభేసుషేపి చ ॥ ౪౪౭ ॥
ఇతి వాంతాః ।
పాశో రజ్జౌ ప్రశంసా నిందార్థః
ఛత్రాదిభ్యః పరో యది । క
ర్ణాత్పరస్సుపర్ణార్థః క
లాపాగ్రః కచాత్పరః ॥ ౪౪౮ ॥

తిరోధానే తు యే నాశో
రాశిర్మేషాది పుంజయోః ।
ఇష్ట్యంతరమమావాస్యా
దర్శ
శ్చారాహవౌ స్పశౌ
దంశో దోషే వర్మమర్మ
ఖండనం వనమక్షికా ।
వంశో వేణౌ సమూహే చ
పృష్ఠాస్థిని కులేపి చ ॥ ౪౪౯ ॥
అంశుస్తంత్వాదిసూక్ష్మాంశే కిరణే తరణావపి ।
వేశో వేశ్యాగృహే గేహ
మాత్రే నైపథ్యయోరపి ।
వాశా భవేదటరుషే
వాశీ తక్షకసాధనే ।
పేశీ త్వఖండే గాఢీనాం
మాంస్యాం ఖడ్గపిధానకే ॥
ఆశీరురగదంష్ట్రాయాం శు
భవాగభిలాషయోః ।
దశావర్త్యాం వస్త్రాంశకాంశే
ష్వవస్థా
శాతు దిగీహయోః ॥ ౪౫౦ ॥
నిశా రాత్రౌ హరిద్రా
యామర్శో దుర్నామరోగ
యోః ।
త్రిష్వధీనే వశో వాంఛా
ప్రభుత్వాధీనతాసు నా ।
స్త్రియాం వశా నంస్యగనీయో
[illegible]

పక్ష్మ-న॥ ఇది- పండినవానికిని- నాసోన్ముఖమయిన వానికిని పేరు.

—※ వాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

పాశ-పు॥ ఇది- త్రాటికిని- ఛత్రాదిశబ్దములకు పైనుండెనేని- నిందకును- కర్ణశబ్దమునకు మీదనుండునేని- బంగారపుసొమ్మునకును- కచకేశశబ్దములకు మీదనుండెనేని కొప్పునకును పేరు. ఉదాహరణములు- ఛత్రపాశః-రాజాధముడు-కర్ణపాశః- కర్ణభూషణము-కేశపాశః- కొప్పు- ఇత్యాద్యుదాహరణంబులు.

నాశ- పు॥ ఇది- మరుగౌటకును-చచ్చుటకును పేరు.

రాశి-పు॥ ఇది-మేషాదిరాసులకును-కూటమికిని పేరు.

దర్శ-పు॥ ఇది- ఇష్టిభేదమునకును- అమావాస్యకును పేరు.

స్పశ- పు॥ ఇది- వేగువానికిని- యుద్ధమునకును పేరు

దంశ- ఇది- దోషమునకును- కవచమునకును-మర్మమునకును- ఖండించుటకును- అడవియీగెకును పేరు

వంశ-పు॥ ఇది- వెదురునకును-సమూహమునకును వెన్నెముకకును-కులమునకును పేరు.

అంశు-పు॥ ఇది- దారము మొదలయిన వానియొక్క సూక్ష్మాంశమునకును - కిరణమునకును- సూర్యునికిని పేరు.

వేశ-పు॥ ఇది- వేశ్యాగృహమునకును-గృహసామాన్యమునకును- వేషమునకును పేరు.

వాశా-స్త్రీ॥ అడ్డసరపుచెట్టునకు పేరు.

వాశీ-స్త్రీ॥ ఇది-బాడిసెకు పేరు.

పేశీ-స్త్రీ॥ ఇది-పక్ష్యాదులగ్రుడ్డునకును- జటామాంసికిని- కత్తియొరకును పేరు.

ఆశీస్॥స్త్రీ॥ ఇది- పామునొక్క కోరకును- శుభవాక్యమునకును- అభిలాషకును పేరు.

దశా-స్త్రీ- ఇది- వత్తికిని-బాల్యాదిదశలకును-వస్త్రములయందున్న బద్దెకును పేరు.

ఆశా-ఇది-దిక్కునకును ఇచ్ఛకును పేరు.

నిశా-స్త్రీ॥ ఇది- రాత్రికిని- పసపునకును పేరు.

అర్శస్-న-ఇది- ఏనుగుజెలగకును-మూలవ్యాధికిని పేరు.

వశ- ఇది- పరాధీనునికి చెందునప్పుడు॥ స్త్రీ॥ కోరికకలుగుటకును-ప్రభుత్వమునకును- అధీనత్వమునకును చెల్లినప్పుడు॥పు॥ గొడ్డుటావునకును- గొడ్రాలైనది-కోమలికిని [illegible]

దర్భే౽పికుశమస్త్రీస్యాద్ద్వీప
భేదాశుసు తేపినా॥ ౭౫౨॥
అహ్నో౽విశా కేతుకుశీకుశా
పాస్యాద్యుత్కుశంజలమ్।
కాశస్తృణవిశేషే
నా కాశీవారాణసీపురా।
కోశో౽స్త్రీకుట్మలేఖడ్గా
ఘుగుహ్యేంగేశాస్త్రదివ్య
యోః। గృహేదేహేపుస్త
కాఘుపేశ్యామసిపిధానకే।
ఈశశ్శంభౌ ప్రభౌతుత్రి
ష్వీశాలాంగలదండకే।

రుజాస్పర్శనదానేషుస్ప
ర్శో౽నాస్పృష్టరి త్రిషు॥
ఇతిశాంతాః।
క్రేషణే మర్దనేప్రైషః
కర్షః కషణే మానయో
వృషాణ౽ఇం ప్రోక్షునరా

స్తర్షో౽భిప్సాపిపాసయోః
ఋషుర్ద్రష్టేవస్థాదౌ
జ్ఞానవృద్ధదిగంబరే।
మాసత్వగ్దోషధాన్యేషు
మాష
శ్శోషస్తుశోషణే। ౭౫౭
యక్ష్మణ్యపి
తుషస్తుస్యాద్ధాన్యత్వ చి
విభీతకే।
పౌషామాసే మహాయుద్ధే

తృట్ స్త్రీ లిప్సాపిపాస
యోః॥ ౭౫౮॥
దృషత్పాషాణమాత్రేచ
పిష్టపేషణశిలాచసా।
మిషంతు స్పర్ధనేవ్యాజే

వర్షో౽స్త్రీభారతాదికే

కుశ-ఇది- దర్భకుపేరగునపుడు॥ పు॥ కుశద్వీపము నకును- రాముని కొమారునికిని పేరగునపుడు॥ పు॥ ఇనుము చేత చేయబడిన వస్తువులకు పేరగునపుడు- కుశీ- కుశా॥ స్త్రీ॥ నీళ్లకు పేరగునపుడు-కుశం-

కాశ-పు-ఇది-రెల్లునకు పేరు.

కాశీ-ఇది-కాశికి పేరు.

కోశ-పు॥ ఇది- మొగ్గకును- బొక్కసమునకును- యోనికిని - శాస్త్రమునకును- దివ్య ప్రమాణమునకును-గృహమునకును- దేహమునకును పుస్తకసమూహమునకును గ్రంథమునకును కత్తియొరకును పేరు.

ఈశ- పు ఇది-శివునకు పేరు.

ఈశా- ఇది- ప్రభువునకు పేరగునపుడు॥ త్రి॥ ఏడికోలకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

స్పర్శ- ఇది- రోగమునకును - తాకుటకును- దానమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ తాకెడువానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

— శాంతపదవర్గము ముగిసెను. —

ప్రైష- పు॥ ఇది-అంపుటకును-నూరుటకును పేరు.
కషణ-పు॥ ఇది-ఒరియుటకును- కాలువలమొత్తనకును పేరు.

వృషన్-పు॥ ఇది-ఇంద్రునికిని-ఎద్దునకును-మనుష్యునకును పేరు.

తర్షణ-పు॥ ఇది- కోరికెకును-దప్పికిని పేరు.

ఋషి- పు॥ ఇది-దేవతకును- వసిష్ఠాదులకును జ్ఞానాధికునికిని- దిసమొలవానికిని పేరు.

మాష- ఇది॥ అయిదుగురిగింజలయెత్తునకును-చర్మదోషమునకును- మినుములకును పేరు.

శోష- పు॥ ఇది- ఎండుటకును- క్షయరోగమునకును- అపిశబ్దమువలన వాయువునకును పేరు.

తుష-పు॥ ఇది-వడ్లపొట్టునకును- తాండ్రచెట్టునకును పేరు.

పౌష-పు॥ ఇది- మాసభేదమునకును- గొప్పయుద్ధమునకును పేరు.

తృట్-ఇది- కోరికెకును- దాహమునకును పేరు. ఇది షకారాంత స్త్రీలింగము.

దృషద్-స్త్రీ॥ ఇది - పాషాణసామాన్యమునకును- నూరుడురాతికిని పేరు.

మిష- న॥ ఇది- కలహమాడుటకును- ఒక కార్యమును చేయింపక పటమున మఱియొక కార్యమును చేయుటకును పే॥

వర్షణ- ఇది- భారతాదివర్షములకును- దానకును-సంవ

వృష్టావబ్దే ప్రావృషితు వర్షా
స్స్యుర్భూమ్ని స్త్రియామ్స్।
వృషో ధర్మే౽క్షే పుంభేద రే
తస్సు శక్రాఖువాజిషు॥ ౪౬౦॥
రాశౌ శృంగ్యాం బలే నా
స్యాద్రేతస్వి శ్రేష్ఠయో స్త్రి
షు। వృషా స్త్రీ యామాటు
రూష సైన్యవమూషికర్ణ్యపి॥
విషా త్వతివిషాయాం స్త్రీ
విషం తు గరళే జలే।
ఉషా బాణసుతా రాత్రిర్న
నోషః కల్యసంధ్యయోః॥

సాయం నిశ్యవ్యయం దో
షా స్త్రీ వానా దూషణా ఘ
యోః।
ఘోషో ధ్వనిస్తనఘనాద
స్వ ఏవాభీరపల్ల్యపి॥ ౪౬౩॥
కాంస్యే చ ఘోషణా చాథ
ఘోషా స్త్రీ శతపుష్పికా।
ఝుషా నాగబలాయాం
స్త్రీ నా మత్స్యేను కరేవనే॥
శేషోనన్తో హరిశ్శేషం
త్రిష్వన్యముపయుక్తతః।
కర్షూర్వార్తా కరీషాగ్నిః
కర్షూః కుల్యాభిధాయినీ॥
ఇతి షాంతాః
హంసస్స్న రేఖగేః ష్ణాయ
తౌ నిర్లోపఘృణాభుజి। జీవే ర్కే
శ్వేతపృష్ఠే స్యా న్మంత్ర పర
మాత్మనోః॥ ౪౬౬॥
గోపక్రీడార తౌ రాసో
వ్యాసో విస్తార తాపసౌ।

కంసో దైత్యే పానపాత్రే
కాంస్యే మానాంతరేపి చ॥

భాః స్త్రీ భాసే ఖగే గోష్ఠే

త్సరమునకును పేరగునపుడు। స్న॥ వర్షా ఋతువునకు పేరగు
నపుడు॥ నిత్యబహువచన స్త్రీలింగమును-వర్షాః-

వృష-ఇది-ధర్మమునకును- ఎద్దునకును- పురుషభేద
మునకును- రేతస్సునకును- ఇంద్రునకును- ఎలుకకును- గు
ఱ్ఱమునకును- వృషభరాశికిని- వృషభమనుసౌషధమున
కును- బలమునకును పేరగునపుడు॥ పు। వీర్యవృద్ధిగలవాని
కిని- శ్రేష్ఠునకును పేరగునపుడు। త్రి॥ అడ్డసరపుచెట్టునకు
ను- ఎలుకచెవిటీగకును పేరగునపుడు। స్త్రీ॥

విష-ఇది- అతివసకు పేరగునపుడు। స్త్రీ॥ గరళమున
కును- ఉదకమునకును పేరగునపుడు- విషమ్। న॥

ఉషా- ఇది- బాణాసురునికూతునకును- రాత్రికిని పే
రైనపుడు॥ స్త్రీ॥ ప్రాతఃకాలమునకును- ప్రతిజ్ఞకును పేరగు
నపుడు॥ స్న॥ ఉషస్-

దోషా- ఇది- సాయంకాలమునకును- రాత్రికిని పే
రగునపుడు అవ్యయమును స్త్రీలింగమునుంగలదు- దూష
ణకును_ పాపమునకును పేరగునపుడు॥ పు।

ఘోష-ఇది- ధ్వనిసామాన్యమునకును- మేఘధ్వని
కిని- గొల్లపల్లెకును- కంచునకును- ఘోషించుటకును పేర
గునపుడు॥ పు॥ అడవిసదాపచెట్టునకును పేరగునపుడు। స్త్రీ॥

ఝుష ఇది. చిరచెట్టునకు పేరైనపుడు॥ స్త్రీ॥ మత్స్యము
నకును-ముసలికిని- వనమునకును పేరైనపుడు॥ పు॥

శేష-ఇది ఆదిశేషునికిని- విష్ణువునకును పేరయినపు
డు॥ పు॥ మిగిలినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

కర్షూ-ఇది-కృషికిని- పిడకనిప్పునకును పేరగునపు
డు॥ పు॥ నదికి పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

—* షాంతపదవర్గము ముగిసెను. *—

హంస-పు॥ ఇది- మన్మథునికిని- హంసకును-విష్ణువున
కును-యతికిని-గర్వములేని భూపతికిని- జీవునికిని-సూర్యునికి
ని-గుఱ్ఱమునకును- తెల్లనిఎద్దునకును- మంత్రవిశేషమునకు
ను-పరమాత్మకును పేరు.

రాస-పు॥ ఇది-గోపులతోడియాటకును-రతికిని పేరు

వ్యాస-పు॥ ఇది. విస్తారమునకును- వ్యాసుడనుముని
కిని పేరు.

కంస పు॥ ఇది. కంసుడను దైత్యునకును పానము చే
యు పాత్రమునకును. కంచునకును. కొలతయొక్క భేదము
నకును పేరు.

భాస్- ఇది- కాంతికిని- పక్షికిని- పసవులుండుదొడ్డికిని పే।

త్రాసో భీర్మణిదోషయోః

హింసా చౌర్యాది వధయోః

రక్షాయాం మాతరి ప్రసూః ॥ ౨౬౮ ॥

వత్సో నకుటజే వత్సః స్మృతా

ప్రావణే క్షేత్రేషు। వత్సస్య

స్త్రీ చ

ఘనమాంసం క్రవ్యే

మాంసీ జటామాంస్యాం॥

వాసో నివాసే కుటజావా

సో వస్త్రే ఽపి నపుంసకమ్।

దాసీ చేటీ చ ఝింటీ చ

దాసస్సాన్య శ్శూద్ర భృత్యోకా

స్త్రయోః ॥ ౨౭౦ ॥

వసుర్నా దేవభేదేషు యో

క్త్రాగ్నిధనదాంశుషు। మధు

రే త్రిష్వక్లీబే సలిలే ధనరత్న

యోః ॥ ౨౭౧ ॥

శృంగారముఖ్యమధురా

దిషు పశ్చ వేతో సహ్యా సరాగ

గరళ ద్రవ పారదేషు। అ

స్వాదన ధ్వని సుధాంబు రసా

ఖ్య ధాతుష్వప్యస్త్రౌ రసో ఘన స

నాధిరణే రసా స్యాత్॥

కాసూర్బుద్ధౌ కువాచి స్త్రీ

శంసా స్తుత్యభిలాషయోః

ఇతి సాంతాః।

వహాంస్కంధే గవాశ్వా

సే వాహానేషు సే వహాః।

ఆహా - ద్యా దానోపరా

న ప్రోత నాద్యర్గ్రహాస్స్యుర్గ్రహాః।

అవిద్యా మూర్ఛయోర్మోహో

సాన్య [illegible]

[illegible]

త్రాస-పు॥ ఇది-భయమునకును- మణులదోషమునకును పేరు.

హింసా-స్త్రీ॥ ఇది-చౌర్యము మొదలయిన యకార్యములకును- వధకును పేరు.

ప్రసూః-ఇది-గుఱ్ఱమునకును- తల్లికిని పేరు.

వత్స-ఇది-సంవత్సరమునకును-కొడిసెచెట్టునకును- కొమారుడు మొదలైన బాలురకును పేరయినప్పుడు॥ పు॥ దూడకు పేరగునపుడు॥ త్రి॥ వత్సస్థలమునకు పేరగునపుడు। స్త్రీ॥

మాంస-న॥ ఇది-మాంసమునకు పేరు.

మాంసీ-ఇది- జటామాంసికి పేరు.

వాస-ఇది-ఉనికిపట్టునకును అడ్డసరపుచెట్టునకును పేరగునప్పుడు॥ పు॥ వస్త్రమునకు పేరగునప్పుడు వాసస్॥ న॥

దాసీ-స్త్రీ॥ ఇది-దాసికిని నల్లపువ్వు అగోరింటకును పేరు.

దాస- పు॥ ఇది కూలివానికిని శూద్రునకును పేరు.

వసు-ఇది-అష్టవసువులకును- పశువుల మెడకు గట్టు మోకునకును అగ్నికిని- కుబేరునికిని- కిరణమునకును పేరగునప్పుడు॥ పు॥ మధురమైనదానికి పేరగునప్పుడు॥ త్రి॥ ఉదకమునకును-ధనమునకును రత్నమునకును పేరగునప్పుడు॥ న॥

రస-ఇది- శృంగారము మొదలయిన రసములకును- తీపు మొదలయిన షడ్రసములకును- బంగారమునకును- రేతస్సునకును ఇంకకును- ప్రేమకును-కాలకూటమునకును-ద్రవమునకును-పాదరసమునకును- రుచికిని- ధ్వనికిని- అమృతమునకును- గంధకాదిధాతువునకును పేరగునప్పుడు॥ పు॥ నాలుకకును- భూమికిని పేరయినప్పుడు॥ స్త్రీ॥

కాసూ-స్త్రీ॥ ఇది-బుద్ధికిని- కుత్సితవాక్కునకును పేరు.

శంసా-స్త్రీ॥ ఇది- స్తుతికిని-కోరికకును పేరు.

——॥ సాంతపదవర్గము ముగిసెను. ॥——

వహ-పు-ఇది-ఎద్దులమూపునకును-వానియొక్క పిరికి- వాహనమునకును- గాలికిని పేరు.

గ్రహ-పు॥ ఇది-సూర్యాదినవగ్రహములకును- గ్రహించుటకును- సూర్యచంద్రగ్రహణములకును- ప్రేతనాది భూతవిశేషములకును పేరు.

మోహ-పు॥ ఇది- అజ్ఞానమునకును- ఒడలెరుంగమికిని- [illegible] సర్పమునకును పేరు.

ఊహః ప్రస్తుతతర్కే చ కుంజరాంఘ్రిషు చ పర్వణి

ఊహ పు॥ ఇది-తర్కవాక్యమునకును-ఏర్కవపద మునధ్యాహారము చేయుటకును-ఏనుగుపాదమునందలి గిణుపులకును పేరు.

అబ్వ్యోస్నేహగుణస్నేహౌ తైలసౌహార్దయోరపి॥ ౪౭౫॥

స్నేహ-పు॥ యిది- ఉదకాదులయందుండు చూర్ణాను లమద్దగా జేయుగుణవిశేషమునకును-నూనెకును- ప్రేమకును పేరు.

వ్యూహస్స్యాద్బలవిన్యాసే బృందేపి

వ్యూహ-పు॥ యిది- చతురంగబలమునుయథాస్థానమునదీర్చియుంచుటకును-గూటమికిని- ఆపిశబ్దమువలన పద్మశకటాదివ్యూహములకును పేరు:

ఊహాయత్నేచ్ఛయోః॥

ఊహా-స్త్రీ॥ యిది-యత్నమునకును-ఇచ్ఛకును పేరు:

కుహూః స్త్రీ కోకిలాలాపే సినష్టేందుతిథావపి॥ ౪౭౬॥

కుహూ-స్త్రీ॥ యిది-కోకిలధ్వనికిని- చంద్రకళలేనియమావాస్యకును పేరు:

లోహశ్శస్త్రే చ కాంస్యాదిసర్వతైజసవస్తుని।

లోహ-పు॥ యిది- శస్త్రమునకును-కంచుమొదలైనసకలలోహములచేత జేయబడినవస్తువులకును పేరు.

రహో రహస్యే సురతే

రహస్-న॥ యిది-రహస్యమునకును-సురతమునకును పేరు:

బర్హం పత్త్రం శిఖండయోః॥

బర్హ-న॥ ఇది. ఆకునకును-నెమలిపింఛమునకును పేరు

హేమంతమాసౌ సహసౌ సరాక్లిబం సహో బలే సహా కుమారి భూమ్యోః స్త్రీ సాకమర్థే సహావ్యయం॥

సహస్- యిది- హేమంతఋతువునకును-మార్గశీర్షమాసమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ బలమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ పిన్నగోరింటకును-భూమికిని పేరగునపుడు- సహా॥ స్త్రీ॥ తోడ అనునర్థమున-సహ-అనియవ్యయము:

సింహపుచ్ఛీకందరయోర్గుహా స్త్రీ షణ్ముఖే తు నా।

గుహ-యిది- నక్కతోక కసపునకును-గుహకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ కుమారస్వామికి పేరగునపుడు॥ పు॥

కాంత్యుత్సవౌ తు మహసీ పుమాంశ్చేన్మహ ఉత్సవే॥

మహస్-యిది-కాంతికిని-ఉత్సవమునకును పేరగునపుడు॥ న॥ ఉత్సవమునకును పేరగునపుడు పుంలింగమాయెనేని అకారాంతము.

గృహం గృహాశ్చ పుంస్యూమ్ని ద్వావిమౌ గేహభార్యయోః।

గృహ-న॥ గృహాః- పు॥ నిత్యబహువచనము-ఈ రెండునుగృహమునకును-భార్యకు పేరును.

సింహో మృగేంద్రే రాశౌ చ శ్రేష్ఠే రాజాదికాత్పరః॥

సింహ-పు॥ ఇది- సింహమునకు - సింహరాశికిని పేరు- ఇది - రాజాదిశబ్దములకు మీదనుండెనేని శ్రేష్ఠవాచకము- ఉదాహరణము- రాజసింహః - రాజశ్రేష్ఠుడు పురుషసింహః పురుషశ్రేష్ఠుడు ఇత్యాదులు:

సింహీ సింహస్త్రియామాటరుషే రాహోశ్చ మాతరి

సింహీ-స్త్రీ॥ ఇది-ఆడుసింహమునకును-అడ్డసరపుచెట్టునకును-రాహువుయొక్క తల్లికిని పేరు-

బాహా భుజే స్త్రీ

బాహా-స్త్రీ॥ ఇది భుజమునకు పేరు.

వాహో నా యానేశ్వే వృషభేపి చ॥ ౪౭౭॥

వాహ- పు॥ ఇది-పల్లకిమొదలైనవాహనములకును-

బర్హిర్నా హ్నాగ్నౌ కుశేత్రి చే
త్రిష్వ గ్నే ర్బర్హజ నేతునా।

బర్హి స్-ఇది-అగ్నికిచేరెనపుడు॥ పు॥ దర్భకుపేరైన పుడు॥ న॥ పూజ్యునకుపేరగునపుడు॥ త్రి॥ యోగ్యజనమున కుపేరగునపు॥ పు॥

బహుస్స్యాద్విపులేత్ర్యా ది సంఖ్యాయాం చ త్రిలింగ కః॥౪౮౧।

బహు-త్రి॥ఇది॥విస్తారమునకును - మూడు మొదలైన సంఖ్యకు పేరు.

ఇతిహాంతాః.

——※హాంత పదవర్గము ముగిసెను.※——

పక్షస్సహాయగరుదంతిన సాధ్యభిత్తిమితేష్షు చుల్లి విప కేన్య పకు జరేచ। ౚ్రి చేక వాదుప మాసద లేచ పక్షద్వారేబలేచ గజపా ర్శ్వ విరోధయోశ్చ॥

పక్ష-పు॥ ఇది-సహాయమునకును-రెక్కలకును-"సమీ పమునకును-హేతువుచే సాధింపదగిన సందేహార్థముగల దానికిని-స్నేహితునకును-పాయియొక్క సందునకును- రాజు యొక్క యేనుగునకును-కచకేనాదిశబ్దములపై నుండెనేని సమూహమునకును. అనగా కేశపక్షః-కచపక్షః-ఇత్యాదిస్థ లములయందు కొప్పునకును మాసముయొక్క శుక్లకృష్ణప క్షములకును-దిడ్డివాకిలికిని-బలమునకును - ఏనుగుయొక్క యిరుప్రక్కలకును-విరోధమునకును పేరు- ఇచ్చట హేతు వుచేతసాధింపదగినసందేహార్థము గలదానికి నుదాహరణ ము పర్వతోవహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వాత్ - అనువాక్యమున పొగ హేతువుదానింబట్టిసాధింపదగినయర్థము- అగ్నిఅయ గ్నిగలదిపర్వతముగనుక-సాధ్యముగల పర్వతము పక్షము.

ప్లక్షో ద్వీపాగర్దభాండః పర్కటీపిప్పలీద్రుమః.

ప్లక్ష పు॥యిది- ద్వీపవిశేషమునకును- కలజువ్విచె ట్టునకును జువ్విచెట్టునకును-పిప్పలికి వృక్ష సామాన్యమున కును పేరు.

మోక్షోపవర్గేమృ త్యౌ చ మోచనేముష్కకద్రుమే

మోక్ష-పు॥యిది- మోక్షమునకును-మృత్యువునకును విడుచుటకును- మొక్క చెట్టునకును పేరు.

ధ్వాంక్షా కాకపికౌ

ధ్వాంక్ష-పు॥యిది- కాకికిని- కోకిలకును పేరు.

యక్షః కుబేరేగుహ్యకేపిచ

యక్ష -పు॥యిది- కుబేరునికిని -గుహ్యకులను దేవయో నివిశేషులకును పేరు.

భిక్షాతుభిక్షితాన్నాదౌ యాచ్ఞాయాంభృతి సేవ యోః॥౪౮౫॥

భిక్షా-స్త్రీ॥యిది- భిక్షమెత్తి తేబడినయన్నము మొద లయినవానికిని-యాచనకును - కూలికిని - సేవకుని పేరు.

బుద్ధౌవృత్తేక్షణే ప్రేక్షా

ప్రేక్షా-స్త్రీ॥యిది-బుద్ధికిని-వృత్తమునకును- చూచు టకును పేరు.

రక్షా రక్షణలాక్షయోః

రక్షా-స్త్రీ॥యిది-రక్షించుటకును- లక్కకును పేరు.

అక్షమింద్రియమక్షో నా రథాంగవ్యవహారయోః॥ పాశకే శకటే కర్షే ద్యూత భే చేకలిద్రుమే।

అక్ష-యిది-యింద్రియమునకు పేరగునపుడు॥న॥బం డిచక్రమునకును-వ్యవహారమునకును-పాచిగలకును - బం డికనిరాం గురిగి జలయెత్తుగలదానికిని-జూదమునకును-తాం డ్రచెట్టునకును పేరగునపుడు॥పు॥

నక్షత్రమృక్షం భల్లూకే

ఋక్ష-యిది-నక్షత్రమునకు పేరైనపుడు॥ న॥ ఎలుగు

శోణకేచప్రమానయోః॥
లక్షంశరవ్యే వ్యాజేచస
స్త్రీయాంనియుతేతునా।
న్యక్షస్తుపుంసిమహిషే త్రిషు
కార్త్స్న్యనికృష్టయోః॥
కక్షోగుల్మేతృణేబాహు
మూలేస్త్రీతూత్తరక్రమే।

దక్షఃప్రజాపతావహ్ని
తామ్రచూడేహరేమునౌ॥
కర్కే। త్రిష్వభిజ్ఞే
న్యక్షవత్తురూక్షంవిద్యాత్త్రి
ష్వచిక్కణే।

ఇదిక్షాంతాః.

గొడ్డునకును దుండిగప్రమానికిని పేరైనపుడు॥పు॥

లక్ష-ఇది-గురికిని-కపటమునకును పేరైనపుడు॥ప్న॥ లక్షసంఖ్యకు పేరైనపుడు॥పు॥

న్యక్ష-ఇది-ఎనుపపోతునకు పేరగునపుడు॥పు॥ సమస్తమునటకును-తక్కువైనదానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥

కక్ష-ఇది-పొదకును తృణమునకును-చంకకును పేరగునపుడు॥పు॥ వాదమునను త్తర ప్రత్యుత్తర క్రమమునకు పేరగునపుడు॥కక్ష్యా॥స్త్రీ॥

దక్ష॥ఇది॥దక్షప్రజాపతికిని. అగ్నికిని-కోడికిని- శివునికిని. మునికిని పేరైనపుడు॥ పు॥ తెలిసినవానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

రూక్ష-ఇది-దయలేనివానికిని- పరుసనిదానికిని పేరు ఈశబ్దము-న్యక్షవత్-న్యక్షశబ్దమువలె - త్రిలింగములయందును వర్తించును.

—క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను.—

శ్లో. { ఇతిజగదుపకారిణ్యామిరుగపదండాధినాథ రచితాయాం।
ద్వ్యక్షరపదకాణ్డోయంపూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయాం॥ }

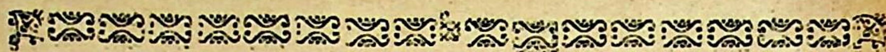
టీక॥ జగదుపకారిణ్యాం-జగత్-లోకమునకు।ఉపకారిణ్యామ్ -ఉపకారకమైనదియు॥ఇరుగపదండాధినాథరచితాయామ్-ఇరుగపదండాదినాథ - ఇరుగపదండాధినాథునిచేత॥రచితాయామ్-చేయబడినదియునగు ॥ నానార్థరత్నమాలాయామ్ - నానార్థరత్నమాలయనుగ్రంథమునందు॥అయం - ఈ॥ద్వ్యక్షరకాండః-ద్వ్యక్షర - రెండక్షరములుగల-పద-శబ్దములయొక్క॥కాండః-సమూహము॥పూర్ణః-ముగిసెను॥........❋

నానార్థరత్నమాల - ద్వ్యక్షరకాండము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

నానార్థరత్నమాల - ద్వ్యక్షరకాండము - కాంతవర్గః

సంపర్కౌ రతి సంసర్గౌ
వితర్కా పూహసంశయౌ
మరూకౌ కేకిమండూకౌ
హ్యాలోకౌ దర్శనద్యుతీ।

ఉలూకౌ ఘూకదేవేంద్రౌ
జంబుకౌ పాశిఫేరవౌ।
ఘుండుకౌ శోణక క్రూరౌ

వృషాంగో శివసజ్జనౌ। ౬।
ఏష్యల్లోకః కాలఫలయో
రుదర్కస్సాన్వ
దథాత్మజే। మదాలసా
యాం శ్వేతార్కే హ్యలర్కో
భ్రాంతశున్యపి। ౩।
కంచుకీ వారవాణైవ

దివాకాశ్చాతకేసురే।
మశకః క్షుద్రరోగేపి

నరకో దానవేపిచ॥౮॥

చుళుకః ప్రసృతౌ భాండే

పృథుకశ్చిపిటేశిశౌ।
క్షురకః కోకిలాక్షే స్యా
దోక్షు చే తిలకద్రుమే।౫।
రుచకో మంగళద్రవ్యే సం
లేకంతే విభూషణే ఏరండే
మాతులుంగేవ సౌవర్చలవి
శంగయోః।౬॥
శిశుకశ్శింశు మారేస్యా
ద్బాలకో లూపినోరపి।

సంపర్కః॥ ఇది-రతానికి-కూడుటకును పేరు.
వితర్కః-పు॥ఇది। ఊహకును-సంశయమునకును పేళ్లు.
మరూక-పు। ఇది-నెమలికిని-కప్పకును పేరు.
ఆలోక।పు।యిది-దర్శనమునకును-ప్రకాశమున కును పేళ్లు.

ఉలూక-పు। ఇది-గుడ్లగూబకును-ఇంద్రునకు పేరు
జంబుక-పు॥యిది-వరుణునికిని-నక్కకును పేరు.
ఘుండుక।పు॥ఇది-ముండిగపుద్రూనికిని - క్రూరునికి ని పేరు.

వృషాంక- పు ॥ ఇది-శివునికిని, సజ్జనునకును పేరు-
ఉదర్క-పు॥ఇది-రాబోవు కాలమునకును-కలుగబోవు ఫలమునకును పేరు.
అలర్క-పు।ఇది- కుమారునికిని - మదాలసయనున ప్సరసకును- తెల్లజిల్లేడుచెట్టునకును- పిచ్చిపట్టినకుక్కకును అపిశబ్దము చేత అలర్కుడను రాజునకును పేరు-
కంచుకీ-పు।ఇది-కవచధారికిని- చకారమువలన సర్పమునకును పేరు-
దివాకర్-పు।ఇది-చాతకపక్షికిని- దేవతకును పేరు
మశక పు।ఇది-క్షుద్రరోగమునకును- అపిశబ్దమువలన దోమకును పేరు.
నరక-పు। ఇది-రాక్షసునికిని- అపిశబ్దమువలన నరకమునకును పేరు.
చుళుక-పు॥ఇది-పిడికిలికిని- మృణ్మయాది పాత్రమునకును పేరు.
పృథుక-పు। ఇది-అటుకులకును- శిశువునకును పేరు-
క్షురక-పు।ఇది-గొలిమిడిచెట్టునకును- పల్లెరుచెట్టునకును-తిలకపుచెట్టునకును పేరు.
రుచక-పు॥ఇది-మంగళద్రవ్యమునకును- దంతమునకును కుంతమునకును-భూషణమునకును- ఆముదపుచెట్టునకును-మాదీఫలమునకును- సౌవర్చలవణమను పేరుగలయుప్పునకును-వాయువిళంగమునకును పేరు.
శిశుక-పు।ఇది-మొసలికిని-బాలునికిని- ఉలసమునకును పేరు.

ఖేర్యాం మృదంగే పట
హాధ్వనన్మేఘే పి చాతకః-

చ్ఛంక్యే మదిరాదీనాం
బుధ్నస్థానే స్థానకో భవేత్।
క్రముకశ్శ్వేత లోధ్రే
చ పూగే చ బర్హిష్మ దారుణి।
ప్రియకో ళౌ మృగే నీపే
ప్రియంగౌ కుంకుమే౽సనే।

పిణ్యాకస్సిల్హకే కిణ్వే శ్రీవా
సతిలకల్కయోః।౯।

స్యాత్పులాకస్తు సంక్షేపే
తుచ్ఛధాన్యాన్నసిక్థయోః।
గజలాంగూలమూలస్య
ప్రాన్తే ఘూకే చ పేచకః॥
నైధవేయే భగ్నభాండే
శిరస్త్రే మణికే గుడే। కంబళే
చేంద్రియస్థానే పూగకోశే
చ గోళకః॥౧౧॥
కూపకోంధౌ తైలపాత్రే
గుణావృక్షే కుకుందరే।

శంబూకో గజకుంభాంతే
జలశుక్తౌ చ దానవే-౧౨।
కీచకః పవనాపూరధ్వ
నద్వేణ్వాసురాంశజే।
శూకకీటే రాశిభేదే వృశ్చికో
థ గృహాంతరే॥౧౩॥ ము
గ్ధస్త్రీహస్తవిన్యాస భేదే చ
స్వస్తికో మతః।
స్యాత్కంచుకో వారవా
ణే నిర్మోకే కవచే౽పి చ॥౧౪॥

నిర్మోకో వర్మణి వ్యోమ్ని
మోచనే సర్పకంచుకే।
పులకో మణిదోషే స్త్రీరా

చాతక-పు॥ ఇది- భేరికిని-మద్దెలకును- తప్పెటకును-
గర్జించు మేఘమునకును-ఆపిశబ్దమువలన చాతకపక్షికిని పేరు

స్థానక*పు॥ ఇది-కుండను మొదలయిన పూతకును-
మత్యము మొదలైనవానిబుగ్గకును పేరు.

క్రిముక-పు॥ ఇది- తెల్ల లొద్దుగు చెట్టునకును-పోకచె
ట్టునకును-గంగరావిచెనటుకును పేరు-

ప్రియక-పు॥ ఇది- కొమ్మదకును-కంబళి మృగమునకు
ను-కడిమిచెట్టునకును-గారచెట్టునకును_కుంకుమకును-
వేగిమ్రానుకునకును పేరు.

పిణ్యాక-పు॥ అందుగుబంక మొదలైన సుగంధద్రవ్య
ములచేతఁ జేయబడిన ధూపమునకును-పాపమునకును- సర
ళ దేవదారుబంకకును-గానుగుపిండికిని పేరు.

పులాక-పు॥ ఇది-సంక్షేపమునకును-తుచ్ఛధాన్యము
నకును- మెతుకునకును పేరు.

పేచక-పు॥ ఇది-ఏనుగుతోక మొదటి సమీపమునకు
ను-గుడ్లగూబకును పేరు.

గోళక-పు॥ యిది- విధవాపుత్రునికిని-కడవబొచ్చెకు
ను-కిరీటమునకును_మణికిని-బెల్లమునకును-కంబళికిని-చక్షు
రాదీంద్రియస్థానములకును- పోక మొగ్గకును పేరు-

కూపక-పు॥ యిది-బావికిని_తైలపాత్రమునకును- ఓ
డమీద పెక్కెముగ కట్టెను స్తంభమునకును-ఆడదానిపిరుదు
లమీదనుండు గుంతలకును పేరు.

శంబూక-పు॥ ఇవి-ఏనుగుకుంభస్థలము యొక్కముద్దలకును-కప్పచిప్పలకును-రాక్షసునికిని పేరు.

కీచక-పు॥ ఇది-గాలినిండుటచేత ధ్వనించెడి బొంగు
వెదురునకును_కీచకుండను దానవాంశజునకును పేరు.

వృశ్చికః-పు॥ ఇది-కణుదురునకును- రాశిభేదమునకు
ను_మఱియును- తేలునకును పేరు.

స్వస్తిక-పు॥ ఇది। ద్వారభేదములచేత జేయబడిన రా
జగృహములరచనాభేదమునకును-ముగ్ధస్త్రీలయొక్క హస్త
విన్యాసభేదమునకును పేరు.

కంచుక-పు॥ ఇది-కుబుసమువలె మేనికిమరుగైన బొం
దలమునకును - పాముకుబుసమునకును - కవచమునకు
ను పేరు.

నిర్మోక-పు॥ ఇది-కవచములకును-ఆకాశమునను-
విడుచుటకును పాముయొక్క కుబుసమునకును పేరు-

పులక-పు॥ యివి-మణిదోషమునకును - పక్షికిని

జ్యారోమోద్గమేక్రమా॥
౧౫॥పీఠకేస్యా
త్పార్శ్వంచపక్షద్వారం
చపక్షకం।
కటుతుంబ్యామపీక్ష్వాకు

స్తురుష్కస్స్యాత్కేపిచ॥

భుజంగచిత్రకుచాఖ్యఘు
వృశ్చికాస్యుః పృదాకవః।
మర్కటార్కవరోత్రాపి
హవ్యవాహశ్చపావకాః।
తార్క్ష్యత్రిపాలమార్గా
రశలభాస్సత్రిశంకవః।
బ్రుసీమంచౌతుపర్యంకా

కరంకోమస్తకాస్థిని॥
నారికేళఫలేనస్యా
త్కలికస్త్వంకనిందయోః
ఆతంకస్సంజ్వరేరోగే
శంఖ్వసేమురజధ్వనౌ।
కంటకఃపులకేవేణౌద్రు
మాంగేక్షుద్రవైరిణి।
విపాకఃపరిణామేచస్వే
దనేమర్గతావపి॥౨౦॥
నిపాకఃపచనేస్వేదే
వ్యలేస్యా
త్కౌశికాః। గుగ్గులూ
లూకనకులమునిశక్రాహి
తుండికాః॥౨౧॥
అంబికామాతులీగౌర్యోః
పాండుమాతరిమాతరి।
వార్యాంకాలేచగటికా
కర్ణికాకర్ణభూషణే॥
మధ్యమాంగుళౌహస్తి
హస్తాగ్రేబ్జవరాటకే।
పిండికాపిండకేజంఘా
మాంసేస్యా

గగ్గరుపాటునకును-పురుగునకును-వజ్రమునకును.పేరు-

పక్షక-న॥ఇది-పార్శ్వమునకును-దిడ్డివాకిలికిని పేరు

ఇక్ష్వాకు-పు।ఇది-చెట్టిసొరకాయకును- అపిశబ్దము
చేతనిక్ష్వాకుమహారాజునకును పేరు.
తురుష్క-పు॥ఇది-తురుష్కదేశమునబుట్టిన యందు
గుబంకకును-అపిశబ్దమువలనతురుష్కునికి పేరు.
పృదాకు-పు।యిది-సర్పమునకును - చిత్తరువువ్రా
యువానికిని-పెద్దపులికి-తేలునకును పేరు.
పావక-పు।ఇది-కోతికిని-సూర్యునికిని-పరులవ్యథపె
ట్టువానికిని-అగ్నికిని పేరు.
త్రిశంకు-పు॥ఇది-గరుత్మంతునికిని-త్రిశంకుమహారా
జునకును-మిడతకును పేరు.
పర్యంక-పు।ఇది-యత్యాదులపీఠమునకును-మంచ
మునకు పేరు.
కరంక-పు॥ఇది-తలపుర్రెకును-టెంకాయకును పేరు

కళంక-పు।ఇది-గురునకును-నిందకును పేరు-
ఆతంక-పు॥ఇది-సంతాపమునకును- రోగమునకును
భయమునకును-పిల్లనగ్రోవిధ్వనికిని పేరు.
కంటక పు।ఇది-గగ్గురుపాటునకును- వెదురునకును
ముంటికిని-తుచ్ఛశత్రువునకును పేరు.
విపాక-పు॥ ఇది-పరిపక్వమునకును-చెమటపోయుట
కును-దుర్గతికిని పేరు.
నిపాక-పు।ఇది-పచనమునకును-చెమటకును- దుష్ట
ఫలమునకును పేరు.
కౌశిక-పు॥ ఇది-గుగ్గిలపుచెట్టునకును-గుడ్లగూబకును ము
గిసకును-కౌశికమునికిని-ఇంద్రునికిని- పాములవానికి పేరు.
అంబికా-స్త్రీ।ఇది-మేనమామభార్యకును- గౌరికిని-
పాండురాజుతల్లికిని పేరు.
ఘంటికా-స్త్రీ॥ఇది-ఏనుగుగట్టునట్టిగొలుసునకును-గ
డియకును పేరు.
కర్ణికా-స్త్రీ॥యిది-కర్ణభూషణమునకును-చేతినడి
మివ్రేలికిని-ఏనుగుయొక్కతొండముకొనకును- తామరపు
వ్వులోనిదుద్దునకును పేరు.
పిండికా-స్త్రీ।ఇది-తురుష్కదేశమునబుట్టినఅందుగు
బంకకును-పిక్కలలోనుండుమాంసవిశేషమునకును పేరు.

దథ కాళికా-కాళ్మేఘ
శ్రేణ్యాం రోమాళిభూ
మాళిజలదాళిషు। పటోలవ
ల్లీయోగిన్యోర్మాంస
వాంబుదే॥౭౪॥

కాళికా-స్త్రీ॥ఇది॥స్వర్ణాదిధాతుదోషమునకు - పార్వతికిని-నూగారునకును- ధూమపఙ్క్తికిని-మేఘపఙ్క్తికిని జేదుపొట్లకాయకును-యోగినికిని-కాకికును - మాంసవిశేషమునకును-నూతనమేఘమునకును పేరు.

కణికావహ్నిమంథేస్యా
ల్లేశే గోధూమచూర్ణకే।

కణికా-స్త్రీ॥ఇది-నెల్లిచెట్టునకును - లేశమాత్రమునకును-గోధూమపిండికిని పేరు.

స్యాల్లేఖ్యకూర్చికాతూ
లికయోరపితూలికా॥

తూలికా-స్త్రీ-యిది-చిత్తరువువ్రాయుపుల్లకును- ప్రత్తివేసినపరుపునకును పేరు.

శేఫాలికాయాం నీలి
న్యాంశుద్రరోగేపినీలికా।

నీలికా-స్త్రీ॥యిది-నల్లవావిలిచెట్టునకును- నీలిచెట్టునకును-రోగభేదమునకును పేరు.

జమదగ్నిప్రియాయాం
రజసారేణౌచరేణుకా॥

రేణుకా-స్త్రీ॥ఇది-జమదగ్నిభార్యకును- అగ్నిపుష్పమునకును-ధూళికిని పేరు.

మీనేమృత్పాత్రభేదేచ
తృణశూన్యేచమల్లికా।

మల్లికా-స్త్రీ॥యిది-మత్స్యవిశేషమునకును-మృత్పాత్రభేదమునకును-మల్లెతీగెకును పేరు.

కుట్మలేతూలికాసూచ్యో
శ్చాస్త్రేపింఛేచకూర్చికా॥

కూర్చికా-స్త్రీ॥యిది-మొగ్గకును-చిత్తరువువ్రాయుపుల్లకును సూదికిని-జున్నునకును పేరు.

అంగుళీయేతరంగేచవ
స్త్రభంగేపిచోర్మికా।

ఊర్మికా-స్త్రీ॥యిది-ఉంగరమునకును-అలకును - వస్త్రముయొక్కకుచ్చిళ్లకును పేరు.

మృద్భాండభేదేకాంతా
యాంకరభస్యాపిచోష్ట్రికా॥౭౫॥

ఉష్ట్రికా-స్త్రీ॥యిది - మట్టికుండలలోనొకభేదమునకును-ఆడఒంటెకును పేరు.

ధేనుకాగాః కరేణుశ్చ
కాముకాకామికేవధూః
భిత్తికాతుశరావర్యాం
వజ్రేచాప్య

ధేనుకా-స్త్రీ॥ఇది-ఆవునకును-ఆడయేనుగునకును పేరు

కాముకా-స్త్రీ॥యిది-కామముగలయువతికి పేరు.

భిత్తికా-స్త్రీ॥యిది-బల్లగడ్డకును- వజ్రమునకును-చకారమువలనగోడకును పేరు.

థనాడికా॥౭౬॥ నాడీ
కాలేప్యల్పరంధ్రే విపగేపి
ఋభాజనే।

నాడికా-స్త్రీ॥యిది-కాడకును- కాలభేదమునకును-పోయినందునకును-రంధ్రమునకును-చేటమొదలైన వానికిని పేరు.

యస్సంఘః కర్మభావో
వాకృద్ధానాంతత్రవార్ధకమ్

వార్థకమ్-న॥ఇది-పెద్దలసమూహమునకును - వారుచేయుకర్మకును-వార్ధభావమునకును పేరు.

స్త్రైణకంభేసుప్యం దేస్యా
దత్తబంధాంతరేపితత్।

స్త్రైణకమ్-న॥ఇది-ఆవులయొక్కగుంపునకును - కళాశాస్త్రమునందు చెప్పియున్నబంధవిశేషమునకును పేరు.

భూతికంకత్తృణేదీపే
భూనింబేభూస్తృణేపిచ॥

భూతికమ్-న॥యిది-కామంచికసవునకును- ఓమమునకును-నేలవేమునకును చీపురుకసవునకును పేరు.

పుష్పకంరత్నవలయేశ్రీ
దయానేరసాంజనే।

పుష్పకమ్-న॥ఇది-రత్నములుచెక్కినకడియమునకును కుబేరునివిమానమునకును-రసాంజనమునకును పేరు. ౯౬

ఉత్తరీయేవస్త్రమాత్రే

అంశుకమ్-న॥ఇది-ఉత్తరీయమునకును - సామాన్యవ

సూక్ష్మవస్త్రేఽపిచాంశుకమ్
అప్రియేప్యన్యతేళీకం
గజబింహౌచపద్మకం।
వ్యళీకందుఃఖ వైలక్ష్య
ప్రియాకార్యేష్వ
ధాన్యయే।శీలేప్యసూకమ్
శస్త్రేఽపికార్ముకంచా

భిక్షాతుకం।కుతుకేచ్ఛా
హస్తసూత్రమంగళైతిహ్య
నర్మసు॥౩౮॥ప్రఖ్యాతిహర్ష
యోశ్చా
ధస్వర్ణధాతోగైరికమ్।

కటుకంకటురోహిణ్యాం
వ్యూషేఽపా
ధార్భకః స్త్రీషు।౩౯॥దరి
ద్రేఽపిబాలకేమూర్ఖేఽజడేభ్రూ
ణేతుపుంస్యయమ్।
చిత్రకంతిలకేనాతువ్యా
ఘ్రేఽపవ్యాఖ్యాభేషజే।
ఏరండేసరకంత్వ స్త్రీ శీ
ధౌతత్పాత్రేపానయోః।

వాలకంస్యాదంగుళీయే
హ్రీబేరేవలయేఽపిచ॥౪౦॥
శిశౌతుత్రిషు
నాళీకంత్వబ్జేక్లి బంశరే
పున్మాన్।
ఖేకింజల్కంకేసరేనా

సూతకఃపారదేపుమాన్
౪౧॥ఆశౌచేసూతకం
చుల్ల్యామంతికానికటేంతి
కమ్।
కనకంకాంచనేనాతుధు
స్తూరేనాగకేసరే।౪౨॥చం
పకేకాంచనారగే

స్త్రమునకును-సూక్ష్మవస్త్రమునకును పేరు:

అళీక-న॥ఇది-అనిష్టమునకును-అనృతమునకును పేరు:

పద్మక-నఇది-ఏనుగుసిబ్బెమునకును-చకారమువలనకమలమునకును పేరు:

వ్యళీక-న॥ఇది- దుఃఖమునకును ఆశ్చర్యముతోగూడుటకును-అప్రియమునకును-అకార్యమునకును పేరు.

అసూక- న॥ఇది-కులమునకును-స్వభావమునకును పేరు:

కార్ముక-న॥ఇది-ఆయుధమునకును- ఆపిశబ్దమువలనధనుస్సునకును పేరు.

కౌతుక-న॥ఇది-అపూర్వవస్తువునుగోరుటకును ఇచ్ఛకును-వివాహాదులయందుహస్తమునగట్టు కంకణమునకును-శుభమునకును-ఇట్లనిగదా పారంపర్యముంగలదనుటకును క్రీడకును-ప్రసిద్ధికిని-సంతోషమునకును పేరు.

గైరిక-న॥ఇది-బంగారమునకును- గంధకాదిధాతువులకును పేరు.

కటుక-న॥ఇది-కటుకరోహిణికిని-శొంఠి-పిప్పలి-మిరియాలుగూటమికిని పేరు.

అర్భక-ఇది-దరిద్రులకును- బాలునికిని-మూర్ఖునకును వివేకశూన్యునకును పేరైనపుడు॥త్రి॥స్త్రీలగర్భమునకు పేరైనపుడు॥పు॥

చిత్రక-యిది-తిలకమునకు పేరైనపుడు॥న॥ పెద్దపులికిని-చిత్రమూలమునకును పేరైనపుడు॥పు॥

సరక-ఇది-ఆముదపుచెట్టునకు పేరైనపుడు॥న॥ మద్యమునకును-దానిపాత్రమునకును-దానిద్రాపుటకు పేరైనపుడు-పు

వాలక- ఇది-ఉంగరమునకును-కురువేరునకును-కడియమునకును పేరైనపుడు॥న॥శిశువునకును పేరైనపుడు॥త్రి॥

నాళీక-ఇది-కమలమునకు పేరయినపుడు॥న॥ బాణవిశేషమునకు పేరగునపుడు॥పు॥

కింజల్క-ఇది-ఆకాశమునకు పేరగునపుడు॥న॥ ఆకరుపువ్వునకు పేరగునపుడు॥పు॥

సూతక-ఇది-పాదరసమునకు పేరగునపుడు॥పు॥ ఆశౌచమునకు పేరగునపుడు॥న॥

అంతిక, ఇది-పాయికి పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥సమీపమునకు పేరగునపుడు॥న॥

కనక-ఇది-బంగారమునకు పేరైనపుడు॥న॥ఉమ్మెత్తచెట్టునకును-నాగకేసరమునకును- సంపెంగచెట్టునకును పే
పకాంచనపుచెట్టునకు పేరైనపుడు॥పు॥

కరకస్తు కమండలౌ। దాడి
మేపక్షి భేదేచ ద్వయోరేష
ఘనోపలే॥ ౮౦॥
చటకః కలవింకస్స్యాత్తస్య
కాంతా స్త్ర్యపత్యయోః।
చటకా
పులకస్తుస్యాద్వల్మీకే కాక
తిందునే॥ ౮౧॥ క్లీబేత్వే కాస్వ
యశ్లోకబృందే
క్లోమ్నితు చిత్రకే। తిలకం
ద్రుమ రోమాశ్వ భేదేషుతు
పుమానయమ్॥ ౮౨॥

ఆఢకం స్యాన్మానభేదేతు
వర్యామాఢకీ స్త్రియామ్

పినాకోస్త్రీ పాంసువర్షే
త్రిశూలే శివధన్వని॥ ౮౩॥
ప్రతీకస్స్యాదవయవేప్ర
తికూలేత్వయం త్రిషు।
వల్మీకోస్త్రీ రోగభేదేప్య

నీకోస్త్రీ రణేబలే। ౮౪।
మండూకపర్ణ్యాం మండూ
కిపుమాన్ శోణకభేకయోః।
గ్రంథికంపిప్పలీమూలేప్రం
స్యయంగుగ్గులుద్రుమే॥
వాహ్లీకం కుంకుమే హింగౌ
దేశభేదాశ్వయోస్తునా।

కన్యాయాం యద్ధనం బంధుపి
త్రాదేస్తత్ర యౌతకం॥ యు
తకస్యేదమిత్యత్ర త్రిష్వయం
యుతకంత్విహ। యౌతకే
యుగళే యుక్తే సంశ్రయే వస
నాంచలే॥ ౮౫ ॥ శూర్పాగ్రే
వస్త్రభేదేన స్త్రీ...
నద్యాంతుగండకీ। స్యా

కరక-ప్న॥యిది-కమండలమునకును- దాడింబచె
ట్టునకును- పక్షివిశేషమునకును-వడిగండ్లకును పేరు-

చటక-యిది-పిచ్చుకకుపేరగునపుడు॥పు॥ ఆడపి
చ్చుకకును-దాసియాడుపిల్లకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

పులక-యిది-పుట్టకును-నల్లతుమ్మిచెట్టునకును పేర
గునపుడు॥పు॥ ఓక క్రియలోనన్వయించునట్టిశ్లోకములస
ముదాయమునకు పేరయినపుడు॥న॥
తిలక-యిది-కడుపులోనుండు-నీరుతిత్తికిని-నుదు
టబొట్టుబొట్టునకును పేరయినపుడు॥న॥ తిలకపుచెట్టునకు
ను-రోమమునకును-అశ్వభేదమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥

ఆఢక-యిది-తూమునకు పేరయినపుడు॥న॥ తొగ
రిమన్నెయనునూలికకు పేరగునపుడు-ఆఢకీ॥స్త్రీ॥ కందిచె
ట్టునకుపేరగునని కొందఱందురు.
పినాక॥ప్న॥ఇది-మట్టివానకును- త్రిశూలమునకు
ను-శివునివింటికిని పేరు.
ప్రతీక-యిది-అవయవమునకు పేరగునపుడు॥ న॥
ప్రతికూలమునకు పేరయినపుడు॥త్రి॥
వల్మీక-ప్న॥యిది కాలియందుపుట్టినపెళ్ళుచెడు
రోగవిశేషమునకును-అపిశబ్దముచేత పుట్టకును పేరు.
అనీక-ప్న॥యిది-యుద్ధమునకును- సేనకును పేరు.
మండూక-యిది-మంజిష్ఠికి పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥దుం
డిగపు మ్రానికిని-కప్పకును పేరగునపుడు మండూక॥ పు॥
గంధిక-యిది. మోడికి పేరగునపుడు॥న॥ గుగ్గిలపు
చెట్టునకు పేరగునపుడు॥పు॥
బాహిలిక-సా॥ బాహ్లీక॥ఇది-కుంకుమపువ్వునకు
ను-ఇంగువకును పేరయినపుడు॥న॥ దేశవిశేషమునకు-బా
హిలికదేశపుగుఱ్ఱమునకును పేరగునపుడు॥పు॥
యౌతక-యిది-కన్యకుతండ్రి మొదలైనవారివలనలభిం
చినధనమునకు పేరైనపుడు యుతకిసంబంధమైన దను
నర్థము.
యుతక-న॥యిది-స్త్రీధనమునకును- జంటకును
కూడినదానికిని-ఆశ్రయించుటకును- వస్త్రముయొక్క
చెంగునకును పేరు,

గండకి-స్త్రీ॥యిది-నదికిపేరు-

ణ్గండకః ఖడ్గమృగే ప్రత్యూ
హే శకులార్భకే॥ ౪౮॥
మేచకశ్చంద్ర కేథ్యాం శేనీ
లేనాతద్వతితి్రషు।

మధుకస్స్యా ద్వందిజనో
మధుకం మధుయష్టికా॥
జతుకా జినపత్రాయాం జ
తుకం హింగులాక్షయోః।
కుమార్యాం నగ్నికానంది
పక్షిణా నగ్నికా వుభౌ ॥ ౫౦॥
వాలుకా సికతా నుస్యా త్క
లేచ హరివాలుకే।
మోచకః కదళీశిగ్ర్వో

స్సేచకోంబుధరేపిచ। ౫౧॥

జతుకా కాశ్య సూచీషు సూ
చకోవాచ్య వత లే

తారకః పక్షిమత్స్యాదిపిట
కే పుష్పజాలకే॥ ౫౨॥
భక్ష్యేపి మోదకః

కావ్యాలంకారేపిచ దీప
కమ్।
రూపకం వాగలంకారే నా
టకేవ్య
థజీవకః॥ ౫౩॥ క్షపణేవృ
ద్ధిజీవస్య వ్యస నెచాహితుండి
కే । స్యాదాజీవే జీవికా స్త్రీ
తున్నవాయేచ సౌచికః॥
జనకో మైథిలేపిస్యా
ద్రజకో ధావకే శుకే।
ద్రవక స్త్రీప్వ భగ్నైనాశి
లాభేదే
థలానకః॥ ౫౪॥ మయూ
రేలా స్యకారేచ

గండగ-పు॥ ఇది ఖడ్గమృగమునకును-విఘ్నమున కును మీనుపిల్ల కును పేరు.

మేచక-పు॥ యిది-నెమలిపురికంటికిని- చీకటికిని- నలుపునకును-పేరగునపుడు। పు॥ నలుపుగలదానికి పేరగునపుడు తి్ర॥

మధుక-యిది-భట్టువాండ్రు మొదలైన స్తుతిపాఠకులకు పేరగునపుడు॥ పు॥ అతిమధురమునకు పేరగునపుడు॥

జతుకా-యిది-చీకురువాయియను పక్షికి పేరగునపుడు॥ సీ॥ యింగువకును-లక్కకును పేరయినపుడు ॥ న॥

నగ్నికా-యిది సమర్తాడనికన్యకకు పేరగునపుడు సీ॥ స్తుతిపాఠకునికిని-పక్షివిశేషమునకును పేరగునపుడు॥

వాలుకా-సీ॥ యిది-ఇసుకకును- అగ్నిజ్వాలకును-నూగుదోసచెట్టునకును పేరు-

మోచక-పు॥ యిది-అరటిచెట్టునకును-మునుగచెట్టునకును పేరు-

సేచక-పు॥ యిది-మేఘమునకును- ఆపిశబ్దమువలన తడిపెడివానికిని పేరు-

సూచక-యిది-చీకురువాయియనుపక్షికిని-మద్యమునకును-సూదికిని పేరగునపుడు॥ పు॥ దుష్టునికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము-

తారక-పు॥ యిది- పక్షిమత్స్యాదులు వేయుబుట్టకును పసరుమొగ్గకును పేరు-

మోదక-పు॥ యిది-భక్ష్యవిశేషమునకును-ఆపిశబ్దమువలన సంతోషకరమైనదానికిని పేరు-

దీపక-న॥ యితి-కావ్యాలంకారమునకును ఆపిశబ్దమువలన ప్రకాశమయినదానికిని పేరు-

రూపక-న॥ యిది వాగలంకారమునకును-నాటకమునకును పేరు-

జీవక-యిది-హరిచుకకును-వడ్డివల్ల జీవించేవానికిని-పేగిర్రూనికిని-పాములవానికి పేరగునపుడు జీ॥ పు। జీవనోపాయమునకు పేరయినపుడు జీవికా॥ సీ॥

సౌచిక-పు॥ యిది దర్జీవానికిని పేరు-

జనక-పు॥ యిది-జనకమహారాజునకును- ఆపిశబ్దమువలన తండ్రికిని పేరు।

రజక-పు॥ యిది చాకలికిని- చిలుకకును పేరు.

ద్రవక-యిది. అభగ్నునికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ శిలాభేదమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥

[illegible] వానికి పేరు.

తక్షకో నాగవర్ధకౌ।
పావకోఽగ్నౌ సదాచారే భ
ల్లాతకవిశంగయోః। ౫౬॥ అగ్ని
మంథే చిత్రకే చ
చారకస్తు శిశావపి।

హారకా చోరకితవా
కర్త్రాదావపి కారకం॥
స్యాత్కారికా యాతనాం
యూంశ్లోకే వివరణే కృతౌ।
వర్ణకో స్త్రీ ప్రకారే స్యా
త్స్రవ నేంగవిలేపనే॥ ౫౭।
లోచకస్త్వంజనే మాంసపిం
డేరత్రాంశుకే భ్రువి।
నందకో విష్ణుఖడ్గేపి

ప్రతిహారేపి దర్శకః॥

వర్తకోశ్వఖురః పక్షి

సాయకః శరఖడ్గయోః।
కరేణ్వసత్యౌ బంధక్యా

వాపి ప్రవ్యేతు బంధకః।
యాజకో రాజ మాతంగే
ఋ
యస్కాంతేపి చుంబకః।

రాజకం రాజబృందేపి
రాజకా రాజ సర్షపే ॥
కేదారలేఖయో
శ్చధ కరేణ్వామపి నర్తకీ

ఆఖుచోరోపి ఖనకా

తారకా దైత్య వానికా ॥
౬౨ ॥ కనీనికాయాం భేచా
యాంసనాచ పుష్పనక్షత్రయోః

తక్షక-పు|యిది-సర్పవిశేషమునకును-వడ్లవానికిని పేరు.

పావక-పు|ఇది-అగ్నికిని- సదాచారమునకును-జీడిమ్రానికిని-వాయువిళంగమునకును-నల్లచెట్టునకును-చిత్రమూలమునకును పేరు,

చారక|పు| ఇది-శిశువునకును-అపిశబ్దమువలనన రికెడువానికిని పేరు.

హారక-పు|యిది చోరునకును-జూదగానికిని పేరు

కారక||న|ఇది - కర్తృకర్మకరణాదులకు పేరు.

కారికా-సీ|ఇది. వేదనకును- శ్లోకమునకును-సూత్రార్థమును దెలుపువాక్యమునకును| చేయుటకును పేరు,

వర్ణక-స్న||యిది-ప్రకారమునకును-శ్రీగంధమనకును కుంకుమాదులచేత జేయబడిన పయిపూతకును పేరు

లోచక-పు||యిది-కాటుకకును మాంసపిండమునకును. ఎఱ్ఱనివస్త్రమునకును-కనుబొమ్మకును పేరు.

నందక-పు||యిది-విష్ణువుయొక్క కత్తికిని-అపిశబ్దమువలన సంతోషపెట్టువానికిని పేరు.

దర్శక-పు||యిది-ద్వారపాలకునకిని- అపిశబ్దమువలన-చూపువానికిని పేరు.

వర్తక-పు| యిది- గుఱ్ఱపుగొరిసెకును- చలిచెపిట్టకును పేరు.

సాయక-సీ||యిది-బాణమునకును కత్తికిని పేరు,

బంధకీ-సీ||యిది-ఆడయేనుగునకును- వ్యభిచారిణికిని పేరు-

బంధక-పు||యిది-కుదువపెట్టినసొమ్మునకు పేరు,

యాజక|పు|యిది-రాజుయొక్క యేనుగునకును అపిశబ్దమువలన-ఋత్విజునకును పేరు,

చుంబక-పు||యిది. సూదంటురాతికిని-అపిశబ్దమువలన ముద్దుపెట్టువానికిని పేరు,

రాజక-న|యిది-రాజులకూటమికి పేరు.

రాజికా-న||యిది-నల్లావాలకును-వరిమడికిని- రేఖకును పేరు.

నర్తకీ-సీ|యిది| యిది ఆడుయేనుగునకును-అపిశబ్దమువలన నాట్యమాడుస్త్రీకిని పేరు.

ఖనక-పు||యిది-పందికొక్కునకును- కన్నము వేయుదొంగకును పేరు,

తారక-యిది|దైత్యునికిని-వడ్లవానికిని చేరగున పుష్ప||పు|నల్లగుడ్డునకును-నక్షత్రమునకును- చేరగునపు
డ్డు ||స్త్రీ| [illegible]

గజవేశ్యాయూథి కావగ
ణికానాతుతాంత్రిగే। ౬౩।
మోచకాద్యా అమీమో క్తృ
మోచయితాదిషుత్రిషు।

గణికా. ఇది. ప్రసిద్ధమైన వేశ్యకును-ఆడఏనుఁగు కును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ కరణము చేయువానికి పేరైనపుడు॥

మోచకాద్యాః- మోచకశబ్దము మొదలైన- అమీ ఈక్రిందజెప్పిన శబ్దములు-మోక్తృ మోచయిత్రాదిషు-వి డిచినవానికిని-విడిపించినవానికిని పేరయినపుడు- త్రిషు త్రి లింగములయందును వర్తించును- అనగావిశేష్యమేలి-గ నోవిశేషణముఁ నాలింగమగును.

నీచ్చేల్పేతుల్లకో
భీకః క్రూరే కామి నిసిగ్బ
యే॥ ౬౪॥
ఈష్యా ఽయుతే పంచ కేచ
కుహక
స్త్రీ ష్వమీ త్రిషు।

తుల్లక-పు। ఇది-నీచునకును-కొంచెమునకును పేరు,
భీక-పు॥ యిది. క్రూరునికిని-కామకునికిని - భ యమువదలినవానికి పేరు,
కుహక-పు॥ యిది-ఓర్వలేనివానికిని- మోసగానికి ని పేరు.
అమీ- ఈ తుల్లకాది శబ్దములు కూడను. త్రిషు- త్రిలింగములయందును వర్తించును.

ఇతి కాంతాః,

—※ కాంతపదవర్గము ముగిసెను, ※—

మయూఖోంశుజ్వాలభాను

మయూఖ-పు॥ యిది. కిరణమునకును- అగ్నిజ్వా లకును-కాంతికిని పేరు.

వైశాఖో మాసమంథయోః
రథ్యాఖనిత్రో ర్విశిఖా
విశిఖస్తోమరే శరే।

వైశాఖ-పు॥ ఇది-మాసమునకును- కవ్వమునకును పేరు
విశిఖా-స్త్రీ। ఇది- రాజమార్గమునకును- గుద్దలికిని పేరు.
విశిఖ-పు॥ యిది- నేజాయుధమునాయుధమునకును- బాణమునకును పేరు.

నక్రేనాలేపనే క్లీబే వాద్యేన స్త్రీ
చ గోముఖమ్॥ ౬౬-
భేవిశాఖాగుహేవుం సి
శ్రేష్ఠాద్యేః ప్రముఖ స్త్రిషు
ఇతిఖాంతాః-

గోముఖ- ఇది- మొసలికి పేరగునపుడు॥ పు॥ అలకు టకు పేరగునపుడు। న॥ నాద్యమునకు పేరయినపుడు- స్త్రీ
విశాఖ. ఇది- నక్షత్రమునకు పేరయినపుడు॥ పు।
ప్రముఖ- త్రి॥ ఇది- శ్రేష్ఠునికిని. మొదటివానికిని పేరు.
ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్లవంగో కపిమండూకా
విహంగౌంగసాయకౌ॥
మాతంగౌ కరిచండాలౌ

ప్లవంగ-పు॥ ఇది॥ కోతికిని-కప్ప కును పేరు.
విహంగ-పు॥ యిది- పక్షికిని- బాణమునకును పేరు.
మాతంగ-పు॥ యిది-ఏనుగునకును-చండాలునికిని పేరు.

భుజంగౌవిటపన్నగౌ।
నిషంగౌసనగతూణీరౌ
రక్తాంగౌ భౌమవిద్రుమౌ।

భుజంగ-పు॥ ఇది-విటునికిని-సర్పమునకును పేరు.
నిషంగ-పు। ఇది-కూడుకొనుటకును-అంబులపొదికిని పేరు.
రక్తాంగ-పు। ఇది- అంగారకునికిని- పవడమునకు ను పేరు.

ప్రియంగూ ఫలినీ కంగూ

ప్రియంగు-పు॥ ఇది॥ ప్రేంకణము చెట్టునకును- కొ ఱ్ఱలకును పేరు.

హేమాంగౌ తార్క్ష్య వేధ
సౌ

హేమాంగ-పు॥ ఇది-గరుత్మంతునికి-బ్రహ్మదేవున కును పేరు.

పున్నాగౌ ద్రుమపుంశ్రేష్ఠౌ
నిసర్గః శీలనిర్మితీ॥ ౬౯॥
అపాంగౌ తిలకాక్ష్యంతౌ
వావేగః కోపసంభ్రమౌ
ఆభోగః పూర్ణతా యత్నౌ
వాశుగౌ శరమారుతౌ
ఆమోగో గంధమాల్యోప
హారేచ వ్యాపృతావపి।
ప్రయోగో యజ్ఞాది తంత్రే
నిదర్శనకుసీదయోః॥ ౭౧॥
భవేత్పరాగస్స్నానీయే
రేణౌ చ కౌసుమే।
సంభోగః కరిశుండాయాం
భోగే సురతేచ నః। ౭౨।
సామాన్యన్యాయ ఉత్సర్గో
దానవర్జనయోస్తు సః।
త్యాగే విసర్గే నియేచ విస
ర్గస్స్యాన్మలేపి సః॥ ౭౩॥
త్రివర్గో ధర్మకామార్థాః స్థా
నాపచయవృద్ధయః।
టుత్రయం సత్వరజస్తమాంసి
త్రిఫలానిచ॥ ౭౪॥
పతంగశ్శాలిభేదేర్కే బ
డాలే శలభేఖగే।
పన్నగః పద్మకాం పేహౌ
వరాంగం యోనిశీర్షయో,
జలావతారే ఖడ్గే చ ధా
రాంగ
పక్షిచాతకే। భృంగేకు
రంగే మాంతగే సారంగశ్శబ
ళే త్రిషు॥ ౭౫॥
మానసౌకసి చక్రాంగ
శ్చక్రాంగీ కటురోహిణీ।

పున్నాగ-పు-యిది-సురపొన్నకును- పురుషశ్రేష్ఠునికిని పేరు.

నిసర్గ-పు॥ఇది-స్వభావమునకును-నిర్మాణమునకును పేరు

అపాంగ-పు॥యిది-తిలకమునకును-కన్గొనలకును పేరు

ఆవేగ-పు॥ఇది-కోపమునకును-తొట్రుపాటునకును పేరు.

ఆభోగ-పు॥ఇది-నిండుటకును- యత్నమునకును పేరు.

ఆశుగ-పు॥ఇది-బాణమునకును- వాయువునకును పేరు

ఆమోగ-పు॥ఇది-గంధమాల్యాదుల కానుకకును మిక్కిలిచుట్టునకును పేరు.

ప్రయోగ-పు॥ఇది- యజ్ఞము మొదలైన వానిక్రియాక్రమమునకును-దృష్టాంతమునకును- వడ్డివలనజీవించుటకు పేరు.

పరాగ-పు॥ఇది స్నానసాధనమైనపిండికిని- పెదురునకును-ధూళికిని- పుప్పొడికి పేరు.

సంభోగ॥పు॥ ఇది - ఏనుగుతొండమునకును-సుఖమునకును-సురతమునకును పేరు.

ఉత్సర్గ-పు॥ఇది-సామాన్యమైన న్యాయమునకును-దానమునకునువిడుచుటకును పేరు.

విసర్గ-పు॥ఇది విడుచుటకును-విసర్జనీయమునకును మలమునకును పేరు.

త్రివర్గ-పు॥ఇది- ధర్మకామార్థములమూటికిని-క్షయస్థానవృద్ధులనుమూటికిని-శొంఠి-పిప్పలి- మిరియాలునను మూటికిని పేరు-సత్వరజస్తమస్సులనుమూటికిని-కరక-తాడి-ఉసిరికలును కునుమూటికిని పేరు,

పతంగ-పు॥ఇది-పైరునకును-సూర్యునికిని- మిడ్తికి నిమిడతకును-పక్షికిని పేరు.

పన్నగ-పు॥ఇది-తామరకాడకును-పాడునకును పేరు.

వరాంగ-న॥ఇది- యోనికిని-శిరస్సునకును పేరు.

ధారాంగ-న॥ఇది- తటాకాదులయొక్క రేవునకును కత్తికిని పేరు.

సారంగ-న॥ఇది చాతకపక్షికిని- తుమ్మెదకును-లేడికిని-ఏనుగునకును పేరయినపుడు॥ పు-చిత్రవర్ణము గలదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

చక్రాంగ-పు॥ఇది-హంసకు పేరు.

చక్రాంగీ-స్త్రీ॥యిది-కటుకరోహిణికి పేరు-ఇదిగా

స్యాత్పూర ఫలముద్వేగ
ముద్వేగోఽపి త్వరుద్గమ। ౭౭॥
చక్రే రథాంగః కోకే

కళింగ కూటజే పక్షే। కళిం
గః ప్రాంశుకరజే దేశ ధూమ్యా
టయోరపి॥ ౭౮॥
తాతగుః స్యాద్రతాతే నా
తాతాయాతుపి తె త్రిషు।

ఇతి గాంతాః.

ప్రతిఘారుట్ప్రతీఘాతా

పరిఘాముద్గరేర్గళే॥ ౭౯
ఘటే క్లేశేరి ఘూకత్రీ యోగే
ప్రాకారగోపురే।

మహార్ఘోర్ఘలావకః ఖగే మ
హామూల్యేత్వయం త్రిషు।
అనఘో నిర్మలాపాపర
మ్యేష్వ
ఘనిలామయే। శుచౌ హృష్టే
ప్రతీతేస్యాదుల్లాఘోఽద్వావి
మౌ త్రిషు। ౮౦॥

ఇతి ఘాంతాః,

ప్రపంచో నిష్కృతౌ స్తోమే
రచనాయాం విపర్యయే।
క్రకచః కరపత్రేస్యాదపి
గ్రంథిలపాదపే॥ ౮౨॥
మార్జాలే పి పిశాచస్స్యా

న్మారీచో యాచకద్విజే
దానపేష్య
ధనారాచో బాణేజలకరి
ణ్యాపి। ౮౩॥
స్త్రీ నా విపంచీ యాచాల్పవం
చాయూనవ తంత్రికాత్ర యో
శ్చసా

ఉద్వేగ ఇది-శోకసంతాపనకు పేరగునప్పుడు॥ పు॥ భయమునకును పూగ్ఫలకును పేరయినపుడు పు। ఉద్వేగః

రథాంగి-ఇది-చక్రమునకును పేరగునపుడు॥ న।-చక్రవాకమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥

కళింగ-ఇది కొడిసె పండునకు పేరగునపుడు। న। వెలుగుగుపక్షునకును-కళింగదేశమునకును - కూకల మాంగయునుపక్షికిని పేరగునపుడు। పు॥

తాతగు-ఇది-తూత్రుని పుత్రునికి పేరగునపుడు॥ పు తండ్రికి హితమైనదియునర్థమున॥ త్రి॥

—(*)గాంతపదవర్గము ముగిసెను.(*)—

ప్రతిఘ -స్త్రీ॥ యిది. రోషమునకును- ఎదిరించికొట్టుటకును పేరు.

పరిఘ-ఇది-ఇనుపకట్లగుదియనుటకును - గడియమ్రానికిని-కడవకును హింసకును- పేరయినపుడు॥ పు। పరిఘాయోగమునకును ప్రాకారమునకును। గోపురమునకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

మహార్ఘ-ఇది కోశపక్షికి పేరయినపుడు। పు॥ మిక్కిలి వెలగలదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

అనఘ-పు॥ యిది-స్వచ్ఛమయినదానికిని-పాపములేనిదానికిని-యింపైనదానికిని పేరు,

ఉల్లాఘ- ఇది రోగముమానినవానికిని- పరిశుద్ధునికిసంతోషించినవానికిని- నేర్పరికిని పేరు.

ఇమౌ-ఈ-ద్వౌ-అనఘ ఉల్లాఘ శబ్దములు రెండును త్రిషు త్రిలింగములయందును వర్తించును.

—ఘాంతపదవర్గము ముగిసెను.—

ప్రపంచ పు॥ ఇది-ప్రాయశ్చిత్తానలకును -సమూహమునకును- చేయుటకును వైపరీత్యమునకును పేరు.

క్రకచ-పు। ఇది-రంపమునకును- పుల్ల పెలగ చెట్టునకును పేరు,

పిశాచ-పు। ఇది॥ పిల్లికిని-అపిశబ్దమువలన దేవయోని విశేషమునకును పేరు.

మారీచ-పు। యిది-యాచించు బ్రాహ్మణునికిని దానవునకును పేరు.

నారాచ పు। ఇది- బాణవిశేషమునకును - నీరుగణిమునకును పేరు.

విపంచీ-స్త్రీ॥ ఇది-ఏడు తంత్రులుగలవీణకును-వక్రమైనమొగలగుగలవీణకును-నాదితంత్రులుగలవీణకును

వణీచంస్యాద్వగ్రిహ స్తపరి సూనయోః ॥ ౦౪ ॥ షా క్తి శేషి

వణీచ-న-ఇది-ముంజేతికిని-పుష్పమునకును- ము త్తియమునకును పేరు,

మరీచిస్తు మునౌనాకిరణే ద్వయోః।

మరీచి-యిది-మునికి పేరయినపుడు॥పు॥ కిరణము నకు పేరయినపుడు॥ప్స॥

ఉదర్చిర్వా చ్యలింగస్యాచ్ఛ దుత్ప్రిభేవ హానే పుమాన్।

ఉదర్చిః స్-ఇది-విశేష కాంతిగలదానికి పేరయినపు డు విశేష్యలింగము-అగ్నికి పేరయినపుడు॥పు॥

అవీచిబూరురహితే వాచ్య వన్నరకేతునా।

అవీచి-ఇది-తొడలులేనివానికి పేరయినప్రుడు విశే ష్యలింగము-నరకమునకు పే యినపుడు॥పు॥

ఇతిచాంతః.

—జాంతపదవర్గము మున్నగును.—

దేశేభ శంఖాః కాంభోజాః

కాంభోజ-పు॥ఇది-దేశమునకును- యేనుగునకు ను-శంఖమునకును పేరు-

పదాజిర్నా గ్గయుద్ధయోః।

పదాజి-ప్స॥ఇది-మార్గమునకును-యుద్ధమునకు ను పేరు.

స్వయంజాతని లేమీశేషతిర్యేపిచజాహాంజః ।

జాహాంజ-పు॥ఇది దున్నిచల్లక పండినను ప్పులకును పాలకును వృ యనికి పేరు.

ద్రోణాచార్యే వృక్షభేదాగ స్త్యయోః కుంభజో మతః॥

కుంభజ-పు॥ఇది-ద్రోణాచార్యునకును-వృక్షవిశే షమునకును-అగస్త్యునకును పేరు.

కరజస్తుకగంజాఖ్య ద్రుమే వ్యాఘ్రనఖేనఖే।

కరజ-ప్స॥ఇది-కానుగుచెట్టునకును-పులిగోరుచె ట్టునకును-గోటికిని పేరు-

అండజః పతగేమీనే కృకలాసేభుజంగ మేః॥౦౪॥

అండజ-పు॥ఇది-పక్షికిని-మీనునకును-ఊసరవెల్లి కిని-పామునకును పేరు.

కారుజఃకలహేఫేనే నైరికే నాగకేసరే। స్వయంజాతతిలేనాభౌ

కారుజ-పు॥ఇది- కలహమునకును-నురుగునకును- గంధకాసీధాతువులకును- నాగకేసరమునకును దున్నిచ ల్లక తానైపండినను వ్వులకును-వసనాభికిని పేరు.

జలజంత్వబ్జశంఖయోః ॥

జలజ-న॥కమలమునకును శంఖమునకును పేరు,

భూమిజో ంగారకే దైత్య భేదే

భూమిజ-ఇది-అంగారకునికిని-నరకాసురునకును పేరగునపుడు పు।

సీతాయాంభూమిజా।

భూమిజా సీ॥ఇది॥సీతకు పేరు.

శిరాజస్త్వభ్రకం లోహం గిరిజం

గిరిజ-న॥ఇది-శిలాజిత్తునకును - అభ్రకమునకును లోహమునకును పేరు.

గిరిజాప్యుమా॥౯౦॥

గిరిజా- సీ॥ఇది-పార్వతికి పేరు,

క్లీ ఞ్జేవనజం మాద్ధవనేజా స్త్రీకుంజరేపుమాన్।

వనజ ఇది-కమలమునకు పేరయినపుడు॥న॥ వ్లె పెసరకు పేరై - పుసు. సీ॥ఏనుగునకు పేరగునపుడు॥పు॥

అంగజో మన్మథేపు ద్రేసక్లి బేసోస్త్రీ ॥౯౧॥

అంగజ-ఇది-మన్మథునికిని-కుమారునికిని పేరగునపుడు॥పు రోమమునకును- నకు- ను-పే సపుడు॥న॥

ఫలజఃగోపుర క్షే క్షేసస్స్య సంగరయోరపి । గజః స్త్రీ

ఫలజ-ఇది-పట్టణద్వారమునకును చేనికిని-పెరున కును యుద్ధమునకును సపు - - మైన స్త్రీ

ధూశ్చజలజాపజలన్నైలయంత్రి
కే॥౯౨॥

కరవాలేచఫేనేచ పరజం
ఘుటికాఫలమ్।

సహజో నానిసర్గేఽపి

సామజః కుంజరేపిసా।

యౌగికార్థేష్వమీవా
చ్యలింగాస్స్యుర్బాహుజా
దయః।

ఇతిజాంతాః,

సర్వజ్ఞశ్శంకరబుద్ధౌ
దైవజ్ఞోగణకేపిచ॥౯౪॥

దోషజ్ఞోనూరిభిషజౌ
కాలజ్ఞోజ్ఞానికుక్కుటౌ
క్షేత్రజ్ఞావాత్మని ఘనవు
త్రిష్వమివాచ్యలింగకాః।

ఇతిజ్ఞాంతాః,

కికాతసింహ హౌ శైలాటౌ

ధారాటౌ హయచాతకౌ
అవటస్స్యాద్బిలేగర్తే
కూపేకుహకజీవిని॥

కరటోవాయసేబిల్వే దర్దు
రూటేభగండయోః।

చక్రాటోవిష వైద్యేపిదీ
నారేదుర్జనేపినః।౯౮॥

గృహే కవాటే కేదారే
గృహారామేచనిష్కుటః।

సారమేయే వహ్నికణేతా
మ్రచూడేచకుక్కుటః।

అశ్వేమి కంపచేనిస్వే దేశ
భేదేచకికటః।

రత్నిభేదే రా... (obscured)
చకర్కటః॥౯౯॥

కిని-భూమికిని పేరయినపుడు-స్త్రీ- నూనెగానుగునకు పేర
యినపుడు॥పు॥

పరజ-న॥ఇది-పెద్దకత్తికినిసురుగును-నూరుకత్తి
కిని-పరలోకఫలమునకును పేరు.

సహజ-పు-ఇది-స్వభావమునకును- అపిశబ్దమువ
లననన్న దమ్ములకును పేరు-

సామజ-పు॥ఇది-ఏనుగునకును- అపిశబ్దమువలన
సామవేదవిషయములకు పేరు.

అమీ-ఈ-బాహుజాదయః. బాహుజశబ్దము మొ
దలైనశబ్దములన్నియు-యౌగికార్థేషు-అవయవార్థముల
యందు-వాచ్యలింగాః-విశేష్యలింగములుగలవిగా-స్యుః
అవును) —జాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సర్వజ్ఞ-పు-ఇది-శివునికిని-బుద్ధదేవునికిని పేరు,

దైవజ్ఞ-పు-యిది-గణకునికిని - అపిశబ్దమువలన
జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తకును పేరు.

దోషజ్ఞ పు-ఇది-విద్వాంసునికిని. వైద్యునికిని పేరు

కాలజ్ఞ పు-ఇది-జ్ఞానికిని-కోడికిని పేరు.

క్షేత్రజ్ఞ -యిది ఆత్మకును-సేగ్పతికిని పేరు.

అమీ-ఈ-దైవజ్ఞాదిశబ్దములునాలుగు-వాచ్యలిం
గకాః-విశేష్యలింగములుకలవిగా. స్యుః-అవును.

—జ్ఞాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శైలాట-పు-ఇది-ఎరుకువానికిని- సింహమునకును
పేరు.

ధారాట-పు-ఇది-గుఱ్ఱమునకును-చాతకపక్షికిని పేరు.

అవట-పు-ఇది-బిలమునకును-గుంటకును- బావికి
నికుత్సితజీవనముగలవానికిని పేరు.

కరట-పు-యిది. కాకికిని-బిల్వచెట్టునకునుగోదు
గకప్పకును-ఏనుగుగండస్థలమునకును పేరు.

చక్రాట॥పు-యిది-విషవయిద్యునికిని- పైడిటంక
మునకును-దుర్జనునికిని పేరు.

నిష్కుట. పు-ఇది-గృహమునకును-తలుపునకును
వంమడికిని-ఇంటిపెరటికి పేరు,

కుక్కుట-పు-ఇది- రేచుకుక్కకును- అగ్నికణమున
కును-కోడికిని పేరు.

కికట-పు-ఇది-గుఱ్ఱమునకును-లోభికిని-దరిద్రు
నికిని-దేశభేదమునకును పేరు,

... (obscured) రాశిభేదమునకును
ఎండ్రకాయకును పేరు.

ఊర్ణ నాభౌకపౌ కాంతా
రతభేదేచమర్కటః।
ఉర్వారౌషూ కళింబ్యాంచ
కర్కటీమర్కటీ క్రిమాత్॥
సూత్రేసలా త్రివృతా చాపి
త్రిపుటా

మర్కట-పు॥యిది-సాలెపురుగునకును-కోతికిని స్త్రీయొక్క-రతివిశేషమునకును పేరు.
కర్కటీ-మర్కటీ-స్త్రీ। ఈ రెండును-వరుసగాదోసచెట్టునకును-దురదగోంటుచెట్టునకును పేరు.
త్రిపుటా-స్త్రీ॥ఇది-అల్పభూమికిని-తెగడకును పేరు.

వరటాతుసా । గండోలీ
హంసయోషాచా
స్యావటుర్గర్తఘటయోః॥

వరటా-స్త్రీ॥యిది-కణుదురీగెకును-ఆడుహంసకును పేరు.
అవటు-పు-యిది-గుంట కును-పెడతలకును పేరు

పరిష్టిః పరిచర్యాయాం ప్రాకామ్యే స్వేషణే పిసా।
చిరంటీతు సువాసి న్యాం
స్యాద్వితీయవయస్త్రియామ్

పరిష్టి-స్త్రీ॥ఇది-శుశ్రూషకును-ప్రాకామ్య మనుసిద్ధికి వెదకుటకును పేరు.
చిరంటీ-స్త్రీ-ఇది-సువాసినికిని-యౌవనస్త్రీకిని పేరు.

పిచ్చటో నేత్రరోగేనాక్లి
బేచత్రపుసీసయోః।
మోరటం గోరసే చేక్షు
మూలే మూర్వాతు మోర
టా॥౧౩॥

పిచ్చ-స్త్రీ॥యిది-నేత్రవ్యాధికి పేరైనపుడు॥పు॥ తగరమునకును-సీసమునకును పేరయినపుడు॥ న॥
మోరట-యిది-అవుమజ్జిగెకును-చెరుకు వేరునకును పేరగునపుడు॥న॥చాగకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥

అరిష్టమశుభేతాక్రేలశునే
సూతికాగృహే । మృత్యుచి
హేచనాత్వేష కాకే ఫేనిల
నింబయోః॥

అనిష్ట-యిది-అశుభమునకును-రాగికిని-తెల్లయుల్లికిని-పురుటింటికిని-మరణచిహ్నమునకును- పేరయినపుడు_న॥ కాకికిని-కుంకుడుచెట్టునకును- వేపచెట్టునకును పేరగునపుడు॥పు॥

రేవటందక్షిణావర్తశంఖే
వేనాతురేవటః
వాతూలేనిషవైద్యేచ కృపీ
టముదకేజలే॥౧౫॥

రేవట-యిది-దక్షిణావర్తశంఖమునకు పేరయినపుడు॥న॥ వెదురునకు పేరయినపుడు॥పు॥
కృపీట_న॥యిది-గాలిసమూహమునకును-విషవయిద్యునికిని-కడుపునకును-ఉదకమునకును పేరు.

వకటః పృథులేరమ్యే విశా
లవికరాళయోః।
స్యాదుత్కటో బలవతిక్లి
బేచ
ద్వావిమౌ త్రిషు॥౧౬॥

వికట ప్న॥యిది-విస్తారమునకును- ఇంపైనదానికినిమిక్కిలిభయంకరమయినదానికిని పేరు.
ఉర్కట-ప్న-ఇది-బలవంతునకు పేరు.

ఇమౌద్వౌ॥ ఈవికట-ఉత్కటశబ్దములు రెండును త్రిషు-మూడులింగములయందునువర్తించును.

ఇతిటాంతః.

—టాంతపదవర్గము ముగిసెను.—

వైకుంఠః క్లేశవేశ క్రే
నిర్మఠ స్స్యాచ్చ కేవిటే।
ప్రకోష్ఠోవిస్తృత కరెవ్య
ళిందేకూర్పరాదధః॥౧౭॥
కక్ష్యాంతరే

వైకుంఠ॥ పు॥ఉది-విష్ణువునకును-ఇంద్రునకును పేరు.
నిర్మఠ-పు॥ఇది- స్తనాగ్రమునకును-విటునికిని పేరు.
ప్రకోష్ఠ-పు॥ యిది-మూలపను- తలవాకిటిముందరను డుచావిడికిని-మోచేయిమొదలుమణికట్టువరకుగలము జెకకును-రాజగృహముయొక్కయంతఃపురమునకును పేరు.

ప్రతిష్ఠాతు సమాప్తాగార
వేపిచ । కార్యనిర్వాహసా
మర్థ్యేస్యాన్నతు స్థగంధసస్థితౌ॥
కమఠః కచ్ఛపే భిక్షు భిక్షా
పాత్రేతునద్వయోః।
వరిష్ఠం మరిచే తామ్రే త్రిషు
తుప్రవరే త్యుతౌ॥ ౧౮౯॥
కనిష్ఠో పూర్వజేప్యల్పే యూ
ని త్రిష్వంగుళౌ స్త్రియామ్।
అంబష్ఠో దేశభేదేచ విప్రా
ద్వైశ్యాసుతేచనః॥ ౧౯౦॥
అంబష్ఠా యూధికా పాఠా
త్రిషుత్వతిలఘున్యపి।
అత్యల్పే పిలఘిష్ఠస్స్యా జ్జరఠా
జీర్ణకర్కశౌ॥
ఇతిఠాంతాః.
పిచండస్స్యాత్పశౌ రంగే
శయ్యాయాంజఠరేపిచ।
తరండో బడిశే సూత్రే బద్ధ
వస్తునివాసని॥
వరండో వ్యంతరా వేద్యామ్
సముదాయే ముఖామయే।
మార్తండస్స్యాత్కరేసూర్యే
శిఖండః పింఛచూడయోః॥
కూష్మాండో గణభేదేస్యా
త్కర్కారుర్భ్రూణయోరపి।
భేరుండో దేవతాభేదే పక్షి
భేదేభయంకరే॥ ౧౯౧॥
నిర్గుండీ సింధువారేచ నీ
లశేఫాలికాచ సా।
వేణుచాపే చతుర్హస్తచా
పేగావేభ్రువౌరపి॥ ౧౯౨॥
స్యాత్కోదండం
ప్రచండస్తునా శ్వేతకరవీ
రకే త్రిముప్రగల్భే దుర్ధర్షే
విషశాస్త్రే త్రిషు గారుడమ్।
౧౯౩॥ మణిభేదేపి బాయంతు
ర్గుత్మసంబంధినిత్రిషు॥

ప్రతిష్ఠా-స్త్రీ॥ యిది-మంగియపటకము-గొప్పతనమునకును-కార్యములనిర్వహించు నేర్పునకును- సాలవస్థ ఛంద్భేదమునకును ఉనికికి పేరు.

కమఠ-యిది-తాబేటికిని-పొట్టిదానికిని పేరయినపుడు॥ పు॥ భిక్షాపాత్రకు పేరయినపుడు॥ న॥

వరిష్ఠ-యిది మిరియమునకును-రాగికిని పేరయినపుడు॥ న॥ శ్రేష్ఠునికిని-మిక్కిలిబరువైనదానికిని పేరయినపుడు॥

కనిష్ఠ- ఇది-తమ్మునికిని పేరగునపుడు॥ పు॥ అల్పమైనదానికిని త్రిప్రాయపువానికిని పేరగునపుడు॥ త్రి॥ కడపటి వ్రేలికి పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

అంబష్ఠ-యిది దేశభేదమునకును- వయిశ్యస్త్రీకి బ్రాహ్మణునివలన బుట్టినవానికిని పేరగునపుడు॥ పు॥ అడవిమొల్లకును-అగురుశొంఠికిని పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ మిక్కిలిచులుకనయినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి-

లఘిష్ఠ-పు॥ ఇది-మిక్కిలిచులుకనయినదానికిని పేరు.

జరఠ-పు॥ ఇది-ముసలివానికిని-కఠినునికిని పేరు.

ఠాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పిచండ॥ పు॥ ఇది-పశ్వంగమునకును- పాన్పు॥ కను-ముదిమివానికిని పేరు.

తరండ-పు॥ ఇది-వలకును- త్రాటికిని-కట్టుబడినవస్తువులకును-వస్త్రమునకును పేరు.

వరండ-పు॥ ఇది-యజ్ఞవేదీ మధ్యమునకును, కూటమికిని-ముఖరోగమునకును.

మార్తండ॥ పు-ఇది పందికిని॥ సూర్యునికిని పేరు.

శిఖండ-పు॥ ఇది- నెమలిపింఛమునకును-సిగకును

కూశ్మాండ-పు-ఇది-కూశ్మాండ గణమునకును- గుమ్మడికిని-గర్భమునకును.

భేరుండ-పు॥ దేవతావిశేషమునకును-పక్షిభేదమునకును-భయంకరమయినదానికిని పేరు

నిర్గుండీ-స్త్రీ-ఇది-వావిలిచెట్టు. నకును-నల్లపువ్వువావిలిచెట్టునకును పేరు.

కోదండ-న॥ ఇది నలుగురునింటికిని-నాలుగు చేతులపొడుగుగలవింటికిని-సామాన్యమైనవింటికిని- కనుబొమలకును॥

ప్రచండ-ఇది- తెల్లగన్నేరునకు పేరయినపుడు॥ గంభీరగుణవంతునికిని-అసాధ్యునికిని పేరయినపుడు॥ త్రి॥

గారుడ-ఇది -విషవయిద్యశాస్త్రమునకును- పచ్చకతమణికిని పేరగునపుడు-న॥ గరుడసంబంధమయినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

ప్రకాండోస్త్రీ ప్రశస్తేచ
తరోశ్చ స్కంధమూలతః॥
ఇతిడాంతాః.
ఆషాఢో వ్రతినాం దండే
మాసే మలయపర్వతే।
కృతాసాపత్నికాధ్యూఢా
త్రిషుస్యాద్దేవ ఈశ్వరే॥
త్రిషూత్తరే ప్రరూఢస్స్యా
దంతరే బద్ధమూలకే।
సంరూఢోంకురితే ప్రౌఢే

విరూఢో బద్ధజాతయోః॥
సమూఢః పుంజితే సద్యోజా
తేనుపహతేప్య
థకృచ్ఛే దృఢే ప్రగాఢ
స్స్యా
దుపోఢా సన్నికటస్థితే॥
రూఢేపిస్యా
దుమూఢస్తు పరిణీతే దృఢే
పృథౌ
ఇతిఢాంతాః,
ద్రుహిణోహరిధాతారౌ
గజో గోకర్ణో విషాణినా॥
తతాంగుష్ఠానామికా
భ్యాంకృతో స్యాత్ సేప్య గాం
తరేభుజగేశ్వ తరేపి స్యా
ద్గోకర్ణో
ప్యథ మత్కుణః॥౧౨౨॥
ఖట్వాకీటేనిర్విషాణ గజేని
శ్మశ్రుపూరుషే।
వరుణస్స్యాద్ద్రుమభేదే
భానౌపశ్చిమదిక్పతౌ॥
ద్రుఘణో ముద్గరే శంభే త్వా
మ్రకుంభే పరశ్వథ। వేధసి

ప్రఘణస్తు స్యాదళిందే లో
హముద్గరే॥౧౨౪॥
రోహిణీ రోహితాపథ్యా

ప్రకాండ-పు॥ఇది-ప్రశస్తమయినదానికిని-మ్రాని యొక్క-వేరు మొదలుకొమ్మవరకును పేరు.

—*డాంతపదవర్గము ముగిసెను,*—

ఆషాఢ -పు॥ఇది-వ్రతశీలురుచేతంబట్టుకొనుకఱ్ఱకును-మాసవిశేషమునకును-మలయాద్రికిని పేరు.

అధ్యూఢా-ఇది పెద్దభార్యకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ప్రభువునకు పేరయినపుడు॥త్రి॥

ప్రరూఢ-త్రి-ఇది-శ్రేష్ఠునికిని-కడుపునకును-పేరు పుట్టినదానికిని పేరు.

సంరూఢ-పు-ఇది-మొలచినదానికిని-గంభీరమైనదానికిని పేరు.

విరూఢ-పు॥ఇది కట్టబడినదానికిని-పుట్టినదానికిని పేరు.

సమూఢ-పు-ఇది-రాశిచేయబడినదానికిని-తత్కాలమునబుట్టిన దానికిని-కొట్టుపడనిదానికిని పేరు.

ప్రగాఢ-పు॥ఇది-కష్టమునకును- దృఢమునకును పేరు.

ఉపోఢ-పు॥ఇది-సమీపముననున్నదానికిని-యథార్థమునకును పేరు,

ఉదూఢ పు॥ ఇది-వివాహముచేయబడినదానికిని-దృఢమయినదానికిని-విస్తారమునకును పేరు.

ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ద్రుహిణ-పు-ఇది-విష్ణువునకును-బ్రహ్మకును పేరు

విషాణిక-పు॥ఇది-ఏనుగునకును-ఎద్దునకును పేరు

గోకర్ణ-పు॥ఇది-దప్పముడిద్రేలును-బొటనవ్రేలును సాపికొలిచిన ప్రమాణమునకును-కణితిమృగమునకును-పామునకును-కంకరగాడిదెకును పేరు.

మత్కుణ-పు॥ఇది-నల్లికిని-దంతములులేనిఏనుగునకును-పేడిమూతిమగదానికని పేరు.

వరుణ-పు॥ఇది-ఉలిమిరిచెట్టునకును- సూర్యునికిని పశ్చిమదిక్పాలకునకును పేరు.

ద్రుఘణ-పు॥ఇది-ఉక్కు గుదియకును తలవాకిలి ముందరిచావిడికిని-రాగికడవకును-గొడ్డంటికిని- బ్రహ్మకును పేరు.

ప్రఘణ-పు॥ఇది-తలవాకిటిముందరిచావిటికి-ఉక్కు గుదియకును పేరు-

రోహిణీ॥స్త్రీ॥ఇది-ఎఱ్ఱనిఆవునకును-కరక్కచెట్టుకును

కన్యా మూకటురోహిణీ।
గాస్త్రీరాకంతరోగర్భ

సరణిః పజ్త్యాపవర్త్మనోః
పూర్వాపరాహార్యగ్రామ
ర్బందీరాకాచపక్షిణీ।
ఇంద్రాణీస్యాన్నింమవారె
పౌలోమీరతిబంధయోః।
మూర్వాసురా ప్రతీచీషు
వారుణీస్యాద
థారణిః। నిర్మథ్యకాష్ఠేగి
మంథే
కాకణ్యేకనరాటకే। మాన
దండ స్యతుర్యాంశేమాషస్య
చణకస్యచ।
నాదండేజా లఘేదేపిక్షేప
ణీక్షేపణీపునః॥౧౨౮॥
పణ్యావీథ్యా సణఃపణ్యా
ప్రవేణ్ణీవేణికాకుథా।

శరణంస్యాద్రక్షితరిరక్ష
ణేమందిరేపథే॥౧౨౯-
హరణం యౌతకద్రవ్యేత
ప్తశీతజలేహ్యృతౌ।
ప్రమాణంప్రమితీయత్తామ
ర్యాదాశాస్త్రహేతుషు।
౧౩౦॥ఆస్తేథ
ద్రవిణంగేహవిత్తేస్వ గేణ
పరాక్రమే॥
నిర్యాణంహస్తినేత్రాంతే
మరణేనిర్గణేపిచ।
నిర్వాణంనిర్వృతౌ మో
క్షేవినాశేగజమజ్జనే।
స్యాత్కంకణం హ స్తసూ
త్రేశిఖరేకటకేజలే।౧౩౧॥

శ్రవణంభే శ్రుతౌకర్ణే

తొమ్మిదిసంవత్సరములకన్యకకును-పార్వతికిని- కటుక
రోహిణికిని-ఆవునకును-నక్షత్రమునకును- మెడనుబుట్టిన
రోగమునకును పేరు.

సరణి-స్త్రీ॥ ఇది పజ్త్కికిని-మార్గమునకును పేరు.

పక్షిణీ-స్త్రీ॥ ఇది-ఒకటినన్నరదినమునకును- కారా
గృహమునకును-పున్నమకును పేరు.

ఇంద్రాణీ స్త్రీ।ఇది-వావిలిచెట్టునకును-శచీదేవికిని
రతిబంధవిశేషమునకును పేరు,

వారుణీ-స్త్రీ। ఇది-చాగచెట్టునకును- మద్యమునకు
ను-పశ్చిమదిక్కునకును పేరు.

అరణి స్త్రీ ఇది అగ్నినిమథించెడిదారువిశేషమునకును
నెల్లిచెట్టునకును పేరు,

కాకణీ-స॥ఇది-ఒకగవ్వకును-గొలతకప్రమాను
ములు సెనగలు-వీనినాలవభాగమునకు పేరు.

క్షేపణీ క్షేపణీ-స్త్రీ। ఈరెండును- ఓడనడుపుగడ
కును-గవాక్షిభేదమునకు పేరు.

అపణ-పు ఇది-అంగడివీధికిని-వర్తకమునకును-పేరు,

ప్రవేణీ-స్త్రీ। ఇది-జడకును-ఏనుగుమీద బరిచెడుర
త్నకంబళికిని పేరు,

శరణ-న-ఇది-రక్షించువానికిని- రక్షించుటకును,
గృహమునకును-చంపుటకును పేరు,

హరణ-న॥ ఇది-వివాహమునందల్లునకిచ్చుధనము
నకును-కాగిచల్లారినసీళ్లకును-అపహరించుటకును పేరు.

ప్రమాణ-న॥ ఇది-కొలతయొక్క- యింద్రమాత్ర
మనుటకును-మర్యాదకును-శాస్త్రమునకును॥ ప్రత్యక్షా
దిజ్ఞానహేతువునకును-సత్యముపలికెడియాప్తునకును।
ద్రవిణ-న-ఇది-గృహమునకును-ధనమునకును-స్వర్ణము
నకును-పరాక్రమమునకును పేరు।

నిర్యాణ-న-ఇది-ఏనుగుయొక్క-కన్గొనలకును -చ
చ్చుటకును-బయలుదేరుటకును పేరు,

నిర్వాణ-న-ఇది- సుఖమునకును- మోక్షమునకును
సీల్లుట్టకును-ఏనుగుస్నానమునకు పేరు.

కంకణ-న-ఇది-వివాహాదికాలములయందు హస్త
మునగట్టుసూత్రమునకును శిఖరమునకును- కడియమున
కును-జలబిందువునకును పేరు, స్యాత్కజ్కణంహస్తసూ
త్రేశిఖరేమా సమంత నెలనిపాఠాంతరముంగలదు,

శ్రవణ-న-ఇది-నక్షత్రమునకును-వినుటకును-చెవికిని పేరు

తర్పణంత్వ ప్రీణనం।
ప్రయాణంగజర్య కూర్య
ప్రచేశేమరణేగతౌ॥౨౩॥
కరణమిహబ వాదౌ కార
ణే క్షేత్రముఖ్యేవపుషిచ రథ
బంధేకర్మణీకీలేంద్రియేషు।
అలికయి తనిదానే ధ్యానప
ద్మాశనాద్యోస్స కరణఇతిశూ
ద్రా వైశ్య యోర్యస్తనూజ.॥

అరుణోర్కేతత్సూతే దక్షే
సంధ్యాబు దేరుణంతామ్రే।
అరుణాతి విషాత్రివృ తాద్రిషు
రక్తావ్యక్తరాగయోశేషః॥
కరుణోనా వృక్షభేదేరసే
చకరణాకృపా।
ప్రాకారేతిక్త శాకేచవర
ణోవరణంవృతిః॥
సంచారేచరణంక్లీ బేస్తండి
లేప్రాంగణేతథా। ఏకశాఖా
ధ్యాయిషు నానస్త్రీ మూలే
కులేపదే॥

లవణస్సాగరేదైత్యే రసే
వాతద్వతిత్రిషు।

ఉష్ట్రెభృంగేరా సభేనార
వణశబ్దేత్రిషు॥౧౩౪॥
మానభేదే ధారణే చధరణం

ధరణిర్ధరానా।
దక్షిణస్సరళే యామ్యది
క్పైభందానువర్తిని॥౧౩౫॥
అపసవ్యే త్రిష్వయంతుదేయ
భేదేదిశిస్త్రీయాం।

ధర్షణంసురతేధార్ష్ట్యే
తిరస్కార

తర్పణ-న-ఇది-తృప్తికిని-కట్టెకును పేరు.

ప్రయాణ-న॥ఏనుగు-చూపుముందరి పక్కకును మరణమునకును-గమనమునకును పేరు.

కరణ-ఇది-బవమొదలైనపదునొకొండుకరణములకును-కారణమునకును-వంటిమడికిని- శరీరమునకును-రథబంధమునకును-క్రియకును-నాట్యగీతభేదమునకును-చక్షురాదీంద్రియములకును-ఛేదనాది క్రియలకు మిక్కిలి సాధకములైనఖడ్గాదులకును-ధ్యానమునకును-పద్మాసనాద్యాసనములకును పేరైనపుడు॥న॥శూద్రస్త్రీకి వైశ్యునివలన బుట్టినవానికి పేరయినపుడు॥పు॥

అరుణ-ఇది-సూర్యునికిని-అతనిసారథికిని-ఎఱ్ఱనికాంతికిని-సంధ్యాకాలమేఘమునకును-పేరైనపుడు॥పు॥రాగికి పేరైనపుడు॥న॥అతివసకును తెల్లతెగడకును పేరైనపుడు స్త్రీ॥ఎఱ్ఱనిదానికిని-వ్యక్తముగానిఎరుపునకును పేరైన॥త్రి॥

కరుణ-ఇది-వృక్షవిశేషమునకును-కరుణారసమునకును పేరయినపుడు-పు॥దయకు పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥

వరుణ-ఇది-ప్రాకారమునకును- ఉలిమిరిచెట్టునకును పేరయినపుడు॥పు॥వెలుగునకు పేరయినపుడు॥న॥

చరణ-ఇది-సంచారమునకును హోమము చేయుటకుగాను-సంస్కారముచేయబడినభూమికిని-ముంగిటికిని పేరయినపుడు॥న॥ఒకశాఖనుధ్యయనముచేసినవారికి పేరయినపుడు॥పు॥మూలమునకును-కులమునకును-పాదమునకును పేరయినపుడు॥పు॥

లవణ-యిది-సముద్రమునకును-ఒకదైత్యునికిని-రసభేదమునకును పేరగునపుడు।పు॥ లవణరసముగలవానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

రవణ-ఇది-ఒంటెకును-తుమ్మెదకును- గాడిదెకును పేరగునపుడు-పు।మ్రోయుస్వభావముగలదానికి పేరైనపుడు

ధరణ న॥ఇది-కొలతయొక్క భేదమునకును-ధరించుటకును పేరు.

ధరణి-స్త్రీ॥యిది- భూమికి పేరు.

దక్షిణ-స్త్రీ-ఇది-కపటములేనిమనస్సుగలవానికిని-దక్షిణదిక్కుననున్నవానికిని-ఎదటివానిమనస్సునుగని పెట్టినడచుకొనువానికని పేరగునపుడు॥పు॥అప్రదక్షిణమైనదానికి పేరగునపుడు-త్రి॥దక్షిణకును-దక్షిణదిక్కునకును పేరగునపుడు॥న-

ధర్షణ-న॥ఇది-సురతమునకును-ధార్ష్ట్యమునకును-తిరస్కారమునకును పేరు.

తథవేణీ-౧౪౦-కులటాయా
చూషణాతు కణామ రచ
నాషణం।
ధీశాక్యోర్ధిషణా సాతుగీ
ష్పతా
పథమార్గణ॥ ౧౪౧॥
యాచ్ఞాన్వేషణయోః క్లీబే
పుమాన్ యాచక బాణ
యోః।
చిహ్ననామ్నోస్య లక్ష్మకే
సామి త్రి సారస స్త్రియాం।
క్రమేణ లక్ష్మణః క్లీబే త్రిషు
పుంసిస్త్రియామపి।
హరిణస్స్యాస్సృగే పాం
డువర్ణే నాతిద్వ్యతిత్రిషు।
యోషిద్వృత్తాప్స రేభేదా
స్స్వర్ణ ప్రతిమామృగీ। హరి
తాచహారిణ్యస్స్యః।
ప్రవణో నాచతుష్పథే ॥
౧౪౨॥ త్రిషుతు క్రమనిమ్నో
ర్వ్యాప్తం ప్రిహ్వేతత్పర దక్ష
యోః।
కల్యాణం మంగళే స్వర్ణే
కల్యాణీ పార్వతీభువోః॥
కర్తర్యాంఘురికాయాంచ
కృపాణీ స్యాదసౌతునా।
పురాణంగ్రంథభేదేచ క్లీబే
త్రిషుపురాతనే।౧౪౩॥
రోషణవ్స్త్రీషు నక్రోధే
పుమాంస్తునికషోపలేపారదేచ

నిషేధేతు వారణంకుంజరే
పుమాన్।౧౪౪।
మస్యణంకర్కశేస్నిగ్ధేనా
వ్యవస్మసృణాత్సుమా।

పూరణీ శాల్మలిర్వృక్షః

తథషిణీ-స్త్రీ-ఇది-రంకులాడికిని పేరు.

ఊషణ-ఇది-పిప్పలిచెట్టునకు పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ మిరియపుతీగకు పేరయినపుడు॥ న॥

ధీషణ-ఇది-బుద్ధికిని-గౌరికిని పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ బృహస్పతికి పేరగునపుడు॥ పు॥

మార్గణ-ఇది-యాచించుటకును- వెదకుటకును పేరగునపుడు॥ న॥ యాచకునికిని-బాణమునకును పేరయినపుడు॥ పు॥

లక్ష్మణ-ఇది-గురుతునకును-నామధేయమునకును పేరగునపుడు॥ న॥ సంపదగలవానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ సౌమిత్రికి పేరగునపుడు॥ పు॥ ఆడుబెగ్గురుపక్షికి పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

హరిణ-ఇది। ఇఱ్ఱికిని తెలుపువన్నెకును పేరగునపుడు॥ పు॥ తెల్లవన్నెగలదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

హరిణీ-ఇది-స్త్రీకిని-వృత్తమునకును- అప్సరస్త్రీకిని-బంగారుబొమ్మకును-ఆడులేడికిని-పచ్చనికాంతికిని పేరు.

ప్రవణ-ఇది-నాలుగు త్రోవలుగూడినరచ్చచిట్టకు పేరగునపుడు॥ పు. చదరముగపల్లమయిన భూమికిని-వంగినవానికిని-ఒకవస్తువునందుమనస్సుదగినవానికిని- నేర్పరికిని పేరగునపుడు॥ త్రి॥

కల్యాణ॥ న-ఇది-శుభమునకును బంగారమునకును పేరు.

కల్యాణీ-స్త్రీ॥ ఇది-పార్వతీదేవికిని- భూమికిని పేరు.

కృపాణీ-ఇది-కత్తెరకును-చూరుకత్తికిని పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ పెద్దకత్తికి పేరగునపుడు॥ పు॥

పురాణ-ఇది గ్రంథవిశేషమునకు పేరగునపుడు-న-బహుకాలముగడచినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి-

రోషణ-ఇది-కోపముగలవానికి పేరగునపుడు ॥ త్రి॥ ఒరగల్లునకును- పాదరసమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥

వారణ-ఇది-నిషేధమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ ఏనుగునకు పేరయినపుడు॥ పు॥

మస్యణ-ఇది-కఠినమయినదానికిని- నిగ్గుగలదానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగముగలది-నల్లయగిసెకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ।

పూరణీ-స్త్రీ॥ ఇది-బూరుగుచెట్టునకును- నరకమునబడుటకును పేరు.

పూరణంపూరకే త్రిషు ।
స్యాత్కరేణుః కరిణ్యాం
స్త్రీ.కర్ణికారేగజేతునా।
కృపణఃకుత్సితేనిస్స్వే వాచ్యలింగం క్రిమౌపుమాన్॥
సువర్ణంకనకేవిత్తేకర్ష మాత్రేచనద్వయోః। సుప్ర భేత్రిషు
రూప్యేతుదుర్వర్ణం దుష్కృతేత్రిషు॥౧౫౩॥
సుపర్ణాతార్క్ష్యజననీనాతార్క్ష్యేకృతమాలయోః॥
పత్రోర్ణంధౌత కౌశేయే పుంసిత్వరలుపాదపే॥
గంభార్యాంకట్ఫలేపి శ్రీపర్ణీపద్మాగ్నిమంథయోః। క్లీబే

భభకణంభృత్యం వేతనే భరణీతుభే।౧౫౪।
బ్రాహ్మణీహంజికా

వేదే బ్రాహ్మణం పుంసితు ద్విజే।
తరణీస్త్రీ నావినద్యాం కుమార్యాఖ్యౌషధావపి ॥ నాత్వయంసాగరేభానౌ
గ్రామణీఃపతిముఖ్యయోః। గ్రామే శేచ త్రిష్వయంతు భోగికేనాపితేచనా॥
విషాణం క్రోడదంష్ట్రాయాం పశుశృంగేభదంతయోః।
ఇరిణంశూన్యభూభాగఊషరే ద్వావిమౌత్రిషు।౧౫౫॥

యిటిణాంతాః.
పర్వతౌశైలదేవర్షీ జీమూతౌమేఘపర్వతౌ।

పూరణ-త్రి ఇది-సంఖ్యాపూరకమైనదానికిపేరు.
కరేణు-ఇది ఆడయేనుగునకును-కొండగోగునకును పేరగునపుడు।స్త్రీ।ఏనుగునకు పేరగునపుడు॥పు॥
కృపణ-ఇది-కుత్సితునికిని-దరిద్రునకును పేరగునపుడువిశేష్యలింగమగును-పురుగునకుపేరగునపుడు॥పు॥
సువర్ణ.ఇది-సామాన్యముగా బంగారమునకును-ధనమునకును-కాలుపలమెత్తునకును పేరగునపుడు॥న మంచికాంతిగలదానికిపేరగునపుడు।త్రి॥
దుర్వర్ణ-ఇది-వెండికిపేరగునపుడు॥న।దుష్కృతికిపేరగునపుడు।త్రి॥
సుపర్ణా-ఇది-గరుడునితల్లికిపేరగునపుడు।స్త్రీ॥గరుడునికిని-రేలచెట్టునకును పేరగునపుడు।పు॥
పత్రోర్ణ-ఇది-ఉతికినపట్టువస్త్రమునకుపేరగునపుడు-న-దుండిగవృక్షమునకుపేరగునపుడు।పు।
శ్రీపర్ణీ-ఇది-గుమ్మడిచెట్టునకును- నెల్లిచెట్టునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥కమలమునకును-నెల్లిచెట్టునకును-పేరగునపుడు॥న॥
భరణ-న॥యిది-దినకూలికిని-నెలకూలికిని పేరు.
భరణీ-స్త్రీ॥యిది-నక్షత్రమునకు పేరు.
బ్రాహ్మణీ-స్త్రీ-యిది-భారంగికిని-మరియుబ్రాహ్మణునిభార్యకును పేరు-
బ్రాహ్మణ-న॥యిది-వేదమునకు పేరగునపుడు।న బ్రాహ్మణునికిని పేరగునపుడు।పు॥
తరణి-యిది-ఓడకును-నదికిని- చాగచెట్టునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ।సముద్రమునకును-సూర్యునికి పేరగునపుడు-పు॥
గ్రామణీ-యిది-ప్రభువునకును.ముఖ్యునకును పేరగునపుడు॥పు।గ్రామాధిపతికి పేరగునపుడు,త్రి-సర్పరాజునకును-మంగలవానికిని పేరగునపుడు।పు।
విషాణ-న-యిది- అడవిపందికోరకును పశువుకొమ్మకును-ఏనుగుదంతమునకును పేరు.
ఇరిణ-ఇది-వృక్షసస్యాదులులేని శూన్యభూమికిని చవిటిభూమికిని పేరు.
ఇమూద్వౌ-ఈవి ఇదిణశబ్దములు రెండును త్రిషు-మూడులింగములయందును వర్తించును.
ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.
పర్వత-పు।యిది-కొండకును దేవర్షికిని పేరు-
జీమూత-పు.ఇది।మేఘమునకును- పర్వతమునకును పేరు

కురంగ బిందూ పృషతౌ
హారీతౌ మునిపక్షిణౌ।

పృషత్-పు॥యిది-లేడికిని-బిందువునకును పేరు.
హారీత-పు-ఇది-మునికిని-పచ్చపిట్టకును పేరు.

కృతాంతౌ యమసిద్ధాంతౌ

కృతాంత-పు-ఇది-యమునకును- సిద్ధాంతమునకును పేరు,

ప్రపాతౌ భృగునిర్ఝరౌ

ప్రపాత-పు-ఇది-చరికెని-కొండకాలువకును పేరు

శ్వేత స్త్రీలోపి జామాతా

జామాతృ-పు-ఇది-తెల్లనువ్వులకును- అపిశబ్దమువలన అల్లునకును పేరు.

విధాతా వేధసి స్మరే।

విధాతృ-పు-ఇది-బ్రహ్మకును-మన్మథునకును పేరు.

ప్రచేతా వరుణే వహ్నౌ

ప్రచేతస్-పు-యిది-వరుణునకును-అగ్నికిని పేరు.

గభస్తిః కిరణే రవౌ।

గభస్తి పు-ఇది-కిరణమునకును-సూర్యునకును పేరు.

ద్విజాతిః పక్షివిప్రాద్యో

ద్విజాతి-ఇది-పక్షికిని-బ్రాహ్మణునకును-॥ఆదిశబ్దమువలన క్షత్రియవైశ్యులకును-దంతములకును పేరు.

శ్రీపతిర్విష్ణుభూపయోః॥

శ్రీపతి-పు-యిది-విష్ణువునకును- భూమిని పాలించువానికిని పేరు.

గోపతిర్వృషభే రాజ్ఞి శక్రే షండే దివాకరే।

గోపతి-పు-యిది-ఆబోతునకును-భూపతికిని-ఇంద్రునకును-నపుంసకును- సూర్యునకును పేరు,

రమతిర్మన్మథే స్వర్గే

రమతి-పు-ఇది-మన్మథునకును-స్వర్గమునకును పేరు,

స్థపతిస్స్వానిదల్లకః। ౧౫౯
కాయుస్సారోర్ధ పోయసా
బృహస్పత్యాసవస్య చ।

స్థపతి-పు-ఇది-కొజ్జావానికిని-శిల్పికిని- సూర్యునకును-అధిపునికిని-బృహస్పతియాగము చేసినవానికిని పేరు

వృత్తాంతస్స్యాత్ప్రకరణే ప్రకారే కార్త్స్న్యవార్తయోః।

వృత్తాంత-పు॥యిది- ప్రస్తావమునకును-విశేషమునకును-అంతయునగుటకును లోకవార్తకును పేరు-

శుద్ధాంతోంతఃపురే రాజ్ఞాం కక్ష్యాంతరరహస్యయోః।

శుద్ధాంత-పు-యిది రాజుల యొక్క యంతఃపురమునకును-తొట్టికట్టునకును-రహస్యమునకు పేరు,

నివాతోదృఢసన్నాహ ఆశ్రయే వాతవర్జితే।౧౬౧॥

నివాత-పు-యిది-ఆయుధములచేత భేదింపరాని జోడునకును-ఉండుచోటునకును-గాలిలేని స్థలమునకును పేరు.

భవేచ్ఛాస్త్రేపి దృష్టాంత

దృష్టాంత-పు-ఇది శాస్త్రమునకును- అపిశబ్దమువలన ప్రకృతార్థమునకును ప్రతిగా చూపి చెప్పుటకును పేరు

శ్శకుంతో భాసపక్షిణోః।

శకుంత-పు-యిది- చమురుకాకికిని- పక్షిమాత్రమునకును పేరు,

కపోతస్తు భవేత్పక్షిభేదే పారాపతేపి చ।౧౬౨।

కపోత-పు-యిది- పక్షిభేదమునకును- పావురమునకును పేరు.

ఆనర్తో నృత్తశాలాయాం నీవృద్భేదే జనే యుధి।

ఆనర్త-పు-యిది-నాట్యశాలకును-దేశభేదమునకును-జనమునకును- యుద్ధమునకు పేరు.

ఆవర్త ఆవర్తనే స్యాచ్చింతనేపయసాం భ్రమే॥ ౧౬౩॥

ఆవర్త-పు-యిది-అంతట నుండుటకును- చింతకును-ఉదకము సుడిగట్టుటకును పేరు.

సంవర్తః ప్రళయే మేఘ
విభీతకతరావని।
భవేత్తు దాఘ్నే ప్యాపాత
ఆఘాతస్సీమఘాతయోః॥
ఉపక్రమేస్యా దుద్ఘాత
శ్చరణస్ఖలనేపిచ
సంఘాతోనరకేబృంచే

వ్యాఘాతో విఘ్నయోగ
యోః॥౧౬౭॥
భరతశ్శబరే రామానుజే
భారతవర్షకే । దుష్యంత
జేనటేనాట్య శాస్త్ర కృత్తం
తునాయయోః॥
సికతాస్స్యుర్వాలు కా
యాంశర్కరాయాం గవాం
తరే। సికతావత్ప్రదేశేచ
తృణతాతుధనుష్యపి॥

సంహితావర్ణసంయోగే
శాస్త్రవేదైకదేశయోః।
వసతిస్థాననిశ యోర్జనవే
శ్మనిపక్షేని॥
సంతతిః పఙ్క్తివిస్తారేపా
రంపర్యసుతాన్వయే।
ఆయతిస్స్యాద్దీర్ఘతా
యాం ప్రభావాగామి కాల
యోః॥౧౬౮॥
సమితిస్సంగరే సామ్యేసభా
యాంసంగమేచసా।
ప్రకృతిః పంచభూతేషుస్వ
భావేసచివాదిషు॥
ప్రధానే కారణే గుహ్యేజం
తౌఛందసిమాతరి।
నివృత్తిర్మనసస్తోషే మో
క్షేప్రత్యాగతావపి॥౧౬౯।
ఆకృతిర్జాతి సామాన్యచ్ఛ
న్దోభేదేష్వ

సంవర్త-పు॥యిది-ప్రళయమునకును- మేఘము
నకును-తాండ్రిచెట్టునకును పేరు.
ఆపాత-పు॥యిది-తత్కాలమునకును పేరు.
ఆఘాత-పు॥యిది-ఎల్లకును_గుంటకును పేరు.
ఉద్ఘాత-పు॥యిది-ఆరంభమునకును- కాలుజా
రుటకును పేరు.
సంఘాత-పు॥యిది-నరకభేదమునకును - సమూ
హమునకును పేరు.
వ్యాఘాత-పు॥యిది-విఘ్నమునకును_యోగభేద
మునకును పేరు.
భరత-పు॥యిది-ఎరుకువానికిని-రామునితమ్మునికిని భర
తవర్షమునకును-దుష్యంతునికొమారునికిని నట్టువవాని
కిని-నాట్యశాస్త్రమును జేసిన మునికిని-నేతగానికిని పేరు.

సికతా-స్త్రీ॥యిది-ఇసుకకును - నున్నపురాతికిని॥
గోవిశేషమునకును-ఇసుకభూమికిని పేరు.

తృణతా॥స్త్రీ-యిది-ధనుస్సునకును-ఆపిశబ్దమువల
నతృణభావమునకును పేరు.
సంహితా-స్త్రీ॥యిది-అక్షరము లెడదెగక నుండుటకు
నుశాస్త్రమునకును వేదభేదమున నొకభాగమునకును పేరు
వసతి-స్త్రీ॥యిది-ఉనికికిని-రాత్రికిని-జనాశ్రయమైన
యింటికిని సామాన్యముగా నింటికిని పేరు.
సంతతి-స్త్రీ॥యిది-పఙ్క్తి-దైర్ఘ్యమునకును పూర్వ
మునుంచివచ్చిన పుత్రసంతతికిని పేరు.
ఆయతి-స్త్రీ॥యిది-దీర్ఘమగుటకును - ప్రభావ
మునకును_రాగలకాలమునకును పేరు.

సమితి-స్త్రీ॥యిది-యుద్ధమునకును-ఉపమానమున
కును-సభకును-చూచుటకును పేరు.
ప్రకృతి-స్త్రీ॥ఇది-పృథివ్యాదిపంచభూతములకును స్వభావ
మునకును-స్వామ్యమాత్యాదిరాజ్యాంగములకును ప్రధా
నమునకును-ఉపాదానకారణమునకును భగమునకును జం
తుసామాన్యమునకును-ఛందోభేదమునకును తల్లికిని పేరు
నివృత్తి-స్త్రీ॥యిది-మనస్సంతోషమునకును- మో
క్షమునకును-మరలవచ్చుటకును పేరు,
ఆకృతి-స్త్రీ॥యిది-శరీరమునకును-సామాన్యమున
కును-ఛందోభేదమునకును పేరు.

భూదితిః। ఉమాభూ దేవ
మాతాచ
కుసృతిశ్శాఠ్యభర్త్సనే॥

నియతిర్దైవనియమా
విచ్ఛానుజ్ఞేతుసమ్మతిః।
ప్రసూతిర్జన్మతనయా
పత్తిపఙ్క్తి-వర్త్మనోః।
దుర్గతిర్నైస్స్వనరకా

వ్రతతిస్తతివీరుధౌ।
సంవిత్తిర్జ్ఞానసంవాదౌ

సుఖనాశౌతునిర్వృతిః॥

ప్రవృత్తిర్నిర్ఝరోదంతౌ

విచ్ఛిత్తిర్భావలేపనే
పక్షమూలే ప్రతిపదీపక్షతి
ర్జగతీభువి॥౧౭౦॥ వాస్తౌ
ఛందసిలోకేచ
రేవతీసీరిపత్న్యపి।

బృహతీ క్షుద్రవార్తాకీ
క్షుద్రాఛందస్సువాసీచ॥

మాలతీయువతీజ్యోత్స్నా
జాతీషునదిదంతరే॥
జీవంతీజీవతీశమ్యో గుడూచీవందయోరపి॥
హసంతి శాకినీభేదో మల్లి
కాంగారధాన్యపి॥
వాసంతీమాధవీయూథ్యోః
పాటలాయాంత్రిషేశకే॥
వనితాజని తాప్యంతరాగ
యోషిత్యోషితి-
రసతే స్తన

అదితి-సీ॥యిది-పార్వతికిని-భూమికిని-దేవతలతల్లి
కిని పేరు.

కుస్సృతి-సీ॥ఇది - పరద్రోహార్థముగాయొక్క కార్య
మునుద్దేశించిమరియొక కార్యముం జేయుటకును- పరునికి
భయమునుపుట్టించుటకును పేరు.
నియతి-సీ॥యిది దైవమునకును-నియమమునకును పేరు,
సంమతి-సీ।యిది-యిచ్ఛకును-అనుజ్ఞకును పేరు.
ప్రసూతి-ఇది-పుట్టుటకును-కుమారునికిని పేరు.
పత్తి-సీ।యిది-పంక్తికిని-మార్గమునకును పేరు.
దుర్గతి-సీ॥యిది-దారిద్ర్యమునకును-నరకమున
కును పేరు-
వ్రతతి-సీ॥ఇది-సమూహమునకును-తీగెకును పేరు.
సంవిత్తి-సీ॥యిది-జ్ఞానమునకును- సంవాదమున
కును పేరు.
నిర్వృతి-సీ॥యిది-సుఖమునకును-నాశమునకును
పేరు.
ప్రవృత్తి-సీ॥యిది-కొండకాలువకును- లోకవా
ర్తకును పేరు-
విచ్ఛిత్తి-సీ।యిది-అభిప్రాయమునకును పూతకును పేరు.
పక్షతి-ఇది॥రెక్క మొదటికిని-పాడ్యమికిని పేరు.
జగతీ సీ।యిది-భూమికిని-వాస్తువునకును-పండ్రెండ
క్షరములపాదములఛందస్సునకును పేరగునప్పుడు॥పు।
రేవతి-సీ-ఇది-బలరాముని భార్యకును-అపిశబ్దము
వలన రేవతియనుపేరుగలనక్షత్రమునకును పేరు.
బృహతి-సీ॥ఇది- వాకుడుచెట్టునకును-అంగహీను
రాలైనవేశ్యకును-తొమ్మిదియక్షరములపాదముగలఛం
దస్సునకును-వాక్కునకును పేరు.
మాలతి-సీ॥యిది-ప్రాయపుస్త్రీకిని- వెన్నెలకును
జాజితీగెకును-నదీమధ్యమునకును పేరు.
జీవంతి సీ।యిది-పాలకూరకును కాయధాన్యము
లపొట్టునకును-తిప్పతీగెకును ఓదనికకును పేరు.
హసంతి-సీ।యిది-శాకినిభేదమునకును- మల్లెతీగె
కునుకుంపటికిని పేరు.
వాసంతి-సీ॥ యిది పువ్వులగురివిందకును- అడవి
మొల్లకును-కలిగొట్టుచెట్టునకును,ఒంటెకును పేరు.
వనితా-సీ॥యిది-మిక్కిలియనురాగమును బుట్టిం
చుస్త్రీకిని-సామాన్యస్త్రీకిని పేరు.
ధాన్యమునకును పేరు.

నిమిత్తంహేతుచిహ్నయోః॥
క్రందితంరుదితేహూతె
వింగితంరతిచేష్టయోః।
అనంతంగగనేక్లీబేపుమా
న్కేశవశేషయోః।౧౫౦।
అనంతాపృథ్వీమాదూర్వా
విశల్యాశారిబామహీ।
కృషావప్యనృతంమిథ్యా
విష్ణావప్యజితాచ్యుతౌ॥

క్లీబంప్రధానేప్యవ్యక్తంవి
ష్ణౌశంకరయోఃపుమాన్।
నిర్ముక్తొముక్తసంసారేము
క్తకంచుకపన్నగే॥
ఉన్మత్తఃపుంసిధుత్తూరే

దుజాతంవ్యసనేపిచ।

ఆఖ్యాతంతిమిచక్లీబ

అప్లుతస్స్నాతకేచనా॥

అక్షతంతండులేధాన్యేక్లీబం
లాజేషుచేస్త్రినా । యవేషు
పుంస్య
థోత్తప్తంశుష్కమాంసేపి
నద్వయోః।౧౫౪॥
ఆచితశ్శకటోన్మేయేప
లానామయుతద్వయే।
అనుతాద్యా నిరంతాది
ష్వనుక్తార్థేషువాచ్యవత్॥

త్రిష్వాహతంస్యాద్గుణితే
మృషార్థేతాడితేపిచ. క్లీబె
త్వయంజీర్ణవస్త్రే

నిమిత్త-న॥ఇది-కారణమునకును- గురుతునకునుపేరు
క్రందిత-న॥ఇది-రోగమునకును-పిలుచుటకునుపేరు.
ఇంగిత న॥ఇది-రతికిని-చేష్టావిశేషమునకునుపేరు.
అనంత-ఇది-ఆకాశమునకుపేరైనపుడు। న॥విష్ణు
వునకును-ఆదిశేషునకునుపేరైనపుడు।పు। పున్నమకును-
దూర్వకును-వెన్నవెదురుకూరకును-సుగంధపాలకును-
భూమికినిపేరయినపుడు॥స్త్రీ।
అన్నృత-న॥ఇది-కృషికిని-అబద్ధమునకునుపేరు.
అజిత-అచ్యుత-పు।ఈరెండును-విష్ణువునకుపేర్లు.
అపిశబ్దము గెలుపబడని వానికి పేరగునపు
డు॥త్రి॥
అవ్యక్త ఇది-ప్రధానమునకుపేరైనపుడు।న॥విష్ణు
వునకుశివునకునుపేరయినపుడు॥పు-
నిర్ముక్త పు-యిది-సంసారమునువదలినవానికిని
కుబుసమువిడిచినపామునకునుపేరు.
ఉన్మత్త-పు-ఇది-ఉమ్మెత్తచెట్టునకును- మరియు
చిత్తభ్రమగలవానికినిపేరు.
దుజాత-న॥ఇది-వ్యసనమునకుపేరు-అపిశబ్దము
వలనఅన్యజాతికిబుట్టినవానికిపేరగునపుడు-త్రి-
ఆఖ్యాత-న॥ఇది-ధాతువుమీదవిధింపబడిన తిబా
దులకును-చకారమువలనచెప్పబడినదానికినిపేరు.
అప్లుత-పుఇది-వేదమునుజదివినపిమ్మటనాశ్రమాంతరము
నుబొందకవ్రతశీలుడైతీర్థయాత్రచేయుబ్రహ్మచారికిపేరు
అక్షత-యిది-బియ్యమునకును- ధాన్యమునకును
పేరగునపుడు-న-పేలాలకుపేరగునపుడు॥స్త్రీ। యవలకు
పేరగునపుడు॥పు॥
ఉత్తప్త-న-యిది-ఎండినమాంసమునకును- అపి
శబ్దమువలనమిక్కిలికాల్పబడినదానికినిపేరు-
ఆచిత-పు-యిది-బండిచేతమోయదగినభారమున
కును-౨౦౦౦౦ పలములభారమునకునుపేరు-
*అనంతాద్యాః-అనంతశబ్దముమొదలైనవి-నిరం
తాదిషు-నిరంతముమొదలైన- అనుక్తార్థేషుచెప్పబడని
యర్థములందు-వాచ్యవత్-విశేష్యలింగములు-ఉదాహ
రణము-అనంతా-నాశములేనిది-స్త్రీ-అజితా-జయింప
బడనిది-స్త్రీ-ఇత్యాదులు.
ఆహత-ఇది-గుణింపబడినసంఖ్యకును-అసంభావి
తమైనయర్థముగలమాటకును-కొట్టుబడినదానికిని
నపుడు॥త్రి-ప్రాతవస్త్రమునకుపేరయి న్పుడు-న

రజతం ధవళే త్రిషు॥ ౧౮౬॥
క్లీబం హేమ్నివంతిరంతే నక్షత్రే హేమరూప్యయోః।

రజత-యిది-తెల్లదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥హారమున్ను-ఏనుగుదంతమునకును, నక్షత్రమునకును, బంగారమునకును, వెండికిని పేరైనపుడు॥న।

పలితం జరసా శౌక్ల్యే శైలేయే కర్దమే తు నా॥ ౧౮౭॥

పలిత, ఇది ముదిమిచేత వెంట్రుకలు తెలుపగుటకును, మురయును, గ్రంథ్యమునకును పేరైనపుడు॥న॥అడుసునకు పేరైనపుడు॥పు॥

హారభేదే నిలాసే చ లలితం చారుణి త్రిషు।

లలిత, యిది, హారభేదమునకును, విలాసమునకును పేరైనపుడు॥న॥సొంపైనదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

గర్జితం బృంహితే మేఘధ్వనౌ నా తు మదద్విపే।

గర్జిత, ఇది, ఏనుగు గర్జించుటకును, మేఘగర్జనమునకును పేరైనపుడు॥ న॥మదపుటేనుగునకు పేరైనపుడు॥ పు॥

జృంభితం జృంభణే క్లీబే త్రిషు ఫుల్ల వివృద్ధయోః।

జృంభిత, ఆవలింతకు పేరగునపుడు॥న॥వికసించిన దానికిని-వృద్ధినొందిన దానికిని పేరగునపుడు॥ త్రి॥

నిరంబు తక్రం మథితం క్లీబ మాలోడితే త్రిషు॥ ౧౮౯॥

మథిత, నీళ్లు కలియని మజ్జిగకు పేరగునపుడు॥ న॥ కలియబెట్టబడిన దానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

ప్రసృతో ఘోణజలౌ జంఘా ప్రసృతా వేగిని త్రిషు।

ప్రసృత, చేరకు పేరైనపుడు॥పు॥ కాలిపిక్కకు పేరైనపుడు॥సీ॥ వేగవంతునికి పేరైనపుడు॥త్రి।

క్లీబే స్యాత్సుకృతం ధర్మే త్రిషు సుష్ఠుకృతే శుభే॥ ౧౯౦॥

సుకృత, యిది, ధర్మమునకు పేరగునపుడు॥న॥చక్కచేయబడిన దానికిని-శుభమునకును పేరగునపుడు॥త్రి॥

కుచందనే నాస్త్రగ్గో శీర్ష కుంకుమే ఘచ లోహితం। పుమాన్ భౌమే

లోహిత, ఇది, ఎఱ్ఱనిగంధమునకును, నెత్తురునకును-మిక్కిలి వాసనగల చందనమునకును- కుంకుమపువ్వునకును పేరైనపుడు॥న॥అంగారకునకు పేరైనపుడు॥పు॥

రోహితం తు ఋజు శక్రాయుధాస్రజోః॥౧౯౧॥
నా తు మీనే మృగే

రోహిత, యిది, వక్రముగాని ఇంద్రధనుస్సునకును, నెత్తురునకును పేరైనపుడు॥ న॥ ఎఱ్ఱచేపకును-కేసరియను మృగమునకును పేరైనపుడు॥పు॥

చైతౌ త్రిషు ద్రవ్యగుణే నరౌ॥

ఏతౌ-ఈలోహితరోహితశబ్దములు, ద్రవ్యే, ద్రవ్యవాచకములైనపుడు- త్రిషు, మూడు లింగములయందును వర్తించును, గుణె-గుణవాచకములైనపుడు-నరౌ- పుంలింగమందు వర్తించును.

ప్రసూతం కుసుమే క్లీబం సారథౌ నా ప్రసూతం జనితే త్రిషు॥ ౧౯౨॥

ప్రసూత-యిది, పుష్పమునకు పేరైనపుడు॥న॥సారథికి పేరైనపుడు॥పు॥పుట్టింపబడినదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

వినీతస్సుఖవాహాశ్వ వణిజోర్నా త్రిషు త్వయమ్। అవినీతే శిక్షితే చ

వినీత-ఇది-సాధువైనగుఱ్ఱమునకును- వర్తకునికిని పేరైనపుడు॥పు॥దుష్టునికిని- శిక్షింపబడిన వానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥

నివృత్తం నిర్జితేంద్రియే॥

నివృత్త-న॥యిది- యింద్రియనిగ్రహముగలవానికి పేరు.

వాగ్వృత్తి భేదా భారత్యా గ్రంథేపక్షే చ భారతమ్।

భారతీ-సీ॥ఇది-వాక్కునకును-భారతీవృత్తికిని పేరు.

భారత, న॥ఇది-భారతమను పేరుగల గ్రంథమునకును-వర్షభేదమునకును పేరు, పకారముపలన భరతసంబంధమయినదానికిని పేరైనపుడు॥ త్రి॥

కిరాతీ కుట్టనీమేచ్ఛా భూ
నింబోల్పతనౌతునా॥

కిరాతీ-ఇది॥విటునికిలంజెనుతార్చుటకుంటెనకత్తెకును-ఎరుకలతకును- నెలవేమునకును పేరయినపుడు- స్త్రీ- పొట్టివానికిపేరయినపుడుకిరాతః అని-పు.

స్యాదుదాత్తస్స్వరే పుంసి
వదాన్యమహతో స్త్రిషు।

ఉదాత్త-స్వరభేదమునకు పేరగునపుడు-పు- దాతకును-ఉత్తమునికిని పేరగునపుడు-త్రి.

నిశాంతం స్త్రిషు శాంతే స్యా
త్క్లీబే హూష సి సద్మని॥౧౯౫॥

నిశాంత-ఇది॥శాంతమైనదానికి పేరైనపుడు-త్రి॥ ప్రాతఃకాలమునకును-గృహమునకును పేరైనపుడు-న॥

విశ్వస్తా విధవాయాంస్యా
ద్విశ్వాసాస్తే ఉ వాచ్యవత్।

విశ్వస్తా-ఇది॥విధవస్త్రీకి పేరగునపుడు-స్త్రీ- నమ్మదగినదానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

జయంతీస్యా ద్వర్జనాయా
స్తర్కారీతిథిభేదయోః॥

జయంతీ-స్త్రీ-ఇది॥ఉంచుటకును- తక్కిలిచెట్టునకును తిథివిశేషమునకును పేరు.

జయంతశ్శక్రపుత్రేపి

జయంత-పు-ఇది॥చంద్రునికొమారునికి పేరు.

వాసితం తు ఖగధ్వనౌ।
వాసితా కరిణీ నార్యోః స్త్రి స
ష్వయం సురభీకృతే॥౧౯౬॥

వాసిత-ఇది॥పక్షికూతకు పేరైనపుడు-న-ఆడయేనుగునకును-స్త్రీకిని పేరయినపుడు-స్త్రీ- వాసనకలదిగాజేయబడినదానికి పేరయినపుడు-త్రి॥

నిర్ఋతి స్స్యా దలక్ష్మ్యాం స్త్రీ
దిక్పాలేషు పుమానయమ్।

నిర్ఋతి-ఇది॥అలక్ష్మికి పేరయినపుడు-స్త్రీ- దిక్పాలకునకు పేరయినపుడు-పు.

వివిక్తౌ పూతవిజనౌ

వివిక్త-త్రి-ఇది॥పరిశుద్ధమయినదానికిని-ఏకాంతస్థలమునకును పేరు.

మూర్ఛితౌ మూఢసోచ్ఛ్రయౌ॥౧౯౭॥

మూర్ఛిత-త్రి-ఇది॥మూర్ఛపోయినవానికిని- వృద్ధిపొందినవానికిని పేరు.

స్యాదమృతం యజ్ఞశేషాంబునభో
రసాయనక్షీరాజ్య సోమాన్న
సుధాసుచామృతమ్। పథ్యా
గదూచ్యా మలకీష్వయం స్త్రీ
యాం దేవేషు నా స్వాద్వవినా
శినో స్త్రిష్విషు॥

అమృత-ఇది॥యజ్ఞశేషమునకును-ఉదకమునకును-ఆకాశమునకును-రసాయనమునకును-పాలకును- నేతికిని-సోమమునకును-అన్నమునకును - అమృతమునకును పేరయినపుడు-న-కరకచెట్టునకును-తిప్పతీగెకును-ఉసిరికచెట్టునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ- దేవతలకు పేరయినపుడు-పు-రుచికరమయినదానికిని- నాశనములేనిదానికిని పేరయినపుడు-త్రి॥

ఉషితౌ ప్యుషితప్లుష్టా
వాదృతౌ సాదరార్చితౌ।

ఉషిత-పు-ఇది॥ఉన్నవానికిని-కాల్పబడినదానికిని పే॥

ఆదృత-పు-ఇది॥ ఆదరించువానికిని-తడుపబడిన దానికిని పేరు.

స్తిమితౌ నిశ్చలక్లిన్నౌ
విదితౌ జ్ఞాతసంశ్రుతౌ॥

స్తిమిత-పు-ఇది॥ కదలనివానికిని-తడుపబడినదా (నికిని పేరు,

విదిత-పు-ఇది॥ తెలియబడినదానికిని-ప్రతిజ్ఞ జేయబడినదానికిని పేరు.

వేల్లితౌ కుంచితధుతౌ

వేల్లిత-పు-ఇది॥వంచబడినదానికిని-కదిలింపబడినదానికిని పేరు.

జ్వలితౌ దగ్ధభాస్వరౌ।

జ్వలిత-పు॥ఇది-దహింపబడినదానికిని- ప్రకాశించుదానికిని పేరు,

విధుతౌకంపితత్యక్తౌ

విధుత-పు-ఇది॥కదలింపబడినదానికిని - విడువబడినదానికిని పేరు,

ప్రయతౌ సంస్కృతార్చితౌ॥౨౦౧॥

ప్రయత-పు-ఇది॥ బాగుపరుపబడినదానికిని-పూజింపబడినదానికిని పేరు.

పిండితౌసాంద్రగణితౌ

పిండిత-పు-ఇది ॥ దట్టమయినదానికిని-సంఖ్యచేయబడినదానికిని పేరు.

ఫలితౌపక్వదారితౌ।

ఫలిత-పు-ఇది॥పక్వమయినదానికిని- పగులబడినదానికిని పేరు,

స్థాపితౌనిశ్చలన్యస్తౌ

స్థాపిత-పు-ఇది॥కదలనిదానికిని-ఉంచబడినదానికిని పేరు.

భావితౌలబ్ధవాసితౌ।

భావిత-పు-ఇది॥పొందబడినదానికిని-వాసింపబడినదానికిని పేరు.

ప్రోక్షితౌసిక్తనిహతౌ

ప్రోక్షిత-పు-ఇది॥తడిసినదానికిని-కొట్టబడినదానికిని పేరు,

ముషితౌహృతఖండితౌ

ముషిత-పు-ఇది॥అపహరింపబడినదానికిని-ఖండింపబడినదానికిని పేరు,

ప్రభూతౌ ప్రాజ్యసంజాతౌ

ప్రభూత-పు-ఇది॥అధికమయినదానికిని- పుట్టినదానికిని పేరు.

వుదితౌగదితోద్గతౌ॥

ఉదిత-పు-ఇది॥చెప్పబడినదానికిని-ఎత్తబడినదానికిని పేరు.

వ్యుత్పన్నతుణ్ణౌ ప్రహతౌ

ప్రహత-పు-ఇది॥ పుట్టినదానికిని-నలిగినదానికిని పేరు,

సంగతౌదృఢసంహతౌ।

సంగత-పు-ఇది॥ దృఢమయినదానికిని- కూడినదానికిని పేరు.

వితతౌవిస్తృతవ్యాప్తౌ

వితత-పు-ఇది॥విస్తరింపబడినదానికిని-వ్యాపించినదానికిని పేరు,

ప్రణతౌభుగ్నశిక్షితౌ॥

ప్రణత-పు-ఇది॥వంగినదానికిని - శిక్షింపబడినదానికిని పే.

భుక్తోజ్ఝితేచోచ్చలితవ్యుద్ధృతం

ఉద్ధృత-న-యిది॥ అనుభవించివిడువబడినదానికిని-ఎత్తబడినదానికిని పేరు.

స్ఖలితంపునః। మత్తేప్రతిహతేచాథయాచితేసంహతేఽర్దితం॥

స్ఖలిత-న-యిది॥మదించినదానికిని-కొట్టబడినదానికిని పేరు.

అర్దిత-న-ఇది॥యాచింపబడినదానికినికొట్టబడినదానికిని పేరు.

ఉచితంస్యాన్మితే యోగ్యేజ్ఞాతేభ్యస్తేసమంజసే।

ఉచిత-న॥ఇది-మితమైనదానికిని-యోగ్యమైనదానికిని తెలియబడినదానికిని-అభ్యసింపబడినదానికిని-తనకునుచితమయినధర్మమునుండి చలింపకయుండుటకును పేరు

ఉద్ధతంతత్సమృద్ధి సంయుక్తే ప్రోద్యతోన్మత్తయోరపి।

ఉద్ధత-న॥యిది- సంపత్తుతోఁగూడినదానికిని - ఉద్యోగముగలవానికిని [illegible]గలవానికిని పేరు,

ఆయస్తాఃకుపితక్షిప్తహృత
శ్లోత తేజితాః-

ఆయస్త-పు॥యిది-కోపించినవానికి, ఉంచబడిన వానికిని-అపహరింపబడినవానికిని-శ్రమ పరుపబడినవానికిని-సానపెట్టబడినదానికిని పేరు.

నిరస్తాస్స్యక్తనిష్ఠ్యూ తత్వ
రితోక్తనిరాకృతాః॥

నిరస్త-పు॥యిది-విడువబడినదానికిని. ఎగరగొట్టబడినవానికిని-తొట్రుపాటుతో బలుకబడినదానికిని- ధిఃకరింపబడినవానికిని పేరు.

మూర్ఛితంసోచ్ఛ్రయేమూ
ఢేవృథేవ్యాప్తే

మూర్ఛిత-న॥యిది-వర్ధిల్లిందినవానికిని మూర్ఛపోయినవానికిని-దృఢమయినదానికిని- వ్యాపింపబడినదానికిని పేరు

ధవజితం।వ్రిస్త్రుతేపూరి
తేఘన్నె

వర్జిత-న॥ఇది-వ్యాపించినదానికిని- నిండింపబడినదానికిని-కప్పబడినదానికిని పేరు.

సంస్కృతంతు విభూషితే
౨౦౫॥కృత్రిమేలక్షణోపేతే
ప్రశస్తేనిర్మలీకృతే।

సంస్కృత-న-యిది-భూషింపబడినదానికిని -చేయబడినఘటాదులకును-వ్యాకరణలక్షణయుక్తమయిన శబ్దములకును ప్రసిద్ధమయినదానికిని -నిర్మలముగాచేయబడినదానికిని పేరు.

ప్రతీతః ప్రథితేహృష్టేపరి
జ్ఞాతెవిభూషితే॥ ౨౦౬

ప్రతీత-పు॥ఇది-ప్రసిద్ధిజెందినవానికిని-సంతోషించినవానికిని- తెలిసినవానికిని-అలంకరింపబడినవానికిని పేరు.

వ్యాయతం స్యాద్దృఢేదీ
ర్ఘేవ్యాప్తె తెతిశయె పిన।

వ్యాయత-న॥యిది-దృఢమైనదానికిని-దీర్ఘమైన దానికిని-ఆవరింపబడినదానికిని-అతిశయమునకును పేరు.

వివిక్తంవి జనేపిస్యాదసం
పృక్తేపవిత్రితె॥

వివిక్త-న-యిది-ఏకాంతస్థలమునకును-తడువనిదానికిని- పరిశుద్ధమయినదానికిని పేరు.

భీభత్స రోగదూ రూపావి
కృతాశ్చ

వికృత-పు॥ఇది-భీభత్సరసమునకును-రోగికిని-వికారమయినరూపముగలవానికిని పేరు-

చనూనృతం। పి్రియసత్య
వచశ్చ

సూనృత-న॥ఇది-ఇష్టమయినదానికిని-సత్యవాక్యమునకును పేరు-

థకలితోజ్ఞాతబ౦ ధనయోః।

కలిత పు॥ఇది-తెలియబడినవానికిని-కట్టుటకును పేరు.

పర్యాప్తః పరిపూర్ణేస్యా
త్తృప్తె శక్తప్రకాశయోః।

పర్యాప్త-పు॥ఇది-నిండుటకును- తృప్తినొందినవానికిని-సమర్థునకును-ప్రకాశమునకును పేరు.

సుహితోతిహి తెతృప్తె

సుహిత-పు॥యిది-మిక్కిలిహితమయినవానికిని-తృప్తినొందినవానికి పేరు.

త్రిష్వమీఉషితాదయః॥

✻ఉషితాదయః-ఉషితశబ్దముమొదలయిన - అమీ- ఈముప్పదిమొనిమిదిశబ్దములు-త్రిషు- మూడులింగములయందునువర్తించుచును.

ఇతి తాంతాః.

—తాంతపదవర్గము ముగిసెను.—

క్షవథూత్కుతకాసౌద్వౌ
రుణథూధ్వనికుక్కుటౌ।
నిశీథౌరాత్ర్యర్ధరాత్రౌ
పంచథాకాకకోకిలౌ॥

క్షవథు-పు॥ఇదీ-తుమ్ముటకును- దగ్గునకును పేరు
రుణథు-పు॥ఇది-ధ్వనికిని-కోడికిని పేరు.
నిశీథ-పు॥ఇది-రాత్రికిని-అర్ధరాత్రికిని పేరు.
పంచథ-పు॥యిది-కాకికిని-కోకిలకును పేరు,

దరిద్రినగ్నౌనిర్గ్రంథౌ

నిర్గ్రంథ-పు-యిది-దరిద్రునకును-దిసమొలవానికిని పేరు.

సిద్ధార్థౌబుధసర్షపౌ

సిద్ధార్థ-పు-యిది-పండితునకును-తెల్లని యావాలకును పేరు.

అతిథిస్స్యాత్ప్రాఘుణికే కోపేకుశతనూభవే

అతిథి పు॥ఇది- అన్నార్థియైయింటికి వచ్చినశ్రోత్రియునకును-కోపమునకును-కుశునికుమారునకును పేరు.

వమథుర్వమనే కాసేకరికాకరశీకరే।

వమథు-పు॥ఇది-కక్కువ్యాధికిని-దగ్గునకును-యేనుగుతొండమున బుట్టినతుంపరలకును పేరు.

ఉన్మాథఃపాశయంత్రేపి

ఉన్మాథ-పు॥ఇది-మృగమునుబట్టు బోను పేరు। గాలము పేరనికొందరందురు.

కపిత్థేపిమన్మథః॥ ౧౧౫॥

మన్మథ.పు॥ఇది-వెలగచెట్టునకును- ఆపిశబ్దమువలనమన్మథునకును పేరు.

వరూథోరథగుప్తౌ నాక్లీబే సుకృతవేశ్మనోః।

వరూథ-ఇది-రథమునురక్షించుటకొరకురథముమీదగప్పెడువ్యాఘ్రచర్మము మొదలైనవానికి పేరగునపుడు పు॥పుణ్యమునకును-గృహమునకును పేరయినపుడు॥ న॥

శయథుస్త్రిషు నిద్రాళౌ మృతావజగరేపినా॥

శయథు-ఇది-నిద్రపోవువానికి పేరయినపుడు-త్రి మరణమునకును-కొండచిలువకును పేరయినపుడు॥ పు॥

పథ్యాపలక్యోః కాయస్థా నాస్త్రీజాత్యాత్మనోరయమ్।

కాయస్థ.ఇది.కరకచెట్టునకును- ఉసిరికచెట్టునకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ కాయస్థజాతికిని-జీవునకును పేరగునపుడు॥పు॥

కరంజ భేదా షడ్గ్రంథష్షడ్గ్రంథాగ్రంధికం వచా॥

షడ్గ్రంథ-ఇది-ఆరుగణుపులుగలకానుగు-తీగెగానుగు-నిప్పవన్నెగుత్తులుగలకానుగు- అనుసీకరంజభేదములుమూటికిని పేరగునపుడు॥పు॥ పిప్పలివేళ్లకును-వసకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

యస్థోవావచ్య వయ్యానవయస్సాశాల్మలిద్రుమే-బ్రాహ్మీగుడూచికాకోలసూక్ష్మేలామలకీషుచ-౧౧౬॥

వయస్థ-ఇది-ప్రాయపువానికి పేరగునపుడువిశేష్యలింగము-బూరుగుచెట్టునకును- పొన్నగంటియాకునకునుతిప్పతీగెకును-మాలకాకికిని-సన్నయేలకులకును-ఉసిరికెచెట్టునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥

సమర్థోవాచ్యవచ్ఛక్తేహితసంబంధయోరపి।

సమర్థ-ఇది-నిర్వాహకశక్తిగలవానికిని- హితునకును-సంబంధమునకును- పేరైనపుడువిశేష్యలింగము-

ఇతి దాంతాః.

థాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సౌగంధ్యహర్షావామోదౌ

ఆమోద-పు॥ఇది-మిక్కిలి పరిమళమగుటకును-సంతోషమునకు పేరు-

జలదౌము స్తకాంబుదౌ॥

జలద-పు॥ఇది-తుంగముస్తలకును-మేఘమునకును పేరు.

దాయాదౌజ్ఞాతితనయౌ

దాయాద-పు॥ఇది-జ్ఞాతికిని-కుమారునికిని పేరు.

నిషాదౌశ్వపచస్వరౌ

నిషాద-పు॥ఇది-చండాలునికిస్వర విశేషమునకు పేరు.

ముకుందః కుందరౌ పిష్టౌ

ముకుంద-పు॥ఇది-కుందురుష్కమనుగ్రంథ్యద్రవ

పారదేనిధిరత్నయోః॥

ముసకును-విష్ణువునకును-రసమునకును-నిధిభేదమునకును రత్నమునకును పేరు.

ఆక్రందోరోదనంత్రాతా మిత్రంఘోరరణోధ్వనిః।

ఆక్రంద-పు॥ఇది-రోదనమునకును - రక్షకునకును స్నేహితునికిని-భయంకరయుద్ధమునకును-ధ్వనికిని పేరు.

ప్రసాదోనుగ్రహఃకావ్య ప్రాణస్వాస్థ్యంప్రసన్నతా॥

ప్రసాద-పు॥ యిది-అనుగ్రహమునకును- కావ్య గుణవిశేషమునకును-ప్రాణస్వాస్థ్యమునకును - నైర్మల్య మునకును పేరు.

అర్థేందుస్స్యాద్వతిప్రాక్ స్త్రీగుహ్యాంగులీ యోజనే। గళహస్తేనఖాంకేచ

అర్ధేందు-పు॥ఇది-మిక్కిలిప్రౌఢురాలైన స్త్రీయోనియం దువ్రేలుపెట్టుటకును-మెడమీదచెయి పెట్టిగెంటుటకును-నఖక్షతమునకును, చకారమువలనసర్ధచంద్రునకును పేరు.

ప్రహ్లాదౌహర్ష దానవౌ॥

ప్రహ్లాద-పు॥ఇది-సంతోషమునకును- దానవునికిని పేరు-

సంభేదస్సింధుసంగేపి

సంభేద-పు॥యిది॥నదులయొక్క-కూటమికిని- అపి శబ్దమువలన భేదమునకును పేరు.

ప్రాసాదో దేవ భూభు జామ్। గృహే

ప్రాసాద-పు॥యిది-దేవాలయమునకును-రాజగృ హమునకును పేరు

కపర్దస్త్రీశస్యజటాజూ టేవరాటకే॥౨౩॥

కపర్ద పు॥యిది-శివునియొక్క- జటాసమూహము నకును-దామరకాయకును పేరు.

నిర్వాదస్యాత్పరీ వాదపరి నిశ్చితవాదయోః।

నిర్వాద పు॥యిది-నిందకునునిశ్చితమయినవాదము నకును-మరియువాదులేకయుండుటకును పేరు.

శ్రోత్రామయే తారరవే ప్రణాదో

ప్రణాద-పు॥యిది-చెవియందుబుట్టినరోగమునకు ఉచ్చధ్వనికిని పేరు.

ధబృహస్పతౌ॥ ౨౪॥గ వాధ్యక్షేపిగోవిందో

గోవింద-పు॥ యిది-బృహస్పతికిని- పశువులగాచు వానికిని-అపిశబ్దమువలనవిష్ణువునకును పేరు.

దారదౌవిషపారదౌ।

దారద॥పు యిది-విషవిశేషమునకును - పాదరస మునకును పేరు.

మర్యాదాధారణాసీమ్నో

మర్యాదా-స్త్రీ-యిది - మేరదప్పకయుండుటకును-పొలిమేరకును పేరు.

స్సునందా రోచనా స్త్రీ యోః-

సునందా-స్త్రీ॥యిది-గోరోచనమునకును. ఒకస్త్రీకి నిపేరు.

ప్రమదస్సమ్ముదేపుంస్త్రి షుమత్తేస్త్రీయాం స్త్రియాం

ప్రమద-ఇది-సంతోషమునకుపేరగునపుడు-పు॥మ త్తునికిపేరగునపుడు॥త్రి॥స్త్రీకినిపేరగునపుడు॥స్త్రీ॥

విశదోధవళేవ్యక్తే శుచౌ త్రిషుగణేతునా॥ ౨౫॥

విశద-ఇది-తెల్లదానికిని-వ్యక్తమయినదానికిని-పరి శుద్ధమయినదానికిని పేరగునపుడు॥త్రి॥ శ్వేతగుణమునకును పేరగునపుడు॥పు॥

క్షణదోగణకేరాత్రౌ క్షణ దా క్షణదంజలే।

క్షణద-యిది-గణకునకుపేరగునపుడు॥పు॥రాత్రికి పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ ఉదకమునకు పేరగునపుడు॥న॥

కుసీదంజీవనే వృద్ధ్యాంవృ

కుసీద-ఇది-సామాన్యముగా జీవనోపాయమునకు

ద్విజీవినితుత్రిషు॥

కుముదః కైరవే నాథుదిగ్గ
జేభుజనేకపే॥

క్షామదో నా కార్తికే కే
జ్యోత్స్నాయాం కౌముది
స్త్రియామ్॥ ౨౬౬॥
కకుద్మో స్త్రీ రాజచిహ్నే
ప్రాధాన్యవృషభాంగయోః
శారదః పీతముద్గేనాప్రత్య
గ్రే ప్రతిభేత్రిషు॥
శారదీ తోయ పిప్పల్యాంస
ప్తపర్ణేప్య
థాంగదః । కప్పోక్లిబంతు
కేయూరేప్య

స్పదంస్థానకృత్యయోః॥
గోష్పదంగో ష్పఖురశ్వభ్రే
మానగోగమ్యయోరపి।

ఇతి దాంతాః.
కబంధో దానవే మూర్ధశ్రి
యాయ క్రక కళేబరే। కబంధ
ముదకే క్లిబం
న్యగ్రోధో గరుడేపిచ।

ఉత్సేధఉన్నతేకాయే
పరిధిశ్చోపసూర్యకే॥

పర్యాహారపదవ్యోశ్చవివ
ధో వివధస్స్రతః

నివాకేనియమే పిస్యాత్స
మాధిస్తునమర్థనే।
ఇతిధాంతాః.
సేనాన్యాః స్కందసే...
ఈశానో ధాతృశంకరా।

ను వద్దికి నిచేరగునపుడు। న॥ వద్ధిపల్లబ్రదుకువానికి
పేరగునపుడు-త్రి॥

కుముద యిది-తెల్లకలువకు పేరగునపుడు॥ న॥ దిగ్గజ
భేదమునకును-సర్పవిశేషమునకును-ఒకవానరునకును పేర
గునపుడు॥పు।

క్షామద-పు॥యిది-కార్తీకమాసమునకు పేరు.

కౌముదీ-స్త్రీ-యిది-వెన్నెలకు పేరు.

కకుద-ప్న-యిది-రాజచిహ్నమునకును. ప్రధాన
మయినదానికిని-ఎద్దుమూపురమునకును పేరు.

శారద-యిది-పచ్చపెసలకు పేరైనపుడు॥న॥ నూ
తనమయినదానికిని-అసమర్థునకును పేరగునపుడు-త్రి-
నీరుపిప్పలికిని-యేడాకులయరటికిని పేరగునపుడు- శార
దీ।స్త్రీ॥

అంగద-యిది-ఒకవానరునకు పేరగునపుడు॥ పు॥
బాహువునకి పేరగు పుడు॥ న॥ అపిశబ్దమువలన స్త్రీకి పేర
గునపుడు॥స్త్రీ॥

ఆస్పద-న-యిది-ఉనికికిని-చేయదగినదానికిని పేరు

గోష్పద-న॥యిది-ఆవులగొరిసెదిగబడిన గుంటకు
ను-ఆవుయడుగంత ప్రమాణమునకు- ఆవులుతిరిగెడు ప్ర
దేశమునకును పేరు.

—దాంతపదవర్గము ముగిసెను.—

కబంధ-దానవునకును తలపోయినతర్వాత క్రియలో
గూడినశరీరమునకును పేరగునపుడు॥ ప్న॥ ఉదకమునకు పే
రగునపుడు-న-

న్యగ్రోధ-పు॥యిది-గరుత్మంతునకును- అపిశబ్దము
వలన జారకును మఱ్ఱిచెట్టునకును పేరు-

ఉత్సేధ-పు॥ఇది-పొడవునకును శరీరమునకును పేరు

పరధి-పు॥ పరివేషమునకును- చకారమువలన యజ్ఞా
ర్హమైన నూమగుచెట్టు మొదలైనవానికొమ్మలకును పేరు

వివధ-వీవధ పు-ఈరెండునుపత్తర్వాకుడు దేశాంత
రమునుండి తెచ్చి విక్రయస్థానమునుంచిన వస్తువునకును-
మార్గమునకును పేరు-

సమాధి-పు-యిది-మాటాడకయుండుటకును-ప్ర
తోపవాసాదులకును-శంకాపరిహారమునకును పేరు।

ధాంతపదవర్గము ముగిసెను.

...నాధిపతికిని పేరు.

ఈశాన-యిది-బ్రహ్మకును-శివునకును పేరు-

దహనావహ్నిభల్లాతౌ
యుంజానావి ప్రసారథీ॥
మదనాస్సిక్థధత్తూర వసంత
ద్రుమమన్మథాః।
తపనాగ్రీష్మభల్లాతనర
కాంతరభాస్కరాః॥
సంతానాస్స్యాదవిచ్ఛిత్తి
వంశాపత్యసురద్రుమాః।
తమోనుదోఽగ్నిచంద్రార్కా
శ్శకునిస్యాద్రాజపక్షిణోః॥
అరత్నిఃకూర్పరేసత్రకోష్ఠో
ఘ్నాకాంగులికహస్తకే।
ఉదానముదరావర్తే సర్ప
మారుతభేదయోః॥
రంజనీరోచనానీల్యో
ర్వంధ్యాయామపికామిని
అద్మినిస్త్రీదారవాంబుపాః
త్రేచపశుభక్షణే।
హ్రాదినీవజ్రతటితో
శ్శింజినీపూపురజ్యయోః
వాహినీసైన్యసరితో
ర్వర్తనీవృత్తిమార్గయోః
పద్మినీవరిణీ శ్రీస్త్రీసరోజ
సలినీషుచ,
వాణినీ నర్తకీ మత్తానిద
గ్ధాస్వ
ధమాలినీ॥ ౨౮౦॥ మాలా
కారస్త్రీయాం గౌర్యాంగస్వ
ర్ణదీవృత్తభేదయోః
సంథిన్యాకాలదుగ్ధాగోరా
క్రాంతాపృషభేణస॥
పూతనారాక్షస్యభయా

దహన-పు॥ఇది-అగ్నికిని-జీడిమ్రానికిపేరు-
యుంజాన-పు॥ఇది-విప్రునకును-సారథికిని పేరు-
మదన-పు-యిది-మైనమునకును-వుమ్మెత్తచెట్టునకును
వసంతర్తువునకును-మంగచెట్టునకును-మన్మథునకును పేరు.
తపన-పు॥యిది-గ్రీష్మర్తువునకును-జీడిమ్రానికి
ని-నరకవిశేషమునకును-సూర్యునికిపేరు-
సంతాన-పు-యిది-ఎడతెగకయుండుటకును వం
శమునకును-పుత్రులకును-కల్పవృక్షమునకును పేరు-
తమోనుత్-పు॥ఇది-అగ్నికిని చంద్రునికిని-సూర్యు
నికిని పేరు.
శకుని-పు-యిది-ఒకరాజునకును- పక్షికిని పేరు.
అరత్ని-పు॥యిది. మోచేతికిని-చాపబడినచిటికెన
వ్రేలుగలపిడికిలితో గూడినమూరకుపేరు.
ఉదాన-పు-యిది-వుదరమునబుట్టినసుడికిని- సర్ప
విశేషమునకును. కంఠదేశమందనుండువాయువునకు పేరు
రంజనీ-స్త్రీ॥యిది-గోరోచనమునకును- నీలిచెట్టున
కును పేరు.
కామినీ-స్త్రీ।యిది-బదినికకును- అతిశయమువలనవి
లాసినియయినస్త్రీకిని పేరు,
అద్మిని-స్త్రీ।యిది-కొయ్యతోజేసినయుదకపాత్రము
నకును-యజ్ఞమునందుపశుభక్షణమునకును పేరు.
హ్రాదిని-స్త్రీ-యిది-వజ్రాయుధమునకును-మెరుపున
కును పేరు.
శింజినీ-స్త్రీ॥యిది-కాలియందెకును-నారికిని పేరు,
వాహినీ-స్త్రీ-యిది-సేనయొక్కపాటమికిని- నదికిని పేరు-
వర్తని-స్త్రీ॥యిది-జీవనోపాయమునకును - కాలి
త్రోవకును పేరు-
పద్మిని-స్త్రీ।యిది-ఆడయేనుగునకును-లక్ష్మీదేవికిని
పద్మినిజాతిస్త్రీకిని కొలనికిని-తామరతీగెకును పేరు-
వాణిని-స్త్రీ॥యిది-నాట్యమాడుస్త్రీకిని- మత్తురాలికి
ని ప్రౌఢురాలికిని పేరు.
మాలిని-స్త్రీ-యిది-పువ్వులుగట్టియమ్ములవాని భా
ర్యకును పార్వతికిని-గంగకును-మాలినీవృత్తమునకు పేరు.
సంథిని-యిది-ఈచుకపోయిన యావునకును-పడ
నైయాబోతుచేత వెంటాడబడినయావునకును పేరు.
పూతన ... స్త్రీకిని. కరకచెట్టునకు
ను పేరు.

భావనా ధ్యానయత్నయోః।
భావనా-స్త్రీ॥యిది-ధ్యానమునకును-యత్నమునకును పేరు.

భువనంఖాంబులోకేషు
భువన-యిది-ఆకాశమునకును-ఉదకమునకును-లోకమునకును పేరు.

భవనంభావవేశ్మనోః॥
భవన-న-యిది-అభిప్రాయమునకును-గృహమునకును పేరు.

నిధనంనాశకులయో
నిధన-ఇది-నాశమునకును-కులమునకును పేరు.

ర్వసనంవాసవస్త్రయోః
వసన-న॥ఇది-ఉనికికిని-వస్త్రమునకును పేరు,

బంధోపరతోర్యఁడమనం
డమన-న॥ఇది-కట్టుటకును-చాలించుటకు పేరు-

సేవనంస్యూతిసేవయోః।
సేవన-న॥ఇది-కోకలుమొదలైనవానిఁగుట్టుటకును కొలువుగొలుచుటకును పేరు.

ప్రజ్ఞానంలాంచనధియో
ప్రజ్ఞాన-న॥ఇది-గురుతునకును-బుద్ధికిని పేరు.

ర్దశనందంశవర్మణోః।
దశన-న।ఇది-కఱచుటకును-కవచమునకును పేరు.

క్రందనం రోదనాహ్వా
క్రందన-న-ఇది-ఏడ్చుటకును-పిలుచుటకును పేరు.

త్యో
రోదనంక్రందనాశ్రుణోః
రోదన-న-ఇది-ఏడ్చుటకును-కన్నీటికిని పేరు.

ప్రసూనంపుష్ప ఫలయో
ప్రసూన-న-ఇది-పుష్పమునకును-ఫలమునకును పేరు.

ర్లాంఛనంనామలక్ష్మణోః।
లాంఛన-న-యిది-నామధేయమునకును-గురుతునకును పేరు.

స్తనసంగర్జితధ్వన్యో
స్తనన-న-ఇది-మేఘగర్జితమునకును-ధ్వనికిని పేరు-

ర్గహనంవనదుఃఖయోః॥
గహన-న-ఇది-అడవికిని-దుఃఖమునకును పేరు-

బంధనం బంధవధయో
బంధన-న-ఇది-కట్టుటకును-చంపుటకును పేరు।

ర్భాజనం యోగ్య పాత్ర
యోః।
భాజన-న-ఇది-యోగ్యమునకును-పాత్రకును పేరు

ఛేదనంకర్తనే నేభే పే
ఛేదన-న-ఇది ఛేదించుటకును-భేదమునకును పేరు

తోదనంతోత్రతోదయోః॥
తోదన-న-ఇది-ములుకర్రకును-పోవుటకును పేరు.

ప్రధనందారణేయుద్ధే
ప్రధన-న-యిది-కోయుటకును- యుద్ధమునకును పేరు.

మేహనంమూత్రశేఫసోః
మేహన-న-యిది-మూత్రమునకును-శిశ్నమునకును పేరు.

ఉద్ధానముద్గమేచుల్లా
ఉద్ధాన-న-ఇది-పైకిలేచుటకును- పొయికిని పేరు-

మవనంప్రీతిరక్షయోః॥
అవన॥న॥ఇది-సంతోషమునకును-రక్షించుటకును పేరు.

శాసనంనిష్కరగ్రామేని
గ్రహేవేదశాస్త్రయోః
వాజ్ఞేయో గేప్రహరణేస్యా
ల్లేఖకర్మవాక్యయోః।
శాసన-న॥యిది-కప్పములేనిగ్రామమునకును-నిగ్రహించుటకును-వేదశాస్త్రములకును-ఆజ్ఞకును- కొట్టుటకును-పత్రికకును-కర్మకును-వాక్యమునకును పేరు.

స్యాన్నిదానస్వరూపవత్సదామ
న్యాదికారణఖండయోః॥
నిదాన-న-యిది-దూడపలుపునకును- ఆదికారణమునకును-ఖండమునకును పేరు.

కౌలీనంసుకులీనత్వే పాశ్
గిహ్యతాపవాదయోః॥

కౌలీన-న॥ఇది-సత్కులపుగుటకును- పశుపక్ష్యు గాదులయుద్ధమునకును-లోకాపవాదమునకును పేరు-

స్యాత్కౌపీనమకార్యేచ
గుహ్యేచీరప్రభేదయోః

కౌపీన-న॥యిది-అకార్యమునకును-గుహ్యమునకు ను-గోచికిని పేరు.

చీజావాపేపివపనం

వపన-న-యిది-విత్తనమువిత్తుటకును-అపిశబ్దమువ లనగొరుగుటకును పేరు,

హింసాయామపివర్జనమ్।

వర్జన-న-యిద-హింసకును-అపిశబ్దమువలనవి డుచుటకును పేరు.

వర్ధనంఛేదనేపిస్యా

వర్ధన-న॥యిది-ఛేదించుటకును-అపిశబ్దమువల నవృద్ధిపొందుటకును పేరు.

చ్చతుఃక్రోశేచయోజనమ్

యోజన-న-యిది-ఆమడదూరమునకును-చకారము వలననొకవస్తువునుమరియొకదానితో గూర్చుటకును పేరు.

రాశిభేదేపిమిథునం

మిథున-న-ఇది-రాశిభేదమునకును- అపిశబ్దమువల నస్త్రీపురుషులజంటకును పేరు.

సంగతావపిమైథునమ్॥

మైథున-న- యిది-సంబంధమునకును- అపిశబ్దమువ లనసురతమునకును పేరు.

తేమనంవ్యంజనేక్లేదే

తేమన-న-యిది-మజ్జిగ-చారు-ఊరుబిండి-మొదల యినదానికిపేరు,

సవ్యానంఛాదనేంశుకే।

సవ్యాన-న॥యిది-ఉత్తరీయమునకును-కట్టువస్త్ర మునకును పేరు-

సవనంసోమనిష్పేషేజనన
స్నానయోరపి॥

సవన-న-యిది-సోమలతనుసూరుటకును- పుట్టుట కును-స్నానమునకును పేరు,

అయనంనిలయేమార్గేదక్
షిణోదగ్గతౌరవేః।

అయన-న॥యిది-స్థానమునకును-త్రోవకును- సూ ర్యునియొక్కయుత్తరదక్షిణగమనములకును పేరు-

జఘనంకామినీశ్రోణిపు
రోభాగేకటిస్థలే।

జఘున-న॥యిది-స్త్రీలయొక్క మొలకు ముందరిదిక్కుననున్న ప్రదేశమునకును-అనగామడికట్టునకును-పిరుదులకు పేరు.

ఆసనంకుంజరస్కంధేపీఠే
యాత్రానివర్తనే।

ఆసన-న-ఇది ఏనుగుమూపునకును- పీఠమునకును యుద్ధసమయమునుజూచుటకును పేరు.

దర్శనందర్పణ స్వప్నబుద్ధి
శాస్త్రాక్షిదృష్టిషు॥ ౨౪౮॥

దర్శన-న॥యిది-అద్దమునకును- స్వప్నమునకును- బుద్ధికిని-శాస్త్రమునకును-కంటికిని-చూపునకును పేరు.

కేతనంగేహ చిహ్నాంగకృ
త్యామంత్రణకేతుషు।

కేతన-న॥యిది-గృహమునకును- గురుతునకును-శ రీరమునకుచేయదగినకార్యమునకును- బ్రాహ్మణులనిమం త్రణముచేయుటకును-టెక్కెమునకును పేరు.

ఉత్థానముద్గమే కాంక్షా
తంత్రపౌరుషవస్తుషు॥

ఉత్థాన-న॥యిది-కూర్చున్నవాడు లేచుటకును -ఆ కాంక్షకును-తంత్రమునకును-పురుషప్రమాణమునకును-వ స్తువునకును పేరు.

వ్యుత్థానంతుస్వతంత్ర
కరణే ప్రతికూలతా

వ్యుత్థాన-న॥యిది-స్వాతంత్ర్యమును జేయుటకు ను-ప్రతికూలముచేయుటకును పేరు-

ప్రధానం పరమాత్మాదిస్సం ప్రప్రకృతిరుత్తమః॥

ప్రధాన-న॥ యిది-పరమాత్మకును- మొదటికిని- వ ర్యము తెయాలోచనకుందగినమంత్రిసేనాధిపతిమొదలైన వారికిని ప్రకృతికిని-ముఖ్యునకును పేరు.

ప్రస్థాపనే౽రసనే కాలక్షేపే యాపనమ్.

యాపన॥న॥యిది. పంపుటకును- తిరస్కారమున కును-కాలక్షేపమునకును పేరు-

ఉద్యానంస్యాన్నిస్సరణేవ నభేదే ప్రయోజనే॥ ౬౬౧

ఉద్యాన-న।ఇది-గృహమువిడిచి త్తైలు వెరుటకును- శృంగారపుతోటకును-ప్రయోజనమునకును పేరు.

సంస్థానమాకృతౌమృత్యౌ సన్నివేశేచతుష్పథే

సంస్థాన-న-యిది, ఆకృతికిని-మరణమునకును- ఊరిచు ట్టుచెట్టికిని-నాలుగుతెరువులుచేరిన- ప్రదేశమునకుపేరు.

వ్యసనంత్వశుభేభ్రంశే౽విపత్తౌనిష్ఫలోద్యమే॥ కైవాసనట్టభలేపాపేదోషే కామజకోపజే।

వ్యసన।ఇది-అశుభమునకును-జారుటకును-విపత్త నకును-ఫలహీనమయినప్రయత్నమునకును - దైవయోగ ముచేసంభవించువిపరీతఫలమునకును-కామక్రోధాదులవ ల్లబుట్టినస్త్రీద్యూతాదిసప్తవ్యసనములకును పేరు-

స్యాన్విధానంవేతనాయాముపాయే ప్రేరణేధనే ॥ ప్రకారేహస్తికబళే పూజాయాంవైరకర్మణి।

విధాన-న, యిది-కూలికినిఉపాయమునకును- ప్రే రణమునకునుధనమునకును-ప్రకారమునకును- యేనుగుక బళమునకును-పూజకును-విరోధకర్మమునకును పేరు-

వ్యంజనం తేమనేచిహ్నే శ్మశ్రుణ్యవయవేక్షరే।

వ్యంజన-న-ఇది-మజ్జిగ-చారు-ఊరుపిండి మొదల యినదానికిని చిహ్నమునకును-గడ్డము-మీసములకును-స్త్రీ పురుషులగుహ్యావయవములకును.కకారాదిహకారాంతవ ర్ణములకు పేరు-

వేష్టనంమకుటోష్ణీషే

వేష్టన.న॥యిది-తలపాగకుపేరు.

గంధనంతు ప్రకాశనే । సూచనేచాపిహింసాయాముత్సాహేచపత్.॥

గంధన-న-ఇది-ప్రకాశమునకును-పరుల హింసిం చుకొరకుకొండెము జెప్పుటకును-ఉత్సాహమునకును- చ కారముపలననలుగుపెట్టుటకును పేరు-

సాధనమనుగమగత్యోర్మేఢ్రే ధనసిద్ధ్యోనివృత్తిదాపనయోః మృతసంస్కారేహేతౌధనహింసాయాం తనాసు సేనాంగే॥

సాధన-న-ఇది-వెంటపోవుటకును- గమనమునకు నుశిశ్నమునకును-సిద్ధికినుగుడుటకును-అప్పుపుచ్చికొనిన ద్రవ్యమునిప్పించుటకును-మృతునిసంస్కరించుటకును- ప శ్చాంతరమునవసనాభిమొదలయినవానివిషమును బోగొ ట్టుటకును-కారణమునకును-ధనమునకును- చంపుటకును- అతిశయమయినవేదనకును సైన్యమునకును పేరు॥

లంఘనంతూపవాసేపి

లంఘన-న-యిది-ఉపవాసమునకును-అపిశబ్దమువ లనదాటుటకును పేరు.

సలిలేపిచజీవనమ్

జీవన-న।యిది-ఉదకమునకును-అపిశబ్దములన బ్ర తుకునకును పేరు-

జీవంత్యాంజీవనీచా

జీవని-సీ।యిది-పాలకూరకు పేరు.

థక్రీడాయామపిదేవనమ్।సాక్షే।

దేవన-ఇది-క్రీడకును-అపిశబ్దమువలన-విలాసమున కును-స్వైనపుస్తు।న।జూదమునకును జ గెలుపునకు।పు-

ధవళం సంక్లీబే కవచే వళనే పుమాన్।
స్యందనం స్రవణే తోయే నా తు నేమిద్రుమే రథే॥
గోస్తనో హారభేదే పి స్యాద్ద్రాక్షాయాంతు గోస్తనీ
వృజినం కల్బిషే క్లీబే క్లేశే నా కుంతలే త్రిషు॥
శయ్యాయాం శయనం స్త్రీ క్లీబే సురత స్వప్నయోః।
శమనం శాంతి వధయోః క్లీ వైవస్వతే పుమాన్॥
పాకస్థానే కులాలస్య పవనం మారుతే పుమాన్।
అపానో వాయుభేదే స్యాదపానం గుదముష్కయోః॥
నిశ్వాసే శ్వసనం నా తు మారుతే మదనద్రుమే
అస్త్రీ వితానముల్లోచ విస్తారమఖసద్మసు॥ తుచ్ఛే మందే త్రిష్వ
థాస్త్రీ వ్రీహ్యబ్దార్చిస్సు హాయనః।
శకునం మంగళాశంసనిమిత్తే శకునః ఖగే॥
సమానః ప్రాణభేదే నా త్రిష్వేక సమ సాధుషు
మలినీ ఋతుమత్యాం స్త్రీ కృష్ణ దూషితయో స్త్రిషు।
స్పర్శస్త్వగింద్రియే దానే స్పర్శనం మారుతే పుమాన్॥
ధావనం గమనే శుద్ధౌ ధావనీ రజక స్త్రియామ్॥
పద్మాకరే తు నళినో నళినీ నళినం జలే పద్మే

వళన-యిది-కవచమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ పగుల్చుటకు పేరగునపుడు॥ పు॥
స్యందన-యిది-స్రవించుటకును-ఉదకమునకును పేరయినపుడు॥ న॥ నెమ్మిచెట్టునకును రథమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥
గోస్తన-యిది-నలువది సరములుగల హారమునకు పేరైనపుడు పు॥ ద్రాక్షకు పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ గోస్తనీ-
వృజిన॥ ఇది-పాపమునకు పేరైనపుడు॥ న॥ క్లేశమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥ వెంట్రుకలకు పేరయినపుడు। త్రి।
శయన-ఇది పాన్పునకును పేరయినపుడు॥ స్న॥ సురతమునకును-నిద్రకును పేరయినపుడు। న।
శమన-ఇది-శాంతికిని-వధకును పేరయినపుడు॥ న॥ యమునికి పేరగునపుడు॥ పు-
పవన-ఇది కుమ్మరవాని వంటయింటికి పేరయినపుడు-న-వాయువునకు పేరయినపుడు॥ పు॥
అపాన ఇది-వాయువిశేషమునకు పేరైనపుడు॥ పు॥ గుదస్థానమునకును-వృషణమునకును పేరైనపుడు॥ న॥
శ్వసన-ఇది-ఊర్పునకు పేరయినపుడు॥ న। గాలికిని మంగచెట్టునకు పేరగునపుడు॥ పు।
వితాన-ఇది-మేల్కట్టునకును-విశాలమునకును-యజ్ఞమునకును-గృహమునకును పేరయినపుడు। స్న। తుచ్ఛమైన దానికిని-మందునికిని పేరయినపుడు॥ త్రి।
హాయన-స్న-ఇది-ధాన్యవిశేషమునకును- సంవత్సరమునకును. కిరణమునకును పేరు
శకున-ఇది. శుభమును దెలియజేయు నిమిత్తమునకు పేరయినపుడు॥ న॥ పక్షికి పేరగునపుడు॥ పు॥
సమాన-ఇది-ప్రాణభేదమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ ఒకటైనదానికిని-సదృశమైనదానికిని-సజ్జనునికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥
మలినీ-ఇది-ఋతుమతియైన స్త్రీకి పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ నల్లనిదానికిని-దోషయుక్తమయినదానికిని పేరయినపుడు మలినః-మలినం-మలినీ। అని త్రి॥
స్పర్శన-ఇది. తాకుటకును-త్వగింద్రియమునకును దానమునకును పేరగునపుడు॥ న॥ గాలికి పేరగునపుడు॥ పు॥
ధావన ఇది. పరుగెత్తుటకును-శుద్ధికిని పేరయినపుడు॥ న। చాకలదానికి పేరయినపుడు-ధావనీ. స్త్రీ.
నళిన-పు-ఇది-కొలనికి పేరయినపుడు - నళినీ నామ స్త్రీలింగము గలదు-ఉదకమునకును - కమలమునకును పేర యినపుడు॥ న॥

ధనుహనాదంభ చర్యా
యాంత్రిష్వసూయకే॥
ప్రసన్నామదిరాయాం స్త్రీ
ప్రసాదవతివాచ్యవత్।
స్యాన్మండనమలంకారే లం
కరిష్ణౌతువాచ్యవత్॥ ౨౧౩॥
నందనంవాసవోద్యానేసుతే
నాహనకే త్రిషు।

అంజనావాయుపత్నీనాది
గ్గజేకజ్జలేంజనం॥౨౧౪॥
సజ్జనాకల్పనాయాం స్త్రీ
సజ్జన తూపరక్షణే। త్రిషు
సాధౌ
చేతనాతు జ్ఞానే స్త్రీ ప్రా
ణినిత్రిషు॥౨౧౫॥
విమానోస్త్రీ దేవయానే స
ప్తభూమికసద్మని
సుమనాః పుష్ప మాలత్యో
స్త్రీ యాం దేవేబుధేచనా॥

అయంపుష్పే బహుష్వేన

లోనపివృక్షేపిమార్జనః।

స్యాదుత్తానమగంభీరేశ
యిత్రోర్ధ్వ ముఖేపిచ।
రసనంన్నేహకషాయద్రవ
విష వర్ణేష్వన్న రూప్య రా
స్నాసు ధ్వనిలవసర్యా నేష్వ
థకాంచ్యాం స్త్రీస్యా దుజి
హ్వాయోరసనా॥౨౧౬॥
పాద్దేజునః కేకినికాతః
వీర్యే నేత్రామయేప్యేకసుతె
చమాతుః। పణేత్రద్రుమేచాథ
సితేత్రిలింగోగవర్జునీ హేమ్ని
తృణేరునంస్యాత్॥

దుహనా- యిది, డంబాచారమునకు పేరయినపుడు॥ సీ॥ అసూయావంతునికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

ప్రసన్నా- యిది- మద్యమునకు పేరయినపుడు॥ సీ॥ స్వచ్ఛమయినదానికిని పేరయినపుడు విశేష్యలింగము-

మండన- యిది, అలంకారమునకు పేరయినపుడు॥ న॥ అలంకరింపబడినదానికి పేరైనపుడు విశేష్యలింగము-

నందన- ఇది, ఇంద్రుని యుద్యానమునకు పేరయినపు డు॥ న॥ పుత్రునికి పేరయినపుడు॥ పు॥ ఆనందకరమయినదాని కి పేరైనపుడు॥ త్రి॥

అంజన- యిది, వాయుదేవుని భార్యకు పేరయినపు డు॥ సీ॥ కాటుకకు పేరగునపుడు॥ న॥

సజ్జన- ఇది, ఏనుగును శృంగారించుటకు పేరగునపు డు॥ సీ॥ దండు కావలికొరకు చుట్టునుంచిన వెలుగుమొదలై నదానికి పేరగునపుడు॥ న॥ సజ్జనునికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

చేతనా- యిది, జ్ఞానమునకు పేరగునపుడు॥ సీ॥ ప్రా ణవంతునకు పేరగునపుడు॥ త్రి॥

విమాన- పు॥ యిది, దేవతలయానమునకును, ఏడు ప్ప్రోగులుగలగృహమునకును పేరు॥

సుమనస్- యిది, పుష్పమునకును జాతితీగెకును పే రైనపుడు॥ సీ॥ దేవతలకును, పండితులకును పేరైనపు డు॥ పు॥

అయం- ఈసుమనశ్శబ్దము, పుష్పే- పుష్పవాచకమై నపుడు, బహుష్వేవ, బహువచనమునందువర్తించును.

మార్జన॥ న॥ ఇది, వెదురుచెట్టునకు పేరైనపుడు॥ పు॥ అపిశబ్దమువలన చందన కుంకుమాదులచేత దేహమునందు మురికిపోగొట్టుటకు పేరైనపుడు॥ సీ॥

ఉత్తాన॥ న॥ యిది- మిట్టమైనదానికిని, వెల్లికలపం డుకొనినవానికిని పేరు॥

రసన॥ న॥ ఇది- చమురునకును, లవణరసమునకును, ద్ర వమునకును, విషమునకును, బంగారమునకును, అన్నమునకు ను, వెండికిని, సన్నరాస్నకును, నవ్వనికిని- శేఖమునకును, బంకకును పేరైనపుడు॥ న॥ మొలనూలికిని, రుచికిని, నాలుకకు ను పేరయినపుడు॥ సీ॥

అర్జున॥ న॥ ఇది- కుంతిపుత్రునకును- నెమలికిని- కార్త వీర్యునకును, కంటిరోగమునకును- తల్లికి నొకకుమారుడైన వానికిని, వర్ణమునకును- మద్దిచెట్టునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ తెల్లనికాంతికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ శ్రేష్ఠమయినగోవునకు పేర గునపుడు॥ సీ॥ బంగారమునకును, తృణమునకును పేరగునపుడు॥ న॥

వేదనాస్త్రీ దుఃఖభోగేజ్ఞా
నేక్లీబ
మథత్రిషు। తలినంవిరళే
చాల్పే

వేదన-ఇది॥ దుఃఖానుభవమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- జ్ఞానమునకు పేరగునపుడు-న.

తలిన-త్రి-ఇది॥ విరళమయినదానికిని-అల్పమయిన దానికిని పేరు-

విలీనాలీనవిద్రుతౌ॥

విలీన,పు-ఇది॥ దాగినవానికిని కరిగినఘృతాదులకును పే

నామనోవాచ్య వత్థర్వేవి
ష్ణుదిగ్గజయోఃపుమాన్।

వామన-ఇది॥ పొట్టివానికి పేరగునపుడువిశేష్యలింగము-విష్ణువునకును-దిగ్గజమునకును పేరగునపుడు॥పు.

అవలగ్నోనిలగ్నోన్త్రీసం
లగ్నేత్రిష్వ

విలగ్న-ఇది॥ నడుమునకును పేరగునపుడు-పు- కూడినదానికిని పేరగునపుడు-త్రి॥

థవ్వయోః॥ ౨౦౧॥ ఆశ
నిర్వ్యిధ్యుతిపవా

ఆశని-పు-ఇది॥ మెరుపునకును-వజ్రాయుధమునకును పేరు.

రోచనఃకూట శాల్మలౌ
రోచనా రక్తకల్హారే గవాం
పిత్తేవరస్త్రీయాం॥౨౦౨॥

రోచన-ఇది॥ కొండబూరుగుచెట్టునకు పేరగునపుడు-పు- ఎఱ్ఱకలువకును-గోరోచనమునకును-శ్రేష్ఠమయిన స్త్రీకిని పేరగునపుడు-స్త్రీ॥

విక్లిన్నః కీర్ణ-జీర్ణాదార్ద్రేః

విక్లిన్న-పు-ఇది॥ పెజజల్లబడినదానికిని-జీర్ణమైన దానికిని-తడిసినదానికిని పేరు.

పిశునాఖలసూచకౌ।

పిశున-పు-ఇది॥ దుర్జనునికిని-కొండెవానికిని పేరు

ఆసన్న ఆపత్ప్రాప్తేపి

ఆపన్న-పు-ఇది॥ ఆపదనొందినవానికిని-అపిశబ్దమువలనశత్రువుచేతబట్టువడినవానికిని పేరు.

సంపన్నస్సాధితేపిచ॥

సంపన్న-పు- ఇది॥ రాజుచేతదండుగగొనబడినవానికిని- అపిశబ్దమువలన-సంపదపొందినవానికిని పేరు.

ఇతినాంతాః.

——※ నాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※——

కలాపోభూషణే బర్హే కాం
చ్యాంసంహతితూణయోః।

కలాప-పు-ఇది॥ భూషణమునకును_నెమలిపింఛమునకును-మొలనూలికిని - కూటమికిని-అంబులపొదికిని పేరు

ఆకల్పఃకల్ప నేవేషే

ఆకల్ప-పు ఇది॥ కల్పమునకును-అలంకరించుటకును పేరు

వికల్పోభ్రాంతికల్ప యోః॥

వికల్ప-పు-ఇది-బుద్ధిభ్రమకును-బ్రహ్మకల్పమునకును పేరు.

అవాపశ్శత్రు చింతాయాం
ప్రక్షేపావాలయోరపి।

ఆవాప-పు-ఇది॥ శత్రువిషయచింతకును- వెదజల్లుటకును-పాదికిని పేరు

ఆక్షేపో భర్త్సనాకృష్యోః
కావ్యాలంకారచోద్య యోః

ఆక్షేప-పు-ఇది॥ బెదిరించుటకును- దున్నుటకును- కావ్యాలంకారభేదమునకును-ప్రశ్నకును పేరు

స్యాత్పాదపః పాదపీఠే
పాదయానేమహీరుహే।

పాదప-పు-ఇది॥ పాదపీఠమునకును_కాలితోనడచువాహనమునకును- వృక్షమునకును పేరు

కశ్యపోముని మీనాద్వా

కశ్యప-పు-ఇది॥ మునికిని-మత్స్యమునకును పేరు

ప్రతాపోపౌరుషాతపౌ॥

ప్రతాప-పు-ఇది॥ పౌరుషమునకును-ఎండకును పే,

ప్రతిపత్ జ్ఞానతిథ్యోః స్త్రీస
కచ్ఛపీఘులవీణయోః।

ప్రతిపత్-ఇది-స్త్రీ॥ జ్ఞానమునకును- పాడ్యమికిని పే

కచ్ఛపీ-స్త్రీ-ఇది॥ ఆడుతాబేలికిని- సరస్వతియొక్క వీణకును పేరు.

విటపో స్త్రీ ప్రసవిస్తారే పల్లవే స్తంబశాఖయోః। ౫౭॥ విటేతునాస్త్య

విట-స్త్రీ-ఇది॥ ప్రసూనిమొక్క-చిగురుకొమ్మలుమొదలైనవాని సమూహమునకును-చిగురునకును స్తంభకొమ్మలకునడిమిభాగము లేకయాకులదట్టమైయున్నదానికిని-కొమ్మకును పేరగునప్పుడు-ప్న - విటునకు పేరైనపుడు పు.

ఉడుప స్త్రీ ప్లవంచౌ నానద్వయోః ప్లవే।

ఉడుప-ఇది॥ చంద్రునకు పేరగునపుడు-పు-తెప్పకు పేరగునపుడు-న,

అస్త్రీ కశిపు శయ్యాయాం వస్త్రే స్నేతద్ధ్వయోపిచ॥

కశిపు-ప్న-ఇది॥ పాన్పునకును- వస్త్రమునకును ఆన్నమునకును-ఏకోక్తిగా వస్త్రాన్నములకు రెంటికిని పేరు.

కుతపోర్కాగవిని ప్రేవహ్న్యతిథావభాగినేయేచ। అస్త్రీ దినాష్టమాంశే కుశే తిలయోశ్ఛాగకంబళే ఫాలే॥ ౫౮॥

కుతప-ఇది॥ సూర్యునికిని-గోవునకును-బ్రాహ్మణునికిని-అగ్నికిని-అతిథికిని-చెల్లెలుపిల్లప్రునికిని- పేరగునప్పుడు-పు- దినముయొక్క-యెనిమిదవభాగమునకును-దర్భకును-తిలలకును-మేకవెండ్రుకలకంబళికిని - నాసటక్కును పేరగునపుడు-ప్న.

—※ పాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

ఇతిపాంతాః.

{ త్ర్యక్షరఫాంతా అప్రసిద్ధాః }

{ త్ర్యక్షరఫాంతాః- త్ర్యక్షర-మూడక్షరములుగల- ఫాంతాః- ఫకారాంతశబ్దములు- అప్రసిద్ధాః- ప్రసిద్ధములయినవి కావు. }

హేరంబో మహిషే భాస్యే

హేరంబ-పు-ఇది॥ మహిషమునకును- వినాయకునికిని పేరు.

ప్రలంబో హారదానవా।

ప్రలంబ-పు- ఇది॥ హారభేదమునకును- ప్రలంబుడను రాక్షసునికిని పేరు.

కాదంబో కలహంసేషూ

కాదంబ-పు-ఇది॥ కలహంసకును - బాణమునకును పే.

కలంబో నీపసంహతీ।

కలంబ-పు-ఇది॥ కడిమిచెట్టునకును- సమూహమునకును పేరు.

కలంబో నీపశిఖినౌ వాకభేదే కలంబ్యపి।

కలంబ-పు॥ ఇది-కడిమిచెట్టునకును, అగ్నికిని పేరు-తీగెబచ్చలికి పేరగునపుడు-కలంబి-స్త్రీ॥

నితంబః స్త్రీకట్యోః పశ్చాద్భేద్రికటకేకటౌ॥ ౫౯॥

నితంబ,పు-ఇది॥ స్త్రీలయొక్క- పిరుదులవెనుకనుండుభాగమునకును- కొండనడిమికిని, పిరుదులకును పేరు.

బడబాశ్వాకుంభదాస్యోర్యోషిద్భేదద్విజస్త్రియాం।

బడబా-స్త్రీ-ఇది, ఆడుగుఱ్ఱమునకును-నీళ్లకడవమోసేదానికిని-స్త్రీభేదమునకును-బ్రాహ్మణస్త్రీకిని పేరు.

బాడబో బ్రాహ్మణౌర్వాగ్నీ బాడబం బడబాగణే॥

బాడబ-ఇది॥ బ్రాహ్మణునికిని- బడబాగ్నికిని పేరగునపుడు, పు- ఆడుగుఱ్ఱములగుంపునకును పేరగునపుడు-న,

ఇతిబాంతాః.

—※ బాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

ఋషభో ద్రోకణేఽరంధ్రే వృషేచ ఋతగర్భేస్వరే॥ వరాహస్యాపిపుచ్ఛే

ఋషభ-పు-ఇది॥ పర్వతవిశేషమునకును-కర్ణరంధ్రమునకును- ఎద్దునకును-మదపుటేనుగునకును-స్వరభేదమునకును-అడవిపందితోకకును-ఆశబ్దమువలన ఋషభ [illegible] కును పేరు.

ధవృషభః పుంగవేవృషే॥

వృషభ-పు-ఇది॥ పురుషశ్రేష్ఠునకును, ఎద్దునకును పే.

విస్రంభః కేళి కలహే స్నేహవిశ్వాసయోరపి।

విస్రంభ-పు ఇది క్రీడాకలహమునకును- స్నేహమునకును- నమ్మికకును-ఆపిశబ్దమువలన బరిచయమునకును-హింసించుటకును పేరు.

స్యాద్విష్కంభో నాటకాంగే విస్తార ప్రతిబంధయోః॥ ౨౧౯॥ యోగభేదే

విష్కంభ-పు నాటకాంగమునకును-సామాన్యపుత్స్యమునకును,ప్రతిబంధకమునకును-యోగభేదమునకును పేరు-

శరభో ష్టాపదేచ మృగాంతరే।

శరభ,పు-ఇది జూదమాడు పలకకును- ఎనిమిదికాళ్లుగలదై సింహమునుజంపెడిమృగమునకును పేరు.

ఆత్మభూర్మన్మథే వేధ

ఆత్మభూ-పు-ఇది మన్మథునికిని- బ్రహ్మకును పేరు.

స్యారంభో వధదర్పయోః ౨౨౦॥ ఉద్యమే

ఆరంభ-పు-ఇది వధకును-అహంకారమునకునుఉద్యోగమునకును పే.

చాథ కకుభో వీణాంగేర్జునపాదపే।

కకుభ-పు,ఇది వీణాంగమైనకరివెకును-మద్దిచెట్టునకును పేరు.

సనాభిస్సదృశజ్ఞాత్యో

సనాభి పు ఇది సమానమునకును,జ్ఞాతికిని పేరు.

రాలంభస్స్పర్శ హింసయోః॥ ౨౨౧॥

ఆలంభ-పు-ఇది నలుగుపెట్టుటకును- హింసకును పేరు.

కుసుంభం కుసుమే క్లీబం స్యాన్మహారజనేపితత్ । కమండలౌపుమానేష

కుసుంభ-ఇది సామాన్యముగా పుష్పమునకును-కుసుమపువ్వులకును పేరగునపుడు-న-కమండలమునకు పేరగునపుడు-పు.

సురభిస్తుగవిస్త్రియాం॥ ౨౨౨॥ వసంతచైత్రయోః॥ పుంసిత్రిషు సౌమ్యసుగంధినోః।

సురభి-ఇది గోవునకుపేరైనపుడు-స్త్రీ-వసంతఋతువునకును చైత్రమాసమునకును పేరయినపుడు- పుసౌమ్యమయినదానికిని- సుగంధయుక్తమయినదానికిని పేరయినపుడు-త్రి॥

స్త్రియాం పునర్నవా భేకోర్యోర్వర్షాభూర్దర్దురేతునా॥

వర్షాభూ-ఇది గలిజేరుచెట్టునకును, ఆడుకప్పకును పేరయినపుడు-స్త్రీ-కప్పకు పేరయినపుడు-పు,

పుమాన్ భేర్యాందుందుభిః స్త్రీనత్వక్షబిందు త్రికేద్వయో

దుందుభి-ఇది భేరికి పేరయినపుడు-పు- పాచికలయందు మూడు చుక్కలు-దుగకును పేరయినపుడు-స్త్రీ,

వల్లభో నాయకేనాశ్వేవ యితాధ్యక్షయోస్త్రిషు॥

వల్లభ-ఇది శ్రేష్ఠమయినగుఱ్ఱమునకు పేరయినపుడు-పు-ఇష్టునికిని-అధ్యక్షునికి పేరైనపుడు త్రి.

ఇతి భాంతాః.

——భాంతపదవర్గము ముగిసెను.——

నిగమో నిశ్చయే పుర్యాం పథివేదవణిక్పథే।

నిగమ పు-ఇది నిశ్చయమునకును - పట్టణమునకును-మార్గమునకును-వేదమునకును అంగడివీధికిని పేరు.

నైగమస్త్వౌపనిషదిదంతే వణిజినాగరే-౨౨౩॥

నైగమ-పు-ఇది ఉపనిషత్తునకును.సంగుపంతమునకును-వర్తకునికిని-పట్టణమునబుట్టినవానికిని పేరు.

విక్రమః క్రమణే కార్శ్యే

విక్రమ-పు-ఇది అతిక్రమించుటకును- కార్శ్యమునకును పేరు,

ప్రక్రమోవసరే క్రమే।

ప్రక్రమ-పు-ఇది ప్రస్తావమునకును-సమయమునకును పేరు,

సంక్రమోవారియంత్రేపి

సంక్రమ-పు-ఇది॥ జలయంత్రమునకును-ఆవిశబ్దమువలన సూర్యుడు మేషాదిరాసులం గూడుటకును పేరు.

ధీసామర్థ్యేపినిష్క్రమః

నిష్క్రమ-పు-ఇది॥ బుద్ధిసామర్థ్యమునకును॥ అపిశబ్దమువలన లోపలనుండి బయిటవచ్చుటకును పేరు,

విభ్రమస్సంశయే భ్రాంతౌ స్త్ర్యాద్భావాంతరశోకయోః

విభ్రమ-పు-ఇది॥ సంశయమునకును-భ్రాంతికిని స్త్రీల శృంగారభావమువల్ల బుట్టిన క్రియకును-శోకమునకును పే.

సంభ్రమోవ్యాకులేభీతా వావేగే

సంభ్రమ-పు-ఇది॥ మిక్కిలి యాదరణకును భయమునకును-తొట్రుపాటునకును పేరు.

నియమస్త్వ్యహః॥ ౩౦౨॥ ప్రతిజ్ఞాజ్ఞా యంత్రణాసు యోగాంగే నిశ్చయే వ్రతే।

నియమ పు-ఇది॥ ప్రతిజ్ఞకును-అజ్ఞకును- కట్టుటకును-యోగసాధనమునకును-నిశ్చయమునకును- వ్రతమునకును పేరు.

కలమశ్శాలి లేఖిన్యోశ్చౌ రేలాక్షారసేంకురే॥ ౩౦౩॥

కలమ-పు-ఇది॥ వైరునకును-పత్రికకును- దొంగకును-లాక్షారసమునకును-మొలకకును పేరు.

ఆగమస్స్యాగతౌ శాస్త్రే

ఆగమ-పు-ఇది॥ వచ్చుటకును- శాస్త్రమునకును పేరు.

ద్రుమస్ద్రుమప్రవాళయోః

విద్రుమ-పు-ఇది॥ వృక్షమునకును-పవడమునకును పే.

త్రిధామా కేశవే వహ్నౌ

త్రిధామన్-పు-ఇది॥ విష్ణువునకును- అగ్నికిని పేరు

హరిమా మృత్యుయోగయోః॥ ౩౦౪॥

హరిమన్-పు-ఇది॥ మృత్యువునకును- యోగమునకును పేరు.

గరుత్మాన్స్యాత్ ఖగే తార్క్ష్యే

గరుత్మన్-పు-ఇది॥ పక్షిసామాన్యమునకును- గరుత్మంతునికిని పేరు.

ద్విజన్మా బ్రాహ్మణే ఖగే।

ద్విజన్మన్-పు-ఇది॥ బ్రాహ్మణునికిని- పక్షికిని పేరు.

వ్యాయామః పౌరుషే వ్యాయామస్సంచారో దుర్గసంహతిః

వ్యాయామ-పు॥ ఇది-పురుషునిబారకును- సంచారమునకును- దుర్గసమూహమునకును పేరు.

గోలోమీ స్త్రీ వారనార్యాం షడ్గ్రంథా శ్వేతదూర్వయోః॥

గోలోమి-స్త్రీ॥ ఇది-వేశ్యకును-వసకును- తెల్లగరికకిని పేరు,

కుసుమం పుష్ప ఫలయో స్త్రీరజో నేత్ర రోగయోః

కుసుమ-న-ఇది॥ పుష్పమునకును- ఫలమునకును స్త్రీలయొక్క ఋతువునకును-కంటివ్యాధికిని పేరు.

తలిమం కుట్టిమే తల్పే చంద్రహాసే

తలిమ-న-ఇది॥ మేడలయొక్క యడుగుభూమికిని పాన్పునకును-పెద్దకత్తికిని పేరు.

గౌతమః। మునిభేదే శాక్యసింహే గోదావర్యాంతు గౌతమీ॥ ౩౦౭॥

గౌతమ-పు-ఇది॥ గౌతమమునికిని- బుద్ధదేవునికిని పేరు- గోదావరికి పేరయినపుడు-గౌతమీ-స్త్రీ,

పరమం స్యాదనుజ్ఞాయాం స్యేయం నా పర మాత్మని। త్రిషూత్కృష్టే

పరమ-ఇది॥ అంగీకారమునకు పేరైనపుడు-న- పరమాత్మకు పేరగునపుడు-పు-శ్రేష్ఠునికి పేరగునపుడు-త్రి,

పంచమస్తు స్వరే నాపూరణే త్రిషు॥ ౩౦౮॥

పంచమ-ఇది- స్వరవిశేషమునకును పేరగునపుడు-పు-పంచసంఖ్యాపూరకమైనదానికి పేరయినపుడు-త్రి॥

మునిస్థానేషు శే బ్రహ్మచ ర్యాదావాశ్రమోస్త్రియాం।

ఆశ్రమ-పు॥ఇది-మునులున్న స్థానమునకును-విద్యార్థులు మొదలయినవారికే స్థానమైనమఠమునకును బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములకును పేరు.

సుషమోత్కృష్ట శోభాయాంత్రిషు చారౌ సమేప్యథ॥౩౦౯॥

సుషమ-ఇది। శ్రేష్ఠమైనకాంతికి పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ సుందరమైనదానికిని-సమమైనదానికిని పేరైనపుడు-త్రి.

అశ్వభూషా. పుండ్రపుచ్ఛ శ్రేష్ఠశృంగారకేతునా। లింగేప్రభావే పురుషే లలామో స్త్రీలలామచ॥౩౧౦॥

లలామ-లలామన్-పు। ఇది-గుఱ్ఱమునకును. అభరణమునకును-తిలకమునకును-తోకకును శ్రేష్ఠమైనదానికిని-శృంగారమునకును-టెక్కెమునకును-గురుతునకును ప్రభావమునకును-పురుషునికిని పేరు.

స్వరేనా మధ్యమో దేహమధ్యేమధ్యేనపుంసకం। మధ్యస్థేవాచ్యవత్ స్త్రీతుహ స్తమధ్యాంగుళావపి। ౩౧౧॥ ఛందోభేదే దృష్టరజఃకన్యాయామప్య

మధ్యమ-ఇది-స్వరవిశేషమునకును-దేహమధ్యమునకు పేరైనపుడు,పు, మధ్యమునకు పేరైనపుడు,న,మధ్యస్థునకు పేరయినపుడు విశేష్యలింగము-చేతినడిమి వ్రేలికిని-ఛందోభేదమునకును-క్రొత్తగా సమర్తాడిన పడుచునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ,

థత్రిషు। సత్తమాశ్రేష్ఠ పూజ్యావద్వౌ

సత్తమ-త్రి॥ఇది-శ్రేష్ఠునికిని।పూజ్యునికిని పేరు.

ప్రథమా ప్రవరాదిమౌ॥

ప్రథమ-పు॥ఇది-శ్రేష్ఠునికిని-మొదటివానికిని పేరు

అధమాగర్హితన్యూనా

అధమ-పు-ఇది॥నిందింపబడినవానికిని-తక్కువైనవానికిని పేరు.

వుత్తమా ప్రవరాంతిమౌ।

ఉత్తమ-పు॥ఇది-శ్రేష్ఠునికిని- తుదనున్నదానికిని పే

ఇతిమాంతాః.

—※ మాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

ప్రణయస్స్యాత్పరిచయేవిస్రంభేప్రేమయాచ్ఞయోః

ప్రణయ. పు। ఇది-పరిచయమునకును- నమ్మకమునకును-ప్రేమకును-యాచనకును పేరు.

వినయోనతిశిక్షాది ధర్మాచార ప్రశాంతిషు।

వినయ-పు-ఇది-నమస్కారమునకును- శిక్ష మొదలైనవానికిని-ధర్మమునకును-ఆచారమునకును-ఉపశాంతికిని పేరు

అనయ స్త్వశుభే దైవేవిపత్త్యౌ వ్యసనేప్య

అనయ-పు,ఇది-పూర్వజన్మకృతమయిన యశుభకర్మకును-ఆపదకును-జూదము మొదలయిన సప్తవ్యసనములకును పేరు,

థ॥౩౧౨॥ పశ్చాదవస్థాయిబలేసమవాయేచ సన్నయః।

సన్నయ-పు॥ఇది- సేనవెనుక నుండుదుము దారిపాజునకును-సమూహమునకును-చకారమువలనసంబంధమునకును పేరు.

విషయోగోచరే దేశేజ్ఞాతోయోయస్యతత్రచ॥

విషయ-పు॥ఇది-శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధములకును దేశమునకును-ఎవనిచేత నెదినిత్యమును పరిచయము చేయంబడునో దానికిని పేరు.

ప్రళయోమరణే పాపే మూర్ఛాకల్పావసా

ప్రళయ-పు॥ ఇది-మరణమునకును-పాపమునకును

మూర్ఛకును ... కల్పాంతమునకును పేరు,

ప్రత్యయోఽధీనవిశ్వాసధీ
రంధ్రాచారహేతుషు।
ఖ్యాతౌ సనాదౌ శపథే

ప్రత్యయ-పు॥ఇది-అధీనమునకును-విశ్వాసమునకును-బుద్ధికిని-రంధ్రమునకును-ఆచారమునకును-హేతువునకును-ప్రసిద్ధికిని-సనాదిప్రత్యయములకును-శపథమునకును పేరు.

చిత్రగర్వౌతు విస్మయౌ।

విస్మయ-పు॥ఇది-ఆశ్చర్యమునకును-గర్వమునకును పేరు.

వ్యవాయోంశత్రీరతయో
రుపాయస్స్యాదుపాగ
తౌ॥౩౧౭॥సామాద్యా

వ్యవాయ-పు॥ఇది-దాగుటకును-రతిక్రీడకును పేరు

ఉపాయ-పు॥ఇది-వచ్చుటకును-సామాద్యుపాయములకును పేరు.

వథసంస్థాయస్సన్నివేశే
గృహేగణే।

సంస్థాయ-పు॥ఇది-పట్టణముచుట్టుబయలునకును-గృహమునకును-సమూహమునకును పేరు-

ఉదయః పూర్వశైలేస్యా
దున్నతేప్యూర్ధ్వతాసపి-

ఉదయ-పు॥ఇది- ఉదయపర్వతమునకును- ఉన్నతమునకును- ఊర్ధ్వగతికిని పేరు.

అత్యయోమరణే దోషేకృ
చ్ఛ్రేతిక్రమదండయోః॥

అత్యయ-పు॥ఇది-మరణమునకును-దోషమునకును దుఃఖమునకును-అతిక్రమించుటకును. దండమునకును పేరు,

నికాయోనిలయేలక్ష్యేస
ముదాయేసధర్మిణామ్॥
౩౧౮॥అసంహతానామేకత్ర
కరణే పరమాత్మని।

నికాయ-పు॥ఇది-ఇంటికిని, గురికిని, ఒకనడతగలవానిగుంపునకును-ఒకచోటజేరనివానిని నొకచోటజేయుటకును- పరమాత్మకును పేరు.

ఆశయాస్థానతాత్పర్యౌ

ఆశయ-పు॥ఇది-స్థానమునకును-తాత్పర్యమునకును పే

కులాయస్స్థానపీడయోః

కులాయ-పు॥ఉనికికిని-గూటికిని పేరు.

పర్యాయః క్రమనిర్యాణ
ప్రకారావసరేష్వపి। ఏకా
ర్థవాచిశబ్దేచ

పర్యాయ-పు॥ఇది-వరుసకును_మోక్షమునకును-రీతికిని-అవసరమునకును-సమానార్థకశబ్దమునకును పేరు.

పౌలస్త్యశ్శ్రీదరావణౌ॥

పౌలస్త్య-పు॥ఇది-కుబేరునికిని- రావణునికిని పేరు

పర్జన్యోమేఘనిర్ఘోషే
వాసవేగర్జదంబుదే।

పర్జన్య-పు॥ఇది- మేఘధ్వనికిని-ఇంద్రునికిని- గర్జించుమేఘమునకును పేరు.

శాండిల్యోమునిమాలూరౌ

శాండిల్య-పు॥ఇది- శాండిల్యమునికిని- బిల్వచెట్టునకును పేరు.

శ్వశుర్యాస్స్యాలదేవరౌ।

శ్వశుర్య-పు॥ఇది-ఆలితోడబుట్టినవానికిని, మగనితోడబుట్టినవానికిని పేరు.

ఆదిత్యౌరవిగీర్వాణౌ

ఆదిత్య-పు॥ఇది-సూర్యునికిని - దేవతలకును పేరు,

రోహిత్యౌవ్రీహిసాగరౌ

రోహిత్య-పు॥ఇది-ధాన్యమునకును_ సముద్రమునకును పేరు.

స్యాదామ్నాయస్సంప్రదా
యేకులేఘ్యయనవేదయోః॥

ఆమ్నాయ-పు॥ఇది-సంప్రదాయమునకును-కులమునకును_చదువునకును-వేదమునకును పేరు.

ఊర్ణాయుర్మేషే
మేషేతల్లోమకంబళే।

ఊర్ణాయు-పు॥ఇది-[illegible]మునకును-గొఱ్ఱెకును_ఆగొఱ్ఱెరోమములకంబళికిని పేరు।

చరయూవారిదేవాసే
భ్రాతృవ్యోభ్రాతృజేరిపౌ॥

చరము,పు॥ఇది_మేఘమునకును_వాయువునకును పేరు.

భ్రాతృవ్య-పు॥ఇది-తోడబుట్టినవానికొడుకునకును-శత్రువునకును పేరు.

సమయఃకాలసిద్ధాంత ప్రతిజ్ఞాశపథేషుచ । సంకేతాచారయోశ్చా

సమయ-పు॥ఇది-కాలమునకును- సిద్ధాంతమునకును-ప్రతిజ్ఞకును-ఆనపెట్టుటకును-సంకేతమునకును- అచారమునకును పేరు.

థస్వాధ్యాయో జపవేదయోః॥ ౩౫౪॥

స్వాధ్యాయ-పు॥ఇది_జపమునకును-వేదమునకును పేరు.

విశల్యాఫలినీదంతీ గుడూచీలాంగలీషుచ।

విశల్యా-స్త్రీ॥ఇది-వెన్నవెదురుకూరకును-దంతిచెట్టునకును_త్రిప్పతీగకును-నీరుపిప్పలికిని-చకారమువలన పాపరచెట్టునకును పేరు.

అభిఖ్యా త్విడ్యశో నామస్వీం

అభిఖ్యా-స్త్రీ॥ఇది కాంతికిని_కీర్తికిని-నామధేయమునకును పేరు.

ద్రియంత్వక్షు రేతసోః॥

ఇంద్రియ-న॥నేత్రమునకును-రేతస్సునకును పేరు.

సామర్థ్యంయోగ్యతాశక్త్యో

సామర్థ్య-న॥ఇది-యోగ్యతకును-శక్తికిని పేరు.

హృదయంచిత్తవక్షసోః

హృదయ-న॥ఇది- చిత్తమునకును-రొమ్మునకును పేరు.

చారుత్వమపిసౌరభ్యం

సౌరభ్య-న॥ఇది-ఒప్పిదమునకును-అపిశబ్దమువలన పరిమళమునకును పేరు.

నేపథ్యంరంగభూరపి॥

నేపథ్య న॥ఇది-నాట్యస్థానమునకును- అపిశబ్ధమువలననలంకరించుటకును పేరు.

పుత్రాంపుత్రేపిచాపత్య

అపత్య-న॥ఇది,కుమారెకును-కొమారునికిని పేరు.

మౌచిత్యంసత్యయోగ్యయోః॥

ఔచిత్య-న॥ఇది_సత్యమునకును_యోగ్యమునకును పేరు.

స్యాద్బ్రాహ్మణ్యం బ్రాహ్మణానాం భావసంహతికర్మసు॥ ౩౫౫॥

బ్రాహ్మణ్య-న॥ఇది- బ్రాహ్మణులయొక్క-భావమునకును-వారిసమూహమునకును- వారికర్మకును పేరు.

స్యాద్ధిరణ్యం హేమ్ని కుప్యేపి త్తమానవిశేషయోః।
వరాటరేతసోశ్చా

హిరణ్య-న॥ఇది-బంగారమునకును- వెండిబంగారములకంటునితరమైనలోహజాతికిని ధనమునకును-కొలతభేదమునకును-గవ్వకును- రేతస్సునకును పేరు.

థమలయఃపర్వతాంతరే। ౩౫౬॥ పర్వతాంశే వ్యథోద్యానే మలయం మలయా త్రివృతి।

మలయ-ఇది_పర్వతవిశేషమునకును- పర్వతమునందొకభాగమునకును పేరైనపుడు॥పు॥ఉద్యానమునకు పేరైనపుడు॥న॥తెల్లతెగడకు పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥

సైంధవేతాలపర్ణ్యాంచశైలేయంభ్రమరేపుమాన్॥

శైలేయ_ఇది లవణభేదమునకును_మురయనుగంధద్రవ్యమునకును పేరగునపుడు॥న॥తుమ్మెదకు పేరైనపుడు॥పు॥

విజయా పార్వతీ తిథ్యోర్విజయోజయపార్థయోః।

విజయ_ఇది-పార్వతికిని-తిథిభేదమునకును పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ జయమునకును-అర్జునునకును పేరయినపుడు॥పు॥

అభయం నలదే స్త్రీ వస థ్యామూంనర్థమే త్రిషు।

అభయ-ఇది-వట్టివేళ్లకు పేరయినపుడు॥న॥కరకచెట్టున కుపేరైనపుడు॥సీ॥భయము లేనిదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

కశేరుహే మ్నాగాంగే యం గాంగేయోగుహభీష్మ యోః।

గాంగేయ-ఇది తామరకలువ మొదలైనవాని దుంపల కును-బంగారమునకును పేరైనపుడు॥న॥ కుమారస్వామికి ని-భీష్మాచార్యులకును పేరైనపుడు॥పు॥

అస్త్రీకషాయో నిర్యా సే శాకభేరస నాగయోః క్వాథే విలేపనే వాపి ద్రవ్యస్యా చేష వాచ్యవత్।

కషాయ-వ్న॥ఇది-బంకకును-పరిమళించుదానికిని-వగ రునకును-సీసమునకును-కషాయమునకును- మైపూతకును పేరు-ద్రవ్యవిశేషమునకు పేరగునపుడు- విశేష్యలింగము-

ద్వితీయా సహధర్మిణ్యాం ద్వితీయం పూరణే త్రిషు।

ద్వితీయ-ఇది-భార్యకు పేరైనపుడు॥సీ॥ రెండవదియను నర్థమున॥త్రి॥

త్రిష్వహార్య స్థిరే నా ద్రౌ

అహార్య-ఇది-స్థిరమైనదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥ పర్వత మునకును పేరయినపుడు॥పు॥

నాదేయీ జలవేతసే। త క్కార్యాం భూమిజంబ్వాంచ జపాయాం నాగరంగకే ॥ ౩౩౪॥ నాదేయం సైంధులవణే త్రిషుత్వేష నదీభవే।

నాదేయీ-ఇది-నీరుప్రబ్బలికిని-తక్కిలిచెట్టునకును- నారదపుచెట్టునకును పేరయినపుడు॥సీ॥ ఇందుప్పునకు పేర యినపుడు॥న॥నదియందుబుట్టినదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

ఆతిథ్యమాతిథే యార్థేన ద్యయోరతిథౌ పుమాన్॥

ఆతిథ్య-ఇది-అతిథులకొరకైనయన్నాదులకు పేరయిన పుడు॥న॥ఆతిథికి పేరయినపుడు॥పు॥

ఇంద్రియే విషయి క్లీబం త్రి లింగో విషయాన్వితే। పుమాన్ రాజ్ఞి స్మరే చా థ పానీయం క్లీబమంబుని ॥ ౩౩౬॥ పేయే త్రిషు

విషయిన్-ఇది-చక్షురాదులకు పేరయినపుడు॥న॥విష యములతో గూడినవానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥రాజునకును- మన్మథునికిని పేరయినపుడు॥పు॥

పానీయ-ఇది-ఉదకమునకు పేరయినపుడు॥న॥పానము చేయదగినదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

విహాయస్తు వ్యోమ్ని స్త్రీ విహగే పుమాన్।

విహాయస్-ఇది-ఆకాశమునకు పేరయినపుడు॥ వ్న॥ప క్షిసామాన్యమునకు పేరయినపుడు॥పు॥

వేశ్యా దాస్యో ర్భుజిష్యా స్త్రీ ప్రేష్యస్వచ్ఛందయో స్త్రిషు॥ ౩౩౭॥

భుజిష్య-ఇది, వేశ్యకును-దానిసెకును పేరయినపుడు॥ సీ॥కింకరునికిని-స్వతంత్రునికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥

తపస్యా వ్రతచర్యాయాం తపస్యః ఫాల్గునే పుమాన్।

తపస్య- ఇది- వ్రతానుష్ఠానమునకు పేరగునపుడు॥సీ॥ ఫాల్గునమాసమునకు పేరగునపుడు॥పు॥

క్షేత్రియం గరళే పారదారికే క్షేత్రజే తృణే॥ ౩౩౮॥ చికి త్సాహార్యస్య దేహేచ స్యాద సాధ్యగదే పిచ।

క్షేత్రియ-న॥ఇది-విషమునకు- పరస్త్రీగర్భమునబుట్టిన శిశువునకును-వరిమడిలో బుట్టినతృణమునకును- వైద్యము చేయదగినయన్యదేహమునకును- మాన్పనశక్యమైనరోగ మునకును పేరు.

ప్రసవ్యాంసవ్యే ఆయత్తే ప్ర తికూలానుకూలయోః।

ప్రసవ్య-న॥ఇది-ప్రదక్షిణమునకును-అధీనమైనదానికి [illegible] పేరు.

వదాన్యావాగ్మి దాతారౌ
జఘన్యావంత్యగర్హితౌ।

వదాన్య-పు-ఇది॥వక్తకును-దాతకును పేరు-
జఘన్య-పు॥ ఇది-కనిష్ఠునికిని- నిందింపబడినదాని
కిని పేరు.

కనీయానను జేత్యల్పే

కనీయస్-న॥ ఇది-తమ్మునికిని-మిక్కిలియల్పమయి
నదానికిని పేరు.

వరీయాంత్సత్తమేత్యురౌ

వరీయస్-పు॥ఇది-శ్రేష్ఠునకును-మిక్కిలి బరువయి
నదానికిని పేరు.

సాధీయాంచ్ఛ్రేభ సేత్య
ర్థేసాధావనుమతేపిచ।
ప్రతీక్ష్యాప్రతిపాల్యాద్యౌ

సాధీయస్-పు॥ఇది-శ్రేష్ఠునికిని-మిక్కిలిసాధువు
నకును-అంగీకరింపబడినదానికిని పేరు.
ప్రతీక్ష్య-పు॥ఇది-ఎదురుచూడదగినవానికిని- మొద
టిదానికిని పేరు.

త్రిష్వేతే శ్రోత్రియాదయః
౨౨౧॥

శ్రోత్రియాదయః- శ్రోత్రియశబ్దము మొదలయిన- ఏ
తే-ఈ మెనిమిదిశబ్దములును-త్రిషు-మూడులింగములయం
దునువర్తించును.

—※ యాంతపదనగణము ముగిసెను. ※—

ఇతియాంతాః.
కిరాతశంభూశబరా
భాస్కరా సూర్యపావకా
ద్వాపరాయుగసంశేపౌ

శబర-పు॥ఇది-కిరాతునికిని-శివునకును పేరు-
భాస్కర-పు॥ఇది-సూర్యునికిని-అగ్నికిని పేరు.
ద్వాపర-పు॥ఇది-యుగభేదమునకును- సంశయము
నకును పేరు.

కుంజరాకరికుంతలౌ।
దాసేసుతోష్ట్రౌదాసేరౌ
విష్కిరౌశఖికుక్కుటౌ
రసేభభూషే శృంగారౌ

కుంజర-పు॥ఇది-ఏనుగునకును- వెంట్రుకలకును పే
దాసేర-పు॥ఇది-దాసీపుత్రునికిని-ఒంటెకును పేరు.
విష్కిర-పు॥ఇది-నెమలికిని-కోడికిని పేరు.
శృంగార-పు॥ ఇది-రసభేదమునకును- గజాలంకా
రమునకును పేరు.

వంగారౌభూసుతోల్ముకౌ
ప్రకారౌభేదసాదృశ్యే

అంగార-పు॥ఇది-అంగారకునకిని-కొరవికిని పేరు.
ప్రకార-పు॥ఇది-భేదమునకును- సాదృశ్యమునకు
ను పేరు.

వికారౌరోగవిక్రియే।

వికార-పు॥ఇది-రోగమునకును- మనోవికారమున
కును నామము.

కుంభీరౌచోరభుజగౌ
కుటీరాకర్కటీయవౌ।
దైత్యారిదేవగోవిందౌ
తిత్తిరీమునిపక్షిణౌ।
శాంకరిస్కంద హేరంబౌ

కుంభీర-పు॥ఇది-దొంగకును-సర్పమునకును పేరు.
కుటీర పు॥ఇది-ఎంద్రకాయకును- గుడిసెకును పే.
దైత్యారి-పు-ఇది॥ దేవతలకును-విష్ణువునకును పేరు
తిత్తిరి-పు॥తిత్తిరియనుమునికిని-తీతువుపక్షికిని పేరు
శాంకరి-పు- ఇది-కుమారస్వామికిని-విఘ్నేశ్వరుని
కిని పేరు.

నహుఋీవృషభాస్కరౌ॥
హిమారీవహ్నితపనౌ
జసురీపవిపావకౌ।

నహుఋ-పు॥ఎద్దునకును- సూర్యునికిని పేరు.
హిమారి-పు॥ఇది-అగ్నికిని-సూర్యునికిని పేరు.
జసురి-పు॥ఇది-వజ్రాయుధమునకును-అగ్నికిని పేరు.

ధాన్యాక్షే పతిరస్కారా నికారా

వఘకూర్పరః॥ ౩౪౮॥ క

ఫోణిజాన్వో

రాకారస్స్వాకృతౌ గాత్రి సైకృతౌ।

మిహిరావాయు చంద్రా ర్కాః

కేసరీహరిసింహయోః॥

ప్రస్తరామణ్యశ్మకథా

స్సంస్తరోధ్వర శయ్య యోః॥

ఆకరాస్థానఖన్యోఘాః

ప్రదరాభంగరుక్శరాః॥

ప్రకరఃకీర్ణ పుష్పాదౌ సంహతౌ

మకరస్త్వి హా।నిధౌయాద సిరాశౌచ

చంకురస్తుద్రుమేరథే॥

కింశారుస్సస్య శూకేస్యా త్సాయ కేకంకపక్షిణి।

విష్టరఃకుశ ముష్టౌస్యా త్పీఠాద్యాసనవృక్షయోః॥

ఖపురోలసనేపూగవృక్షేని ర్యాసపూగయోః।

కపోలేచ కటాహేచభి క్షపాత్రేచకర్పరః॥ ౩౫౧।

మందారః పారిభద్రేర్క పర్ణేకల్పమహీరుహే

గాంధారస్తుస్వరే రాగే దేశసెందూరయో

రథ। ౩౫౨। కులాలదండే ముకురోదర్పణా దర్పయో రపి।

ఆధార ఆలవాలాంబుబంధ

నికార-పు॥ఇది-ధాన్యముతూర్పు పట్టుటకును- తిర స్కారమునకును పేరు.

కూర్పర-పు॥ఇది- మోచేతిమునకును- కాలిసిక్క కును నామము.

ఆకార-పు॥ఇది_స్వరూపమునకును_ శరీరవికార మునకును పేరు.

మిహిర-పు॥ఇది_వాయువునకును-చంద్రునికిని_సూ ర్యునికిని పేరు.

కేసరిన్-ఇది॥విష్ణువునకును-సింహమునకును పేరు.

ప్రస్తర-పు॥ఇది-మణికిని-శిలకును- ఏనుగుమీదపఱ చెడురత్నకంబళికిని పేరు.

సంస్తర_పు॥ఇది-యాగమునకును_ పాన్పునకును పేరు.

ఆకర-పు॥ఇది-స్థానమునకును- లోహరత్నాదులు పుట్టుగనికిని-కూటమికిని పేరు.

ప్రదర-పు॥ఇది_విరుగుటకును-స్త్రీరక్తస్రావవ్యా ధికిని- బాణమునకును పేరు.

ప్రకర_పు॥ఇది_వెదజల్లినపుష్పాదులకును- సమూ హమునకును పేరు.

మకర-పు॥ఇది నిధిభేదమునకును-మొసలికిని-రాశి భేదమునకును పేరు.

చంకుర_పు॥ఇది-వృక్షవిశేషమునకును-రథమునకును పే.

కింశారు-ఇది.వరిమొంటికిని-బాణమునకును- పెద్ద గ్రద్దకును పేరు.

విష్టర-పు॥ ఇది- దర్భపిడికిటికిని-పీటమొదలయిన యాసనములకును-వృక్షమునకును పేరు.

ఖపుర-పు॥వెల్లులికిని_పోకచెట్టునకును- బంకకును_ పోకకును పేరు.

కర్పర-పు॥చెక్కిలికిని-తొట్టికిని-భిక్షాపాత్రకును పేరు.

మందార-పు॥ఇది-పారిజాతపుచెట్టునకును-జిల్లేడు చెట్టునకును-కల్పవృక్షమునకును పేరు.

గాంధార-పు॥ఇది-స్వరభేదమునకును_రాగవిశేష మునకును_దేశభేదమునకును_సిందూరమునకును పేరు.

ముకుర-పు॥ఇది_కుమ్మరసారెత్రిప్పు దండమునకును- మణిదర్పణమునకును-అద్దమునకును పేరు-

ఆధార-పు॥ఇది-పాదులయందుకట్టకట్టినీళ్ళనిలు

ధికరణేఽపిచ॥ ౩౪౩॥

స్యాదాసారో జిత్రబలే
వేగవృష్టి ప్రసారణయోః।
కేదారశ్శంకరక్షేత్రశైల
భేదాలబాలయోః- ౩౪౪॥
మయూరో బర్హిణాచూడా
యామపామార్గే శిఖావళే
నరేంద్రో విషవైద్యేపి
మహేంద్రః పతిశక్రయోః॥
అజిరః క్షీరవికృతౌ భోజ
నేపావకేరవౌ।
వికిరో వాలుకాయాంచ
విహారస్సుగతాలయే॥ క్రీ
డాయాంచా
థ సంస్కారస్సంకల్పప్రతి
యత్నయోః।
శర్కరా తుగుడే రోగభే
దేశర్కరిలస్థలే॥ ౩౪౫॥ శిలా
భేదే సితాయాంచ శకలాకల్ప
పాలయోః।
గాయత్రీఖదిరశ్ఛందః
కృపాణ్యాపపికర్తరీ॥
సా సైరంధ్రీ యాన్యగృ
హేస్వాయత్తా శిల్పకారిణీ। వ
ర్ణసంకరజాయాంచ
కాంచ్యాం ఛందసిశక్వరీ॥
ఛత్రప్రాంతాలంబివస్త్రే
కేశేవాద్యేచ ఝల్లరీ।
ఉర్వరా సర్వసస్యాఢ్యభూ
మౌ భూమాత్రేపిచ॥
శైలపృష్ఠాగ్రయోః కోట్యా
జ్యా[illegible]యాం[illegible]శిఖరం రుతమ్॥

గలప్రదేశమునకును- ఒకవస్తువునుంచెడుస్థలము మొదలయినయాధారమునకును పేరు.

ఆసార-పు॥ ఇది-స్నేహితులబలమునకును- వేగమునకును-వర్షధారాపతనమునకును పేరు.

కేదార-పు॥ ఇది-శివక్షేత్రమునకును-పర్వతవిశేషమునకును-మడికాలువకును పేరు.

మయూర-పు॥ ఇది-నెమలిశిరస్సునకును- ఉత్తరేణిచెట్టునకును-నెమలికిని పేరు.

నరేంద్ర-పు॥ ఇది-విషవైద్యునికిని-అపిశబ్దమువలన భూపతికిని పేరు.

మహేంద్ర-పు॥ ఇది-ప్రభువునకును- ఇంద్రునికిని పేరు.

అజిర-పు॥ ఇది-క్షీరవికారమునకును- భోజనమునకును-అగ్నికిని-సూర్యునికిని పేరు-

వికిరః-పు॥ ఇది-ఇసుకకును-చకారమువలన పల్లుటకును పేరు.

విహార-పు॥ ఇది- బౌద్ధాలయమునకును- క్రీడకును పేరు.

సంస్కార-పు॥ ఇది-సంకల్పమునకును-స్వభావమునున్నవస్తువులో గుణోత్కర్షము కలుగచేయుటకును పే.

శర్కరా-స్త్రీ॥ ఇది-బెల్లమునకును- రోగవిశేషమునకును-మొరుసుగలభూమికిని-పాషాణభేదమునకును-చక్కరకును-తునకకును-చిల్లపెంకునకును పేరు।

గాయత్రీ-స్త్రీ॥ తెల్లచండ్రచెట్టునకును- ఛందోభేదమునకును నామము.

కర్తరీ-స్త్రీ॥ ఇది-పెద్దకత్తికిని-అపిశబ్దమువలన కత్తెరకును పేరు.

సైరంధ్రీ-స్త్రీ॥ ఇది-ఏస్త్రీ యన్యులగృహమునందు వసించుచు స్వతంత్రురాలై స్త్రీలనలంకరించుచున్నదో యాస్త్రీకిని-బసివిగానున్న స్త్రీకిని పేరు.

శక్వరీ-స్త్రీ॥ ఇది-మొలనూలికిని-ఛందోభేదమునకును పేరు.

ఝల్లరీ-స్త్రీ॥ ఇది-గొడుగుచుట్టు వ్రేలవేసిన వస్త్రవిశేషమునకును-వెండ్రుకలకును-వాద్యవిశేషమునకును పే.

ఊర్వరా-స్త్రీ॥ ఇది- సకలమయిన పైర్లతోగూడిన భూమికిని-భూమాత్రమునకును పేరు.

శిఖర-న॥ ఇది-పర్వతముయొక్క తుదకును-పృష్ఠ
[illegible]మునకును-[illegible]మునకును-[illegible] చెట్టునకును పేరు-

గహ్వరం గహ్వరే ఛిద్రే
మందిరం నగరే గృహే।
ధ్వాంతభేదే రోగభేదే తిమిర

గహ్వర-న॥ఇది-గుహకును-రంధ్రమునకును పేరు.
మందిర-న-ఇది-పట్టణమునకును-గృహమునకును పేరు.
తిమిర-న॥ఇది-గాఢాంధకారమునకును-నేత్రరోగమునకును పేరు.

మంబరం వ్యోమ్ని వాససి
ఔశీరశ్చామరే దండే
కటిత్రం కటివాససి॥ ౩౬౬॥
మేఖలాయాం
గుహాదంభగహనేషు తు గ
హ్వరమ్।
కటీరం కందరే కట్యాం
విషయేంగేఽజిరం క్షితౌ॥

అంబర-న॥ఇది ఆకాశమునకును-వస్త్రమునకును పేరు
ఔశీర-పు॥ఇది-చామరమునకును-కర్రకును పేరు.
కటిత్ర-న॥ఇది, మొలయందలివస్త్రమునకును-మొలనూలికిని పేరు
గహ్వర-న॥ఇది, గుహకును, కపటమునకును, చొరరాడనివానికి పేరు..
కటీర-న॥ఇది-గుహకును, పిరుదులకును పేరు.
అజిర-న॥ఇది, శబ్దాదివిషయములకును-శరీరమునకును, ముంగిలికిని పేరు

పుష్కరం చాంబుని ఖే భేయు
ద్ధే వాద్యముఖే పజేపి కాలా
యామ్। ద్వీపే భేషజభేదే సా
సతీర్థాహిగరికాగ్రేము॥

పుష్కర-న॥ఇది, ఉదకమునకును, ఆకాశమునకును, వత్రమునకును, యుద్ధమునకును, మద్దెలమొదలైన వాద్యముల ముఖమునకును, పద్మమునకును, కత్తివాదరకును, ద్వీపభేదమునకును, ఔషధవిశేషమునకును - కమలమునకును-తీర్థవిశేషమునకును-సర్పమునకును- ఏనుగు తొండముయొక్క కొనకును పేరు.

దధికలశగోమయాంబుషు
కుశతామ్రబ్రహ్మసూత్రమం
త్రేషు। క్లీబం స్వర్ణే చ ధనే పవి
త్రం త్రిషుపూతే పుంసి శంభు
పావకయోః॥ ౩౬౭॥
కర్బురం హేమ్ని క్లీబే తో
యేఽఘే దైత్యే నా శబలే త్రిషు।

పవిత్ర-ఇది॥ పెరుగుకుండకును-గోమయమునకును-ఉదకమునకును- దర్భకును-రాగికిని-బ్రహ్మసూత్రమునకును, మంత్రమునకును-బంగారమునకును-ధనమునకును పేరయినపుడు॥న॥ పరిశుద్ధమయినదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥ శివునికిని-అగ్నికిని పేరయినపుడు॥పు॥
కర్బుర-ఇది॥ బంగారమునకును- ఉదకమునకును-పాపమునకును పేరయినపుడు-న- రాక్షసునికి పేరయినపుడు॥పు॥ చిత్రవర్ణముకలదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

జర్ఝరో నా పలితే శక్రధ్వజే
కీర్ణేఽంగే తు వాచ్యవత్॥ ౩౬౮॥

జర్ఝర-ఇది॥ ముసలివానికిని, ఇంద్రధ్వజమునకును పేరయినపుడు-పు॥ ఒకటితోనొకటికలియనిదానికి పేరయినపుడు విశేష్యలింగము.

దర్దురో నా ప్లవే భేకే చ త్రిష్వీ
షద్భగ్నవస్తుని।
కంజరం కనకే క్లీబం పీతే త్రి
షు హయే పుమాన్॥ ౩౬౯॥
గ్రీవాయాం కంధరా స్త్రీ మే
ఘే పుమాన్
దేవేఽపి నిర్జరాః।

దర్దుర-ఇది॥ తెప్పకును-కప్పకును పేరయినపుడు పు॥ ఇంచుకవంగినదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥
కంజర-ఇది-బంగారమునకు పేరయినపుడు॥న॥ పచ్చనిదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥ గుఱ్ఱమునకు పేరైనపుడు-పు॥
కంధర-ఇది॥ కంఠమునకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ మేఘమునకు పేరయినపుడు॥పు॥
నిర్జర-ఇది॥ దేవతలకు పేరయినపుడు-పు- అపక్షయమువలన ముసలితనములేనివారికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

శార్వరంతమసిక్లీ బంహింస్రేత్రిష్వే షనావిథా॥
నిశీథిన్యాంహరిద్రాయాం సంధ్యాయాం చాపి శర్వరీ।
స్థండిలాం గణయోఃక్లీబం చత్వరంనాచతుష్పథే॥

క్రియాకార ప్రతిజ్ఞాపద్యు ద్ధార్థౌపుంసిసంగరః । క్లీబే విషభేదే
పాంథ స్త్రీ త్వత్వరః కులటే త్వరీ॥ ౩౭౦॥
శాక్వరోనా వృషేక్లీ బం ఛందోభేదే
ధనాగరమ్ । ముస్తాకుం క్లో (స్త్రీ)షు త్వేష విదగ్ధేనగరోద్భవే॥
ప్రభౌ త్రిష్వీశ్వరశ్శంభౌనా
గార్యామీశ్వరేశ్వరీ।
కాంతారో (స్త్రీ)వనేదుర్గ వర్త్మాన్య త్కాంతకేతునా॥
కుమారోమాసుతేస్కందేయువరాజేశ్వవాచకే। బాలేవరణవృక్షేచద్వీపే సతునపుంసకం॥ ౩౭౩॥
కుమారీతుసహాగారి కన్యకానవమాలికా।
ఓష్ఠే పుంస్య ధరో౽ధస్తాద్ధీనేవత్రి(ష్వ
ధామరా॥ ౩౭౪॥స్థూణా కుమా చింత్రపురి దూర్వాసు స్త్రీసుకేషుమా॥
అంతరః పరిధానీయ స్త్రీయబాహ్యేషు వాచ్యవత్ ॥ ౩౭౫॥అంతరాత్మని పుంస్యే షవినార్థేవ్యయ మంతరా।
అంతరం వివరాంతర్ధి భేదే

శార్వర ఇది-చీకటికి పేరైనపుడు॥న॥ఘాతుకుని కి బేరయినపుడు॥త్రి॥చంద్రునికి బేరగునపుడు॥ పు॥
శర్వరీ-ఇది-రాత్రికిని-పసుపునకును, సంధ్యాకాలమునకును పేరు.
చత్వరఇది-అగ్నిహోత్రముసుంచుటకొరకు సంస్కారము చేయబడినస్థలమునకును- ముంగిలికిని పేరైనపుడు॥న నాలుగుతెరువులుగూడినప్రదేశమునకు పేరైనపుడు॥పు
సంగర ఇది-క్రియానిశ్చయమునకును- ప్రతిజ్ఞకును ఆపదకును-యుద్ధమునకును పేరగునపుడు॥ఫ॥ జమ్మిపండునకును పేరగునపుడు॥న॥
ఇత్వర ఇది- మార్గమునడుచువానికి పేరగునపుడు॥ పు॥రంకులాడికి పేరగునపుడు-ఇత్వరీ॥సీ॥
శాక్వర ఇది-వృషభమునకు- పేరగునపుడు॥పు॥ ఛందస్సునకు బేరగునపుడు॥న॥
నాగర ఇది-భద్రముస్తలకును-శొంఠికిని పేరగునపుడు॥న॥చాతుర్యవంతునికిని-పట్టణమునబుట్టిన దానికిని పేరగునపుడు॥త్రి॥
ఈశ్వర ఇది-నిగ్రహానుగ్రహసమర్థులకును-మరియుప్రభువునకును బేరగునపుడు॥త్రి॥శివునికి పేరగునపుడు ॥పు
ఈశ్వరా ఈశ్వరీ॥సీ॥ ఈరెండునుగౌరికి పేరు.
కాంతార ఇది-అడవికిని-చొరగూడని మార్గమునకును పేరగునపుడు॥పు॥ బండికంటెనదుమునకును పేరగునపుడు॥పు॥
కుమార-ఇది-మన్మథునికిని-కుమారస్వామికిని-యువరాజునకును- గుఱ్ఱమునకును-బాలునికిని-ఉలిమిరిచెట్టునకును పేరగునపుడు॥ పు కుమారద్వీపమునకు పేరగునపుడు॥న॥ కుమారీ. సీ॥ఇది॥ పిన్నగోరంటకును-గౌరికిని -కన్యకకును-విరజాజికిని పేరు,
అధర ఇది- పెదవికి పేరగునపుడు॥పు॥ దిగువనున్నవస్తువునకును-హీనునికి పేరగునపుడు॥త్రి॥
అమర ఇది- స్తంభమునకును-లిప్పలీగెకును-ఇంద్రునిపురమునకును-గరికెకును బేరగునపుడు॥ సీ॥ దేవతలకు పేరగునపుడు॥పు॥
అంతర ఇది-కట్టుకోకకును తనసంబంధమైనదానికిని వెలుపలికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము- పరమాత్మకు పేరగునపుడు॥పు॥అదివెలిగాననువినార్థమునందు అంతరా అవ్యయము-రంధ్రమునకును-మఱుగుపుటకును-విశేషమునకును-మర్యాదకును-మధ్యప్రదేశమునకును-

వ్యవధిమధ్యయోః॥ ౨౯౬॥
అవకాశావసర యోస్త్రాద
ర్థ్యాన్యార్థయోరపి।
ప్రతివాచ్యుత్తరంనాతు
విరాటతనయే త్రిషు॥
కాలోదీచ్యుత్తమోర్ధ్వేషు
తారాభేదే దిశిస్త్రియాం।

అక్షరం ప్రణవేనమేనా ప్రకృ
తౌ తపసిక్రతౌ॥వర్ణమాత్రేచ
నాత్వేష శివవిష్ణువిరించిషు।
మృగదాసనబౌద్ధేషుశంబ
రశ్శంబరీవృషా॥౨౯౯॥
క్లీ చేత్రవతాంబుపిత్తేషు

సుషిర స్త్వనలేపు మాన్।
త్రిషురంధ్రాన్వితే క్లీబే ఛిద్ర
వంశాదివాద్యయోః॥ ౩౦౦॥
క్లీబంలోహే పుమాన్సా
మేకవాటూర్ధ్వరరంననా।

కరీరో నాఘుటేవృక్షేన స్త్రీ
యాం వైణవాంకురే॥
మత్సరోన్యోదయద్వేషే
తద్వత్కృపణయో స్త్రిషు।
అసృక్కుంకుమయోః క్లీ బం
రుధిరం భూసుతే పుమాన్
మధురోనారనేతద్వత్సుం
దరస్వాదుమంత్రిషు।మధురా
శతపుష్పాచ

శిశిరశ్శీతలేత్రిషు॥౩౦౩॥
ఋతౌనా
జఠరంక్లీబముద రేకఠినే
త్రిషు।
ధూసరోవర్ణఖరయోరీ
షత్పాండౌతువాచ్యవత్॥

డమునకును-అవసరమునకును- దానికొరకనునర్థమున
కును-మరియొకటియనునర్థమునకును పేరగునపుడు ॥ న॥

ఉత్తర ఇది-ప్రత్యుత్తరమునకు పేరగునపుడు॥ న॥వి
రాటునిపుత్రునికి పేరగునపుడు॥ పు॥ కాలవిశేషమునకును
ఉత్తరదేశము మొదలైనదానికిని, శ్రేష్ఠునికిని- మీదను
న్న దానికిని పేరగునపుడు॥ త్రి॥ నక్షత్రభేదమునకును-ఉ
త్తరదిక్కునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

అక్షర ఇది-ఓంకారమునకును ప్రకృతికిని-తపస్సు
నకును- యాగమునకును-అకారాదివర్ణములకును- మో
క్షమునకును పేరగునపుడు॥న॥ శివునికిని- విష్ణువునకును-
బ్రహ్మకును పేరగునపుడు॥ పు॥

శంబర ఇది-మృగవిశేషమునకును- రాక్షసునికిని-
బౌద్ధునికిని పేరగునపుడు॥పు॥ యెలుకచెవ్వికూరకు పేరగున
పుడు-శంబరీ॥ స్త్రీ॥ వ్రతవిశేషమునకును-ఉదకమునకును-
ధనమునకును పేరగునపుడు॥న॥

సుషిర-ఇది-అగ్నికి పేరగునపుడు॥ పు॥ రంధ్రముగ
లదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ రంధ్రమునకును- పిల్లనగ్రోవి
మొదలైనవాద్యములకును పేరగునపుడు॥ న॥

అధర-ఇది-లోహమునకు పేరగునపుడు॥న॥ చం
ద్రునికి పేరగునపుడు॥పు॥ తలుపునకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

కరీర-ఇది-ఘటమునకును- వెణుతురుచెట్టునకును
పేరగునపుడు॥పు॥ వెదురు మొలకకు పేరగునపుడు ॥ స్త్రీ॥
మత్సర-ఇది, పరులసంపదయందలి ద్వేషమునకు పేరగున
పుడు॥పు॥ ఆ ద్వేషముగలవానికిని ఇంచుకలాభమునకొ
కలా సమాసములను సహించువానికిని పేరగునపుడు॥ త్రి॥

రుధిర-ఇది- నెత్తురునకును-కుంకుమకును పేరగు
నపుడు॥న॥ అంగారకునికి పేరగునపుడు॥ పు॥

మధుర-ఇది-రసభేదమునకు పేరగునపుడు॥పు॥ మధురర
సముగలదానికిని ఒప్పిదమైనదానికిని-రుచిగలదానికిని పే
రగునపుడు॥ త్రి॥ అడవిసదాపకును చతారమునలనమధు
రాపురమునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ (నకు పేరగునపుడు॥ న
శిశిర-ఇది-చల్లనిదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ ఋతువిశేషము

జఠర-ఇది-ఉదకమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ కఠినమ
యినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

ధూసర-ఇది-వర్ణవిశేషమునకును గాడిదెకును పేరగునపు
డు॥పు॥ కొంచెము తెలుపుగలదానికి పేరగునపుడు విశేష్య
లింగము,

సింహాశ్వయోశ్చ కేశేషం
కింజల్కే కేసరోస్త్రియాం।
నాగకేసరపున్నాగ వకుళే
షంపుమానయం। ౩౮౫॥
సాముద్రింలవణా ద్యౌత్రి
ష్వయంక్లీబేంగలక్షణే।

ధ్వాంతరాత్రౌ నరాత్రౌ
చతమిస్రాతిమిరేననా॥
చికురోహాగేహబలౌ
కేశేత్రిషుతుచంచలే।
హిమశీకరయోః పుంసితు
షారశ్శీతలే త్రిషు॥
చమరోనామృగేక్లీబంచా
మరే
ధత్రిషూత్తరే।

ఉదారోదక్షిణేఖ్యాతే దా
నశౌండే మహత్యపి॥
కాలేప్యశ్యంగోగాశ్మశ్రు
రహితోనాచతూబరః॥
ధీరైకతానావేకాగ్రా
భంగురౌవక్రనశ్వరౌ॥

విధురౌకష్టశ్లిష్టౌ
వర్జ్యనీచౌతుపామరౌ।
చతురౌదక్షధీమంతౌ
వితరావన్యపామరౌ॥
ఇతిరేఫాంతాః.

ఉల్లాలహల్లాకల్లోలౌ
దేహాత్మానాతుముద్గలౌ।
కుంతలా దేశచికురౌ

సృగాలౌదైత్యజంబుకౌ

కేసర-ఇది-సింహముగుర్రము-వీటియొక్క మె
డవెంట్రుకలకును-అగరుపువ్వులకు పేరగునపుడు। ష్న॥
నాగకేసరమునకును-సురపొన్నకును-అశోకవృక్షము
నకును పేరగునపుడు॥పు॥

సాముద్ర-ఇది-సముద్రమునబుట్టిన యుప్పుమొ
దలయినవానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥అంగలక్షణమునకు పేర
గునపుడు॥న॥

తమిస్రా-ఇది-చీకటిగలరాత్రికిని- సామాన్యరా
త్రికిని పేరగునపుడు॥సీ॥చీకటికి పేరగునపుడు॥ష్న॥
చికుర-ఇది-సర్పమునకును-బల్లికిని, తలవెండ్రుకలకుపే
రగునపుడు॥పు॥చంచలమైనదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

తుషార-ఇది-మంచునకును,తుంపరలకును, పేర
గునపుడు॥పు॥చల్లనిదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

చమర-యిది-సవరపుమృగమునకు పేరగునపుడు।
పు॥వింజామరకు పేరగునపుడు॥న॥

అథ। ఈశబ్దమునకుబిమ్మట-ఉత్తరే-మీదజెప్పగ
లశబ్దములన్నియు-అనగాసుదారశబ్దము మొదలుకొని
యితరశబ్దము వరకుగలయెనిమిదిశబ్దములు-త్రిషు- మూ
డులింగములయందును వర్తించును.

ఉదార-పు-యిది-నేర్పరికిని- ప్రసిద్ధికిని-దానశీ
లునికి-దొడ్డవానికిని పేరు॥

తూబర-పు॥యిది-కాలమునగొమ్ములురానియెద్దు
నకును-గడ్డముమీసములురానిపేడివానికిని పేరు.
ఏకాగ్ర-పు॥యిది,ధీరునికిని-ఏకాగ్రచిత్తునకును పేరు.

భంగుర-పు॥యిది-వక్రమైనదానికిని-నశించుస్వ
భావముగలదానికిని పేరు.

విధుర,పు॥యిది,కష్టమును బొందినవానికిని వియో
గవంతునకును పేరు.

పామర-పు॥యిది-మూఢునికిని-నీచునకు పేరు.
చతుర-పు॥యిది-సమర్థునికిని-బుద్ధిమంతునకును పేరు.
ఇతర-పు॥యిది-అన్యునకును-వివేకహీనునకును పేరు
రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కల్లోల-పు॥యిది-గొప్పకెరుళ్లకును-సంతోషము
నకును పేరు.

ముద్గల-పు॥యిది-దేహమునకును-ఆత్మకును పేరు.
కుంతల-పు-యిది-దేశభేదమునకును తలవెండ్రు
కలకును పేరు,

సృగాల - దైత్యునికిని-నక్కకును పేరు.

కోకిలాపుంస్యకపికా
జంబాలౌపంకశైవలౌ।
సర్పభేదేచదుత్తూరే మా
తృభ్రాతరిమాతులః॥ జగలః
పిష్టదుగ్ధేస్యాత్కిట్టత

జగలఃపిష్టదుగ్ధేస్యాత్కిట్టతవే
షిచమోషకే।
కుంభిలస్తస్కరేనక్రేపథి
చ్ఛాయాపహారేపినః॥౩౯౩॥

కాకోలస్తుద్రోణకాకేవి
షభేదకులాలయోః।
శార్దూలోదానవేవ్యా
ఘ్రేశ్రేష్ఠేతూత్తరస్థితః
వంజుళస్తికాశోకవేతసేష్వ
థమేఖలాకాంచ్యాందా
మ్నశైలకటకే,శ్రోణిస్థానా
నిబంధయోః॥౩౯౪॥
శృంఖలంపుంస్కటీవస్త్ర
బంధేపి

కదలీమృగే।రంభాయాం
పైజయంత్యాంచ

మహిళాభీరుసుంద్రయోః

వృషల్యృతుమతీవంధ్యా
శూద్రాకన్యామృతప్రజా।
శకలంవల్కలేఖండే
పలలంమాంసపంకయోః।
౩౯౫॥తిలచూర్ణే
థపటలం బృందేచదిషి
దృగ్రుజే
కువలంబదరేముక్తాఫలేకు
వలయేపిచ॥
నాభిలంనాభిఖండేచవం
క్షిణేచోత్తమస్త్రియాః॥

కోకిల-పు॥యిది-కౌరవికిని-కోకిలపక్షికిని పేరు
జంబాల-పు॥యిది-అడుసునకును-పాచికిని పేరు
మాతుల-పు॥యిది-పొడవైనదేహమును - తోక
యును గలిగినాలుగుపాదములతోను మెత్తలలోసంచ
రించుమఱ్ఱిపామునకును ఉమ్మెత్తచెట్టునకును - మేన
మామకును-చకారమువలనమాదీఫలపు చెట్టునకును పేరు.
జగల-పు॥యిది-పిండిపాలకును-జూదగానికిని-
మోదకమను భక్ష్యవిశేషమునకును పేరు.
కుంభీల-పు॥యిది-దొంగకును-మొసలికిని- మా
ర్గమునఛాయను గ్రహించిమార్గస్థులహింసించుభూ
తమునకును పేరు.
కాకోల-పు॥యిది-మాలకాకికిని- విషవిశేషము
నకును-కుమ్మరవానికిని పేరు.
శార్దూల-పు॥యిది-రాక్షసునికిని-పెద్దపులికిని,
ఉత్తరపరమయినపుడు శ్రేష్ఠునకును పేరు.
వంజుళ-పు॥యిది-గుంమిచెట్టునకును-అశోకవృ
క్షమునకును-ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరు,
మేఖలా।స్త్రీ॥ఇది-మొలనూలికినిపలుపునకును కొండనడు
మునకుపిరుదులప్రదేశమునకును కత్తిచిలకట్రాటికే
శృంఖల-త్రి॥యిది-మొగవానికట్టువస్త్రమును లి
గించెడుత్రాడు మొదలైనవానికిని-అపిశబ్దమువలన బం
ధసాధనములైనగొలుసులు మొదలయినవానికిని పేరు.
కదలీ-స్త్రీ॥యిది-బొల్లిచాయ మెడచారలు గలిగిన
బిలములోనుండుమృగవిశేషమునకును - అరటిచెట్టునకు
ను-టెక్కెమునకును పేరు.
మహిళా-స్త్రీ॥యిది-భయముగలస్త్రీకిని-ప్రేంకణ
పుచెట్టునకును పేరు॥
వృషలీ-స్త్రీ॥యిది-అంటుపడినస్త్రీకిని, గొడ్రాలి
కిని-శూద్రకన్యకకును,చచ్చినబిడ్డలగన్న స్త్రీకిని పేరు.
శకల-న॥యిది,నారచీరకును-తునకకును పేరు.
పలల॥న॥యిది,మాంసమునకును, అడుసునకును,
నువ్వుపిండికిని పేరు.
పటల-యిది,సమూహమునకు పేరయినపుడు॥న॥
యింటికప్పునకును, నేత్రరోగమునకును పేరైనపుడు॥న॥
కువల॥న॥యిది-రేగుబండునకును, ముత్యమునకు
ను,కలువకును పేరు.
నాభిల॥న॥యిది,కస్తూరిఖండమునకును,గజ్జకును
ఉత్తమస్త్రీకిని పేరు.

పాతాళంబాడబాగ్నౌచ

పాతాళ-న॥యిది-బడబాగ్నికిని- చకారమువలన నాగలోకమునకును బేరు.

కీలాలమసృగంభసోః॥ఫణ భాగే

కీలాల-న॥యిది-నెత్తురునకును- ఉదకమునకును- పాముపడిగెయొక్క-భాగమునకును బేరు.

దుకూలంతుక్షౌమేసూక్ష్మాం శుకేచతత్

దుకూల॥న॥యిది-వెలిపట్టుచీరకును-సన్నపువలువ కును పేరు:

లాంగూలం మేహనేపు

లాంగూల-న॥శిశ్నమునకును-తోకకును బేరు.

చ్ఛేశమలంశకృదేనసోః॥

శమల-న॥యిది-ఆమేధ్యమునకును- పాపమునకు బేరు.

కమలంభురకాదీనాంహే మాద్యైశ్చిత్రితాజినే। క్లో మ్న్యౌషధభిదణాఢ్భేపికమలా శ్రీవరస్త్రియోః॥

కమల॥యిది-చూరుకత్తికి మొదలయినవానికిని-బంగారుచిత్తరువుతోజేయబడినతోలు ఒరకును-కడుపులోని నీరుతిత్తికిని-ఔషధవిశేషమునకును,ఎఱ్ఱదాడుర పువ్వునకును బేరయినపుడు॥న॥లక్ష్మీదేవికిని ఉత్తమస్త్రీకిని-బేరయినపుడు॥సీ॥

కుసూలంశంఖపంక్తిర్ణేణా శ్వ భ్రౌపుంసితుసానలే।

దుకూల-యిది- మేకలునాటినగుంటకు బేరయినపుడు॥న॥కుంమునకును బేరైనపుడు॥పు॥

వాతూలయామపివాతూ లస్సతువాతాసహేత్రిషు॥

వాతూల-యిది-వాయుసమూహమునకును- అపిశబ్దమువలనవాతులాగమమునకును-ఉన్మత్తునికిని బేరగునపుడు॥పు॥ వాయువును సహింపనివానికిని బేరైనపుడు॥త్రి॥

చపలఃపారదేకీశేపుమాం స్త్రీషుతుచంచలే। దుర్వసీ తెరు తేనీచేచ పలాతటి తిశ్రి యామ్॥

చపల-యిది-పాదరసమునకును-కోతికిని పేరైనపుడు॥పు॥కదలుస్వభావముగలదానికిని-ఉద్వృత్తునికిని- శీఘ్రమయినదానికిని,నీచమయినదానికిని బేరయినపుడు॥త్రి॥ మెరపునకును-లక్ష్మికిని బేరగునపుడు॥సీ॥

తరళోహారమధ్యస్థమణౌ నాచంచలే త్రిషు।

తరళ-యిది,హారమధ్యమునసుండునాగమణికి బేరయినపుడు॥పు॥చంచలమయినదానికి బేరైనపుడు॥త్రి॥

పర్యాప్తౌసుకృతేక్షేమేకం శలంనిపుణేత్రిషు।

కుశల-యిది-సామర్థ్యమునకును- పుణ్యమునకును లబ్ధస్త్రీకరణమునకును-బేరగునపుడు॥న॥నేర్పరికి బేరగునపుడు॥త్రి॥

త్రిషుశ్వేతేసితేరమ్యేధ వళోనాగుణేభవేత్। ధవళా గవ్య।

ధవళ-యిది-శ్వేతమైనదానికిని-తెల్లనిదానికి-ఓప్పిదయైనదానికిని బేరైనపుడు॥త్రి॥ తెలుపునకు పేరయినపుడు పు॥ తెల్లనిగోవునకు పేరగునపుడు॥సీ॥

థాశ్వత్థేశక్షిజేదేపి పిప్ప లః॥రంశే॥క్లీబంపస్త్రే భేదభే దేసలిలేపిప్పలీకణా।

పిప్పల-యిది-రావిమ్రానికిని-పక్షివిశేషమునకు ను బేరైనపుడు॥పు॥వస్త్రమునకును-ఖండభేదమునకును-ఉదకమునకును బేరయినపుడు॥న॥పిప్పలికి బేరయినపుడు॥ సీ ॥ పిప్పలీ,

బహుళోగ్నౌకృష్ణపక్షేపు మాంస్త్రీష్వసితేబహుః। యే వాభూకృత్తిరాగోష్ఠ బహు ళాస్యాద

బహుళ-యిది-అగ్నికిని-కృష్ణపక్షమునకును-పేరైనపుడు ॥ పు ॥ నల్లనిదూదికిని- విస్తారమయినదానికిని పేరగునపుడు ॥ త్రి ॥ పెద్దయెలుకలకును - భూమికిని- కృత్తికానక్షత్రమునకును బేరైనపుడు॥సీ॥యిచ్చ టకృత్తికా

నక్షత్రమునకు పేరగునపుడు స్త్రీలింగమును - బహువచనమునని యమరసింహుడు చెప్పెను

థోపలా। శర్కరాయాం దృషత్పుత్రే స్త్రీస్యాత్క్ష్మని నామణౌ॥

ఉపలా-యిది, మొరపమంటికిని నూరుడురాతికిని పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥మణి పేరయినపుడు॥పు॥

పింగళోఽగ్నౌ మణౌ కీశే చండా-శోః పారిపార్శ్వకే। త్రిష్వయం కపిలే యామ్యదిక్కరిణ్యాంతు పింగళా॥

పింగళ, యిది-అగ్నికిని, కోతికిని, సూర్యునికిని పార్శ్వమునను౦డు విఘ్నుదేవతకును పేరయినపుడు॥పు॥పచ్చవన్నెగలదానికి పేరయినపుడు।త్రి।దక్షిణదిగ్గజము యొక్క భార్యకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥

కంబళోఽహిః క్రిమిస్సాస్నా ప్రావారః కంబళంజలమ్।

కంబళ, యిది-సర్పవిశేషమునకును- కంబళిపురుగునకును గంగడోలునకును - ఉత్తరీయమునకును పేరగునపుడు॥పు॥ఉదకమునకు పేరగునపుడు॥న॥

జాంగలంనిజలానస్థానేత్రిషుమాంసేనపుంసకమ్

జాంగల-యిది-జనరహితస్థలమునకు పేరగునపుడు త్రి॥మాంసమునకు పేరయినపుడు-న-

కందళీ॥స్త్రీ॥యిది-దొడ్డకడుపును నల్లని ముందరికాళ్లును గలమృగవిశేషమునకు పేరు.

కందళీమృగభేదేస్యా

కందళ, న-యిది-క్రొత్తమొలకకు పేరు.

కుండల-స్త్రీ-యిది-వ్రువకును-త్రాటికిని- కర్ణభూషణమునకును పేరు.

త్కందళంతునవాంకురేకుండలవర్తులంపాశఃకర్ణభూషాచకుండలీ॥౪౧॥భుజంగేచిత్రకమృగేనాకుండలవతిత్రిషు

కుండలిన్- యిది-సర్పమునకును-పెద్దపులికిని పేరైనపుడు-పు-కుండలముగలవానికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥

మండలిన్-పు, యిది- రాజునకును- సూర్యునికిని యింద్రునికిని, సర్పమునకును, కుక్కకును-పిల్లికిని పేరు.

మండలీనారాజ్ఞి సూర్యే శక్రేహావాశ్వబిడాలయోః। మండలనత్వయోః కుష్ఠేప్యేపసూర్యకభేకయోః॥ బింబే ద్వాదశరాజౌఘేని కురుంబే

మండల-ఎఱ్రపులుము-అనురోగమునకును- పరివేషమునకును, కప్పకును, బింబమునకును - యుద్ధకాలమున రాజునకు ముందువెనుకనుండు౧౨రాజులగుంపునకును, సమూహమునకును పేరు.

ధఫేనిలః।౪౧౨॥పుమానరిష్టేబదరేక్లీబే ఫేనవతిత్రిషు

ఫేనిల, యిది-కుంకుడుచెట్టునకు పేరయినపుడు॥పు॥రేగుపండునకు పేరయినపుడు-న-నురుగుగలదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

ఆశువ్రీహౌ పాటలోనా పాటల్యాంగవిపాటలా। క్లీబంతుపాటలీపుష్పే శ్వేతరక్తేత్వయంత్రిషు

పాటల, యిది, యెఱ్ఱనివడ్లకు పేరయినపుడు- పు-కలిగొట్టుచెట్టునకును పేరగునపుడు-స్త్రీ, కలిగొట్టు పుష్పమునకు పేరగునపుడు-న- తెలుపు నెరుపుంగూడిన వర్ణమునకు పేరగునపుడు॥త్రి॥

శృంగారేనావి కసితేస్వచ్ఛేదీప్తేత్రిషూజ్జ్వలః॥

ఉజ్జ్వల-యిది-శృంగారమునకు పేరగునపుడు -పు-వికసించినదానికిని, స్వచ్ఛమయినదానికిని- ప్రకాశమయిన దానికిని పేరగునడు॥త్రి॥

వీణాదండే ప్రవాళోస్త్రీ
విద్రుమే నవపల్లవే॥

ప్రవాళ-పు-యిది-వీణాదండమునకును-పవడము
నకును-లేతచిగురునకును పేరు.

యింద్రవారుణ్యుజ్జయిన్యో
ర్విశాలా పృథులే త్రిషు॥

విశాలా-యిది-పెద్దపాపరతీగెకును- ఉజ్జయినీపురము
నకును పేరైనపుడు,సీ-విశాలమైనదానికి పేరైనపుడు త్రి॥

అచలో ద్రౌ భువ్యచలా

అచల-యిది-పర్వతమునకు పేరగునపుడు-పు భూ
మికి పేరగునపుడు,సీ-

కపిలాగ్నేయ ధేనుకా॥ శిం
శుపా రేణుకా సా శ్వ మునా
నాపింగళే త్రిషు॥

కపిలా-యిది-ఆగ్నేయదిక్కునందుండు నాడయేను
గునకును-కంపుగలయిరుగుడుమ్రానికిని, తకోక్కలమునకు
ను-కపిలధేనువునకును పేరైనపుడు,సీ॥మునికి పేరైనపుడు
పు॥గోరోచనమువంటివన్నెగలదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

రసాలా మార్జికా కాదూ
రాజిహ్వా నార్విషు చూత
యోః॥

రసాల-యిది-దధిశర్కరాదులచేత జేయబడినలే
హ్యమునకును-దూర్వకును-నాలుకకును పేరైనపుడు- సీ-
చెఱకుయొక్క భేదమునకును, తియ్యమామిడిచెట్టునకును
పేరయినపుడు-పు,

నిర్ణీతే కేవలం క్లీబం త్రిషు
స్యాదేకకృత్స్నయోః.

కేవల-యిది-నిర్ణయింపబడినదానికి పేరగునపు
డు-న-వొకటికిని, అంతటికి పేరగునపుడు-త్రి-

నీలిధాత్ర్యోస్తు శ్రీ ఫలీ స్త్రీ
బిల్వే పుంస్య॥

శ్రీఫలీ-యిది,నీలిచెట్టునకును-ఉసిరిక చెట్టునకును
పేరగునపుడు-సీ-బిల్వచెట్టునకు పేరగునపుడు-శ్రీఫల-పు,

థచంచలా। తటిల్లక్ష్మ్యో స్త్రీ
లింగోయం చపలే
థ త్రిషూత్తరే।

చంచలా,యిది-మెరుపునకును-లక్ష్మికిని పేరగునపుడు।
సీ॥చపలమైనదానికి పేరగునపుడు-త్రి-

అథ-యిది- మొదలు-ఉత్తరే-మీదజెప్పగల బహుళశ
బ్దముపరకు-త్రిషు-మూడులింగములయందునువర్తించును॰

కరాళం దంతురే తుంగే
భీషణే చా॥

కరాళ-న-యిది- మిట్టపండ్లవానికిని, ఉన్నతమైన
దానికిని-భయంకరమైనదానికిని పేరు.

థ నంకులం। పరస్పరాహత
వచస్యత్యక్తేవ్యాకులే పిచ

సంకుల-యిది-పరస్పరముకొట్టువడిన వాక్కునకును-
మరియొకదానితోగలిసినదానికిని ఆకులమైనదానికని పేరు.

పేశలా చారు చతురా

పేశల-పు- యిది-ఒప్పిదమైనదానికని-నేర్పరికని పేరు-

పూర్ణే శ్రేష్ఠాతు పుష్కలా।

పుష్కల-యిది-పు-నిండినదానికిని-శ్రేష్ఠునికని పేరు.

ఉత్తాలావుత్కట శ్రేష్ఠా

ఉత్తాల-పు-యిది-అతిశయమైనదానికిని-శ్రేష్ఠమై
నదానికిని పేరు.

వాభీలా కృచ్ఛ్రభీషణౌ॥

ఆభీల-పు-యిది-కష్టమైనదానికిని- భయంకరమైన
వానిక్కని పేరు.

అఖిలాగర్హ్యానిశ్శేషా॥

అఖిల-పు-ఇది-నింద్యమైనదానికిని-మిగతలేనిదానికిని పేరు

బహులా సాంద్రపుష్కలా
ఇతి లాంతః.

బహుల-పు-యిది-దట్టమైనదానికిని-నిండినదానికిని పేరు
లాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మంత్రీ సహాయ స్సచివా

సచివ,పు-యిది-మంత్రికిని,తోడైన వానికిని పేరు.

నృప శ్రేష్ఠాతు పుంగవా॥

పుంగవ,పు-యిది-ఎద్దునకును ఉత్తరపదమయి నప్పుడు
[illegible]

పల్లవాసూర్యగోపాలా
మునిలో ధ్రాంతు గాలవా।

వల్లవ-పు-యిది-సూర్యునికిని,గోవుల మేపరికిని పేరు

గాలవ,పు-యిది-ఒకానొక మునికిని-లొద్దుగచెట్టు నకును పేరు.

కితవౌధూర్తా దుత్తూరా

కితవ-పు-యిది-జూదగానికిని-ఉంమెత్త చెట్టునకును పేరు.

వాహవౌయాగసంగరా।

ఆహవ-పు-యిది,యాగమునకును-యుద్ధమునకును పేరు.

ప్రసేవాస్స్యాతివీణాంగే·

ప్రసేవ,పు-యిది-ప్రసవమునకును- వీణెయొక్క కరివెకును పేరు.

ప్రభావాశక్తితేజసీ।

ప్రభావ-పు-యిది-సామర్థ్యమునకును- తేజస్సునకును-పేరు.

త్రిదివాగగనస్వర్గౌ

త్రిదివ-పు-యిది-ఆకాశమునకును-స్వర్గమునకును పేరు.

సుహృద్బంధూచ బాంధవా॥౪౨౩

బాంధవ,పు-యిది,స్నేహితునకును,బంధువునకును పేరు.

ప్రభవోవిక్రమేబ్దానామూలే జనకకారణే।. అద్యోపలబ్ధయేస్థానే

ప్రభవ-పు-యిది-పరాక్రమమునకును- సంవత్సరముల మొదటిదానికిని-జననకారణమైనదానికిని- మొదటనెరుగుటకుస్థానమైనదానికిని పేరు.

వివస్వాంస్తుసురేరవౌ॥

వివస్వత్-పు-యిది-దేవతకును-సూర్యునికిని పేరు.

ప్రసవఃపుష్పఫలయోర్జననానుజ్ఞయోస్సుతే। పారంపర్యప్రసంగేచప్రాణిగర్భవిమోచనే॥౪౨౪॥

ప్రసవ-పు-యిది-పుష్పమునకును-ఫలమునకును-పుట్టుకకును-అనుజ్ఞకును-కుమారునికిని, పారంపర్య ప్రసంగమునకును-ప్రసూతికిని పేరు.

ఉత్సవఃకోపమహయోరుత్సేకేచ్ఛాప్రసారగయోః।

ఉత్సవ-పు-యిది-కోపమునకును-పండుగకును- ఉప్పొంగుటగును-యిచ్చపుట్టుటకును పేరు.

అవిశ్వాసాపహ్నవయోర్నికృతాచాపినిహ్నవః।

నిహ్నవ, పు-యిది- అవిశ్వాసమునకును- దాచుటకును-తిరస్కరించుటకును-అపశబ్దమువలనకపటమునకును పేరు

గజస్కంధేపిపణవో

పణవ-పు-యిది,ఏనుగుమూపునకును- అపశబ్దమువలననుడుకయను వాద్యవిశేషమునకును పేరు.

గంధర్వోగాయకేమృగే। అంతరాభవసత్వేశ్వే

గంధర్వ-పు,యిది.గాయకునికిని, మృగవిశేషమునకును అంతరపిశాచికిని,గుఱ్ఱమునకును పేరు.

ధాశ్రవోవచనస్థితే॥౪౨౫॥ ప్రతిజ్ఞానే

ఆశ్రవ,పు,యిది,చెప్పినట్టులు వినువానికిని, అంగీకారమునకును పేరు.

చోద్ధవస్తుస్యాన్మహేకృష్ణమంత్రిణి।

ఉద్ధవ,పు,యిది,పండుగకును,కృష్ణునిమంత్రికిని పేరు.

సుషవీ(స్త్రీ)కారవేల్లేజీరకే కృష్ణజీరకే॥

సుషవీ,స్త్రీ,యిది,కాకరతీగెకును,జీలకఱ్ఱకును, నల్లజీలకఱ్ఱకును పేరు.

భైరవోనాక్షేత్రపాలభగణయోర్భీష...

భైరవ,పు,యిది, క్షేత్రపాలకునికిని,శివునికిని పేరై... పుడు। త్రి।

విష్ణావసంతే వైశాఖే మాధవో॥

మాధవ-పు॥యిది-విష్ణువునకును- వసంతరుతువునకును-వైశాఖమాసమునకును పేరు.

మాధవీలతా॥ ౪౭॥ రమాయామపి శోభాయాం మధుసంబంధిని త్రిషు॥

మాధవీ-స్త్రీ॥యిది-బండిగురివిందతీగకును-లక్ష్మికిని-కాంతికిని పేరు- వసంతకాలసంబంధమైన దానికి పేరగునపుడు-మాధవః-మాధవీ-మాధవమ్- అని ముల్లింగములుఁ గలవు-

సైంధవో లవణే న స్త్రీ హయే నా సింధుజే త్రిషు॥ ౪౩౦॥

సైంధవ-యిది-ఉప్పునకు పేరగునపుడు॥న్న॥ గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు పు॥ సముద్రమునబుట్టిన దానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

ఆర్తవం స్త్రీరజః పుష్ప మృతుసంబంధిని త్రిషు।

ఆర్తవ- యిది- స్త్రీలయొక్క ముట్టునెత్తురునకును, పుష్పమునకును పేరగునపుడు॥న॥ఋతుసంబంధమయిన దానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

శత్రుత్వే శాత్రవం నా రౌ॥

శాత్రవ-యిది-శత్రుభావమునకు పేరగునపుడు॥న॥శత్రువునకు పేరగునపుడు॥పు॥

భార్గవీ స్యాదుమా రమా॥ ౪౩౧॥ మార్వా

భార్గవీ-స్త్రీ॥యిది-పార్వతికిని, లక్ష్మికిని- గరికకును పేరు.

భార్గవః పుంసి రేణుకాసుతశుక్రయోః।

భార్గవ-పు॥యిది- పరశురామునకును, శుక్రునికిని పేరు.

గాండీవ గాండివౌ పార్థ చాపే చాపే చ న స్త్రియాం॥

గాండీవ-గాండివ-న్న॥ ఈరెండును అర్జునునివింటికిని-సామాన్యముగా వుండు వింటికిని పేరు.

ప్రగ్రీవమస్త్రీ గ్రీవాయాం ప్రసాదే కలశేపి చ।

ప్రగ్రీవ,న్న॥యిది-మెడకును-స్వచ్ఛమునకును- కడవకును పేరు.

తపస్వీ తాపసే శోచ్యే

తపస్విన్,పు॥యిది-మునికిని-దీనునికిని పేరు.

ద్విజిహ్వో భుజగే ఖలే॥

ద్విజిహ్వ-పు॥ యిది-సర్పమునకును-దుర్జనునికిని పేరు

పార్థివో భూపతౌ భూత్థే

పార్థివ-పు॥ యిది-భూమినిబాలించువానికిని- భూమిబుట్టినదానికి పేరు.

క్రమాత్పుంసి త్రిషు త్రయః

* త్రయః-క్రిందచెప్పిన- తపస్వి, ద్విజిహ్వ- పార్థివశబ్దములు మూడును-క్రమాత్ -వరుసగా-పుంసి-పుంలిఁగమునందును-త్రిషు- ముల్లింగములయందును వర్తించును, అనగా మునికిని- పాముకును-భూమినేలు రాజునకును పేరగునపుడు పుంలింగములును-దీనులకును- దుర్జనులకును- భూమిని బుట్టినవానికిని పేరగునపుడు త్రిలింగములనుట.

రాజీవమబ్జే రాజీవో మృగే మత్స్యే

రాజీవ- యిది- తామరపువ్వునకు పేరగునపుడు॥న॥ మృగవిశేషమునకును- గుంపును వెంటద్రిప్పుకొను మత్స్యభేదమునకును పేరగునపుడు॥పు॥

పల్లవః॥ ౪౩౪॥ అస్త్రీ ప్రవాళే నా పిద్గే

పల్లవ-యిది, చిగురునకు పేరైనపుడు॥ న్న॥ విటునికి పేరయినపుడు॥ పు॥

కైతవం ద్యూత దంభయోః।

కైతవ-న॥ యిది-ద్యూతమునకును-దంభమునకు పేరు-

ఇతి వాంతాః.

... వాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

రహః ప్రకాశౌ వీకాశౌ

వీకాశ-పు-యిది-ఏకాంతస్థలమునకును- స్ఫుటమయిన దానికిని పేరు.

రక్షో వృక్షౌ పలాశినౌ॥

పలాశిన్।పు।యిది-రాక్షసునకును-వృక్షమునకును పేరు

నివేశబిశౌ రోద్వాహౌ

నివేశ-పు॥యిది-దండుదిగిన తావునకును- వివాహమునకును పేరు.

గిరీశౌ శంకరాద్రిపౌ

గిరీశ,పు॥ యిది,శివునికిని-పర్వత శ్రేష్ఠమునకును బేరు.

ఆదర్శా దర్పణే షికే

ఆదర్శ-పు॥యిది- అద్దమునకును- గ్రంథాదులయొక్క- ముంజలకును బేరు.

నిదేశః కథనాజ్ఞయోః॥

నిదేశ,పు॥యిది।చెప్పుటకును-ఆజ్ఞకును బేరు.

నిర్వేశస్సమ్మూర్ఛనే స్యాత్కార్మభృత్యుపభోగయోః

నిర్వేశ-పు॥యిది-అంతటవ్యాపించుటకును- కర్యమునకిచ్చుకూలికిని-భోగమునకును బేరు.

ప్రకాశః కిరణే భాసినాతు ల్యస్ఫుటయోస్త్రిషు॥

ప్రకాశ-యిది- కిరణమునకును- కాంతికిని బేరయినపుడు।పు।సమానమయిన దానికిని-స్ఫుటమయిన దానికిని బేరైనపుడు॥త్రి॥

యమేరక్షసి కీనాశః కర్షకృపణే త్రిషు।

కీనాశ- యిది। యమునికిని- రాక్షసునకును బేరగునపుడు। పు। కృషిచేయువానికిని - కృపణునకును బేరగునపుడు। త్రి।

పత్రేపలాశం హరితే రాక్షసే కింశుకే పుమాన్॥౪౩౦॥

పలాశ-యిది-ఆకునకు బేరగునపుడు॥ న॥ పచ్చనీరుల్లికిని- రాక్షసునికిని- మోదుగుచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

నిస్త్రింశో స్త్రౌ త్రిషుక్రూరే మత్స్యేనా

నిస్త్రింశ-యిది- ఖడ్గమునకు బేరయినపుడు॥పు॥ క్రూరున్కిని బేరయినపుడు॥త్రి॥మత్స్యమునకు బేరైనపుడు॥పు॥

కులిశం పవౌ।

కులిశ,న॥యిది-వజ్రాయుధమునకు బేరు.

అథ త్రిష్వస్వతంత్రాత్మా వివశోరిష్టదుష్టధీః॥౪౩౧॥

వివశ-త్రి॥యిది-స్వాధీనబుద్ధిలేనివానికిని-ఆసన్నమరణము చేతదూషితమయిన బుద్ధిగలవానికిని బేరు.

కర్కశో నిర్దయః క్రూరః ఖరస్పర్శశ్చ సాహసీ।

కర్కశ-త్రి॥యిది- దయలేనివానికిని- క్రూరునికిని, వేడిమియగు స్పర్శగలదానికిని- సాహసవంతునికిని పేరు.

బాలిశౌ మూర్ఖ పృథుకౌ।

బాలిశ,త్రి॥యిది-బాలునికిని, మూర్ఖునికిని బేరు.

సదృశౌ తు సమోచితౌ॥

సదృశ-త్రి॥యిది- సమానమైనదానికిని- యోగ్యమైన దానికిని బేరు.

ఇతిశాంతాః.

... శాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

నిమేష నిమిషౌ సూక్ష్మకాలే పక్ష్మణిపావనే।

నిమేష-నిమిష, ఈ రెండును, సూక్ష్మకాల భేదమునకును రెప్పకును, పరిశుద్ధమునకును పేరు.

పురుషో ధాత్రి పున్నాగ వరాత్మ పరమాత్మసు॥౪౩౨॥

పురుష-పు॥యిది,బ్రహ్మకును,సురపొన్న చెట్టునకును-మనుష్యునికిని, జీవునకును- పరమాత్మకును బేరు.

ఆకర్షః పాశకే శారిఫలకే ద్యూతేఇంద్రియే।

ఆకర్షణ- పు॥ పాచికలకును, జూదమాడు పలకకును, జూదమునకును, చక్షురాదింద్రియములకును పేరు.

విశేషో వయవేన్త్యాఖ్యా తిలకేత్యంత భేదకే॥౪౩౩॥

విశేష, పు॥ ఇది,అవయవమునకును,ప్రకాశమునకును, నుదుటబొట్టుతిలకమునకును, భేదమునకును పేరు.

ప్రదోషోదోషరాత్ర్యోం
శో॥
నభీషూనాశదీధితీ।
సంఘర్షోఘర్షణే స్పర్ధే
శైలూషోబిల్వనర్తకౌ॥
అనిమిషం త్వస్త్రీ యాం
మాంసఉత్కోచే భోగ్యవ
స్తుని।
దిధిషూస్త్రీ ద్వి రూఢా
యాం తత్పతౌ దిధిషుః పు
మా౯ ॥౪౪౪॥
రోహిషంరక్తకత్పణె క్లీ
బేమత్స్యమృగేచనా।
పౌరుషం విక్రమేభావక
ర్మణోఃపురుషస్యచ॥౪౪౫॥
ఊర్ధ్వాబాహువిస్తృతకర నర
మానేతువాచ్యవత్
పరిచర్యాపిశుశ్రూషా

మంజూషాపేటికాపురీ॥
నృపాగ్రపత్నీసైరిభ్యోర్మ
హిషీ
కిల్బిషంత్వఘే। అపరాధే
ప్య।
ఉష్ణీషశ్శిరోవేష్ట కిరీట
యోః॥౪౪౬॥
నవసూతగవీదుగ్ధేపీయూ
షమమృతేపిచ।
నానాదివ్య విషేనాబ్దావవి
షేనిర్విషే త్రిషు॥౪౪౭॥

గండూషస్తు ద్వయోరా
స్యపూర్త్యాద్విరదపుష్కరే ।
ప్రసృతౌచా
థకలుషంక్లీ బేంహస్యా వి
లే త్రిషు॥౪౪౮॥
నికషశ్శాణసల...
మాశరిస్త్రీయాం।

ప్రదోష-పు॥ ఇది-దోషమునకును- రాత్రియందొక
యంశమునకును పేరు.

అభీషు-పు॥ఇది-పగ్గమునకును-కిరణమునకును పేరు

సంఘర్ష-పు॥ఇది-ఒరయుటకును-కలహమునకును పేరు

శైలూష-పు॥ఇది-బిల్వచెట్టునకును, నట్టువవానికిని పేరు

అనిమిష-న॥ఇది- మాంసమునకును- కానుకకును-
భోగ్యవస్తువునకు పేరు

దిధిషూ-ఇది-మారుమనుమాడిన స్త్రీకిని పేరగునపు
డు॥సీ॥ ఆ స్త్రీని పెండ్లాడినపురుషునికిని పేరగునపుడు- ది
ధిషు॥పు॥

రోహిష-ఇది-ఎఱ్ఱకావుంచికసవునకు పేరైనపుడు॥
న॥ఎఱ్ఱమీనునకును-కొండగొఱ్ఱెకును పేరైనపుడు॥పు॥

పౌరుష-ఇది పరాక్రమమునకును-పురుషునిభావము
నకును-వానికార్యమునకును పేరైనపుడు॥న॥మనుష్యుని చె
య్యెత్తుపొడవునకు పేరైనపుడు విశేష్యలింగము.

శుశ్రూషా-సీ॥ఇది-శుశ్రూషకును-అపిశబ్దమువలనవి
నవలయునను నిచ్ఛకును పేరు.

మంజూషా-సీ॥ఇది-పెట్టెకును- పురమునకును పేరు-

మహిషీ-సీ॥ఇది-రాజుయొక్క పట్టపుదేవికిని॰ గెద్దె
కును పేరు.

కిల్బిష-న॥ఇది- పాపమునకును- అపరాధమునకును
పేరు.

ఉష్ణీష-పు॥ఇది-తలకుచుట్టెడుపాగామొదలైనవా
నికిని- కిరీటమునకును పేరు.

పీయూష-న॥ఇది-ఈనినయేడుదినములలోనియా
వుపాలకును-అనగాజున్నునకును-అమృతమునకును పేరు.

అవిష-ఇది-దివ్యవిషమునకు పేరగునపుడు॥న॥సము
ద్రమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ విషములేనిదానికి పేరగునపు
డు॥త్రి॥

గండూష-న॥ఇది- పుక్కిటినీళ్ళకును ఏనుగుతొం
డపుకొనకును- చేరకును పేరు.

కలుష-ఇది- పాపమునకు పేరైనపుడు॥ న॥ కలగిన
దానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

...డు॥పు॥ రాతునల...
తల్లికి పేరగునపుడు॥సీ॥

నికషావ్యయమభ్యాశే
కల్మాషః కృష్ణపాండరే॥
౪౫౦॥ కృష్ణేచ త్రిషుపుంస్యే
షదానవేయూవక్లైగుణే।
పరుషోనిష్ఠురేరూక్షేకర్బు
రేచత్రిలింగకః॥౪౫౧॥
ఇతిషాంతాః.

శ్రీవాసోవృక్షధూపేబ్జే

రభసోవేగహర్షయోః।
నభఃఖేశ్రావణేపుంసి

విలాసోభావలీలయోః॥
వాహసోగ్నావజగరే
భీభత్సో రసపార్థయోః।
సాయకక్షేపక ద్రోణ్యా
మిష్వాసఃకార్ముకేస్య
థ॥ ౪౫౩॥ఆఖ్యాయికాప
రిచ్ఛేదే ప్యాశ్వాసో నిర్వృ
తా
వథ। శ్రేయసీగజపిప్పల్యా
ముభయారాస్నయోరపి॥
జుగుప్సాతుఘృణాబంధా
చిత్తేసరసిమానసమ్।
సాహసంతు బలాత్కార
కృతకర్మదమోపితత్॥౪౫౪
అలసోనాపాద రోగేవృ
క్షేమందేత్వయంత్రిషు।
లాలసే ప్రార్థనౌ త్సుక్యే
దౌ స్త్రీహృదా త్యభి లాష
యోః
పాయసం పరమా న్నే
స్యాచ్ఛ్రీవాసేనా
ధసారసమ్। పద్మేనాతుఖ
గేచంద్రే
కీకసం త్వస్థినా క్రిమౌ॥

ఇతిసాంతాః.

నికషా- ఇది- సమీపమునకు పేరగునపుడవ్యయము.

కల్మాష-ఇది-చిత్రవర్ణముగలదానికిని-నల్లనిదానికిని పేరగునపుడు॥త్రి॥ రాక్షసునకును-అలచందలకును-చిత్రవర్ణమునకును పేరగునపుడు॥పు॥

పరుష-త్రి॥ఇది,కఠినమయినదానికిని- పరుసనిదానికిని-చిత్రవర్ణముగలదానికిని పేరు.

—(c) షాంతపదవర్గము ముగిసెను. (o)—

శ్రీవాస-పు॥ ఇది- సరసదేవదారుబంకకును- కమలమునకును- మరియు విష్ణుదేవునకును పేరు.

రభస-పు॥ఇది-వేగమునకును- సంతసమునకు పేరు.

నభస్-ఇది-ఆకాశమునకు పేరగునపుడు॥న॥ శ్రావణమాసమునకు పేరగునపుడు॥పు॥

విలాస-పు॥ఇది-శృంగారభావమునకును-లీలకును పేరు-

వాహస-పు॥ఇది-అగ్నికిని- కొండచిలువకును పేరు.

భీభత్స-పు॥ఇది-రసభేదమునకును-అర్జునునకును పేరు

ఇష్వాస-పు॥యిది-బాణమునుంచుదొనెకును-వింటికిని పేరు.

ఆశ్వాస-పు॥యిది- సత్యమైనయర్థముగలహరిశ్చంద్రచరిత్రమొదలయినకృతియొక్క- భాగమునకును- ఊరడింపునకును పేరు.

శ్రేయసీ-స్త్రీ॥యిది-గజపిప్పలికిని- కరకచెట్టునకును- సన్నరాస్నకును పేరు-

జుగుప్సా-స్త్రీ॥యిది దయకును- నిందకును పేరు.

మానస-న॥యిది-చిత్తమునకును-సరస్సునకును పేరు.

సాహస-న॥ యిది- బలాత్కారముచేసినకార్యమునకును-దండమునకును పేరు.

అలస-యిది- పాదరోగమునకును- వృక్షమునకును పేరగునపుడు॥పు॥మందునికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

లాలస-పు॥యిది-వేడుకొనుటకును- యిష్టవస్తువైపుడుకలుగుననుసరాగవిశేషమునకును- వేడుకకును- అత్యాశకును పేరు.

పాయస-యిది- పరమాన్నమునకు పేరగునపుడు॥న॥ సరళదేవదారుబంకకు పేరగునపుడు॥పు॥

సారస-యిది, పద్మమునకు పేరగునపుడు॥న॥ బెగ్గురుపక్షికిని-చంద్రునికిని పేరగునపుడు॥పు॥

కీకస-యిది-ఎముకకు పేరైనపుడు॥న॥ పురుగునకు పేరగునపుడు॥పు॥

—(o) సాంతపదవర్గము ముగిసెను, (o)—

నివహో వాయుభేదేపి

కలహో ద్వంద్వయుద్ధయోః।

నిర్వ్యూహ శ్శేఖరేద్వారే నిర్యాసే నాగదంతకే॥ ౮౫౯॥ క్వాథరసే

ధదాత్యూహ శ్చాతకే కాలకంఠకే।

ప్రవాహః పాథసాం వేగే ప్రకృష్టాశ్వే ప్రవర్తనే॥

ప్రవహస్స్యా ద్వాయుభేదే వాయుమాత్రె బహిర్గతౌ

స్వీకారోచ్చారణసంక్షేప మహోద్యోగేషు సంగ్రహః॥ ౮౬౦॥

ఆగ్రహో నుగ్రహాసక్తి నిర్బంధగ్రహణేష్వ

థారోహణ్యామారోహణే దైర్ఘ్యే స్త్రీ సముచ్ఛ్రయేనితంబిని॥ ౮౬౧॥ ఆరోహస్స్యాత్ కటాహస్తు హర్మ్యస్యోర్ధ్వేచ కర్పరే। తైలాదిపాకపాత్రే థ నిగ్రహస్సీమ్ని భర్త్సనే॥

వరాహ స్సూకరే విష్ణౌ నాణకే శైలముస్తయోః।

తులాసూత్రే శ్వాదిరశ్మౌ ప్రగ్రాహప్రగ్రహౌ ఉభౌ॥

విగ్రహస్సమరే దేహే విస్తరేప్య

థనిర్దహః। భేద్యవత్స్వర దోషోక్తిపరే నిష్ఠురభాషిణి॥

సువహా సల్లకీగోధా పది శేఫాలికా సుచ।

వైదేహీ స్యా ద్వణిగ్యోషి త్పిప్పలీజనకాత్మజా॥ ౮౬౨॥

ఇతి హాంతాః.

నివహ-పు-యిది- వాయుభేదమునకును - అపిశబ్దమువలన గుంపునకును పేరు.

కలహ-పు॥యిది- మిథునమునకును-యుద్ధమునకును పేరు.

నిర్వ్యూహ-పు॥యిది- సిగనుజుట్టినపూలదండకును-ద్వారమునకును-బంకకును- కొణిగెకునాధారముగాగోడయందు నాటినకొయ్యకును-కషాయమునకును-గంధమునకును పేరు.

దాత్యూహ-పు॥యిది- చాతకపక్షికిని- భరతపక్షికిని పేరు.

ప్రవాహ-పు॥యిది-ఉదకవేగమునకును- శ్రేష్ఠాశ్వమునకును- ప్రవర్తించుటకును పేరు.

ప్రవహ-పు॥యిది-వాయువిశేషమునకును- వాయుమాత్రమునకును- బైలువెడలుటకును పేరు.

సంగ్రహ-పు॥ యిది-గ్రహించుటకును- పర్వతాదులపొడవునకును-సంక్షేపమునకును-అతిప్రయత్నమునకును పేరు.

ఆగ్రహ- పు॥యిది-అనుగ్రహమునకును-ఆశక్తికిని-నిర్బంధమునకును- గ్రహించుటకును పేరు.

ఆరోహ-పు॥ యిది- స్త్రీలయొక్కపిరుదునకును- ఎక్కుటకును-దీర్ఘభావమునకును- పర్వతాదులపొడవునకును-మానటివానికిని పేరు.

కటాహ-పు॥ యిది- మేడయొక్కపైచదరమునకును-తొట్టికిని-తైలాదులగాచుపాత్రికును పేరు.

నిగ్రహ-పు॥యిది-మర్యాదకును-బెదరించుటకును పేరు.

వరాహ-పు॥యిది-అడవిపందికిని-విష్ణువునకును-రెల్లునకును-పర్వతమునకును-తుంగముస్తెలకును పేరు.

ప్రగ్రాహ-ప్రగ్రహ-పు॥ ఈరెండును- త్రాసుకోలమొదలైనవానిత్రాటికిని- గుఱ్ఱముమొదలైనవాని గట్టుపగ్గమునకును పేరు.

విగ్రహ-పు॥యిది-యుద్ధమునకును- దేహమునకును-శబ్దములవిరివికిని పేరు.

నిర్దహ- యిది-పరులదోషములజెప్పనిచ్చగలవానికిని-కఠినోక్తులజెప్పువానికిని పేరైనపుడు విశేష్యలింగము.

సువహా-స్త్రీ॥యిది- చిల్లచెట్టునకును- చెప్పులెట్టయాకునకును-నల్లపువ్వులవావిలిచెట్టునకును పేరు.

వైదేహి-స్త్రీ॥యిది-వర్తకునిభార్యకును-పిప్పలికిని-సీతకును పేరు.

—(౦) హాంతపదవర్గము ముగిసెను. (౦)—

ప్రత్యక్షేధికృతేధ్యక్షస్త్రి

అధ్యక్ష-త్రి॥ యిది- ప్రత్యక్షమునకును- అధికారముగలవానికిని పేరు.

స్యాదరక్షస్తురక్షణె।అధశ్చ దంతిబంధస్య

అరక్ష-పు॥ యిది- రక్షించుటకును- ఏనుగుకుంభస్థలముయొక్క దిగువకును పేరు.

హార్యక్షశ్శ్రీదసింహయోః

హార్యక్ష- పు॥ యిది- కుబేరునకును- సింహమునకును పేరు.

రక్తాక్షో మహిషేదైత్యే పారావతచకోరయోః

రక్తాక్ష-పు॥యిది-మహిషమునకును-దైత్యునకును-పావురమునకును-చకోరపక్షికిని పేరు.

గోతుంబాయాం గవాక్షీ స్త్రీ

గవాక్షీ-స్త్రీ॥యిది-బుడమతీగె పేరు.

గవాక్షో జాలకేపుమాన్॥

గవాక్ష-పు॥యిది-సూరణగంతి పేరు.

ఇతిక్షాంతాః.

—(౦) క్షాంతపదవర్గముముగిసెను. (౦)—

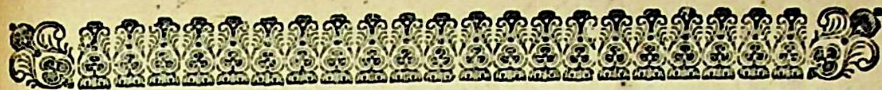
ము॥ (ఇతిజగదుపకారిణ్యామిరుగపదణ్డాధినాథ రచితాయామ్।)
(త్ర్యక్షరపదకాణ్డోయంపూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్॥)

టీ॥ జగదుపకారిణ్యామ్- జగత్- లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్-ఉపకారకమైనదియు, ఇరుగపదండాధినాథరచితాయామ్- ఇరుగపదండాధినాథ- ఇరుగపదండనాథునిచేత, రచితాయామ్- చేయబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ - నానార్థరత్నమాలయనుగ్రంథమునందు, అయమ్- ఈ, త్ర్యక్షరపదకాండః- త్ర్యక్షర- మూడక్షరములుగల, పద- శబ్దములయొక్క, కాండః- సమూహము, ఇతి - ఈపూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః- ముగిసెను॥ ... ...

నానార్థరత్నమాల - త్ర్యక్షరకాండము.

సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

నానార్థరత్నమాల - చతురక్షరకాండము - కాంతవర్గ.

పికభృంగావళిపికా
పికభేకావలాసకా।
భృంగాలకాభ్రిమరకా

ఆళిపిక-పు॥యిది-కోకిలకును- తుమ్మెదకును పేరు.
వలాసక॥పు॥ కోకిలకును- కప్పకును పేరు.
భ్రిమరక॥పు॥యిది-తుంమెదకును- ముంగురులకును పేరు.

శ్రీవత్సాంకా వృషాచ్యుతౌ॥౧॥

శ్రీవత్సాంక-పు॥యిది - వృషభమునకును - విష్ణువునకును పేరు.

ఆఖు క్రోడావాఖనకా

ఆఖనక॥పు॥యిది-పందికొక్కునకును-అడవిపందికిని పేరు.

గి- మేఘావలాహకా।

వలాహక॥పు-యిది-పర్వతమునకును- మేఘమునకును పేరు

కర్కోటకాబిల్వసర్పౌ

కర్కోటక॥పు॥యిది- బిల్వవృక్షమునకును-సర్పమునకును పేరు.

దందశూకోహిరక్షసోః॥

దందశూక॥పు॥ యిది-సర్పమునకును-రాక్షసునికిని పేరు.

స్థూలరజ్జాబీజకోశేవరాటేచవరాటకః।

వరాటక॥పు॥ యిది-లావైనత్రాటికిని- తామరకాయకును-గవ్వకును పేరు.

భట్టారకో భూమిపాలే దివాకసితపోధనే॥౩॥

భట్టారక॥పు॥ యిది- భూమినిపాలించురాజునకును- దేవతకును-తపస్వికి పేరు.

అంగారకస్తూల్మకస్య ఖండేపామేకురంటకే।

అంగారక॥పు॥యిది-కొరవితునకకును- అంగారకునకును-పచ్చపువ్వు లగోరంటకును పేరు.

సాలావృకస్సారమేయే వృకేక్రోష్టరిమర్కటే॥౪॥

సాలావృక॥పు॥యిది- రేచుక్కకును-తోడేటికిని-నక్కకును-కోతికిని పేరు.

వినాయకస్తు సుగతేగరుత్మతిగణాధిపే।

వినాయక॥పు॥యిది-బుద్ధదేవునికి-గరుత్మంతునకును గణపతికిని పేరు.

హారభేదేమాణవకోబాలేకుపురుషేచసః॥౫॥

మాణవక॥ పు॥ యిది - యిరువదిసరములముత్యాలహారమునకును- బాలునకును- కుత్సితపురుషునికి పేరు.

పుండరీకం సితచ్ఛత్రేభేషజభేదేసితాంబుజే। నాత్వామ్రేరజతే వ్యాఘ్రే దిగ్గజేకుంజరేస్వరే॥౬॥

పుండరీక॥యిది- తెల్లగొడుగునకును- తెల్లపులుమునకును-తెల్లతామరపువ్వునకును పేరగునపుడు॥ న॥ మామిడిచెట్టునకును- వెండికిని- పెద్దపులికిని- ఆగ్నేయభాగమునసున్న దిగ్గజమునకును- సామాన్యమైనయేనుగునకును- స్వరభేదమునకును పేరగునపుడు॥పు॥

నియామకః పోతవహే నానియంతరిత్రిషు।

నియామక॥యిది-ఓడకంబముమీదనుండియుపాయము చెప్పువానికి పేరయినపుడు॥ పు ॥ నియామకునకు పేరయినపుడు॥ త్రి॥

భయానకస్తుశార్దూలే రా
హౌనాభీషణేత్రిషు॥౭॥

భయానక॥యిది- పెద్దపులికి- రాహువునకును పేరైనపుడు॥పు॥భయంకరమయినదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

పుమా॥బృందారకో దే
వేత్రిషు శ్రేష్ఠమనోజ్ఞయోః।

బృందారక॥యిది- దేవతకు పేరైనపుడు॥పు॥ శ్రేష్ఠునికిని- ఒప్పిదమయినదానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥

కౌలేయక స్సారమేయే
నాకులీశేతువాచ్యవత్॥ ౮॥

కౌలేయక॥యిది-కుక్కకును పేరైనపుడు॥పు॥కులశ్రేష్ఠునికి పేరైనప్పుడువిశేష్యలింగము.

వ్రతతీమోహమయూరసర
టకుక్కుటాః కృకవాకవః।

కృకవాకు॥పు॥ యిది- నెమలికిని- ఊసరవెల్లికిని- కోడికిని పేరు

స్యాత్సోమవల్కోఽథవ
శఖదిరేఖట్ఫలేపిచ॥ ౯॥

సోమవల్క॥పు॥ యిది- తెల్లచంద్రచెట్టునకును- గుమ్మిడిచెట్టునకును పేరు.

పాంచాలికా పుత్రికా
యాం ద్రౌపదీరీతిభేదయోః

పాంచాలికా॥స్త్రీ॥ యిది॥పుత్తలికకును-ద్రౌపదికిని- రీతివిశేషమునకును పేరు.

కనీనికాక్షి తారాయాం
స్యాత్కనిష్ఠాంగుళావపి॥

కనీనికా॥స్త్రీ॥యిది- కంటినల్లగ్రుడ్డునకును- చిటికెనవ్రేలికిని పేరు.

వాద్యానాం లగుడేవాద్య
భేదేఘుర్ఘరికాభవేత్।

ఘుర్ఘరికా॥స్త్రీ॥ యిది- వాద్యముల వాయించుకోలకును- వాద్యభేదమునకును పేరు.

జీవంతికాతుజీవాయాం
గుడూచీవందయోరపి॥

జీవంతికా॥స్త్రీ॥యిది-పాలకూరకును-తిప్పతీగెకును-బదినికెకును పేరు.

ఉత్కంఠాయాముత్కలి
కాస్యైవ హేలాతరఙ్గయోః।

ఉత్కలికా॥స్త్రీ॥యిష్టవస్తుప్రాప్తియందలికాలవిళంబమునోర్వజాలక తహతహపడుటకును- విలాసమునకును- అలకును పేరు.

కోశాతకీజ్యోత్స్నికాయా
మపామార్గేచ సాభవేత్॥

కోశాతకీ॥స్త్రీ॥ యిది-పొల్లచెట్టునకును- ఉత్తరేణికిని- చకారమువలనఅడవిచెట్టునకును పేరు.

సౌగంధికంతుకల్హారే ప
ద్మరాగేచకరత్తృణే।

సౌగంధిక॥న॥ యిది-యించుకయెరుపునుమిక్కిలిపరిమళమునుగలకలువకును- పద్మరాగమణికిని- కామంచికసవునకును పేరు- చకారమువలనసుగంధముగలదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి ॥

రక్తర్ధికంసుఖేస్థానేది
వసేమంగళేప్యథ॥౧౩॥

రక్తర్ధిక॥న॥యిది-సుఖమునకును- స్థానమునకును- పగటికిని-శుభమునకును పేరు.

త్రిఫలాయాం త్రికటుకే
త్రిగంధేచ త్రివర్ణకం।

త్రివర్ణక॥న॥ఇది- కరకతాడిఉసిరికకాయలకును- శొంఠిపిప్పలిమిరియాలకును - కస్తూరిగోరోచనకుంకుమపువ్వులకును పేరు.

స్తనవృత్తే పిప్పలక మపితే
వనసూత్రకే॥౧౪॥

పిప్పలక॥న॥ యిది- స్త్రీస్తనాగ్రమునకును- కుట్టుదుదారమునకును పేరు.

త్రింత్రిణీకం పాదమా
మ్లేచింతాయామప్య

తింత్రిణీక॥ న॥ యిది-చింతపండునకును-చింతకునూరు.

థాస్త్రియాం। విశేషకం
స్యాత్తిలకే విశేషాదాయకే.
త్రిషు॥౧౫॥

విశేషక॥యిది- నొసటబొట్టుబొట్టునకు పేరైనపుడు॥పు॥ విశేషాదాయముగలదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

శూద్రాద్వైదేహకో వైశ్యా
నుతేనావణిజత్రిషు।
మయూరక స్త్వపామార్గే
పుమాన్ క్లీబేతుతుత్థకే॥
సుప్రతీకో విశేష్యలింగశ్శు
భాంగేదిగ్గజేపుమాన్।

పలమానేషోడశికానానన
స్త్రీపలద్వయే।౧౭॥
జైవాతృకశ్శశాంకేందోర్వై
ద్యేనాయుష్మతిత్రిషు।
త్రిషువృద్ధేశతానీకో ము
నౌపుంస్య
థవాచ్యవత్॥ కార్యాక్ష
మః ప్రభోర్భావ దర్శీలాలా
టికావుభౌ।
అదూరేరితదృగ్దంభ యు
క్తః కౌక్కుటికావుభౌ॥
ఇతికాంతాః.
గజకూష్మాణ్డ పంచనఖౌ
భృంగబాణౌశిలీముఖౌ।
మహాశంఖోనిధౌసంఖ్యా
ప్రభేదేమానుషాస్థిని।౨౦॥
ద్విజేదేవావగ్నిముఖౌ భ
ల్లాతేగ్నిముఖీస్త్రియామ్।
విశల్యా లాంగలీవాగ్ని శి
ఖాక్లీబేతుకుంకుమే॥౨౧॥
ఇతిఖాంతాః.
అపవర్గః క్రియా ముక్త్యోః
క్రియాసాధ్యఫలాగమే।
ఉపరాగఃపరీవాదే సోమ
సూర్యగ్రహేపిచ॥౨౨॥
శాపాక్రోశతిరస్కారే
ష్వభిషంగో
థరూపకే। పృకేపీహామృ
గస్స్యాత్తు
సంప్రయోగోరతేన్వయే।
ఇతిగాంతాః.

వైదేహక॥ఇది-శూద్రునివలన గోమటిస్త్రీకిబుట్టినవానికి పేరైనపుడు॥పు,వర్తకునికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥
మయూరక॥ఇది-ఉత్తరేణిచెట్టునకు పేరైనపుడు॥పు॥మైలతుత్తమునకును పేరైనపుడు॥న॥
సుప్రతీక॥ఇది-అందమైనమేనుగలవానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము, ఈశానదిశనున్నదిగ్గజమునకు పేరగునపుడు॥పు॥
షోడశికా॥ఇది-ఒకపలమెత్తునకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ రెండుపలములయెత్తునకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥
జైవాతృక॥ఇది-చన్నవానికిని,చంద్రునికిని,వైద్యునికిని పేరగునపుడు॥పు॥ఆయుష్మంతునికి పేరైనపుడు॥త్రి॥
శతానీక॥ఇది,వృద్ధునికి పేరగునపుడు॥త్రి॥మునికి పేరగునపుడు॥పు॥
లాలాటిక॥ఇది-కార్యమునుజేయశక్తిలేనివానికిని, ప్రభువుయొక్కభావమునుదెలిసికొనువానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము-
కౌక్కుటిక॥ఇది-సమీపమునుచూచుచుంబోవువానికిని దంభముగలవానికిని పేరు-
—※ కాంతపదవర్గముముగిసెను. ※—
పంచనఖ॥పు॥ఇది-ఏనుగునకును-తాబేటికిని పేరు-
శిలీముఖ॥పు॥ ఇది,తుమ్మెదకును-అమ్మునకును పేరు,
మహాశంఖ॥పు॥ ఇది,నిధికిని-సంఖ్యావిశేషమునకును-మనుష్యులనొసటియెముకకును,మరియుశంఖమునకును పే.
అగ్నిముఖ॥పు॥ఇది-దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకును పేరగునపుడు॥పు॥జీడిమ్రానికి పేరైనపుడు-అగ్నిముఖీ॥స్త్రీ॥
అగ్నిశిఖా॥ఇది,వెన్నెవెదురుకూరకును- తరిగొట్టుచెట్టునకును పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥కుంకుమకు పేరైనపుడు॥న॥
—※ ఖాంతపదవర్గముముగిసెను. ※—
అపవర్గ॥ఇది-క్రియకును-ముక్తికిని- క్రియాసాధ్యమయినఫలప్రాప్తికిని పేరు-
ఉపరాగ॥పు॥ఇది-అపవాదమునకును- చంద్రసూర్యగ్రహణములకును పేరు.
అభిషంగ॥పు॥ఇది, శాపమునకును- తిట్టుటకును,తిరస్కారమునకును పేరు-
ఈహామృగ॥పు॥ఇది,వాక్యాలంకారమునకును-తోడేటికిని పేరు-
సంప్రయోగ॥పు॥ఇది,క్రీడకును-అన్వయమునకును పే.
—※ గాంతపదవర్గముముగిసెను. ※—

మలిమ్లుచౌ వాయుచోరా
ఇతిచాంతాః.

గ్రహరాజోర్క చంద్ర
యోః।

భరద్వాజో మునౌ ద్రోణే
వ్యాఘ్రాటే

ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరే॥౨౮॥ యమే
బుద్ధే ధర్మరాజో

నుజశూద్రౌ జఘన్యజౌ ।
రాజరాజః కుబేరేపి

ద్విజరాజః ఖగేశ్వరే॥౨౯॥
చంద్రేపి

భృంగరాజస్స్యాద్భృం
గధూమ్యాటమార్కవాః।
ఇతిజాంతాః.

ప్రత్యాఖ్యాతే ప్రేషితేచ
ప్రతిసృష్టస్త్రిలింగకః॥
శిపివిష్టో మహాదేవే ఖలతౌ దు
ష్టచర్మణి।

కరహాటః పద్మకందే పుష్ప
భేదే ద్రుమాంతరే॥౩౦॥

ఖంజరీటః ఖంజనే స్యాదసి
ధారావ్రతస్థితే।

బలిపుష్టా బకధ్వాంక్షా
ఇతిటాంతాః.

కలకంఠస్తు కోకిలే॥౩౧॥
హంసే పారావతే చాపి త్రి
ష్వేవ కలస్వరే।

స్యాజ్జంబీరే కపిత్థేప్లు రసే
దంతశఠః పుమాన్॥౩౨॥ ఆ
మ్లే త్రిష్వాప్ల లోణ్యాం స్త్రీ నీల
కంఠో శిఖిశ్వరౌ।
ఇతిఠాంతాః.

సమారూఢా త్యధికయో
రత్యారూఢ స్త్రీలింగకః॥
ఇతిఢాంతాః.

మలిమ్లుచ-పు,యిది-వాయువునకును-దొంగకును పేరు.

—※ చాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

గ్రహరాజ,పు-ఇది-సూర్యునికిని,చంద్రునికిని పేరు.

భరద్వాజ॥పు-యిది-భరద్వాజమునికిని, ద్రోణా
చార్యునకును-భారద్వాజపక్షికిని పేరు-

ధర్మరాజ॥పు-యిది,యుధిష్ఠిరునకును, యమునికిని,
బుద్ధదేవునికిని పేరు.

జఘన్యజ॥పు-యిది,తమ్మునికిని,శూద్రునికిని పేరు.

రాజరాజ॥పు,యిది-కుబేరునకును- అపిశబ్దమువల
న సార్వభౌమునకును పేరు.

ద్విజరాజ పు,యిది-గరుత్మంతునకును- చంద్రునకు
ను పేరు-

భృంగరాజ॥పు-యిది,తుమ్మెదకును- కూకటిమా
గయను పక్షికిని,గుంటగలగరకును పేరు.

—※ జాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

ప్రతిసృష్ట॥త్రి,యిది,తిరస్కరింపబడినవానికిని-పం
పబడినవానికిని పేరు.

శిపివిష్ట॥పు-యిది-ఈశ్వరునికిని- బట్టతలవానికిని-కు
ష్ఠరోగపువానికిని పేరు.

కరహాట॥పు,యిది-తామరదుంపకును- పుష్పవిశేష
మునకును-వృక్షభేదమునకును పేరు.

ఖంజరీట॥పు-యిది-కాటుకపిట్టకును- కత్తివాదర
వంటియుగ్రవ్రతశీలునకును పేరు.

బలిపుష్ట॥పు-యిది,కొంగకును,కాకికిని పేరు.

—※ టాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

కలకంఠ॥ యిది- కోకిలకును- హంసకును-పావుర
మునకును పేరైనపుడు॥పు॥ ఇంపైనకంఠధ్వనిగలవానికి పేర
యినపుడు॥త్రి॥

దంతశఠ యిది-నిమ్మచెట్టునకును- వెలగచెట్టునకు
ను-పులుసునకును పేరగునపుడు॥పు॥ పులుసైనదానికి పేరగున
పుడు॥త్రి॥ పులిచింతకు పేరగునపుడు-స్త్రీ॥

నీలకంఠ॥పు-యిది-నెమలికిని-శివునికిని పేరు.

—※ ఠాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

అత్యారూఢ॥త్రి॥యిది-ఎక్కినదానికిని- మిక్కిలి
యెక్కువైనవానికిని పేరు.

—※ ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

కౌస్తుభేశ్వగళావర్తే శివే
దేవమణిఃపుమాన్।
శంకుకర్ణోగర్దభేస్యా
దుష్ట్రే త్ర్య
థసమీరణః॥౩౧॥ ఫణిజ్ఝకే
మారుతేస్యాద
థనీలీవిశల్యయోః। మధు
పర్ణీ
సాలపర్ణీస్థిరాయాంశ్వే
తచంపానే॥౩౨॥
దాక్షాయణీ భవానీభూర
శ్విన్యాద్యాశ్చతారకాః।
అసంబాధచమూగత్యాం
సంసారేపురనిర్గమే॥౩౩॥
ఘంటాపథేసంసరణ
మథోద్ధరణముద్ధృతౌ।
భుక్తోజ్ఝితేనిస్సరణముపా
యేనిర్గమేపిచ॥౩౪॥
పారాయణం పారగతా
వంకుశస్యచబంధనే।
శబ్దశాస్త్రే త్రి వ్యాకరణం
జ్యాటంకారేస్ఫుటీకృతౌ॥
స్యాదుస్త్రీయాంవారవా
ణంకూర్పాసేకవచేపిచ।
నారాయణీరమాగౌర్యో
శ్శతావర్యాంహరౌతునా॥
నిరూపణంతునపుమాన్
విలోచనవికారయోః।
పరాయణం క్లీబమభీష్టాశ్ర
యయోస్తత్పరేత్రిషు॥౩౫॥
కార్త్స్నే న్యస్య
థోకామ్యదానేనిషేధేచ
ప్రదారణమ్।
విదారణంస్యాత్సమరేద్వై
ధీభావేవిడంబనే॥౩౬॥
ఇతిణాంతాః.
ఉదాస్థితశ్చరేద్వార్థేన
సమాఘాతో

దేవమణి।పు॥ఇది-కౌస్తుభమణికిని- గుఱ్ఱముమెడనుండుసుడికిని-శివునికిపేరు-

శంకుకర్ణ పు॥ఇది-గాడిదెకును ఒంటెకును-అపిశబ్దముచేతనాకరాత్రసునకును పేరు.

సమీరణ॥పు॥ఇది-మరువమునకును- గాలికిని పేరు.

మధుపర్ణీ॥స్త్రీ॥నీలిచెట్టునకును- వెన్నెదురుకూరకును పేరు.

సాలపర్ణీ।స్త్రీ॥ఇది ముయ్యాకుపొన్నకును-తెల్లగంధమునకును పేరు.

దాక్షాయణి॥స్త్రీ॥ఇది-శివునిభార్యకును, భూమికిని-అశ్విని మొదలైనయిరువదియేడునక్షత్రములకును పేరు.

సంసరణ॥న॥ఇది-సంకటములేనట్టులు సేననడుచుటకును- సంసారమునకును- పట్టణమువెడలుటకును, పదియింట్లపట్టుగలరాజమార్గమునకును పేరు.

ఉద్ధరణ॥న॥ఇది-ఎత్తుటకును పేరు.

నిస్సరణ॥న॥ఇది- అనుభవించివిడిచినదానికిని-ఉపాయమునకును-బైలువెడలుటకును పేరు.

పారాయణ॥న॥ఇది-తుదనుపొందుటకును- అంకుశముజారకుండునట్టులుకట్టుత్రాటికిని పేరు.

వ్యాకరణ॥న॥ఇది-శబ్దశాస్త్రమునకును- నారిమ్రోతకును-ప్రకాశపరుచుటకును పేరు.

వారవాణ॥స్త్ర॥ఇది- రవికెకును జోడునకును పేరు.

నారాయణీ॥స్త్రీ॥ ఇది-లక్ష్మికిని-గౌరికిని, చల్లగడ్డకును పేరు-విష్ణువునకు పేరైనపుడు నారాయణ॥పు।

నిరూపణ॥స్న॥ఇది-నేత్రమునకును- వికారమునకును పేరు.

పరాయణ-ఇది, ఇష్టమునకును- ఆశ్రయమునకును పేరైనపుడు॥న, ఒకయర్థమునందుదగిలినమనస్సుగలవానికి-అంతయనునర్థమునకును పేరైనపుడు॥త్రి॥

ప్రదారణ-న-యిది- యాచకుడుకోరినవస్తువునుతానొక్క ఫలమునపేక్షించియిచ్చుటకును-నిషేధమునకును పేరు.

విదారణ॥న-యిది- యుద్ధమునకును-పగులుచ్చుటకును అనుకరించుటకును పేరు.

—※ ణాంతపదవర్గముముగిసెను. ※—

ఉదాస్థిత। పు। ఇది-వేగువానికిని-ద్వారపాలకునకును పేరు.

సమాఘాత॥పు॥ఇది-యుద్ధమునకును పేరు.

పరివర్తో-వినిమయేస్యా

త్కల్పాంతేపరిభాగమే॥౪౯॥

సంద్యావర్తస్తుభవనభేదే

తగరపాదపే।

నాగదంతోద్విపరదే గృ

హాన్నిర్గమదారుణి॥౫౦॥

నదీకాంతస్తునిచులేసింధు

వారసముద్రయోః।

త్వష్టృరాజాగ్ని జామాతృ

బ్రహ్మార్కేషుప్రజాపతిః।

పుష్పంఫలవద్వృక్షేవృ

క్షమాత్రేవనస్పతిః।

అపిశంభౌపశుపతి

రపిలక్ష్మీపతిర్నృపే॥౫౧॥

అపిశ్రీదేధనపతి

రపిసేనాపతిర్గుహే।

ఉత్పాతేగ్నౌ ధూమకేతు

ర్విశ్వగోప్తా హరీం ద్ర

యోః॥

చోరోలూకాదివాభీతౌ

వాసంత్యాంతనిశద్రుమే।

అతిముక్తః

పారిజాతౌపారిభద్రసుర

ద్రుమౌ॥౫౨॥

స్త్రీయామపచితిఃపూజా

విషయతోర్థవ్యయే వ్య

యే।

అథహైమవతీగంగా పథ్యా

శుక్లవచాద్యుమా॥

ప్రతిమాయాం ప్రతికృతిః

పూజనప్రతియాగయోః।

ప్రత్యుత్పత్తిర్గౌరవమ్బుద్ధిః

ప్రాగల్భ్యేంప్రతిపత్తయః॥

పరివర్త-పు॥ ఇది- ఒకవస్తువునిచ్చిమరియొకవస్తువును మార్చుటకును-ప్రళయకాలమునకును- తిరుగుటకును పేరు.

సంద్యావర్త॥పు ఇది-రచనాభేదమువలన జేయబడినగా జగృహవిశేషమునకును-నందివర్ధనపుచెట్టునకునుపేరు.

నాగదంత॥యిది-పు-ఏనుగుదంతమునకును- గృహద్వారసాధనమైనదారుభేదమునకును పేరు.

నదీకాంత॥పు॥ఇది- పనసచెట్టునకును-వావిలిచెట్టునకును-సముద్రమునకును పేరు.

ప్రజాపతి॥పు॥ఇది-వడ్లవానికిని,రాజునకును, అగ్నికిని-అల్లునికిని-బ్రహ్మకును- సూర్యునికిని పేరు.

వనస్పతి పు-ఇది- పుష్పఫలములులేనివృక్షమునకును,వృక్షసామాన్యమునకును పేరు.

పశుపతి॥ పు-ఇది-శివునికిని- అపిశబ్దముచేతపశువుల మేపరికిని పేరు.

లక్ష్మీపతి॥పు,యిది, రాజునకును- అపిశబ్దమువలన విష్ణువునకును పేరు.

ధనపతి॥ పు-యిది-కుబేరునకును- అపిశబ్దముచేతధనికునకును పేరు.

సేనాపతి॥పు-యిది-కుమారస్వామికిని- అపిశబ్దము చేత సేనానాయకునకును పేరు.

ధూమకేతు-పు-యిది,ఉత్పాతమునకును- అగ్నికిని పేరు.

విశ్వగోప్తృ-పు-యిది- విష్ణువునకును- ఇంద్రునకును పేరు.

దివాభీత-పు-యిది-చోరునకును,గుడ్లగూబకును పేరు.

అతిముక్త,పు-యిది- బండిగురివిందకును- నెమ్మిచెట్టునకును పేరు.

పారిజాత- పు-యిది- పారిజాతవృక్షమునకును- కల్పవృక్షమునకును పేరు.

అపచితి-స్త్రీ-యిది- పూజకును- ప్రాయశ్చిత్తమునకును-క్షయించుటకును-వ్యయమునకును పేరు.

హైమవతీ-స్త్రీ-యిది-గంగకును-ఉసరికచెట్టునకును తెల్లవసకును-పార్వతికిని పేరు.

ప్రతికృతి-స్త్రీ-యిది,ప్రతిమకును, పూజించుటకును-ప్రతిక్రియచేయుటకును పేరు.

ప్రతిపత్తి-స్త్రీ-యిది-పోయినదానిమరలబొందుటకును,గౌరవమునకును-బుద్ధికిని-ప్రౌఢిమకును పేరు.

అనుజ్ఞాస్యాదనుమతిః కళా
హీనేందుపూర్ణిమా।
ఋశ్యగంధ్యాం శతావర్యా
మృశ్యప్రోక్తా
థదూషణే॥ ౪౭॥ ప్రార్థనే
చాభిశస్తిస్స్యా
త్సముద్రాంతాదురాలభా
కార్పాసీ
కృష్ణవృంతాతు పాటలా
మాషపర్ణ్యపి॥౪౮-
ప్రాణిద్యూతంయుద్ధమాత్రే
ప్రాణియుద్ధేపితద్భవేత్
అత్యాహితంత్వతిభయం క
ర్మజీవానపేక్షిచ॥౪౯।
ఉపాహితోగ్ని ఉత్పాతే
నా త్రిషూపనివేశితే।

ఐరావతోభ్రీమాతంగేలి
కుచేనాగరంగకే। ౫౦॥ ఋ
జుదీర్ఘేంద్రచాపేపుక్లీబ
మైరావతీతటిత్।
కలధౌతంరూప్య హేమ్నోః
క్లీబం త్రిషు కలధ్వనౌ॥౫౧॥
వైజయంతోధ్వజే శక్రప్రా
సాదేషణ్ముఖేపనా।
వైజయంతీ పతాకాయాం
తర్కారీకేశవస్రజోః॥
నిరాకృతిర్నిరాసేస్త్రీస్స్వా
ధ్యాయరహితేత్రిషు।
ఉత్తరేప్వ

వసితంసమాప్తినిశ్చితేపిచ॥

అవదాతస్సితేపీతే ప్రవరే
శుద్ధిమత్యపి।
అంతర్గతం మధ్యగతేవి
స్మృతేప్య
థగహీతే॥౫౨॥ముహుస్

అనుమతి॥స్త్రీ-ఇది-అనుజ్ఞకును - ఒకకళతక్కువైన చంద్రునితోగూడినపున్నమకును పేరు.

ఋశ్యప్రోక్తా॥స్త్రీ-ఇది-దురదగొండికిని - చల్లగడ్డకును పేరు.

అభిశస్తి॥స్త్రీ-ఇది.దూషణకును - యాచకునకును పేరు.

సముద్రాంతా॥స్త్రీ-ఇది- తీటకసింపకును-ప్రత్తిచెట్టునకును పేరు.

కృష్ణవంతా-స్త్రీ-కలిగొట్టుచెట్టునకును- కారుమినుమునకును పేరు.

ప్రాణిద్యూత॥న-ఇది- యుద్ధసామాన్యమునకును కోడిపందెము మొదలయినవానికిని పేరు.

అత్యాహిత॥న-ఇది- మిక్కిలిభయమునకును- ప్రాణాశలేనిసాహసకర్మకును పేరు.

ఉపాహిత॥ఇది-అగ్నికిని-ఉత్పాతమునకును పేరగునపుడు-పు- మరియొకపదార్థముతోగూర్చబడినదానికి పేరగునపుడు-త్రి॥

ఐరావత॥ఇది- ఇంద్రవాహనమైనయేనుగునకును_ నిమ్మచెట్టునకును-కాకినేరేడునకును పేరైనపుడు-పు॥వంకరలేకదీర్ఘమైనయింద్రధనుస్సునకు పేరయినపుడు॥న॥

ఐరావతీ-స్త్రీ।ఇది-మెరుపునకును పేరు-

కలధౌత-ఇది॥ వెండికిని- బంగారమునకును పేరగునపుడు,న, మధురధ్వనిగలవానికి పేరగునపుడు-త్రి॥

వైజయంత-పు।ఇది-ధ్వజమునకును. ఇంద్రుని మేడకును-కుమారస్వామికిని పేరు.

వైజయంతీ-స్త్రీ।ఇది॥ టెక్కెమునకును-తక్కలిచెట్టునకును, విష్ణువుయొక్క పుష్పమాలికకును పేరు.

నిరాకృతి॥ఇది-తిరస్కారమునకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ వేదముచదువనివానికి పేరగునపుడు-త్రి॥

ఉత్తరే-ఇది॥ మొదలు చెప్పగల తాంతశబ్దములన్నియు-త్రిషు-మూడులింగములయందువర్తించును.

అవసిత-త్రి॥యిది, సమాప్తినిపొందినవానికిని- నిశ్చయింపబడినదానికిని పేరు.

అవదాత-త్రి॥ఇది- తెల్లనివస్తువునకును- పచ్చనివస్తువునకును- శ్రేష్ఠమైనదానికిని-పరిశుద్ధముగలదానికిని పే

అంతర్గత॥త్రి-ఇది- మధ్యమునుపొందినదానికిని- మరువబడినదానికిని పేరు.

అపగీత॥త్రి॥ఇది- పలుమారుజాడబడినదానికిని-

ర్ధంల్పేప్తేపగీతం స్యా
త్పరిక్షి ప్తంచ ధిక్కృతే।
ప్రేషితేదా
భిజాత స్తుకులీనన్యాయ్యపం
డితాః॥౫౫-
అభినీతస్సంస్కృతే చన్యా
య్యే మపణవతోఽరపి
అధిక్షి ప్తంతు విహితేభ
త్సితే ప్రేషితేపిచ॥౫౬॥
అపధ్వస్తాః పరిత్యక్తపరి
చూర్ణితనిందితాః॥
ప్రతిజ్ఞాతేవిహితే సమాధి
స్థేసమాహితః॥౫౭॥
పురస్కృతోఽరి పుగ్రస్తేస్వీ
కృతే గ్రీకృతేర్చితే।

ఉపరక్త స్తుదుఃఖార్తే రా
హుగ్రస్తేందుసూర్యయోః॥
పరిప్రాప్తే పరివృతెజ్ఞాతె
పరిగతంస్మృతమ్।
ఉద్గ్రాహితముపన్యస్తేనిబ
ద్ధే గ్రాహితేపిచ॥౫౮॥
దిగ్ధవృద్ధావుపచితా
నిగిరా తెపిసముద్గతః।

ఉత్కీర్ణాతస్తూ కృతయో
రుల్లిఖితం
ప్రణిహితంతునిన్యస్తే-౬౦॥
ధ్యాతె
థపరిస్ఖలితె ప్రతిరుద్ధే ప్రతి
హతంత్విష్టే।
ఇతిథాంతాః.
వాన ప్రస్థమధూష్ఠీ లేతృతీ
యాశ్రమవర్తి॥ కింశుకే
ప్రాణనాథస్తుయమే ప్రా
ణేశ్వరేపిచ।
అనీకస్థో రాజరక్షిగజరక్ష
ణాశ్చిదణాః॥౬౧॥

నిందింపబడినదానికిని పేరు.

పరిక్షిప్త-త్రి॥యిది-ధిక్కరింపబడినదానికిని-పంపబడినదానికిని పేరు.

అభిజాత॥త్రి-ఇది-కులముగలవానికిని- న్యాయవంతునికిని-పండితునకును పేరు.

అభినీత-త్రి॥ఇది-లెస్సగా చేయబడినదానికిని యోగ్యమయినదానికిని-కోపముగలవానికిని పేరు.

అధిక్షిప్త॥త్రి-ఇది-ఉంచబడినదానికిని- జడరింపబడినవానికిని-పంపబడినవానికిని పేరు.

అపధ్వస్త॥త్రి-ఇది-విడువబడినదానికిని- పొడిచేయబడినదానికిని- నిందింపబడినదానికిని పేరు.

సమాహిత-త్రి॥ఇది- ప్రతిజ్ఞ చేయబడినదానికిని- లెస్సగానుంపబడినదానికిని-సమాధియందున్నదానికిని పేరు.

పురస్కృత-త్రి॥ఇదిశత్రువుచేత పట్టుబడినవానికిని స్వీకరింపబడినవానికిని-ఎదురుగా చేయబడినదానికి- పూజింపబడినదానికిని పేరు.

ఉపరక్త-త్రి-ఇది-దుఃఖముచేత పీడింపబడినవానికిని-రాహువుచేత పట్టుబడిన చంద్రసూర్యులకును పేరు.

పరిగత॥త్రి॥ఇది_అంతటపొందబడినదానికిని, చుట్టబడినదానికిని, తెలియబడినదానికిని పేరు.

ఉద్గ్రాహిత॥త్రి,ఇది- ఉపన్యసింపబడినదానికిని-కట్టబడినదానికిని-గ్రహింపచేయబడినదానికిని పేరు.

ఉపచిత,త్రి॥ఇది పూయబడినదానికిని-వృద్ధునికిని పేరు

సముద్గత,త్రి-యిది,బైలువెడలినవానికిని- అపేక్షముపలన లేచినవానికిని పేరు.

ఉల్లిఖిత॥త్రి-ఇది,గీరబడినదానికిని- సూక్ష్మముగా చేయబడినదానికిని పేరు.

ప్రణిహిత, [illegible] ॥ఇది-వుంపబడినదానికిని, ధ్యానము చేయబడినదానికిని పేరు.

ప్రతిహత॥త్రి,జారినదానికిని-అడ్డగింపబడినవానికిని- ద్వేషింపబడినవానికిని పేరు.

—✻ థాంత పదవర్గము ముగిసెను. ✻—

వానప్రస్థ-పు-నీరిప్ప మ్రానికిని- తృతీయాశ్రమమందున్నవానికిని, మోదుగుచెట్టునకును పేరు.

ప్రాణనాథ,పు,యిది_యమునికిని- ప్రాణేశ్వరునికిని పేరు.

అనీకస్థ-పు॥ఇది-రాజుయొక్కయంగరక్షకునకన్ను, ఏనుగునెక్కి పోవు సముద్యునికిని పేరు.

చతుష్పథం చతుర్మార్గసం
గమే బ్రాహ్మణేతు నా।
దశమీస్థో నష్టవీర్యే స్థవిరేచ
త్రిలింగకః॥౬౩॥

ఇతి థాంతాః.

చక్రపాదౌ రథగజౌ
వహ్నీంద్వర్కాస్తమోనుదః।
కురువిందాః పద్మరాగహింగు
లాదర్శముస్తకాః॥౬౪॥
జనేగ్రామే జనపదో
పవాదోగర్హణాజ్ఞయోః
పరివాదస్తు నిర్వాదే వీణా
వాదనసాధనే॥౬౫॥
అభిష్యందో నేత్రరోగే

వ్యభిమర్దో రణేపిచ।

అజమోదా తూగ్రగంధా
నిర్యాసస్యాల్పలోపిచ॥౬౬॥
భవేత్కోకనదం రక్తపద్మే
రక్తోత్పలేప్యథ।
శరభేనాహేమ్నిశారి
ఫలకేష్టాపదోస్త్రియాం॥
గంగావిష్ణుపదీ క్లీబేత్వ
యం వ్యోమసముద్రయోః।
అథప్రగల్భవిదుషో ర్వా
చ్యలింగో విశారదః॥౬౭॥

ఇతి దాంతాః.

దోషోత్పాదేనుబంధస్స్యా
త్ప్రకృతస్యానువర్తనే। ప్ర
కృత్యాదేర్నశ్వరాంశేశి శౌ
ముఖ్యానుయాయిని॥౬౮॥

అవరోధో రాజగృహేశు
ద్ధాంతేప్యవరోధనే।
భవేదతివిషాశుంఠీ లశునే
షు మహౌషధమ్॥౬౯॥

చతుష్పథ-ఇది-నాలుగుత్రోవలు గూడుస్థలమున
కు పేరయినప్పుడు-నపుం॥ బ్రాహ్మణునకు పేరైనప్పుడు॥పుం॥
దశమీస్థ-త్రి॥ ఇది-వీర్యము నశించినవానికిని-వృద్ధుని
కిని పేరు.

—✻ థాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻—

చక్రపాద-పుం॥ ఇది-రథమునకును-గజమునకును-పేరు.
తమోనుద్-పుం॥ ఇది-అగ్నికిని-చంద్రునికిని-సూర్యునికి
పేరు.
కురువింద-పుం॥ ఇది-కెంపునకును-యింగువకును- అద్ద
మునకును-తుంగముస్తెకును పేరు.
జనపద-పుం॥ ఇది-జనమునకును-గ్రామమునకును పేరు.
అపవాద-పుం॥ ఇది-నిందకును-ఆజ్ఞకును పేరు.
పరివాద-పుం॥ ఇది-నిందకును-వీణను వాయించు కోనకు
నకును పేరు.
అభిష్యంద-పుం॥ ఇది-నేత్రరోగమునకును, అధికశబ్ద
ము వలన నంతట జారుటకును పేరు.
అభిమర్ద-పుం॥ ఇది-యుద్ధమునకును- అధికశబ్దము చేత మ
ర్దించుటకును పేరు.
అజమోదా-స్త్రీ॥ ఇది-ఓమమునకును- బూరుగుబ్రూ
నివంకకును పేరు.
కోకనద-న॥ ఇది ఎఱ్ఱని కమలమునకును, ఎఱ్ఱని కలువకు
ను పేరు.
అష్టాపద-పుం॥ ఇది-శరభమృగమునకును- బంగారము
నకును-జూదమాడు పలకకును పేరు.
విష్ణుపదీ-ఇది-గంగకు పేరైనప్పుడు॥ స్త్రీ॥ ఆకాశమునకు
ను-సముద్రమునకును పేరయినపుడు-విష్ణుపద॥న॥
విశారద-ఇది-ప్రౌఢునకును-విద్వాంసునికిని పేరయిన
పుడు విశేష్యలింగము.

—✻ దాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻—

అనుబంధ-పుం॥ ఇది-దోషమును సంపాదించుటకును-ప్ర
కృతమైనదిమొదలగుదానిననువర్తించుటకును- ప్రకృతిప్ర
త్యయాదులయందు నశించిపోవు నక్షరమునకును-శిశువునకు
ను-ముఖ్యులయిన తండ్రి మొదలయినవారిననుసరించిన వా
నికిని పేరు.
అవరోధ-పుం॥ ఇది-రాజగృహమునకును, అంతఃపురము
నకును-నిరోధించుటకును పేరు.
మహౌషధ-న॥ ఇది-అతివసకును-శొంఠికిని-వెల్లుల్లిగడ్డ
కును పేరు.

అనిరుద్ధ ఉషానాథే చరే
నాన్యగ్లే,న్య॥

అనిరుద్ధ-ఇది-అనిరుద్ధునికిని-వేగులవానికిని పేరయి
నపుడు॥ పు॥ అడ్డము లేనిదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

వసాజమోదయోరుగ్ర గం
ధా స్త్రీ లశునేతునా॥ ౭౧॥

ఉగ్రగంధ-ఇది॥ వసకును- ఓమమునకును పేరయినపుడు
స్త్రీ॥ వెల్లుల్లికి పేరయినపుడు॥ పు॥

ఉపలబ్ధి స్త్రీన్యయాం ప్రా
ప్తౌమనీషాయా

ఉపలబ్ధి స్త్రీ॥ ఇది-పొందుటకును-బుద్ధికిని పేరు,

మథ త్రిషు। అవష్టబ్ధం స్యా
దదూరసమాక్రాంతేవలం
బనే॥ ౭౨॥

అవష్టబ్ధ త్రి॥ ఇది-సమీపమయినదానికిని-ఆక్రమిం
పబడినదానికిని-పట్టునకును పేరు.

సమున్నద్ధా స్సముద్బద్ధ
పండితంమన్యగర్వితాః।

సమున్నద్ధ-త్రి॥ ఇది-పుట్టినదానికిని-పండితుడు కాకయు
తాను పండితుడనని తలచువానికిని-గర్వము గలవానికిని పేరు

ఇతి ధాంతాః.

—— ధాంత పదవర్గము ముగిసెను. ——

స్యాద్వర్ధమానః ఏరండే శ
రావే భూషణే పిచ॥ ౭౩॥

వర్ధమాన-పు॥ ఇది-ఆముదపు చెట్టునకును- మూకుడు
నకును-భూషణవిశేషమునకును పేరు.

అభిమానో గర్వ బుద్ధ్యో
హింసా ప్రణయయోరపి।

అభిమాన-పు॥ ఇది-ధనాదులచేత గలిగిన గర్వమునకును
బుద్ధికిని-హింసకును-ప్రార్థనకును పేరు.

ప్రతియత్న స్తుసంస్కారఉప
గ్రహణలిప్సయోః॥ ౭౪॥

ప్రతియత్న-పు ఇది- స్వభావముననున్న వస్తువునకును
గుణాతిశయము గలుగ జేయుటకును-చేరబట్టుటకును-అ
భిలాషకును పేరు.

పారావతే మయూరేచ
కోకిలేచ కలధ్వనిః।

కలధ్వని-పు ఇది-పావురమునకును- నెమలికిని- కోకిలకు
ను పేరు॥

ధాతృస్మరా వాత్మయోని
ర్మూర్ఖనీచౌ పృథగ్జనా॥
జన్మభూమావభిజనో విఖ్యా
తావన్వయేచ సః।

ఆత్మయోని-పు॥ ఇది-బ్రహ్మకును- మన్మథునికిని పేరు-
పృథగ్జన-పు॥ ఇది-మూర్ఖునకును-నీచునకును పేరు-
అభిజన-పు॥ ఇది-జన్మభూమికిని- ప్రసిద్ధికిని- కులమునకు
ను- చకారమువలన కులాగతములయిన ధ్వజాదులకును
పేరు-

వహ్నౌ భానూ చిత్రభానూ
వహ్నింద్వర్కా విరోచ
నాః॥ ౭౫॥

చిత్రభాను-పు॥ ఇది-అగ్నికిని-సూర్యునకును పేరు.
విరోచన-పు॥ ఇది-అగ్నికిని-చంద్రునకును-సూర్యునకు
ను పేరు-

పుణ్యజనస్సుజనే స్యాద్ర
క్షసియక్షే

పుణ్యజన-పు॥ ఇది-సుజనునికిని-రాక్షసునకును- యక్షు
నకును పేరు-

ధగర్జితే మేఘే। స్తనయిత్ను
రనూచానస్సువినీతే సాం
గవేదజ్ఞే॥ ౭౬॥

స్తనయిత్ను-పు॥ ఇది-గర్జనకును- మేఘునకును పేరు.
అనూచాన-పు॥ ఇది-మిక్కిలి వినయవంతునికిని-వ్యాకర
ణాది షడంగములతోడ వేదముల జదివినవానికిని పేరు.

గుంజాయామాఢ్యా శిఖండి
న్యా

శిఖండినీ-స్త్రీ॥ ఇది-గురిగింజకును- అడవిమొల్లకును
పేరు.

సౌదామిన్యప్సరస్యపి।

సౌదామినీ-స్త్రీ॥ ఇది-అప్సరసకును-అశనిశబ్దముచేత మెరు
పునకును పేరు.

ఆతంచనం ప్రతీవాప జవ
నాప్యాయనార్థకమ్॥ ౭౮॥
సాధనే తోషణే ప్రాప్తా
వారాధన
మథాంశుకే। పిధానేప్యా
చ్ఛాదనంస్యా
త్కార్యహేత్వోః ప్రయో
జనమ్॥ ౭౯॥
అస్కందనం తిరస్కారే
గతిశోషణయోర్యుధి।
ప్రతిమానం ప్రతిచ్ఛాయా
గజదంతాంతరాళయోః॥

అధిష్ఠానంపురః ప్రభావచ
క్రేష్వధ్యాసనేపిచ।
జన్మోర్ధ్వగత్యోరుత్పతన
మథాభివ్యాపి మూర్ఛన
యోః॥ ౮౦॥ సమ్మూర్ఛనం
సముత్థానముద్యోగే రోగ
నిర్ణయే।
నిర్యాతనం వైరశుద్ధౌ దా
నేన్యాసధనార్పణే॥ ౮౧॥
ఆకాంక్షాయామాకలనం
గణనాజ్ఞానబంధయోః। స
మూహేచా
పదానంతు వృత్త కర్మణి
ఖండనే॥ ౮౩॥
నిర్భర్త్సనమలక్తేపి

శ్రుతిదృష్ట్యోర్నిశామనం।
ఉపాసనం శరాభ్యా సేహం
సాసేవనయోరపి॥ ౮౪॥
రతేకంపేనిధువనం
స్యాదుద్వర్తనముద్గమే।
విలేపనే
వ్యథవధేసమాప్తౌచ సమా
పనమ్॥ ౮౫॥
ఆమ్నాయేపి ప్రవచనం

ఆతంచన-సీ॥ ఇది, పాలులో డుపెట్టుటకును, వేగ
మునకును-తృప్తి చేయుటకును పేరు.

ఆరాధన,న॥ ఇది, సాధనమునకును- సంతోషపె
ట్టుటకును-పొందుటకును పేరు.

ఆచ్ఛాదన-న॥ ఇది- వస్త్రమునకును- కప్పుటకును
పేరు.

ప్రయోజన-న॥ ఇది, కార్యమునకును, హేతువునకు
ను పేరు.

అస్కందన,న॥ ఇది- తిరస్కారమునకును, గమన
మునకును-ఎండుటకును, యుద్ధమునకును పేరు.

ప్రతిమాన,న॥ ఇది- దేవతామూర్తులకు సమము
గా శిలాదులచే జేయబడినవిగ్రహాదులకును-ఏనుగుదంతము
లమధ్యదేశమునకును పేరు.

అధిష్ఠాన,న॥ ఇది- పట్టణమునకును- ప్రభావంబునకు
ను-బండికంటికిని-ఆక్రమించుటకును పేరు.

ఉత్పతన,న॥ ఇది-పుట్టుటకును-ఎగురుటకును పేరు.

సమ్మూర్ఛన,న॥ ఇది-అంతటవ్యాపించుటకును- ఒ
డలుమరుచుటకును పేరు.

సముత్థాన-న॥ ఇది, ఉద్యోగమునకును- రోగనిశ్చ
యమునకును పేరు.

నిర్యాతన-న॥ ఇది-పగసాధించుటకును- దానమున
కును, దాచిపెట్టినధనమునుమరలనిచ్చుటకును పేరు.

ఆకలన-న॥ ఇది, ఆక్షేపమునకును- లెక్కపెట్టుజ్ఞా
నమునకును-కట్టుటకును-కూటమికిని పేరు.

అపదాన-న॥ ఇది- పూర్వమునడిచినసద్వ్యాపార
మునకును-ఖండించుటకును పేరు.

నిర్భర్త్సన- న॥ ఇది-లక్కకును, అపిశబ్దముచే బెద
రించుటకును పేరు.

నిశామన-న॥ ఇది-వినుటకును॥ చూచుటకును పేరు.

ఉపాసన-న॥ ఇది-విలువిద్య నేర్చుకొనుటకును-చం
పుటకును-సేవచేయుటకును పేరు.

నిధువన-న॥ ఇది, రతికిని-వణకుటకును పేరు.

ఉద్వర్తన,న॥ ఇది, లేచుటకును- నలుగుపెట్టుటకు
ను పేరు.

సమాపన-న॥ ఇది-వధకును-సమాప్తికిని పేరు.

ప్రవచన-న॥ ఇది-పలుమారుచదువుటకును- అపిశ
బ్దముచేత బ్రహ్మవాక్యమునకును పేరు.

స్యాదాయోధనమాహవే। వర్త్మేచ — అయోధన-న॥ ఇది-యుద్ధమునకును-చంపుటకును పేరు-

ప్రణిధానంతుసమాధిప్రయత్నయోః॥౧౬॥ — ప్రణిధాన-న॥ యిది. సమాధికిని-అభిలాషకును పేరు.

యోన్యుల్పత్త్యోః ప్రజనన — ప్రజనన-ఇది. యోనికిని-ఉత్పత్తికిని పేరు.

మథప్రేషణదానయోః। విసర్జనం — విసర్జన-న॥ ఇది-పంపుటకును, దానమునకును పేరు.

విహననంవధపీజ్జసవాదకషు॥౧౭॥ — విహనన-న॥ ఇది-వధకును-విసరుటకును పేరు.

అభ్యాధానమభిన్యాసేవహ్న్యర్థణాంచేద్మసంగ్రహే। — అభ్యాధాన-న॥ యిది-ఉంచుటకును- అగ్నికొరకు సమిత్తులసంపాదించుటకును పేరు.

నిర్వాసనంతుహింసాయాం నగరాదేర్బహిష్కృతౌ॥ — నిర్వాసన-న॥ ఇది-హింసకును- పట్టణము మొదలయినవానినుండి వెళ్లగొట్టుటకును పేరు.

నిష్ఠ్యూతౌనిరసనం ప్రోక్తం — నిరసన-న॥ ఇది, ఉమియుటకును- చకారముచేతబొక్కరించుటకును పేరు.

సంవాహనమంగమర్దనేపి స్యాత్। — సంవాహన-న॥ యిది-దేహమునుపిసుకుటకును- అపిశబ్దముచేత మోయుటకును పేరు.

శిల్పగృహేప్యావేశన — ఆవేశన-న॥ యిది- కంసాలకొట్టునకును- అపిశబ్దముచేతగుడిసెకును పేరు.

ముద్వాపనమపివహింసనే ప్రోక్తం॥౧౯॥ — ఉద్వాపన-న॥ యిది-హింసించుటకును, అపిచశబ్దములచేతనొకబింబమునవావాహనముచేసిన దేవతను మరలస్వస్థానమునకుమంత్రముచేతపంపుటకును పేరు.

కాత్యాయనో వరరుచౌ మునౌ — కాత్యాయన-న॥ యిది- వరరుచికిని- కాత్యాయనమునికిని పేరు.

కాత్యాయనీత్యుమా । యా చార్ధవృద్ధాకాషాయవసనాగతభర్తృకా॥౨౦॥ — కాత్యాయనీ-స్త్రీ॥ యిది-పార్వతికిని- సగముముదిసి కావిచీరగట్టియున్న విధవస్త్రీకిని పేరు.

త్రిష్వవలగ్నంలగ్నేమధ్యే క్లీబం — అవలగ్న-యిది- చిక్కుపడినవానికి పేరైనపుడు॥ త్రి॥ నడుమునకు పేరయినపుడు॥ న॥

ఘనాఘనస్త్రీన్ద్రే। వర్షుకమేఘేఘాతుకమత్తేభేత్రిషుత్వయంసాంద్రే॥౨౧॥ — ఘనాఘన-యిది, యింద్రునకును వర్షించుమేఘమునకును చంపుస్వభావముగలమదపుటేనుగునకు పేరైనపుడు॥ పు॥ దట్టమయినదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

శాశ్వతే త్రిషునాబ్రహ్మహరీశేషుసనాతనః। — సనాతన-యిది- నాశములేనిదానికి పేరైనపుడు॥ త్రి॥ బ్రహ్మకును-విష్ణువునకును-శివునికిని పేరయినపుడు॥ పు॥

దీప్తౌప్రద్యోతనంనార్కే — ప్రద్యోతన-యిది-ప్రకాశమునకు పేరయినపుడు॥ న॥ సూర్యునికి పేరయినపుడు॥ పు॥

మహాసేనోగుహేపిచ॥ — మహాసేన-పు॥ యిది-కుమారస్వామికి పేరు- అపిచకారములవలనగొప్పసేనగలవానికి పేరైనపుడు॥ త్రి॥

ఆత్మనీన స్సుతే స్యాత్ పు
మానాత్మహితే త్రిషు।
విష్వక్సేనా, గంధఫల్యాం
నా తువిష్ణా
వథ త్రిషు॥ ౯౩॥ అభిప
న్నో ధృతే గ్రస్తేపరాద్ధే వతి
కాతఽయోః।విపన్నే
ప్రతిపన్న స్తువిజ్ఞానేంగీకృ
తావపి॥౯౪॥
అవాచీనం విపర్యంతేంయ
స్తుదక్షిణదిగ్భవం।
ఇతినాంతాః.
విప్రలంభే విరోధోక్త్యా వ
పార్థకవచస్యపి॥ ౯౫॥ విప్ర
లాపః
అవలేపస్తుమాపణే గర్వలే
పయోః।
పరివాపస్తు పర్యుప్తా జాలవా
లేపరిచ్ఛదే.౯౬॥
పరిక్షేపః పరివృతౌ పాద
పార్శ్వే వదంతినామ్।
ఉపతాపోరోగతాపా
వివవిష్ణావృషాకపిః॥౯౭॥
ఇతిపాంతాః.
జంబూభేదే రాజజంబూః
పిండఖర్జూరకేపిసా।
ఇతిభాంతాః.
అవష్టంభ స్తబ్ధతాయాం
హేమ్నిగర్వేవలేపనే॥ ౯౮॥
ఇతిబాంతాః.
అభ్యాగమో భ్యాగమనే
స్యాత్సంగరసమీపయోః।
సార్వభౌమ స్సర్వపృథ్వీ
పాలకేదిగ్గజాంతరే॥౯౯॥
ఉపక్రమస్స్యాదుపధాచి
కిత్సారంభవాచకః।
మహాపద్మో నాగభేదే నిధి
సంఖ్యావిశేషయోః॥ ౧౦౦॥

ఆత్మనీన-ఇది-కుమారునికిని భార్యాసోదరునికిని ... నిచేరైనపుడు॥పు॥ఆత్మహితమైనదానికిచేరైనపుడు॥త్రి॥
విష్వక్సేన-యిది,ప్రేంకణపుచెట్టునకుచేరయినపుడు॥స్త్రీ॥విష్ణువునకుచేరయినపుడు॥పు॥
అభిపన్న,త్రి॥యిది-ధరింపబడినదానికిని-పట్టుపడి నవానికిని,అపరాధముచేసినవానికిని-సమర్థునికిని-ఆర్తునికిని-ఆపదనొందినవానికిని పేరు.
ప్రతిపన్న-త్రి॥యిది- శిల్పశాస్త్రాదులయందలిజ్ఞానమునకును,అంగీకారమునకును పేరు.
అవాచీన-త్రి॥యిది-విపర్యాసమయినదానికిని-దక్షిణదిక్కునబుట్టినదానికిని పేరు.

—※ నాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

విప్రలాప,పు॥యిది- మోసపుచ్చుటకును-విరోధవాక్యానకు వ్యర్థవాక్యానకును పేరు.

అవలేప,పు॥యిది,దూషించుటకును- గర్వమునకును-పూయుటకును పేరు.
పరివాప-పు॥యిది,వేదపెట్టుటకును, నీళ్లనిలుచు పాదికిని-పరివారమునకును పేరు.
పరిక్షేప-పు॥యిది,వెలుగునకును-ఏనుగులయొక్క పాదపార్శ్వమునకును పేరు.
ఉపతాప-పు॥ఇది, రోగమునకును- సంతాపమునకును పే.
వృషాకపి,పు॥యిది-శివునికిని-విష్ణువునకును పేరు.

—※ పాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

రాజజంబూ,స్త్రీ॥యిది, నేరేడుయొక్క భేదమునకును-ముద్దఖర్జూరమునకును పేరు.

—※ భాంతపదవర్గము ముగిసెను, ※—

అవష్టంభ- పు॥యిది, స్తబ్ధభావమునకును-బంగారమునకును-గర్వమునకును-పూయుటకును పేరు.

—※ భాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

అభ్యాగమ-పు॥యిది-వచ్చుటకును- యుద్ధమునకును,సమీపమునకును పే.
సార్వభౌమ-పు॥యిది- సమస్తభూమ్యధిపతికిని-ఉత్తరదిక్కునను దిగ్గజమునకును పే.
ఉపక్రమ-పు॥యిది,అమాత్యాదులంబరీక్షించుటకును-వైద్యమునకును పే.
మహాపద్మ-పు॥యిది-నాగభేదమునకును-నిధివిశేషమునకును-సంఖ్యాభేదమునకును పే.

విశ్వకర్మా సహస్రాంశౌ
దేవశిల్పిని వేధసి।

విశ్వకర్మన్-పు॥యిది-సూర్యునకును- దేవతలశిల్పిని-బ్రహ్మకును పే.

వాతప్రమీస్స్యా గేశ్వేపి
శౌర్యోద్యోగౌ పరాక్ర
మౌ॥౧౧౧॥

వాతప్రమీ పు॥ఇది పొడలయిఱ్ఱికిని,గుఱ్ఱమునకును పే.

పరాక్రమ-పు॥యిది, భయకారణముగలిగినను భయపడక నుండుటకును-కార్యారంభమునకును పే.

అంగీకృతావుపగమస్సమీ
పగమనేపిచ।

ఉపగమ-పు॥యిది-అంగీకారమునకును, దాపును జెందుటకును పే.

జ్యేష్ఠభ్రాత ర్యగ్రజన్మా
బ్రాహ్మణేవా పృథక్ త్రిషు॥

అగ్రజన్మన్-పు॥యిది-అన్నకును-బ్రాహ్మణునికిని పే.

యాతయామం గతరసే
జీర్ణేభుక్తోఝితేపిచ।

యాతయామ-పు॥త్రి॥యిది-రుచిపోయినదానికిని చినికినదానికిని-అనుభవించివిడువబడినదానికిని పే.

ఇతి మాంతాః.

—※ మాంత పదవర్గము ముగిసెను. ※—

హలీందుజౌ రౌహిణేయౌ
భల్లసింహౌ గుహాశయౌ॥

రౌహిణేయ,పు॥యిది-బలరామునికిని-బుధునకును పే.

గుహాశయ-పు॥యిది-యెలుగుబంటికిని- సింహమునకును పే.

దీర్ఘద్వేషే ప్యనుశయః
పశ్చాత్తాపానుబంధయోః

అనుశయ,పు॥యిది-దీర్ఘద్వేషమునకును-పశ్చాత్తాపమునకును-అనువర్తించుటకును పే.

సముదాయ స్సముదయో
ద్వావిమౌ వృద్ధిబృందయోః

సముదాయ-పు॥సముదయ-పు॥ ఈ రెండును- వృద్ధికిని,గుంపునకును పే.

బాహులేయో వృషేస్కం
దే

బాహులేయ,పు॥యిది, ఎద్దునకును- కుమారస్వామికిని పే.

బాడబేయౌ ద్విజాశ్వ
యోః

బాడబేయ-పు॥యిది-బ్రాహ్మణునికిని- గుఱ్ఱమునకును పే.

సమాహ్వయో నామ్ని యు
ద్ధేద్యూతేచ పశుపక్షిభిః॥

సమాహ్వయ-పు॥ యిది- నామధేయమునకును-యుద్ధమునకును-పొట్టేలు- కోడి- మొదలయినవానిచేనాడుజూదమునకును పే.

స్థూలోచ్చయ స్స్యా త్సాక
ల్యే దంతినాం మిధ్యమేగతౌ

స్థూలోచ్చయ- పు॥ యిది - సంపూర్ణముగాకయుండుటకును- యేనుగులయొక్క-తీవ్రము మందముగాని నడుపునకును పే.

ధనంజయో ర్జునే శక్రేద
హనే దేహమారుతే॥౧౧౬॥

ధనంజయ-పు,యిది-అర్జుననకును-ఇంద్రునకును అగ్నికిని - జీవముపోయినతర్వాత దేహమునువదలనివాయువునకును పే.

సముచ్ఛ్రయస్స్యా దుత్సే
ధేవిరోధేపి

సముచ్ఛ్రయ-పు॥యిది-పొడవునకును- విరోధమునకును పే.

ప్రతిశ్రయః। సభాయాం
చాశ్రయేచా

ప్రతిశ్రయ-పు॥ఇది-సభకును-ఆశ్రయమునకును పే.

థావశ్యాయో హిమ గర్వ
యోః॥౧౧౭॥

అవశ్యాయ-పు॥యిది-మంచునకును- గర్వమునకును పే.

సాంపరాయస్తు సమరేవిప
దాగామికాలయోః।

సాంపరాయ-పు॥ ఇది-యుద్ధమునకును- ఆపదకును-భవిష్యత్కాలమునకును పేరు.

అంతశయ్యాస్త్రశ్మశానేచసా
శయ్యాయాంమృతావపి॥

అంతశయ్యా-స్త్రీ॥ యిది-స్మశానమునకును- మంచముమీదిమరణమునకును పేరు.

గౌర్యశ్విన్యౌదక్షకన్యే

దక్షకన్యా-స్త్రీ॥ యిది-గౌరికిని- అశ్వినీనక్షత్రమునకును పేరు,

మదిరాపిహాలిప్రియా।

హాలిప్రియా- స్త్రీ॥ యిది-మద్యమునకును- అపిశబ్దముచేత రేవతీదేవికిః పేరు.

అన్వాహార్యం భవేన్మాస
శ్రాద్ధమిష్టేశ్చదక్షిణా॥

అన్వాహార్య-న॥ యిది-మాసశ్రాద్ధమునకును- ఇష్టియందుంచుదక్షిణకును పేరు.

భాగేభాగ్యేభాగధేయం।
దాయాదేతుపుమానయం।

భాగధేయ-యిది॥భాగమునకును-పూర్వకృతమైన శుభకర్మఫలమునకును పేరయినపుడు-న॥భాగార్హులైన దాయాదులకు పేరయినపుడు-పు॥

గోధాయాం స్త్రీపుమానా
ఖౌనకులేపహా బిలేశయః॥

బిలేశయ-యిది॥ఉడుమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ, పందికొక్కునకును-ముంగిసకును- పామునకును పేరగునపుడు-పు॥

ఉశీరేనద్వయోః పుంసిజ
లాధారేజలాశయః।

జలాశయ-యిది॥వట్టివేరునకు పేరగునపుడు-న, మడుగునకు పేరగునపుడు, పు॥

భయంకరే ప్రతిభయస్త్రిషు
భీతౌనపుంసకమ్॥౧౧౧॥

ప్రతిభయ, యిది॥భయంకరమయినదానికి పేరగునపుడు-త్రి, భయమునకు పేరయినపుడు, న॥

అపసవ్యం భేద్య లింగంద
క్షిణప్రతికూలయోః।

అపసవ్య-యిది॥కుడిపార్శ్వమునకును-ప్రతికూలమైనవానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

ఇతియాంతాః.

... యాంతపదవర్గము ముగిసెను, ...

ధారాధరౌ ఖడ్గమేఘౌ
నృపశైలౌధరాధరౌ॥

ధారాధర-పు॥యిది- ఖడ్గమునకును, మేఘమునకును పే

ధారాధర, పు॥ యిది, భూమి నేలు రాజునకును, పర్వతమునకును పేరు.

విష్ణుసర్పౌచక్రధరౌ॥
స్త్రీస్తనాబ్దౌపయోధరౌ॥

చక్రధర-పు॥యిది-విష్ణువునకును-సర్పమునకును పే

పయోధర-పు॥యిది- స్త్రీలయొక్క స్తనమునకును- మేఘమునకును పేరు,

యమభూపౌదండధరౌ।
వీతిహోత్రావినానలౌ॥

దండధర-పు॥యిది, యమునికిని- భూపతికిని పేరు.

వీతిహోత్ర, పు॥యిది-సూర్యునికిని-అగ్నికిని పేరు.

ద్వారద్వార్థస్థౌ ప్రతీహారౌ

ప్రతీహార-పు॥యిది-ద్వారమునకును- ద్వారపాలకునకును పేరు.

కర్మపంకౌనిషద్వరౌ।

నిషద్వర-పు॥యిది, కర్మబంధమునకును-అడుసునకును పేరు.

అవతారస్తుతీర్థేపి

అవతార-పు-యిది-పుణ్యతీర్థమునకును, అపిశబ్దము వలన పుట్టుటకును పేరు-

ధన్వంతరిరినేపిచ॥౧౧౪॥

ధన్వంతరి-పు, యిది॥సూర్యునకును, అపిశబ్దముచే క్షీర [illegible] పేరు.

ఖడ్గేఽపి కరవీరస్స్యా
దుపహారోఽప్యుపాయనే।
గరుడేఽపి బ్రహ్మపుత్రో
లంకారోఽప్యుపమాదిషు॥
లోహేఽపి గిరిసారో
ఽర్ధచంద్రోఽపి గళహస్తకే।
పరివారోఽసికోశే చా
వస్కరో గూఢగుహ్య
యోః।
నభశ్చరాస్తు గాంభోద
పక్షివిద్యాధరగ్రహాః।
యామభౌ ... గజేపక్షచర
ఏకచరద్విపే॥౧౧౮॥ ఖగేచా
థవ్యతికరో వ్యసనవ్యతి
షంగయోః।
రథకారస్సంకీర్ణే స్యాన్మా
హిష్యాత్కరణీభవే॥౧౧౯॥

సంక్షేపే సమాహార
ఏకత్రకరణేఽపి సః।
జలగ్రహే శింశుమారస్తా
రారూపాచ్యుతేచ సః॥
పరివారే పరికరః పర్యంక
నికురంబయోః।
ప్రగాఢే గాత్రికాబంధేవి
వేకారంభయోరపి॥౧౨౦॥
అపహారో భవేచ్చోరేద్యూ
తే గ్రాహ్యాఖ్య ... ని
... తన్వ్యాప్తే
యుద్ధాదివిరమే॥౧౨౧॥

కరవీర-పు॥యిది-కత్తికిని- అపిశబ్దమువలన గన్నేరుచెట్టునకును పేరు,

ఉపహార-పు॥యిది-రాజదర్శనార్థమై తెచ్చు కానుకకును-అపిశబ్దమువలన నాభరణములకును పేరు.

బ్రహ్మపుత్ర-పు॥యిది-విషభేదమునకును, అపిశబ్దముచేత నారదాదులకును పేరు.

అలంకార-పు॥యిది-ఉపమ మొదలయిన యలంకారములకును-అపిశబ్దమువలన నాభరణములకును పేరు.

గిరిసార-పు॥యిది-లోహమునకును-అపిశబ్దముచేత గంధకాదులకును పేరు.

అర్ధచంద్ర-పు॥యిది-మెడను చెయివైచి గెంటుటకును-అపిశబ్దమువలన నర్ధచంద్రబింబమునకును పేరు.

పరివార-పు॥యిది-కత్తిఒరకును-చకారమువలన పరిజనమునకును పేరు.

అవస్కర-పు॥యిది-రహస్యమునకును, స్త్రీపురుషులయొక్క గుహ్యదేశమునకును పేరు.

నభశ్చర-పు॥యిది-దేవతలకును-మేఘమునకును,పక్షికిని-విద్యాధరులకును-సూర్యాదిగ్రహములకును పేరు.

పక్షచర-పు॥యిది-గుంపును వదలిన యేనుగునకును ఒంటిగా తిరుగు ఏనుగునకును-పక్షికిని పేరు.

వ్యతికర-పు॥యిది-వ్యసనమునకును-సంబంధము వదలుటకును పేరు-

రథకార-పు॥యిది-వడ్లవానికిని- కోమటిస్త్రీయందు క్షత్రియపురుషునకు పుట్టిన పురుషునివల్ల కరణజాతిస్త్రీగర్భమున బుట్టినవానికిని పేరు. కరణజాతి అనగా శూద్రస్త్రీకిని,కోమటిపురుషునకును పుట్టిన సంకరజాతికి.

సమాహార-పు॥యిది- సంక్షేపమునకును,సమానప్రకరణమునకును పేరు,

శింశుమార-పు॥యిది- మొసలికిని- నక్షత్రరూపమయిన మహావిష్ణువునకును పేరు.

పరికర-పు॥యిది- పరిజనమునకును- మంచమునకును-సమూహమునకును పేరు.

అపహార-పు॥యిది-చోరరాని దానికిని- శరీరబంధమునకును-వివేకమునకును-ఉద్యోగమునకును-చోరునికిని జూదమునకును,లతాకారమయిన మహామత్స్యమునకును నిమంత్రము పొందింపయోగ్యమైన గంధపుష్పాదులకును- యుద్ధాదులచాలించియూరకుండుటకును పేరు.

వ్యవహారో వాక్యసయోగే వ్యాప్తే సంబంధదండయోః
అభిహారస్తు సన్నాహే తస్కరత్వాభియోగయోః॥

ద్వైమాతురో జరాసంధే హేరంబే
ధపరంపరా। సంతానే పరిపాట్యాంచ
రహోంతికముపహ్వరే॥
అరుష్కరో నాభల్లాతే వ్రణకారిణి వాచ్యవత్।
పుండ్రేక్షౌ నా త్రిషు మృదౌ సుకుమారో
నిశాచరః॥ ౧౭౪॥ ఘేరూలూకాహిరక్షస్సు పుంస్యస్త్యాం నిశాచరీ।
మహావీరో యజ్ఞపాత్రే వజ్రే శ్వేతహయే హరౌ॥ ౧౭౫॥ సింహే గ్నౌ గరుడే పుంసి త్రిషు ప్రవరశూరయోః।
ఆడంబరో స్త్రీ సంరంభే గజగర్జితతూర్యనిస్వనే॥౧౭౬॥
మహామాత్రో హస్తిపకే సచివే త్రిషుతూన్నతే।
శిరీషోత్పలయోః కర్ణపూరం నా త్వవతంసకే॥౧౭౭॥

ఖంసె ప్రతిసరస్సేనాపృష్ఠే మండలమాల్యయోః। అరక్షే వ్రణశుద్ధౌ చ హస్తసూత్రే చ న స్త్రియాం॥౧౭౮॥
శ్రేష్ఠే నుదీచి ప్రతివాగ్మినే చ త్రిష్వనుత్తరమ్।
శతపత్రో రాజకీరే దార్వాఘాటే శిఖావళే॥ ౧౭౯॥ క్లీబే చకమలే
విశ్వంభరా భూ...

వ్యవహార-పు॥ఇది-మాట్లాడుటకును- వ్యాపిముకును-సంబంధముకును-శిక్షకును పేరు.

అభిహార-పు॥ఇది-ఆయత్తపడుటకును- దొంగిలించుటకును-అపకారముచేయుటకొఱకు నెదిరించి యాక్రమించుటకును పేరు.

ద్వైమాతుర-పు॥ఇది-జరాసంధునికిని- వినాయకునకును పేరు.

పరంపరా-స్త్రీ॥ఇది- సంతానమునకును-అనుక్రమమునకును పేరు.

ఉపహ్వర-న॥ఇది, సమీపమునకును, ఏకాంతమునకును-పే.

అరుష్కర-పు॥ఇది-జీడిగ్రానికి పేరయినపుడు॥పు వ్రణముజేయు దానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

సుకుమార-పు॥ఇది-నామాల చెఱకునకు పేరగునపుడు॥పు॥ మృదువయిన దానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

నిశాచర-ఇది॥నక్కకును-గుడ్లగూబకును- పామునకును-రాక్షసునకును పేరయినపుడు॥పు, లంకులాడికి పేరగునపుడు- నిశాచరీ॥ స్త్రీ॥

మహావీర-ఇది॥యజ్ఞపాత్రమునకును- తెల్లనిగుఱ్ఱమునకును-విష్ణువునకును-సింహమునకును-అగ్నికిని-గరుత్మంతునకును పేరగునపుడు-పు, శ్రేష్ఠునకును- శూరునకును పేరగునపుడు॥ త్రి॥

ఆడంబర, పు॥ఇది-సంరంభమునకును- ఏనుగుగర్జించుటకును-వాద్యధ్వనికిని పేరు.

మహామాత్ర-ఇది॥మావటివానికిని- మంత్రికిని పేరగునపుడు॥పు॥ఉన్నతమయిన దానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

కర్ణపూర॥యిది-దిరిసెనపూవునకును-ఉల్పలపుష్పమునకును పేరగునపుడు॥న॥ కర్ణభూషణమునకు పేరగునపుడు॥పు॥

ప్రతిసర॥యిది-సేనయొక్క వెనుకప్రక్కకును-సమూహమునకును, పుష్పమాలికకును, ఏనుగు కుంభస్థలముకొక్క ప్రక్కకును-వ్రణశుద్ధికిని పేరగునపుడు, పు- వివాహాదులయందు హస్తమున గట్టుకంకణమునకు పేరగునపుడు, న

అనుత్తర-త్రి॥యిది, శ్రేష్ఠమైనదానికిని- ఉత్తరము కానిదానికిని- ప్రత్యుత్తరములేని సిద్ధాంతమునకును పేరు,

శతపత్ర॥ యిది-శ్రేష్ఠమయినచిలుకకును-వెన్గురుపక్షికిని- నెమలికిని పేరగునపుడు॥ పు॥ కమలమునకు పేరగునపుడు॥ న॥

విశ్వంభర- యిది॥భూమికి పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥విష్ణువు

పుమాన్।

ఇతి రేఫాంతాః.

హేరంబయిరావతౌహస్తిమల్లౌ
పరిమళఃపునః॥౧౩౦॥ విమర్దనేవిమర్దోత్థసుమనోహరసౌరభే।
మహాకాళస్తుకింపాకే శివే ప్రమథనాయకే॥౧౩౧॥
గండశైలస్త్వాస్యల్లలాటే గిరేశ్చ్యుతమహోపలే।
ఝషకాళనళాః పోటగళాః
కలకలఃపునః॥౧౩౨॥ అపి సర్జరసే
లోకపాలస్తిన్ద్రాది భూపయోః।
ఉమాదృష్టేందుమావాస్యాసినీవాల్యావుభేఇమే॥
అంకపాళిదారికాయాం క్రోడావాలింగనేపిసా॥
ఫలినీస్యాద్గంధ ఫలీకలికాచంపకస్యచ॥౧౩౪॥
లోకాలోక గిరాచక్రవాళఃక్లీబంతుమండలే।
మణిమాలాతు హారేస్యాత్కాంతాదంతక్షతాంతరే॥
అతిబల మహాబలా ద్వౌత్రిషుబలినీమా స్త్రీయా బలాయాంహి।
అవ్యక్తవాచి మధురేత్రిషు మత్తగజేతుమదకలఃపుంసి॥

ఇతిలాంతాః.

సళనేమధ్యసంధానే భిషవస్నానయజ్ఞయోః।

కుశీలవస్తువాల్మీకి నటయాచనవాచకః॥౧౩౫॥

నకు పేరగునపుడు, పు॥

... రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను, ...

హస్తిమల్ల-పు॥ఇది-వినాయకునకును-ఐరావతమనకును నామము.

పరిమళ, పు॥యిది, ఒరియుటకును-నానావిధ సుగంధద్రవ్యముల మెదుపుటచేత పుట్టినదై జనమనోహరమైన గంధమునకును పేరు.

మహాకాళ, పు॥యిది, కింపాకమను వృక్ష విశేషమునకును-శివునికిని-ప్రమథగణాధిపతికిని పేరు.

గండశైల, పు॥యిది-నొసటికిని-కొండనుండిజారిన గొప్పబండకును పేరు.

పోటకళ-పు॥యిది-మత్స్యమునకును- రెల్లునకును గనుపక సవునకును పేరు

కలకల॥పు, యిది-సర్జరసమునకును- అపిశబ్దమువలన గుంపునబుట్టిన పెనురొదకును పేరు॥

లోకపాల, పు॥యిది- యింద్రుడు మొదలయినదిక్పాలకులకును- భూమిని పాలించు రాజునకును పేరు.

సినీవాలీ-స్త్రీ॥ యిది-పార్వతికిని- చంద్రకళకనుపడు నమావాస్యకును పేరు,

అంకపాళి-స్త్రీ॥యిది, స్త్రీ శిశువునకును- పక్షికిని- ఆలింగనమునకును పేరు.

గంధఫలీ-స్త్రీ॥ యిది- ప్రేంకణపు చెట్టునకును-సంపెంగ మొగ్గకును పేరు.

చక్రవాళ, యిది॥ లోకాలోకపర్వతమునకు పేరైనపుడు॥పు॥మండలాకారమునకు పేరైనపుడు॥ న॥

మణిమాలా-స్త్రీ॥యిది, హారమునకును- స్త్రీలమొక్కదంతక్షతముల మధ్యభాగమునకును పేరు.

అతిబల, మహాబల॥ ఈరెండును- బలవంతునకు పేరయినపుడు॥ త్రి॥ చిట్టాముదపు చెట్టునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥

మదకల, యిది-అవ్యక్తమధురమయినదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥మదగజమునకు పేరగునపుడు-పు॥

... లాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

అభిషవ-పు॥యిది- యాగమునం జేయు ప్రాతస్సవనాదులకు మూడింటికిని-విరోధులకు పరస్పరము సంధిచేయుటకును- స్నానమునకును-యజ్ఞమునకును పేరు.

కుశీలవ, పు॥యిది, వాల్మీకికిని-నట్టువవానికిని యాచకునకును పేరు.

అపహ్నవో పలాపేచస్నే
హేచా
థపరాభవః । తిరస్కారే
ప్రణాశేచ
రాహూత్పాతావుపప్లవౌ॥
శస్త్రీపారశవో విప్రా
చ్ఛూద్రాజే మాత్రి కాయ
సో॥
సన్నిశ్చయేను భావస్స్యా
త్ప్రభావేభావసూచకే॥

స్త్రీశతపర్వా దూర్వాయాంచ
యోర్వ్యేణౌ పుమాన్ బిసేక్లీ
బమ్।
పారిప్లవః పరిప్లవఇత్యేతౌ
వాచ్యవచ్చలాకులయోః॥
ఆదీనవఃపుమాన్ దోషే త్రి
షుక్లిష్టదురంతయోః।
ఇతివాంతాః.
అపదేశఃపదేలక్ష్యేనిమిత్త
వ్యాజయోరపి॥౧౮౧॥
ఉపస్పర్శస్త్వాచమనేస్నా
నస్పర్శనయోశ్చసః।
అపభ్రంశోనిపతనే భాషా
భేదాపశబ్దయోః॥ ౧౮౨॥ భ
ర్త్రేప్రియేజీవితేశోనాయమే
థప్రతిస్పశః । ద్యూతేనా
త్రిష్వగ్రగే స్యాద్వార్తాహర
సహాయయోః॥౧౮౩॥
ఇతిశాంతాః.
అనిమేషశ్చానిమిషో ప్యే
తౌదేవసురమత్స్యయోః।
అనుతర్షస్సురాపానపా
త్రేతృష్ణాభిలాషయోః॥
అనుకర్షో రథస్యాథస్థి
తేదారుణికర్షణే।
స్త్రీయాముపనిషద్ధర్మేవేదాని
గమాంతరహస్యయోః॥

అపహ్నవ,పు॥ఇది-మోసపుచ్చుమాటకును- స్నేహమునకును పేరు.

పరాభవ-పు॥ఇది-తిరస్కారమునకును- నాశమునకును పేరు.

ఉపప్లవ-పు॥ఇది-రాహువునకును-ఉత్పాతమునకును పేరు.

పారశవ-పు॥ఇది-ఆయుధమునకును-శూద్రస్త్రీకిబ్రాహ్మణునివలనబుట్టినవానికిని-మత్తియమునకును, యినుమునకును పేరు.

అనుభావ-పు॥ఇది- పెద్దలబుద్ధినిశ్చయమునకును-ప్రభావమునకును-సాత్వికాదిభావములదెలుపుభ్రూవిక్షేపాదులకును పేరు.

శతపర్వ-ఇది-దూర్వకును,వసకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ ఆకారాంతము- వెదురునకు పేరగునపుడు॥పు॥ తామరతూటికి పేరగునపుడు॥న॥నకారాంతము.

పారిప్లవ,పరిప్లవ-యీరెండును- కదులుదానికిని, వ్యాకులమయినదానికిని పేళ్లు-విశేష్యలింగములు.

ఆదీనవ,దోషమునకుపేరగునపుడు॥పు॥క్లిష్టమైనదానికినీ-ప్రతిక్రియలేనిదానికిని పేరగునపుడు॥త్రి॥

—(౦) వాంతపదవర్గము ముగిసెను. (౦)—

అపదేశ-పు॥ఇది-స్థానమునకును-గురికిని- నిమిత్తమునకును-వ్యాజమునకును పేరు.

ఉపస్పర్శ-పు॥ఇది ఆచమనమునకును- స్నానమునకును-తాకుటకును పేరు.

అపభ్రంశ-పు॥ఇది-పడుటకును-భాషాభేదమునకును, అపశబ్దమునకును పేరు.

జీవితేశ-పు॥ఇది-భర్తకును-యమునికిని పేరు.

ప్రతిస్పశ-ఇది- ద్యూతమునకు పేరైనపుడు॥పు॥ ముందునడుచువానికిని, వేగులవానికిని-తోడుగాబోవువానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥

—(౦) శాంతపదవర్గము ముగిసెను. (౦)—

అనిమేష-అనిమిష-పు॥ యీరెండును- దేవతలకును, మత్స్యమునకును పేరు.

అనుతర్ష-పు॥ఇది-కల్లుత్రాగెడుగిన్నెకును- దప్పికిని ఆశకును పేరు.

అనుకర్ష-పు॥ఇది- రథముయొక్కనొగవదిగువనుండు కోడిపీటకును యీడ్చుటకును పేరు.

ఉపనిషద్-స్త్రీ॥ఇది-ధర్మమునకును- వేదాంతమునబ్రహ్మప్రతిపాదకవాక్యమునకును-రహస్యమునకును పేరు.

అంబరీషః తృణే వర్షే రణే భ్రాష్ట్రే పుంసకమ్। నాకిశోరే భూపభేదే శంభావామ్రాతకే రవౌ॥౧౪౮॥

ఇతి సాంతాః.

అధివాసో నివసనే గంధమాల్యాదిసంస్కృతౌ।

రాజహంసో నృపశ్రేష్ఠే ష్యగ్నావర్కే విభావసుః॥

చంద్రహాసః ఖడ్గమాత్రే ఖడ్గే దశముఖస్య చ।

ద్రాక్షామార్వ్యా మధురసా ప్యవే

త్సామరసా పునః॥౧౪౯॥ ద్రాక్షాయాం మదిరాయాం చ

తతస్స్వశ్రేయసం సుఖే। భద్రేప్య

థ తామరసం తామ్రే స్వర్ణే సరోరుహే॥౧౫౦॥

త్రిషు సాంద్రే ఘనరసః క్లీబేంబు న్యేష మోరటే। కర్పూరనిర్యాసయోశ్చ సమ్యక్సిద్ధరసేతు నా॥౧౫౧॥

మలీమసంతు మలినే త్రిషు లోహేనపుంసకమ్।

ఇతి సాంతాః.

ప్రతిగ్రహస్సైనిన్యపృష్ఠే దానద్రవ్యే పరిగ్రహే॥౧౫౨॥ స్వీకారేచా

థాబ్జయోనౌ పితృతాతే పితామహః।

ఉపనాహో వ్రణే లేపే వీణాయాశ్చ నిబంధనే॥

అపగ్రహో ప్యష్టిరోధే ప్రతిబంధే గజాలికే।

పరిబర్హో రాజయోగ్యవస్తున్యగ్నౌ పరిచ్ఛదే॥౧౫౩॥

అంబరీష-ఇది-తృణభేదమునకును-వర్షభేదమునకును-యుద్ధమునకును వేపుడుమంగలమునకును పేరైనపుడు॥న॥ బాలునకును-అంబరీషుడనురాజునకును-శివునకును- అంబారగ్రామునకిని-సూర్యునకును పేరైనపుడు॥పు॥

... సాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

అధివాస పు॥ఇది-ఉనికికిని, గంధమాల్యాదులచేత జేయబడిన సంస్కారమునకును పేరు.

రాజహంస-పు॥ ఇది- శ్రేష్ఠునకును- అపిశబ్దమువలన హంసకును పేరు.

విభావసు-పు॥ఇది-అగ్నికిని-సూర్యునకును పేరు.

చంద్రహాస-పు॥ఇది-ఖడ్గసామాన్యమునకును-రావణుని ఖడ్గమునకును-చకారమువలన వెన్నెలకును బేరు.

మధురసా-స్త్రీ॥ఇది-ద్రాక్షకును-చాగకును బేరు.

సామరసా- స్త్రీ॥ యిది- ద్రాక్షకును- మద్యమునకును పేరు.

స్వశ్రేయస-న॥యిది-సుఖమునకును- శుభమునకును పేరు.

తామరస-న॥యిది-రాగికిని-బంగారమునకును-తామరపూవునకును బేరు.

ఘనరస-యిది-దట్టమైనదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥ఉదకమునకును, చెరకువేగునకును-కర్పూరమునకును, బంకకును పేరైనపుడు॥ న॥సిద్ధరసమునకు పేరైనపుడు॥పు॥

మలీమస-పు। యిది- మలినమైనదానికి పేరైనపుడు॥ త్రి॥లోహమునకు పేరైనపుడు॥న॥

... సాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

ప్రతిగ్రహ-పు॥యిది- సేనకు వెనుకప్రక్కనిన్నారు- విండ్లపట్టునసున్న ప్రత్యేకపుసేనకును-దానద్రవ్యమునకును భార్యకును-గ్రహించుటకును బేరు.

పితామహ-పు॥యిది-బ్రహ్మకును, తండ్రికిని బేరు.

ఉపనాహ-పు॥యిది వ్రణమునకును,పూయుటకును-వీణయొక్క బిరడకును బేరు.

అపగ్రహ-పు॥యిది-వర్షప్రతిబంధమునకును- ప్రతిబంధమునకును- ఏనుగునొసటికిని పేరు.

పరిబర్హ-పు॥యిది రాజయోగ్యమైనఛత్రచామరాది వస్తువులకును-అగ్నికిని-పరివారమునకును బేరు.

పరీవాహో జలోచ్ఛ్వాసే నేతృలింగోఖ్యవస్తుని।

పరీవాహ-పు॥యిది-అలుగుమడవకును-రాజులనుభవింపదగినవస్తువునకును పేరు.

అవరోహోవతరణం లతాదాగ్రంగతాంఘ్రిలీ॥

అవరోహ-పు॥యిది-దిగుటకును- చెట్టుమొదటనుంచి తుదవరకునల్లినలీగెకును పేరు.

అభిగ్రహోభియోగేచ

అభిగ్రహ-పు॥యిది- యుద్ధాదులయందు నెదురుగాను ద్యోగించుటకు పేరు.

చంద్రాగ్న్యర్కా స్తమోపహాః।

తమోపహ-పు॥యిది-చంద్రునికిని-అగ్నికిని-సూర్యునికిని పేరు.

ఉపగ్రహస్తు గ్రహణే స్యాద్బంద్యామనుకూలనే॥

ఉపగ్రహ-పు॥యిది-గ్రహించుటకును- చెరబట్టుటకును-అనుకూలపరచుటకును పేరు.

వరారోహాజీతం బిన్యాంకట్యాం

వరారోహ-సి॥ యిది-స్త్రీకిని-పిరుదునకును పేరు.

గంధవహః పునః । వాయౌ నానాసికాయాం స్త్రీ

గంధవహ-యిది-వాయువునకు పేరైనపుడు ॥ పు॥ ముక్కునకు పేరైనపుడు॥ సీ॥

గరుల్లోమ్నో స్తనూరుహమ్॥౧౪౯॥

తనూరుహ-న॥ యిది- రెక్కలకును- రోమమునకును పేరు.

ఇతిహాంతాః.

... హాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

దేవవృక్షస్స ప్తపర్ణేకల్పభూరుహి గుగ్గులౌ।

దేవవృక్ష-పు॥యిది- ఏడాకులఅటివృక్షమునకును-గుగ్గిలపువ్రానికిని పేరు.

ఇతిక్షాంతాః.

—(o) క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను. (o)—

ము॥ (ఇతిజగదుపకారిణ్యామిరుగపదణ్ణాధినాథ రచితాయామ్।)
(చతురక్షర పదకాణ్డః పూర్ణో నానార్థ రత్నమాలాయామ్॥)

టీ॥ జగదుపకారిణ్యామ్- జగత్- లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్-ఉపకారకమైనదియును, ఇరుగపదండాధినాథరచితాయామ్- ఇరుగపదండాధినాథ- ఇరుగపదండనాథునిచేత, రచితాయామ్- చేయబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ - నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు, అయమ్- ఈ, చతురక్షరపదకాండః-చతురక్షర- నాలుగక్షరములుగల, పద- శబ్దములయొక్క, కాండః- సమూహము, ఇతి - ఈపూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః- ముగిసెను॥ ... ...

నానార్థరత్నమాల - చతురక్షర కాండము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

నానార్థరత్నమాల - సంకీర్ణకాండము.

శ్లో. (అస్మిన్ సంభవతశ్శబ్దాన్ పంచషట్సప్తవర్ణకాన్।)
(విషమాక్షరపర్యాయాన్నాదావర్థానభివర్ణయే॥)

గ్రంథకర్తయిదివరకు ఏకాక్షరద్వ్యక్షరత్ర్యక్షర చతురక్షర నానార్థ శబ్దములంజెప్పియింకనీసంకీర్ణకాండయందుబంచాక్షరషడక్షరసప్తాక్షర నానార్థశబ్దములను విషయాక్షరములుగలిగి యొకయర్థమునవర్ణించు ననేకపర్యాయపదములను సంభవించినవరకుంజెప్పుచున్నాడు.

అవకరకో గేహంగే చిత్రాభ్రే

అవకరక-పు॥యిది-చీపురుకట్టచేతతుడువబడిన ధూళి మొదలయినవానికిని- చిత్రవర్ణమైన మేఘమునకును పేరు.

నాగవారకో గరుడే చ।

నాగవారక-పు॥యిది-గరుత్మంతునికిని-చకారములనపాములవానికిని పేరు.

జలకరస్తు వయోధా ఫలే ప్యయం నారికేళస్య॥౨॥

జలకరక-పు॥యిది-సముద్రమునకును, టెంకాయకును పేరు.

గోక్షురకవి కంకతయోః కాశ్యాంచ స్వాదు కంటకో జ్ఞేయః।

స్వాదుకంటక-పు॥యిది- పల్లేరునకును- పుల్లవెలగచెట్టునకును-నూతన మేఘపఙ్క్తికిని పేరు.

చిలిమిలికాస్యాత్తటితి ఖద్యోతే కంఠభూషాయామ్॥

చిలిమిలికా-స్త్రీ॥యిది- మెరపునకును- మిడుగురుపురుగునకును- కంఠభూషణమునకును పేరు.

ఉపకారికోపకర్త్ర్యాం రాజగృహే పిష్టభేదే చ।

ఉపకారికా-స్త్రీ॥యిది-ఉపకారము చేసినదానికిని-రాజగృహమునకును, పిష్టవిశేషమునకును పేరు.

ఆస్ఫురిత కంతుహాసే స్త్రీణాం నఖరక్షతాంతరే చాపి॥

ఆస్ఫురితక-న॥యిది- నవ్వునకును- స్త్రీలయొక్క నఖక్షతమధ్యమునకును పేరు.

ఇతి కాంతాః.

..... కాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

కుటిలముఖస్తు కృశానౌ గోలాంగూలే ఖలే ప్రేతే।

కుటిలముఖ-పు॥యిది- అగ్నికిని కొండముచ్చునకును, దుష్టాత్మునకును-పీనుగునకును పేరు.

ఖేంబుని సర్వతోముఖమీశానబ్రహ్మణోశ్చ పుంస్యేషః॥

సర్వతోముఖ- యిది-ఆకాశమునకును-ఉదకమునకును పేరైనపుడు॥న॥శివునకును- బ్రహ్మకును పేరైనపుడు॥పు॥

ఇతి ఖాంతాః.

... ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

వాతవ్యాధిక్లిష్టే విషవైద్యే త్రిషు కథాప్రసంగః।

కథాప్రసంగ-త్రి॥యిది-వాతరోగబాధగలవానికిని-విషవైద్యునికిని పేరు.

ఇతి గాంతాః.

... గాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

దశనోచ్ఛిష్టే సూర్యేవహ్ని వప్యాశుశుక్షణి పుంసి॥
మత్తేభేసౌధానాం పరపండకేమత్తవారణః ప్రోక్తః।

ఆశుశుక్షణి-పు॥యిది, దంతములయెంగిలికిని, సూర్యునకును-అగ్నికిని పేరు.

మత్తవారణ-పు॥యిది- మదపుటేనుగునకును- మేడలయొక్క కొణిగెకాధారంబుగగోడయందునాటినకొయ్యకును పేరు.

యుద్ధేపిప్రవిదారణ

ప్రవిదారణ-న॥యిది-యుద్ధమునకును-అపిశబ్దమువలన-చీల్చుటకును పేరు.

మవతారణం త్వంచలేపివసనస్య॥౭॥

అవతారణ-న॥యిది-వస్త్రముయొక్క చెంగునకును అపిశబ్దమువలనదించుటకును పేరు.

పరిభాషణమాలాపే నియమేనిందోపలంభేచ।

పరిభాషణ-న॥యిది-మాట్లాడుటకును-నియమమునకును-నిందతోగూడినదుర్వార్తకును పేరు.

ఇతి ణాంతాః.

... ణాంతపదవర్గము ముగిసెను, ...

అపరాజితౌ హరీశౌ

అపరాజిత-పు॥యిది-విష్ణువునకును, శివునకును పేరు.

పృథివీపతిరంతకే మహీశేపి॥౮॥

పృథివీపతి- యిది- యమునకును- భూమినిబాలించు రాజునకును పేరు.

సూతేవసంతదూతః పంచమనినదేకోకిలేపిస్యాత్।

వసంతదూత, పు॥యిది-సారథికిని- పంచమస్వరమునకును-కోకిలకును పేరు.

మూర్ధాభిషిక్త శబ్ద (స్త్రీ)ను ప్రబౌక్షత్రభూపయోః పుంసి॥౯॥

మూర్ధాభిషిక్త-యిది- నిగ్రహానుగ్రహసమర్థునికిని పేరైనపుడు; స్త్రీ॥క్షత్రజాతియందుబుట్టినవానికిని-భూమినిబాలించువానికిని పేరైనపుడు॥పు॥

తౌ జ్యోతిషాంపదీ ద్వావశీతభాను శ్శీతభానుశ్చ
ఇతితాంతాః.

జ్యోతిషాంపతి-పు॥యిది-సూర్యునికిని- చంద్రునికిని పేరు.

... తాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

యోజనగంధా సీతా కస్తూరీవ్యాసమాతాచ॥౧౦॥
ఇతిధాంతాః.

యోజనగంధా-పు॥ యిది- సీతాదేవికిని- కస్తూరికిని-వ్యాసమునితల్లియయినసత్యవతికిని పేరు.

... ధాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

అథషాష్టిహాయ నాస్సువృర్మతంగజాధాన్యభేదాశ్చ।

షాష్టిహాయన-పు॥యిది-యేనుగునకును- ధాన్యవిశేషమునకును పేరు- యిచ్చటమతంగజాతిశబ్దమునకుమారిగదియనికొందరర్థముచెప్పుదురు.

మధుసూదనావళి హరీ

మధుసూదన- పు॥యిది-తుమ్మెదకును, విష్ణువునకును పేరు.

కుసుంభ కనకే మహారజనే॥

మహారజన-న॥యిది-కుసుమపువ్వునకును- బంగారమునకును పేరు.

హరిచంద్ర నంతు కుంకుమచందనమందార భూరుహే

హరిచందన-న॥యిది-కుంకుమపువ్వునకును-ఎఱ్ఱసిగంధమునకును, మందారవృక్షమునకును పేరు.

ప్వ స్త్రీ।
వరవర్ణినీ హరిద్రా వరనారీరోచనాచలాక్షాచ॥ ౧౨॥
ఇతినాంతాః.

వరవర్ణిని- స్త్రీ॥యిది- పసపునకును-ఉత్తమస్త్రీకిని, గోరోచనమునకును-లత్తుకకును పేరు.

... నాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

చామరఃపుష్పకాశే సహ
కారే కేతకేచాపి।
ఇతిపాంతాః.
ధూళికదంబో నింబే నీపేవ
రణద్రుమే తినిశే॥౧౩॥
ఇతిబాంతాః.
త్రిషుతుప్రవక్తృ మహో
ప్రవక్త్రి ప్రవచనీయం స్యాత్
ఇతియాంతాః.
చిత్రాగార విశేషే కావ్య
విశేషేచ సర్వతోభద్రః॥
అలకాచ మహేంద్రస్య న
గరీవస్వౌకసారా స్యాత్।
తిలకేతిమాలపత్రం పత్రక
తాపింఛమోరపితత్॥ ౧౪॥
ఇతి రేఫాంతాః.
బలభద్రోపై శ్రవణశ్శేషా
హిర్మణికుండలః।
యజ్వాచ శౌండి కశ్చద్వా
వేతావాసుతీవలౌజ్ఞేయా॥
ఇతిలాంతాః.
తృప్తౌచేత్పుంసిస్యా వన్నా
దావాశితంభవంక్లీ బే।
ఇతివాంతాః.
హింగుద్రుమస్య చరసేనిం
బేపిహింగునిర్యాసస్స్యాత్।
ఇతిసాంతాః.
ఏతౌహిరణ్యబాహూసం
తతధనదశ్చంద్రమౌళిశ్చ।
ఇతిహాంతాః.
(ఇతిపంచాక్షర)
(నానార్థపదాని)
మాతులస్యసుతేధూర్తఫ
లేమాతులపుత్రకః॥౧౫॥
ఇతికాంతాః.

చామరపుష్ప-పు॥యిది-రెల్లునకును- తీయమామిడికిని
మొగలిచెట్టునకును పేరు.

... పాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

ధూళికదంబ-పు॥యిది-వేపచెట్టునకును, కడపచెట్టున
కును-ఉలిమిరిచెట్టునకును-నెమ్మిచెట్టునకును పేరు.

... బాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

ప్రవచనీయ-త్రి॥యిది-చెప్పుటకుతగినదానికిని-మిక్కు
లివాచాలకునికిని పేరు.

... యాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

సర్వతోభద్ర-పు॥యిది, ద్వారభేదరచనాభేదములచే
తప్రకాశించుచున్న రాజగృహ దేవతాగృహవిశేషములకు
ను కావ్యభేదమునకును పేరు.

వస్వౌకసారా-స్త్రీ॥యిది-అలకాపురమునకునుఅమరా
వతికిని పేరు.

తమాలపత్ర-న॥యిది-నొసటిబొట్టునకును-పరిమళద్ర
వ్యములమెదిపి స్త్రీలముఖస్తనాదులయందు వ్రాయుచిత్త
రువునకును-సముద్రతీరమునందునల్లనియాకులుగలచీకటి
మ్రానికిని పేరు.

... రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

మణికుండల-పు॥యిది-బలరామునికిని, కుబేరునికి- ఆ
దిశేషునకును పేరు.

ఆసుతీవల-పు॥యిది-సోమయాజికిని- కల్లువిక్రయిం
చువానికిని పేరు.

... లాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

ఆశితంభవ-యిది-తృప్తికిచేరగునపుడు॥పు॥అన్నాదుల
కుచేరగునపుడు॥న॥

... వాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

హింగునిర్యాస-పు॥యిది-యింగువకును- వేపచెట్టున
కును పేరు.

... సాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

హిరణ్యబాహు-పు॥యిది-ఎడతెగకధనమునిచ్చుదాత
కును- శివునకును పేరు.

... హాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

(పంచాక్షరనానార్థపదాని॥అయిదక్షరములుగల)
(యనేకార్థములు-యితి-ఇట్లుముగిసెను.)

మాతులపుత్రక,పు॥యిది- మేనమామకొడుకునకును-
ఉమ్మెత్తపండునకును పేరు.

... కాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

లావణ్యేచ స్తనేచ స్యాత్ స్త్రీ-
యే యౌవనలక్షణమ్।
ఇతి ణాంతాః.
ఇతి షడక్షర
నానార్థపదాని.
క్రియాసమభిహారస్స్యా
త్పౌనః పున్యభృశార్థయోః॥
ఇతి రేఫాంతాః
ఇతి సప్తాక్షర
నానార్థపదమ్.
నిదాఘఘుర్మాస్స్వేదోష్మగ్రీ
ష్మేష్వాతపవాసరే । ఆత
పేచా
ధపవరుణ స్సముద్రోయాద
సాంపతి ॥ యాదస్పతిశ్చ
వృక్షేద్రౌ శిఖర్యగనగాగ
మాః।
వతంసోత్తంసావతంసాః
కర్ణాపూరేపి శేఖరే॥౨౧॥
ఇతి పుంలింగవిషమవర్ణ
పర్యాయపదాని
రద్య నేభినయే సూచా సూ
చనాస్యాద
ధచ్ఛలే। మాతంగ్యుగ్రే తుయ
మాయాంచ
సౌమ్యా జ్జున్యౌతునిశ్య
పి॥౨౨॥
ఇతి స్త్రీలింగవిషమవ
ర్ణపర్యాయపదాని॥
పవిత్రయజ్ఞోపవీతే బ్రహ్మ
సూత్రోత్తరీయయోః।
శకునంచనిమిత్తంచ శుభా
దేస్సూచకేఉభే॥౨౩
వారుణంధరణం రత్నం గం
భీరంగహనంపునః। సేవ్యంది
వ్యంస్వాదుశుద్ధం పాతాళం
చజలేవ్యమీ॥౨౪॥

యౌవనలక్షణ న॥ ఇది- సిగ్గునకును- స్త్రీలయొక్క-
స్తనములకును పేరు.

... ణాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

షడక్షరనానార్థపదాని- ఆరక్షరములుగల
యనేకార్థపదములు- యిది- యిట్లుముగిసెను.

క్రియాసమభిహార- పు॥యిది- పలుమారు చేయుట
కును- అతిశయమునకును పేరు.

... రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

సప్తాక్షరనానార్థపదం- ఏడక్షరములుగల
యనేకార్థపదము- యిది- యిట్లుముగిసెను.

నిదాఘ- ఘర్మ- ఈ౨ను- చెమటకును- వేడిమికిని-
గ్రీష్మకాలమునకును- ఎండదినమునకును- ఎండకును పేళ్ళు

యాందసాంపతి- యాదస్పతి- ఈ౨ను- వరుణునికిని- స
ముద్రునికిని పేళ్లు.

శిఖరి- అగ- నగ- అగమ- యీ౪ను- వృక్షమున
కును- పర్వతమునకును పేరు.

వతంస- ఉత్తంస- అవతంస- పు॥యీ౩ను- కర్ణ
భూషణమునకును- కిరీటాదులకును పేరు.

పుంలింగవిషమవర్ణపర్యాయపదాని- పుంలింగమందు
వర్తించువిషమాక్షరపర్యాయపదములు- యితి- యిట్లు-

సూచనా- స్త్రీ॥యిది- చూచుటకును- అభినయము
నకును- సూదికిని పేరు-

మాతంగీ- ఉగ్రా- స్త్రీ॥యీ౨ను- ఒకదానిందలచికప
టమునమరియొకటిచేయుటకును- పార్వతికిని పేరు.

సౌమ్యా- అర్జునీ- స్త్రీ॥యీ౨ను- రాత్రికిని- ఆపిశబ్ద
ముచేత సాత్వికగుణవంతురాలికిని- ఆవునకును పేరు.

స్త్రీలింగవిషమవర్ణపర్యాయపదాని- స్త్రీలింగమందువ
ర్తించువిషమాక్షరపర్యాయపదములు- యితి- ముగిసెను.

పవిత్ర- యజ్ఞోపవీత- న॥యీ౨ను- బ్రహ్మసూత్రమున
కు- ఉత్తరీయమునకును పేరు

శకున- నిమిత్త- న॥యీ౨ను- శుభకార్యసూచకమున
కు పేరు.

వారుణ- ధరణ- రత్న- గంభీర- గహన- సేవ్య- దివ్య-
స్వాదు- శుద్ధ- పాతాళ- న॥యీ౧౦ను- ఉదకమునకును-
ఆపిశబ్దముచేత వరుసగా వరుణసంబంధమయినదానికిని- ధ
రించుటకును- శ్రేష్ఠమయినదానికిని- లోతైనదానికిని- చొ
రగూడనిదానికిని- సేవింపదగినదానికిని- ఆకాశమునబు

ఇతి క్లీబవిషమవర్ణా
పర్యాయపదాని
భగవాన్ బుద్ధవిష్ణీ వశపూ
జ్యేషు
భగవత్యుమా!
మహాన్ (స్త్రీ)ష్వధికేపూజ్యే
మహతీకాపివల్లకీ॥౨౯॥

భోగీ గ్రామాన్యధికృతే (త్రి)
షునాభూపసర్పయోః।
భోగిన్యస్సు ర్ణన్న, పస్యా
న్యాఃకామిన్యో మహిషీంవి
నా।
సరస్వతీ నదీభేదనద్యో (స్త్రీ)
దేవతాగిరోః। గోభూగం
గానుమత్స్ర ధ్యాం
సరస్వాంస్తునదేంబుదా॥
భవేయురణిమాదౌచ భూ
త్యైశ్వర్యవిభూతయః।
కకుదో (స్త్రీ) కకుత్స్త్రీ-బేద్వా
వేతౌ నృపలక్ష్మణి-౨౮॥ వృ
షభాంగె ప్రధానేచ
భేద్య లింగాయితఃపరే।

యితినానాలింగవిషమ
వర్ణాపర్యాయపదాని
ప్రాప్తరూప సురూపాభి
రూపాఃపండితసౌమ్యయోః
ప్రాచ్యోదీచ్యప్రతీచ్యా
స్తాః ప్రాగుదక్ప్రత్యగిత్యపి।
త్రిషుపూర్వా దివిగ్దేశకాలా
దేష్వవ్యలింగకాః॥ ౩౦॥
యితివాచ్యలింగవి
షమవర్ణాపదాని
స్కంధస్యశంభోర్ధాతుశ్చ
పర్యాయాస్సకలాః క్రమాత్

ట్టినదానికిని-రుచికరమయినదానికిని- పరిశుద్ధమయినదా
నికిని-పాతాళమునకును పేరు.

క్లీబవిషమవర్ణాపర్యాయపదాని- నపుంసకమందువర్తిం
చువిషమాక్షరపర్యాయపదములు- యితి- ముగిసెను.

భగవత్-పు॥ యిది- బుద్ధదేవునకును-శివునకును-
పూజ్యునకును పేరు.

భగవతీ-స్త్రీ॥యిది- పార్వతికి పేరు.

మహత్-త్రి॥యిది-అధికునకును-పూజ్యునకును పేరు.

మహతీ-స్త్రీ॥యిది-నారదునివీణకును-అధికమయినదా
నికి పేరు.

భోగిన్-యిది- గ్రామాధికారికి పేరగునపుడు॥త్రి॥
రాజునకును-పామునకును పేరగునపుడు॥పు॥

భోగినీ-స్త్రీ॥ యిది, రాజుయొక్క పట్టపుసానిగాక
యితరభార్యలకు పేరు.

సరస్వతీ-స్త్రీ॥యిది, సరస్వతీనదికిని-సామాన్యము
గానదికిని, సరస్వతీదేవికిని, వాక్కునకును, గోవునకు
ను, భూమికిని, గంగకును, పొన్నగంటియాకునకును పేరు.
సరస్వతీ-పు॥ యిది, పురుషనదికిని, సముద్రమునకును పే॥

భూతి-స్త్రీ॥ ఐశ్వర్య-న॥విభూతి-స్త్రీ॥ యీ౩ను-అణి
మాద్యష్టసిద్ధులకును- చకారమువలన సంపదకును పేరు.

కకుద-పు॥కకుత్-న॥ యీ౨ను-రాజచిహ్నములు
యినఛత్రచామరాదులకును, ఎద్దుమూపురమునకును-ప్ర
ధానమునకును పేరు.

యితః-యీచెప్పినశబ్దములుగాక, పరే- ముందుచెప్ప
గలశబ్దములు, భేద్యలింగాః- విశేష్యలింగములు.

అన్నిలింగములయందు వర్తించువిషమాక్ష
రపర్యాయపదములు-యితి, యిట్లుముగిసెను.

ప్రాప్తరూప, సురూప, అభిరూప, త్రి॥ యీ౩ను, వి
ద్వాంసునికిని, ఒప్పిదమయినదానికిని పేరు.

ప్రాక్, ఉదక్, ప్రతక్ - యీ౩ను- తూర్పు-ఉత్త
రము పడమర- యీమూడుదిక్కులయందుబుట్టినవానికి
పేరగునపుడు॥ త్రి॥తూర్పుమొదలయినదిక్కులకును- దేశ
ములకును- కాలమునకును- పేరగునపుడు, అవ్యయము.

వాచ్యలింగవిషమవర్ణాపదాని- విశేష్యలింగ
విషమాక్షరపదములు-యితి-యిట్లుముగిసెను.

స్కంధస్య- కుమారస్వామికిని, శంభోః- శివునకును,
ధాతుశ్చ-బ్రహ్మకును, పర్యాయాః- పర్యాయపదములైన

రుద్రాత్మజే షణ్ముఖే పంచము
ఖే చాపి చతుర్ముఖే॥ ౩౧॥

షణ్ముఖపంచముఖచతుర్ముఖ,శబ్దములు-షణ్ముఖే,ఆరుముఖములుగలదియు. పంచముఖే। అయిదుముఖములు గలదియు-చతుర్ముఖే-నాలుగుముఖములుగలదియునగు-రుద్రాత్మజే చాపి-రుద్రాత్మజుల పర్యాయమునువర్తించును.

(పైశబ్దమునకు నిశ్లేయర్థ మెరుంగునది.)

నిశాయాస్తు హరిద్రాయాం
మేఘస్యాభ్రకమస్తకయోః

రాత్రికిపర్యాయమైన నిశాశబ్దముపసపునందును వర్తించును-మేఘవాచకమైన మేఘశబ్దము- అభ్రకమునందును-తుగము స్తైలయందునువర్తించును.

ఇంద్రస్యగుగ్గులూలూకకుట
జేష్వ

ఇంద్రపర్యాయములయిన కౌశికశక్రశబ్దములు-రెంటిలోకౌశికశబ్దము-గుగ్గిలపుచెట్టునకును-గుడ్లగూబకును-శక్రశబ్దముకొడిసెచెట్టునకును-పర్యాయములగును.

థచిత్రకే॥ ౩౨॥ భల్లాతకే
పివహ్నేస్స్య
రర్కస్యార్కతరావపి।

అగ్నిపర్యాయమగునవహ్నిశబ్దము-చిత్రమూలమునందును-జీడిమ్రానియందునువర్తించును.

సూర్యపర్యాయమయినయర్కశబ్దము - జిల్లేడుచెట్టునందునువర్తించును.

గౌర్యాస్తువతస్యా

గౌరీపర్యాయమయిన యుమాశబ్దమునల్లి యగిసచెట్టునందునువర్తించును.

మిందోస్తుకాంపిల్యఘనసా
రయోః॥ ౩౩॥

చంద్రపర్యాయమయినచంద్రశబ్దము రోచనీయనునౌషధమునందుపచ్చకర్పూరమునందునువర్తించును.

వజ్రస్యహీరకే

వజ్రాయుధపర్యాయమయినవజ్రశబ్దము-వజ్రమణియందునువర్తించును.

ఖస్యత్వభ్రకే పరమాత్మని।

ఆకాశపర్యాయమైనఖశబ్దము- మేఘమునందును-పరమాత్మయందునువర్తించును.

దృషదో ద్రేశ్చ శైలేయే

రాతికినిపర్వతమునకును- పర్యాయమయినశిలయ లేయశబ్దము-పు,రాతిపువ్వునందువర్తించునపుడు॥న।

కార్పాసే వాససోంసరః

వస్త్రపర్యాయకార్పాసశబ్దము-పు, ప్రత్తియందువర్తించునపుడు॥పు।

కనకస్యతు దుత్తూరనాగ
కేసరయోర్నగః।
శిరసశ్శిఖరేవా

బంగారమునకుపర్యాయమైనకనకశబ్దము-న, ఉమ్మెత్తచెట్టునందును-నాగకేసరమునందునువర్తించునపుడు-పు
శిరస్సునకుపర్యాయమైనశిరశ్శబ్దము-న,శిఖరమునందునువర్తించును. (దువర్తించునపుడు-పు॥

ఘనరసః పద్మస్యనారసే॥
వ్యాధేః కుష్ఠా ఖ్యాపధే
స్యో
చ్ఛోణితస్యతుకుంకుమే।

పద్మపర్యాయసారసశబ్దము॥న- బెగ్గురుపక్షియం
వ్యాధికిపర్యాయమైనకుష్ఠశబ్దము- చెంగల్వకోష్ఠునందునువర్తించును.

నెత్తురునకు పర్యాయమైనరక్తశబ్దము న, కుంకుమయందునువర్తించును.

బింబోస్సెధ్యా దీకారీరవపి
కారే

బెందు పర్యాయమైనబెందుశబ్దము-పు॥ నేత్రమునం బుట్టినకరీరవ కారమునందునువర్తించును।

ధనిధావపి॥ ౩౬॥ కూర్మ
స్యమకరస్యా

భశంఖస్యనిధిసంఖ్యయోః॥

కూర్మస్య-తాబేటికిని-మకరస్య-మొసలికిని- పర్యాయములయినకచ్ఛపమకరశబ్దములు రెండును,పునిధావపి నిధియందునువర్తించును.

శంఖస్య- శంఖపర్యాయశంఖశబ్దము- నిధిసంఖ్యయోః నిధియందు-సంఖ్యయందునువర్తించును.

మూ— { ఇతిజగదుపకారిణ్యా మిరుగపదండాధినాథరచితాయామ్।
చతురక్షరసంకీర్ణః పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్। }

టీక॥ జగదుపకారిణ్యామ్-జగత్-లోకమునకును, ఉపకారిణ్యామ్- ఉపకారకమైనదియు, ఇరుగపదండాధినాథరచితాయామ్-ఇరుగపదండాధినాథ- ఇరుగపదండనాథునిచేత, రచితాయామ్-చేయబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్-నానార్థరత్నమాలయనుగ్రంథమునందు, అయమ్-ఈ, సంకీర్ణః-సంకీర్ణకాండము,ఇతి- పూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః-ముగిసెను. ❋

నానార్థరత్నమాల - సంకీర్ణకాండము,

శ్రీరస్తు.

నానార్థరత్నమాల-

అవ్యయకాండము- ఏకాక్షరము.

అస్యాన్నిషేధేత్వల్పార్థే
ప్యాస్తుసంతాపకోపయోః
అఙీషదర్థాభివ్యాప్త్యోః క్రి
యాయోగే సీమ్నిచ।౧।

అ- ఇది॥ నిషేధమునందును-అల్పార్థమునందునువర్తించును

ఆ-ఇది। సంతాపమునందును-కోపమునందువర్తించును

ఆఙ్-ఇది॥ ంచుకయనునర్థమునందును- ఒకక్రియకు మేరను జెప్పునెడలదానితోడను నునర్థమునందును- ఆమేరను జెప్పునెడలనందాకయనునర్థమునందును- క్రియాయోగమున బుట్టిన క్రియార్థద్యోతకత్వమునందునువర్తించును.

అప్రగృహ్యస్స్మృతౌవా
క్యేచాక్షేపేప్యథ హర్ష
యోః।

ఆ-ఇది-తలంపునందును- వాక్యపూరణమునందును-ఆక్షేపమునందును-ఆశ్చర్యమునందును- సంతోషమునందునువర్తించును-దీనికిప్రగృహ్యమనుటచేతసంధిలేదు.

ఇస్స్యాచ్చిత్రక ఖేదోక్త్యో

ఇః-ఇది॥ఆశ్చర్యమునందును- ఖేదవాక్యమునందును వర్తించును.

రీః కోపే దుఃఖభావనే।౨।
ఋకారశ్చాపి ఋూకారో
ద్వౌ చేతౌ వాక్యకృత్స్న
యోః।

ఈ-ఇది॥ కోపమునందును-దుఃఖమునుభావించుట (యందును వర్తించును-

ఋ ఋూ. ఈరెండును వాక్యమునందును-సమస్తము నుటయందునువర్తించును.

ఏ దుఃఖభావనే కోపే ప్రత్య
క్షే సన్నిధావపి॥ ౩॥
స్మృత్యాహ్వానామన్త్రణా
ర్థేష్వైతుస్మృత్యాదిషు త్రిషు
ఓంకారస్స్యాదనుమతౌ
పరమాత్మన్యుపక్రమే॥ ౪॥
ఓ ఔ శబ్దా వుభౌ స్యాతాం
సరిబుద్ధ్యాహ్వానయోరపి।
చాన్వాచయసమాహారే
మిథోయోగే సముచ్ఛయే।

ఏ-ఇది॥ దుఃఖమును భావించుటయందును-కోపమునందు
ను-ప్రత్యక్షమునందును-సమీపమునందు వర్తించును.

ఐ-ఇది। స్మరించుటకును-పిలుచుటకును-నిమంత్రణ
మునకును పేరగునపుడు-ఆ॥ మూల్లింగములుంగలవు.

ఓం-ఇది। అంగీకారమునకును-పరమాత్మకును- ఆ
రంభమునకును పేరు.

ఓ-ఔ॥ యీరెండును సంబోధనకును- దూరమున
నున్నవానిం బిలుచుటకును పేరు.

చ-ఇది। రెండు క్రియలలో నొకటి ప్రధానమై యొకటి
యప్రధానమయియుండుటయనున న్వాచయమనను ఒక
క్రియలోనవయవవస్తువులకును ప్రాధాన్యము లేక సముదా
యమే ప్రధానమై యుండుటయను సమాహారమనను పరస్ప
రసాపేక్షములయిన అవయవవస్తువులకు నొకక్రియతో సం
బంధముగలుగుటయను- నితరేతరయోగమనను పరస్పర
నిరపేక్షములైన అవయవవస్తువులకు నొకక్రియతో సంబం
ధము గలుగుటయను సముచ్ఛయమును ననువర్తించును.

భేదేవధారణే తుస్స్యా
ద్దురశోభనదుఃఖయోః॥
నిర్భర్త్సనే మత్సరే చ నిన్య
గ్భవని కామయోః॥ ౬॥

తు-ఇది॥ భేదమునకును-నిశ్చయమునకును పేరు.

దుర్-ఇది॥ అమంగళమునకును-దుఃఖమునకును పేరు.

ని-ఇది॥ బెదరించుటయందును-పరులసంపదనోర్వ
లేకపోవుటయందును-వంగుటయందును- మిక్కిలియనున
ర్థమునందును వర్తించును

ప్రశ్నే నుకల్పే నుస్విచ్చ

ను-స్విత్॥ యీరెండును-ప్రశ్నయందును- వికల్ప
మునందును వర్తించును.

నిషేధే నిశ్చయే చ నిః।

నిర్-ఇది॥ నిషేధమునందును- నిశ్చయమునందును
వర్తించును.

ప్రప్రాధాన్యాతిశయయో

ప్ర-ఇది॥ ప్రాధాన్యమునందును-అతిశయమునందు
ను వర్తించును.

స్స్మనిషేధే స్మృతావపి॥

స్మ-ఇది॥ నిషేధమునందును- స్మరణమునందును వ
ర్తించును.

వినిషేధే పృథగ్భావే

వి-ఇది॥ నిషేధమునందును- వేరనుటయందును వర్తించును.

వావికల్పోపమానయోః।

వా-ఇది। వికల్పార్థమునందును- ఉపమానార్థ
మునందును వర్తించును.

స్వర్నాకే పరలోకే చ

స్వర్-ఇది॥ స్వర్గమునందును- పరలోకమునందు
ను వర్తించును.

శంకల్యాణే సుఖేపి చ-౮॥

శమ్-ఇది॥ శుభమునందును- సుఖమునందును వర్తిం
చును.

హా సంబుద్ధౌ ప్రసిద్ధౌ చ

హ-ఇది। సంబోధనమునందును- ప్రసిద్ధియందును వ
ర్తించును.

హావిషాదశుగార్తిషు। — హా-ఇది॥వ్యథపడుటయందును-శోకమునందును-పీడయందునువర్తించును.

హివిస్మయేవిషాదేచ — హి-ఇది॥ఆశ్చర్యమునందును॥ వ్యథపడుటయందునువర్తించును.

హింసంప్రశ్నవితర్కయోః — హిం-ఇది॥ప్రశ్నయందును-ఊహయందునువర్తించును

హుంభర్త్సనామంత్రణయోః — హుమ్-ఇది, భర్త్సించుటయందును - పిలుచుటయందునువర్తించును.

హూస్స్యాద్విస్మయహర్షయోః — హూః-ఇది॥ఆశ్చర్యమునందును- సంతోషమునందునువర్తించును.

హేహై వ్యస్తౌ సమస్తౌచ హూతిసంబోధనార్థకౌ॥ — హే-హై। యీరెండును వేరువేరుగాకాని-హేహై అనిఏకపదముగాగాని యొకనామధేయమున నొకరినిపిలుచుటయందును-సంబోధనమునందునువర్తించును.

ఇత్యేకాక్షరనానార్థావ్యయాని. — ఏకాక్షరనానార్థావ్యయాని-ఒకవర్ణముగలయనేకార్థకావ్యయములు-ఇతి-ముగిసెను.

సహైకవారేచసకృ — సకృత్-ఇది॥ కూడాఅనునర్థమునందును- ఒకతూరియనునర్థమునందునువర్తించును.

దంగసంబుద్ధిహర్షయోః — అంగ-ఇది॥సంబోధనమునందును-సంతసమునందునువర్తించును.

కచ్చిత్ప్రశ్నే కామ వాదే వార్తాసంభావనార్థయోః — కచ్చిత్-ఇది, ప్రశ్నయందును-యిష్టార్థప్రశ్నయందును-లోకవాడుకయందును-ఇది, సంభవించునాయనునర్థమునందునువర్తించును.

పశ్చాత్ప్రతీచ్యాం చరమే — పశ్చాత్-ఇది॥పడిమరకును- వెనుకప్రక్కకును పేరు.

కించారంభవిశేషయోః। — కించ-ఇది॥ఆరంభమునకును-మరియుంగలదనుటకునుపేరు

సుష్ఠుప్రశంసనార్థేచ — సుష్ఠు-ఇది॥ బాగనుటకును-మెచ్చుటకును పేరు.

గాఢంత్వనుమతేదృఢే॥ — గాఢ-ఇది అంగీకారమునకును- దృఢమునకును పేరు

హంతహర్షేవిషాదేచవాక్యారంభానుకంపయోః। — హంత-ఇది॥సంతోషమునకును-దుఃఖించుటకును-వాక్యారంభమునకును-దయకును పేరు.

స్వస్త్యాశీఃక్షేమనిష్పాప పుణ్యమంగళవాచకమ్॥౧౩॥ — స్వస్తి-ఇది॥ఆశీర్వచనమునకును-క్షేమమునకును- పాపములేకయుండుటకును-పుణ్యమునకును- శుభమునకును పేరు.

బతానుకంపా సంతోషఖేదామంత్రణవిస్మయే। — బత-ఇది॥దయకును-సంతోషమునకును- దుఃఖమునకును-పిలుచుటకును-ఆశ్చర్యమునకును పేరు.

ఆనంతర్యే పరిప్రశ్నేపంచమ్యర్థేభవేత్తతః॥౧౪॥ — తతః-ఇది॥తర్వాతననుటకును- అవలనేమియనిప్రశ్నచేయుటకును-అందువల్లననుపంచమీవిభక్త్యర్థమునకును పేరు.

కుతస్తుస్యాత్పరి ప్రశ్నేపంచమ్యర్థాపలాపయోః। — కుతః-ఇది॥ఎక్కడిదనుప్రశ్నకును- ఎందువల్లననుపంచమీవిభక్త్యర్థమునకును-అదియెక్కడిదియనునపలాపార్థమునకును పేరు.

ఆదిప్రకారసంప్రాప్తి... — ...అనునర్థమునకును ప్రకారమునకును-

ప్రకరణేష్వితి॥ ౧౫॥

అతిస్స్యాదధికార్థోఽక్తాప్ర
శంసాయామతిక్రమే।
ప్రతిప్రతినిధావిత్థంభూతా
ఖ్యానాభిముఖ్యయోః॥ ౧౬
వీప్సాయాం లక్షణే భాగేప్రతి
దానేనధారణే॥

అథో అథేత్యుభేప్రశ్నవిక
ల్పారంభమంగళే॥ ౧౭॥ అనం
తరేచకార్త్స్న్యే చ

మిథోన్యోన్యంరహస్యపి।

సముచ్చయే వ్యనుజ్ఞాయాం
సామ్యనిశ్చయయోస్తథా॥

వృథానిరర్థకావిధ్యోః
ప్రాదుర్జన్మప్రకాశయోః।
సామిత్వర్థేజుగుప్సాయా
మమాంతికసహార్థయోః॥

నామప్రాకాశ్యేకుత్సా
యాంసంభావ్యేంగీకృతౌక్రు
ధి॥
కామంప్రకామేనుమతౌ
ప్రశ్నానునయయోరపి॥
అయేవిషాదస్మరణక్రోధ
సంభ్రమవాచకః।
వరానహీనేనావృత్తౌ
పురోగ్రేప్రథమేపిచ

పురాప్రబంధేప్రతనేనిక

మాగియుటకును, కారణమునకును - ప్రకరణమునకును
పేరు-

అతి,ఇది-మొదలగునర్థముస్నకును- మెచ్చుటకు
ను,అతిక్రమించుటకును పేరు.

ప్రతి-ఇది-సదృశార్థమునకును- ఒకప్రకారము
నుబొందినవానిగాచేయుటయను,నిత్థంభూతాఖ్యానమున
కును,ముఖమునుమళ్లించియుండుటకును- గుణక్రియలచేత
నన్నివస్తువులనుప్రత్యేకముగావ్యాపించినిశ్చయించుటయ
నెడివీప్సకును-చిహ్నమునకును-భాగమునకును- ఒకవాని
నిచ్చియొకదానింబుచ్చికొనుటకును- అదియనుసేవకారా
ర్థమునకును పేరు.

అథో-అథ-యీరెండునుప్రశ్నకును, ఆదాఇదా
అనెడివికల్పార్థమునకును- ఆరంభమునకును, మంగళార్థ
మునకును-తర్వాతననెడియర్థమునకును- అంతయననెడి
యర్థమునకును పేరు.

మిథస్-ఇది- తమలోతామనెడియర్థమునకును, ఏ
కాంతమునకును పేరు.

తథా, ఇది- యిదియు మరియొకటియు ననెడిస
ముచ్చయార్థమునకును- ప్రార్థనార్థకమునకును, అనుజ్ఞ
చేయుటకును,సామ్యభావమునకును- అలాగేయనెడినిశ్చ
యార్థమునకును పేరు.

వృథా-ఇది-వ్యర్థమనుటకును-విధిలేకచేయుటకును పేరు.
ప్రాదుస్-ఇది- పుట్టుటకును-ప్రకాశించుటకును పేరు.
సామి-ఇది-సగమనుటకును- నిందకును పేరు.
అమా-ఇది-సమీపమునకును- కూడాయనునర్థమున
కును పేరు.

నామ-ఇది-ఎరిగింపదగినయర్థమునకును-నిందకును
యిటువలెసంభవించుననునర్థమునకును- అంగీకారము
నకును-కోపమునకును పేరు.

కామమ్-ఇది-మిక్కిలియనునర్థమునకును-అంగీ
కరించుటకును-ప్రశ్నకును-ఊరడించుటకును పేరు.

అయే-ఇది-దుఃఖమునకును,స్మరించుటకును-కోప
మునకును-తొట్రుపాటునకును పేరు.

వర-ఇది-శ్రేష్ఠునికిని-అవృత్తిలేకపోవుటకును పేరు.
పురస్-ఇది-ముందనుటకును- మొదటిదానికని పేరు.

యీపురశ్శబ్దముఅపిచకారములవలన పురవాచక
మయినపుడుఅకారాంతపుంసకలింగముగలదు.

పురా,ఇది-వాక్యరచనకును_బహుజాలమునకును.స

టా గామ్యతీతయోః। మీపమునకును-రాగలదానికిని-గడచినదానికిని పే

పరిస్యాత్సర్వతోభావ ల క్షణాదుషుభూషణే ॥ పరి ఇది-అంతయనునర్థమునకును-వృక్షంవృ క్షం-వనంవనమ్- ఇత్యాద్యర్థములజైప్సభావల క్షణములకును-భూషణమునకును-ఆలింగనమున

౨౨॥ఆలింగనేవంచనేచా కును-మోసపుచ్చుటకును పేరు.

ప్యారాద్దూరసమీప యోః॥ ఆరాత్తు-ఇది-దూరమునకును-సమీపమునకును పే.

తిరోంతర్ధౌ తిరశ్చీనే తిరస్-ఇది-కప్పుటకును-అడ్డముగానవెడెయర్థ మునకును పేరు.

పృథగ్విధే కేహిరుక్॥ హిరుక్-ఇది-యీయదిదప్పమరియొకటియనే డియర్థమునకును-సమీపమునకును పేరు.

ఊరర్యూరీచోరరీచ విస్తా రేంగీంకృతౌ త్రయమ్। ఊరారీ-ఉరీ-ఉరరీ-యీమూడును-విస్తారము నకును-అంగీకారమునకును పేరు.

సంభావనాయాం వార్తా యాంస్మృతావనునయేకి ల॥ కిల-ఇది-యీరీతిగలుగునాయనెడి సంభావన కును-లోకవాడికకును- గడచినదానిస్మరించుటకు ను-ఊరడించుటకును పేరు.

నిషేధవాక్యాలంకార జిజ్ఞాసానునయేఖలు। ఖలు-ఇది-నిషేధమునకును-వాక్యాలంకారమునకు తెలియనిచ్ఛయించుటకును-ఊరడించుటకును పేరు

శక్తిభూషణపర్యాప్తి వారణానర్థకేష్వలమ్॥ అలమ్-ఇది- సమర్థుడనెడియర్థమునకును- భూషణమునకును- సంపూర్ణమనునర్థమునకు ను-చాలింపుమనునర్థమునకును-అనర్థమునకును పే

యావత్తావచ్చ సాక ల్యావధి మానావ ధార ణే। యావత్-తావత్-ఈరెండును-అంతయునవె డెయర్థమునకును-మేరకును- పరిమాణమునకును- అవియియనెడినిశ్చయార్థమునకును పేరు.

యద్వా ప్రస్నేవితర్కేచ యద్వా-ఇది-ప్రశ్నకును- ఇటుగాకపోయెన నుసీరీతియనిచెప్పుటకును పేరు.

ప్రాధ్వంసప్రానుకూ లయోః॥ ౨౮॥ ప్రాధ్వం-ఇది-వంగుటకును-అనుకూలమునకు ను పేరు.

భూయస్సదార్థయో శ్శశ్వ శశ్వత్-ఇది-పలుమారనుటకును- ఎల్లప్పుడను టకును పేరు.

ప్రకర్షాతిశయార్థయో భృశం-ఇది-అతిశయమునకును-మిక్కిలియను

స్ఫుత్శస్।
సహసాకల్యసాదృశ్య
యోగపద్యసమృద్ధిషు॥

టకును పేరు.
సహ-ఇది- సమస్తమనెడి యర్థమునకును-సాదృశ్యార్థమునకును-సమాన కాలమునబుట్టుటకును సమృద్ధికిని పేరు.

అహోధిగర్థఆశ్చర్యేని
షాదకరుణార్థయోః।

అహో-ఇది-నిందార్థమునకును- ఆశ్చర్యమునకును-దుఃఖించుటకును-కరుణించుటకును పేరు.

తర్హి ప్రశ్నేచోత్తరేచ

తర్హి-ఇది-ప్రశ్నకును- ఉత్తరము చెప్పుటకును పేరు

క్షణానుక్షణయోర్ము
హుః

ముహుస్-ఇది-క్షణకాలమునకును-పలుమారనునర్థమునకును పేరు.

ఆహోఉతాహో ఇత్యే
తౌవికారప్రశ్నయోరపి।

ఆహో ఉతాహో- యీ రెండును- వికారమునకును ప్రశ్నకును పేరు.

హాహాస్యాదద్భుతే ఖేదే

హాహా-ఇది-ఆశ్చర్యమునకును-దుఃఖించుటకును పే

హీహీవిస్మయహర్ష
యోః॥

హీహీ-ఇది-ఆశ్చర్యమునకును- సంతోషమునకును పేరు.

తుల్యప్రత్యక్షయోస్సా
క్షా

సాక్షాత్-ఇది-సమానార్థమునకును-ప్రత్యక్షమునకును పేరు.

న్మంక్షుశీఘ్రభృశార్థ
యోః।

మంక్షు-ఇది-శీఘ్రమనునర్థమునకును-మిక్కిలియనుటకును పేరు.

ఇతిద్వ్యక్షరనా
నార్థావ్యయాని

ద్వ్యక్షర నానార్థావ్యయాని- రెండువర్ణములుగల యనేకార్థకావ్యయములు-ఇతి-ముగిసెను.

అభీక్ష్ణమవిశేశీఘ్రము
హురర్థప్రకర్షయోః॥

అభీక్ష్ణమ్ ఇది-ఎల్లప్పుడనుటకును- శీఘ్రమనుటకును-పలుమారనుటకును మిక్కిలియనుటకును పే

పురస్తాత్ప్రథమేగ్రేచ
పురార్థేపూర్వదిశ్యపి।

పురస్తాత్-ఇది-మొదటననుటకును-ముందరననుటకును-తొల్లియనుటకును-తూర్పుదిక్కునకును పే

కిముతాతిశయప్రశ్న
వికల్పే

కిముత-ఇది-అతిశయమునందును- ప్రశ్నయందును-వికల్పమందును వర్తించును.

ష్వథసాంప్రతమ్॥౩౧॥
యుక్తార్థే చాతునార్థే
చాప్యంతతోవయవాంత
యోః।

సాంప్రతమ్॥ఇది- యోగ్యమనునర్థమందును-యిప్పుడనునర్థమునందును వర్తించును.

అంతతస్-ఇది-అవయవమునందును- తుదయనునర్థమునందును వర్తించును.

అగ్రతఃపురతశ్చేతిద్వౌ

అగ్రతస్- పురతస్-ఈ రెండును- మొదటియం

వేలా ప్రథమాగ్రయోః॥

ఘను-ముందనుటయందును వర్తించును.

సమీపోభయతశ్శీఘ్ర
సాకల్యాభిముఖే౽భితః।

అభితస్-ఇది-సమీపమునందును-ఇరుప్రక్కల యందును శీఘ్రమునందును- అంతయనునర్థమునందును-ఎదుటయనునర్థమునందును వర్తించును.

సంప్రత్యర్థే చ సమయా
శపథాంతికమధ్యయోః॥

సమయా-ఇది-ఇప్పుడనునర్థమునందును- శపథమునందును-సమీపమునందును-నడిమియందును వర్తించును.

ప్రాతః పూర్వేహ్ని
పూర్వేద్యు
రంతరాంతిక మధ్య
యోః।

పూర్వేద్యుస్-ఇది- ప్రాతఃకాలమునందును- పూర్వదినమునందును వర్తించును.

అంత-ఇది-సమీపమునందును-మధ్యమునందును వర్తించును.

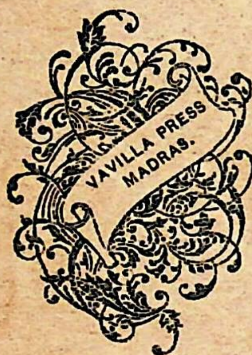
మూ. ఇతిజగదుపకారిణ్యా మిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్।
అవ్యయపదకాణ్డో౽యంపూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్॥

టీక॥ జగదుపకారిణ్యామ్- జగత్-లోకమునకు॥ ఉపకారిణ్యామ్-ఉపకారకమయినదియు॥ ఇరుగపదండాధినాదరచితాయామ్, ఇరుగపదండాధినాథ- ఇరుగపదండాధినాథ-ఇరుగపదండనాథునిచేత॥ రచితాయామ్- చేయబడినదియునగు॥ నానార్థరత్నమాలాయామ్-నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు॥ అయం-ఈ॥ అవ్యయపదకాండః- అవ్యయపద- అవ్యయపదములయొక్క॥ కాండః- సమూహము॥ ఇతి- పూర్వోక్తప్రకారముగా॥ పూర్ణః-ముగిసెను॥.......... ....*

నానార్థరత్నమాల- అవ్యయకాండము.

సంపూర్ణము.

VAVILLA PRESS
MADRAS.

೩ ೪೦೮ ಧ ಸಂಖ್ಯೆ
೧ ೯೦೮ [illegible]
೦ ೭೦೮ [illegible]

೨೯೦೮

